

การเปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยกับเรื่องขอมสังข์ฉบับภาษาเขมร

วิทยานิพนธ์
ของ
ปรมินทร์ ศรีรัตน์

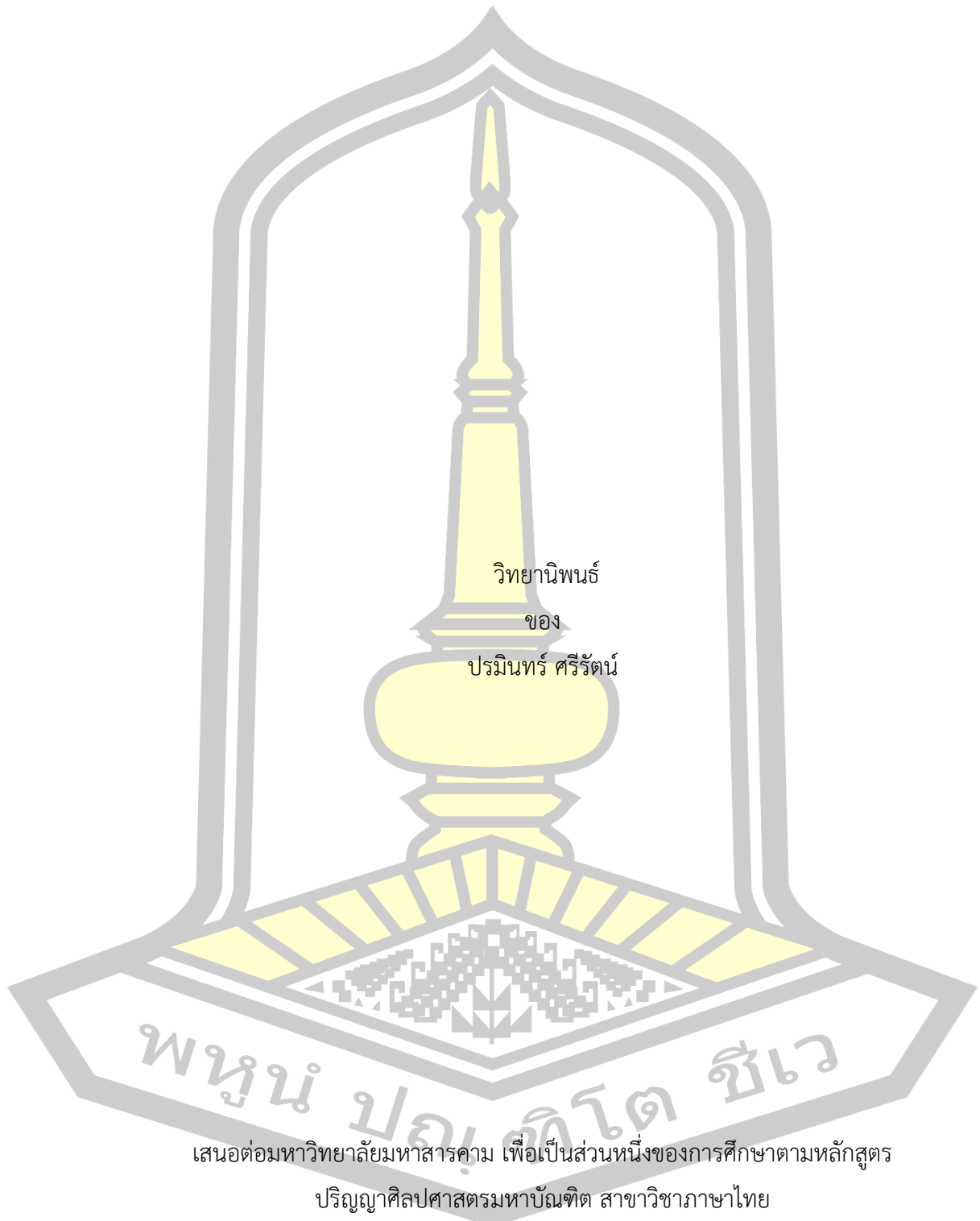
เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

พฤษภาคม 2563

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

การเปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยกับเรื่องขยองสังข์ฉบับภาษาเขมร

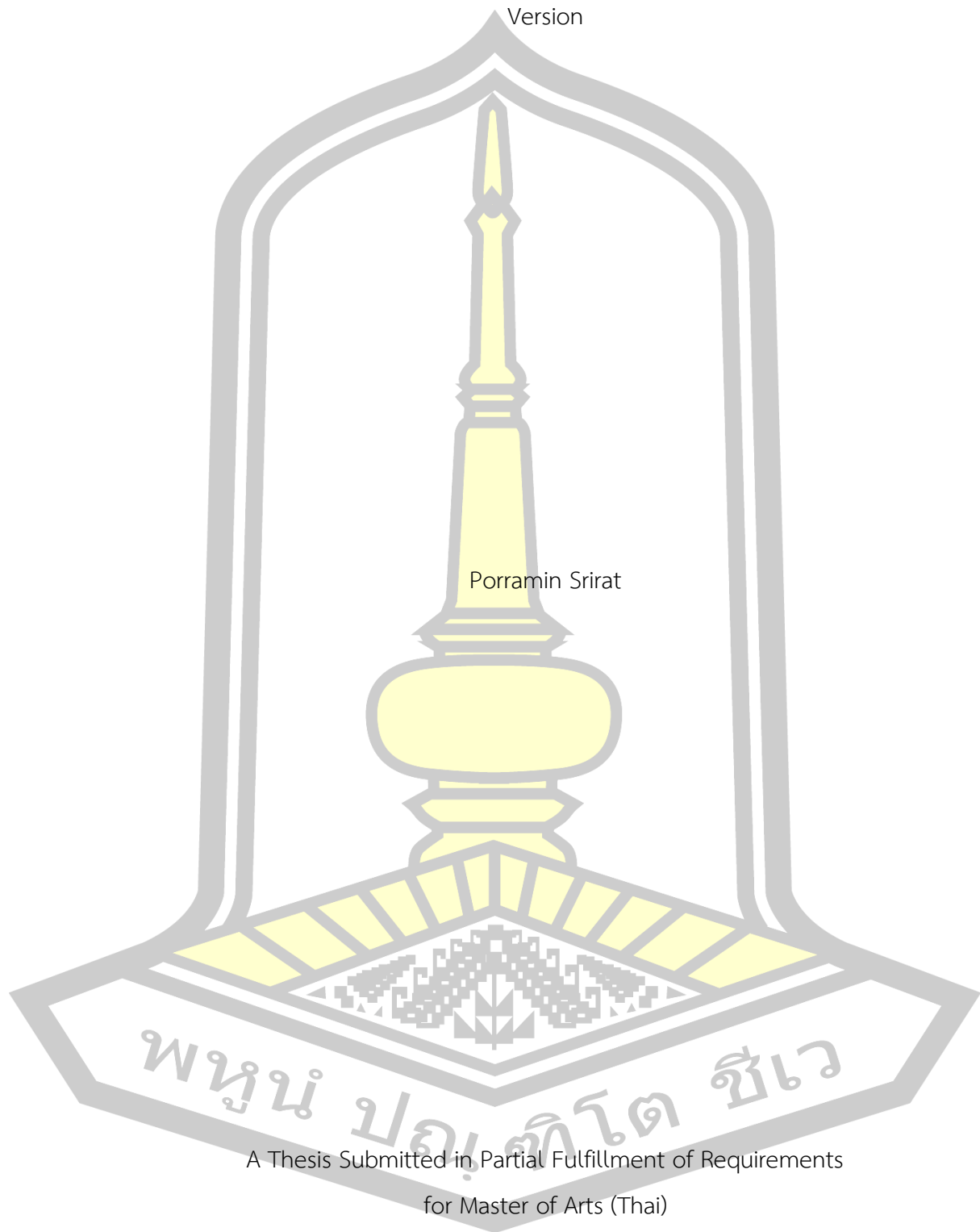
เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

พฤษภาคม 2563

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

A Comparative of Literature "Sangtong" in Thai Version with "Kyongsang" in Khmer
Version

Porramin Srirat

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Master of Arts (Thai)

November 2020

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนายปรมินทร์ ศรีรัตน์ แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(ศ. ดร. ปฐม หงษ์สุวรรณ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รศ. ดร. จารุวรรณ ธรรมวัตร)

.....กรรมการ

(ผศ. ดร. บัญญัติ สาลี)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

(ผศ. ดร. กัลยา กุลสุวรรณ)

มหาวิทยาลัยขอนแก่นให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....
(รศ. ดร. นิตยา วรรณกิตร์)

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

.....
(รศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	การเปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยกับเรื่องขอมสังข์ฉบับภาษาเขมร		
ผู้วิจัย	ปรมินทร์ ศรีรัตน์		
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร. จารุวรรณ ธรรมวัตร		
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต	สาขาวิชา	ภาษาไทย
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	ปีที่พิมพ์	2563

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดี ได้แก่ ชื่อเรื่อง เนื้อเรื่อง โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร ฉาก แนวคิด อนุภาค และขนบวรรณศิลป์ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยกับเรื่องขอมสังข์ฉบับภาษาเขมร และเพื่อเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยกับเรื่องขอมสังข์ฉบับภาษาเขมร ในด้านสังคมและวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ ค่านิยม การปกครอง และชนชั้น โดยศึกษาจากวรรณคดีสองฉบับ ได้แก่ บทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ฉบับสำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร ปีพ.ศ. 2545 และวรรณคดีเรื่องขอมสังข์ฉบับภาษาเขมรของสถาบันพุทธศาสนบัณฑิต ปี ค.ศ. 1961 (แปลโดยผู้วิจัย) โดยใช้แนวคิดทฤษฎีการเปรียบเทียบทางวรรณคดีมาเป็นเครื่องมือในการศึกษา ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับการเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดี แนวคิดเกี่ยวกับอนุภาค และแนวคิดเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม

ผลการศึกษาพบว่า การเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดีทั้งสองฉบับมีทั้งลักษณะเหมือนและแตกต่างกัน คือ การตั้งชื่อเรื่อง พบว่า ชื่อเรื่องแตกต่างกัน ในวรรณคดีฉบับภาษาไทย คือ “สังข์ทอง” เป็นการตั้งชื่อตามลักษณะการเกิดและผิวพรรณของตัวละครเอก ส่วนวรรณคดีฉบับภาษาเขมร คือ “ขอมสังข์” เป็นการตั้งชื่อตามลักษณะการเกิดของตัวละครเอก ด้านเนื้อเรื่อง พบว่า เรื่องสังข์ทองมีเพียงอดีตวัตถุเป็นองค์ประกอบของเรื่องเพียงอย่างเดียว ส่วนเรื่องขอมสังข์ มีอดีตวัตถุ คาถา สโมธาน เป็นองค์ประกอบของเรื่อง ด้านแก่นเรื่อง พบว่า มีแก่นเรื่องหลักแตกต่างกัน ในเรื่องสังข์ทอง คือ ความอิจฉาริษยาและหลงในอำนาจของเมียน้อยที่มีต่อเมียหลวง ส่วนในเรื่องขอมสังข์ คือ การสร้างสมบารมีของพระโพธิสัตว์และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และมีแก่นเรื่องรองแตกต่างกัน ในเรื่องสังข์ทอง คือ ความซื่อสัตย์และจงรักภักดีของภรรยาที่ต่อสามี, หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ส่วนในเรื่องขอมสังข์ คือ ความอิจฉาริษยาและหลงในอำนาจของมเหสีที่มีต่อมเหสี

ด้วยกัน, ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีของภรรยาที่มีต่อสามี ด้านตัวละคร พบว่า ตัวละครแต่ละตัวมีหน้าที่และบทบาทของตนเองในเรื่องแตกต่างกันออกไป มีทั้งตัวละครฝ่ายดีและฝ่ายร้าย ส่วนชื่อตัวละครและราชทินนาม จำนวนตัวละคร มีความแตกต่างกัน ด้านฉาก พบว่า มีฉากที่เหมือนและแตกต่างกัน แต่ละฉากมีรายละเอียดแตกต่างกันออกไป ด้านแนวคิด พบว่า มีแนวคิดหลักเหมือนกัน คือ เป็นเรื่องผู้มีบุญญาธิการและความเชื่อทางพระพุทธศาสนา มีแนวคิดรองแตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังข์ทอง คือ ความรัก, การไม่ตัดสินคนจากรูปลักษณ์ภายนอก, ความกตัญญู ส่วนในเรื่องขอมสังข์ คือ ความรัก, ความกตัญญู ด้านอนุภาค พบว่า อนุภาคตัวละครและเหตุการณ์มีลักษณะเหมือนกัน อนุภาควัตถุสิ่งของแตกต่างกัน คือ ในเรื่องขอมสังข์มีอนุภาควัตถุสิ่งของมากกว่าเรื่องสังข์ทอง ด้านขนบวรรณศิลป์ พบว่า เรื่องสังข์แต่งด้วยกลอนบทละคร ส่วนเรื่องขอมสังข์แต่งด้วยคำกาพย์ ด้านโวหารภาพพจน์ ส่วนนวนโวหาร และโวหารวรรณคดี พบว่า มีการนำมาแต่งคำประพันธ์เช่นเดียวกัน

การเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม ด้านสังคมและวัฒนธรรม พบว่า มีวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และประเพณีที่ ที่เหมือนและแตกต่างกันออกไป ด้านศาสนาและความเชื่อ พบว่า สังคมไทยและเขมรนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์และความเชื่อดั้งเดิมร่วมด้วย ด้านค่านิยม พบว่า ในสังคมหนึ่ง ๆ มีทั้งคนดีและไม่ดีปะปนกัน จึงมีค่านิยมที่ดีและไม่ดีเกิดขึ้นในสังคม ด้านการปกครอง พบว่ามีลักษณะที่เหมือนกัน คือ เป็นการปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีพระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ พบว่า ทั้งสองฉบับมีความสัมพันธ์กับร้อยเอ็ดเมือง ในด้านความแตกต่าง พบว่า ในเรื่องขอมสังข์ ได้กล่าวถึงเมืองต่าง ๆ ที่ได้ส่งเครื่องบรรณาการมาถวายแด่พระขอมสังข์มีทั้งชาติในอุษาคเนย์และชาติฝั่งยุโรป ด้านขนบ พบว่า มีลักษณะเหมือนกัน คือ มี 4 ขนบ ได้แก่ พระมหากษัตริย์, เจ้านาย, ขุนนาง, ไพร่ (ชาวบ้านชาวเมือง) แต่ละขนบมีบทบาทและหน้าที่แตกต่างกันออกไป

การเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดี และเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม ทำให้เข้าใจแนวคิดของผู้แต่งที่มุ่งให้ความรู้และความบันเทิงแก่ผู้อ่านผ่านหลักกรรมทางศาสนา โดยใช้ขนบวรรณศิลป์ได้ไพเราะงดงามจึงทำให้ได้รับความนิยมมาทุกยุคทุกสมัย วรรณคดีทั้งสองฉบับมีที่มาจากที่เดียวกันแต่ใช้ภาษาประจำชาติของตนทำให้มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน

คำสำคัญ : การเปรียบเทียบ, วรรณคดี, สังข์ทอง, ขอมสังข์

TITLE A Comparative of Literature "Sangtong" in Thai Version with "Kyongsang" in Khmer Version

AUTHOR Porramin Srirat

ADVISORS Associate Professor Jaruwan Thammawatra , Ph.D.

DEGREE Master of Arts

MAJOR Thai

UNIVERSITY Mahasarakham University

YEAR 2020

ABSTRACT

This research thesis aims to compare literary elements such as titles, contents, plots, theme, characters, scenes, concepts, particles, and literature appearing in "Sangthong" in Thai version with "Kyongsang" Khmer version, and to compare the social and cultural interpretation existing in Sangthong" in Thai version with "Kyongsang" Khmer version. In the social and cultural aspects, religion and beliefs, values, politics and classes, it was studied from two literary texts, namely Sangthong literature written by the King Samdach Prah Buddha Lertlahnaphalai of Silapa Bunnakarn in 2002, and Kyongsang literature in Khmer version of the Buddhist Institute of Buddhasana Bandit in 1961 (translated by the researcher) by using the concept of comparative theory in literature as a research instrument including the concept of comparing literary elements, particles, social and cultural concepts.

The result of the research study manifested that the comparison literary elements of these two texts, consisting of similarities and differences, namely the naming of the titles found that the titles are different. "Sangthong" literature in the Thai version was named based on the nature of the birth, skin, and characteristics of the protagonist. Whereas, "Kyongsang" literature in the Khmer version was named based on the nature of the birth of the protagonist. In the content of the story, it demonstrated that in Sangthong literature has only the ancient object, which is the only element of the story. On the contrary, in Kyongsang literature, there are many ancient objects, spells, Othan tenses, as elements of the story. In the theme of the

story, it showed that the central theme was different, which was the jealousy and loss in power. In the story of the Sangthong, it is jealousy and loss in power of the mistress. Regarding the Kyongsang literature, it is the creation of the Bodhisattva's prestige and Buddhist principles, and a different theme of Sangthong literature is faith and loyalty of a wife to her husband, as in Buddhist principles. Whereas in Kyongsang, it is the jealousy and loss in power of one wife to another. The fidelity and loyalty of the wife to the husband manifest that each character has their own different roles both good and bad sides while the name of the characters and the royal name, the number of characters also vary. In the scene, it articulates that there are similar and different scenes. Each scene has different details, yet the concept has found that the main idea is the same; it is the meritocracy and the Buddhist beliefs. There are different sub-concepts that in Sangthong literature is love, unjudgmental people based on their appearances, gratitude, while in Kyongsang literature that is love, gratitude. In the particles of the story, it shows that the particle of characters and events have the same features; the particle of objects are different as in Kyongsang literature as it has more particles of the object than in Sangthong literature. In the literary art aspect, it articulated that in Sangthong literature was written as poetry and plays. On the other hand, Kyongsang literature was composed as epic words in terms of rhetoric movies, rhythm, and literary rhetoric, which it was found that it was composed as an advertisement as well. The comparison of social and cultural interpretations in terms of society and culture, it demonstrates that there are ways of life, wisdom, and traditions, having both the same and different features. According to religion and beliefs, it articulates that Thai and Khmer society mainly practice Buddhism. Furthermore, there are also beliefs in Hinduism and traditional beliefs, as well as values. It is found that in a society, there are both good and bad human beings; as a result, there are good and bad values in society. In the political aspect, it shows the same characteristics, that is, rule by an absolute monarchy which has a king with the greatest power to rule the country. On the international relation perspectives, it is found that both texts have bound relationships with Roi Et Muang. In other aspects, it acclaims that in Kyongsang literature has mentioned various cities which had sent tributes to Phrah Kyongsang

by Southeast Asian nations and European countries. In the class aspects, it shows similar characteristics, which have four classes such as king, boss, noble, ordinary people (villagers), which each class has different roles and responsibilities.

The comparison of literary elements, social and cultural interpretations makes sense of the author's concept, which aimed at educating and entertaining readers through religious principles. By using these literary arts, it becomes more beautiful which makes it popular in every age and era. These two literary texts are originated from the same place but utilizing their respective national languages which give them the same and different characteristics.

Keyword : Comparison, Literature, Sangthong, Kyongsang

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีด้วยความเมตตาของรองศาสตราจารย์ ดร.จารุวรรณ ธรรมวัตร อาจารย์ที่ปรึกษาผู้มอบความรู้ต่าง ๆ ในการศึกษาวรรณคดี อีกทั้งยังเสียสละเวลาในการให้ คำปรึกษา แนะนำ ตรวจสอบ และแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ จนงานวิจัยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และสิ่ง สำคัญอีกประการหนึ่งที่ผู้วิจัยสัมผัสได้ก็คือ ความรักและความเมตตาของอาจารย์ที่มีต่อศิษย์ดุจดัง มารดาที่มีต่อบุตร ซึ่งยากจะนำสิ่งใดมาพรรณนาหรือเปรียบเทียบในพระคุณได้ ศิษย์ขอขอบพระคุณ อาจารย์มา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอกราบขอบพระคุณประธานกรรมการสอบและกรรมการสอบทุกท่าน ที่ได้กรุณาชี้แนะ แนวทางและให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บัญญัติ สาลี ผู้ทรงความรู้ด้านวรรณคดีเขมรที่ ได้ให้คำปรึกษา แนะนำและตรวจทานการแปลวรรณคดีเรื่องของสังข์ฉบับภาษาเขมรเป็นภาษาไทย

สุดท้ายนี้ ขอน้อมรำลึกถึงพระคุณของบิดาและมารดา ผู้มีพระคุณที่คอยเลี้ยงดูลูกอย่างไม่ย่อ ท้อ สอนให้ลูกรักในการศึกษาเล่าเรียน และยังได้ให้กำลังใจเสมอมาตั้งแต่เริ่มเข้ารับการศึกษามาจนสำเร็จ การศึกษาอย่างน่าภาคภูมิใจ

คุณค่าและสารประโยชน์ทั้งปวงในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอยกเป็นคุณงามความดีให้กับท่าน ทั้งหลายที่ได้กล่าวมาข้างต้นก็ดี ที่ไม่ได้กล่าวถึงก็ดี ขอผลงานสงฆ์แห่งวิทยาทานนี้บันดาลให้ทุกท่านมี สติปัญญาเป็นเลิศ และนำความรู้ที่ได้ไปต่อยอดให้เกิดประโยชน์เพื่อตนเองและส่วนรวมต่อไป

ปรมินทร์ ศรีรัตน์

สารบัญ

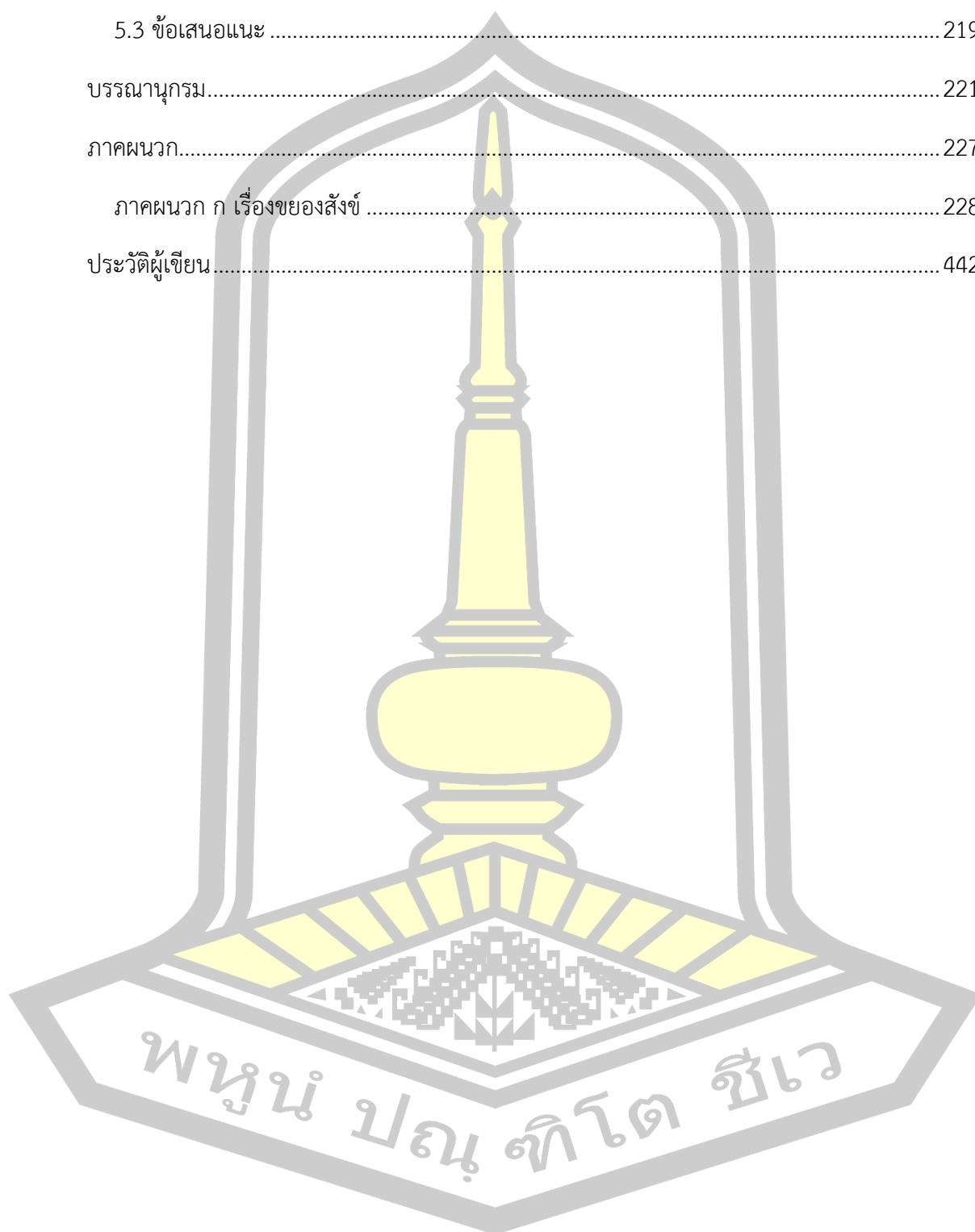
	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ณ
สารบัญ.....	ญ
สารบัญตาราง.....	ต
สารบัญภาพประกอบ.....	ณ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ภูมิหลัง.....	1
1.2 ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	4
1.3 คำถามหลักของการวิจัย.....	4
1.4 ความสำคัญของการวิจัย.....	4
1.5 ขอบเขตของการวิจัย.....	5
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย.....	5
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	6
1.9 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	9
1.9.1 แนวคิดด้านการเปรียบเทียบทางวรรณคดี.....	10
1.9.2 แนวคิดด้านการศึกษานุภาค.....	10
1.9.3 แนวคิดด้านการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม.....	11
1.10 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	12
1.10.1 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบ.....	12

1.10.2 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม	17
1.10.3 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับวรรณคดีเขมรและความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทยกับ วรรณคดีเขมร.....	21
บทที่ 2 การเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดีในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์	26
ประวัติวรรณคดีเรื่องสังข์ทอง	26
ประวัติวรรณคดีเรื่องของสังข์	26
2.1 การเปรียบเทียบด้านชื่อเรื่อง	28
2.1.1 ชื่อเรื่องสังข์ทอง.....	28
2.2.2 ชื่อเรื่องของสังข์.....	28
2.2 การเปรียบเทียบด้านเนื้อเรื่อง	28
2.2.1 ปัจจุบันวัตถุ.....	29
2.2.2 อดีตวัตถุ.....	29
2.2.3 คาถา	39
2.2.4 ไวยากรณ์.....	40
2.2.5 ประชุมชาดก (สโมธาน)	40
2.3 การเปรียบเทียบด้านโครงเรื่อง	42
2.3.1 ตอนเปิดเรื่อง	42
2.3.2 การดำเนินเรื่อง.....	44
2.3.3 จุดวิกฤต	45
2.3.4 จุดคลี่คลาย.....	46
2.3.5 การจบเรื่อง	48
2.4 การเปรียบเทียบด้านแก่นเรื่อง	49
2.4.1 แก่นเรื่องของเรื่องสังข์ทอง	49
2.4.2 แก่นเรื่องของเรื่องของสังข์.....	51

2.5 การเปรียบเทียบด้านตัวละคร.....	53
2.5.1 ตัวละครมนุษย์.....	53
2.5.2 ตัวละครนาค.....	78
2.5.3 ตัวละครยักษ์.....	80
2.5.4 ตัวละครเทวดา.....	82
2.6 การเปรียบเทียบด้านฉาก.....	86
2.6.1 ฉากในเรื่องสังข์ทอง.....	86
2.6.2 ฉากในเรื่องขอมสังข์.....	91
2.7 การเปรียบเทียบด้านแนวคิด.....	97
2.7.1 แนวคิดในเรื่องสังข์ทอง.....	97
2.7.2 แนวคิดในเรื่องขอมสังข์.....	99
บทที่ 3 การเปรียบเทียบอนุภาคและขนบวรรณศิลป์ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์.....	102
3.1 การเปรียบเทียบด้านอนุภาค.....	102
3.1.1 อนุภาคตัวละคร.....	102
3.1.2 อนุภาควัตถุสิ่งของ.....	107
3.1.3 อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม.....	117
3.2 การเปรียบเทียบด้านขนบวรรณศิลป์.....	120
3.2.1 รูปแบบคำประพันธ์.....	120
3.2.2 ภาษาภาพพจน์.....	126
3.2.3 สำนวนโวหาร.....	131
3.2.4 รสวรรณคดี.....	137
บทที่ 4 การเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์.....	144
4.1 ด้านสังคมและวัฒนธรรม.....	144

4.1.1 วิถีชีวิต.....	144
4.1.2 ภูมิปัญญา.....	155
4.1.3 ประเพณี.....	158
4.2 ด้านศาสนาและความเชื่อ.....	163
4.2.1 ความเชื่อทางศาสนาพุทธ.....	163
4.2.2 ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์.....	167
4.2.3 ความเชื่อดั้งเดิม.....	176
4.3 ด้านค่านิยม.....	183
4.3.1 การช่วยเหลือกัน.....	184
4.3.2 ความกตัญญู.....	186
4.3.3 ซื่อสัตย์ต่อคู่ครอง.....	189
4.3.4 นิยมอำนาจ.....	190
4.3.5 รักสนุก.....	191
4.3.6 การให้สินบน.....	192
4.4 ด้านการปกครอง.....	194
4.4.1 การปกครองโดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข.....	194
4.4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ.....	202
4.5 ด้านชนชั้น.....	205
4.5.1 พระมหากษัตริย์.....	205
4.5.2 เจ้านาย.....	207
4.5.3 ชุมนาง.....	208
4.5.4 ไพร่.....	209
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ.....	213
5.1 สรุป.....	214

5.2 อภิปรายผล	218
5.3 ข้อเสนอแนะ	219
บรรณานุกรม.....	221
ภาคผนวก.....	227
ภาคผนวก ก เรื่องขยงสังข์	228
ประวัติผู้เขียน.....	442

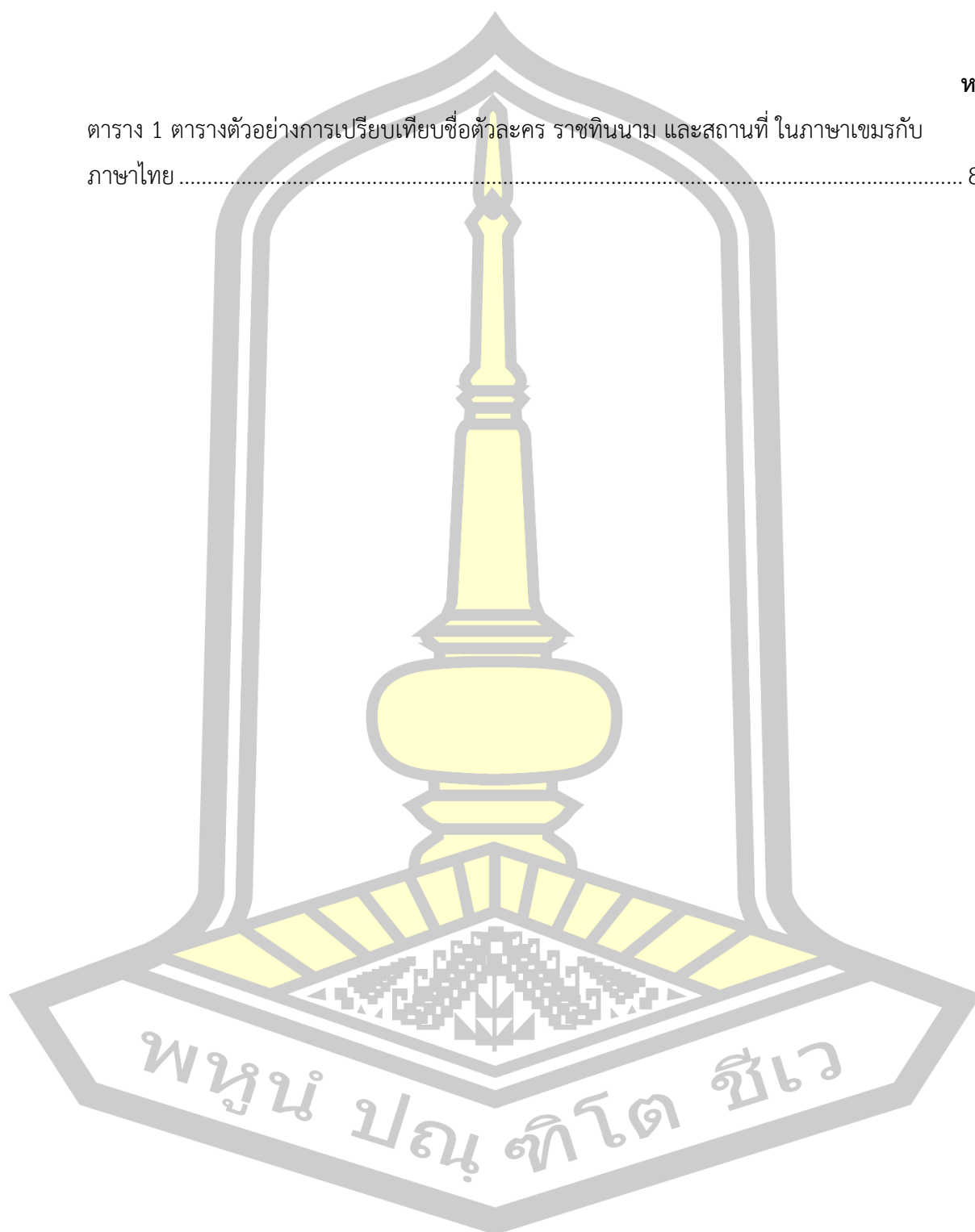

สารบัญตาราง

หน้า

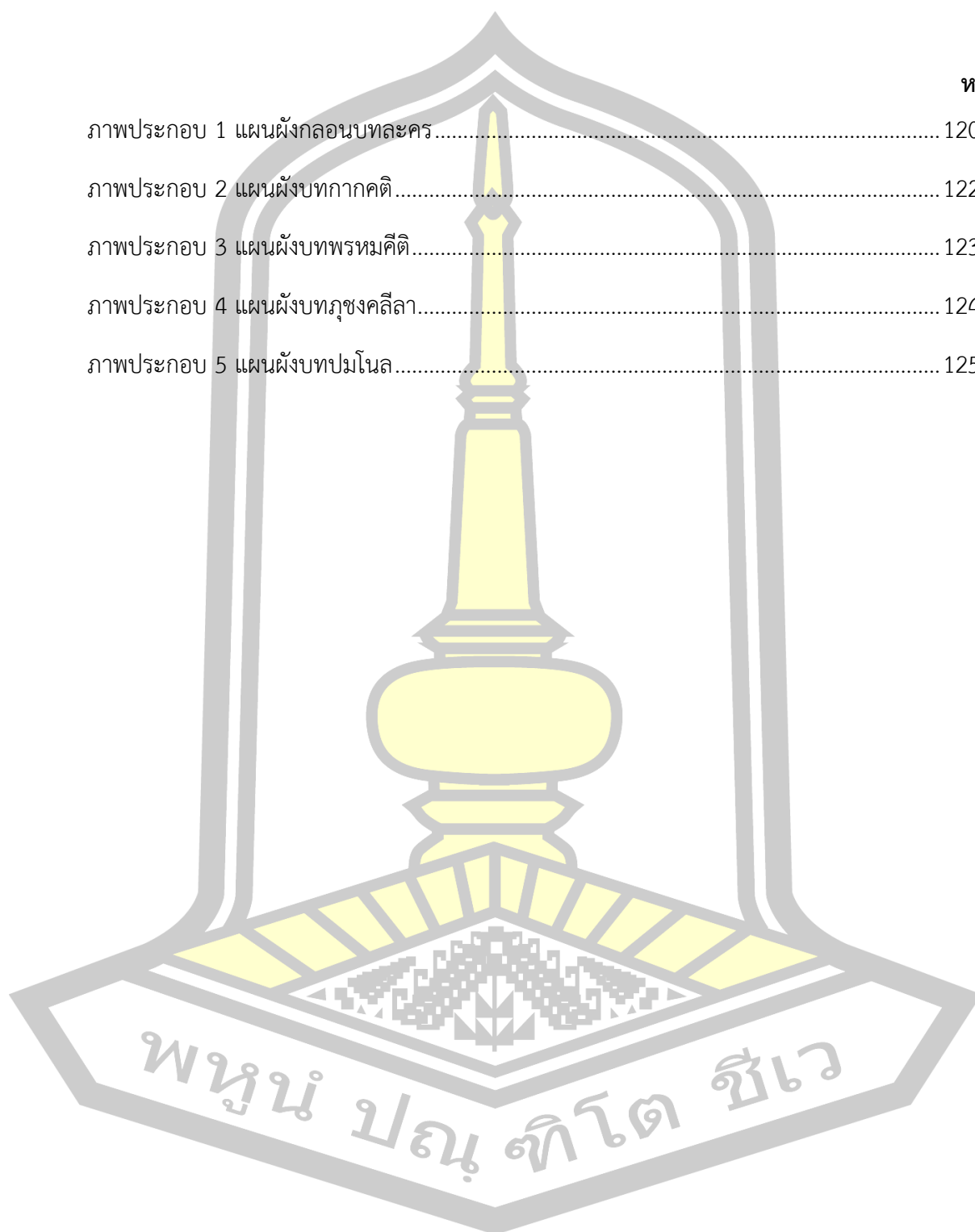
ตาราง 1 ตารางตัวอย่างการเปรียบเทียบชื่อตัวละคร ราชทินนาม และสถานที่ ในภาษาเขมรกับ

ภาษาไทย 8

สารบัญภาพประกอบ

	หน้า
ภาพประกอบ 1 แผนผังกลอนบทละคร.....	120
ภาพประกอบ 2 แผนผังบทกาคติ.....	122
ภาพประกอบ 3 แผนผังบทพรหมคีติ.....	123
ภาพประกอบ 4 แผนผังบทภูงคลีลา.....	124
ภาพประกอบ 5 แผนผังบทปมโนล.....	125

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ภูมิหลัง

เรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้เค้าเรื่องมาจากสุวัณณสังข์ชาตก ซึ่งเป็นเรื่องในปัญญาสชาตก นำมาแต่งเป็นบทละครสำหรับเล่นละครนอกเพื่อความบันเทิง ราชบัณฑิตยสถาน (2552: 415) กล่าวว่า ละครนอกเป็นละครที่ชาวบ้านผู้ขายเป็นผู้แสดง มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เหตุที่เรียกว่าละครนอก สันนิษฐานว่าคงจะเป็นเพราะละครนอกเป็นละครของชาวบ้านที่แสดงนอกเขตพระราชฐาน ตรงกันข้ามกับบทละครของพระมหากษัตริย์แสดงโดยผู้หญิงที่เป็นสาวชาววังในเขตพระราชฐาน ซึ่งเรียกว่าละครใน เรื่องราวส่วนใหญ่ของละครนอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับชีวิตภายในครอบครัว มีแก่นเรื่องที่รู้จักกันดี 3 แบบ คือ เชิงชู หมายถึง การว่าเพลงตอนชายสองคนเกี่ยวพาราสีหญิงคนเดียวกัน ลักพาหนี หมายถึง การว่าเพลงตอนชายชักชวนหญิงให้หนีออกจากบ้าน ตีหมากรัก หมายถึง การว่าเพลงตอนหญิงสองคนแย่งชายคนเดียวกัน (นิดา มีสุข, 2543: 42)

เรื่องสังข์ทองเป็นวรรณคดียอดเยี่ยมเล่มของไทย มีเนื้อหาสนุกสนานหลากหลายอารมณ์ ทั้งรัก กลั่นแกล้ง ริษยา นากลัว น่าขัน น่าตื่นเต้น มีฉากทั้งในเมืองมนุษย์ เมืองยักษ์ เมืองบาดาล และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่น่าสนใจ เช่น การทำเสน่ห์เล่ห์กลเพื่อให้ได้สิ่งที่ตนปรารถนา อีกทั้งมีพระอินทร์จัดการแก้ไขปัญหาของมนุษย์จนเหตุการณ์คลี่คลายไปด้วยดี นอกจากจะให้ความบันเทิงแล้ว ยังแฝงไปด้วยคติทางพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อเรื่องผู้มีบุญญาธิการ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม รวมถึงค่านิยมที่ดีอีกด้วย กล่าวกันว่าเรื่องสังข์ทองเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ส่อเสียดราชสำนัก แฝงคติเกี่ยวกับไม่ให้ตัดสินคนจากรูปร่างภายนอกเท่านั้น (พรพรรณ ธารานุมาศ, 2524: 73) เฉกเช่นเจ้าเงาะที่ปรากฏในเรื่อง ถึงแม้จะมีรูปร่างหน้าตาที่อัปลักษณ์ แต่ภายในความอัปลักษณ์กลับมีรูปทองซ่อนอยู่

นอกจากเรื่องสังข์ทองจะเป็นเรื่องราวทางพุทธศาสนา ยังได้รับอิทธิพลทั้งความเชื่อดั้งเดิมและศาสนาพราหมณ์อีกด้วย เช่น ความเชื่อเรื่องเทพารักษ์ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ ฯลฯ สะท้อนให้เห็นสภาพวิถีชีวิต ศาสนาและความเชื่อ ค่านิยม ที่ปรากฏในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี จึงทำให้เรื่องสังข์ทองเป็นที่นิยมแก่ผู้อ่านทุกยุคทุกสมัย มีการดัดแปลงเป็นละครเพื่อออกอากาศทางโทรทัศน์ ใช้ในการแสดง เช่น ละคร ลิเก หมอลำ รวมไปถึงมีการบรรจุไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนด้วย วัดหลายแห่งนำเอาเรื่องสังข์ทองไปเขียนเป็นจิตรกรรมฝาผนังไว้ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสศึกษาเรื่องสังข์ทองผ่านภาพเขียนอีกด้วย

กัมพูชาหนึ่งในสมาชิกสมาคมอาเซียน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของแหลมอินโดจีน มีพื้นที่ประมาณ 181,000 ตารางกิโลเมตร ติดต่อกับประเทศไทยประมาณ 930 กิโลเมตร มีอาณาจักรพูนันเป็นอาณาจักรยุคแรก ๆ ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดีย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5-6 รับศาสนาพราหมณ์มานับถือและเป็นบ่อเกิดของแห่งศิลปวัฒนธรรมของเขมร ถึงกระนั้นชาวกัมพูชายังมีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ ภูตผี มาแต่ครั้งโบราณ (เกริกฤทธิ์ เชื้อมงคล, 2558: 13-17) เนื่องจากประเทศกัมพูชากับประเทศไทยมีอาณาเขตติดต่อกัน เป็นบ้านพี่เมืองน้อง ซึ่งต่างได้รับอิทธิพลด้านต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน เช่น ด้านวรรณคดี ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี ฯลฯ จึงทำให้ทั้งสองประเทศมีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิต ที่มีความละม้ายคล้ายคลึงและผูกพันกัน โดยเฉพาะวัฒนธรรมแห่งราชสำนัก ภาษา อักษร คำศัพท์ วรรณคดี นาฏศิลป์ ตลอดจนวิถีการดำรงชีวิต

พ.ศ. 2325-2447 เป็นช่วงเวลาที่ยุทธคดีไทยกับสุวรรณคดีเขมรมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก อันเนื่องมาจากเป็นช่วงเวลาที่มีพระราชวงศ์กัมพูชาเสด็จประทับที่กรุงเทพฯ หลายพระองค์ ได้แก่ พระองค์เอง พระองค์ด้วง พระองค์ราชาวดี และพระองค์ศรีสวัสดิ์ โดยเฉพาะพระองค์ด้วงระหว่างที่ประทับอยู่ที่กรุงเทพฯ ได้ศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีในราชสำนักไทย รวมถึงการปกครอง อักษร ศาสตร์ ทั้งภาษาไทยและบาลี ทำให้พระองค์ด้วงรับวัฒนธรรมแนวคิดต่าง ๆ จากไทยไปใช้เมื่อได้เสวยราชสมบัติที่เมืองเขมร (ศานติ ภัคคิตำ, 2547: 18) นอกจากนี้แล้วพระองค์ด้วงได้แปลวรรณคดีเรื่องกาพย์ภาษาไทยเป็นภาษาเขมร และในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา ประเทศไทยกับประเทศกัมพูชา มีความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น ทางกัมพูชาได้ส่งพระสงฆ์มาเรียนบาลีที่กรุงเทพฯ และในขณะเดียวกันพระสงฆ์จากกรุงเทพฯ ไปสอนบาลีในกัมพูชา มีการนำแบบแผนการปกครองของคณะสงฆ์ไทยไปใช้ในกัมพูชา ทำให้มี 2 นิิกายเช่นเดียวกับประเทศไทย คือ นิิกายธรรมยุติ และมหานิกาย (นรเศรษฐ์ พิสิฐพันธ์ และคณะ, 2557: 7)

ปัญญาสาตกได้แพร่สู่กัมพูชาช่วงศตวรรษที่ 18-19 ช่วงนั้นประเทศกัมพูชาบันทึกได้ถอดความหลาย เรื่องแต่งเป็นกาพย์โคลงและบทละครไว้มากมาย ปัญญาสาตกแต่งโดยพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่ทั้งหมด 50 เรื่อง ฤกษ์ รัช (2014: 7) วรรณคดีเรื่องของสังข์แต่งขึ้นเมื่อมหาศักราช 1651 ตรงกับ พ.ศ. 2272 โดยนำเค้าโครงเรื่องสุวัณณสังข์ชาตก ในคัมภีร์ปัญญาสาตก (ศานติ ภัคคิตำ, 2550: 191) แต่งด้วยร้อยกรองประเภทกาพย์ 4 ประเภท ได้แก่ บทกาพย์คดี บทพรหมคดี บทกฤษณคดี และบทปมโนล เนื้อหาของเรื่องของสังข์เป็นนิทานชาตกมุ่งเน้นให้ความรู้ด้านหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นหลัก ผ่านตัวละครเอกของเรื่องซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์จุติมาเกิดเพื่อสั่งสมบารมี เพื่อที่จะได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า

เรื่องของสังข์ ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง แต่มีการระบุไว้ในตอนต้นของเรื่องทำให้ทราบว่าแต่งในรัชสมัยพระชัยเชษฐา ซึ่งหมายถึงในรัชสมัยพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระชัยเชษฐา แห่งอินทปรีสถ

บุรี (อินทปัตตบุรี) หรือกรุงละแวก มีพระบัญชาให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งกาพย์เรื่องขของสังข์ในรัชกาลของพระองค์ (ฤๅณาสงศนุฎิต, 1961: ก-ข) ดังปรากฏในตอนต้นของเรื่องว่า

“นี่คือพระบาท	พระบรมนาถ	อินทปรีดิ์บุรี
จำเริญพระพร	บวรสวัสดิ	ไอศุรีย์ธิบัติ
	รัฐราชสีมา ฯ	
สมเด็จพระนาค	พระราชโองการ	พระชัยเชษฐา
รามไอศุรีย์	เป็นยอดโลกา	มหิศรา
	สัมฤทธิ์ชาติ ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 228)

ในตอนท้ายของเรื่องได้กล่าวถึงจุดประสงค์ในแต่งเรื่องขของสังข์ไว้ว่าเป็นเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าได้เทศนาสอนไว้และหากใครได้ฟังก็จะได้รับอานิสงส์ถึงโลกหน้า ดังนี้

“นิทานนี้หนา	อาจอภัยยศ	กล่าวแจ้งเสร็จสรรพ
โดยพุทธโอษฐ์	เทศนาสอนไว้	คำสอนควรฟัง
	แสดงแจ้งจนจบ ฯ	
แม้ท่านใดฟัง	นั้นอย่างตั้งใจ	รสธรรมคำรบ
คนนั้นจะได้	เกษมศานต์สวัสดิศรี	โลกีย์ครันครบ
	ถึงปรโลกหน้าฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 441)

ในประเทศกัมพูชาสมัยก่อนให้ความสำคัญกับเรื่องขของสังข์ ได้บรรจุไว้ในการเรียนการสอน ดังปรากฏในคำนำว่า “ทุก ๆ วัดในประเทศกัมพูชา ในสมัยโบราณ ต่างก็จัดให้เด็กที่มาเรียนในวัดเรียนเรื่องขของสังข์ทุกคน เพื่อจะได้รู้คติวรรณคดีเขมร” (ฤๅณาสงศนุฎิต, 1961: ก-ข) เฉกเช่นเดียวกับเรื่องสังข์ทองที่ได้รับความนิยมมาทุกยุคทุกสมัย

ในการศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยกับเรื่องขของสังข์ฉบับภาษาเขมร ผู้วิจัยคาดว่าจะประโยชน์ต่อการศึกษาด้านความสัมพันธ์ทางวรรณคดีระหว่างทั้งสองชาติ และในโอกาสที่ประเทศไทยก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในปีพ.ศ. 2558 จึงมีความจำเป็นต่อการทำความเข้าใจกับประเทศเพื่อนบ้าน การทำความเข้าใจที่ดีคือการศึกษาวรรณคดีของชาตินั้น ๆ เพราะวรรณคดีเป็นมรดกอันทรงคุณค่าของมนุษย์ ทำหน้าที่สืบต่อวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่และวรรณคดียังได้สอดแทรกประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ ฯลฯ ของสังคมเอาไว้ ดังนั้น

การศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบจึงเป็นการเปิดโลกทัศน์ของทั้งสองประเทศอันจะนำไปสู่การสร้าง ความสัมพันธ์ที่ดีในมิติต่าง ๆ ต่อไป

ถึงแม้ว่าเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ มีที่มาจากส่วณสังข์ชาดกในปัญญาสาตก เหมือนกัน เมื่อนำไปแต่งภาษาประจำชาติของตน ทำให้มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกันในหลาย ด้าน ทั้งในด้านองค์ประกอบทางและการสื่อความหมายทางสังคมวัฒนธรรม จากการศึกษาพบว่ายัง ไม่มีใครศึกษาเปรียบเทียบเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ งานวิจัยนี้จึงต้องการศึกษาเปรียบเทียบ เรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ดังกล่าวอย่างละเอียด เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นลักษณะที่เหมือนและ แตกต่างกันในด้านองค์ประกอบทางวรรณคดีและการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม

1.2 ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดี ได้แก่ ชื่อเรื่อง เนื้อเรื่อง โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร ฉาก แนวคิด อนุภาค และขนบวรรณศิลป์ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์
2. เพื่อเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ ในด้านสังคมและวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ ค่านิยม การปกครอง และชนชั้น

1.3 คำถามหลักของการวิจัย

1. องค์ประกอบทางวรรณคดี ได้แก่ ชื่อเรื่อง เนื้อเรื่อง โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร ฉาก แนวคิด อนุภาค และขนบวรรณศิลป์ในเรื่องสังข์กับเรื่องขอมสังข์ มีองค์ประกอบทางวรรณคดี เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร
2. เรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ มีการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม ในด้าน สังคมและวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ ค่านิยม การปกครอง และชนชั้น มีลักษณะเหมือนและ แตกต่างกันอย่างไร

1.4 ความสำคัญของการวิจัย

1. ทำให้ทราบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างองค์ประกอบวรรณคดี ได้แก่ชื่อเรื่อง เนื้อเรื่อง โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร ฉาก แนวคิด อนุภาค และขนบวรรณศิลป์ในเรื่องสังข์ทองกับ เรื่องขอมสังข์
2. ทำให้ทราบความเหมือนและความแตกต่างในการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ ในด้านสังคมและวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ ค่านิยม การ ปกครอง และชนชั้น

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของการศึกษาคือ

1. ศึกษาบทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ฉบับสำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร ปีพ.ศ. 2545
2. ศึกษาเรื่องขงสังข์ฉบับภาษาเขมรของสถาบันพุทธศาสนบัณฑิต ปี ค.ศ. 1961 (พ.ศ. 2504)

1.6 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาวิธีการตามขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นสำรวจและรวบรวมข้อมูล
 - 1.1 รวบรวมและศึกษาบทละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ฉบับสำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร ปีพ.ศ. 2545
 - 1.2 แปลและศึกษาเรื่องขงสังข์ของสถาบันพุทธศาสนบัณฑิต ปีค.ศ. 1961 (พ.ศ. 2504)
 - 1.3 รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบและการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม
2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล
 - 2.1 วิเคราะห์เปรียบเทียบองค์ประกอบวรรณคดี ได้แก่ ชื่อเรื่อง เนื้อเรื่อง แก่นเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละคร ฉาก แนวคิด อนุภาค และขนบวรรณศิลป์ในเรื่องสังข์กับเรื่องขงสังข์
 - 2.2 วิเคราะห์เปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมในเรื่องสังข์กับเรื่องขงสังข์
3. ขั้นนำเสนอข้อมูล

สรุปและอภิปรายผลการศึกษาวเคราะห์ โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

วรรณคดีเปรียบเทียบ หมายถึง การศึกษาวรรณคดีภาษาต่าง ๆ ของชนชาติต่าง ๆ และในสมัยต่าง ๆ เพื่อให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างของวรรณคดีเหล่านั้น ซึ่งจะเปรียบเทียบเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขงสังข์

สังข์ทอง หมายถึง บทละครนอก พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 โดยได้เค้าโครงเรื่องมาจากสุวัณณสังข์ชาดก

ของสังข์ หมายถึง วรรณคดีเขมรที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ โดยได้เค้าโครงเรื่องมาจากสุวัณณสังฆาตก ในรัชสมัยพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระชัยเยษฐา แห่งกรุงละแวก

องค์ประกอบทางวรรณคดี หมายถึง ส่วนประกอบด้าน เนื้อเรื่อง แก่นเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละคร ฉาก แนวคิด ฯลฯ

อนุภาค หมายถึง องค์ประกอบเล็ก ๆ หรือองค์ประกอบย่อยในวรรณคดีเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเด่นเป็นพิเศษทำให้เกิดการจดจำและเล่าสืบทอดต่อ ๆ กันไป ได้แก่ อนุภาคตัวละคร วัตถุ สิ่งของ พฤติกรรมหรือเหตุการณ์

ขนบวรรณศิลป์ หมายถึง ศิลปะของการเรียบเรียงถ้อยคำหรือกลวิธีในการแต่ง อันสามารถใช้ถ้อยคำสำนวนผสมผสานกันอย่างประณีต

การสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม หมายถึง รูปแบบการสื่อสารโดยใช้ภาษาถ้อยคำในการถ่ายทอดเรื่องสังข์ของกับเรื่องของสังข์ให้ผู้อ่านเกิดความรู้และความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมไทยและเขมร ที่เสนอผ่านทั้งสองฉบับ อันเป็นผลมาจากอำนาจความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ฯลฯ ซึ่งมีผลต่อการรับรู้ การเข้าใจ และการปฏิบัติตาม

1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น

ในด้านการแปลเรื่องของสังข์จากภาษาเขมรเป็นภาษาไทย ผู้วิจัยได้เลือกวิธีการแปล ดังนี้

1. ในด้านการแปล ผู้วิจัยได้เลือกวิธีการแปลคำต่อคำ เพื่อรักษาคำศัพท์ สำนวน โวหาร และรูปแบบฉันทลักษณ์แบบเดิมไว้ให้มากที่สุด ผู้วิจัยได้ยึดอักขระวิธีไทยตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เป็นหลัก โดยผู้วิจัยใช้หลักเกณฑ์การแปล ดังนี้

1.1 การถ่ายทอดรูปพยัญชนะ

รูปแบบพยัญชนะซ้อนในภาษาเขมร มี 32 รูป ยกเว้น ฮ /ลอ/ เมื่อเขียนด้วยพยัญชนะตัวเต็มและมีพยัญชนะตัวเชิงของตนเองซ้อนอยู่ข้างใต้ จัดเรียงตามวรรค ดังนี้

พยัญชนะซ้อนอักษรเฉียง

วรรคกะ	ក	ខ	គ	ឃ	ង
	ก	ข	ค	ฌ	ง
วรรคจะ	ច	ឆ	ជ	ឈ	ញ
	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
วรรคฎะ	ដ	ប	ឧ	ធុ	ណ
	ฎ	บุ	ฑ	ฌ	ณ
วรรคดะ	ត	ថ	ទ	ធ	ន
	ด	ถ	ท	ธ	น

วรรณคดี	บ	ฉ	ต	ภ	ม
	บ	ผ	พ	ภ	ม
เศษวรรค					
บ	ร	ล	ว		
ย	ร	ล	ว		
ส	ภ	ฐ	ห		
ส	ท	ฟ	อ		

1.2 การถ่ายทอดรูปสระ

สระจม มีหลักในการแปล ดังนี้

อักษรเซเรียง

แปลเป็นอักษรไทย

มา

อา

มิ

อ

มิ

อ

มิ

อ

มิ

อ

มุ

อุ

มุ

อุ

มุ

อัว

เหิ

เอ

เหิ

เอ

เหิ

เอ

เหิ

เอ

เหิ

เอ

เหิ

เอ

เหิ

เอ

เหิ

เอ

หะ

อ

หะ

อะ

หะ

อะ

หะ

อะ

หะ

อะ

เหิ

เอ

พหุบัน ปณฺ ทิโต ชเว

สระลอย ใช้ในการแปล ดังนี้

អេៈ	เอะ
អែៈ	แอะ
អោៈ	เอาะ
អុំ	อัม
អាំ	อัม
អ	อะ
អា	อา
គ	อิ
ឡ	อี
ឧ	อุ
ឌ	อู
ឍ	ฤ
ណ	ฤ
ញ	ฦ
ធុ	ฦ
ង	เอ
ធួ	ไ
ឌ	โ
ឌ	เอา

2. ในด้านการแปลชื่อตัวละคร ราชทินนาม และสถานที่ ผู้วิจัยได้เลือกวิธีการแปลจากคำใน ภาษาเขมรให้ใกล้เคียงกับคำภาษาไทยให้มากที่สุด เนื่องจากชื่อตัวละคร ราชทินนาม และชื่อสถานที่ ในเรื่องของสังข์ส่วนมากมีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี การแปลให้ใกล้เคียงกับภาษาไทยนั้น เพื่อที่จะ เข้าใจความหมายของชื่อตัวละคร ราชทินนาม และชื่อสถานที่ได้มากยิ่งขึ้น ดังเช่น

ตาราง 1 ตารางตัวอย่างการเปรียบเทียบชื่อตัวละคร ราชทินนาม และสถานที่ ในภาษาเขมรกับ ภาษาไทย

ชื่อเป็นภาษาเขมร	คำอ่าน	ชื่อเป็นภาษาไทย
------------------	--------	-----------------

1.9.1 แนวคิดด้านการเปรียบเทียบทางวรรณคดี

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดีในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์ ใช้แนวคิดการเปรียบเทียบทางวรรณคดี ดังนี้

ตรีศิลป์ บุญขจร (2553: 51) กล่าวว่า วรรณคดีเปรียบเทียบแนวข้ามชาติข้ามภาษาแนวเชิงประวัติ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของวรรณคดีในลักษณะที่สัมพันธ์กันในแง่ที่มาและอิทธิพลปรากฏการณ์ของวรรณคดีในลักษณะนี้ คือ วรรณคดีต่างชาติต่างภาษาที่มีความสัมพันธ์กัน เพราะมีแหล่งกำเนิดจากวัฒนธรรมเดียวกัน หรือเป็นเพราะวรรณคดีเรื่องหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีเรื่องอื่น หรือนักเขียนคนอื่นซึ่งต่างวัฒนธรรมหรือต่างชาติ

นอกจากนี้ สุธา ศาสตรี (2525: 2) กล่าวว่าวรรณคดีเปรียบเทียบมีขอบเขตกว้างขวางเท่ากับขอบเขตความสนใจและประสบการณ์ด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นด้านสติปัญญา อารมณ์ หรือสังคม ไม่ว่าจะเป็นข้อสังเกตจากสิ่งที่ปรากฏจริงในชีวิตหรือจะเป็นทฤษฎี ความใฝ่ฝัน จินตนาการหรืออุดมการณ์ใด ๆ สิ่งเหล่านี้เมื่อปรากฏในวรรณคดีย่อมสมควรได้รับการศึกษาวิเคราะห์ เช่นเดียวกับลักษณะภายในของวรรณคดีเอง เช่น รูปแบบ ลีลา การประพันธ์ การรับจารีต และการเสนอวรรณกรรม จึงอาจกล่าวเสริมว่า ขอบเขตของวรรณคดีเปรียบเทียบจะขยายออกไปตามขอบเขตของความรู้เรื่องภายนอกตน และความเข้าใจตนเองของมนุษย์

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดี สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาได้อย่างหลากหลาย ซึ่งผู้วิจัยจะนำมาใช้ในการศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดี ได้แก่ ชื่อเรื่อง เนื้อเรื่อง แก่นเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละคร ฉาก แนวคิด รวมไปถึงการศึกษาเปรียบเทียบในด้านขนบวรรณศิลป์ได้อีกด้วย

1.9.2 แนวคิดด้านการศึกษาอนุภาค

แนวคิดในการศึกษาเปรียบเทียบด้านอนุภาค ได้ใช้แนวคิดของศิริพร ณ ถลาง (2557: 40-41) กล่าวว่าอนุภาคเป็นหน่วยย่อยในนิทานที่ได้รับการสืบทอดและดำรงอยู่ในสังคมหนึ่ง ๆ และเหตุที่ได้รับการสืบทอดก็เพราะมีความ “ไม่ธรรมดา” มีความน่าสนใจทางความคิดและจินตนาการ อนุภาคอาจเป็นตัวละคร วัตถุสิ่งของ พฤติกรรมของตัวละครหรือเหตุการณ์ในนิทาน การศึกษาอนุภาคจึงเป็นการศึกษาความคิดและจินตนาการของมนุษย์ ซึ่งนับเป็นความมหัศจรรย์อย่างหนึ่งในความเป็นมนุษย์ที่มีจินตนาการอันเสรีและสามารถคิดถึงเรื่องที่แปลกประหลาดมหัศจรรย์ได้มากมาย ทั้ง ๆ ที่ไม่มีอยู่ในความเป็นจริง และไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ในซีกโลกใด ในวัฒนธรรมใด ก็อาจคิดถึงสิ่งที่ “ไม่ธรรมดา” เหล่านี้ได้เช่นกัน

นอกจากนี้ ได้ใช้แนวคิดอนุภาคของเอ็ดมันทิส พีระเสถียร (2529: 9) กล่าวว่า อนุภาคเป็นองค์ประกอบย่อยในนิทาน เปรียบได้กับบอลลูนหรือสารหรือธาตุที่ผสมอยู่ในเนื้อวัตถุ อนุภาคจะต้องมีความพิสดารซึ่งมิใช่ธรรมดาสามัญ อันจะทำให้ผู้เล่าผู้ฟังนิทานเรื่องนั้นจดจำและนำไปถ่ายทอดในฐานะส่วนสำคัญ อันจะข้ามไปมิได้ อนุภาคเหล่านี้ ได้แก่ ตัวละคร คือ ตัวละครในเรื่องมีลักษณะแปลกพิสดารกว่าตัวอื่น ๆ วัตถุ คือ วัตถุที่มีสิ่งสำคัญอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะเป็นต้นเหตุให้เรื่องนั้นเกิดขึ้นและดำเนินไป หรือขนบธรรมเนียม เหตุการณ์ คือ เหตุการณ์ที่สำคัญหรือแปลกประหลาดพิเศษ

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเปรียบเทียบอนุภาค จะนำมาศึกษาด้านอนุภาค ได้แก่ อนุภาคตัวละคร วัตถุสิ่งของ และเหตุการณ์หรือพฤติกรรม ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ เพื่อให้เห็นลักษณะความเหมือนและแตกต่างเป็นสำคัญ

1.9.3 แนวคิดด้านการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ใช้แนวคิดวรรณกรรมกับสังคมของตรีศิลป์ บุญขจร (2547: 5-7) กล่าวว่า วรรณกรรมย่อมสัมพันธ์กับสังคม วรรณกรรมสะท้อนประสบการณ์ชีวิตในแต่ละยุคสมัย ไม่ว่านักเขียนจะจงใจสะท้อนสังคมหรือไม่ก็ตาม นักวิจารณ์บางคนจึงกล่าวว่า “วรรณกรรมเป็นคั่นฉ่องแห่งยุคสมัย” เนื่องจากเป็นภาพถ่ายชีวิตของยุคสมัยนั่นเอง ความสัมพันธ์วรรณกรรมกับสังคมอาจแบ่งไปได้ 3 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1 วรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนทางสังคม วรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนประสบการณ์ของผู้เขียนและเหตุการณ์ส่วนหนึ่งของสังคม วรรณกรรมจึงมีความเป็นจริงทางสังคมสอดแทรกอยู่

ลักษณะที่ 2 สังคมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมหรือต่อนักเขียน นักเขียนอยู่ในสังคมย่อมได้รับอิทธิพลจากสังคมทั้งด้านวัฒนธรรม ขนบประเพณี ศาสนา ปรัชญา และการเมือง สภาพการณ์ของปัจจัยเหล่านี้ย่อมเป็นสิ่งกำหนดโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของเขา

ลักษณะที่ 3 วรรณกรรมหรือนักเขียนมีอิทธิพลต่อสังคม อิทธิพลของวรรณกรรมต่อสังคมอาจเป็นไปทั้งด้านอิทธิพลภายนอก เช่นการแต่งกาย หรือการกระทำตามอย่างในวรรณกรรม และอิทธิพลภายใน คืออิทธิพลทางความคิด การสร้างค่านิยมรวมทั้งความรู้สึกนึกคิด

นอกจากนี้ ได้ใช้แนวคิดวรรณคดีเปรียบเทียบของตรีศิลป์ บุญขจร (2553: 62) กล่าวว่า การศึกษาเปรียบเทียบคือการศึกษาวรรณคดีที่นอกเหนือขอบเขตของความเป็นชาติใดชาติหนึ่ง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับขอบเขตของความรู้อื่น เช่น ศิลปะ (จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ดนตรี) ปรัชญา ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ ศาสนา ฯลฯ หรือกล่าว

อย่างสั้น ๆ คือ การเปรียบเทียบวรรณคดีกับวรรณคดีอื่น และเปรียบเทียบวรรณคดีกับการแสดงออกของมนุษย์ในลักษณะอื่น ๆ

จากแนวคิดดังกล่าว จะนำมาใช้ในการศึกษาเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้เห็นถึงลักษณะเหมือนและแตกต่างกันในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขงขี้เหล็ก ในด้านศาสนาและความเชื่อ ค่านิยม การปกครอง และชนชั้น

จากแนวคิดข้างต้นสรุปได้ว่า การวิจัยใช้ 3 แนวคิด คือ แนวการเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดี ในด้าน ชื่อเรื่อง เนื้อเรื่อง โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร ฉาก แนวคิด และขนบวรรณศิลป์ แนวคิดการศึกษาเปรียบเทียบอนุภาค และแนวคิดภาพสะท้อนทางสังคม เพื่อศึกษาการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม ในด้านสังคมและวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ ค่านิยม การปกครอง และชนชั้น เพื่อให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างเป็นสำคัญ

1.10 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1.10.1 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบ

1.10.2 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม

1.10.3 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับวรรณคดีเขมรและความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทยกับวรรณคดีเขมร

1.10.1 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบ

จากการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบ พบว่า สิทธา พินิจภูวดล (2515: 457-458) กล่าวว่าการศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบทำได้ 2 แนวทาง ได้แก่ การศึกษาในแนวตั้ง (vertical) คือการศึกษาโดยอาศัยเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ มีการเปรียบเทียบวรรณคดีต่างสมัยกัน และการศึกษาในแนวนอน (horizontal) คือการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมของประเทศหนึ่งกับอีกประเทศหนึ่งซึ่งมีลักษณะร่วมกัน มีอารยธรรมคล้ายคลึงกัน มีบ่อเกิดจากแหล่งต้นเดียวกัน หรือเปรียบเทียบวรรณคดีของภาษาที่ใช้ตระกูลเดียวกัน

เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร (2529) ศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาดก พบว่า นิทานในปัญญาสชาดก แบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่งมีแบบเรื่องปรากฏในดัชนี ได้แก่ นิทานส่วนใหญ่ในประเภทนิทานทรงเครื่อง นิทานอุทาหรณ์ นิทานมุขตลก และนิทานปริศนา ซึ่งมีเนื้อหาหนีทางโลก กลุ่มหนึ่งไม่มีแบบเรื่องปรากฏในดัชนี ได้แก่ นิทานศาสนาส่วนใหญ่ หรือเรียกว่านิทานทางธรรม และอีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มผสม กล่าวคือ เนื้อเรื่องบางตอนมีแบบเรื่องปรากฏในดัชนีหรือที่มีเนื้อหาเป็นนิทานทางโลก และบางตอนไม่มีแบบเรื่องปรากฏในดัชนีหรือนิทานทาง

ธรรม ส่วนการวิเคราะห์อนุภาคกระทำตามบทบาท พฤติกรรมของตัวละคร และความมหัศจรรย์ที่เกี่ยวข้องกับตัวละครในนิทานแต่ละประเภท เปรียบเทียบกับอนุภาคในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมืองพบว่า ค่านิยมและวัฒนธรรมของชนผู้เป็นเจ้าของนิทาน ได้แก่ ความปรารถนาจะประสบความสำเร็จโดยง่ายตาย ความปรารถนาจะเอาชนะธรรมชาติ ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเทพเจ้า ความเชื่อในสวรรค์ว่าเป็นที่สวຍงามสุขสบาย ความเชื่อในเทพเจ้าว่ามีอำนาจลึกลับชีวิตมนุษย์ ธรรมเนียมประเพณี ต่าง ๆ ค่านิยมดังกล่าวแสดงสัญชาตญาณและความปรารถนาของมนุษย์ทั่วไป

วรรณ บางเสน (2534) ศึกษาโครงเรื่องและอนุภาคในวรรณกรรมกลอนอ่านประเภทนิทานจากฉบับตัวเขียนที่มีในหอสมุดแห่งชาติ พบว่า มีการเรียงลำดับเหตุการณ์ของโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกัน โดยเริ่มจากการกล่าวถึงสถานการณ์ในการเปิดเรื่อง ซึ่งมักพรรณนาถึงสภาพอันปกติสุขของเมืองใดเมืองหนึ่ง ต่อด้วยการแนะนำตัวละครเอก แล้วสร้างปมปัญหาให้ปรากฏด้วยวิธีการที่หลากหลายออกไป ปัญหาที่สร้างขึ้นมาจะมีการขยายตัวคลี่คลายด้วยการสร้างปมปัญหาอื่นแทรกซ้อนเข้าไป ตัวละครเอกและผู้ช่วยตัวละครเป็นผู้แก้ไขปัญหาเหล่านั้น ในด้านอนุภาคที่ปรากฏในเรื่อง ได้แก่ อนุภาคเกี่ยวกับตัวละคร ของวิเศษ และเหตุการณ์สำคัญ พบว่า วรรณกรรมที่นำมาศึกษามีการปรากฏของอนุภาคดังกล่าวในลักษณะคล้ายคลึงกันและตรงกันเป็นส่วนใหญ่

ถวิล จิตมานะ (2540) ศึกษาเรื่องหอยสังข์ฉบับวัดเลียบ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา พบว่า วรรณกรรมเรื่องนี้แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ ประกอบด้วยกาพย์ 3 ชนิด คือ กาพย์ยานี 11 กาพย์ฉก 16 และกาพย์สุรางคนางค์ 28 และคำประพันธ์ที่มีฉันทลักษณ์คล้ายสัทธิฐานท์ 21 เปิดเรื่องด้วยการบรรยายสภาพบ้านเมือง บรรยายเหตุการณ์ ดำเนินเรื่องโดยกลวิธีสร้างความขัดแย้ง กลวิธีดำเนินเรื่องตามลำดับปฏิกิริยา และกลวิธีเล่าเรื่องแบบผู้แต่งเป็นผู้เล่าเอง ปิดเรื่องแบบสุขนานุกรม เนื้อเรื่องเริ่มจากกล่าวบรรยายเมือง บรรยายตัวละคร ลักษณะการเปิดตัวละคร เป็นแบบผู้แต่งแนะนำเอง ในด้านแนวคิดหลักของเรื่องเกี่ยวกับเรื่อง “กรรม” และแนวคิดรองในเรื่องความรัก ความกตัญญู และแนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องไตรลักษณ์ ในด้านคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ มีทั้งการเลือกสรรคำ ภาพพจน์ และรสในวรรณคดีอย่างครบถ้วน มีคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างชัดเจน

กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ (2541) ศึกษาเปรียบเทียบเรื่องศรีธนญชัยฉบับต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ศรีธนญชัยในอุษาคเนย์) พบว่านิทานเรื่องศรีธนญชัยนี้มีกระจายอยู่ทุกภาคในประเทศไทย นอกจากนี้ยังพบว่ามีปรากฏในประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ส่วนงานประเทศกัมพูชา ลาว และไทย มีความยาวและความคล้ายคลึงในด้านเนื้อหา และเนื้อหาของประเทศพม่ามีเนื้อหาที่ตรงกับศรีธนญชัยของไทยอยู่หลายตอน ส่วนของประเทศอินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ และฟิลิปปินส์ พบว่ามีเนื้อหาตรงกับของไทยไม่มาก สำหรับบุคลิกภาพของศรีธนญชัยนั้นเป็นลักษณะที่เข้าแบบตัวเอกเจ้าปัญญาและฉลาดแกมโกง (Trickster) เห็นว่า

แนวคิดเรื่องความขัดแย้งที่ปรากฏในพฤติกรรมของตัวเอกนี้ ผู้แต่งมีจุดประสงค์เพื่อสร้างปมแห่งการขัดแย้งให้พัสตารขึ้นในเรื่องเท่านั้น ทั้งนี้ไม่จำเป็นต้องสะท้อนความขัดแย้งในด้าน เศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือศีลธรรมของสังคม

นิขมน สุขแก้ว (2541) วิเคราะห์บุคลิกภาพของตัวละครและอนุภาคที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครในนวนิยายของลักษณาวดี พบว่า ตัวเอกฝ่ายชายและฝ่ายหญิงมีบุคลิกภาพภายนอก คือ รูปร่างหน้าตาดี อากัปกริยาตัวเอกฝ่ายหญิงจะนุ่มนวลและสง่างาม ส่วนฝ่ายชายนั้น จะมีทั้งนุ่มนวลสง่างาม หรือรวดเร็ว แข็งกร้าว ตัวเอกชายทั้งหมดพูดจาคมคายมีเหตุผล บุคลิกภาพภายใน คือ มีความเฉลียวฉลาด ควบคุมอารมณ์ตนเองได้ดีและมีคุณธรรมที่น่าภาคภูมิใจ คือ ความเป็นผู้นำ ความเสียสละ ความอดทน ตัวอริมีบุคลิกภาพภายนอก คือ มีรูปร่างหน้าตาที่งดงาม อากัปกริยาและการพูดจามีลักษณะเสแสร้ง บุคลิกภาพภายใน ตัวอริทุกคนฉลาดแต่ขาดความรอบคอบ อารมณ์เกรี้ยวกราด โมโหง่าย และทำการเพื่อประโยชน์ส่วนตน อนุภาคเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครทั้ง 3 กลุ่ม คือตัวเอกชายมีความสัมพันธ์กับแม่ในเชิงบวกและไม่ปรากฏ และมีความสัมพันธ์กับตัวเกื้อหนุนใกล้ชิดทั้งนุ่มและแก่ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวเอกฝ่ายหญิงกับพ่อแม่ มีทั้งเชิงบวกเชิงลบและไม่ปรากฏ มีความสัมพันธ์อันดีกับพี่น้องต่างมารดา ส่วนตัวอริจะมีความสัมพันธ์กับพ่อหรือแม่ และตัวเอก

ปริดา นวลประกอบ (2542) ศึกษาแก่นเรื่องจากวรรณคดี เรื่องขุนช้าง ขุนแผน พบว่า ประเภทแก่นเรื่องในวรรณคดีเรื่องขุนช้าง ขุนแผน มีทั้งหมด 4 ประเภท คือแก่นเรื่องแสดงทัศนะ แก่นเรื่องแสดงอารมณ์ แก่นเรื่องแสดงพฤติกรรม และแก่นเรื่องแสดงภาพและเหตุการณ์ แก่นเรื่องประเภทที่ปรากฏมากที่สุด คือ แก่นเรื่องแสดงอารมณ์ รองลงมาคือแก่นเรื่องแสดงทัศนะ แก่นเรื่องแสดงพฤติกรรม แก่นเรื่องแสดงภาพและเหตุการณ์ตามลำดับ การที่แก่นเรื่องแสดงอารมณ์ปรากฏมากที่สุด เป็นส่วนชี้ให้เกิดความเข้าใจเนื้อเรื่องและแก่นเรื่องหลักได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้แก่นเรื่องแสดงทัศนะที่ปรากฏ เป็นทัศนะที่สอดคล้องกับความเป็นจริงในอดีตและบางครั้งเป็นส่วนที่สอดคล้องกับปัจจุบัน ความหมายและสาระของแก่นเรื่องปรากฏ 3 ลักษณะ คือ สาระความหมายด้านวิถีชีวิต วิถีครอบครัว และวิถีสังคม

รัชฎา พุฒิประภาส (2543) ศึกษาการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องกฤษณาสอนน้อง ได้ศึกษาจำนวน 7 ฉบับ พบว่าการแพร่กระจายของวรรณกรรมเรื่องกฤษณาสอนน้องที่แพร่กระจายจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง โดยมีความคงที่ของแก่นเรื่อง และมีการเปลี่ยนแปลงโครงเรื่อง เนื้อเรื่อง ตัวละคร และภาษา ซึ่งความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเนื่องจากผู้แต่งและสภาพสังคมเป็นปัจจัย

วัชรารณ ดิษฐบ้าน (2546) ศึกษาแบบเรื่องนิทานสังข์ทอง : การแพร่กระจายและความหลากหลาย ทำให้ทราบว่า แบบเรื่องนิทานสังข์ทองเป็นแบบเรื่องที่แพร่หลายมากในกลุ่มชน

ชาติไท เพราะปรากฏทั้งในนิทานของคนไทยภาคต่าง ๆ และในกลุ่มชนชาติไททั้งในและนอกประเทศ ซึ่งมีความรู้เรื่อง สังข์ทองและนิทานในแบบเรื่องนิทานสังข์ทองที่คล้ายคลึงกัน โครงสร้างของนิทาน สังข์ทองพบว่าแบบเรื่องนิทานสังข์ทองประกอบไปด้วยเหตุการณ์สำคัญ 4 ตอน คือ กำเนิดผดปกติ ตัวเอกออกผจญภัย ตัวเอกซ่อนรูปพบคู่ครองและถูกพ่อตาทดสอบ การเผยแพร่และการยอมรับ และมี พงศัตถกรรมหลักทั้งหมด 11 พงศัตถกรรมที่กำหนดโครงสร้างของแบบเรื่อง คือ การกำเนิดในรูปลักษณะ ประหลาด การแสดงความสามารถพิเศษ การออกเดินทาง การได้ผู้อุปถัมภ์ การได้สิ่งวิเศษหรือทรัพย์สมบัติ การอำพรางตัวหรือรูปลักษณะที่น่ารังเกียจ การเลือกคู่ การทดสอบความสามารถ การแต่งงาน การถอดรูป และเหตุการณ์หลังตัวเอกเปิดเผยตัว

ภานุภา มุลคำ และคณะ (2547) ศึกษาเปรียบเทียบบทละครเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกับวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องท้าวแก้วแก้วบับปวิวรรตโดย พิเชฐ ชัยพร พบว่า แนวคิดของทั้งสองเรื่องมีทั้งแนวคิดหลักและแนวคิดรองมีความคล้ายกัน แนวคิดหลักเกี่ยวกับผู้มีปัญญาบารมีหรือคนดีจะมีผู้คอยช่วยเหลือและคุ้มครอง ตรงกับความเชื่อ “คนดีตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้” และความเชื่อเรื่องกรรม ผลของกระทำแต่ชาติปางก่อนจะมาสนองในชาตินี้ ส่วนแนวคิดรองของทั้งสองเรื่องพบว่าเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความรักระหว่างแม่กับลูก ความรักระหว่างสามีกับภรรยา ความกตัญญู ในด้านของการสร้างแนวคิด พบว่า ทั้งสองเรื่องมีแนวคิดที่คล้ายคลึงกัน คือกลวิธีการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องราวพระพุทธศาสนา ที่มุ่งสอนในเรื่องกฎแห่งกรรมและการรับผลของกรรม เรื่องผู้มีปัญญาธิการ และกลวิธีสร้างแนวคิดโดยเน้นอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ คือ ความอิจฉาริษยาซึ่งเป็นเหตุการณ์สำคัญทำให้เรื่องดำเนินไป และชี้ให้เห็นผลของการอิจฉาริษยา

สุนิดา กล่อมแสง (2548) ศึกษาเกี่ยวกับตัวละครที่มีกำเนิดผดธรรมาชาติในวรรณคดีไทย โดยศึกษาจากตัวละคร 40 ตัวจากวรรณคดี 15 เรื่อง พบว่า ตัวละครที่มีกำเนิดผดธรรมาชาตินั้นมีลักษณะของการกำเนิดที่ต่างไปจากการกำเนิดมนุษย์โดยทั่วไป ได้แก่ การกำเนิดที่มีลักษณะทางการผดปกติ การมีสิ่งของร่วมมาตอนกำเนิด การกำเนิดด้วยเวทย์มนต์คาถา การกำเนิดในดอกไม้ ตัวละครที่กำเนิดเป็นมนุษย์มักกำเนิดในราชตระกูล หรือเทวดาบนสวรรค์จุติมาเพื่อบำเพ็ญบารมี ซึ่งเป็นฝ่ายธรรมะ ตัวละครที่เป็นอมมนุษย์ มักกำเนิดเป็นยักษ์ด้วยการถูกสาป ซึ่งเป็นตัวละครฝ่ายอธรรม ตัวละครที่กำเนิดเป็นลิงและราชสีห์ มักเป็นผลกรรมที่สร้างไว้ การกำเนิดผดธรรมาชาติมุ่งสอนให้คนเป็นคนดี เพื่อส่งผลให้กำเนิดในทางที่ดีในชาติอนาคต และยังมีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่องและเพิ่มสีสันให้เนื้อเรื่องสนุกสนานน่าสนใจ

บัญญัติ สาลี (2550) ศึกษาความสัมพันธ์วรรณคดีพุทธศาสนาไทย ลาว และเขมร เรื่องมหาเวสสันดรชาดก พบว่า วรรณกรรมพุทธศาสนาไทย ลาว และเขมร มีความสัมพันธ์กันด้านที่มา คือมีที่มาจากชาดกในมหานิบาต พระสูตรต้นตอปฏิภักเหมือนกัน มีจุดประสงค์การแต่งเพื่อสนองความ

เชื่อเกี่ยวกับการให้ทานและการเกิดในชาติหน้าซึ่งจะได้เกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย ความสัมพันธ์ในเชิงวรรณศิลป์ พบว่าวรรณกรรมทั้งไทย ลาว และเขมรมีความเป็นวรรณศิลป์ทั้งทางด้านแก่นเรื่อง โครงเรื่อง การดำเนินเรื่อง เป็นต้น เพราะอาศัยวรรณกรรมบาลีเดียวกัน ความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม พบว่าในวรรณกรรมเรื่องพระเวสสันดรชาดก สะท้อนภาพชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทย ลาว เขมรมีทั้งลักษณะร่วมทางด้านวัฒนธรรมและวัฒนธรรมเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชน แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย ลาว และเขมรเป็นอย่างดี โดยมีวรรณกรรมเรื่องพระเวสสันดรชาดกเป็นแกนหลัก ซึ่งมีวัฒนธรรมความเชื่อคล้ายคลึงกันทั้งความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือผี และการยอมรับนับถือเอาซึ่งพระพุทธศาสนา

ตรีศิลป์ บุญขจร (2553: 3) กล่าวถึงความเป็นสากลของวรรณคดีเปรียบเทียบ คือ มุ่งศึกษาวรรณคดีในฐานะเป็นศิลปะร่วมของมนุษยชาติ มนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในซีกโลกใด ตะวันออกหรือตะวันตก เชื้อชาติใด ภาษาใด หรือยุคสมัยใด ก็ล้วนมีอารมณ์ความรู้สึก ความนึกคิด ที่ถ่ายทอดแสดงออกในรูปศิลปะสาขาวรรณศิลป์ที่เรียกว่าวรรณคดี คำว่า “เปรียบเทียบ” ในวรรณคดีเปรียบเทียบจึงเป็นวิธีการของการเปรียบเทียบความหลากหลายของวรรณคดี เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปอันเป็นสากล อีกทั้งยังศึกษาวรรณคดีในบริบทของสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ วรรณคดีเป็นรูปการณ์แสดงออกอย่างหนึ่งของมนุษย์ ในขณะที่มนุษย์มีการสร้างสมสังคมและวัฒนธรรมในลักษณะอื่น ๆ อาทิ ศาสนา ความเชื่อ ปรัชญา การเมืองการปกครอง กฎหมาย ฯลฯ การศึกษาความสัมพันธ์วรรณคดีกับวิทยาการต่าง ๆ จึงช่วยให้เข้าใจวรรณคดีในฐานะศิลปะสาขาวรรณศิลป์และเข้าใจมนุษย์ในมิติความเป็นสากลมากขึ้น

นิยะดา เหล่าสุนทร (2558) ศึกษาแบบเรื่องปัญญาสชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย พบว่า เรื่องสังข์ทองแต่งเป็นร้อยกรองทั้งหมด 4 ส่วนวน คือสังข์ทองคำกาพย์ ส่วนวนที่ 1 ส่วนวนนี้ไม่สมบูรณ์ ไม่ปรากฏนามผู้แต่งและสมัยที่แต่ง สังข์ทองคำกาพย์ ส่วนวนที่ 2 มีเนื้อความเกือบจะบริบูรณ์ ไม่ปรากฏนามที่แต่งและสมัยที่แต่ง ทั้งสองส่วนวนเมื่อพิจารณาคำศัพท์แล้วสันนิษฐานว่าน่าจะแต่งก่อนบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องสังข์ทองในรัชกาลที่ 2 บทละครเรื่องสังข์ทอง ส่วนวนที่ 1 กรมพระยาตำราจรรยาภาพสันนิษฐานว่าแต่งสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ บทละครเรื่องสังข์ทอง ส่วนวนที่ 2 เชื่อถือต่อ ๆ กันมาว่าเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อเปรียบเทียบบทละครเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์กับฉบับชาดก พบว่ามีความคล้ายคลึงเฉพาะโครงเรื่องเท่านั้น ส่วนรายละเอียดของเนื้อความมีความแตกต่างกันหลายประการ

เจือง ถิ หั่ง (2561) ศึกษาเปรียบเทียบนิทานซินเดอเรลลาฟอรัมลาอาเซียน กล่าวว่า ตัวละครเอกนางเต็มในนิทานเวียดนาม มีลักษณะนิสัยหลายอย่าง ประกอบด้วย ความเป็นสตรีที่กตัญญู รู้คุณ มีความจงรักภักดีต่อพระสวามี เป็นสตรีที่อ่อนโยนมีเมตตา มีความซื่อสัตย์สุจริตและเข้มแข็ง

ส่วนตัวละครเอกนางอุทราในนิทานของไทย มีความกตัญญูและจงรักภักดีต่อพระสวามี ขณะที่ตัวละครเอกสาวน้อยในนิทานเทศพม่า เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต รักและผูกพันกับผู้บังเกิดเกล้า ทั้งยังได้มอบความรักให้กับพระสวามีอย่างสุดหัวใจ

สรุปการศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบนั้นมีความหลากหลาย โดยผู้วิจัยเลือกที่จะศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดี ได้แก่ ชื่อเรื่อง เนื้อเรื่อง โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร ฉาก แนวคิด อนุภาค และขนบวรรณศิลป์ ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ เพื่อให้เห็นความเหมือนและแตกต่างเป็นสำคัญ

1.10.2 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม

จากการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม พบว่าจารุวรรณ ธรรมวัตร (2539: 101) กล่าวถึงความเชื่อว่า ความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น เกิดจากปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อชีวิตถึงคราววิบัติ เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ เกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาเหล่านั้นเกินขีดความสามารถที่คนธรรมดาจะแก้ไขได้ คนจึงสร้างความเชื่อว่าจะมีอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น อำนาจนั้นอาจจะเป็นเทพเจ้า ภูตผีปีศาจ วิญญาณ ฯลฯ ฉะนั้นเพื่อป้องกันภัยพิบัติที่เกิดกับตน มนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลึกลับโดยเชื่อว่า ถ้าบอกกล่าวหรือทำให้อำนาจนั้นพอใจอาจจะช่วยให้ปลอดภัย เมื่อพ้นภัยภัยอันตรายก็แสดงความรู้คุณด้วยการเซ่นสรวงบูชาหรือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ แต่ละสังคมต่างมีความเชื่อเป็นมรดกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

สุจิตา ยิมัสชา (2541) ศึกษาการปกครองและการบริหารแผ่นดินในเสภาขุนช้างขุนแผน : ศึกษาวิเคราะห์จากภาพสะท้อนและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของตัวละคร พบว่า สถานภาพทางสังคมที่ปรากฏในเรื่องขุนช้างขุนแผนมี 5 สถานภาพ คือ กษัตริย์ ขุนนาง นักบวช ไพร และทาส โดยกษัตริย์สะท้อนบทบาททั้งแง่ตัวละครและผู้ปกครองแผ่นดินที่มีอำนาจ สะท้อนแนวคิดเทวราชานำธรรมราชา สถานภาพขุนนาง เป็นตัวละครที่เป็นไกลสำคัญตำแหน่งต่าง ๆ ในการบริหารแผ่นดิน สถานภาพนักบวช เป็นสถานภาพที่สะท้อนแนวคิดเทวราชาจากพรหมณ์ที่เป็นสื่อ และพระสงฆ์เน้นภาพสะท้อนแนวคิดเทวราชา ส่วนไพร่และทาสเป็นตัวละครที่สะท้อนความยากลำบากในการดำเนินชีวิต มีบทบาทเสริมอำนาจและบารมีของกษัตริย์และขุนนาง โดยเป็นกำลังศึกสงครามแก่พระมหากษัตริย์เป็นทรัพย์สินและผลประโยชน์จากรัฐแก่ขุนนาง

นอกจากนี้ นิสาชน สาตรา (2542) ศึกษาแนวคิดและภาพสะท้อนทางสังคมจากร้อยกรองร่วมสมัย ในหนังสือพิมพ์มติชนสุดสัปดาห์ช่วง พ.ศ.2531-2540 พบว่าบทร้อยกรองมีเนื้อหาเกี่ยวกับสภาพสังคมในช่วง พ.ศ.2531-2540 ในขณะเดียวกัน ก็เสนอรายละเอียดอื่น ๆ คือ วัฒนธรรม ค่านิยม ศาสนา ความเชื่อ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ประชญา การเมือง การปกครอง

เศรษฐกิจ และการศึกษา เนื้อหาเหล่านี้บางบทเป็นบทย่อยกรองเฉพาะกิจ ด้านแนวคิด ที่เด่นชัดมาก คือ แนวคิดเกี่ยวกับสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง แนวคิดที่นำเสนอเป็นแนวคิดแบบชี้ปัญหา โดยจะระบุเหตุของปัญหาเสมอ แต่ไม่เสนอวิธีแก้ปัญหาไว้แต่ประการใด ด้านภาพสะท้อนทางสังคม พบว่านำเสนอสภาพปัญหาที่เป็นวิกฤตการณ์ทางสังคมในด้านต่าง ๆ คือ ด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมือง การปกครอง โดยภาพที่นำเสนอ ทำให้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างอื่นด้วย เช่น โครงสร้างการเมืองส่งผลกระทบต่อ การปกครอง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม การวิจัยนี้ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมในแง่สังคมเป็นปัจจัยก่อให้เกิดวรรณกรรมอย่างชัดเจน

สมบุรณ์ ศรีระสันต์ (2542) ศึกษาวิเคราะห์ค่านิยมทางสังคมและการใช้ภาษาจากคำบริภาษในบทละครนอก พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยศึกษาจากบทละครนอกจำนวน 5 เรื่อง คือ สังข์ทอง ไชยเชษฐา ไกรทอง มณีพิชัย และคาวี มีถ้อยคำบริภาษระหว่างกัน สะท้อนให้เห็นค่านิยมในหลาย ๆ ด้าน ได้แก่ ค่านิยมทางสังคมด้านกิริยามารยาท ค่านิยมด้านความกล้าหาญ ค่านิยมทางสังคมด้านการลงโทษ และค่านิยมทางสังคมด้านความเหลื่อมล้ำทางสังคม

ราตรี ชัยมูล (2542) วิเคราะห์นิทานพื้นบ้านของชาวไทยเขมรบ้านพลวง ตำบลพลวง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ จำนวน 31 เรื่อง จัดแบ่งกลุ่มนิทานได้ 6 ประเภท ได้แก่ นิทานคติ นิทานอธิบายเหตุ นิทานเรื่องสัตว์ นิทานมหัศจรรย์ นิทานผี และนิทานมุขตลก ได้สะท้อนภาพทางสังคม ดังนี้ สภาพครอบครัวส่วนมากมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว สภาพสังคมมีการจัดระบบชุมชน โดยแบ่งปกครองเป็นหมู่บ้าน ตำบล และเมือง มีผู้ใหญ่บ้านและกำนันเป็นผู้ดูแล คนในสังคมมีความสัมพันธ์พึ่งพาช่วยเหลือกัน และมีวัดเป็นสถานที่สำคัญเป็นแหล่งรวมใจของประชาชน สภาพค่านิยม ชาวบ้านนิยมทำบุญและจัดงานประเพณี ประเพณีติดตามธรรมเนียม รู้จักช่วยเหลือกัน ยกย่องคนฉลาด และนับถือผี

รีนฤทัย สัจจพันธุ์ (2548: 46) กล่าวว่า ภาษาและวรรณคดีไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องมือในการสื่อสารหากแต่เป็นวัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิต เป็นศิลปะ เป็นปรัชญา เป็นภูมิปัญญา ฯลฯ เราสามารถมองเห็นกระบวนการสร้างและกระบวนการเสพที่ไหลเวียนต่อเนื่องอยู่ในชีวิตไม่ขาดสาย ความเปลี่ยนแปลงของภาษาสะท้อนให้เราเห็นความมีชีวิตที่ไม่หยุดนิ่งของสังคม ส่วนความเป็นอมตะของวรรณคดีหลายเรื่องทำให้เราเห็นฝีมือของผู้ประพันธ์ที่สะท้อนความเป็นมนุษย์และแสดงสัจจะแห่งชีวิตได้อย่างงดงามนั่นเอง

ภูมิจิต เรืองเดช (2548: 16) กล่าวถึงลักษณะทางด้านสังคม ความเชื่อของชาวเขมร ไว้ว่า ในสังคมเขมรจัดให้สตรีเป็นใหญ่ในครอบครัวและสังคม นิยมนับสายหรือนับญาติทางเครือชาวยมารดา โดยเชื่อว่ามนุษย์ตายแล้วไม่สูญจิตวิญญาณจะไปเกิดในชาติใหม่ นอกจากนี้ชาวเขมรยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์ เนียะต (ปู่ตา) โดนตา คือจิตวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ยังคงคอยดูแลรักษา

ลูกหลานอยู่ต่อไป และยังมีอีกความเชื่ออีกอย่างหนึ่งที่เกี่ยวกับพระแม่ธรณี ที่อำนวยการผลิตในการเพาะปลูก จึงมีบุญพิธีจรดพระนังคัล เพื่อเป็นการเริ่มต้นในพิธีการทำนา

รัชรินทร์ อุดมเมืองคำ (2551) ศึกษาวรรณกรรมแนววัฒนธรรมประชานิยมเรื่องสังข์ทอง ฉบับ ต่าง ๆ พบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการสร้างสรรค์ได้แก่ สื่อและผู้เสพ แนวคิด และการใช้ภาษาภาษาซึ่งสะท้อนลักษณะความนิยมของยุคสมัยได้อย่างชัดเจน สื่อและการใช้ภาษาตอบสนองทำให้ผู้เสพเกิดความสนใจสามารถเข้าถึงสารของเรื่องสังข์ทองได้ง่าย ในด้านแนวคิด ผู้ผลิตได้นำแนวคิดเดิม คือเรื่องการพิจารณาคน และความกตัญญู ซึ่งเป็นแนวคิดหลักมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน และยังได้นำแนวคิดใหม่เรื่องการใส่ใจในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และแนวคิดเรื่องคนชายขอบมาเป็นแนวคิดรอง

รวินันท์ อิมอ้วน (2552) ศึกษาทัศนคติต่อประเพณีแต่งงานของเยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ส่วย และเยอ พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์เขมร ส่วย และเยอ มีรูปแบบของขั้นตอนและองค์ประกอบของพิธีที่เปลี่ยนแปลงไป ในด้าน การเลือกคู่ครอง การสู่ขอและการหมั้น การแต่งกายของเจ้าบ่าว เจ้าสาว ค่าสินสอด พิธีการแต่งงาน และเครื่องสมมาปูย่า เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางยุคสมัย การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม การการผสมให้กลมกลืนกับวัฒนธรรมอื่น ๆ องค์ประกอบของการแต่งงาน เช่น การไหว้ผีบรรพบุรุษ การบายศรีสู่ขวัญ การเตรียมเรือนหอหรือห้องหอที่บ้านเจ้าสาว หรือแม้แต่การใช้อุปกรณ์หรือวัสดุต่าง ๆ

ประยูร ทรงศิลป์ (2553: 3-4) แปลวรรณกรรมคำสอนเขมรหรือที่เรียกว่า “ฉบับ” ได้กล่าวไว้ว่า วรรณกรรมคำสอนเขมรมีจุดมุ่งหมายสอนให้คนดำรงชีวิตอยู่ในระเบียบแบบแผนและจารีตอันดีงาม ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ยั่งยืนมาอันเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ชักนำให้คนมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด สามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ เป็นทางสายกลางที่ช่วยแก้ปัญหาทั่ว ๆ ไปในสังคม ช่วยจัดระเบียบคน และครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุข เนื้อหาสาระในการอบรมสั่งสอนจึงแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น คือ สอนให้อยู่ในระเบียบแบบแผนตามครรลองธรรม สอนให้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และเพิ่มพูนระเบียบแบบแผนอันดีงามในการดำรงชีวิต

เชิดศักดิ์ ฉายถวิล (2555) ศึกษาการแพทย์ทางเลือก : รูปแบบการสืบสานและพัฒนาดนตรีบำบัดโรคในพิธีเรือมมะมั่วตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรในภาคอีสาน พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรในพื้นที่ 3 จังหวัด คือ จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดบุรีรัมย์ มีความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษที่เรียกว่าของรักษา หรือครูกำเนต ซึ่งเป็นผู้บันดาลให้เกิดอาการเจ็บป่วย และเสียงดนตรีที่บรรเลงในพิธีเรือมมะมั่วตเปรียบเสมือนเครื่องมือสื่อสารระหว่างแม่ครูกับของรักษาหรือครูกำเนต จนมีคำกล่าวว่า ลูกหลานของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรทุกคนจะมีของรักษาหรือครูกำเนตประจำตัวมาตั้งแต่เกิด

สุกัญญา สุจฉายา (2557: 211) กล่าวว่า วรรณคดีเป็นกระบวนการสื่อสารอย่างหนึ่งของสังคม วรรณคดีจึงเป็นสถาบันทางสังคมชนิดหนึ่งที่มีผู้สื่อกับผู้เสพสื่อกัน ผู้สื่อกอาจมีเจตนาที่จะบอกข้อเท็จจริงจากประสบการณ์ส่วนตัว บอกเล่าความรู้สึกนึกคิด จินตนาการของตนเองเพื่อสร้างความบันเทิงใจ หรืออาจมุ่งอบรมสั่งสอนโน้มน้าวใจให้ผู้เสพไปในทางที่ต้องการ ส่วนผู้เสพก็ได้ซึมซับเรื่องราวต่าง ๆ เข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต โดยเฉพาะวรรณคดีนิทานมีเนื้อหาเป็นเรื่องราวของชีวิตมนุษย์ในทุกแง่มุม วรรณคดีนิทานจึงเป็นเสมือนแหล่งรวมประสบการณ์ร่วมของมนุษยชาติ วรรณคดีนิทานไทยเกิดขึ้นมาจากสังคมไทย วรรณคดีนิทานไทยจึงเป็นแหล่งรวมประสบการณ์ร่วมของชีวิตคนไทย เป็นสื่อที่แนบเนียนที่สุดในการถ่ายทอดปัญหาของสังคมไทย คนไทยในอดีตผูกพันกับวรรณคดีเหตุการณ์ต่าง ๆ ในนิทานที่ตัวละครประสบและชีวิตของตัวละครได้กลายมาเป็นกรณีตัวอย่างในการดำเนินชีวิต

บุญยงค์ เกศเทศ (2557: 7) กล่าวว่า ผู้คนส่วนใหญ่ในถิ่นอุษาคเนย์ ยังคงเชื่อถือศรัทธา “ผี” กันอย่างจริงจังและมั่นคง สามารถสืบสานมรดกความเชื่อ จากบรรพชนอย่างแน่นแฟ้น แม้ว่า “ผีสงกรานต์” เป็นสิ่งที่ตนไม่สามารถมองเห็นตัวตนก็ตาม แต่ศรัทธาความเชื่อ ที่ได้สั่งสมสืบทอดกันมายาวนานนั้น ยังคงความเข้มแข็ง และศักดิ์สิทธิ์อยู่ตลอดเวลา ยิ่งได้แลเห็นพฤติกรรม ชะตากรรม ตลอดจนสิ่งร้าย และสิ่งดีที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับผูกพันกับชีวิตความเป็นอยู่ของตน ต่างยังคงเชื่อถือกันมาว่า สิ่งทั้งปวงดังกล่าว น่าจะเกิดมาจากอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของผีสงกรานต์ จึงต้องมีการทำพิธีกรรม อ้อนวอนขอความเมตตา

นรเศรษฐ์ พิสิฐพันธ์พร และคณะ (2557: 15-16) กล่าวถึงโลกทัศน์ของชาวเขมรไว้ว่า การพัฒนาโลกทัศน์ของชาวเขมรว่ามีที่มาจากความเชื่อดั้งเดิมเรื่องบรรพบุรุษ อันได้แก่เรื่องเมบา และเนียะโดนเนียะตา ตั้งแต่สมัยอาณาจักรฟูนัน เมื่อมีการติดต่อกับอินเดีย เขมรรับศาสนาพราหมณ์ เกิดโลกทัศน์ว่าด้วยสิ่งเหนือธรรมชาติ มีความคิดในเรื่องเทพเจ้า ในภายหลังรับพุทธศาสนาได้เกิดโลกทัศน์ใหม่ มีความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ หลังยุคเมืองพระนครก็มาพบพานกับนิกายเถรวาท ความเชื่อดั้งเดิมเรื่องบรรพบุรุษ (เมบาและเนียะโดนเนียะตา) ศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเถรวาทยังคงดำรงอยู่ต่อมา

ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม (2559: 139) กล่าวว่า ในอดีตสังคมเขมรเป็นสังคมแบบมาตาธิปไตย เพราะมีร่องรอยหลักฐานปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน เช่น ประเพณีแต่งงานของชาวเขมรที่นำอนุภาคจากตำนานการเกิดชนชาติเขมรเรื่อง “พระทอง นางนาค” มาเป็นส่วนประกอบสร้างพิธีกรรม โดยที่เจ้าบ่าวจะต้องจับไสขของเจ้าสาวในคราวเข้าหอ ตรงกับเหตุการณ์ตอนที่พระทองจับไสขของนางนาคเดินทางไปยังนาคพิภพ ส่วนสังคมเขมรในปัจจุบันรับเอาแนวคิดแบบปิตาธิปไตยมาเต็มรูปแบบ เห็นได้จากภาพแทนของผู้หญิงที่ปรากฏในนวนิยายเขมรตั้งแต่สมัยอาณานิคมฝรั่งเศสเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ผู้หญิงถูกจัดวางไว้ในตำแหน่งที่ต้องเป็น “บุตรสาวที่ดี” เคารพเชื่อฟังบิดามารดา เป็น

“ภรรยาที่ดี” คอยดูแลปรนนิบัติและซื่อสัตย์ต่อสามี และเป็น “มารดาที่ดี” คือ ต้องคอยดูแลและอบรมสั่งสอนบุตรให้เป็นคนดี

อ้อมทิพย์ มาลีสัย (2560) ศึกษาเรื่องเล่ามุขตลกกล่าว ความซับซ้อนทางภาษากับการสื่อความหมายทางสังคม พบว่า มีการสื่อความหมายทางสังคม 7 กลุ่ม ได้แก่ การสื่อความหมายเรื่องครอบครัว การสื่อความหมายเรื่องการเมือง การสื่อความหมายเรื่องเพศ การสื่อความหมายเรื่องความเชื่อ การสื่อความหมายเรื่องชนชั้น การสื่อความหมายเรื่องชนชาติ และการสื่อความหมายเรื่องความทันสมัย

เอกสารและงานวิจัยการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมจากสังคมและวัฒนธรรมที่ได้ศึกษามานั้น ทำให้ทราบว่าวรรณคดีเป็นดังเช่นคั่นช่องส่องสังคม ซึ่งหมายถึงถึงหากจะศึกษาสังคมและวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่ง ๆ ต้องศึกษาจากตัวบทวรรณคดี ในการเปรียบเทียบเรื่องสังคมกับเรื่องของสังคม เลือกที่จะศึกษาเปรียบเทียบในด้าน ศาสนาและความเชื่อ ชนชั้น ค่านิยม การปกครอง เพื่อให้เห็นลักษณะความเหมือนและแตกต่างระหว่างทั้งสองฉบับ

1.10.3 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับวรรณคดีเขมรและความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทยกับวรรณคดีเขมร

จากการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับวรรณคดีเขมรและความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทยกับวรรณคดีเขมร พบว่า สิทธา พินิจภูวดล (2515: 472-475) กล่าวว่า ในสมัยสุโขทัยในช่วงที่ไทยตั้งตัวเป็นอิสระจากขอม มีอำนาจเสรีทางการเมืองและมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงแล้ว แรก ๆ ก็ยังรับวัฒนธรรมขอมมาใช้ เช่น การเรียกชื่อษัตริย์ พ่อขุนผาเมืองในสมัยสุโขทัยใช้ว่า “กัมราเต็งอัญ ผาเมือง ศรีอินทปัต อินทราทิตย์” มีการรับวัฒนธรรมขอมมาใช้ เช่น การพระราชพิธีต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีศรีสัจปานกาลหรือตักน้ำสาบาน ซึ่งมีวรรณกรรม “โคลงแข่งน้ำ” ควบคู่มาใช้อ่านประกาศในพิธีด้วย นอกจากนี้ก็ยังมีกฎหมายตราเพื่อใช้บังคับให้เป็นระเบียบในพระราชพิธีของบ้านเมืองและราชสำนัก คำราชาศัพท์ก็นิยมใช้อย่างแพร่หลาย เป็นราชาศัพท์ที่นิยมใช้ในพระราชวังนครวัด นอกจากนี้คัมภีร์บาลี คัมภีร์สันสกฤต ตำรา หรือศาสตร์ต่าง ๆ คนไทยเราได้นำมาศึกษาและแต่งตามด้วยความนับถือ

รีนฤทัย สัจจพันธุ์ (2521: 169) กล่าวว่า เขมรกับไทยมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่ไทยเริ่มอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในดินแดนไทยเริ่มอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิ เพราะก่อนตั้งสุโขทัย เขมรเคยปกครองไทยไว้ในอำนาจมาก่อน ไทยจึงได้รับอิทธิพลจากเขมรไว้มาก แม้เมื่อไทยได้รับเอกราชแล้วในระยะต่อมา และได้พยายามสร้างเอกลักษณ์ของตนเพื่อลดทอนอำนาจทางวัฒนธรรมของเขมร อิทธิพลของเขมรก็ได้เสื่อมคลายไป กลับก้าวหน้ายิ่งขึ้นในสมัยอยุธยา แต่ในระยะต่อมาไทยมิได้เป็นฝ่ายรับอิทธิพลจากเขมรมาแต่ฝ่ายเดียว แต่ยังเป็นผู้

ถ่ายทอดอิทธิพลบางประการให้แก่เขมรด้วยอย่างเช่น ภาษา การละคร เป็นต้น อิทธิพลของเขมรที่ปรากฏในวรรณคดีไทยที่สำคัญมี 2 ประการ คือ ในด้านพิธีกรรม เราพบอิทธิพลจากขอมหลายอย่าง พิธีกรรมเหล่านี้คงมีอยู่มากมาย เท่าที่ปรากฏในวรรณคดีของไทยอย่างเช่น พระราชนิพนธ์สิบสองเดือน มีหนังสือวรรณคดีไทยหลายเล่มเช่น ทวาทศมาส นิราศเสด็จประพาสธารวโศก เป็นต้น พิธีกล่อมช้าง วรรณคดีที่เกี่ยวข้องด้วย ได้แก่ ฉันทดุขกฤษณ์เวกกล่อมช้าง ในด้านความเชื่อ มีวรรณกรรมไทยและเขมรหลายฉบับสะท้อนให้เห็นความเชื่อในเรื่องโลกนี้โลกหน้าและนรกสวรรค์เหมือนกัน ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าไทยได้รับอิทธิพลความคิดเช่นนี้จากเขมร หรืออาจเป็นไปได้ทั้งไทยและเขมรต่างได้รับความคิดนี้มาจากอินเดียด้วยกัน วรรณคดีที่ปรากฏความคิดความเชื่อในเรื่องนี้ อย่างเช่น ไตรภูมิพระร่วง และ โองการแข่งน้ำ

พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ (2528: 148) กล่าวว่า นิทานของเขมรหลายเรื่องคล้ายนิทานไทย เช่น เรื่องหัวล้านทั้งสี่ เรื่องอาเจยหรือศรีธัญชัย เรื่องเนียงกังเรยหรือนางสิบสอง วรรณคดีประเภทร้อยกรองหรือกวีนิพนธ์ของเขมรมีน้อยมาก ที่มีเช่นเรื่องลเบิกอังกอร์วัดหรือการสร้างนครวัด เป็นบทร้อยกรองวรรคละ 5 -6 คำ มีสัมผัสคล้ายกลอนแปดของไทย ส่วนวรรณกรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากเขมรมี 2 เรื่อง คือลิลิตโองการแข่งน้ำกับฉันทดุขกฤษณ์เวกของขุนเทพกวีสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีศัพท์ภาษาเขมรปนอยู่เป็นอันมาก และอีกฉบับหนึ่งไม่ทราบผู้แต่ง แต่ระบุว่า “แก้กลอนมาจากกัมพูชาภาษา แจงแจ้งเอาเป็นสยามพากย์พิไล”

ศานติ ภัคดีคำ (2547) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทย-เขมร พ.ศ.2325-2403 พบว่า ในด้านรูปแบบคำประพันธ์เขมรในช่วงพ.ศ. 2325-2403 รูปแบบคำประพันธ์เขมรแบ่งออกได้ 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นรูปแบบคำประพันธ์แบบดั้งเดิมและรูปแบบคำประพันธ์ที่เขมรรับไปตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พระองค์ด้วง) คำประพันธ์ประเภทนี้คือ “กลอน” ของไทย ในด้านวรรณคดีศาสนาสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พระองค์ด้วง) ขอพระราชทานพระไตรปิฎกและคัมภีร์พระพุทธศาสนาจากกรุงเทพฯ รวมถึงมีการแปลวรรณคดีพุทธศาสนาของไทยเป็นภาษาเขมร นอกจากนี้พระสงฆ์ที่กลับมาจากศึกษาพระธรรมในประเทศไทยเข้ามาประยุกต์กล่าวเป็นร้อยมหาเวสสันดรฉบับเขมร ในด้านวรรณคดีกลอนอ่าน-กลอนสวด กวีเขมรได้นำนิพนธ์วรรณคดีประเภทแปลงขึ้นใหม่ในยุคนี้เป็นจำนวนมาก โดยนำเค้าโครงมาจาก 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ มาจากวรรณคดีพระพุทธศาสนา มาจากนิทานพื้นบ้านเขมร และรับผ่านจากวรรณคดีไทย เช่นเรื่องกาเกี พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พระองค์ด้วง) เป็นต้น ด้านวรรณคดีการแสดงเขมรรับวัฒนธรรมการแสดงละคร (ใน) ของไทยไปพร้อมกับมีการแปลบทละครไทยเป็นภาษาเขมรเพื่อใช้ประกอบการแสดงละครในราชสำนักกัมพูชาด้วย วรรณคดีการแสดงในกลุ่มนี้เท่าที่มีหลักฐานชัดเจนคือรามเกียรติ์เขมรภาคหลัง และบทละครเรื่องอิเหนาคำเขมรที่มีต้นฉบับในหอพระสมุดวชิรญาณ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ทางวรรณคดีไทย-เขมร พ.ศ.2325-2403 ที่เห็นอย่างเด่นชัดคือการหลังไหล

ของอิทธิพลวรรณคดีไทยเข้าไปในกัมพูชา ซึ่งสอดคล้องกับ (เชื้อ บุก ธี, 2003: 22-31) กล่าวว่าองค์ดวง(พระองค์ด้วง) ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยการส่งคณะทูตมีมนตรี เสนาบดี 2 คนไปเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ไทย ในวันอังคารที่ 12 เมษายน พ.ศ.2397 เพื่อขอให้ไทยส่งพระสงฆ์องค์หนึ่งที่มีความรู้สูงสุดในพระพุทธศาสนา มีนามว่าพระมหาปาน พร้อมทั้งขอคัมภีร์พระไตรปิฎกกลับมาด้วย ในด้านวรรณคดีองค์ดวง (พระองค์ด้วง) ได้นิพนธ์เรื่องกากีขึ้นมาและระบุในตอนท้ายของเรื่องว่าได้แปลมาจาก “เสียมภาษา” (สยามภาษา)

บัญญัติ สาลี (2551: 2-3) กล่าวว่า หลังจากที่ประเทศกัมพูชาได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสแล้ว พ.ศ.2495 การศึกษาทางด้านวรรณคดีและวรรณกรรมอื่น ๆ ได้เริ่มฟื้นตัว มีหลักสูตรเกี่ยวกับวรรณคดีศึกษาในระดับมัธยมศึกษาในพ.ศ.2498 หลังจากนั้นมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ก็ได้เริ่มศึกษาอย่างจริงจัง นักประวัติศาสตร์ได้แบ่งสมัยวรรณกรรมเขมรไว้ 5 สมัย ได้แก่ สมัยก่อนเมืองพระนคร นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 1-8 2.สมัยเมืองพระนคร นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 9-14 สมัยหลังเมืองพระนคร นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15-18 สมัยอาณานิคมฝรั่งเศส นับตั้งแต่ปี ค.ศ.1853-1953 และสมัยปัจจุบัน ค.ศ.1953-ปัจจุบัน แต่นักปราชญ์ด้านภาษาบางกลุ่มก็ได้แบ่งตามสมัยวิวัฒนาการของภาษาศาสตร์และนิรุกติศาสตร์ ได้แก่ สมัยโบราณ ซึ่งเป็นสมัยที่เรียกว่า “เขมรโบราณ” หรือ “เขมรเก่า” ยึดตามภาษาเขมรที่บรรพบุรุษได้จารึกไว้ตามหลักศิลาที่มีปรากฏทั่วพระราชอาณาจักรเรียกกันว่า “ศิลาจารึก” นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 7-14 สมัยกลางหรือภาษาสมัยเขมรกลาง หมายถึงภาษาเขมรที่ปรากฏในศิลาจารึกบางหลัก คัมภีร์ใบลาน สมุดข่อย และเอกสารต่าง ๆ ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19 และสมัยปัจจุบัน หมายถึงภาษาเขมรปัจจุบันหรือภาษาเขมรใหม่ เป็นภาษาเขมรที่ใช้พูดและเขียนกันในสมัยปัจจุบัน นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา

อุดม เขยกิจวงศ์ (2552: 26-27) กล่าวว่า ไทยรู้จักอาณาจักรกัมพูชาในชื่อ “ขอม” มาแต่สมัยโบราณวัฒนธรรมขอมเป็นต้นแบบวัฒนธรรมไทยหลายประการ นับตั้งแต่ภาษาเขียนหรือตัวอักษร คนไทยให้การเคารพว่าเป็นภาษาของครู ภาษาที่ใช้ในราชการตลอดจนคำราชาศัพท์และภาษาไทยทั่วไปที่มาจากรากฐานร่วมกับภาษาขอม ระบบการปกครองที่ใช้ในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจากการปกครองที่ขอมปรับปรุงขึ้นจากต้นเค้าของอินเดีย สถาปัตยกรรมส่วนหนึ่งของไทยได้มาจากแนวคิดและปรัชญาขอมโบราณ ศิลปวัฒนธรรมของไทยรับอิทธิพลขอมโบราณเช่นกัน นอกไปจากนั้นเรื่องราวที่เล่ากันเช่นพระร่วงเชื่อกันว่าเป็นต้นราชวงศ์สุโขทัย ระบุว่าขอมเป็นนายในแผ่นดินมาก่อน

ปราณี วงษ์เทศ (2556: 28-30) กล่าวว่า ศิลปวัฒนธรรมขอมเมืองพระนครและเมืองพระนครหลวง (ในกัมพูชา) กับเมืองอยุธยา-ละโว้ (ในไทย) เป็นอย่างเดียวกันเพราะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมร่วมแห่งสุวรรณภูมิในอุษาคเนย์มาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ไม่น้อยกว่า 3,000 ปีมาแล้ว

หลังจากนั้นก็เป็นขอมด้วยกันมาแต่ดั้งเดิม เมื่ออยุธยา-ละโว้ เปลี่ยนเป็นพระนครศรีอยุธยา (กรุงศรีอยุธยา) บรรดาศิลปวัฒนธรรมขอมก็ยังมีสืบเนื่องมาเป็นปกติในชีวิตประจำวันของไทย, คนไทย จึงสมมุติเรียกใหม่เฉพาะตรงนี้ว่าศิลปวัฒนธรรมขอมไทย มีหลายราชพิธีสืบจากราชสำนักเมืองพระนคร นครวัด นครธม ซึ่งปรากฏในกฎหมายเทียรบาล เช่น ถือน้ำพระพิพัฒน์ หมายถึง ถือน้ำสาบาน มีโองการ ถวายน้ำพระพิพัฒน์แต่งด้วยโคลงลาวสองฝั่งโขง (ทางการไทยเรียกเพี้ยนไปว่าถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา) อินทราภิเษก หมายถึง พิธียกย่องพระเจ้าแผ่นดินให้เป็นพระอินทร์จักรพรรดิราชสถิตบนสวรรค์ ในพิธี อินทราภิเษกมีขัณฑ์ดึกดำบรรพ์ คือกวนเกษียรสมุทรซึ่งยกย่องว่าเป็นต้นแบบให้มีการละเล่นในราชสำนักอยุธยา ที่เรียกกันต่อมาว่าโขน, ละคร

กิตติ โล่เพชรรัตน์ (2556: 209) กล่าวว่า อิทธิพลขอมเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของชาวไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จนคนไทยคิดว่าวัฒนธรรมนั้นเป็นของไทย ไม่ว่าจะเป็นภาษา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ฯลฯ ไทยได้หยิบยืมของขอมมาใช้ ขณะเดียวกันขอมก็ได้หยิบยืมวัฒนธรรมทวารวดีไปใช้เช่นกัน จึงทำให้วัฒนธรรมทั้งสองผสมผสานกัน หลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่าดินแดนแถบนี้ ได้มีการผสมผสานทางวัฒนธรรม เช่น ภาพสลักบนใบเสมาที่เขาค้อ จ.บุรีรัมย์ ใบเสมาทำด้วยหินภูเขาไฟ สลักภาพสลูป ธรรมจักร และภาพสลักบุคคล มีลักษณะวัฒนธรรมทวารวดี แต่การนุ่งผ้ากลับมีลักษณะวัฒนธรรมขอม

กรมศิลปากร (2558: 23) กล่าวถึงลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมเขมรว่า วรรณกรรมเขมรเนื่องจากมีประวัติความเป็นมาที่แนบแน่นอยู่กับอารยธรรมของอินเดีย และได้รับอิทธิพลจากอินเดียทั้งทางด้านภาษา ตัวอักษร ศาสนาและวรรณคดีมาแต่โบราณ ดังนั้นวรรณกรรมในยุคแรก ๆ ที่ปรากฏในศิลาจารึกด้วยอักษรปัลลวะอันเป็นอักษรของอินเดียได้และจารึกเป็นภาษาสันสกฤต ในระยะต่อมาที่เขมรได้พัฒนาอารยธรรมของตนขึ้นมาเป็นเอกลักษณ์แล้ว จึงพบวรรณกรรมที่เป็นของเขมรอย่างแท้จริงคือใช้ตัวอักษรเขมรและใช้ภาษาเขมร ระยะเวลาดังกล่าวกินเวลายาวนานมาก โดยศิลาจารึกที่เก่าที่สุดในสมัยก่อนพระนคร (นครธม) เริ่มพบตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12-18 ที่กล่าวเช่นนี้ เพราะเมืองมอญนครถูกกองทัพไทยยึดได้ในปีพ.ศ.1937 และระยะหลังจากนี้จัดเป็นระยะแห่งวรรณกรรมเขมรที่มีเอกลักษณ์ของตนเองอย่างแท้จริง และวรรณกรรมเขมรก็ได้พัฒนามาตามแนวทางของตนมาถึงปัจจุบัน

กรมศิลปากร (2558: 26-28) ได้แบ่งประเภทของวรรณกรรมเขมรออกเป็น 6 ประเภท คือ 1) วรรณกรรมลัทธิศาสนา หมายถึงวรรณกรรมที่เกิดขึ้นจากความศรัทธาในศาสนา อันได้แก่ศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ 2) วรรณกรรมนิทานพื้นบ้าน หมายถึงวรรณกรรมแบบมุขปาฐะของเขมรซึ่งมีการสืบทอดโดยการเล่าต่อ ๆ กันมา ในภายหลังสถาบันพุทธศาสนบัณฑิตได้รวบรวมจัดพิมพ์เป็นเล่มเผยแพร่โดยให้ชื่อว่า “เรื่องแพรงเขมร” 3) วรรณคดีการละคร คือวรรณกรรมที่ใช้สำหรับ

แสดงละคร 4) วรรณกรรมจารึก คือวรรณกรรมลายลักษณ์ที่จารึกไว้ตามผนังปราสาท หลักศิลา เสาหิน แผ่นทองคำหรือทองแดง เป็นต้น 5) วรรณกรรมระเบียบประเพณี คือวรรณกรรมที่กล่าวถึงระเบียบประเพณีกฎหมายการปกครอง หลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการดำเนินงานราชการ 6) วรรณกรรมบทเพลง คือ วรรณกรรมสำหรับใช้ร้องในโอกาสต่าง ๆ

เอกสารและงานวิจัยความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวรรณคดีเขมรและความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทยกับวรรณคดีเขมร ทำให้ทราบว่า วรรณคดีเขมรมีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน เริ่มตั้งแต่ศิลาจารึกแบบโบราณ จากนั้นเข้าสู่ยุคกลางเริ่มมีการบันทึกลงใบลานและสมุดข่อย และในที่สุดก็พัฒนาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน วรรณคดีไทยกับวรรณคดีเขมรมีความสัมพันธ์กันมายาวนาน ซึ่งต่างก็ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานขึ้นมา เนื่องด้วยประเทศไทยกับประเทศกัมพูชามีอาณาเขตติดต่อกัน ทำให้มีติดต่อกันกันไปมา เหนือเช่นบ้านพี่เมืองน้อง ทำให้วรรณคดีของทั้งสองประเทศได้รับอิทธิพลซึ่งกันและกัน ในช่วงที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระองค์ด้วง) หนีการจลาจลภายในประเทศเข้ามาประทับในกรุงเทพฯ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวทำให้พระองค์เกิดการซึมซับและเรียนรู้ภาษาและวรรณคดีไทยเกิดขึ้น ส่วนไทยเราก็ตอบรับอิทธิพลมาจากวรรณคดีเขมรเช่นกันในด้านพิธีกรรมและความเชื่อ ก่อให้เกิดวรรณคดีต่าง ๆ ขึ้นมามากมาย สรุปได้ว่าทั้งไทยและเขมรต่างได้รับอิทธิพลทางวรรณคดีซึ่งกันและกัน

บทที่ 2

การเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดีในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์

บทนี้เป็นการเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดี ได้แก่ ชื่อเรื่อง เนื้อเรื่อง โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร ฉาก และแนวคิด ที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ เพื่อความเข้าใจในการเปรียบเทียบผู้วิจัยขอเสนอประวัติวรรณคดีของทั้งสองฉบับ ดังนี้

ประวัติวรรณคดีเรื่องสังข์ทอง

ประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีเรื่องสังข์ทองเป็นของตนโดยเรียกชื่อแตกต่างกัน ล้วนมีที่มาจากเรื่องสุวรรณชาตกในนิบาตชาตกซึ่งแต่งโดยภิกษุชาวเชียงใหม่ มีเค้าโครงจากนิทานพื้นบ้านแล้วนำมาแต่งเป็นนิทานชาตก โดยพระเอกเป็นพระโพธิสัตว์สร้างสมบารมีเพื่อเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปราหมินทร์ เครือทอง (2558: 34) กล่าวว่า สังข์ทองเป็นตำนานท้องถิ่นที่แพร่หลายมานานมากแล้ว ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออก และยังเป็นนิทานของชนเผ่าต่าง ๆ ในไทย ลาว พม่า และอินเดีย พระเถระชาวเชียงใหม่นำมาแต่งขึ้นเป็นชาตกบาลีเรียกว่าสุวรรณสังข์ชาตก รวมอยู่ในปัญญาสชาตก หรือชาตกห้าสิบเรื่อง ปัญญาสชาตกแต่งราวพุทธศักราช 2000-2200 เรื่องราวในปัญญาสชาตกไม่ได้อยู่ในพระไตรปิฎก จึงเรียกว่า “ชาตกนอกนิบาต” มีลักษณะเป็นเรื่องราวทำนองเดียวกับชาตก 550 เรื่องในพระไตรปิฎก คือกล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้า การที่พระเถระชาวเชียงใหม่เก็บความนิทานท้องถิ่นมาแต่งสุวรรณสังข์ชาตก แสดงว่านิทานพื้นถิ่นเรื่องสังข์ทองมีมาก่อนหน้าแล้ว บางท้องถิ่นยังสืบตำนานมาโดยเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง รัชกาลที่ 2 พระราชินีพจนธ์เรื่องสังข์ทองขึ้นในรัชกาลของพระองค์ โดยได้เค้าโครงจากสุวรรณสังข์ชาตกในปัญญาสชาตก เพื่อใช้เล่นเป็นบทละครนอกได้รับความนิยมมาก มีการนำมาบรรจุไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอน มีการนำมาดัดแปลงเป็นละครโทรทัศน์และมีการผลิตซ้ำอยู่หลายครั้ง เนื่องด้วยเรื่องสังข์ทองมีเนื้อหาที่สนุกสนานและแฝงไปด้วยคติสอนใจ ทำให้แพร่หลายมาจนถึงปัจจุบัน

ประวัติวรรณคดีเรื่องขอมสังข์

กัมพูชาก็มีเรื่องสังข์ทองเช่นเดียวกับไทย มีชื่อเรียกเป็นภาษาเขมรว่า “เรื่องขอมสังข์” คำว่า “ขอม” แปลว่าหอย ส่วนคำว่า “สังข์” หมายถึงหอยกาบทะเลชนิดหนึ่ง ดังนั้นคำว่าขอมสังข์จึงแปลว่าหอยสังข์ จัดอยู่ในวรรณกรรมประเภทสาตราแลบ ซึ่งหมายถึงเรื่องที่ทำให้ความบันเทิงอารมณ์ด้วยภาษาประณีต ดังเช่น ศานติ ภักดีคำ (2550: 191) กล่าวว่าวรรณคดีเขมรที่เก่าแก่ที่สุดประเภทสาตราแลบซึ่งเก่าแก่ที่สุดที่มีระบุวันเวลาที่แต่งไว้คือเรื่อง “ขอมสังข์” (หอยสังข์-สังข์ทอง) ที่นิพนธ์

ขึ้นเมื่อมหาศักราช 1651 ตรงกับพ.ศ. 2272 ในรัชสมัยพระไชยเชษฐา แห่งกรุงลาว ซึ่งนำเค้าโครงมาจากสุวัณณสังฆชาดก ในคัมภีร์ปัญญาสชาดก ฎุค ๕๕ (2014: 7) กล่าวถึงที่มาของเรื่องของสังข์มีที่มาจากปัญญาสชาดก ในช่วงศตวรรษที่ 18-19 ซึ่งในเวลานั้นประเทศกัมพูชาได้มีกวีบัณฑิตได้อัดความหลาย ๆ เรื่องออกมาแต่งเป็นกาพย์โคลงต่าง ๆ หรือบทละครต่าง ๆ ไว้มากมาย ซึ่งปัญญาสชาดกนั้น แต่งขึ้นโดยพระสงฆ์ชาวเขมรใหม่มีทั้งหมด 50 เรื่อง ต้นฉบับนั้นเป็นภาษาบาลีเป็นคัมภีร์ใบลาน คัมภีร์นี้มีเฉพาะแถบอินโดจีนเท่านั้น คือในประเทศกัมพูชา ไทย ลาว และพม่า ส่วนประเทศอินเดียและลังกานั้น คาดว่าคงไม่มีคัมภีร์นี้ แม้แต่ฉบับแปลหรือฉบับภาษาบาลี เพราะคัมภีร์นี้เป็นผลงานการประพันธ์ของคนในแถบอินโดจีน นอกจากกัมพูชามีเรื่องของสังข์ที่เป็นร้อยกรองประเภทกาพย์แล้ว ยังมีเรื่องของสังข์ที่เป็นร้อยแก้วฉบับแปลที่ชูชาน กาปริเล ได้รวบรวมและขอร้องให้พระภิกษุ 3 รูป ได้ถ่ายทอดจากภาษาบาลีมาเป็นภาษาเขมรในปีพ.ศ. 2505 เป็นเรื่องลำดับที่ 41 มีชื่อเรื่องว่า “สุวัณณสังฆราชกุมาร” นิยะดา เหล่าสุนทร (2558: 63-64) ศึกษาแบบเรื่องปัญญาสชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายของชูชาน กาปริเล ในการแปลว่าเพื่อให้ชาดกซึ่งรจนาอย่างดีแล้วของประเทศอินโดจีนนี้แพร่หลายไปในบรรดาผู้ถือพุทธศาสนาในกัมพูชา จึงขอร้องพระสงฆ์ คฤหัสถ์บางท่านซึ่งเป็นนักปราชญ์ในกัมพูชาให้แปลชาดกเหล่านี้เป็นภาษาเขมรธรรมดา เพื่อให้ประชาชนจะได้เข้าใจธรรมกถุติยา ซึ่งแสดงได้อย่างไพเราะโดยไม่ต้องใช้ความพยายามพิจารณาอย่างลึกซึ้ง และในคำนำนี้ก็ได้มีความบางตอนพาดพิงถึงปัญญาสชาดกตอนหนึ่งว่า คัมภีร์ปัญญาสชาดกเป็นคัมภีร์ที่เขียนเป็นบาลี เป็นที่รู้จักทั่วไปในกรุงกัมพูชา ลาว และไทย แต่ยังไม่ปรากฏว่ามีในลังกา ทำให้คิดว่าคัมภีร์นี้คงจะเพิ่งแต่งได้ไม่นานนัก สันนิษฐานว่าแต่งในพม่าหรือลาว ส่วนนักปราชญ์ชาวยุโรปทั้งหลายไม่เคยกล่าวถึงหนังสือเรื่องนี้ให้เห็นปรากฏในการศึกษาค้นคว้าทางพุทธศาสนามาก่อนเลย มาถึงสมัยนี้ เราอาจแบ่งหนังสือออกเป็น 3 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 จารด้วยใบลานภาษาลาว ซึ่งเมืองไทยได้นำไปแปลและพิมพ์ในกรุงเทพฯ เมื่อปีพ.ศ. 2467 ประเภทที่ 2 เป็นฉบับพิมพ์ด้วยอักษรพม่าที่เมืองเบียร์มณี ประเภทที่ 3 จารด้วยใบลานอยู่ในเขมร ซึ่งมีอยู่ในหอสมุดพุทธศาสนาแห่งชาติ”

จะพบว่าเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีที่มาจากที่เดียวกัน คือ จากสุวัณณสังฆชาดก ในปัญญาสชาดก ซึ่งต้นฉบับเขียนเป็นภาษาบาลี เมื่อนำไปแปลเป็นภาษาประจำชาติของตนแล้ว ทำให้ทั้งสองฉบับมีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ซึ่งผู้วิจัยจะทำการเปรียบเทียบให้เห็นถึงลักษณะความเหมือนและแตกต่าง ดังนี้

2.1 การเปรียบเทียบด้านชื่อเรื่อง

2.1.1 ชื่อเรื่องสังข์ทอง

สังข์ทอง เป็นการตั้งชื่อวรรณคดีโดยการตั้งชื่อตามลักษณะการเกิดและลักษณะผิวพรรณของตัวละครเอก “สังข์” หมายถึง หอยทะเลกาบเดียวชนิดหนึ่ง เป็นของศักดิ์สิทธิ์ทั้งในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ในการนำมาใช้ในพิธีมงคลต่าง ๆ ส่วน “ทอง” หมายถึง โลหะธาตุที่มีค่าและมีความสุขใสเหลืองอร่าม คนไทยในสมัยก่อนมักนำทองคำไปใช้ในทางศาสนาถวายเป็นพุทธานุชาในฐานะตัวแทนกิริยาบุญที่แสดงถึงความศรัทธาสูงสุด และสื่อถึงความมั่งคั่งของพระนคร พระเกียรติยศและบุญญาบารมีแห่งองค์พระมหากษัตริย์อีกด้วย (วิระศักดิ์ จันทร์สงแสง, 2551: 15) ดังนั้น ชื่อเรื่อง “สังข์ทอง” จึงเป็นชื่อที่เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธา รวมไปถึงการให้ความสำคัญกับวัตถุ สื่อให้เห็นว่าเรื่องสังข์ทองเป็นวัฒนธรรมของชนชั้นสูง

2.2.2 ชื่อเรื่องขयोगสังข์

ขयोगสังข์ เป็นการตั้งชื่อวรรณคดีตามลักษณะของตัวละครเอกของเรื่อง คือ ตัวละครเอกเกิดมาเป็นหอยสังข์ และมีชื่อว่าชื่อว่า “ขयोगสังข์” คำว่า “ขयोग” แปลว่าหอย “สังข์” แปลว่าหอยกาบทะเลชนิดหนึ่ง (หอยสังข์) ผู้วิจัยเห็นว่าการตั้งชื่อเรื่องว่าขयोगสังข์ ซึ่งแปลว่าหอยสังข์ เป็นการตั้งชื่อเรื่องโดยให้ความสำคัญกับธรรมชาติมากกว่าการให้ความสำคัญกับวัตถุ กล่าวคือเป็นเพียงหอยสังข์ธรรมดา ซึ่งในอดีตนั้นมนุษย์มีความผูกพันกับธรรมชาติ ได้มีการนำหอยสังข์มาใช้ประโยชน์นานแล้ว นอกเหนือจะใช้เป็นอาหาร มนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ได้นำสังข์มาเป็นเครื่องมือและเครื่องประดับ ทั้งที่นำมาตัดฝานเป็นกำไลข้อมือข้อเท้า ภาชนะบรรจุน้ำ แตรสัญญาณ (ขวลิต วิทยานนท์ และคณะ, 2557: 20) สื่อให้เห็นว่าเรื่องขयोगสังข์ผูกพันกับธรรมชาติและวิถีของสามัญชน

จะเห็นว่าการตั้งชื่อเรื่องในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขयोगสังข์มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งสองฉบับตั้งชื่อเรื่องตามลักษณะตอนเกิดของตัวละครเอก ส่วนที่แตกต่างคือ เรื่องสังข์ทองได้ตั้งชื่อตามลักษณะผิวพรรณของตัวละครเอกอีกด้วย นอกจากนี้ยังพบว่าเรื่องสังข์ทองตั้งชื่อได้ใกล้เคียงสวัสด์สังขาคกซึ่งเป็นที่มาของเรื่องมากที่สุด คือสวัสด์สังข์ แปลว่าสังข์ทองนั่นเอง

2.2 การเปรียบเทียบด้านเนื้อเรื่อง

สืบทอง ธรรมชาติ (2542: 5-14) แบ่งองค์ประกอบเนื้อเรื่องของวรรณคดีชาดกเป็น 5 ประการ คือ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา ไวยากรณ์ และประชุมชาดก (สโมธาน) จะทำการเปรียบเทียบเนื้อเรื่องของเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขयोगสังข์ ดังนี้

2.2.1 ปัจจุบันวัตถุ

ปัจจุบันวัตถุเป็นส่วนต้นที่กล่าวถึงเหตุการณ์ปัจจุบัน ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์อยู่ และเหตุการณ์ต่าง ๆ จะเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าต้องเทศนาเรื่องในอดีตชาติ คือ ชาตก เพื่ออธิบายว่าเหตุการณ์ดังกล่าวได้เกิดขึ้นแล้วในอดีตชาติ มิใช่มีเฉพาะปัจจุบันเท่านั้น บุคคลที่ดำเนินเหตุการณ์ในส่วนนี้เป็นพุทธสาวก เมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้น บรรดาสาวกอื่น ๆ ต่างก็ถกเถียงมีข้อสงสัยในเหตุการณ์นั้น ๆ จึงชวนกันไปทูลถามพระพุทธเจ้า แต่พระพุทธเจ้าทรงรู้ด้วยญาณจึงเสด็จไปที่สาวกกำลังถกเถียงกันอยู่ก่อนที่บรรดาสาวกจะไปถึงที่ประทับ แล้วนำอดีตนิทานมาตรัสเทศนาสั่งสอน

ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ พบว่า ทั้งสองฉบับไม่มีปัจจุบันวัตถุเป็นองค์ประกอบของเรื่อง เนื่องจากเรื่องสังข์ทองแต่งเป็นกลอนบทละครสำหรับใช้เล่นบทละครนอก ซึ่งเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เน้นให้ความบันเทิง จึงไม่ปรากฏปัจจุบันวัตถุดังกล่าว ส่วนเรื่องขอมสังข์ถึงแม้ว่าจะแต่งเป็นเรื่องสำหรับให้ความรู้ทางพุทธศาสนาแต่ก็ไม่ปรากฏปัจจุบันวัตถุเช่นกัน และอีกเหตุผลหนึ่งที่เรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ไม่มีปัจจุบันวัตถุ เพราะทั้งสองฉบับมีที่มาจากสุวัณณสังฆชาตกในปัญญาสชาตกซึ่งสืบพงษ์ ธรรมชาติ (2542: 9) กล่าวว่าปัญญาสชาตกไม่มีส่วนที่เป็นปัจจุบันวัตถุ ทั้งนี้เพราะมุ่งหมายจะบันทึกเอาเฉพาะส่วนที่สำคัญ ๆ ของเรื่องเอาไว้

2.2.2 อดีตวัตถุ

อดีตวัตถุ คือ องค์ประกอบที่กล่าวถึงเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ได้บำเพ็ญบารมี ดังที่ทราบกันแล้วว่าเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์มีที่มาจากที่เดียวกัน คือ สุวรรณสังฆชาตกเรื่องเป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เพื่อที่จะได้ตรัสรู้เพื่อเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในภายภาคหน้า แต่เนื่องด้วยเรื่องสังข์ทองแต่งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นบทละครนอก จึงทำให้เนื้อเรื่องส่วนใหญ่เน้นไปในทางโลก ส่วนเรื่องขอมสังข์แต่งขึ้นมาเพื่อมุ่งสอนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงทำให้เนื้อเรื่องส่วนใหญ่เน้นไปในทางธรรม และให้ความสำคัญกับตัวละครเอกซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์เป็นอย่างมาก จะทำการเปรียบเทียบอดีตวัตถุของทั้งสองฉบับอย่างละเอียด ดังนี้

2.2.2.1 อนุภาคกำเนิดตัวละครเอก

เรื่องสังข์ทองกล่าวถึงพระราชบุตรองค์หนึ่งทรงพระนามว่าท้าวยศวิมลปกครองเมืองยศวิมล ทรงมีพระมเหสีนามว่านางจันท์เทวีและมีนางจันทาเป็นพระสนม ส่วนในวรรณคดีเรื่องขอมสังข์กล่าวถึงพระราชบุตรองค์หนึ่งทรงพระนามว่าพระบาทยศวิมลปกครองเมืองโสฬสนคร ซึ่งมีพระนามเหมือนกับวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทย พระบาทยศวิมลมีพระมเหสีสององค์ คือ นางจันท์เทวีและนางฉันทาซึ่งทั้งสองพระองค์มีฐานะเสมอกัน

สาเหตุของการอยากมีบุตรเพื่อสืบต่อราชบัลลังก์ ในวรรณคดีเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า ขณะที่ท้าวยศวิมลเสียบพระนครประชาชนเป็นผู้เรียกร้องให้พระองค์มีทายาทสืบต่อราชบัลลังก์ ส่วนวรรณคดีเรื่องขอมของสังข์ กล่าวว่า เหล่าเสนาอำมาตย์ได้เข้าเฝ้าขอให้พระบาทยศวิมลเสียบต่อราชบัลลังก์

พิธีขอบุตร ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า ท้าวยศวิมลได้ชวนพระมเหสีบูชาเสื้อเมืองในท้องของสุรศักดิ์และถือศีลห้าไม่ให้ขาดเพื่อขอบุตร ส่วนในเรื่องขอมของสังข์ กล่าวว่า นางจันทเทวีได้เตรียมดอกไม้ธูปเทียนขอพรต่อพระศาสดา พร้อมกับถือศีลเจริญภาวนาเพื่อขอบุตร ส่วนนางจันทาได้บวงสรวงขอบุตรกับต้นไทร

ผู้ที่มาเกิดในครรภ์ของทั้งสองนาง ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า ผู้ที่มาจากครรภ์ของนางจันทเทวีคือเทวดาที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้หมดบุญจุติลงมาเกิด ส่วนนางจันทานั้นในเรื่องไม่ได้กล่าวถึงว่าผู้ใดมาเกิด ส่วนในเรื่องขอมของสังข์ กล่าวว่า ผู้ที่มาจากครรภ์ของนางจันทเทวีคือพระโพธิสัตว์จุติลงมาเพื่อสร้างสมบารมีตามคำอัญเชิญของพระอินทร์ ส่วนผู้ที่มาจากครรภ์นางจันทานั้นคือนางเทพธิดาที่สถิตอยู่ในต้นไทร

การเกิดนิมิตฝัน ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า นิมิตฝันเกิดขึ้นกับท้าวยศวิมล ซึ่งได้นิมิตฝันไปว่าดวงอาทิตย์ตกลงตรงพระพักตร์ทางทิศใต้ ดาวอยู่กลางดินฉวยเอามา มือขวาเก็บดวงดาวมือซ้ายได้ดวงอาทิตย์ แล้วดวงอาทิตย์หายไปพอโศกเศร้าเสียใจจึงได้มา โหราทายว่าดวงอาทิตย์ที่ตกลงเบื้องพระพักตร์นั้น คือพระองค์จะได้พระโอรสที่มีบุญญาธิการมาก พระหัตถ์ขวาฉวยเอาพระอาทิตย์คือพระมเหสีจะให้กำเนิดพระโอรส ส่วนพระหัตถ์ซ้ายฉวยเอาดวงดาว คือพระสนมจะให้กำเนิดพระธิดา ที่ว่าพระอาทิตย์หายไปพอโศกเศร้าเสียใจจึงได้มา คือพระโอรสจะพลัดพรากจากเมืองภายหลังจึงเสด็จกลับคืนมา ส่วนในเรื่องขอมของสังข์จะแตกต่างจากเรื่องสังข์ทอง กล่าวคือ นิมิตฝันเกิดขึ้นกับพระมเหสีทั้งสอง นางจันทเทวีนิมิตฝันว่าพระราหูคาบพระจันทร์มาบดให้ถึงมือ และแล้วก็ต้องจากพระบาทยศวิมลไป ดวงจันทร์ก็หายไปจากมือแล้งกษัยชีวิตล้มลงยังพื้นดิน แต่ก็มีพื้นดินขึ้นอยู่รอดมาได้ ส่วนนางจันทานิมิตฝันเห็นต้นจำปามีกิ่งก้านสาขามาถึงมือจึงเด็ดดอกจำปามาดมมีกลิ่นหอมฟุ้งไปทั่ว โหราจึงทำนายว่านิมิตฝันของนางจันทเทวีว่าพระราหูคาบพระจันทร์มาให้พระมเหสี คือเทวดาที่อยู่บนสวรรค์จะมาจุติ จะให้กำเนิดบุตรชายผู้มีบุญญาธิการมาก ดวงจันทร์หายไปจากมือแล้วกษัยชีวิตจึงฟื้นคืนมา คือพระโอรสจะพลัดพรากจากไปและจะได้พบกันภายหลัง ส่วนนางจันทาจะให้กำเนิดบุตรซึ่งเป็นนางไม้ที่สถิตในต้นไทรที่นางไปบวงสรวงขอบุตรกำลังหมดบุญต้องการมาเกิด จะพบว่าคำทำนายของโหราจารย์ที่ทำนายให้กับนางจันทเทวีของทั้งสองเรื่องมีความเหมือนกัน คือจะได้บุตรชายที่มีบุญญาธิการมากแล้วต้องพลัดพรากจากกันแต่ในที่สุดก็จะได้กลับมาพบกัน

แผนการกำจัดนางจันทเทวี ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า นางจันทารู้ว่านางจันทเทวีซึ่งเป็นมเหสีได้ทรงพระครรภ์พร้อมกับนาง ก็รู้สึกอิจฉาริษยาเกรงว่าราชสมบัติจะตกเป็นของบุตรนาง

จันท์เทวี จึงได้วางแผนติดสินบนโหราจารย์ เมื่อครบสิบเดือนนางจันท์เทวีก็นำประสูติกาลออกมาเป็นหอยสังข์ โหราจารย์ทำนายว่าการที่นางจันท์เทวีให้กำเนิดบุตรเป็นหอยสังข์ถือว่าเป็นตัวกาลิจะทำให้บ้านเมืองเดือดร้อน ท้าววยศวิมลจึงส่งตัวนางจันท์เทวีออกไปให้พ้นเขตเมือง ส่วนในเรื่องของสังข์กล่าวว่า เมื่อโหราจารย์ทำนายว่านางจันท์เทวีจะให้กำเนิดพระโอรสส่วนบุตรของนางฉันทานั้นจะเป็นพระธิดา นางฉันทาเกรงว่าราชสมบัติจะตกไปเป็นของบุตรนางจันท์เทวี จึงวางแผนให้สาวใช้ไปจ้างยายเฒ่าเสมธามาทำเสน่ห์เล่ห์กลให้พระบาทสมเด็จพระวิมลหลงรักนางแต่เพียงผู้เดียว แล้วใส่ร้ายนางจันท์เทวีว่าคบชู้ผู้ชาย ยุยงให้พระบาทสมเด็จพระวิมลขับไล่ นางจันท์เทวีออกจากเมือง นางจันท์เทวีขอลุยไฟเมื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์แต่ก็ถูกปฏิเสธ จะเห็นว่าแผนการกำจัดนางจันท์เทวีของทั้งสองเรื่องแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง

การเดินทางออกนอกเมืองออกนางจันท์เทวี ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า ท้าววยศวิมลให้นางนางจันท์เทวีเตรียมเสบียงอาหารลงเรือเพื่อให้นางจันท์เทวีเดินทางออกจากเมือง แต่นางจันท์เทวีไม่ทำตามและได้ติดสินบนเสนาที่คุมตัวนางจันท์เทวีเพื่อให้สังหารนางเสีย แต่เพื่อนเสนาช่วยห้ามไว้ให้ปล่อยไปตามยถากรรม นางจันท์เทวีอุ้มลูกหอยสังข์เดินอยู่ในป่าได้มาขออาศัยอยู่กับตายายในกระท่อมด้วยความลำบาก ส่วนในเรื่องของสังข์ กล่าวว่า นางจันท์เทวีถูกริบทรัพย์สินจนหมดสิ้นแล้วเดินทางตามลำพังออกจากเมืองเข้าสู่ป่า ได้มาพบกระท่อมหลังหนึ่งซึ่งมียายเฒ่าเป็นเจ้าของกระท่อม และได้ขออาศัยอยู่กับยายเฒ่าหาของป่าเลี้ยงชีพไปวัน ๆ พอครบสิบเดือนนางก็มีประสูติกาลออกมาเป็นหอยสังข์

สาเหตุที่ทำให้ตัวละครเอกออกมาจากหอยสังข์ เรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า นางจันท์เทวีอาศัยอยู่กับตายายในกระท่อมด้วยความลำบากเป็นเวลา 5 ปี ได้มีเทวดาองค์หนึ่งรู้สึกสงสารนางจันท์เทวีจึงบันดาลให้เป็นไก่อปาออกมาคู่เขี้ยวให้กระจาย พระสังข์จึงออกมาจากหอยแล้วถือไม้ไล่ตีไก่อปา และได้หุงหาอาหารไว้คอยมารดา เมื่อนางจันท์เทวีกลับมาถึงรู้สึกแปลกใจที่มีคนหุงหาอาหารไว้ วันถัดมานางทำที่ไว้ออกไปจากบ้านแต่ยังคงแอบดูอยู่ ฝ่ายพระสังข์เห็นแม่ออกไปแล้วจึงออกมาจากหอยเพื่อออกมาเล่น นางจันท์เทวีจึงเข้าไปในกระท่อมแล้วทูลหอยสังข์จนแตก ส่วนในเรื่องของสังข์กล่าวว่า นางจันท์เทวีดูแลบุตรหอยสังข์เป็นอย่างดีจนล่วงถึง 3 ปี มีอยู่วันหนึ่งนางจันท์เทวีเข้าป่าหักฟืนเป็นปกติทุกวัน ไก่ก็เข้ามาจิกข้าวสารกระจัดกระจาย พระขอมสังข์เห็นนึกสงสารมารดา ก็ออกจากเปลือกหอยมาไล่ไก่ นางจันท์เทวีเดินทางกลับมาเห็นมีคนมาไล่ไก่จึงรู้สึกแปลกใจ นางจึงวางแผนแกล้งเดินทางเข้าป่าแอบดูอยู่ ไก่ก็เข้ามาจิกข้าวสาร พระขอมสังข์ก็ออกมาไล่อีกนางจันท์เทวีจึงตีเปลือกหอยจนแตกกระจายแล้วนางก็โอบกอบบุตรแล้วร้องให้ ชาวบ้านชาวเมืองต่างรำลือกันว่านางจันท์เทวีมีบุตรชายต่างก็พากันมาดูและเอาอาหารเครื่องประดับมาให้ ทำพิธีเรียกขวัญให้นางจันท์เทวีและบุตรของนางให้ได้อยู่อย่างสุขสบาย

2.2.2.2 อนุภาคประหารชีวิตตัวละครเอก

มูลเหตุของการจับไปประหาร ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า ท้าวยศวิมลหลงนางจันทา ด้วยอำนาจมนต์เสน่ห์ที่ยายเฒ่าสุเมธาได้กระทำ แล้วนางจันทาได้เพ็ดทูลต่อท้าวยศวิมลว่านางจันทา เทวีอาศัยอยู่ในป่าได้นำลูกชายใครไม่รู้มาแอบอ้างเป็นลูกของท้าวยศวิมลทำให้เสื่อมเสียเกียรติ ท้าว ยศวิมลหลงเชื่อจึงสั่งให้จับพระสังข์ไปประหารชีวิต ส่วนในเรื่องขยของสังข์ กล่าวว่า ผู้คนทั้งหลายพากันรำลือเกี่ยวกับบุตรนางจันทาเทวีจนล่วงรู้ถึงขุนนางฉันทา นางได้ไปทูลกับพระบาทยศวิมลว่านางจันทา เทวีได้ให้กำเนิดบุตรชายซึ่งเป็นลูกของชู หากปล่อยไว้ก็จะเสื่อมเสียเกียรติมาถึงพระองค์ พระบาทยศ วิมลจึงสั่งให้เพชฌฆาตไปจับพระขยของสังข์ไปประหาร

ความฝันของนางจันทาเทวีที่เป็นนิมิตร้ายที่จะเกิดขึ้นกับตัวละครเอกปรากฏให้เห็น เฉพาะในเรื่องขยของสังข์ คือ มีอยู่คืนหนึ่งนางจันทาเทวีฝันว่ามีชายคนหนึ่งถืออาวุธมาตัดเอาศีรษะของ นางไป นางคิดว่าเป็นนิมิตร้ายที่จะเกิดขึ้นกับลูกจึงเตือนพระขยของสังข์ให้ใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท

วิธีการประหารชีวิต ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า เหล่าเสนาได้เอาตุ๊กตาไปหลอกล่อ พระสังข์ออกมา พยายามประหารพระสังข์ด้วยท่อนจันทน์แต่ทวดมาช่วยเอาไว้ จากนั้นก็เอาทองคำ แหงทองคำหัก เอามีดมาฟันมีดก็บิ่นสิ้นคม จากนั้นเอาช้างตมมันมาให้เหยียบพระสังข์ ก็ไม่อาจทำ อะไรพระสังข์ได้เลย ท้าวยศวิมลให้เสนาพาพระสังข์เข้าเฝ้าและทรงมั่นใจว่าเป็นโอรสของตนอย่าง แน่นอน แต่เพราะมนตราของนางจันทาจึงสั่งให้เหล่าเสนาเอาหินมาผูกถ่วงพระสังข์ลงแม่น้ำจมลงสู่ เมืองบาดาล ส่วนในเรื่องขยของสังข์ กล่าวว่า เหล่าเพชฌฆาตนำพระขยของสังข์ไปทុบตี เหล่าเพชฌฆาต เอาเชือกมามัดพระขยของสังข์ไว้แล้วเอาดาบมาฟัน ดาบนั่นก็แตกกระจายกลายเป็นผุยผง จากนั้นเอา หอกมาแทง หอกนั้นก็กลายเป็นข้าวตอกดอกไม้กระจายไปทั่ว พระบาทยศวิมลให้นำพระขยของสังข์มา เข้าเฝ้าเห็นแน่ชัดว่าเป็นโอรสของตน แต่ด้วยความโกรธที่คิดว่านางจันทาเทวีคบชู้ จึงสั่งให้เพชฌฆาต จับพระสังข์มัดแล้วเอาไปโยนลงแม่น้ำ ปรากฏว่าเชือกหลุดออกหมดแล้วลอยขึ้นมาคืน เหล่า เพชฌฆาตจึงไปทูลเรื่องราวทั้งหมดแก่พระบาทยศวิมล พระบาทยศวิมลจึงให้นำหินหนึ่งร้อยก้อนมา ผูกกับคอพระขยของสังข์ ให้นำไปถ่วงลงกลางแม่น้ำลึก พระขยของสังข์จมลงเมืองบาดาลทันที จะเห็นว่า ทั้งสองเรื่องมีการกล่าวถึงวิธีประหารชีวิตที่แตกต่างกันแต่ละวิธีล้วนไม่ได้ผล แต่สุดท้ายก็ได้ผลที่ เหมือนกัน คือ การนำก้อนหินมามัดไว้กับตัวแล้วถ่วงลงน้ำ

2.2.2.3 อนุภาคนางยักษ์เลี้ยงตัวละครเอก

ผู้ที่มาช่วยเหลือตัวละครเอกให้รอดชีวิตจากการถูกถ่วงน้ำ ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า ท้าวภูษงค์นาคราชถูกเทพเจ้าดลใจให้เกิดความหมองเศร้าเพราะพระสังข์ตกอยู่ในความลำบาก จึง ออกไปช่วยพระสังข์ ต่อมาท้าวภูษงค์ได้คิดถึงนางพันธุรัตซึ่งเป็นภรรยาของเพื่อนตน ส่วนตนนั้นเป็น นาคไปอาจดูแลมนุษย์ได้ จึงได้ส่งพระสังข์ไปหานางพันธุรัต ส่วนในเรื่องขยของสังข์ กล่าวว่าด้วยเหตุที่

พระขของสังข์จะได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ทำให้ร้อนถึงมณฑลท้าวฤชงค์นคราษาเจ้าบาดาลต้องออกไปช่วยพาไปเลี้ยงไว้ยังเมืองบาดาล ต่อมาท้าวฤชงค์เกรงว่าหากพระขของสังข์อาศัยอยู่ในเมืองบาดาลอาจจะต้องพิษนาได้ จึงวางแผนส่งพระขของสังข์ไปอยู่กับนางพันธุรส จะเห็นว่าทั้งสองเรื่องกล่าวตรงกันว่าผู้ที่ออกไปช่วยให้ตัวละครเอกรอดชีวิตจากการถูกถ่วงน้ำนั้นคือท้าวฤชงค์ ส่วนเหตุผลที่ส่งตัวละครเอกไปยังเมืองยักษนั้นมีความแตกต่างกัน

การเดินทางไปเมืองยักษของตัวละครเอก ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า ท้าวฤชงค์ได้เนรมิตสำเภาทองพร้อมแผ่นทองจารึกราชสาร ส่งพระสังข์ให้ไปอยู่กับนางยักษพันธุรัต เมื่อสำเภาพวยกยักษเห็นสำเภาทองเข้ามาใกล้เมืองของตนก็คิดว่าเป็นข้าศึกเข้ามาบุกรุก พวกยักษจึงเข้าไปจับพระสังข์แต่ก็จับไม่ได้ ยักษคนหนึ่งได้นำราชสารไปมอบแก่นางพันธุรัต นางพันธุรสเรียกให้โหราจารย์มาทำนายแต่คำตอบที่ได้ทำให้นางไม่พอใจเป็นอย่างมาก จึงขับไล่โหราจารย์ออกไปให้พ้น นางอธิฐานว่าหากพระสังข์จะมาเป็นบุตรของนางขอให้สำเภาทองเข้ามาหานางเอง นางพันธุรัตจึงแปลงกายเป็นคนและรับพระสังข์ไปเลี้ยงดูเป็นบุตรบุญธรรม ส่วนในเรื่องขของสังข์ กล่าวว่า ท้าวฤชงค์ได้จัดเตรียมสำเภาทองส่งพระขของสังข์ไปอยู่กับนางพันธุรสซึ่งไม่มีบุตรที่เมืองจักรโธต (ตาลวัน) สำเภาทองลอยออกมาได้หนึ่งเดือนครึ่งพระขของสังข์ได้พบกับพระดาบสคนหนึ่ง พระดาบสได้ถามไถ่ถึงที่มาที่ไปของพระขของสังข์ พระขของสังข์ได้เล่าเรื่องราวของตนให้พระดาบสฟัง พระดาบสจึงได้ได้อำนวยวยชัยให้พระขของสังข์แล้วสำเภาทองก็ออกเดินทางต่อ ซึ่งเหตุการณ์นี้ปรากฏเฉพาะในวรรณคดีเรื่องขของสังข์ฉบับเขมรเท่านั้น เมื่อสำเภาทองของพระขของสังข์ได้มาถึงเมืองของนางพันธุรสแล้ว เมื่อยักษเห็นพระขของสังข์ต่างก็พากันเหาะเข้าไปหวังจะจับกินแต่ก็จมนทะเลหมด เมื่อนางพันธุรสอธิฐานให้สำเภาทองลอยเข้าฝั่งสำเภาทองก็ลอยไปตั้งคำอธิฐาน นางพันธุรสจึงรับพระขของสังข์เป็นบุตรบุญธรรม แต่ก่อนหน้านั้นนางพันธุรสป่วยมาเป็นเวลาเจ็ดปีทานอาหารไม่ได้ เมื่อได้พระขของสังข์มาเป็นบุตรบุญธรรมอาการป่วยก็หายดี

เหตุการณ์ตัวละครเอกรู้ว่าแม่บุญธรรมของตนเป็นยักษ ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า นางพันธุรัตต้องออกไปเที่ยวป่าหาอาหาร พระสังข์ได้แอบเข้าไปในเขตที่นางพันธุรัตสั่งห้ามไว้ได้พบชาคนุญและสัตว์จำนวนมากจึงรู้ว่านางพันธุรัตเป็นยักษ พระสังข์จึงเข้าไปในบริเวณบ่อน้ำข่าขวาที่นางพันธุรัตห้ามไว้ แล้วเอาน้ำจุ่มดูที่บ่อข่าซึ่งเป็นบ่อเงินน้ำก็กลายเป็นเงิน แล้วจุ่มลงที่บ่อขวาซึ่งเป็นบ่อทองน้ำก็กลายเป็นทอง พระสังข์ตกใจมากเช็ดอย่างไ้ก็เช็ดไม่ออกจึงต้องเอาผ้ามาพันนิ้วปิดเอาไว้ จากนั้นจึงแอบมาที่ปราสาทใหญ่ ได้เห็นรูปนางเอวแกว และไม้เท้า จึงเอามาสมดูปรากฏว่าเหาะได้ พระสังข์จึงวางแผนที่จะหลบหนีออกจากเมืองยักษ ส่วนในเรื่องขของสังข์ กล่าวว่า พระขของสังข์เข้าไปในเขตหวงห้ามถึงสามครั้งก่อนที่จะคิดวางแผนหลบหนี ครั้งแรกนางพันธุรสออกไปเที่ยวป่าเพื่อหาอาหารและสั่งห้ามพระขของสังข์ไม่ให้เข้าไปเล่นที่เมืองเก่าฝั่งตะวันตก ด้วยความสงสัยพระขของสังข์จึงแอบเข้าไปดูได้เห็นกองกระดูกกองสูงเท่าภูเขา จึงได้รู้ความจริงว่านางพันธุรสนั้นเป็นยักษ ครั้ง

ที่สองนางพันธุรสได้ออกไปเที่ยวป่าอีกครั้งนี้นางสั่งห้ามไม่ให้พระขยงสังข์ไปเล่นที่สระข้างซ้ายโดยการหลอกพระขยงสังข์ว่าในนั้นมีผีพระเจ้าจักรโธตซึ่งเป็นสามีของนางอยู่ภายในนั้น พระขยงสังข์จึงแอบเข้าไปในที่ที่นางห้าม แล้วเปิดสระได้อาบน้ำจุ่มลงในบ่อเงินนี้แล้วก็กลายเป็นเงิน ครั้งที่สามนางพันธุรสออกไปเที่ยวป่าอีกและได้สั่งห้ามพระขยงสังข์ไม่ให้ไปเล่นที่บ่อข้างขวา พระขยงสังข์จึงเอาเข้าไปเปิดสระข้างขวาอาบน้ำจุ่มลงในบ่อทอง นางพันธุรสก็จะออกไปเที่ยวป่าอีกตามเคยและนางได้สั่งห้ามไม่ให้พระขยงสังข์ขึ้นไปบนปราสาทเพราะบนนั้นมีผีเงาะเผ่าอยู่ เมื่อนางพันธุรสไปแล้วพระขยงสังข์ก็แอบขึ้นไปบนปราสาท พระขยงสังข์เอารูปเงาะมาสวมเอาเสื้อก็อกแก้วถือไม้เท้าหะหะขึ้นไปบนอากาศแล้วเอามาเก็บไว้ที่เดิม จะเห็นว่าทั้งสองเรื่องกล่าวตรงกัน คือ การที่ตัวละครเอกรู้ว่ามารดาบุญธรรมของตนนั้นเป็นยักษ์ เพราะได้ไปเห็นโครงกระดูกมนุษย์และซากสัตว์ในเขตหวงห้าม ส่วนรายละเอียดในการลักลอบเข้าไบนั้น กล่าวไว้แตกต่างกัน

2.2.2.4 อนุภาคตัวละครเอกหนีนางยักษ์

วิธีการหนีออกจากเมืองยักษ์ของตัวละครเอก ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า ครั้นถึงเวลาขณะที่ที่เลี้ยงหลับพระสังข์จึงลักลอบไปซุกตัวในบ่อทอง แล้วสวมรูปเงาะใส่เสื้อก็อกแก้วถือไม้เท้าหะหะขึ้นอากาศหลบหนีไป ส่วนนางพันธุรสได้กลับมายังปราสาทร้องเรียกหาพระสังข์แต่ก็ไม่พบ จึงสอบถามกับพวกที่เลี้ยงถึงได้รู้ว่าพระสังข์หลบหนีไปแล้ว ส่วนในเรื่องขยงสังข์ กล่าวว่า พระขยงสังข์หวนคิดถึงมารดาของตนจึงวางแผนหลบหนี เมื่อนางพันธุรสไปเที่ยวป่าพระขยงสังข์จึงแอบเข้าไปซุกตัวในบ่อเงินและบ่อทอง แล้วขึ้นไปบนปราสาทเอารูปเงาะมาสวมใส่เสื้อก็อกแก้วถือไม้เท้าหะหะหนีไป ฝ่ายนางพันธุรสที่ไปเที่ยวป่าก็เกิดฝันร้าย ฝันว่ามีผียักษ์ตนใหญ่สูงสามโยชน์มาดัดศีรษะของนางแล้วถือหะหะพุ่งออกไป พอตื่นขึ้นมาก็เกรงบุตรจะมีภัยจึงรีบกลับมา แต่ก็ไม่พบพระขยงสังข์ไม่พบจึงรู้ว่าได้หลบหนีไปแล้ว จะเห็นว่าวิธีการหนีออกจากเมืองยักษ์ในวรรณคดีทั้งสองฉบับมีลักษณะที่เหมือนกันจะแตกต่างกันเพียงในเรื่องสังข์ทองกล่าวว่าพระสังข์ไปซุกตัวในบ่อทองเพียงอย่างเดียว ส่วนในเรื่องขยงสังข์ กล่าวว่าพระขยงสังข์ลงไปซุกตัวในบ่อเงินก่อนแล้วค่อยลงซุกตัวในบ่อทองทีหลัง

นางยักษ์ออกติดตามหาลูกบุญธรรม ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า นางพันธุรสให้ทหารออกตามหาพระสังข์กลับคืนมา ฝ่ายพระสังข์นั้นอยู่บนเขาหลวงเห็นท้องฟ้ามืดปกติคิดว่าพวกยักษ์คงติดตามมาถึงแล้ว จึงถอดรูปเงาะซ่อนไว้แล้วขึ้นไปนั่งบนต้นไทรทำเป็นเขนรูกขเทวดา พวกยักษ์จำพระสังข์ในรูปทองไม่ได้ ฝ่ายนางพันธุรสออกติดตามมาทันมองไปที่ต้นไทรและจำพระสังข์ได้ นางจึงอ้อนวอนขอให้พระสังข์กลับไปกับนางแต่พระสังข์ไม่ยอมกลับด้วย นางพันธุรสได้ฟังใจแทบขาดจึงได้เขียนมนต์บทหนึ่งชื่อว่ามหาจินตามนต์ให้พระสังข์ไว้ใช้ จากนั้นนางพันธุรสเสียใจจนอกแตกตาย พระสังข์จึงลงมาราบขอขมาศพนางพันธุรสผู้เป็นแม่บุญธรรม แล้วให้พวกยักษ์อัญเชิญพระศพกลับเมืองรอวันที่พระองค์จะกลับมาเผาศพ ฝ่ายพระสังข์เมื่อเมื่อเห็นพวกยักษ์กลับไปแล้วจึงเอารูปเงาะมาสวม

องค์ทรงเกือกแก้วถือไม้เท้าเหาะไปถึงเมืองสามนต์มาหยุดอยู่ปลายทุ่งนามีพวกเด็กเลี้ยงวัวเข้ามาเล่นด้วย ส่วนในเรื่องของสังข์ กล่าวว่า เมื่อนางพันธุรสพร้อมกองทัพยักษ์ออกติดตามหาพระขยของสังข์จนพบและอ่อนวอนขอให้กลับ แต่พระขยของสังข์ไม่ยอมกลับด้วย นางพันธุรสจึงได้สอนมหาจินตามนต์แก่พระขยของสังข์ให้ท่องจำจนขึ้นใจจากนั้นนางก็สิ้นใจตาย พระขยของสังข์จึงให้พลยักษ์อัญเชิญศพของนางพันธุรสเข้าเมือง ได้จัดงานศพอย่างยิ่งใหญ่จัดการถวายพระเพลิงและนำอัฐิใส่โกศทองบรรจุไว้ในเจดีย์ จากนั้นพระขยของสังข์จึงเอาอาวุธปวงะมาทรง ใส่เกือกแก้ว ถือไม้เท้าเหาะออกไปเป็นเวลาเจ็ดวันก็มาถึงเมืองหนึ่งนามว่าเมืองสามล มาหยุดลงที่นาแล้วมีเด็กเลี้ยงวัวเข้ามาเล่นด้วย จะเห็นว่าเหตุการณ์นางยักษ์ออกติดตามหาลูกบุญธรรมในวรรณคดีของทั้งสองเรื่องมีลักษณะที่เหมือนกัน จะแตกต่างกันเฉพาะเรื่องการจัดพิธีศพให้กับนางยักษ์เท่านั้น

2.2.2.5 อนุภาคนางทั้งเจ็ดเลือกคู่

ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวถึงท้าวสามนต์ปกครองเมืองสามนต์มีมเหสีนามว่ามณฑา และมีพระธิดาเจ็ดพระองค์ พระธิดาสุดท้องมีนามว่ารจนา ส่วนในเรื่องขยของสังข์ กล่าวถึงพระบาทสามลปกครองเมืองสามล มีมเหสีนามว่านางสามลเทวีและมีพระธิดาเจ็ดพระองค์ ธิดาคนสุดท้องมีนามว่านางรจนาเช่นเดียวกับเรื่องสังข์ทอง จะแตกต่างกันในส่วนพระนามของพระมเหสี

ท้าวสามนต์ต้องการให้พระธิดามีคู่ จึงได้จัดให้มีพิธีเลือกคู่ขึ้นมา และได้สั่งให้แต่งสารตราไปยังเมืองต่าง ๆ เพื่อให้พระโอรสของแต่ละเมืองเข้าพิธี ในการนี้ได้มีพระโอรสจากต่างเมืองจำนวนร้อยเอ็ดเมืองเข้าร่วมในพิธี พระพี่น้องทั้งหกเลือกทั้งพวงมาลัยไปสวมหัตถ์กษัตริย์หนุ่มรูปงามทั้งหกพระองค์ ส่วนนางรจนาพระธิดาองค์สุดท้ายกลับไม่เลือกกษัตริย์องค์ใดเลย นางมณฑาได้ป่าวประกาศให้ชาวเมืองไม่ว่าหนุ่มหรือแก่ให้มาชุมนุมเพื่อให้นางรจนาเลือก แต่นางรจนากลับไม่เลือกใครเลย ส่วนในเรื่องขยของสังข์ กล่าวว่า พระบาทสามลได้หารือกับพระมเหสีให้ธิดาทั้งเจ็ดมีคู่ ในเรื่องขยของสังข์จะแตกต่างจากเรื่องสังข์ทองตรงที่ในเรื่องสังข์ทองมีการป่าวประกาศเพียง 2 ครั้งเพื่อให้คนเข้าร่วมพิธี แต่ในเรื่องขยของสังข์มีการป่าวประกาศถึง 3 ครั้ง คือครั้งแรกพระบาทสามลได้แจ้งไปยังกษัตริย์เมืองต่าง ๆ ให้ส่งพระโอรสเข้าพิธี ยังเหลือเพียงนางรจนาที่ไม่ยอมเลือกคู่ ครั้งที่สองพระบาทสามลจึงให้เหล่าอำมาตย์ไปเรียกตัวลูกของมุขมนตรีลูกของเศรษฐีเข้าร่วมพิธี แต่นางรจนาไม่เลือกชายใด ในครั้งที่สามจึงให้ไปป่าวประกาศให้ประชาชนเข้าในพิธี นางรจนาก็ไม่เลือกชายใดเป็นคู่เลย

2.2.2.6 อนุภาคตัวละครเอกได้นางรจนาเป็นคู่ครอง

ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า ท้าวสามนต์ได้เกณฑ์ชาวเมืองมาให้นางรจนาเลือกแล้วแต่ก็ไม่ต้องใจใครเลย เสนาได้กราบทูลว่ายังเหลือเพียงพระสังข์ในรูปเงาะเพียงคนเดียวที่ยังเหลืออยู่ เมื่อท้าวสามนต์ได้ฟังดังนั้นทศกัณฐ์ก็พอใจให้พระองค์กริ้ว สั่งให้พาเจ้าเงาะมาให้นางรจนาเลือก ด้วยเหตุ

เทวดาตกลงทำให้นางรจนายากเห็นหน้าเจ้าเงาะ ส่วนพระสังข์ก็พอพระทัยนางรจนาก็ได้อธิษฐานว่าหากมีบุญเคยเป็นคู่ครองกันมาก็ขอให้นางรจนาเห็นรูปทองภายในและมีใจรัก ส่วนนางรจนาก็เห็นรูปทองที่ซ่อนอยู่ภายในจึงเสี่ยงมาลัยเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ ส่วนในเรื่องของสังข์ กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ตรัสถามอำมาตย์ว่าเหลือใครอีกไหมที่ยังไม่เข้าพิธีเลือกคู่ อำมาตย์ทูลว่ายังเหลือเจ้าเงาะอีกคนที่ยังไม่มา พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงให้นำตัวเจ้าเงาะเข้าพิธีเลือกคู่ พระทัยของสังข์ก็ได้อธิษฐานว่าหากเคยทำบุญร่วมกันมาเป็นคู่กันแต่ปางก่อนก็ให้นางรจนาเห็นกายที่แท้จริง นางรจนาก็เอาพวงมาลัยไปคล้องเจ้าเงาะเป็นคู่ครอง

ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่าเมื่อนางรจนาเลือกเงาะมาเป็นคู่ครองทำให้ท้าวสามนต์ถึงกับเสียพระทัยจนเป็นลม จึงให้เสนาไปสร้างกระท่อมที่ปลายนา แล้วขับไล่นางรจนากับเจ้าเงาะไปอยู่กระท่อมที่นั่น ส่วนในเรื่องของสังข์ กล่าวว่า เมื่อนางรจนาเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ครองแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ตรัสถามอำมาตย์ว่าเหลือใครอีกไหมที่ยังไม่เข้าพิธีเลือกคู่ อำมาตย์ทูลว่ายังเหลือเจ้าเงาะอีกคนที่ยังไม่มา พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงให้นำตัวเจ้าเงาะเข้าพิธีเลือกคู่ พระทัยของสังข์ก็ได้อธิษฐานว่าหากเคยทำบุญร่วมกันมาเป็นคู่กันแต่ปางก่อนก็ให้นางรจนาเห็นกายที่แท้จริง นางรจนาก็เอาพวงมาลัยไปคล้องเจ้าเงาะเป็นคู่ครอง

ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า เมื่อพี่สาวทั้งหกของนางรจนารู้ว่าน้องเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ก็ไม่พอใจเป็นอย่างมากจึงพากันมาดัดพ้อต่อว่าด้วยถ้อยคำรุนแรง ส่วนนางรจนาก็ตอบโต้กลับด้วยถ้อยคำรุนแรงเช่นกัน แต่ในเรื่องของสังข์ไม่ปรากฏเหตุการณ์นี้

ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า นางรจนากับพระสังข์มาอยู่กระท่อมปลายนาอย่างลำบาก พอตักตักพระสังข์ได้ถอดรูปเงาะออกให้นางรจนาได้เห็นรูปทองและได้เล่าความจริงให้นางรจนารู้ทั้งหมด พอใกล้รุ่งพระสังข์ก็เอารูปเงาะมาสวม นางรจนาก็อ้อนวอนไม่ให้พระสังข์สวมรูปเงาะอีกแต่พระสังข์ไม่ยอม นางจึงคิดทำลายรูปเงาะทั้งด้วยการฟันด้วยขวานและเผาไฟ แต่พระสังข์ลุกขึ้นมาเห็นก่อนจึงแย่งกลับคืนไปได้ ทำให้พระสังข์ไม่ไวใจนางรจนามากอดรูปเงาะอีกเลย ส่วนในเรื่องของสังข์กล่าวว่า นางรจนาไม่ได้เอาพวงมาลัยรับรูปเงาะ แต่เอาสากมาตีแล้วจึงโยนลงไปในกองไฟ

2.2.2.7 อนาคตพ่อตาวางแผนกำจัดลูกเขยเงาะ

แผนการกำจัดเจ้าเงาะในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่าท้าวสามนต์ได้วางแผนให้เจ้าเงาะและหกเขยไปหาปลาคนละร้อยเพื่อนำมาบวงสรวงเทวดา หากใครหาได้น้อยจะฆ่าเสีย ครั้นรุ่งเช้าเจ้าเงาะจับไม้เท้าสวมเกือกแก้วหาปลาออกไปหาปลายังแม่น้ำ จากนั้นก็จึงใช้มนต์เรียกปลาให้ว่ายเข้ามาจนหมด ส่วนหกเขยหาปลาไม่ได้เลยจึงยอมให้เพื่อนปลายอมยกคนละชนิดเพื่อแลกปลา กับพระสังข์ ครั้นต่อมาท้าวสามนต์ได้ให้เจ้าเงาะและหกเขยไปหาเนื้อหากใครหาไม่ได้ก็ต้องอาญาฆ่าให้ตาย พระสังข์ได้ใช้มนต์เรียกเนื้อมาหาจนหมดทำให้หกเขยหาเนื้อไม่ได้เลย หกเขยจึงยอมให้ตัดใบหูคนละชนิดเพื่อแลกปลา กับพระสังข์ ส่วนแผนการกำจัดเจ้าเงาะในเรื่องของสังข์จะแตกต่างจากเรื่องสังข์ทองคือพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ตรัสถามอำมาตย์ว่าเหลือใครอีกไหมที่ยังไม่เข้าพิธีเลือกคู่ อำมาตย์ทูลว่ายังเหลือเจ้าเงาะอีกคนที่ยังไม่มา พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงให้นำตัวเจ้าเงาะเข้าพิธีเลือกคู่ พระทัยของสังข์ก็ได้อธิษฐานว่าหากเคยทำบุญร่วมกันมาเป็นคู่กันแต่ปางก่อนก็ให้นางรจนาเห็นกายที่แท้จริง นางรจนาก็เอาพวงมาลัยไปคล้องเจ้าเงาะเป็นคู่ครอง

เงาะจึงวางแผนให้ลูกเขยหาสัตว์ป่าหากคนใดหามาได้ซำก็จะประหารชีวิต พระขยของสังข์ก็ไม่เท่าหาะไปในป่าแล้วถอดรูปเงาะซ่อนไว้ จากนั้นนั่งไต้ต้นไทรแล้วร่ายคาถาหาจินตามนต์เรียกสัตว์ป่าออกมา ส่วนหกเขยเข้าป่าไม่เจอสัตว์ป่าเลย จึงได้มาขอกับสัตว์ป่ากับพระขยของสังข์โดยยอมให้จุมูกคนละชนิดเพื่อแลกกับสัตว์ป่า ในครั้งที่สองพระบาทสามลวางแผนกำจัดเงาะอีกครั้ง จึงสั่งให้ลูกเขยไปหาปลา มาถวายหากใครหามาได้ซำหรือหาไม่ได้ก็จะประหารเสีย หกเขยได้ออกหาปลาแต่ก็ไม่ได้แม้แต่ตัวเดียว ส่วนพระขยของสังข์ได้ร่ายคาถาหาจินตามนต์เรียกปลาเข้ามาจนหมด เมื่อหกเขยได้พบกับพระขยของสังข์ก็ยอมให้ตัดใบหูเพียงคนละชนิดเพื่อแลกกับปลาคนละตัวทั้งเน่าเหม็นคนละคลุ้ง ในครั้งที่สามพระบาทสามลจึงวางแผนกำจัดเงาะอีกครั้ง โดยให้ลูกเขยมาแข่งขันตีคลีหากใครเป็นฝ่ายแพ้ให้ประหารทันที นางรจนาคึกใจกลัวยิ่งนักเพราะพระสวามีของนางไม่มีเครื่องประดับข้างและม้ามมาใช้ในการแข่งขัน นางจึงอ้อนวอนขอความเมตตาจากพระบิดาแต่ไม่เป็นผล นางรจนาจึงขอให้พระขยของสังข์ถอดรูปเงาะออกแต่พระขยของสังข์ไม่ยอมถอด นางอ้อนวอนพระขยของสังข์เป็นเวลาหกวันไม่ได้กินไม่ได้นอนทำให้ลมดันขึ้นแล้วสิ้นใจ เมื่อนางรจนาสิ้นใจแล้วร้อนถึงพระอินทร์ต้องมาชุบชีวิตนางให้ฟื้นคืนชีพ

จะพบว่าเหตุการณ์พ่อดาวางแผนกำจัดลูกเขยที่เป็นเงาะของทั้งสองฉบับแตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังข์ทอง ครั้งแรกท้าวสามนต์ให้หกเขยกับเงาะไปหาปลา ส่วนครั้งที่สองนั้นให้ไปหาเนื้อ ในเรื่องของสังข์ ครั้งแรกพระบาทสามลให้หกเขยกับเงาะไปหาสัตว์ป่า (เนื้อ) ในครั้งที่สองให้ไปหาปลา ส่วนครั้งที่สาม บาทสามลให้ลูกเขยแข่งขันตีคลี และเหตุการณ์พระอินทร์ชุบชีวิตนางรจนาปรากฏให้เห็นเฉพาะในเรื่องสังข์ทองเท่านั้น

2.2.2.8 อนุภาคตัวละครเอกแข่งขันตีคลี

พระอินทร์มาพนันแข่งตีคลีเอาบ้านเมือง ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า พระสังข์ไม่ยอมถอดรูปเงาะทำให้นางรจนาเป็นทุกข์ยิ่งนักทำให้ร้อนถึงทิพอาสน์ของพระอินทร์ ทำให้พระองค์ต้องมาช่วยเหลือนางรจนา จึงสั่งให้พระมาตุลีเทพบุตรยกกองทัพเทวาโดยให้เนรมิตกายเป็นมนุษย์มาล้อมเมืองสามนต์ไว้และให้พระวิษณุกรรมแต่งสารถือเข้าเมืองบอกท้าวสามนต์ทำตีคลีพนันเอาบ้านเมือง ท้าวสามนต์จึงให้หกเขยไปแข่งตีคลี ปรากฏว่าหกเขยต่างก็พ่ายแพ้หมด ส่วนในเรื่องของสังข์แตกต่างจากเรื่องสังข์ทอง คือ กองทัพพระอินทร์ลงมาจากสวรรค์มาทำตีคลีพนันเอาบ้านเมืองกับพระบาทยศวิมลนั้น พระอินทร์พร้อมด้วยเหล่าเทวดามาในฐานะเทวดาแบบเปิดเผยไม่ได้เนรมิตกายแต่ประการใด โดยให้พระวิษณุกรรมนำราชสารไปให้พระบาทสามล พระบาทสามลให้หกเขยไปแข่งขันตีคลีกับพระอินทร์ก็เป็นฝ่ายแพ้ทั้งหมด

ตัวละครเอกแข่งขันตีคลี ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า พระอินทร์ได้ให้โอกาสแก่ท้าวสามนต์ให้พาพระสังข์มาตีคลี นางมณฑาเป็นฝ่ายไปอ้อนวอนพระสังข์ให้อาสาแข่งขัน พระสังข์ได้ถอด

แท้ พระสังข์จึงให้หาตัวคนที่แกะสลักเข้ามาหาทำให้พระสังข์กับพระมารดาได้พบกัน นางจันทเทวีเล่าเรื่องทั้งหมดให้พระสังข์ฟัง จากนั้นพระสังข์จึงออกไปหาท้าวยศวิมลพระสังข์เข้าไปกอดบาทข้างซ้ายนางจันทเทวีเข้าไปกอดบาทข้างขวา เมื่อได้พบกันแล้วท้าวยศวิมลขอให้พระสังข์กลับไปยังเมืองยศวิมล พระสังข์กับนางรจนาจึงไปตามคำขอโดยมีสาวสนมนางกำนัลและไพร่พลติดตามมาเป็นจำนวนมาก ส่วนในเรื่องของสังข์แตกต่างจากเรื่องสังข์ทอง คือ เมื่อพระขยของสังข์ได้เห็นผักแกะสลักแล้ว ก็ได้รับความจริงว่านางจันทเทวีเป็นมารดาของตน เมื่อพระขยของสังข์และนางรจนาได้พบนางจันทเทวีทั้งสามพระองค์มีโอกาสดได้อยู่พร้อมหน้ากัน ก็รู้สึกดีใจจนทั้งสามพระองค์มากจนถึงแก่ความตายทำให้ร้อนถึงบัลลังก์พระอินทร์ต้องลงมาชุบชีวิต จากนั้นพระขยของสังข์ได้ไปอัญเชิญพระบาทสามลเข้ามาในวัง พระบาทยศวิมลขอให้พระขยของสังข์กลับไปครองเมืองโสฬส แต่พระขยของสังข์ไม่ยอมไปด้วยทำให้พระบาทยศวิมลหับพระขรรค์จะฆ่าตัวตาย ทำให้พระขยของสังข์ยอมรับปากว่าจะเดินทางกลับเมืองและนางรจนาพร้อมจะเดินทางไปด้วย

ยังมีอีกเหตุการณ์ที่ปรากฏในเรื่องของสังข์ คือ เมื่อพระขยของสังข์ได้กลับมาถึงเมืองโสฬสนครแล้วได้จัดให้มีการอภิเษกนางจันทเทวีเป็นชายาอีกคน แล้วถวายพระนามใหม่นางจันทเทวีว่า “นางสุวรรณธิดา” นางรจนาได้ให้กำเนิดพระโอรสนามว่าสุวรรณกุมาร ส่วนนางสุวรรณธิดาให้กำเนิดพระธิดานามว่านางสุวรรณเทวี พระขยของสังข์ปกครองเมืองด้วยทศพิธราชธรรมมาตลอด เมื่อพระชนมายุได้ 110 ปีพระขยของสังข์ก็เสด็จสู่สวรรคาลัย ณ วิมานสวรรค์ชั้นดุสิต

อดีตวัตถุในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน อนุภาคกำเนิดตัวละครเอกมีความแตกต่างกันมากที่สุด ส่วนอนุภาคประหารชีวิตตัวละครเอก นางยักษ์เลี้ยงตัวละครเอก ตัวละครเอกหนีนางยักษ์ นางทั้งเจ็ดเลือกคู่ ตัวละครเอกได้นางรจนาเป็นคู่ พ่อตาวางแผนกำจัดเขยเงาะ ตัวละครเอกแข่งขันตีกลอง ออกติดตามตัวละครเอก พบว่า มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ดังผู้วิจัยได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว

2.2.3 คาถา

คาถา คือข้อความของเรื่องชาดกแต่ละเรื่อง เมื่อก่อนข้อความในชาดกแต่งเป็นบาลีทั้งหมด เมื่อมีการนำไปแปลเป็นภาษาของแต่ละชาติจะมีคาถาบาลีกำกับไว้ข้างหน้าแล้วแต่งด้วยภาษาของตน ในเรื่องสังข์ทองเมื่อนำไปแต่งเป็นกลอนบทละครสำหรับเล่นละครนอก จึงไม่ปรากฏคาถาอยู่ในเรื่องแต่อย่างใด

ส่วนในเรื่องขยของสังข์เป็นวรรณคดีเกี่ยวกับคำสอนทางพุทธศาสนา จึงปรากฏให้เห็นคาถาแทรกอยู่ตลอดทั้งเรื่อง ตัวอย่างเช่น

“พระขยของสังข์อัศรกุมาร	ท่านพนมก้มกราบ	น้อมรับพระพร ฯ
พระมหาฤาษีบวร	จึงแถลงให้พร	เป็นบทคาถา ฯ

ชโยพุทธโศปียา	สรเมตา	มโตยยัง ฯ
มารสาคนัน	ปราชยัง	จมนาค ฯ
พระพรบวรเสฏฐ	ให้กุมาร	สุโขเถटना ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 277)

2.2.4 ไวยากรณ์

ไวยากรณ์ หมายถึง การอธิบายศัพท์ในชาดก มีการแยกศัพท์ให้ความหมายศัพท์เพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจ ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขของสังข์ ไม่ปรากฏไวยากรณ์เป็นองค์ประกอบของเรื่อง อันเนื่องมาจากเรื่องสังข์ทองเป็นบทละครนอกที่เน้นให้อารมณ์ความรู้สึก ในด้านความบันเทิงและความสนุกสนาน จึงไม่ปรากฏไวยากรณ์เป็นองค์ประกอบของเรื่องดังกล่าว

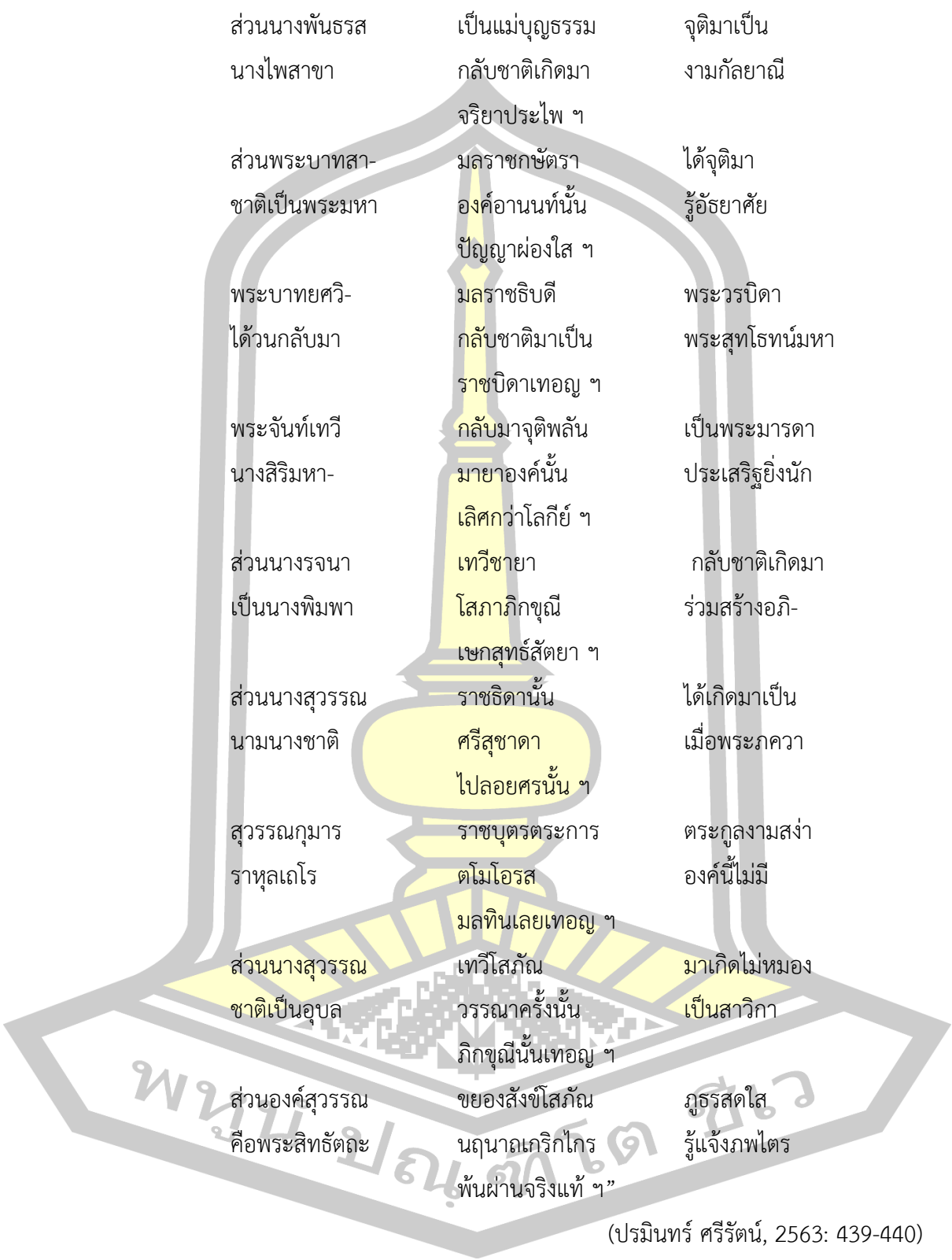
ส่วนในเรื่องขของสังข์ ถึงแม้ว่าจะเป็นวรรณคดีเกี่ยวกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านนิทานชาดก แต่ก็ไม่ปรากฏไวยากรณ์เป็นองค์ประกอบของเรื่อง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าคงเป็นเพราะผู้แต่งได้ให้ความสำคัญกับตัวละครเอกเป็นอย่างมาก ว่าเป็นพระโพธิสัตว์จุติลงมาเพื่อบำเพ็ญบารมีประกอบแต่กรรมดี ทั้งให้ทาน ถือศีล เจริญภาวนา ซึ่งผู้แต่งได้สอดแทรกหลักธรรมทางพุทธศาสนา และให้ความบันเทิงไปพร้อม ๆ กัน จึงทำให้ไม่ปรากฏไวยากรณ์เป็นองค์ประกอบ

2.2.5 ประชุมชาดก (สโมธาน)

ประชุมชาดกหรือสโมธาน เป็นส่วนประกอบสุดท้ายของชาดก บอกว่าตัวละครในอดีต วัตถุประสงค์เป็นใครในปัจจุบัน สืบพงษ์ ธรรมชาติ (2542: 14) กล่าวว่า การกลับชาติของตัวละครสำคัญของชาดกจะเหมือนกัน คือ ผู้ร้ายฝ่ายชาย คือ เทวทัต ผู้ร้ายฝ่ายหญิง คือ นางจิณจมาณวิกานางเอก คือ นางพิมพายโสธรา บิดาพระโพธิสัตว์ คือ พระเจ้าสุทโธทนะ มารดาพระโพธิสัตว์ คือ นางสิริมหามายา และพระโพธิสัตว์ คือ พระพุทธเจ้า

ในเรื่องสังข์ทองไม่ปรากฏให้เห็นการประชุมชาดกแต่อย่างใด ส่วนในเรื่องขของสังข์ที่มุ่งเน้นความเป็นชาดก ซึ่งเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ จึงปรากฏให้เห็นการประชุมชาดก ดังว่า

“แล้วพระศาสดา	ทรงตรัสเทศนา	ประชุมชาดก
ส่วนเหล่าบริวาร	ในกาลนั้นหนา	ได้กลับเกิดมา
	เป็นพุทธบริษัท ฯ	
ส่วนนางฉันทา	ได้เกิดมาเป็น	เมียเทวทัต
นางเผ่าเสมธา	ริษยาร้ายกาจ	บาปหนายิ่งนัก
	ชื่อสาวันทรี ฯ	

ส่วนนางพันธุรส	เป็นแม่บุญธรรม	จุติมาเป็น
นางไพสาข	กลับชาติเกิดมา	งามกัลยาณี
	จรรยาประไพ ฯ	
ส่วนพระบาทสา-	มลราชกษัตรา	ได้จุติมา
ชาติเป็นพระมหา	องค์อานันทนั้น	รู้ธัญยาชัย
	ปัญญาผ่องใส ฯ	
พระบาทยศวิ-	มลราชธิเบตี	พระวรบิดา
ได้นวนกลับมา	กลับชาติมาเป็น	พระสุทโธทนมหา
	ราชบิดาเทอญ ฯ	
พระจันทร์เทวี	กลับมาจุติพลัน	เป็นพระมารดา
นางสิริมหา-	มายาองค์นั้น	ประเสริฐยิ่งนัก
	เลิศกว่าโลกีย์ ฯ	
ส่วนนางรจนา	เทวีชายา	กลับชาติเกิดมา
เป็นนางพิมพา	โสภากิกุณิ	ร่วมสร้างอภิ-
	เชกษุทธิ์สัตยา ฯ	
ส่วนนางสุวรรณ	ราชธิดานั้น	ได้เกิดมาเป็น
นามนางชาติ	ศรีสุชาดา	เมื่อพระภควา
	ไปลอยศรนั้น ฯ	
สุวรรณกุมาร	ราชบุตรตระการ	ตระกูลงามสง่า
ราหุลเถโร	ตโมโอรส	องค์นี้ไม่มี
	มลทินเลยเทอญ ฯ	
ส่วนนางสุวรรณ	เทวีโสภณ	มาเกิดไม่หมอง
ชาติเป็นอุบล	วรรณครั้นนั้น	เป็นสาวิกา
	ภิกขุณีนั้นเทอญ ฯ	
ส่วนองค์สุวรรณ	ขยของสังข์โสภณ	ภูธรสดใส
คือพระสิทธัตถะ	นฤนาถเกริกไกร	รู้แจ้งภพไตร
	ผ่านจรงแท้ ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 439-440)

การเปรียบเทียบเนื้อเรื่องในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์ มีทั้งลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ในลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งสองฉบับไม่ปรากฏปัจจุบันวัตถุและไวยากรณ์เป็น

องค์ประกอบของเรื่อง ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ เรื่องของสังข์พบว่ามีความและประมุขชาติ (สโมธาน) เป็นองค์ประกอบของเรื่อง แต่ไม่พบในเรื่องสังข์ทองแต่อย่างใด และอดีตวัตถุ พบว่าในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ดังผู้วิจัยได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว

2.3 การเปรียบเทียบด้านโครงเรื่อง

โครงเรื่อง (Plot) คือการผูกเรื่องหรือสร้างเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินเรื่อง โดยกำหนดพฤติกรรม เหตุการณ์ ความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ดังที่ บรรเทา กิตติศักดิ์ และ คณะ (2524: 6) กล่าวว่าเนื้อเรื่องและโครงเรื่องต้องสอดคล้องประสานกัน

2.3.1 ตอนเปิดเรื่อง

ตอนเปิดเรื่อง ถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่ทำให้ผู้อ่านได้รู้จักตัวละคร สถานที่ หรือเหตุการณ์สำคัญ ตอนเปิดเรื่องในเรื่องสังข์ทอง กล่าวถึงท้าวศุภพิมลซึ่งเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองศุภพิมล ท้าวศุภพิมลมีพระมเหสีนามว่านางจันทเทวีและมีพระสนมนามว่าจันทา วันหนึ่งท้าวศุภพิมลเสด็จเสียบพระนครได้มีเหล่าราชบุรุษร้องต่อพระองค์ให้มัทนายาสืบต่อราชสมบัติ ท้าวศุภพิมลจึงมีรับสั่งให้พระมเหสีและนางสนมทำพิธีขอบุตร ดังว่า

“มาจะกล่าวบทไป	ถึงท้าวศุภพิมลไอศวรรย์
ไร้บุตรสุดวงศ์พงศ์พันธุ์	วันหนึ่งนั้นไปเสียบพระนคร
ราชบุรุษร้องว่าให้หาบุตร	พระทรงภูษาร้องจัดตั้งพิชิต
มิได้เสวยสรสาคร	นั่งนอนร้อนใจไข่พอดิ
ประชาชนจนจิตไม่คิดหวัง	ยิ่งประดังพลุกพล่านทั้งกรุงศรี
เวทนาเป็นพระยาสมบัติมี	มาไร้ที่ไอรสยศไกร
จึงดำรัสตรัสเล่ามเหสี	ถ้วนถี่ชี้แจงแถลงไข
เจ้ามาช่วยพิคตินะดวงใจ	ค้นคว้าหาไปดุดตามบุญ
บวงสรวงซ่องเซทุกเวลา	รักษาศีลด้วยช่วยอุดหนุน
ถ้วนทุกนางในให้พร้อมมูล	เกลือกบุญของใครได้ทำมา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 7)

ส่วนตอนเปิดเรื่องในเรื่องของสังข์ ผู้แต่งเปิดเรื่องด้วยการกล่าวถึงที่มาของเรื่องและเรื่องราวของพระชัยเชษฐาแห่งอินทรีปรีดิ์บุรี ได้มีพระราชโองการให้นักปราชญ์อาจารย์แต่งเรื่องของสังข์ในรัชสมัยของพระองค์ ดังว่า

“นี่คือพระบาท พระบรมนาถ อินทรีปรีดิ์บุรี

จำเริญพระพร	บวรสวัสดิ์	ไอศุรย์ธิบตี
	รัฐราชสีมา ฯ	
สมเด็จพระนาง	พระราชโองการ	พระชัยเชษฐา
รามมาไอศุรย์	เป็นยอดโลกา	มหิศรา
	สัมฤทธิ์ชาติ ฯ	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 228)

อันดับถัดมา ได้กล่าวถึงเมืองโสฬสนครซึ่งมีพระบาทยศวิมลปกครองเมือง พระบาทยศวิมลมีพระมเหสีสองพระองค์นามว่านางจันท์เทวีและนางฉันทา วันหนึ่งเหล่าอำมาตย์ได้กราบทูลให้พระบาทยศวิมลมีทนายไ้สืบต่อราชสมบัติ พระบาทยศวิมลจึงเรียกมเหสีทั้งสองพระองค์มาเข้าเฝ้า แล้วตรัสว่าหากมเหสีคนใดสามารถให้กำเนิดพระโอรสได้ก็จะเป็นใหญ่สืบต่อราชสมบัติ ดังว่า

“ครานั้นกาล	ก็กาลล่วงพ้น	เนิ่นนานมาแล้ว
มีกษัตริย์ภูธร	บวรรามมา	วิมลราชา
	ธิดาธิบตี ฯ	
เสวยราชสมบัติ	บริบูรณ์เป็นที่รัก	รัฐราชาภูมิ
โสฬสมหา-	นครบุรี	มีพระมเหสี
	สองพงศ์ประติพัทธ์ ฯ	
ส่วนองค์ชายา	องค์หนึ่งนั้นเป็น	ใหญ่กว่าทั้งหมด
ทรงพระนามกร	พระพรประสิทธิ์	ประเสริฐสถิต
	นางจันท์เทวี ฯ	
อันดับถัดมา	โดยนัยนามนั้น	ฉันทามเหสี
ทรงพระเสนาหา	ทยาปิติ	พระอัศรมเหสี
	ทั้งสองเสมอกัน ฯ”	
ทรงได้ยกย่อง	ให้นางได้ขึ้น	ได้เป็นใหญ่กว่า
พวกหญิงศฤงคาร	กรมการรับใช้	โดยพระเมตตา
	กิตติราชา ฯ	
พวกหญิงบำนาญ	หนึ่งหมื่นหกพัน	สำหรับนั้นหนา
กษัตริย์ศานต์ทรงแยก	แบ่งแจกออกเป็น	จำพวกภักดา
	บำเรอภักดี ฯ	
อีกส่วนหกพัน	ให้เป็นกำนัล	นางจันท์เทวี
ส่วนอีกหกพัน	ส่วนนั้นปกติ	สำหรับมเหสี

คือนางจันทา ฯ

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 231-232)

ตอนเปิดเรื่องในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขของสังข์มีความแตกต่างกัน คือในเรื่องขของสังข์มีการกล่าวถึงที่มาของเรื่องและเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ที่มีราชโองการให้แต่งเรื่องขของสังข์ขึ้นมา

2.3.2 การดำเนินเรื่อง

การดำเนินเรื่องเป็นขั้นตอนที่ผู้แต่งสร้างปมปัญหาให้เกิดขึ้น ในเรื่องสังข์ทองปมปัญหาที่เกิดขึ้นคือความอิจฉาริษยาของเมียน้อยที่มีต่อเมียหลวง กล่าวคือนางจันทาซึ่งเป็นพระสนมมีความอิจฉาริษยาต่อนางจันท์เทวีซึ่งเป็นพระมเหสี นางจันทาเกรงว่าบุตรของนางจันท์เทวีจะเป็นบุตรชายดังเช่นโหราจารย์ทำนายไว้ จึงวางแผนโดยการตีสลบคนให้กับโหราจารย์เพื่อเปลี่ยนคำทำนายว่าลูกน้อยหอยสังข์ของนางจันท์เทวีเป็นกาลกิณีต่อบ้านเมืองและขับไล่นางจันท์เทวีกับลูกน้อยหอยสังข์ออกจากเมือง ดังว่า

“ฝ่ายนางจันทามาถึงห้อง	เศร้าหมองตรองจิตคอยอิจฉา
อวบเอิบกำเรียดด้วยโรค	ผ่านฟ้าว่าใครมีกรรม
สมบัติจะยกให้ลูกครอง	มีสองต้องคิดผัดผัน
ท่านมียศศักดิ์จะรักกัน	ลูกเต้าเหล่านั่นจะมัวหมอง
ที่ไหนจะได้พระบุรี	สาวศรีจะชวนกันยืมหัว
ยิ่งตริยิ่งตรองยิ่งหมองมัว	จึงเรียกนางแม่ครัวเข้าห้องใน
สาวศรีเจ้าจงเอ็นดูเรา	เบี้ยข้าวเงินทองจะกองให้
จงช่วยปิดงำเอาไว้	เอาทองไปให้แก่โหรา
เขียนหนังสือลับกำขัปลั่ง	เราหวังไว้ใจเจ้าหนักหนา
ถอดแหวนสั่งให้มิได้ซ้ำ	นี้ข้าถึงใจให้พลาง”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545:10-11)

ส่วนปมปัญหาในการดำเนินเรื่องในเรื่องขของสังข์ พบว่าเมื่อโหราจารย์ทำนายว่านางจันท์เทวีจะให้กำเนิดพระโอรสเป็นผู้มีบุญญาธิการมาก ส่วนนางจันทาจะให้กำเนิดพระธิดา เมื่อนางจันทาได้ฟังคำทำนายแล้วก็รู้สึกอิจฉาริษยานางจันท์เทวีเป็นอย่างมากและได้ให้ยายเฒ่าสมธาทำเสน่ห์เล่ห์กลให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแต่เพียงผู้เดียว จากนั้นได้ออกอุบายใส่ร้ายว่านางจันท์เทวีคบชู้ผู้ชายและขับไล่นางจันท์เทวีออกจากวังขณะตั้งครรภ์อยู่ ดังว่า

“ฉะนั้นแล้วเจ้าจง ไปแสวงหาเขา เร็วรีเถิดหนา

หาหมอแม่มด	ผู้เก่งกาจมา	ปิดบังไว้เลย
	เราจะจ้างวาน ฯ	
ให้ทำนางจันท-	เทวีให้สิ้น	กษัยตั้งใจปอง
ชีวิตอันตราย	ขจัดขยาไปพลัน	เจ้าจงเร็วไว
	ไปทำตามที ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 238)

การดำเนินเรื่องในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน คือ ปมความขัดแย้งเกิดขึ้นมาเพราะความอิจฉาริษยา แต่วิธีการกำจัดฝ่ายตรงข้ามมีลักษณะแตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังข์ใช้วิธีการตัดสินบนโหรจารย์ให้เปลี่ยนแปลงคำทำนาย ส่วนในเรื่องของสังข์ใช้วิธีการจ้างหมอเสน่ห์มาทำเสน่ห์เพื่อให้บรรลุในวัตถุประสงค์ของตน

2.3.3 จุดวิกฤต

จุดวิกฤต คือ ตัวละครหรือเนื้อเรื่องที่มีความขัดแย้งมาจนถึงทางตัน จุดวิกฤตในเรื่องสังข์ทองพบในตอนทีทิพอาสน์ของพระอินทร์เกิดแข่งกระด้าง พระอินทร์ได้ส่งทิพเนตรลงมาเห็นว่านางรณากำลังมีความทุกข์ที่พระสังข์ไม่ยอมถอดรูปเงาะออก หากปล่อยไว้เช่นนี้อาจจะทำให้นางรณาเสียใจจนเสียชีวิตได้ พระอินทร์จึงวางแผนจัดกองทัพเทวดาลงมาล้อมเมืองสามนต์ไว้และทำดีคณินเอาบ้านเมือง ท้าวสามนต์ส่งหอกเขยไปตีคณินปรากฏว่าได้รับความพ่ายแพ้ทั้งหมด ดังว่า

“มาจะกล่าววบทไป	ถึงท้าวสหสนันย์นี้ไตรตรึงษา
ทิพอาสน์เคยอ่อนแต่ก่อนมา	กระด้างดั่งศิลาประหลาดใจ
จะมีเหตุมันแม่นในแดนดิน	อมรินทร์เร่งคิดสงสัย
จึงสอดส่องทิพเนตรดูเหตุภัย	ก็แจ้งในใจนางรณา
แม้นมิไปช่วยจะม้วยมอด	ด้วยสังข์ทองไม่ถอดรูปเงาะป่า
จำจะยกพลพลเทวา	ลงไปล้อมพาราสามนต์ไว้
ชวนเจ้าธานีตีคณิน	น้ำหนามันจะสู้ใครได้
จะชูให้จันทกตใจ	ออกไปหาบุตรสุดท้อง
พระสังข์ครั้งนี้จะถอดเงาะ	งามเหมาะไม่มีเสมอสอง
พ่อตาจะได้เห็นเป็นรูปทอง	ทั้งทำนองตีคณินต่อยุทธ์”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 143)

ส่วนจุดวิกฤตในเรื่องของสังข์ พบว่านางรณนพยายมอ่อนวอนให้พระขยของสังข์ถอดรูปเงาะเป็นเวลาเจ็ดวันเจ็ดคืนเป็นเหตุให้นางรณนพได้ถึงแก่ความตาย ร้อนไปถึงพระอินทร์ต้องส่งทิพเนตรลงมาเห็นเรื่องราวทั้งหมดจึงลงมาชุบชีวิตนางรณนพให้ฟื้นคืนมา แล้วพระอินทร์ได้สั่งให้พระวิษณุกรรมนำสารมายังพระบาทสามลว่า จะแข่งตีคลีพนันเอาบ้านเมือง พระบาทสามลส่งหกเขยไปตีคลีปรากฏว่าเป็นฝ่ายแพ้ทั้งหมด ดังว่า

“เมื่อพระองค์อินทร์	ทิพย์จอมอมรินทร์	เปิดทิพยจักขุ
มองเห็นเหตุพลัน	มาแต่บุรี	มนุษย์โลกภูมิ
	มองเห็นไปทั่ว ๆ	
เห็นนางรณนพ	สิ้นกษัยชนมา	ด้วยความรักนั้น
ในพระเรียมรักษ์	ไม่คิดจะถอด	ซึ่งรูปเงาะนั้น
	ออกสนามนี้หนา ๆ	
พระอินทราทรง	จินดาภิรม-	คลจึงตรัสว่า
โอ!นางอุดม	ไม่ควรมรณา	เพราะกลัวราชา
	บิดาเกรี้ยวโกรธ ๆ	
หากเป็นเช่นนั้น	มาเถิดเทวดา	ลงมาชิงชัย
ชักชวนชิงกับ	บิดาท่านหนา	เล่นคลีฝีมือ
	ตั้งต่อเอาเมือง ๆ	

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 342)

จุดวิกฤตในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ พระอินทร์วางแผนมาแข่งขันตีคลีพนันเอาบ้านเมืองเพื่อหาหนทางให้พระสังข์ถอดรูปเงาะและช่วยให้นางรณนพฟื้นคืนมา นอกจากนี้ในเรื่องขยของสังข์ปรากฏให้เห็นนางรณนพโศกเศร้าเสียใจถึงขั้นเสียชีวิตและพระอินทร์เป็นผู้ลงมาชุบนางรณนพให้ฟื้นคืนชีพอีกด้วย

2.3.4 จุดคลีคลาย

จุดคลีคลาย เป็นตอนคลายปมปัญหาของจุดวิกฤต สำหรับจุดคลีคลายในเรื่องสังข์ทองพบว่าเมื่อพระอินทร์มาล้อมเมืองสามนต์เพื่อทำพนันแข่งตีคลีเอาบ้านเมืองแล้ว ปรากฏว่าหกเขยที่ออกไปตีคลีเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ทั้งหมด นางมณฑาเกรงว่าบ้านเมืองจะตกเป็นของฝ่ายศัตรูจึงได้ไปหานางรณนพซึ่งเป็นลูกคนสุดท้องเผื่อนางจะช่วยอ่อนวอนให้เจ้าเงาะออกไปแข่งตีคลี ในที่สุดพระสังข์ก็อ่อนใจยอมถอดรูปเงาะออกและไปแข่งตีคลี ปรากฏว่าพระสังข์เป็นฝ่ายชนะทำให้ท้าวสามนต์ยอมรับในตัวพระสังข์ให้พระสังข์กับนางรณนพกลับเข้ามาอยู่ในวัง ดังว่า

“เมื่อนั้น	พระอินทร์แก่งอ่อนหย่อนมือให้
ชักม้านั่งร้งรอไว้	แล้วแก่งว่าไปด้วยวาจา
ลูกเขยท้าวสามนต์คนนี้	ฝีมือดีคลี่ตึกนักษะ
ต่อสู้เคียวขับไม่ปรา	หาไม่พ้อตาจะต้องริบ
ควรที่จะครองเมืองเลื่องลือยศ	ปรากฏทั่วทิศทั้งสิบ
ว่าแล้วเหาะคล้อยลอยลิบ	กลับไปยังทิพพิमानชัย”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 178)

ส่วนในเรื่องของสังข์ปรากฏจุดคลี่คล้ายของเรื่อง คือเมื่อพระอินทร์มาล้อมเมืองสามนต์ และแข่งตีคลี่พนันเอาบ้านเมือง หกเขยที่พระบาทสามนต์ส่งไปแข่งตีคลี่นั้นก็เป็ฝ่ายพ่ายแพ้กลับมา นางสามลเทวีจึงไปขอให้เจ้าเงาะออกไปแข่งตีคลี่เพื่อรักษาบ้านเมืองไว้ ดังว่า

“ว่าในตอนนี้	สมเด็จพระภู-	บาลเราท่านชนะ
ซึ่งพระอินทรา	ผู้มาขอท้า	ตีคลี่กับท่าน
	พระองค์ชำนาญ ๖	
ยินเสียงกึกก้อง	ในอากาศกอง	เหมือนดังมีคน
จะพังทลาย	ในเชิงเขาที่	สุเมรุจริงแท้
	ล้มพังทลาย ๖	
สะเทือนขจรไกล	ไปทั่วขจรขจาย	เมืองเล็กเมืองใหญ่
กึกก้องนำหวั่น	เสียงดังระงม	เทวดาพระพรหม
	พร้อมจะสาทร ๖	
ส่วนพระบาทสา-	มลราชกษัตรา	ธิดาดีใจ
ทั้งอัคมเหสี	กษัตริ์บวร	ยินดีตรัสสรร-
	เสริญโสมนัส ๖”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 371)

จุดคลี่คล้ายของเรื่องในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ฉบับภาษาเขมรมีลักษณะเหมือนกัน คือพระอินทร์เป็นผู้มาคลี่คล้ายปัญหาทั้งหมดให้เรื่องดำเนินไปด้วยดี

2.3.5 การจบเรื่อง

การจบเรื่องในเรื่องสังข์ทองเป็นการจบเรื่องด้วยดี คือพระสังข์ได้พบกับพระบิดาและพระมารดาที่ต้องพลัดพรากจากกันมานาน จากนั้นพระสังข์พร้อมกับนางรจนาได้ติดตามท้าวยศวิมลกับนางจันทเทวีกลับไปยังเมืองยศวิมลด้วย ดังว่า

“ครั้นถึงจึงเข้าไปในห้อง	เห็นสองกษัตริย์นาถา
บังคมคลี่กันตามลำดับมา	พุดจาปราศรัยเป็นไมตรี
พระองค์จะเสด็จกลับไป	ข้าจะเปลี่ยวเปล่าใจอยู่กรุงศรี
ถึงคิดถึงโอรสบุตร	เคยอยู่ที่นี้ได้อุ่นวัง
ถ้าพบปะพระอินทร์สิ้นทุกข์แล้ว	ให้ลูกแก้วสองรากล้อมมา
มาตรแม้นมีฐานะปะปง	จะได้ฟังพระสังข์สืบไป
ไม่คิดว่าลูกเขยเลยแล้ว	รักเหมือนลูกแก้วอยู่ในไส้
อันนวลนางรจนายาใจ	ขอฝากไว้ได้เบื้องบาทา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 220)

ส่วนการจบเรื่องในเรื่องของสังข์ พบว่าเป็นการจบเรื่องแบบมีความสุข กล่าวคือพระขยของสังข์ได้พบกับพระบิดาและพระมารดาที่พลัดพรากจากกันมานาน แล้วพระขยของสังข์พร้อมกับนางรจนาได้ติดตามพระบิดาและพระมารดากลับมายังเมืองโสฬสนคร เมื่อพระขยของสังข์ได้มาถึงเมืองโสฬสนครแล้วก็ได้อภิเษกกับนางจันทเทวีอีกหนึ่งองค์ พระขยของสังข์มีบุตรสองคนซึ่งเกิดจากนางรจนาหนึ่งคนและเกิดจากนางจันทเทวีอีกหนึ่งคน พระขยของสังข์ได้ครองเมืองโสฬสนครสืบต่อจากพระบิดาและสร้างแต่กรรมดีทำให้ราษฎรมีความสุขทั่วหน้า ดังว่า

“ครานั้นพระโพ-	ธิสัตว์เสกฐ์	ฟังพระมารดา
ท่านไม่รีรอ	ให้ข้าเลยหนา	จัดเหล่าโยธา
	อีกทีมากมาย ฯ	
ประดับแครยาน	มีทางฉัตรทอง	เบิกบังบัญชา
แล้วเสด็จลีลา	ยาดราออกจร	ไปรับบรร-
	บิดาเข้ามา ฯ	
จึงเอาน้ำอบ	คนระห่อมร่า	นั้นมารดทรง
พระวรบิดา	มารดาพระองค์	ถวายเครื่องให้ทรง
	ล้วนทองรจนา ฯ”	

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 422)

นอกจากนี้ ยังพบอีกว่าในเรื่องของสังข์จบเรื่องด้วยการประชุมชาดก กล่าวถึงตัวละครในเรื่องกลับชาติมาเกิดในสมัยพุทธกาลและกล่าวถึงอานิสงส์ในการฟังเรื่องของสังข์อีกด้วย ดังว่า

“นิทานนี้หนา	อาจอธยาศัย	กล่าวแจ้งเสร็จสรรพ
โดยพุทธโอษฐ์	เทศนาสอนไว้	คำสอนควรฟัง
	แสดงแจ้งจนจบ ฯ	
แม้ท่านใดฟัง	นั้นอย่างตั้งใจ	รศธรรมคำรบ
คนนั้นจะได้	เกษมศานต์สวัสดิ์ศรี	โลกย์ครันครบ
	ถึงปรโลกหน้า ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 441)

โครงเรื่องในเรื่องสังข์กับเรื่องของสังข์มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ในส่วนตอนเปิดเรื่องพบว่ามี ความแตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังข์ทองไม่ได้บอกที่มาของเรื่องและไม่ได้กล่าวถึงผู้แต่งแต่อย่างใด ส่วนในเรื่องของสังข์กล่าวถึงผู้แต่งและที่มาของเรื่อง การดำเนินเรื่อง ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ปมความขัดแย้งที่เกิดจากความอิจฉาริษยา แต่ก็มี ความแตกต่างกันในกลอุบายที่กำจัดฝ่ายตรงข้าม คือ ในเรื่องสังข์ทองได้ใช้วิธีการดิดสินบนให้โหราจารย์เปลี่ยนคำทำนาย ส่วนเรื่องของสังข์ได้ใช้วิธีทำเสน่ห์ให้เหล่าภูติผีพรายประสพภัยของตน ในด้านการปิดเรื่องวรรณคดีทั้งสองฉบับปิดเรื่องแบบมีความสุขเหมือนกัน จะแตกต่างกันในเรื่องของสังข์มีการกล่าวปิดเรื่องเพิ่มอีก คือ การอภิเษกนางจันทิให้เป็นพระมเหสีของพระขอมของสังข์เพิ่มอีกคนและกล่าวถึงบุตรของพระขอมของสังข์ที่เกิดจากพระมเหสีทั้งสอง มีการกล่าวถึงการประชุมชาดกและอานิสงส์ของการฟังนิทานเรื่องของสังข์

2.4 การเปรียบเทียบด้านแก่นเรื่อง

แก่นเรื่อง (Theme) คือความคิดหลักที่ผู้แต่งต้องการเสนอเป็นความหมายรวมของเรื่องทั้งเรื่อง ดังนั้น แก่นเรื่องจึงเป็นตัวคุมองค์ประกอบทุก ๆ ส่วนในเรื่องไม่ว่าจะเป็นโครงเรื่อง ตัวละคร ผู้เล่าเรื่อง ความขัดแย้งของเรื่อง เหตุการณ์ สถานที่ ตลอดจนแนวและลีลาการเขียน เพื่อให้บรรลุจุดประสงค์หลักที่ผู้แต่งต้องการสื่อ (ยุวพาส์ ชัยศิลป์วัฒนา, 2542: 153) ผู้วิจัยจะทำการเปรียบเทียบแก่นเรื่องในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ ดังนี้

2.4.1 แก่นเรื่องของเรื่องสังข์ทอง

เรื่องสังข์ทอง แต่งเป็นกลอนบทละครเพื่อใช้เล่นเป็นบทละครนอก ดังนั้นแก่นของเรื่องจึงเน้นไปทางให้ความบันเทิง ความสนุกสนาน ความตื่นเต้น หลากรสหลากหลายอารมณ์แก่ผู้อ่าน พบว่า

แก่นเรื่องหลักของเรื่องสังข์ทอง คือ ความอิจฉาริษยาและหลงในอำนาจของนางสนมที่มีต่อมเหสี กล่าวคือ นางจันทาซึ่งเป็นนางสนมมีใจคิดอิจฉาริษยานางจันทิซึ่งเป็นมเหสี นางจันทาเกรงว่าบุตรของนางจันทิเทวีจะได้เป็นใหญ่ไปในภายภาคหน้า จึงได้คิดหาอุบายต่าง ๆ กล่าวคือ ได้วางแผนให้สาวใช้นำทองไปติดสินบนโหราจารย์เพื่อให้ทายว่าบุตรนางจันทิเทวีเป็นกาลกิณีต่อบ้านเมือง จนถูกขับออกจากวัง ดังว่า

“ฝ่ายนางจันทามาถึงห้อง
อาบเอิบกำเรียบด้วยโกศ
สมบัติจะยกให้ลูกครอง
ที่ไหนจะได้พระบุรี
ยิ่งตริตรองยิ่งหมองมัว
สาวศรีเจ้าจงเอ็นดูเรา
จงช่วยปิดงำเอาไว้
เขียนหนังสือลับกำขัปลั่ง

เศร้าหมองตรองจิตคอยอิจฉา
ผ่านฟ้าว่าใครมีกรรม
มีสองต้องคิดผัดผัน
สาวศรีจะชวนกันยืมหัว
จึงเรียกแม่ครัวเข้าห้องใน
เบี้ยข้าวเงินทองจะกองให้
เอาทองไปให้แก่โหรา
เราหวังไว้ใจเจ้าหนา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 11-12)

นอกจากนี้ นางจันทาได้วางแผนติดสินบนให้ทหารผ่านนางจันทิเทวีระหว่างการเดินทางออกจากวัง ดังว่า

“มิได้จัดแจงแต่งของ
กระซิบสั่งสาวศรีที่ร่วมใจ
ว่าเอ็นดูด้วยช่วยเรา
ไกลคนพันแดนพารา
สุดแต่อย่าให้มันครองวัง

เงินทองข้าวปลาไม่หาให้
เอาเงินไปให้แก่เสนา
พาเอานางไปอย่าไว้หน้า
เสนาฆ่าเสียให้วอดวาย
ปิดความกำบังให้สูญหาย”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 17)

นอกจากความอิจฉาริษยาและหลงในอำนาจของนางสนมที่มีต่อมเหสีจะเป็นแก่นเรื่องหลักแล้ว วรรณคดีเรื่องสังข์ทองยังมีแก่นเรื่องรองอีกด้วย คือ ความซื่อสัตย์และจงรักภักดีของภรรยาที่ต่อสามี เมื่อนางจันทาได้เลือกเจ้าเงาะเป็นสามีแล้ว ก็ถูกท้าวสามนต์ซึ่งเป็นพระบิดาขับออกจากวังให้ไปอาศัยอยู่กระท่อมปลายนา แต่นางจันทาก็ยังคงซื่อสัตย์และภักดีต่อสามีเสมอ ถึงแม้ว่าจะถูกกลั่นแกล้งต่าง ๆ นานา ทั้งให้หาเนื้อหาปลาแต่นางจันทาก็ยังคงซื่อสัตย์และภักดีต่อสามีไม่ยอมจากไปไหน ดังว่า

“ผัวเมียสองคนจนจะตาย
ถ้าพระรูปทองน้องบรรลัษ

จะหาปลาไปถวายที่ไหนทัน
เมียจะตามเข้าไปมิได้พรั่น

จะให้เขาพิฆาตฟาดฟัน
ไม่ขออยู่ดูหน้าคนทั้งหลาย
ว่าพลางนางทุ่มทอดตัว

สู้ตายตามกันไปไม่คิดกลัว
มิให้ชายอื่นต้องเป็นสองผัว
ตอกชกหัวเข้ารำไป”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 115-116)

นอกจากนี้ เรื่องสังข์ทองยังมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแก่นเรื่องรองแทรกอยู่ตลอดทั้งเรื่อง ได้แก่ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม นางจันท์เทวีและพระสังข์สร้างแต่กรรมดีจึงได้รับผลดีตอบแทน ส่วนนางจันทามีจิตอกุศลสร้างแต่กรรมชั่วสุดท้ายนางก็ได้ผลกรรมที่นางสร้างไว้ ความเชื่อเรื่องความกตัญญูกตเวทิตะซึ่งพระสังข์ได้ปฏิบัติต่อบิดามารดา ความเชื่อเรื่องคนดีย่อมมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองหรือคนดีตกน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้ เป็นต้น

แก่นเรื่องหลักของเรื่องสังข์ทอง คือความอิจฉาริษยาและความหลงในอำนาจของนางสนมที่มีต่อมเหสี แก่นเรื่องรองคือความซื่อสัตย์และจงรักภักดีของภรรยาที่มีต่อสามี และแก่นเรื่องรองที่แสดงให้เห็นถึงคำสอนของพระพุทธศาสนา

2.4.2 แก่นเรื่องของเรื่องขยองสังข์

เรื่องขยองสังข์ แต่งขึ้นมาเพื่อใช้สอนหลักธรรมทางพุทธศาสนาผ่านนิทานชาดก ดังนั้น แก่นของเรื่องจึงมุ่งเน้นให้เห็นความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นหลัก ผู้วิจัยพบว่า แก่นเรื่องหลักของเรื่องขยองสังข์ คือ การสร้างสมบารมีของพระโพธิสัตว์ พระขยองสังข์หรือพระสุวณณสังข์โพธิสัตว์ ได้จุติมาয়ครุภพนางจันท์เทวีเพื่อสร้างสมบารมีที่จะได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในภายภาคหน้า พระขยองสังข์ประกอบแต่กรรมดีทั้งให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และยังสั่งสอนประชาชนให้สร้างแต่กรรมดี พร้อมทั้งแทรกคำสอนทางพระพุทธศาสนาตลอดทั้งเรื่อง ดังว่า

“พระโพธิสัตว์
โสฬสนคร

ครองราชย์มัยยัล
บวรไม่หมอง
ทั่วครบยากจก ฯ

บริบูรณ์ครอบครอง
ท่านให้ทานด้วย

ท่านให้ไปหา
มารับเอาทาน

ทุกนครมา
ประไพอุดม
บุญบารมี ฯ

ทั้งหลายชุมนุม
ขยองสังข์สั่งสม

พระองค์ให้ใส่
โภชนาอาหาร

แก้วแหวนกำไล
ตระการพิสมัย
ครบเกล้าเดือนเทอญ ฯ

ทรัพย์ที่ดีดี
กระทั่งล่วงได้

ส่วนพวกกำสรว

เสวยทุกข์

ลำบากนักหนา

กลายเป็นคนรวย

มีทรัพย์ขึ้นมา

เงินทองมีค่า

ด้วยท่านให้ทาน ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 436)

นอกจากการสั่งสมบารมีของพระโพธิสัตว์จะเป็นแก่นเรื่องหลักในเรื่องของสังข์แล้ว พบว่ายังมีแก่นเรื่องรองอีก คือ ความอิจฉาริษยาและหลงในอำนาจ คือนางฉันทาได้มีใจคิดอิจฉาริษยานางจันทเทวีและหลงในอำนาจอยากจะเป็นใหญ่ จึงออกอุบายใส่ความนางจันทเทวีว่าคบชู้เป็นเหตุให้ถูกขับออกจากวังไปใช้ชีวิตอยู่ในป่า ดังว่า

“นางนาถเป็นทุกข์
จนถึงรุ่งเช้า

บรรทมไม่สุข

สบายเลยนา

หวั่นไหวอุรา

ครุ่นคิดจินดา

หนักหน่วงไม่คลาย ฯ

คิดได้เช่นนี้

ควรทำเช่นไร

จะกำจัดกำกาย

นางจันทเทวี

มเหสีอันตราย

แล้วจะง่ายตาย

ให้ลูกข้าแทน ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 237)

นอกจากนี้ ในเรื่องของสังข์ปรากฏให้เห็นความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีของภรรยาที่มีต่อสามี กล่าวคือนางรณามีความรักต่อพระขยของสังข์อย่างไม่สั่นคลอน ไม่ว่าพระบิดาจะกลั่นแกล้งด้วยสารพัดวิธีก็ไม่อาจแยกนางรณาออกจากพระขยของสังข์ได้ เมื่อครั้งพระบาทสามลหมายจะเอาชีวิตเจ้าเงาะด้วยการออกอุบายให้หาเนื้อหาปลาและแข่งขันตีคลี นางรณาก็ร้องให้คร่ำครวญเกรงว่าสามีจะมีภัย ถึงขนาดไปกราบขอชีวิตพระขยของสังข์ต่อพระบาทสามล ดังว่า

“เมื่อบรรเทาทุกข์

มัธยมค่อยสุข

นางนาถผุดผ่อง

นางอาจคงอยู่

ขึ้นไปกราบทูล

อ่อนน้อมร้องไห้

มารดาบิดา ฯ

ทูลว่าเนื้อห้าว

ประเสริฐประไพ

เป็นมิ่งกุฎศรสา

ขอทรงรับสั่ง

สงสารกรุณา

กับสวามีของข้า

เงาะนั้นด้วยเถิด ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 436)

แก่นเรื่องหลักของเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์มีความแตกต่างกัน แก่นเรื่องหลักของเรื่องสังข์ทอง คือ การอิจฉาริษยาและหลงในอำนาจของนางสนมที่มีต่อมเหสี ส่วนแก่นเรื่องหลักของ

เรื่องของสังข์ คือการสั่งสมบารมีของพระโพธิสัตว์เพื่อที่จะตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภพภาคหน้าพร้อมทั้งแทรกคำสอนทางพระพุทธศาสนาไว้ตลอดทั้งเรื่อง แก่นเรื่องรองในเรื่องสังข์ทอง คือ ความซื่อสัตย์และจงรักภักดีของภรรยาที่มีต่อสามีและคำสอนทางพุทธศาสนา ส่วนแก่นเรื่องรองของเรื่องของสังข์ คือความอิจฉาริษยาและหลงในอำนาจของมเหสีฝ่ายหนึ่งที่มีต่อมเหสีอีกฝ่าย ความซื่อสัตย์และจงรักภักดีของภรรยาที่มีต่อสามีเป็นแก่นเรื่องรองเช่นเดียวกับเรื่องสังข์ทอง

2.5 การเปรียบเทียบด้านตัวละคร

ตัวละคร หมายถึง บุคคลที่ผู้แต่งสมมติขึ้นมาเพื่อให้กระทำพฤติกรรมในเรื่อง ตัวละครเป็นผู้มีบทบาทในเรื่องเพื่อให้เนื้อเรื่องดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทาง ผู้วิจัยพบว่าตัวละครในวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยกับเรื่องของสังข์ฉบับภาษาเขมร มีทั้งหมด 4 ประเภท คือตัวละครที่เป็นมนุษย์ ตัวละครที่เป็นนาคร ตัวละครที่เป็นยักษ์ และตัวละครที่เป็นเทพ ในการเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดีด้านตัวละครในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ จะทำการเปรียบเทียบในด้าน ชื่อตัวละคร ลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของตัวละคร และบทบาทของตัวละคร ดังนี้

2.5.1 ตัวละครมนุษย์

2.5.1.1 เปรียบเทียบตัวละครพระสังข์กับพระขยของสังข์

ตัวละครเอกในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ พบว่า มีชื่อที่คล้ายคลึงกัน คือ ทั้งสองฉบับมีคำว่า “สังข์” ปรากฏอยู่ ซึ่ง “สังข์” คือหอยกาบทะเลชนิดหนึ่ง การตั้งชื่อของตัวละครเอกจึงตั้งตามลักษณะการเกิด คือ เกิดออกมาเป็นหอยสังข์นั่นเอง จะทำการเปรียบเทียบตัวละครพระสังข์ในเรื่องสังข์ทองกับพระขยของสังข์ในเรื่องของสังข์ ดังนี้

พระสังข์ ในเรื่องสังข์มีบทบาทเป็นตัวละครเอกซึ่งเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ทั้งหมดบุญได้จุติลงมาเพื่อสร้างบารมี ดังว่า

“เทวัญจะมานิมนต์เรา

อย่าเลยจะจุติพลัน

ลงไปเกิดในมนุษยสา

คิดแล้วกลั่นใจให้วายชนม์

ให้พราจจากดาวดึงส์สวรรค์

อย่าให้เทวัญทันนิมนต์

แสวงหาศีลทานการกุศล

ปฏิสนธิยังครรภ์กลายา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 8-9)

ในด้านลักษณะนิสัยที่โดดเด่นที่สุดของพระสังข์ คือ เป็นผู้กตัญญูรู้คุณต่อบิดามารดา กล่าวคือเมื่อพระสังข์ต้องพลัดพรากจากพระมารดาก็ระลึกถึงพระมารดาเสมอและพยายามออก

ติดตามหา ในส่วนของพระบิดานั้น ถึงแม้ว่าพระบิดาจะทำให้พระสังข์กับพระมารดาต้องพลัดพรากจากกันและต้องตกทุกข์ได้ยาก แต่พระสังข์ก็ไม่เคยคิดแค้นเคืองพระบิดาเลย นอกจากความกตัญญูที่เป็นลักษณะนิสัยที่โดดเด่นที่สุดของพระสังข์แล้ว ยังพบอีกว่าพระสังข์ยังมีลักษณะนิสัยที่โดดเด่นอีกอย่าง คือเป็นผู้ที่ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก ถึงแม้ว่าจะตกทุกข์ได้ยากจากการพลัดพรากจากบิดามารดาบังเกิดเกล้าและถูกกลั่นแกล้งจากพ่อตาหมายจะเอาชีวิตด้วยวิธีการต่าง ๆ นานา ก็สามารถฟันฝ่าอุปสรรคมาได้ทุกครั้ง ดังว่า

“เมื่อนั้น	พระสังข์ฟังชนินว่า
นบนอบแล้วตอบวาจา	พระมารดาอย่าถวิลกินใจ
ซึ่งพระบิดุรงค์ให้ลงโทษ	จะผูกจิตคิดโกรธนั้นหาไม่
เป็นเพราะเคราะห์กรรมทำไว้	จึงจำใจให้พรากจากพระองค์
ถึงดวงหฤทัยนัยนา	ถ้าผ่านฟ้าทั้งสองต้องประสงค
จะแขวะควักออกให้ตั้งใจ	ด้วยคุณของพระองค์เป็นพันไป”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 210)

ส่วนในเรื่องของสังข์ กล่าวว่าพระขยของสังข์มีบทบาทเป็นตัวละครเอกซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ที่ประทับอยู่บนสวรรค์ ได้จุติลงมาตามคำอัญเชิญของพระอินทร์เพื่อสร้างสมบารมี ดังว่า

“พระอินทร์พิจารณา	ครบถ้วนประการ	ในคราวนั้นนา
จึงเสด็จไปยัง	วิมานพระมหา	หน่อพระศาสดา
	พงศาโพธิสัตว์ ฯ	
อัญเชิญพระองค์	ให้เสด็จจากลง	วิมานปรากฏ
มายังอุทร	บวรสตรีรัตน์	พระโพธิสัตว์
	รับคำอัญเชิญ ฯ	
ละทิ้งสวรรค์	ปราสาทโสภ	ทิพย์อาภรณ์
เมื่อยมอมมายัง	ปฐิสัน	มณฑลอูทร
	นางจันทเทวี ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 233)

ในด้านลักษณะนิสัยของพระขยของสังข์จะโดดเด่นที่สุดในด้านเป็นผู้มีความกตัญญูต่อบิดามารดา ซึ่งพระขยของสังข์ไม่ยอมถอดรูปเงาะออกโดยให้เหตุผลว่าจะได้สะดวกในการออกติดตามหา มารดาที่พลัดพรากจากกัน เมื่อพระขยของสังข์ได้พบกับพระบิดาก็ไม่แค้นเคืองพระบิดาที่คิดจะประหารชีวิตตนเมื่อยังเป็นเด็ก และยังตอบแทนพระคุณด้วยการกลับไปครองเมืองโสฬสนครสืบต่อ

พระบิดา ในด้านลักษณะนิสัยของพระของสังข์ที่โดดเด่นอีกอย่าง คือ การตั้งมั่นอยู่ในความดี ซึ่งเป็นลักษณะนิสัยของพระโพธิสัตว์ในการสร้างสมบารมี ทั้งให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา อีกทั้งยังสั่งสอนให้บุคคลอื่นปฏิบัติตามอีกด้วย ดังว่า

“พระองค์ครองราชย์ ตลอดทั้งโยธา	ปัญญาองอาจ เสนาบดี บุราณราชา ฯ ทั้งสร้างสมผล ลำเค็ญกายา ปรโลภภพนั้น ฯ”	สั่งสอนมนตรี ราชภรรยารัฐบุรี ศีลสุทธภาวนา ตั้งจิตปรารภนา
-----------------------------------	---	---

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 439)

ตัวละครเอกในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ตัวละครเอกในเรื่องเป็นผู้มีบุญญาธิการเกิดมาเพื่อสร้างสมบารมี ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในเรื่องขอมสังข์จะยกย่องตัวละครเอกมากกว่าเรื่องสังข์ทอง คือ ยกย่องว่าเป็นพระโพธิสัตว์ที่จุติมาบำเพ็ญบารมีตามคำเชิญของพระอินทร์ ส่วนในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า ตัวละครเอกเป็นเพียงเทพบุตรที่หมดบุญต้องจุติมายังโลกมนุษย์ ในด้านลักษณะนิสัยของตัวละครเอกพบว่ามีความกตัญญูต่อบิดามารดาเป็นลักษณะนิสัยที่โดดเด่นที่สุด ลักษณะนิสัยที่โดดเด่นรองลงมาในเรื่องสังข์ทอง พบว่าเป็นผู้ที่ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ส่วนลักษณะโดดเด่นรองลงมาในเรื่องขอมสังข์ พบว่ามีความตั้งมั่นอยู่ในความดีในการสร้างสมบารมีของพระโพธิสัตว์ ส่วนในด้านชื่อของตัวละคร พบว่าผู้แต่งตั้งชื่อตามลักษณะการเกิดของตัวละครเอกที่เกิดมาเป็นหอยสังข์ ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว

2.5.1.2 เปรียบเทียบตัวละครนางรจนา

นางรจนามีบทบาทเป็นตัวละครเอกฝ่ายหญิงทั้งในสองฉบับ ในเรื่องสังข์ทองกล่าวว่านางรจนาเป็นธิดาคนสุดท้ายของท้าวสามนต์กับนางมณฑา ดังว่า

“มาจะกล่าวบทไป เสวยราชสมบัติสวัสดี อันองค์เอกอัครชายา มีธิดานารีร่วมอุทร น้องนุชสุดท้องชื่อรจนา	ถึงท้าวสามนต์เรื่องศรี ในบุรีสามนต์พระนคร ชื่อมณฑาเทวีศรีสมร ทั้งเจ็ดนามกรต่างกัน โสภะเพียงนางในสวรรค์”
---	---

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 79)

ในด้านลักษณะนิสัยที่โดดเด่นที่สุดของนางรจนา คือเป็นผู้ที่ซื่อสัตย์ต่อสามีของตน กล่าวคือท้าวสามนต์ซึ่งเป็นพระบิดาพยายามที่จะแย่งนางรจนาออกจากพระสังข์ (ตอนสวมรูปเงาะ) ให้แยกจากกัน โดยการออกอุบายต่าง ๆ เมื่อหาทางกำจัดพระสังข์ แต่นางรจนาก็ไม่เคยทอดทิ้งพระสังข์และต่อสู้ฟันฝ่าอุปสรรคร่วมกันจนได้ดีในภายหลัง ดังว่า

“ถ้าพระรูปทองน้องบรรลีย์	เมียจะตามเข้าไปมิได้พรั่น
จะให้เขาพิฆาตพาดฟัน	สู้ตายตามกันไม่คิดกลัว
ไม่ขออยู่ดูหน้าคนทั้งหลาย	มิให้ชายอื่นต้องเป็นสองผัว
ว่าพลางทางทุ่มทอดตัว	ตีกอกชกหัวเข้าร่าไป”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 115-116)

ส่วนในเรื่องขงของสังข์ กล่าวว่านางรจนามีบทบาทเป็นตัวละครเอกฝ่ายหญิง เช่นเดียวกับเรื่องสังข์ทอง นางรจนาเป็นธิดาคนสุดท้ายของพระบาทสามลกับนางสามลเทวี และเป็นชายาของพระขงของสังข์ นอกจากนี้ยังพบอีกว่านางรจนายังมีบทบาทเป็นพระมารดาของพระสุวรรณกุมารอีกด้วย ดังว่า

“ครานั้นพระบาท	สามลณฤณาด	ชาติเป็นนฤบดี
สามลนคร	บวรวิม	ทรงมีบุตร
	ทั้งเจ็ดพระองค์ ฯ	
ทรงรูปโฉมฉาย	สดใสพรรณราย	ประไพยิ่งนัก
สมบูรณ์รัตนถิ่น	ทรงงามเจิดฉาย	ผ่องใสทั่วกาย
	งดงามโสภา ฯ	

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 311)

ในด้านลักษณะนิสัยที่โดดเด่นของนางรจนาก็คือความซื่อสัตย์ที่มีต่อสามี กล่าวคือ ทุกครั้งที่พระบาทสามลออกอุบายเพื่อที่จะหาทางกำจัดพระขงของสังข์ (ในรูปเงาะ) เมื่อนางรจนารู้เรื่องเข้าก็จะพยายามหาทางแก้ไขก่อนเสมอ โดยการไปอ้อนวอนของชีวิตพระขงของสังข์กับพระบาทสามล ถึงแม้ว่าการอ้อนวอนจะไม่เป็นผล นางก็พร้อมยอมตายกับสามี ดังว่า

“มีแต่เราผัวเมีย	กำสรดมากล้น	เปล่าเปลี่ยวเอกายิ่งนัก ฯ
แต่เพียงพระองค์นี้นา	ฉะนี้จะบรรลีย์	ท่านจะล่าสัตว์ไฉนได้ ฯ
โอ! จอมขวัญน้องคิดทะยาน	คงผิดไม่พิน	ไม่ได้ตั้งพระโองการ ฯ
ส่วนข้านี้เป็นภริยา	ไม่เสียดายชีวา	จะตายพร้อมพระสวามี ฯ

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 326)

ตัวละครนางรจนาในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ ในด้านรูปร่างมีลักษณะเหมือนกัน คือ นางรจนาเป็นสตรีที่มีรูปร่างที่งดงาม ทำให้ตัวละครเอกหลงรักเมื่อแรกเห็น ในด้านบทบาทกล่าวไว้ทั้งเหมือนกันและแตกต่างกัน ในด้านความเหมือน คือ มีบทบาทเป็นบุตรีคนที่เจ็ดของพระราชามิบทบาทเป็นชายาของพระสังข์ซึ่งเป็นตัวละครเอก ในด้านความแตกต่าง ในเรื่องขอมสังข์ กล่าวว่านางรจนามิบทบาทเป็นพระมารดาของพระสุวรรณกุมาร ซึ่งเป็นบุตรที่เกิดระหว่างนางรจนากับพระขอมสังข์ ในด้านลักษณะนิสัยของนางรจนาทั้งสองฉบับ กล่าวไว้เหมือนกันว่านางรจนาเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ต่อสามี

2.5.1.3 เปรียบเทียบตัวละครท้าวศุภมิตรกับพระบาทศุภมิตร

ตัวละครท้าวศุภมิตรในเรื่องสังข์ทองกับพระบาทศุภมิตรในเรื่องขอมสังข์ พบว่ามีพระนามตรงกันจะต่างก็แค่เพียงแต่คำนำหน้าพระนามเท่า ในเรื่องสังข์ทองผู้แต่งเลือกใช้คำว่า “ท้าว” นำหน้าพระนาม ซึ่งคำว่า “ท้าว” มีความหมายว่าผู้เป็นใหญ่หรือพระเจ้าแผ่นดิน โดยมากมักจะปรากฏในบทกลอน ส่วนในเรื่องขอมสังข์ผู้แต่งเลือกใช้คำว่า “พระบาท” (พระบาท) นำหน้าพระนาม ซึ่งคำว่า “พระบาท” มาจากภาษาบาลี-สันสกฤต คือ “วระบาท” ซึ่งเขมรจะใช้นำหน้ายศ ซึ่งจำเพาะใช้กับพระมหากษัตริย์เท่านั้น จะทำการเปรียบเทียบตัวละครท้าวศุภมิตรในเรื่องสังข์ทองกับพระบาทศุภมิตรในเรื่องขอมสังข์ ดังนี้

ตัวละครท้าวศุภมิตรในเรื่องสังข์ทอง พบว่ามีบทบาทเป็นพระบิดาของพระสังข์ซึ่งเป็นตัวละครเอก ลักษณะนิสัยท้าวศุภมิตรเป็นกษัตริย์ที่หุนหันพลันแล่นเชื่ออุบายของนางจันทาซึ่งเป็นพระสนมกับโหราจารย์ ออกอุบายทำนายว่าบุตรของนางจันทาเป็นกาลกิณีต้องบ้านเมืองต้องขับไล่ออกจากวัง ถึงกระนั้นท้าวสามลก็ไม่เคยคิดทอดทิ้งลูกเมีย โดยคิดว่าสักวันใดวันหนึ่งต้องไปรับกลับมาหลาย ๆ คนคิดว่าท้าวศุภมิตรเป็นตัวละครที่ฝ่ายร้ายที่พยายามหาวิธีการต่าง ๆ ประหารชีวิตพระสังข์ซึ่งเป็นบุตรของตน แต่ความจริงแล้วที่ท้าวศุภมิตรทำลงไปนั้นเป็นเพราะต้องมนต์เสน่ห์ของนางจันทาเมื่อท้าวศุภมิตรได้พบกับพระสังข์ครั้งแรกเป็นเพราะมนต์เสน่ห์ที่เสื่อม ทำให้ท้าวศุภมิตรมีจิตเอนดูต่อพระสังข์และคิดว่าใช้ลูกของตนแน่นอน แต่นางจันทารายมนต์เสน่ห์ให้เพิ่มอีก จึงเชื่อคำยุยงของนางจันทาและได้สั่งประหารชีวิตของพระสังข์ด้วยการถ่วงน้ำ ในตอนพระอินทร์มาเข้าฝันเตือนสติให้ท้าวศุภมิตรไปรับนางจันทาไว้กับพระสังข์กลับเข้าวัง ด้วยความกลัวและมนต์เสน่ห์ที่ได้คลายแล้ว ท้าวศุภมิตรจึงไปรับนางจันทาไว้กับพระสังข์กลับมาและสำนึกในความผิดทุกอย่าง ดังว่า

“ครั้นสว่างโศกศัลย์รันทด	พระลูบล้างโอรสแล้วรับขวัญ
พอนี้ชั่วช้าสารพัน	ให้ทำโทษทัณฑ์กับลูกยา
หากเจ้าไม่ตายวายปราณ	เพราะบุญญาธิการหนักหนา

อันซึ่งความผิดของบิดา
บัดนี้จะมารับเจ้ากลับไป
จะมอบราชธานีบุรีเรือง

แก้วตาอย่าคุ้มแค้นเคือง
คงจะให้ระบือลือเลื่อง
ให้พ่อผ่านบ้านเมืองสืบไป”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 212)

ส่วนในเรื่องของสังข์ พบว่าพระบาททศวิมลมีบทบาทเป็นพระบิดาของพระขยงสังข์ พระบาททศวิมลเป็นกษัตริย์ที่รักพระมเหสีมากดูแลมเหสีทั้งสองอย่างเท่าเทียมกัน ดังว่า

“เสวยราชสมบัติ	ไพบุรณ์ที่รัก	รัฐราชกุมิ
โสฬสมหา-	นครบุรี	มีพระมเหสี
	สองพงศ์ประติพัทธ์ ฯ	
ส่วนองค์ชายา	องค์หนึ่งนั้นเป็น	ใหญ่กว่าทั้งหมด
ทรงพระนามกร	พระพรประสิทธิ์	ประเสริฐสถิต
	นางจันท์เทวี ฯ	
อันดั่งถัดมา	โดยนัยนามนั้น	ฉันทามเหสี
ทรงพระเสนาหา	ทยาปิติ	พระอัครมเหสี
	ทั้งสองเสมอกัน ฯ	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 231)

ในด้านลักษณะนิสัยของพระบาททศวิมล พบว่าพระบาททศวิมลเป็นกษัตริย์ที่กระทำผิดลงไปเพราะต้องมนต์เสน่ห์ของนางฉันทาซึ่งเป็นพระมเหสีอีกคนของพระบาททศวิมล นางได้ใส่ร้ายว่านางจันท์เทวีคบชู้ผู้ชาย ด้วยที่พระบาททศวิมลต้องมนต์เสน่ห์ของนางฉันทาจึงหลงเชื่อคำใส่ร้ายและขับไล่นางจันท์เทวีออกจากวังขณะที่นางกำลังตั้งครรภ์ทำให้นางต้องใช้ชีวิตในป่าอย่างยากลำบากเมื่อนางฉันทารู้ว่าบุตรของนางจันท์เทวีเป็นชาย จึงออกอุบายใส่ร้ายว่าบุตรของนางจันท์เทวีเป็นชุกของชายชู้ให้พระบาททศวิมลประหารชีวิตพระขยงสังข์ซึ่งเป็นบุตรของนางจันท์เทวีด้วยวิธีการต่าง ๆ นานา เมื่อพระบาททศวิมลได้พบกับพระขยงสังข์เป็นครั้งแรกก็รู้สึกเอ็นดูพระขยงสังข์ แต่ด้วยอำนาจของมนต์เสน่ห์และคำใส่ร้ายของนางฉันทา พระบาททศวิมลก็ยังคิดว่าพระขยงสังข์เป็นลูกของชายชู้ จึงได้สั่งประหารชีวิตพระขยงสังข์ด้วยการมัดกับก้อนหินแล้วถ่วงลงน้ำ นอกจากนี้ยังพบอีกว่าพระบาททศวิมลเป็นกษัตริย์ที่มีความรับผิดชอบในความผิดของตน เมื่อพระอินทร์มาเข้าฝันเตือนสติให้ไปรับนางจันท์เทวีกับพระขยงสังข์กลับเข้าวังกอบปรักกับพระบาททศวิมลจึงได้ทำตามหาเพื่อพานางจันท์เทวีใส่ตนทำให้รอดพ้นจากอำนาจของมนต์เสน่ห์ พระบาททศวิมลจึงได้ออกติดตามหาเพื่อพานางจันท์เทวีและพระขยงสังข์เข้าวัง พร้อมกับสำนึกผิดในความผิดที่ได้ทำไปทั้งหมด ดังว่า

“บิดานี้เขลา	สับสนวุ่นวาย	ด้วยคำฉันทา
ต้องมนตราด้วย	นั่นแล้วอย่าว่า	ถือเก็บไปเป็น
	โกรธแค้นนั้นนา ฯ	
เจ้าบุตรเสนาหา	ในตอนนั้นข้า	มารับบุตรา
ให้ไปยังสถาน	วิมานประไพ	บริพารอนันต์ไกร
	อเนกมากมาย ฯ	
บิดาจะให้	ลูกยานี้ครอง	ซึ่งราชสมบัติ
เป็นเจ้านคร	บวรราชบุรีรัฐ	ขอเจ้าไปยัง
	สถานเสน่หภิรมย์ ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 423)

นอกจากนี้ พระบาทยศวิมลเป็นกษัตริย์ที่ขาดความยุติธรรม คือ เมื่อพระบาทยศวิมลได้พบกับพระขยงสังข์เป็นครั้งแรกหลังจากพลัดพรากกันมานาน คงเป็นเพราะพระบาทยศวิมลสำนึกผิดในความผิดหรือไม่ก็ต้องการเอาใจพระขยงสังข์ พระบาทยศวิมลได้ให้พระขยงสังข์เป็นผู้ตัดสินนางจันทิว่าจะให้ประหารชีวิตหรือจะกักขังกักขังนาง ทั้ง ๆ ที่นางจันทิเป็นธิดาของตนและไม่มี ความผิด ส่วนผู้ที่ผิดนั้นคือนางฉันทาซึ่งเป็นมารดาของนางจันทิ แสดงให้เห็นถึงความอยุติธรรมของพระบาทยศวิมล ดังว่า

“เหลือแต่ลูกสาว	ไม่มีบุญบารมี	ตามแต่หมายปอง
จะไว้เป็นคน	ให้รอดสักครา	เจ้าจะจับมัด
	ประหารให้ภัย ฯ	
ให้มันอันตราย	ไปตามแม่มัน	ร้ายกาจนั้นหนา
ตามแต่ใจเจ้า	อย่าคิดสงสัย	ตามแต่ตัวเจ้า
	อย่ามีสงกา ฯ	
ส่วนนางจันทิ	ควรร่วมไมตรี	แนบนิจกับเจ้า
ตามแต่เสนาหา	นั้นข้าไม่ว่า	หากจะเกลียดมัน
	ประหารก็ได้ ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 431)

ตัวละครท้าวยศวิมลในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยงสังข์ พบว่ามีทั้งลักษณะที่เหมือน และแตกต่างกัน ในด้านลักษณะเหมือนกัน คือ ท้าวยศวิมลหรือพระบาทยศวิมลของทั้งสองเรื่องนั้น ต้องมนต์เสน่ห์จึงทำความผิดต่าง ๆ โดยไม่มีสติ มีความรับผิดชอบ คือ เมื่อมีสติรู้ตัวว่ากระทำความผิด

แล้วก็มีคามสำนึกผิดและแก้ไขในความผิดนั้น ในด้านลักษณะแตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังข์ทอง พบว่า ท้าวยศวิมลเป็นกษัตริย์ที่หุบเบาหลงเชื่ออุบายของคนชั่วได้ง่าย ส่วนในเรื่องขยองสังข์ พบว่าพระบาท ยศวิมลเป็นกษัตริย์ที่ขาดความยุติธรรมในการตัดสินเรื่องนางจันทน์ซึ่งเป็นบุตรของตน

2.5.1.4 เปรียบเทียบตัวละครนางจันทน์เทวี

ตัวละครนางจันทน์เทวีมีบทบาทเป็นมารดาของตัวละครเอกของทั้งสองฉบับ ในเรื่อง สังข์ทอง พบว่านางจันทน์เทวีเป็นแม่เลี้ยงของท้าวยศวิมล นางจันทน์เทวีถือว่าเป็นตัวละครที่น่าสงสารที่สุดในเรื่อง กล่าวคือ ชีวิตของนางมีแต่ความทุกข์ต้องพลัดพรากจากพระสวามีโดยอุบายของนางจันทาซึ่งเป็นพระสนม โดยนางจันทาได้ร่วมมือกับโหราจารย์ ทำนายว่านางจันทน์เทวีคลอดลูกออกมาเป็นหอยสังข์เป็นกาลกนิธต่อบ้านเมือง จนถูกขับไล่ออกจากบ้านเมืองและต้องพลัดพรากของบุตรของตน ถึงแม้ว่านางจะตระการกำลัปากแค่นั้นก็ไม่เคยย่อท้อต่อโชคชะตา เมื่อความจริงปรากฏขึ้นแล้วท้าวยศวิมลก็มารับนางจันทน์เทวีและออกติดตามหาพระสังข์ซึ่งเป็นบุตรที่พลัดพรากจากกันจนพบแล้วกลับเข้ามาอยู่ในเมืองยศวิมลอย่างมีความสุข ดังว่า

“พี่ก็อุตส่าห์มาหาเจ้า

บัดนี้จะพากันคลาไคล

แน้นได้ลูกเรามาถึงธานี

อย่าเศร้าสร้อยโศกศัลย์รันทด

หวังจะเล่าให้สิ้นสงสัย

ตามไปรับรองค์พระโอรส

จะฆ่าอีกคนร้ายให้ตายหมด

พี่ไม่ปดไม่หลงเจ้าดวงใจ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 195)

ในเรื่องขยองสังข์กล่าวว่านางจันทน์เทวีมีบทบาทเป็นแม่เลี้ยงของพระบาทยศวิมล ชีวิตของนางจันทน์เทวีตลอดทั้งเรื่องมีแต่ความทุกข์และความโศกเศร้า โดยเฉพาะการพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ทั้งถูกขับออกจากวังเพราะถูกนางฉันทาใส่ร้ายว่านางแอบเล่นชู้ นางจันทน์เทวีไม่ได้รับความยุติธรรมในการขอพิสูจน์ความบริสุทธิ์ นอกจากนี้นางจันทน์เทวีเป็นตัวละครที่มีความอดทนและต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ อย่างไม่ย่อท้อ และในที่สุดพระบาทยศวิมลมารับและติดตามหาพระขยองสังข์จนพบแล้วกลับมาอยู่เมืองโสฬสนครอย่างมีความสุข ดังว่า

“ท่านจึงตกใจ

รับแม่จากไพร

ในกาลนั้นหนา

เสร็จสรรพแล้วนั้น

มายังลูกยา ฯ

แม่มาจากโน้น

สิบห้าวันได้

โดยนครไกล

นั้นหนาแล้วขาด-

ถึงปลายนคร ฯ”

จึงรีบไปปล้น

จัดเหล่าพลด้วย

จนครบทิวา

ราทางพฤษา

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 421)

ตัวละครนางจันทเทวีในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ มีทั้งลักษณะเหมือนและแตกต่างกัน ในด้านลักษณะเหมือนกัน คือนางจันทเทวีของทั้งสองฉบับเป็นตัวละครที่ต้องทุกข์ยากลำบากจากอุบายของฝ่ายร้ายถูกขับไล่ออกจากวัง นอกจากนี้นางจันทเทวีเป็นตัวละครที่ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและความยากลำบากต่าง ๆ ซึ่งในตอนจบของเรื่องนางจันทเทวีก็กลับมาใช้ชีวิตอย่างมีความสุขกับพระสวามีและบุตรา ในด้านความแตกต่าง คือ ในเรื่องสังข์ทองกล่าวว่าสาเหตุที่นางจันทเทวีถูกขับออกจากวังเพราะนางสนมได้ร่วมมือกับโหราจารย์ออกอุบายทนายว่าลูกน้อยหอยสังข์ของนางจันทเทวีเป็นกาลกิณีต่อบ้านเมืองและวางแผนสังหารนางจันทเทวี ส่วนในเรื่องขอมสังข์ กล่าวว่าสาเหตุที่นางจันทเทวีถูกขับออกจากวังเพราะลูกนางฉันทาใส่ร้ายว่าแอบคบชู้ ความแตกต่างอีกอย่างของทั้งสองฉบับ คือ ในเรื่องขอมสังข์ กล่าวว่าเมื่อนางฉันทาวางแผนขับไล่นางจันทเทวีออกจากวังเป็นผลสำเร็จแล้วไม่ได้วางแผนที่จะสังหารเอาชีวิตนางจันทเทวีแต่อย่างใด

2.5.1.5 เปรียบเทียบตัวละครนางจันทากับนางฉันทา

ตัวละครฝ่ายร้ายในเรื่องสังข์มีชื่อว่านางฉันทา ส่วนในเรื่องขอมสังข์มีชื่อว่านางฉันทา ผู้วิจัยพบว่าทั้งสองฉบับมีชื่อที่คล้ายคลึงกัน มีบทบาทและลักษณะนิสัยที่เหมือนและแตกต่างกันออกไป คำว่า “ฉันทา” ในเรื่องสังข์ทองมีความหมายว่าพระจันทร์ ส่วนคำว่า “ฉันทา” ในเรื่องขอมสังข์มีความหมายว่าความพอใจ จะพบว่าชื่อตัวละครและความหมายของชื่อแตกต่างกัน แต่ก็ยังคงมีความคล้ายคลึงกันอยู่ กล่าวคือแตกต่างกันเพียงพยัญชนะต้นเท่านั้น

นางฉันทาในเรื่องสังข์ทอง มีบทบาทเป็นนางสนมของท้าวยศวิมลและตัวละครฝ่ายร้ายที่ทำให้เกิดเรื่องต่าง ๆ ตามมา นางฉันทาเป็นตัวละครที่มีจิตอิจฉาริษยาต่อนางจันทเทวีซึ่งเป็นพระมเหสี และยังมีใฝ่สูงหลงใหลอำนาจ ได้ออกอุบายและวางแผนตีสืบบนโหราจารย์เพื่อกำจัดนางจันทเทวีให้ออกจากตำแหน่งมเหสี และตีสืบบนเสนาเพื่อให้สังหารนางจันทเทวี นอกจากนี้นางฉันทาได้จ้างหมอเสน่ห์มาทำเสน่ห์ให้ท้าวยศวิมลหลงรักนางแต่ผู้เดียว และในที่สุดนางฉันทาก็ได้ในสิ่งที่นางปรารถนา แต่สุดท้ายแล้วผลกรรมที่ก่อก็ส่งผลให้นางจันทเทวีหมดสิ้นทุกอย่าง ดังว่า

“ระวังตัวเหมือนวัวสันหลังขาด

ท่วงทีทำนองจะป้องกัน

เดิมทีคิดว่าเป็นหน้าซื่อ

จนลูกเมียถูกพรากจากเวียงชัย

คืนนี้ตรีเนตรท่านเกรี้ยวกราด

นี่หากกูอ้อยอิงวังวอน

เห็นแต่กาบินผาดก็หัวนโหว

เชิงชั้นของเจ้าข้าเข้าใจ

เชื่อถือนุ่มหลงไม่สงสัย

เพราะมึงหรือไม่ได้ทุกข์ร้อน

จะตีตัวให้ตัวขาดเป็นสองท่อน

ผันผอนผัดไฉฉิ่งไม่ตาย

เพี้ยงเอยผีสาวเทวดา
แล้วจะจับตัวตันอีคนร้าย

ให้ได้ลูกเมียมาเหมือนใจหมาย
ฆ่าเสียให้ตายวายชีวิต”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 187-188)

ส่วนในเรื่องของสังข์ กล่าวว่านางฉันทามีบทบาทเป็นมเหสีอีกคนของพระบาทสมเด็จ รมล นางฉันทาเป็นมเหสีฝ่ายร้ายที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องต่าง ๆ นานา กล่าวคือนางฉันทาเกรง ว่างานจันทเทวีจะได้ดีไปหน้า มีจิตอิจฉาริษยาและหลงในอำนาจอยากเป็นใหญ่ จึงได้จ้างหมอเสน่ห์ มาทำเสน่ห์ให้พระบาทสมเด็จ รมลและลุ่มหลงนางฉันทา หลงเชื่ออุบายของนางฉันทาว่านางจันทเทวีเล่นชู้ จนขับไล่นางจันทเทวีเล่นชู้จนถูกขับไล่ออกจากเมือง นางฉันทามีความสุขกับยศถาบรรดาศักดิ์ได้ไม่นาน ก็ได้รับกรรมที่นางก่อไว้ และพานางไปสู่ความตายในที่สุด ดังว่า

“ท่านฟังแล้วกริ้ว	เรื่องราวานานา	นางเฒ่าเสมธา
บอกว่าให้ทำ	เวทย์มนต์กฤตยา	ให้ได้ดีกว่า
	นางจันทเทวี ฯ	
องค์พระมหากษัตริย์	เกรี้ยวโกรธยิ่งนัก	สั่งทั้งอินทรี
เกลียวไปเกลียวมา	ดำไปว่าหญิง	กิจร้ายอัปรี
	มึงควรตายไป ฯ	
ท่านรับสั่งว่า	เพชฌฆาตทุกคน	เอามันไปปล้น
จับไปให้ไ	จงประหารมัน	นางโจรชั่วช้า
	ร้ายกาจวิสัย ฯ”	

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 397-398)

ตัวละครนางจันทาในเรื่องสังข์ทองกับนางฉันทาในเรื่องของ จะพบว่ามีลักษณะ นิสัยทั้งเหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะเหมือนกัน คือ เป็นตัวละครฝ่ายร้ายที่มีจิตอิจฉาริษยาต่อนาง จันทเทวีและมีความมักใหญ่ใฝ่สูง ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่านางจันทาเป็น นางสนมของท้าวศรีวิมล ส่วนในเรื่องของสังข์ กล่าวว่านางฉันทามีตำแหน่งเป็นมเหสีอีกคนของพระ บาทสมเด็จ รมล ซึ่งตำแหน่งมเหสีนั้นสูงกว่าพระสนม

2.5.1.6 เปรียบเทียบตัวละครท้าวสามนต์กับพระบาทสามล

ตัวละครท้าวสามนต์ในเรื่องสังข์ทองกับพระบาทสามลในเรื่องของสังข์ มีพระนาม ที่เป็นคำพ้องเสียงกัน คือ คำว่า“สามนต์”กับ “สามล”คำว่า “สามนต์”เป็นคำบาลี-สันสกฤต แปลว่า รอบ ๆ หรือใกล้เคียง ส่วนคำว่า “สามล”เป็นคำบาลี-สันสกฤตเช่นเดียวกัน แปลว่าสีดำหรือสีดำ

ถึงแม้จะเป็นคำฟ้องเสียงกันก็ตามแต่มีความหมายที่แตกต่างกัน ส่วนคำนำหน้าพระนามนั้นผู้วิจัยได้อธิบายไว้ในข้างต้นแล้ว

ตัวละครท้าวสามนต์ในเรื่องสังข์ทองมีบทบาทเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองสามนต์ มีมเหสีนามว่านางมณฑา มีพระธิดาเจ็ดพระองค์ พระธิดาองค์สุดท้ายนามว่านางรจนา ท้าวสามนต์เป็นกษัตริย์ที่ไม่มีสัจจะ มีความลำเอียงและโมโหร้าย ในด้านไม่มีสัจจะพบว่าท้าวสามนต์ให้ธิดาทั้งเจ็ดเลือกคู่ได้ตามใจตน เมื่อนางรจนาไม่ยอมเลือกชายใดเป็นสามี ท้าวสามนต์จึงให้พาเจ้าเงาะมาให้นางรจนาเลือก ปรากฏว่านางรจนาได้เลือกเจ้าเงาะเป็นสามีทำให้ท้าวสามนต์ไม่พอใจเป็นอย่างมาก ทั้ง ๆ ที่ท้าวสามนต์เป็นคนให้พาเจ้าเงาะมาให้นางรจนาเลือกเอง นอกจากนี้ท้าวสามนต์ได้ออกอุบายเพื่อกำจัดเจ้าเงาะโดยการหาปลาหาเนื้อหากใครหามาได้น้อยก็จะประหารชีวิต ปรากฏว่าหกเขยหามาได้น้อยแต่ท้าวสามนต์มิได้ประหารชีวิตแต่อย่างใด แสดงให้เห็นว่าท้าวสามนต์เป็นกษัตริย์ที่ไม่มีสัจจะ ในด้านความลำเอียง พบว่าเมื่อนางรจนาได้เลือกเจ้าเงาะเป็นสามีแล้วกลับไล่ออกไปอยู่กระท่อมนอกเมือง ส่วนลูกสาวทั้งหกนางกับพระสวามีนั่นได้ใช้ชีวิตอยู่ในวังอย่างมีความสุข ในด้านโมโหร้ายนั้นพบว่าเมื่อนางรจนาเลือกเจ้าเงาะที่มีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์และไร้ซึ่งยศถาบรรดาศักดิ์เป็นสามีแล้ว ก็ไม่พอใจทั้งตำหนิและด่านางรจนาต่าง ๆ นานา แม้แต่พระธิดาทั้งหกกับพระสวามีก็ยังถูกท้าวสามนต์ด่าด้วยคำพรูสวาสดังว่า

“เมื่อนั้น	ท้าวสามนต์เคืองจัดพัดหมอนผลึง
คั่นมือคั่นไม้หมั้นไส้พุง	ไม่สมมุงที่หมายจะฆ่าฟัน
อีรจนาพาผัวมาเย้ยได้	แค้นใจเหลือที่จะอดกลั้น
เพราะอ้ายเขยชี้เค้าเหล่านั่น	พากันเซอะเซไปกระไร
จึงชี้หน้าด่าลูกทั้งหกนาง	มึงช่างหากำซับผัวไม่
ปานนี้มีมาน่าแค้นใจ	กูจะใคร่ฆ่าเสียให้ม้วยมุต”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 121-122)

ส่วนในเรื่องของสังข์ กล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองสามนต์นคร มีมเหสีนามว่านางสามลเทวีและมีธิดาหกนาง โดยมีนางรจนาเป็นลูกคนสุดท้ายของ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นกษัตริย์ที่ไม่มีสัจจะ โมโหร้าย และมีความลำเอียง กล่าวคือ เมื่อพระธิดาทั้งเจ็ดเลือกคู่เป็นที่เรียบร้อยแล้ว โดยที่นางรจนาเลือกเจ้าเงาะเป็นสามี ทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไม่พอใจเป็นอย่างมาก ได้ขับไล่รจนาไปกับเจ้าเงาะไปอยู่ที่กระท่อมนอกเมือง ส่วนธิดาทั้งหกนางกลับได้รับสิ่งของต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยให้มากมาย ดังว่า

“ส่วนพระขมาดา	ทั้งหกพระองค์	ยิ่งพอพระทัย
ถ้วนทั่วเสมอกัน	กรุณาทุกวัน	หากแต่จะเกลียด

ก็เจ้าเงาะนั้นนา ฯ
 มิได้มอบทรัพย์ สิ่งของสำหรับ แก่นางรจนา
 สมควรสงสาร ยอดยาเลอค่า สงสารอิตตา
 ให้น้ำเนตรด้วย ฯ
 ว่าโอ! บิดา เกลียตลูกเขยยา เกลียตทั้งลูกด้วย
 ไม่มีเมตตา กรุณาเลย นางร้องคร่ำครวญ
 เอกองค์สะท้าน ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 322)

ตัวละครท้าวสามนต์ในเรื่องสังข์กับพระบาทสามลในเรื่องขอมสังข์มีบทบาทและลักษณะนิสัยที่เหมือนกัน คือ มีบทบาทเป็นพระบิดาของนางรจนาซึ่งเป็นตัวละครเอกฝ่ายหญิง ในด้านลักษณะนิสัยมีลักษณะเหมือนกัน คือ เป็นกษัตริย์ที่ไม่มีสัจจะ โมหะร้าย และมีความลำเอียง ส่วนในด้านพระนามนั้น มีพระนามที่พ้องเสียงกันแต่มีความหมายแตกต่างกัน ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว

2.5.1.7 เปรียบเทียบตัวละครนางมณฑากับนางสามลเทวี

ตัวละครนางมณฑาในเรื่องสังข์ทองกับนางสามลเทวีในเรื่องขอมสังข์ พบว่า ชื่อและความหมายของชื่อตัวละครมีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ คำว่า “มณฑา” หมายถึงดอกไม้ชนิดหนึ่งมีสีเหลืองนวล ส่วนชื่อ “สามลเทวี” มีความหมายว่าเป็นมเหสีของพระบาทสามล

ตัวละครนางมณฑาในเรื่องสังข์ทอง พบว่า มีบทบาทเป็นมเหสีของท้าวสามนต์และมีพระธิดาทั้งเจ็ดพระองค์ โดยมีนางรจนาเป็นลูกคนสุดท้อง นางมณฑาเป็นมีความซื่อสัตย์ต่อพระสวามีมากและไม่กล้าขัดพระทัยพระสวามีเลย นอกจากนี้ยังพบว่านางมณฑารักลูกของตนอย่างไม่ลำเอียง ตอนนางรจนาเลือกเจ้าเงาะเป็นสามี นางมณฑาก็ไม่พอใจนางรจนาเช่นเดียวกันกับกัน แต่ถึงกระนั้นนางมณฑาก็ยังรักและเป็นห่วงอยู่ห่าง ๆ ดังว่า

“เมื่อนั้น นวลนางมณฑามเหสี
 คิดพะวงสงสารพระบุตร เทวีอ้อนกลั่นไศกา
 ลูกรักเฝ้าชะอ้อนวอนวิง นางนึ่งนึ่งเฉยอยู่ไม่ดูหน้า
 ทั้งรักทั้งแค้นแน่นอุรา ชลนาคลอเงนตรสังเวชใจ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 99)

ส่วนนางสามลเทวีในเรื่องขอมสังข์ พบว่าเป็นมเหสีของพระบาทสามลและมีพระธิดาเจ็ดพระองค์ โดยมีนางรจนาเป็นลูกคนสุดท้อง นางสามลเทวีเป็นคนที่ซื่อสัตย์ต่อพระสวามี

มากและกล้าตำหนิพระสวามีเมื่อมีเหตุจำเป็น นอกจากนี้นางสามลเทวีไม่มีความหวงใยต่อนางรจนาเลย กล่าวคือในตอนทีพระบาทสามลให้ธิดาทั้งเจ็ดเลือกคู่ นางรจนาได้เลือกเจ้าเงาะเป็นสามีแล้ว นางสามลเทวีไม่เคยไปเยียมเยียนนางรจนาเลย ดังว่า

“ตั้งแต่ก่อนนั้นพ้นผ่าน	ท่านไม่มาเลย	หาลูกสักสักครา ฯ
ในตอนนีเหตุใดท่าน	มาหาข้านี้	เหตุใดท่านเอ๋ย ฯ
กังวลสับสนอะไรเลย	มารดามีคุณ	บอกข้าเถิดหนา ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 353)

นอกจากนี้นางสามลเทวีเป็นผู้มีความกล้าในการออกความเห็นและมีสติปัญญาในการแก้ไขปัญหา กล่าวคือเมื่อหกเขยตีคลีแพ้พระอินทร์แล้ว นางสามลเทวีเป็นผู้ไปขอให้เจ้าเงาะมาแข่งขันตีคลี ดังว่า

“นางรับสั่งทัด	ไม่ให้พระองค์ตรัส	อายุราชบุรุษประชา
คนชั่วอัปลักษณ์	เกรงเขาจะว่า	บุตรมหาภักษตรา
	แพ้เขาสิ้นแล้ว ฯ	
ไม่ให้ข้าลอง	จรมุ่งจำเพาะ	ไปถามพระเงาะ
ท่านอาจต่อตั้ง	กำลังเสมอกัน	ท่านอาจจะหาะ
	กล้าเล่นตีคลี ฯ	
กับพระอินทรา	ทรงฤทธิ์เจษฎา	ฤทธิเสฏฐัง
หาะบนเวหา	ไม่มีไครยัง	รุ่งเรืองฉม้ง
	ไม่มีไม่กล้า ฯ	
เกรงแต่พระเงาะ	องอาจเห็นหาะ	บนอากาศได้
เราให้ตั้งต่อ	ลองเล่นเพื่อมี	ชยาพนันนี้
	ชำนาญชำนะ ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 351)

ตัวละครนางมณฑาในเรื่องสังข์ทองกับนางสามลเทวีในเรื่องขอมสังข์ พบว่ามีบทบาทเหมือนกัน คือ เป็นพระมารดาของนางรจนาซึ่งเป็นตัวละครเอกฝ่ายหญิง ในด้านลักษณะนิสัยมีทั้งเหมือนและแตกต่างกัน ด้านลักษณะเหมือนกัน คือ เป็นคนที่ซื่อสัตย์ต่อพระสวามีมาก ด้านลักษณะแตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่านางมณฑาเป็นคนที่ไม่กล้าขัดพระทัยต่อพระสวามีเลย นอกจากนี้นางมณฑายังรักและเป็นห่วงนางรจนายู่เสมอ ถึงแม้ว่าจะทำให้ตนผิดหวังก็ตาม ส่วนในเรื่องขอมสังข์ กล่าวว่านางสามลเทวีกล้าขัดพระทัยพระสวามีเมื่อมีเหตุจำเป็น นอกจากนี้เมื่อนาง

รจนาเลือกเจ้าเงาะเป็นสามีแล้วนางสามลเทวีไม่เคยไปเยี่ยมเยียนนางรจนาเลย ทำให้นางรจนารู้สึกว่าพระมารดาไม่เคยรักตนเลย ในด้านชื่อของตัวละครนั้น พบว่ามีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว

2.5.1.8 เปรียบเทียบตัวละครहनาง

ตัวละครहनางในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ ในเนื้อเรื่องของทั้งสองฉบับไม่ปรากฏว่าแต่ละนางมีชื่ออะไร ในด้านบทบาทและลักษณะนิสัยมีทั้งเหมือนและแตกต่างกัน ดังนี้

ตัวละครहनางในเรื่องสังข์ทอง พบว่ามีบทบาทเป็นธิดาของท้าวสามนตกับนางมณฑาและเป็นพระพี่นางของนางรจนา ในด้านลักษณะนิสัย พบว่าहनางไม่มีความรักใคร่และเอ็นดูนางรจนาเลย กล่าวคือ ในตอนที่นางรจนาได้เลือกเจ้าเงาะเป็นสามีแล้ว หนางก็พาเยาะเย้ยถากถางนางรจนาที่ได้สามีเป็นเงาะ นอกจากนี้ในหลาย ๆ ตอนยังพบอีกว่าहनางกับนางรจนามักจะทะเลาะและโต้เถียงกันถึงขั้นลงไม้ลงมือ ดังว่า

“อย่าดูถูกผัวกันกระนั้นนะ	ช่างคิดคะค่อนยังชั่วกว่าผัวเจ้า
ถึงจุมโกโหว่แหงก็ทำเนา	แต่หน้าตาของเขายังเพราพริ้ม
ไม่เหมือนเงาะอุบาทว์ชาติชั่ว	น่ากลัวหัวทุกระปุมกระปิม
กลับจะมาหัวเราะเยาะยิ้ม	เปรมปรีดิ์ในใจมิใช่น้อย
ชะช่างได้ผัวเงาะเหมาะสม	ปากกล้าคำคารมดังต้อยหยอ
ขึ้นเสียงเถียงคนบ่นตะบอย	มันน่าต้อยให้ยับลงกับมือ
แต่ปากเป่ากัดเขาก็กะเฝ้าถาก	นี่เป็นเบี้ยพอกปากของเจ้าหรือ
ว่าพลางต่างเข้ายุดยื้อ	กล้าปากกล้ามืออย่าหนีกัน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 124-125)

นอกจากนี้ หนางมีจิตคิดอิจฉาน้องสาวของตนและกล่าวติเตียนพระสวามีของตนว่าไม่ดีเท่าพระสังข์ เมื่อहनางได้เห็นพระสังข์ตอนถอดรูปแล้วมีผิวงามดังทองก็มีจิตเสนหาต่อพระสังข์และอิจฉาน้องสาวที่ได้เลือกพระสังข์เป็นพระสวามี จึงเป็นโอกาสที่นางรจนาได้ต่อว่าพระพี่นางกลับคืน ดังว่า

“เมื่อนั้น	รจนาได้ฟังทั้งหกพี่
หัวเราะเยาะหยันขึ้นทันที	เออนี้กระไรช่างไม่อาย
ออกมานั่งตั้งกระพุ่มข่ม	เจ้าคารีศรีคารมใจหาย
เมื่อแรกได้ผัวเงาะเยาะวุ่นวาย	ทั้งดัดเป็นดัดตายจะตบตี
ประเดี๋ยวนี้จะกลับมานับถือ	นี้ลืมนไปแล้วหรือจะหม่อมพี่

เป็นผู้ใหญ่อะไรอย่างนี้

ข้ามิกมือไหว้ให้เสียมือ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 124-125)

ส่วนทกนางในเรื่องของสังข์ พบว่าตัวละครทกนางเป็นบุตรีของพระบาทสามลักับนางสามลเทวีและเป็นพระพี่นางของนางรจนา ในด้านลักษณะนิสัย พบว่าทกนางเป็นผู้ยุยงให้พระบาทสามลงเกลียดจ้งนางรจนา ดังว่า

“ส่วนพวกพี่ทั้ง	หกพระองค์	บิดาเสนาหา
หันพระพักตร์สรวล	ทั้งได้ตรัสเรียก	กรุณาอุกด้วย
	ได้ตั้งพระทัย ฯ	
หากข้ามาเฝ้า	บิดาทรงโกรธ	เกลียดช้านักหนา
เหตุการณ์เวรา	แต่ปางก่อนนั้น	กาลเกิดวิสัย
	ไม่เที่ยงเลยนา ฯ”	

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 323)

นอกจากนี้ ทกนางซึ่งเป็นพระพี่นางของนางรจนา ไม่ได้มองว่านางรจนาเป็นน้องสาวเลย จึงทำให้พระขยของสังข์ไม่พอใจอย่างยิ่ง และได้ออกอุบายเนียนจุมกทั้งหกเขยเป็นการแก้แค้นพระพี่นางของนางรจนา ดังว่า

“เห็นข้าว่าเป็นเพียงเงาะ	ติเตียนเย้ยเยาะ	เย้ยหยันถากถางยิ่งนัก ฯ
อีกอย่างภรรยาของมัน	เห็นน้องชนิษฐา	ตักยากลำบากกายแล้ว ฯ
มันทำเหมือนไม่ใช่พี่	น้องบังเกิดร่วม	องค์เอกอุทรรัตน์รัมย์ ฯ
เพราะได้อยู่บ้านอุดม	เถกิงได้เป็นใหญ่	เห็นเราลำบากดูแลน ฯ
ตอนนี้ข้าจะจัดการ	พวกเจ้าทั้งหลาย	แล้วข้าจะสนองโทษด้วย ฯ
สำคัญตรงจุมกนั้น	ในกาลครานี้	มิให้คลาดคลาเลยนา ฯ”

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 327)

นอกจากนี้ ทกนางมีจิตคิดอิจฉาริษยาน้องสาวและติเตียนพระสวามีของตน ทั้งทกนางเมื่อได้เจอพระขยของสังข์ตอนถอดรูปแล้วก็มีจิตคิดเสนาหาต่อพระขยของสังข์ อยากได้พระขยของสังข์มาเป็นพระสวามี และพวกนางก็พากันติเตียนพระสวามีของตนว่ามีรูปโฉมอัปรีดิ์และไม่งามเท่าพระขยของสังข์ ทกนางยอมอ่อนน้อมต่อนางรจนาและยกย่องให้นางรจนาซึ่งเป็นน้องของตนให้เป็นพี่ตนยอมเป็นข้ารับใช้เพื่อให้ได้อยู่ร่วมสถานเดียวกันกับนางรจนาและพระขยของสังข์ ดังว่า

“ ว่าโอ! น้องหญิง ที่นางมีผิว รูปร่างประไพ

ยิ่งกว่าเทวดา	อยู่ที่สวรรค์	ใจเราสงสัย
	กับผัวนางหนา ฯ	
พวกเรานี้ขอ	เอาตัวเป็นข้า	รับใช้นางเป็น
น้องนั้นก็ได้	ร่วมสถานเดียวกัน	ไม่คิดนินทา
	ติเตียนท่านเลย ฯ	
ให้แต่ได้อยู่	ในสถานของน้อง	ตั้งจิตหมายปอง
สมดังปรารถนา	จินดาครั้งนี้	เป็นน้องนางเถิด
	ไม่คิดอวดตา ฯ	
แม้เราจะตาย	เรียกว่ามีบุญ	ได้ขายสดใส
อยู่ในโลกา	น้องหญิงไว้เป็น	สวามีร่วมกัน
	รับใช้นางเทอญ ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 382)

ตัวละครหญิงในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ พบว่า มีบทบาทที่เหมือนกัน คือ เป็นพระพี่นางของนางรจนาซึ่งเป็นตัวละครเอกฝ่ายหญิง ในด้านลักษณะนิสัยพบว่า มีทั้งที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ หกนางของทั้งสองฉบับมีลักษณะนิสัยไม่รักน้องสาวของตน มีจิตคิดอิจฉาริษยาและมีจิตเสนหาสามีของน้องสาว และมีการกล่าวติเตียนสามีของตนว่าไม่ดีเท่าสามีของน้องสาว ลักษณะแตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังข์ทอง ปรากฏให้เห็นในหลาย ๆ ตอนที่หกนางกับนางรจนาทะเลาะโต้เถียงกันถึงขั้นลงไม้ลงมือ ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ไม่ปรากฏในเรื่องขอมสังข์ นอกจากนี้ในเรื่องขอมสังข์ตัวละครหกนางได้ไปหานางรจนา ยอมยกให้น้องสาวเป็นพี่ของตนและขอเป็นข้ารับใช้ เพื่อให้ได้อยู่สถานเดียวกันกับนางรจนาและพระขอมสังข์ ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ไม่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองแต่อย่างใด

2.5.1.9 เปรียบเทียบตัวละครหกนาง

ตัวละครหกนางในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ พบว่าหกนางของทั้งสองฉบับไม่ปรากฏว่ามีชื่ออย่างไร มีบทบาทและลักษณะนิสัยทั้งเหมือนและแตกต่างกัน ในเรื่องขอมสังข์พบว่าหกนางมีบทบาทเป็นบุตรเขยของท้าวสามนต์กับนางมณฑา และมีบทบาทเป็นพี่เขยของนางรจนา กับพระสังข์ ในด้านลักษณะนิสัย พบว่าหกนางเป็นคนที่ขี้กลัว กล่าวคือเมื่อหกนางหาเนื้อหาปลา มาถวายท้าวสามนต์ซึ่งเป็นพ่อตาไม่ได้ ก็เกรงว่าตนจะถูกประหารชีวิต จึงยอมให้เดือนปลายจุมูกเพื่อแลกกับปลาและเดือนใบหูเพื่อแลกกับเนื้อ ดังว่า

“เมื่อนั้น

หกนางได้ฟั่งนั้งปรึกษา

ชีเซเจ้าเล่ห์เทวดา

แม่นี่เชือดเสียเมียเห็นจุมูกถ้วน

ของสำคัญหนักหนาเข้าตาจน

บ้างว่าอย่าพักประดักประเดิด

หาปลาที่ไหนก็ไม่มี

หกเขยรื้อร้อท้อจิต

นั่งนิ่งก้มหน้าดูตากัน

จะเอาปลาแลกปลายจุมูกคน

จะทำกระบวนผินหลังนั่งบ่น

จะผ่อนปรนแก้ไขอย่างไรดี

ทนเจ็บเอาเถิดไม่จู้จี้

อ้ายเงาะดีหาได้สือายมัน

สุดคิดสุดที่จะผ่อนผัน

เชือดเสียเห็นวันจะได้ไป”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 119)

นอกจากนี้ หกเขยเป็นคนที่รักภรรยาของตนมาก กล่าวคือเมื่อหกเขยเห็นเจ้าเงาะมา
แก่งการรยาของตนก็ไม่พอใจเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้หกเขยกับเจ้าเงาะลงไม้ลงมือต่อกัน ดังว่า

“เมื่อนั้น

เห็นเงาะเยาะหยอกภรรยา

โมโหฮึดฮัดขัดเขมร

หมายเขม้นกำหมัดกัดฟัน

กลางคนบ่นตำเงาะอุบาทว์

บ้างว่าจะลองสักสองตีง

หกเขยขัดใจเป็นหนักหนา

โกรธตาเขียวเหลียวดูกัน

โจงกระเบนคาดกระเบนเสียให้มัน

มูทะลุตุตันไม่พรั่นพริ้ง

จะใครเอาเท้าคาดเข้าสักผึง

ทำไมมีงมาหยอกหลอกเมียกู”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 125)

ส่วนในเรื่องของสังข์ พบว่าหกเขยมีบทบาทเป็นลูกเขยของพระบาทสามลกับนาง
สามลเทวี และเป็นพี่เขยของนางรณากับพระขยของสังข์ซึ่งเป็นตัวละครเอก ในด้านลักษณะนิสัย
พบว่าหกเขยมีลักษณะนิสัยเป็นคนขี้ลาด ยอมให้พระขยของสังข์ฉีดยาปลายจุมูกเพื่อแลกกับสัตว์ป่า
และฉีดยาในหูเพื่อแลกกับปลา เพราะเกรงว่าจะต้องอาญาประหารชีวิตจากพระบาทสามลซึ่งเป็น
พ่อตา ดังว่า

“พี่เขยหันมองหน้ากัน

จึงเอามีตอออกมาปล้น

แล้วจึงให้สัตว์ที่ตาย

ตืออกดีใจทุกคน

ว่าเรานี้หนา

ฉีดยาจุมูกแล้ว

คนละตัวไป

เหม็นเน่าตามทาง

จะฉีดยาจุมูกถวาย ๑

ถวายพระสุวรรณขยของสังข์ ๑

แม้เน่าก็เอายาตรา ๑

ก็พากันไปไม่ช้า ๑”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 328)

นอกจากนี้ ยังพบอีกว่าหกเขยเป็นคนที่หยิ่งจองหอง กล่าวคือ ตอนที่พระขยของสังข์ ออกแข่งขันตีกลีกับพระอินทร์ พระบาทสามลกล่าวกับพระขยของสังข์ว่าหากแข่งขันตีกลีเป็นฝ่ายชนะ ก็จะยกบ้านเมืองให้ครองสืบต่อ ปรากฏว่าพระขยของสังข์เป็นฝ่ายชนะ แต่หกเขยมีความหยิ่งจองหอง ไม่เคารพต่อพระขยของสังข์เพราะคิดว่าตนเป็นพี่ไม่สมควรไปทำความเคารพ เป็นเหตุให้พระขยของสังข์ โกรธอย่างมากและต่อว่าหกเขยจนหกเขยยอมทำความเคารพ ดังคำประพันธ์ว่า

“เห็นเหมือนยโส	พวกเราโอหัง	เป็นมโนมานะ
หากไม่บังคม	ประณมสมพระ-	องค์ทรงติเตียน
	ท่านยิ่งเกรี้ยวโกรธ ฯ	
เราจะบังคม	พระองค์อุดม	ในตอนนี้น่า
และเสด็จจอมเจ้า	รุ่งเรืองชาญชัย	มีบุญเกริกไกร
	ทรงฤทธิเจษฎา ฯ	
กษัตริย์ทั้งหกองค์	ยกมือประณม	บังคมราชา
เกรงพระบารมี	ฤทธิเจษฎา	สั่นทั่วกายา
	บังคมจอมกษัตริย์ ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 381)

นอกจากนี้ หกเขยคิดนอกใจภรรยาของตน กล่าวคือเมื่อพระบาทสามนตออกอุบาย เพื่อกำจัดเจ้าเงาะ หกเขยคิดว่าเจ้าเงาะคงไม่พ้นการถูกประหารแน่นอน และวางแผนไว้ว่าหากเจ้าเงาะตายแล้ว จะแย่งเอานางรจนามาเป็นของตน ดังว่า

สงสารแต่ไอ้เงาะ	ผัวรจนานั่น	หากไม่ได้ปลาไปเลย ฯ
พระมหากษัตราเหนือหัว	คงไม่พ้นหรือ	จะให้สังหารชีวี ฯ
ส่วนรจนานั่นเป็นหญิง	คงไม่พ้นจาก	เงื้อมมือเราแน่แท้เลย ฯ

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 331)

ตัวละครหกเขยในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์ พบว่าทั้งสองเรื่องมีบทบาทเหมือนกัน คือ เป็นลูกเขยของกษัตริย์สามนต์ (สามล) และเป็นพี่เขยของตัวละครเอก ในด้านลักษณะนิสัยมีทั้งเหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะเหมือนกัน คือ เป็นคนขี้ลาด ลักษณะแตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังข์ทองพบว่าหกเขยเป็นคนรักภรรยาของตนมาก ส่วนในเรื่องขยของสังข์พบว่าหกเขยคิดนอกใจภรรยาของตน นอกจากนี้ในเรื่องขยของสังข์ กล่าวว่าหกเขยมีความหยิ่งจองหองไม่เคารพพระขยของสังข์จนถูกพระขยของสังข์ต่อว่า ในที่สุดหกเขยก็ยอมทำความเคารพพระขยของสังข์ ส่วนในเรื่องสังข์ทองไม่ปรากฏเหตุการณ์นี้แต่อย่างใด

2.5.1.10 เปรียบเทียบตัวละครนางจันทิ

ตัวละครนางจันทิ พบว่า มีทั้งในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ เป็นตัวละครที่มีบทบาทในเรื่องไม่มากนัก ในวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทย พบว่านางจันทิมีบทบาทเป็นบุตรธิดาของนางจันทาซึ่งเป็นพระสนม และเป็นน้องสาวต่างมารดาของพระสังข์ซึ่งเป็นตัวละครเอก ในด้านลักษณะนิสัยของนางจันทิ ปรากฏให้เห็นในช่วงวัยเด็กเท่านั้น ปรากฏให้เห็นในตอนที่นางจันทาอยากเป็นพระมเหสีได้เลี่ยมสอนให้นางจันทิไปกราบพูลขอพระราชสมบัติดจากท้าวยศวิมลซึ่งเป็นพระบิดาด้วยความที่นางจันทิยังเป็นเด็กไร้เดียงสาไม่รู้ว่าสิ่งใดถูกหรือผิด จึงไปกราบพูลขอตามที่พระมารดาเลี่ยมสอนเป็นเหตุให้ท้าวยศวิมลโกรธเป็นอย่างมาก ดังว่า

“เมื่อนั้น	นวลนางจันทิศรีใส
จำคำมารดาเมื่อสอนไว้	ถือใจไม่รู้ว่าขุนเคือง
พูลว่าประสาทรัก	หยิบยกข้อความตามเรื่อง
บิดาว่าไว้จะให้เมือง	ราวเรื่องระบือลือชา
ลูกเกิดเพริดพลัดเป็นสตรี	ไม่ควรที่สมบัติวัดถา
จะขอที่ประทานให้มารดา	ให้เลื่องชื่อลือชาสการ
แทนที่แม่หนีไปจากวัง	แต่งตั้งแทนตนแม่คนก่อน
ยกหน้าข้าบาทประสาทร	แม่มก่อนบิดาอย่าอาลัย
เมื่อไรรเขาว่าเป็นกาลี	ชั่วดีอื่นพอจะเลี้ยงได้
เลือดก่อนออกแล้วก็แล้วไป	ร้องให้ใครรู้จะดูแคลน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 28)

ส่วนในเรื่องขอมสังข์ พบว่านางจันทิมีบทบาทเป็นบุตรธิดาของพระบาทยศวิมลกับนางจันทา และเป็นน้องสาวต่างมารดากับพระสังข์ซึ่งเป็นตัวละครเอก ต่อมาพระขอมสังข์ได้อภิเษกกับนางจันทิให้เป็นมเหสีอีกคน แล้วถวายพระนามใหม่เป็น “นางสุวรรณหิดา” และมีบุตรร่วมกันหนึ่งคนนามว่านางสุวรรณหิดา ดังว่า

“ครานั้นพระบาท	ยศวิมลชาติ	ธิดาขอมสังข์
ชาติเป็นบิดา	กษัตริสาดใส	อภิเษกซึ่ง

พงศ์โพธิ์สัตว์ ฯ

แล้วอภิเษก	นางจันทิเอก	ประดับทันที่
ถวายเป็นมเหสี	กษัตริสตริรัตน์	พระโพธิ์สัตว์

ถวายพระนามา ฯ

ถวายพระนามกร	จำเริญพระพร	นางนาถผ่องใส
ให้เรียกชื่อนาง	สุวรรณธิดา	สมมุติinama
	นางนาถดงาม ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 434)

ในด้านลักษณะนิสัยของนางจันทิ (นางสุวรรณธิดา) พบว่าเป็นผู้มีความอ่อนอ่อน ถ่อมตน กล่าวคือเมื่อพระขยของสังข์อภิเษกนางจันทิเป็นมเหสีอีกคนแล้ว นางจันทิที่มีความอ่อนน้อม ถ่อมตนต่อนางรจนาซึ่งเป็นมเหสีเอก เมื่อเข้าเฝ้าพระขยของสังข์นางรจนานั่งอยู่เบื้องขวา ส่วนนางจันทินั่งอยู่เบื้องซ้ายในฐานะที่ต่ำกว่านางรจนา และทำความเคารพนางรจนาด้วย ดังว่า

“ส่วนนางรจนา	เทวีโสภา	ประเสริฐยิ่งนัก
เข้าเฝ้าราชา	อยู่ทางเบื้องขวา	บริพารประไพ
	อเนกอนันต์ ฯ	
นางสุวรรณราช	ธิดาองอาจ	เข้าเฝ้าประไพ
อยู่ทางเบื้องซ้าย	ปรนนิบัติทุกวัน	บังคมกษัตรา
	พระเริยมราชา ฯ	
แล้วนางบังคม	โอนองค์ประณม	ไปนางรจนา
เทวีผ่องใส	เสร็จสรรพแล้วหนา	จึงเฝ้าราชา
	พระเริยมนั้นเทอญ ฯ	
นางนั่งฐานต่ำ	ซึ่งโดยสุภาพ	ปกติแล้วนั้น
ล้วนมีบริพาร	มากมายเฝ้าด้วย	รับใช้ไม่หมอง
	เป็นนางธิดา ฯ	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 434-435)

ตัวละครนางจันทิในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ พบว่า มีบทบาทที่เหมือนและแตกต่างกัน ในด้านเหมือนกัน คือ เป็นบุตรธิดาของกษัตริย์และมีบทบาทเป็นน้องสาวต่างมารดากับตัวละครเอก ในด้านความแตกต่าง คือในเรื่องของสังข์ พบว่านางจันทิมีบทบาทเป็นมเหสีอีกคนของพระขยของสังข์ซึ่งเป็นตัวละครเอกและมีบทบาทเป็นพระมารดาของนางสุวรรณเทวีอีกด้วย ในด้านลักษณะนิสัย พบว่า มีความแตกต่างกัน กล่าวคือในวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยกล่าวถึงนางจันทิในช่วงวัยเด็กเท่านั้น ซึ่งเป็นวัยไร้เดียงสาที่ปฏิบัติตามคำของพระมารดา ส่วนในวรรณคดีเรื่องขยของสังข์ฉบับภาษาเขมรจะกล่าวถึงนางจันทิในช่วงวัยผู้ใหญ่แล้ว กล่าวว่านางจันทิที่มีความอ่อนน้อม ถ่อมตน

2.5.1.11 เปรียบเทียบตัวละครยายสุเมธากับยายเสมธ

ตัวละครยายสุเมธาในเรื่องสังข์ทองกับยายเสมธในเรื่องขอมสังข์ เป็นตัวละครที่มีบทบาทเป็นแม่ตมอผีชำนาญในการใช้เวทย์มนต์ โดยเฉพาะการทำเสน่ห์เล่ห์กลต่าง ๆ หากพิจารณาชื่อของตัวละครแล้ว คำว่า “สุเมธา” มาจากคำในบาลี-สันสกฤต แปลว่าผู้มีปัญญาดีหรือนักปราชญ์ ส่วนคำว่า “เสมธ” ไม่ปรากฏว่ามีความหมายแต่อย่างใด ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า คำว่า “เสมธ” นั้นมาจากคำว่า “เมธา” ในคำบาลี-สันสกฤต ผู้มีปัญญาหรือผู้ฉลาดรอบคอบ ดังนั้นชื่อตัวละคร “ยายสุเมธา” กับ “ยายเสมธ” จึงมีความหมายเหมือนกัน คือผู้มีปัญญารอบรู้

ในเรื่องสังข์ทอง พบว่ายายสุเมธาเป็นหมอเสน่ห์ที่นางจันทาว่าจ้างให้มาทำเสน่ห์ให้สัววยศวิมล เพื่อให้สัววยศวิมลหลงรักนางแต่เพียงผู้เดียว ยายสุเมธาได้ใช้มนตราต่าง ๆ ช่วยนางจันทาให้ได้สมหวังในสิ่งที่นางปรารถนาเพียงเพื่อหวังอามิสสินจ้างเท่านั้น เมื่อนางจันทาได้พบกับยายสุเมธาเป็นครั้งแรก ก็รู้สึกดีใจและมีความหวังว่าแผนการของตนต้องสำเร็จ ดังว่า

“เมื่อนั้น	นวลนางจันทามเหสี
ปราศรัยด้วยยายยินดี	มานั่งถึงนือย่าก้มคลาน
ข้าเห็นหน้ายายค่อยหาใช่	ยินดีมีใจเกษมศานต์
จงช่วยให้เสร็จสำเร็จการ	ยายเมตตาหลานจะแทนคุณ
เงินทองจะกองให้ยายเฒ่า	ขวัญข้าวค้ายามีให้สุญ
หยูกยาหามาพร้อมมูล	จะพูลราคาค้ายายาย”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 32)

ส่วนยายเสมธในเรื่องขอมสังข์ กล่าวว่า เป็นหมอเสน่ห์ที่มีความสามารถและเก่งกาจมาก กล่าวคือเมื่อนางจันทาได้เจอกับยายเสมธเป็นครั้งแรกก็เกิดความสงสัยในความสามารถของยายเสมธ ยายเสมธจึงแสดงอิทธิฤทธิ์ให้นางจันทาได้เห็น นางจันทาจึงยอมรับในความสามารถของยายเสมธ มีความหวังว่าแผนการของตนจะสำเร็จ การที่นางจันทาได้เจอกับยายเสมธนางดีใจมากประหนึ่งว่าได้เจอกับบิดามารดาของตนฟื้นคืนชีพขึ้นมา ยายเสมธเป็นหมอเสน่ห์ที่ยากจนจนขั้นแค้น ยอมทำเสน่ห์ให้กับนางจันทาเพื่อให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเพียงเพราะหวังในรางวัลเท่านั้น ดังว่า

“ในกาลนั้นหนา	ยายเฒ่าจัญไร	ขัดสนสินทรัพย์
รู้ว่าจะให้	ของพิงหมายไว้	สิ่งของหลายอย่าง
	ดีใจเหลือล้น ๆ	
เร่งรีบเร็วไร	ชั้นรับอาสา	ซึ่งองค์มเหสี

ให้รางวัลใหญ่	ปีติจินดา	เห็นผิดเป็นถูก
	เสียยิ่งกระไร ๆ	
ตั้งแต่นี้ไป	องค์พระราชา	จะมีพระทัย
ซังมเหสีใหญ่	ไม่คิดอาลัย	ทรงสพพระทัย
	แต่นางฉันทา ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 241)

นอกจากนี้ ยายเฒ่าเสมธาไม่ยอมรับในความผิดที่ตนได้กระทำ กล่าวคือเมื่อพระบาทยศวิมลจับได้ว่านางยายเสมธาร่วมมือกับนางฉันทาทำเสน่ห์ให้หูกกลใส่พระองค์ ก็จะลงโทษยายเสมธากับนางฉันทา แต่ยายเสมธากลับโยนความผิดทั้งหมดให้นางฉันทาแต่เพียงผู้เดียว ดังว่า

“พวกเพชฌฆาตเอา	ทั้งสองคนมา	ถึงมหากษัตรา
ส่วนนางเฒ่านั้น	กล่าวแก้ตัว	ว่านางฉันทา
	นั้นจ้างให้ทำ ฯ	
ว่าโอ!ข้าตาย	หาประโยชน์	แต่เพราะเขาให้
คือนางฉันทา	มารยาธินัก	ร้ายในความคิด
	ปรารถนาหมายปอง ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 397)

ตัวละครยายเสมธาในเรื่องสังข์ทองกับยายเสมธาในเรื่องของสังข์ มีบทบาทและลักษณะนิสัยที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะเหมือนกัน คือ เป็นตัวละครที่เป็นหมอเสน่ห์ที่มีวิชาวิชาอาคมขลัง แต่ก็มีฐานะยากจนต้องรับจ้างทำเสน่ห์เพื่อหวังรางวัลไว้ใช้เลี้ยงตัว ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในวรรณคดีเรื่องของสังข์ฉบับภาษาเขมร พบว่ายายเสมธาเป็นผู้ที่ไม่ยอมรับในความผิดที่ตนได้กระทำไว้และโยนความผิดให้บุคคลอื่น

5.3.1.12 เปรียบเทียบตัวละครโหราจารย์

ตัวละครโหราจารย์ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ เป็นตัวละครที่ทั้งสองฉบับมีเหมือนกัน แต่มีบทบาทและลักษณะนิสัยที่เหมือนและแตกต่างกัน ตัวละครโหราจารย์ในเรื่องสังข์ทองพบว่าเป็นตัวละครที่มีบทบาทในการทำนายความฝันได้อย่างแม่นยำ และเป็นตัวละครฝ่ายร้ายที่ร่วมมือกับนางสนมในการเปลี่ยนแปลงคำทำนายที่ได้ทำนายไว้ จากที่ทำนายไว้ว่าบุตรของมเหสีเป็นผู้มีบุญญาธิการเปลี่ยนคำทำนายว่าบุตรของพระมเหสีเป็นกาลกิณีต่อบ้านเมือง นอกจากนี้ยังพบอีกว่า

โหราจารย์เป็นคนเจ้าเล่ห์ คือวางแผนที่จะทำมิถิมีรายสาวใช้แต่สาวใช้รู้ทันก่อนจึงทำให้แผนการล้มเหลว ดังว่า

“แม้กูมิรับกลับความ	ทองคำสามชั่งจะคืนไป
ถ้ากูแก้ไขนางจันทา	เงินตราห้าชั่งนั้นจะได้
จึงว่ากับสาวศรีด้วยดีใจ	พอแก้ไขได้เป็นไรมิ
แลเหลียวเปลี่ยวคนที่บนเรือน	อดเอื้อนจะใคร่ประสมศรี
สาวใช้เจ้าเข้าไปในที่	วานหยิบบุหรืที่ริมเตียง”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 11)

ในเรื่องของสังข์ พบว่าตัวละครโหราจารย์เป็นตัวละครฝ่ายดี โดยมีบทบาททำนายนายความฝันของมเหสีทั้งสองได้อย่างแม่นยำ และไม่พบว่าโหราจารย์กระทำความผิดแต่อย่างใด ในตอนที่โหราจารย์ได้ทำนายนายความฝันของพระมเหสีทั้งสองแก่พระบาทยศวิมลทำให้พระบาทยศวิมลพอพระทัยเป็นอย่างมาก จึงได้พระราชทานของรางวัลแก่โหราจารย์ ดังว่า

“สมเด็จพระราชา	ฟังคำโหรา	ได้ท่ายมานั้น
ว่าพระราชาบุตร	บริสุทธิ์ได้ทรง	ครองราชย์แทนไป
	บุญบารมียิ่งใหญ่ ๓	
พระดำริยินดี	โสมนัสสาทร	ตื่นตื่นพระทัย
ที่โหรทายมา	ตั้งปรารถนาไว้	ดีใจเหลือล้น
	เกินจะอุปมา ๓	
ทรงให้รางวัล	โหราเร็วพลัน	ประดับประดา
เพื่อจะรับขวัญ	นางที่ครรมา	แล้วให้รักษา
	ครรณันท์ทันที ๓”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 236-237)

ตัวละครโหราจารย์ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ พบว่า มีบทบาทเหมือนกัน คือเป็นผู้มีความสามารถทำนายนายความฝันได้อย่างแม่นยำ ในด้านลักษณะนิสัย พบว่ามีลักษณะแตกต่างกัน โดยสังข์ คือ ตัวละครโหราจารย์ในวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยเป็นตัวละครฝ่ายร้ายที่รับสินบนและเป็นคนเจ้าเล่ห์ ส่วนในวรรณคดีเรื่องของสังข์ฉบับภาษาเขมร พบว่าโหราจารย์เป็นตัวละครฝ่ายดี ไม่มีการกระทำความผิดแต่อย่างใด

2.5.1.13 เปรียบเทียบตัวละครตากับยาย

ในเรื่องสังข์ทองปรากฏให้เห็นตัวละครทั้งสองตัว คือ ตากับยาย ส่วนในเรื่องของสังข์มีเพียงตัวละครยายเท่านั้น ทั้งสองเรื่องกล่าวตรงกันว่าเป็นตัวละครที่อาศัยอยู่ที่กระท่อมในป่า เป็นผู้ให้ที่พักพิงแก่นางจันทเทวีในตอนถูกขับออกจากวัง ในเรื่องสังข์ทองกล่าวว่าตัวละครตากับยายมีบทบาทในการช่วยเหลือนางจันทเทวีในยามตกทุกข์ได้ยาก ดังว่า

“นางเล่าแต่ต้นจนปลาย	ตายายพาไปยังเคหา
จัดเหยาเรือนให้มิได้ช้า	ด้วยความเมตตาปรานี”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 11)

ในด้านลักษณะนิสัยของตากับยาย พบว่าตากับยายมีลักษณะนิสัยตื่นตกใจง่าย กล่าวคือเมื่อตากับยายเห็นท้าวศวิลพาทหารมายังกระท่อมของตน ก็พากันตื่นตกใจกลัวแล้วพากันไปหลบซ่อนตัว ดังว่า

“ฝ่ายสองเฒ่าชราตายาย	เห็นคนมามากมายไม่อยู่ได้
ตัวสั่นจันงกตกใจ	วิ่งขึ้นกระโดดไม่เหลียวแล
เข้าถึงห้องในยังไม่หยุด	ยายตาพามุดเข้าได้แคร์
กลัวจะดังกรียกรอหอบกระแด	ไม่ไหวตึงนึ่งแน่นภาวนา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 193-194)

ส่วนในเรื่องของสังข์มีเฉพาะตัวละครยายเท่านั้น พบว่าตัวละครยายมีบทบาทในการช่วยเหลือนางจันทเทวีในยามตกทุกข์ได้ยาก ส่วนในด้านลักษณะนิสัยของตัวละครยาย พบว่ายายเป็นคนช่างสังเกต กล่าวคือยายสังเกตรูปร่างนางจันทเทวีไม่ใช่บุคคลธรรมดา ดังว่า

“ครานั้นยายเฒ่า	เห็นกายนางชัด	ยศศักดิ์ช่างสม
กอปรกัลยาณี	เป็นที่ร-	มงคลทั้งองค์
	สุภาพโสภา ฯ	
ยายนั้นลวงรู้	ทราบเหตุเรื่องว่า	นางมาจากไหน
เอกราเดียวยาย	หรือว่าหลงทาง	หรือปรารถนา
	อันใดนางเอย ฯ	

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 251)

ตัวละครตากับยายในเรื่องสังข์ทองกับตัวละครยายในเรื่องของสังข์ พบว่า มีบทบาทเหมือนกัน คือเป็นผู้ให้ที่พักพิงแก่นางจันทเทวีในยามตกทุกข์ได้ยาก ในด้านลักษณะนิสัย

พบว่ามียักษ์แตกต่างกัน คือ ตัวละครตกบ้ายในเรื่องสังข์ทองมียักษ์นิสัยตื่นตกใจง่าย ส่วนในเรื่องของสังข์ พบว่า ตัวละครยามีลักษณะนิสัยเป็นคนช่างสังเกต

2.5.1.14 ตัวละครพระฤาษีดาบส

ตัวละครพระฤาษีดาบส ปรากฏให้เห็นเฉพาะในเรื่องของสังข์เท่านั้น ตัวละครพระฤาษีดาบสปรากฏให้เห็นในตอนที่พระขยของสังข์เดินทางด้วยสำเภาทองไปยังเมืองตาลวันหรือเมืองจักรโธต ซึ่งระหว่างการเดินทางพระขยของสังข์ได้พบกับพระฤาษีดาบสเข้าและได้เล่าเรื่องราวทั้งหมดให้ฟัง จนพระฤาษีดาบสเกิดความสนใจ ในด้านลักษณะนิสัยของพระฤาษีดาบสนั้น พบว่าเป็นผู้ที่มีความเมตตาสูงมาก ก่อนที่พระขยของสังข์จะเดินทางต่อไปยังเมืองยักษ์ พระฤาษีดาบสได้อวยชัยให้พรแก่พระขยของสังข์ ดังว่า

“พระมหาฤาษีวร	จึงแกลงให้พร	เป็นบพคาถา ฯ
ชโยพุทโธปียา	สรเมตา	มโต่อย่าง ฯ
มารสาคนึง	ปราชยัง	จมนาค ฯ
พระพรบวรเสฏฐ์	ให้กุมาร	สุโขเถิดหนา ฯ
ตั้งใจหมายปองลีลา	จำเพาะไปยัง	ในนครมาร ฯ
สร้างบารมีอาจหาญ	รู้โพธิญาณ	ในกาลภายหลัง ฯ
จะโปรดให้สิ้นทุกข์	ให้สัตว์มีสุข	สมบัติสวรรค์ ฯ
เสด็จผจญมารมา	กำจัดระอา	อปราชัย ฯ
พระพรบวรเลิศยิ่ง	ไปในสามโลก	อวยชัยจงเจริญ ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 277)

2.5.1.15 ตัวละครพระสุวรรณกุมาร

ตัวละครพระสุวรรณกุมาร ปรากฏให้เห็นเฉพาะในเรื่องของสังข์เท่านั้น กล่าวคือ เมื่อพระขยของสังข์กับนางรจนาดำเนินทางมายังเมืองโสฬสนครแล้ว นางรจนาก็ตั้งครุฑและให้กำเนิดบุตรนามว่าพระสุวรรณกุมาร ในเรื่องของสังข์ กล่าวว่า พระสุวรรณกุมารเป็นผู้ที่มีรูปร่างดั่งทอง ดังว่า

“พระองค์ครองราชย์	สมบัติองอาจ	ประทับอยู่ได้
ทั้งสองบุรี	สามปีแล้วมี	รจนากัลยา
	นางทรงพระครรภ์ ฯ	
บริบูรณ์ครันครบ	ทศมาสบรรจบ	เพลานี้หมอง
ประสูติบุตร	โสภานี้หมอง	ดงามดั่งทอง

ออกจากพระครรภ์ ฯ

แล้วจึงสมมุติ

พระนามราชบุตร

ด้วยบารมี

จำเรณูสวัสดิ์

วุฒินามว่า

สุวรรณกุมาร

เป็นชายไม่หมอง ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 437)

2.5.1.16 ตัวละครนางสุวรรณเทวี

ตัวละครนางสุวรรณเทวี ปรากฏให้เห็นเฉพาะในเรื่องของสังข์เท่านั้น กล่าวคือ เมื่อพระขของสังข์ได้อภิเษกกับนางจันทิที่เป็นมเหสีอีกคนแล้ว นางจันทิก็ได้ให้กำเนิดบุตรีนามว่านางสุวรรณเทวี ในเรื่องของสังข์ กล่าวไว้นางสุวรรณเทวีมีรูปโฉมที่งดงามมากล้นแต่มีผู้หมายปอง ดังว่า

“ส่วนนางสุวรรณ

ราชิดานั้น

นางทรงครรภ์ด้วย

สิบเดือนบริบูรณ์

ไม่นานเลยหนา

นางประสูติพลัน

เป็นราชบุตรี ฯ

งดงามอุดม

วิเศษสวัสดิ์สม

เบญจอินทรี

เหมือนดังกัญญา

ลีลามาลัน

สวัสดิ์สมฤทธิ

โสฬสครบครัน ฯ”

แล้วนางสมมุติ

ให้ได้ปรากฏ

มีครรภ์นั้นหนา

จำเรณูรูปร่าง

เรียกนางสุวรรณ

เทวีโสภณ

อยากผูกภริยา ฯ

ส่วนราชบุตรี

จำเรณูวุฒิ

โสฬสสวัสดิ์

นางนาถสุวรรณ

เทวินั้นเป็น

บุตรีกัญญา

ล้วนแต่โฉมฉาย ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 437-438)

2.5.2 ตัวละครนาค

ในเรื่องสังข์ทอง พบว่าท้าวภูษงค์มีบทบาทเป็นผู้ไปช่วยพระสังข์ให้รอดชีวิตจากการโดนถ่วงน้ำและมีบทบาทเป็นพ่อบุญธรรมของพระสังข์ ซึ่งท้าวภูษงค์ได้พาพระสังข์ไปยังเมืองบาดาลซึ่งเป็นที่อยู่ของพญานาคและเลี้ยงดูพระสังข์เป็นบุตรบุญธรรมในช่วงระยะเวลาหนึ่งก่อนส่งพระสังข์ไปยังเมืองยักษ์ ดังว่า

“ภูษงค์สงสารกุมาร

เข้าต้องดูรู้ว่าไม่บรรลัย

จับกรซ็อนองค์เห็นกงจักร	น้อยหรือบุญหนักศักดิ์ใหญ่
จะเกิดเหตุเภทพาลประการใด	ใครช่างทำได้ไม่ปราณี
จะเอาเจ้าไปไว้เป็นลูกยา	เห็นว่าบุญหนักศักดิ์ศรี
แล้วแก้ศิลาพลันทันที	นาอั้มพาไปบาดาล”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 53)

ในด้านลักษณะนิสัยของท้าวฤชงค์ พบว่า ท้าวฤชงค์เป็นเป็นนาคที่ไผ่ดี กล่าวคือท้าวฤชงค์สร้างแต่กรรมดีทั้งให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ดังว่า

“เมื่อนั้น	ท่านท้าวฤชงค์องค์สหาย
กับดักกระดักโหรคนตาย	ล้าเลิศเพริดพรายในบาดาล
ปรากฏพระยศศักดิ์ศรี	บรรดานาคไม่ต่อต้าน
ศาลารักษาศีลทาน	อยู่ใต้บาดาลพิมานชัย”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 43)

ส่วนในเรื่องของสังข์ พบว่า ท้าวฤชงค์มีบทบาทเป็นผู้ไปช่วยพระขยของสังข์ให้รอดชีวิตจากการถ่วงน้ำโดยการเนรมิตศีรษะของตนเป็นบัวทองไปรองรับพระขยของสังข์ไว้ แล้วพาไปยังเมืองบาดาล เลี้ยงดูเป็นบุตรบุญธรรม ดังว่า

“ร้อนถึงมณฑลนาคา	เป็นเจ้าบาดาล	โผล่พ้นขึ้นมา ฯ
ถึงแล้วจึงเข้าช่วยเหลือ	นิมิตศีรษะขึ้น	เป็นดอกปทุมมา ฯ
บัวทองโอภาสสดใส	เท่าล่อธรา	รองรับบุตรรัตน์ ฯ
พาไปยังที่อยู่อาศัย	แพ้นแก้ววิจิตร	ให้เป็นบุตรบุญธรรม ฯ”

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 272)

ในด้านลักษณะนิสัยของท้าวฤชงค์ พบว่า ท้าวฤชงค์เป็นนาคที่ถือคุณธรรม กล่าวคือ เมื่อท้าวฤชงค์ได้ช่วยเหลือพระขยของสังข์ให้รอดพ้นจากความตายและรับพระขยของสังข์เป็นบุตรบุญธรรมแล้ว ก็ได้ปิดบังความจริงว่าตนเป็นนาคแต่อย่างใด ถึงแม้ว่าจะรักและเอ็นดูพระขยของสังข์มากเพียงใดก็ไม่อาจเลี้ยงไว้ในเมืองบาดาลได้ จึงได้ส่งพระขยของสังข์ไปยังเมืองยักษ์ ดังว่า

“บิดาอยากไว้รักษา	เจ้าในเมืองบา-	ดาลเช่นนี้นา ฯ
ที่ผิดมนุษย์กับนาคไพร	ปราณีเจ้านี้	เจ้ายังเล็กนัก ฯ
เจ้าน้อยเสน่หายอดจิต	บิดาครุ่นคิด	อนาคตจะลำบาก ฯ
อาจจะต้องพิษนาค	ขึ้นมาลำบาก	อาจกษัยชีวี ฯ

ต้องพลัดพรากจาก	อกบิดาไป	แสนคิดอาลัย ฯ
โศกเศร้าสสารอาลัย	มากกว่าสิ่งใด	กว่าเจ้านักเอย ฯ
หากสสารเช่นนั้นแล้ว	ส่งลูกไปยัง	เมืองหนึ่งนามกร ฯ
จักรโศตรมยมหานคร	นางพันธุรส	บริบูรณ์หามีลูกไม่ ฯ

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 274)

ตัวละครท้าวภูษงค์ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยงสังข์ พบว่า มีบทบาทเหมือนกัน คือ เป็นผู้ไปช่วยเหลือตัวละครเอกให้รอดพ้นจากความตายและเป็นพ่อบุญธรรมของตัวละครเอกอีกด้วย ในด้านลักษณะนิสัยทั้งสองฉบับกล่าวไว้ตรงกันว่าท้าวภูษงค์เป็นนาคที่ไผ่ดี ถือคุณธรรม

2.5.3 ตัวละครยักษ์

ตัวละครยักษ์ในเรื่องสังข์ทองมีชื่อว่า “นางพันธุรัต” ส่วนในเรื่องขยงสังข์มีชื่อว่า “นางพันธุรส” ซึ่งชื่อตัวละครของทั้งสองฉบับมีความคล้ายคลึงกันมาก คำว่า “พันธุรัต” แปลว่าผู้ยินดีในเชื้อสาย ส่วนคำว่า “พันธุรส” แปลว่าผู้ยินดีในการผูกมัด หากสังเกตจากชื่อแล้ว ถึงแม้จะคล้ายคลึงกันแต่มีความหมายที่ความแตกต่างกัน

ตัวละคนางพันธุรัตในเรื่องสังข์ พบว่าเป็นยักษ์ม่ายมีบทบาทเป็นมารดาบุญธรรมของพระสังข์ซึ่งเป็นตัวละครเอก ดังว่า

“แล้วนางตั้งจิตพิชฐาน	กุมารบุญหนักศักดิ์ศรี
จะมาเป็นลูกข้าในครานี้	เทวัญจันทรจึงเล็งแล
ขอให้ลอยเข้ามาถึงฝั่ง	เหมือนหนึ่งยังข้าเห็นให้เป็นแน่
เสียงพลางแล้วนางผันแปร	ลุกยืนชะเง้อไป
สำเภาลอยเลื่อนเคลื่อนคลา	ไม่ทันพริบตาเข้ามาใกล้
เกยยังฝั่งพลันทันใด	บัดใจเห็นทั่วทุกตัวมาร”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 60)

ในด้านลักษณะนิสัยของนางพันธุรัต พบว่า เป็นยักษ์ที่รักบุตรบุญธรรมมาก ดูแลพระสังข์เป็นอย่างดี นอกจากนี้นางพันธุรัตเป็นยักษ์ที่ไม่โหดร้าย กล่าวคือพระสังข์ได้โกหกนางพันธุรัตว่าโดนมีดบาดจนต้องเอาผ้าพันไว้ ทำให้นางพันธุรัตโกรธนางนมและพี่เลี้ยงเป็นอย่างมากและสั่งลงโทษโบยตี และยังพบอีกว่านางพันธุรัตเป็นยักษ์ที่ไม่มีสัจจะ กล่าวคือเวลานางไปเที่ยวป่าหาอาหารนางเกรงว่าพระสังข์จะหลบหนีจึงบอกพระสังข์ไปว่าไปเพียงหนึ่งวันจะกลับแต่ปรากฏว่านางไปถึงเจ็ดวันถึงได้กลับคืนมา หากบอกว่าไปเจ็ดวันกลับแต่ปรากฏว่าไปเพียงวันเดียวก็กลับคืนมา ดังว่า

“มาจะกล่าววบไป	ถึงองค์พระสังข์เรื่องศรี
อยู่ในไพชนอสรี	มีจิตคิดถึงมารดา
เหตุไฉนไปไพรกรุ่นกรุ่น	พระคุณไปโยที่โนป่า
ว่าไปวันเดียวจะกลับมา	ไม่เหมือนวาจาที่ว่าไว้
เหตุใดถ้อยคำพินเพื่อน	คลาดเคลื่อนคืนวันหามันไม่
ตรัสว่าจะไปคืนเดียวไซ้	เจ็ดวันจึงได้กลับมา
ครั้นว่าจะไปเจ็ดวัน	กลับพลันวันเดียวไม่เหมือนว่า
ผิดแล้วถ้อยคำพระมารดา	ดีร้ายจะมาต่อเจ็ดวัน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 64)

ส่วนในเรื่องของสังข์ พบว่านางพันธุรสเป็นยักษ์ฝ่ายและมีบทบาทเป็นมารดาบุญธรรมของพระขยของสังข์ซึ่งเป็นตัวละครเอก ดังว่า

“เดชจอมนาคราชา	รับตัวข้าไว้	เอาไปพิภพนาคนั้น ๖
แล้วแต่งสำเภาพรรณราย	บรรทุกเสบียงทั้งหลาย	ส่งข้าขึ้นบนชลธิ ๖
เหตุบุญบารมีแต่ก่อน	เมื่อพรหมชาติ	ทำให้เป็นลูกของพระองค์ ๖
กษัตริย์นาคราชาจึงอธิษฐาน	ให้ข้าตรงมา	ประกอบกับท่านเป็นแม่ ๖
ข้าขอพึ่งบุญพรรณราย	ซึ่งเจ้าเป็นมารดา	ให้รอดพ้นความตาย ๖

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 282)

ในด้านลักษณะนิสัย พบว่านางพันธุรสเป็นยักษ์ที่รักบุตรบุญธรรมเลี้ยงดูพระขยของสังข์เป็นอย่างดี นอกจากนี้นางพันธุรสเป็นยักษ์ที่ไม่โหดร้าย กล่าวเมื่อพระขยของสังข์โกหกนางพันธุรสว่าโดนมีดบาดแล้วเอาผ้ามาพันนิ้วไว้ ทำให้นางยักษ์เสียใจมากถึงกับน้ำตาไหลและเกิดอาการโมโหสั่งลงโทษเหล่าพี่เลี้ยงด้วยการแกล้งเนื้อ แต่ยังมีพระขยของสังข์ได้ขอภัยโทษให้ นอกจากนี้นางพันธุรสเป็นยักษ์จอมโกหกและไม่มีสัจจะ กล่าวคือเมื่อนางพันธุรสไปเที่ยวบอกว่าไปวันเดียวช่างบ้าย ๖ จะกลับแต่ปรากฏว่าไปเจ็ดวันถึงได้กลับคืนมา บอกว่าไปเจ็ดวันกลับแต่ปรากฏว่าไปวันเดียวเพียงช่วงบ้ายก็กลับคืนมาแล้ว และโกหกพระขยของสังข์ไม่ไปในเขตหวงห้ามว่ามีผีสิงอยู่ในที่นั้น ดังว่า

“ลูกอย่าจำเพาะ	เข้าไปทางซ้าย	มันร้ายอย่าไป
แม่ซ่อนปิดบัง	ซันท์ซังเอาไว้	นั่นลูกอย่าไป
	ลำเนานั้นเลย ๖	
มีผีพระบาท	จักรโธตณฤนาถ	พ่อของเจ้านี้
หากเห็นใครไป	ลำเนานั้นหนา	ยิ่งจะโทษา

ชีวิตจะให้ตาย ฯ

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 286)

ตัวละครนางพันธุรัตในเรื่องสังข์ทองกับนางพันธุรสในขงสังข์ พบว่ามีบทบาทเหมือนกันคือเป็นมารดาบุญธรรมของตัวละครเอก ในด้านลักษณะนิสัยพบว่ามีทั้งเหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ เป็นยักษ์ที่รักบุตรบุญธรรมมาก โมโหร้าย และไม่มีสัจจะ ลักษณะแตกต่างกัน คือ ในวรรณคดีเรื่องขงสังข์ฉบับภาษาเขมร กล่าวว่านางพันธุรสเป็นยักษ์มุสาได้เอาเรื่องผีมาหลอกเพื่อให้ตัวละครเอกเกิดความกลัวไม่กล้าไปในที่หวงห้าม ในด้านชื่อของตัวละครพบว่ามีคล้ายคลึงกันแต่มีความหมายที่ต่างกัน ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว

2.5.4 ตัวละครเทวดา

ตัวละครเทวดาในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขงสังข์ ได้แก่ พระอินทร์และพระวิษณุกรรม จะทำการเปรียบเทียบตัวละครเทวดาในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขงสังข์ ดังนี้

2.5.4.1 เปรียบเทียบตัวละครพระอินทร์

ตัวละครพระอินทร์ในเรื่องสังข์ทอง พบว่า มีบทบาทที่สำคัญในการคลี่คลายปมปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ของเรื่องให้คลี่คลายไปด้วยดี คือเป็นผู้มาท้าแข่งขันตีกลองกับนางเมือง จนทำให้พระสังข์ยอมเปิดเผยตัวตนที่แท้จริงออกมา และเป็นผู้ไปเข้าฝันท้าววยศวิมลให้เดินทางออกตามหาแม่และบุตรทำให้กลับมาอยู่บ้านเมือง ดังว่า

“เมื่อนั้น

อันลูกน้อยหอยสังข์กุมาร

ถึงจะทำอย่างไรก็ไม่ตาย

บัดนี้ได้ลูกสาวท้าวสามนต์

แต่ส่วนนางจันท์ก็ลยา

ยายกับตาเลี้ยงไว้ในพงพี

นางยังอยู่ปลายด่านบ้านนอก

ท้าวจงรีบร้อนอย่างอนใจ

สหัสสนัยน์ได้ฟังจึงว่าขาน

บุญญาธิการเขาล้นพ้น

บรรยายเล่าความมาแต่ต้น

ครอบครองไพร่พลมนตรี

ทนต์ทุกขั้รมาหมองศรี

เทวียากเย็นเชื่องใจ

นี้เราเฝ้าดูตอกลึงบอกให้

ควรไปรับลูกกับเมียมา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 184-185)

ในด้านลักษณะนิสัยของพระอินทร์ พบว่า เป็นผู้มีเมตตากรุณาคอยช่วยเหลือให้พระสังข์ได้พบกับพระบิดาและพระมารดา และพระอินทร์ได้ช่วยให้พระสังข์ถอดรูปเงาะออก กล่าวคือ

พระอินทร์เกิดความสงสารนางรจนาที่ต้องทนทุกข์เพราะพระสังข์ไม่ยอมถอดรูปเงาะ จึงได้วางแผนมาช่วยให้นางรจนาพ้นทุกข์ ดังว่า

“มาจะกล่าวบทไป	ถึงท้าวสหสนันย์ไตรตรึงษา
ทิพาสน์เคยอ่อนแต่ก่อนมา	กระด้างดั่งศิลาประหลาดใจ
จะมีเหตุมันแน่นในแดนดิน	อมรินทร์เร่งคิดสงสัย
จึงสอดส่องทิพเนตรดูเหตุภัย	ก็แจ้งในใจนางรจนา
แน้มมิไปช่วยจะม้วยมอด	ด้วยสังข์ทองไม่ถอดรูปเงาะป่า
จำจะยกพลพลเทวา	ลงไปล้อมพาราสามนต์ไว้
ชวนเจ้าธานีดีคัลพนัน	น้ำหนามันจะสู้ใครได้
จะชูให้นั่งกตกใจ	ออกไปหาบุตรสุดท้อง
พระสังข์ครั้งนี้จะถอดเงาะ	งามเหมาะไม่มีเสมอสอง
พ้อตาจะได้เห็นเป็นรูปทอง	ทั้งทำนองเพลงคลีต้อยฤทธิ์”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 143)

ส่วนในเรื่องของสังข์ พบว่า ในเรื่องพระอินทร์เป็นผู้มีบทบาทหลาย ๆ อย่าง ได้แก่ เป็นผู้ไปอัญเชิญพระโพธิสัตว์ให้จุติลงมาเกิดเพื่อสร้างสมบารมี เป็นผู้วางแผนมาแข่งขันตีคัลพนันเอาบ้านเมืองเพื่อให้พระขอมของสังข์ถอดรูปเงาะ เป็นผู้ไปเข้าฝันพระบาทยศวิมลให้ออกติดตามลูกเมียกลับสู่เมือง และเป็นผู้ชุบชีวิตพระขอมของสังข์ นางรจนาและนางจันทเทวีให้พ้นจากความตาย ดังว่า

“เมื่อนั้นพระอินทรา	ทรงกรุณาในครานั้น
เอน้ำกุดทิมา	ล้วนน้ำคันระหอมสดไส ฯ
เมื่อท่านเหาะลงมา	แล้วท่านเอน้ำสวรรค์ไส
จากสถานสวรรค์าลัย	ลงมานั่งบนปราสาท ฯ
ล้วนแต่แก้วรจนา	งามใสภาสว่างเลื่อมพราย
หลั่งน้ำลงเป็นอาทิ	ตกไปยังองค์กษัตรา ฯ
แล้วจึงรู้สมประดี	กษัตริย์ทั้งสามกาลนั้นหนา
รอดพระชนม์พลัน	ตั้งแต่ต้นมาแล ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 416)

ในด้านลักษณะนิสัยของพระอินทร์ พบว่า เป็นผู้เมตตากรุณาคอยช่วยเหลือพระขอมของสังข์ นางรจนา และนางจันทเทวี ให้รอดพ้นจากอุปสรรคทั้งปวง เช่น ช่วยให้พระขอมของสังข์ได้เปิดเผยตัวตนที่แท้จริง ช่วยชุบชีวิตให้ฟื้นคืนชีพ และช่วยให้พระขอมของสังข์กับนางจันทเทวีได้กลับสู่

เมืองที่ต้องพลัดพรากมานาน นอกจากนี้ ยังพบอีกว่าพระอินทร์เป็นเทวดาที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน กล่าวคือพระองค์จะให้ความเคารพต่อพระขยของสังข์ในฐานะที่เป็นพระโพธิสัตว์ ดังว่า

“เหล่านุชย์ทั้งชายหญิง	สรรเสริญบารมี	พระพงศ์หน่อโพธิสัตว์ ฯ
องค์หน่อพงศ์พุทธรัตน์	รุ่งเรืองเถลิงนัก	ท่ามกลางชุมนุมบริวาร ฯ
นั่งบนแคร่แท่นหงสา	รัตน์เรืองเจิดจ้า	สว่างไสวล้วนรัตน์รจนา ฯ
ทั้งอินทร์พรหมเทวดา	ต่างล้วนพร้อมกัน	ทั้งมนุษย์ด้วยเสียงขจาย ฯ
โอนองค์โน้มซึ่งกายา	อัญชลีน้อมถวาย	บังคมประณมโพธิสัตว์ ฯ
บพิตรอัญเชิญเสด็จอยู่	ครองราชย์สมบัติ	เป็นไอศุรย์สัพโลกา ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 374)

ตัวละครพระอินทร์ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์ พบว่ามีบทบาทที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะเหมือนกัน คือ เป็นผู้วางแผนช่วยให้ตัวละครเอกหลุดรูปเงาะออก ช่วยให้ตัวละครเอกกับพระมารดาได้กลับสู่เมืองที่ต้องพลัดพรากมานาน ลักษณะแตกต่างกัน คือ ในเรื่องขยของสังข์กล่าวพระอินทร์เป็นผู้อัญเชิญพระโพธิสัตว์จุติลงมาเพื่อสร้างบารมี แต่ในเรื่องสังข์ทองไม่พบเหตุการณ์นี้ นอกจากนี้ในเรื่องขยของสังข์ พระอินทร์มีบทบาทเป็นผู้ชุบชีวิตตัวละครในเรื่องด้วย ซึ่งไม่ปรากฏเหตุการณ์นี้ในเรื่องสังข์ทองแต่อย่างใด ในด้านลักษณะนิสัยของพระอินทร์ พบว่าทั้งสองฉบับกล่าวไว้ตรงกัน คือ พระอินทร์เป็นผู้มีเมตตากรุณา จะต่างกันก็เพียงแต่ในเรื่องขยของสังข์ กล่าวว่าพระอินทร์เป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน กล่าวคือถึงแม้ว่าพระอินทร์จะเป็นผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้วยังให้ความเคารพพระขยของสังข์ซึ่งเป็นตัวละครเอกอีกด้วย

2.5.4.2 เปรียบเทียบตัวละครพระวิษณุกรรม

ตัวละครพระวิษณุกรรม (วิศณุกรรม) ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์ พบว่าเป็นตัวละครที่ทั้งสองฉบับมีเหมือนกัน ตามตำนานกล่าวว่าพระวิษณุกรรมเป็นนายช่างใหญ่ของพระอินทร์ ในเรื่องสังข์ทอง พบว่าพระวิษณุกรรมมีบทบาทเป็นผู้ช่วยของพระอินทร์ในการถือสารไปยังเมืองสามนต์เพื่อทำแข่งขันตีคลีพนันเอบ้านเมืองกับเมืองสามนต์ ดังว่า

“เมื่อนั้น	องค์ท้าวมขมานเป็นใหญ่
สั่งพระวิศณุกรรมทันใด	จงแต่งสารถือไปในเมือง
บอกพระยาสามนต์มาตีคลี	พนันเอบูรีให้ล้อเลื่อน
แม่นแพ้เราอย่าพักยกเยื้อง	จะริบเอบ้านเมืองเสียบัดนี้”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 146)

ในด้านลักษณะนิสัยของพระวิษณุกรรม พบว่าเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ กล่าวคือพระวิษณุกรรมปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากพระอินทร์อย่างไม่บกพร่อง เช่นเป็นผู้ถือสารไปยังเมืองสามนตฺและข่มขู่ให้ท้าวสามนตฺให้ตกใจกลัว และยังพบว่าพระวิษณุกรรมได้สั่งให้พระวิษณุกรรมเป็นผู้เอาเครื่องทรงไปถวายพระสังข์ ดังว่า

“เมื่อนั้น	พระวิษณุกรรมแกล้ากล้า
ค่านับรับเทวบัญชา	แล้วพาเครื่องประดับไปฉับไว
ครั้นถึงกระท่อมน้อยเจ้าหอยสังข์	กำบังกายาเข้ามาใกล้
เอาเครื่องทรงขององค์สหสังข์	วางลงส่งให้กับเจ้าเงาะ
แล้วว่าเครื่องประดับสำหรับนี้	สำหรับใส่ทรงตีคลีเดาะ
มัจฉวนประทานจำเพาะ	ว่าพลางแล้วเหาะกลับมา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 164)

ส่วนในเรื่องของสังข์ พบว่าพระวิษณุกรรมมีบทบาทในการช่วยพระอินทร์ในการส่งสารไปยังเมืองสามนตฺในการทำแข่งขันตีคลีพนันเอาบ้านเมือง ส่วนในด้านลักษณะนิสัยของพระวิษณุกรรม พบว่าเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ปฏิบัติตามคำสั่งที่ได้รับมอบหมายอย่างเคร่งครัด ดังว่า

“จัดทัพบันดาล	รู้เรื่องสดไส	พรรณรายนานา
เสร็จแล้วท่านใช้	พระวิษณุกรรม	ว่าจงนำสาร
	ไปแจ้งกษัตรา ฯ	
พระบาทสามล-	ราชอย่าสงสัย	พระองค์แถลงว่า
อย่าได้มีอีก	ตกใจเลยนา	แล้วพระอินทรา
	สั่งความจนครบ ฯ	
พระวิษณุกรรม	ก็ออกไปพลัน	กษัตราธิบดี
ประทับบนเกย	แก้วเออยมิขมื่น	ตะโกนแถลงสาร
	จากพระอินทร์ไอศุรย์ ฯ	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 342-343)

ตัวละครพระวิษณุกรรมในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ พบว่า มีบทบาทเหมือนกัน คือ เป็นผู้ช่วยพระอินทร์ในการทำแข่งขันตีคลีพนันเอาบ้านเมือง ในด้านลักษณะนิสัย พบว่า มีลักษณะนิสัยเหมือนกัน คือ เป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่

จากการเปรียบเทียบตัวละครในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ ได้ทำการเปรียบเทียบตัวละคร 4 ประเภท ได้แก่ ตัวละครมนุษย์ ตัวละครนาค ตัวละครยักษ์ และตัวละครเทวดา พบว่ามีทั้งเหมือนและแตกต่างกันทั้งในด้านชื่อตัวละคร บทบาทและลักษณะนิสัย ในด้านทั้งชื่อตัวละคร พบว่าตัวละครบางตัวมีชื่อที่ตรงกัน ตัวละครบางตัวมีชื่อที่คล้ายคลึงกันแต่มีทั้งความหมายตรงกันและแตกต่างกัน ตัวละครบางตัวมีชื่อที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ยังพบอีกว่าตัวละครบางตัวมีเฉพาะในเรื่องสังข์เท่านั้น ตัวละครบางตัวมีเฉพาะในเรื่องขอมสังข์เท่านั้น ในด้านบทบาทของตัวละคร พบว่า โดยมากมีบทบาทที่เหมือนกัน และมีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย ในด้านลักษณะนิสัยของตัวละคร พบว่า มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะเหมือนกัน พบว่าตัวละครฝ่ายดีจะมีลักษณะนิสัยและพฤติกรรมไปในทางที่ดี ส่วนตัวละครฝ่ายร้ายก็จะมีลักษณะนิสัยและพฤติกรรมไปในทางร้าย ส่วนในด้านความแตกต่าง พบว่า ตัวละครบางตัวมีลักษณะนิสัยและพฤติกรรมเฉพาะตัวที่แตกต่างกันออกไป ดังผู้วิจัยได้เสนอไว้แล้วข้างต้น

2.6 การเปรียบเทียบด้านฉาก

ในการเปรียบเทียบเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ ผู้วิจัยสนใจที่จะเปรียบเทียบด้านฉากที่ปรากฏในเรื่อง ซึ่งฉากเป็นสถานที่และบรรยากาศที่ให้ตัวละครโลดแล่นไปตามเรื่องราว ฉากนั้นมีอยู่ 2 ประเภท คือฉากสมจริง หมายถึงฉากที่เป็นสถานที่จริง และฉากในอุดมคติ หมายถึงฉากที่เกิดจากจินตนาการของกวีเป็นผู้ผู้สร้าง จากการศึกษาเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ พบว่าไม่ปรากฏฉากที่เป็นสถานที่จริง มีเพียงฉากที่เกิดจากจินตนาการของกวีเป็นผู้ผู้สร้างเท่านั้น

2.6.1 ฉากในเรื่องสังข์ทอง

2.6.1.1 ฉากในวัง

ฉากในวังที่ปรากฏในเรื่องสังข์มีทั้งหมด 2 เมือง คือเมืองยศวิมลกับเมืองสามนต เมืองยศวิมลมีท้าวยศวิมลเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองมีพระมเหสีนามว่านางจันทเทวีและมีพระสนมนามว่านางจันทา ชื่อเมือง “ยศวิมล” มีชื่อตรงกับพระนามกษัตริย์ผู้ครองเมือง มีความหมายว่าเมืองที่บริสุทธิ์ปราศจากมลทิน ซึ่งเมืองยศวิมลเป็นสถานที่เกิดของตัวละครเอก ซึ่งเป็นเทวดาจุติลงมาบำเพ็ญบารมี เมืองยศวิมลจึงเป็นที่บริสุทธิ์สำหรับเป็นที่ประทับของผู้มีบุญญาธิการนั่นเอง ฉากเมืองยศวิมลปรากฏให้เห็นท้าวยศวิมลกับพระมเหสีและนางสนมบวงสรวงและถือศีลเพื่อขอบุตร ดังว่า

“ประชาชนจนจิตไม่คิดหวัง

เวทนาเป็นพระยาสมบัติมี

จึงดำรงสตรัสเล่ามเหสี

เจ้ามาช่วยพิศิตนระดวงใจ

ยิ่งประดังพลุกพล่านทั้งกรุงศรี

มาไรที่ไอรสยศไกร

ถ้วนถี่ชี้แจงแถลงไข

ค้นคว้าหาไปคู่ตามบุญ

บวงสรวงช่องเซทุกเวลา
ถ้วนทุกนางในให้พร้อมมูล

รักษาศีลด้วยช่วยอุดหนุน
เกลือกบุญของใครได้ทำมา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 7)

เมืองสามนต์มีท้าวสามนต์เป็นกษัตริย์ปกครอง มีพระมเหสีนามว่านางมณฑาและมีพระธิดา 7 พระองค์ ซึ่งมีนางรจนาเป็นลูกสาวคนสุดท้อง ชื่อเมือง “สามนต์” ตรงกับพระนามกษัตริย์ผู้ครองเมือง มีความหมายว่ารอบ ๆ หรือ ไกลเคียง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าชื่อเมืองน่าจะมาจากเมืองสามนต์มีอาณาเขตติดต่อกับเมืองต่าง ๆ หลายเมือง หรือเมืองสามนต์เป็นเมืองใหญ่เมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงตกเป็นเมืองขึ้น สืบเกิดได้จากตอนท้าวสามนต์จัดพิธีให้บุตรทั้งเจ็ดนางเลือกคู่ ได้มีเจ้าชายจากต่างเมืองมากมายเข้าร่วมพิธี สำหรับฉากเมืองสามนต์ปรากฏให้เห็นพิธีเลือกคู่ของทั้งเจ็ดนาง ดังว่า

“มาจะกล่าววบทไป
เสวยราชสมบัติสวัสดิ
อันองค์เอกอัครชายา
มิติดานาร่วมอุทร
น้องนุชสุดท้องชื่อรจนา
พรังพร้อมพระสนมกำนัล
ท้าวคิดรำพึงถึงเวียงชัย
เห็นจะไม่จริงยังยืน
จำจะคิดปลุกฝังเสียยังแล้ว
ถ้าเขยคนใดดีมีปัญญา

ถึงท้าวสามนต์เรื่องศรี
ในบุรีสามนต์พระนคร
ชื่อมณฑาเทวีศรีสมร
ทั้งเจ็ดนามกรต่างกัน
โสภาเพียงนางในสวรรค์
เป็นสุขทุกนิรันดร์วันคืน
นานไปจะเป็นของเขารื่น
ด้วยลูกแต่แต่พื้นพระธิดา
ให้ลูกแก้วมีคู่เสนาหา
จะยกพารามอบให้ครอบครอง”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 79)

2.6.1.2 ฉากบ้านป่า

เมื่อนางจันทเทวีกับลูกน้อยหอยสังข์ถูกขับออกจากวัง ก็ระหกระเหินมาอาศัยอยู่บ้านป่ากับตายายและใช้ชีวิตอย่างยากลำบาก ทำให้เห็นถึงฉากเกี่ยวกับการใช้ชีวิตของชาวบ้านป่า ชีวิตส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติและพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต ทำให้วิจัยเห็นถึงการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในอดีต คือการทำเกษตรกรรม ปลุกถั่วปลุกงา การหาบน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ เข้าป่าหาฟืน เก็บผักและขุดเผือกขุดมันจากป่าเพื่อเป็นอาหาร ของป่าที่หามาได้นั้นหากมีมากพอก็จะนำไปขายด้วย เพื่อเป็นรายได้ไว้ใช้สอยในครัวเรือน ดังว่า

“เดินมา

สุริยาร้อนแรงแสงใส

แลเห็นบ้านป่าพนาลัย
พบสองเฒ่าปลูกถั่ว

โฉมยงดีใจเข้าไปพลัน
นางนั่งวันทาขมิ้น

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 21)

“อยู่กับยายตาได้ห้าปี
ครั้นค่ำตักน้ำเข้าข้าว
เทียวเก็บผักหักพื้มา

ยากแค้นแสนทวิทุกเวลา
ครั้นรุ่งเช้าเจ้าเข้าป่า
กลยาข้าขายได้เลี้ยงตัว”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 22)

2.6.1.3 ฉากเมืองบาดาล

เมื่อพระสังข์ถูกจับประหารชีวิตด้วยการจับถ่วงน้ำ เป็นเหตุให้ท้าวภุชงค์นาคราชต้องขึ้นมาจากเมืองบาดาลเพื่อมาช่วยพระสังข์แล้วพาไปยังเมืองบาดาล ทำให้เห็นฉากเมืองบาดาลซึ่งเป็นที่อยู่ของเหล่าพญานาค เชื่อกันว่าเมืองบาดาลเป็นเมืองที่อยู่ลึกลงไปใต้แม่น้ำ ในวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทย พบว่าท้าวภุชงค์เป็นผู้ปกครองเมืองบาดาลและมีบริวารภายใต้การปกครองมากมาย ท้าวภุชงค์ยังเป็นพญานาคที่สร้างแต่กรรมดี ทั้งให้ทานและรักษาศีล ในตอนที่พระสังข์ถูกจับถ่วงน้ำได้มีเทวดาตกลงใจให้ท้าวภุชงค์นาคราชออกไปช่วยเหลือพระสังข์จนรอดพ้นจากความตาย ดังว่า

“เมื่อนั้น
กับดักกระดักโหรคนตาย
ปรากฏพระยศศักดิ์ศรี
ศาลารักษาศีลทาน

ท้าวท่นภุชงค์องค์สหาย
ล้าเลิศเพริศพรายในบาดาล
บรรดานาคไม่ต่อต้าน
อยู่ใต้บาดาลพิมานชัย”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 53)

“ครั้นถึงจึงวางบนแท่นแก้ว
บอกเมียรักพลันมีทันน่าน
พี่ไปได้มาแต่วาริ

ผ่องแผ้วปรีดีเปรมเกษมศานต์
บริวารแวดล้อมอยู่พร้อมเพรียง
จมในชลธิไม่มีเสียง”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 53)

2.6.1.4 ฉากทะเล

เมื่อท้าวภุชงค์นาคราชช่วยพระสังข์ให้รอดพ้นจากความตายได้แล้ว ต่อมาท้าวภุชงค์คิดถึงนางพันธุรัตซึ่งเป็นภรรยาของเพื่อนรักของตน นางพันธุรัตเป็นม่ายมาหลายปีแล้วและไม่มีลูกหลานไว้สืบสกุล ท้าวภุชงค์บอกความจริงกับพระสังข์ว่าตนเองไม่ใช่มนุษย์ จึงได้ส่งพระสังข์ไปเป็น

บุตรบุญธรรมของนางพันธุรัตโดยการเนรมิตสำเนาทองพร้อมพระราชสารไปด้วย ในการเดินทางของ พระสังข์ทำให้เห็นฉากของทะเลได้อย่างชัดเจน กล่าวคือในท้องทะเลมองไปทางไหนก็มีแต่น้ำกับฟ้า และยังเห็นสัตว์ในทะเลมากมาย ซึ่งบรรยากาศเหล่านี้ทำให้เปลี่ยนใจและคิดถึงพระมารดาที่ต้องพลัดพรากจากมา ดังว่า

“เมื่อนั้น คว้างคว้างมาในกลางทะเลวน มียู่แต่น้ำกับฟ้า ดูเป็นหมอกมัวออกทั่วไป เห็นฉากฉลามตามกัน เงือกงูราหูเหรา มังกรลอยล่องท่องน้ำ คิดถึงพระแม่อยู่แต่ดาด	พระสุวรรณสังข์ระเหเรน ทุกข์ทนแลเหลียวเปลี่ยนใจ ก็เห็นฝั่งฝาก็หาไม่ หวนไหวไม่เคยไปมา ดาษดินหมื่นพันล้วนมัจฉา ทั้งกระโห้โลมาปลาพา คลื่นซัดซัดน้ำมาฉ่ำฉาน เหมือนม้วยวายปราณไปจากกัน”
--	--

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 56)

2.6.1.5 ฉากเมืองยักษ์

เมื่อนางพันธุรัตเลี้ยงดูพระสังข์จนอายุได้ 15 ปี วันหนึ่งนางพันธุรัตไปเที่ยวป่า นางได้สั่งห้ามไม่ให้พระสังข์เข้าไปบริเวณบ่อน้ำช้ายขวาและห้ามเข้าไปในห้องครัว ด้วยความสงสัยพระสังข์จึงแอบเข้าไปดู สิ่งที่พระสังข์ได้เห็นนั้นทำให้พระสังข์เกิดความตกใจกลัวอย่างยิ่ง การที่พระสังข์ได้เข้าไปเห็นโครงของสัตว์และซากของมนุษย์นั้น ซึ่งผู้แต่งต้องการแสดงให้เห็นฉากของเมืองยักษ์ที่มีความน่ากลัว ดังว่า

“ห้ามไว้มิให้ไปที่ครัวไฟ ลับตาสาวใช้ลอบไปพลัน เห็นโครงเสื่อข้างกวางควาย ตกใจไม่เป็นสมประดี พระมารดาว่าบ่อที่ปิดไว้ ลอบหนีพี่เลี้ยงลงไปพลัน ค่อยเอานิ้วพระหัตถ์ชี้ เปิดบ่อขวาลันทันใด เอานิ้วชี้ที่เป็นเงินนั้น	อะไรจะมีอยู่ที่นั่น ได้เห็นสำคัญในทันที ทั้งกายมนุษย์กับซากผี ผิดแล้วชนนี้เห็นเป็นสำคัญ จะมีอะไรเป็นแม่นมั่น เปิดบ่อขายนั่นขึ้นทันใด จุ่มจับบ่อเงินที่ผ่องใส แจ่มใสสว่างอยู่เรืองรอง จุ่มลงดูพลันเป็นทองผ่อง”
---	--

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 64)

นอกจากนี้ ฉากในเมืองยักษ์นอกจากจะมีแต่ความน่ากลัวแล้ว ก็ปรากฏให้เห็นสิ่งวิเศษอยู่ในเมืองยักษ์อีกด้วย นั่นก็คือ บ่อเงินบ่อทอง รูปเงาะ เกือกแก้ว และไม้เท้า ดังว่า

“แล้วพระจึงซ่อนฝูงนาง	มาดูละครปราสาทใหญ่
แล้วเห็นรูปเงาะเหมาะสุดใจ	พระจึงสวมใส่เข้าลองดู
สอดใส่เกือกแก้วทั้งซ้ายขวา	ประดับเพชรพราวตาทั้งคู่
จับไม้เท้าทองลองฤทธิ์ดู	เหาะวูตามช่องบัญชาชัย”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 64-65)

2.6.1.6 ฉากกระท่อมปลายนา

เมื่อนางรจนาเลือกเงาะป่าเป็นสามีแล้ว ทำให้ท้าวสามนต์โกรธเป็นอย่างมากได้สั่งให้ทหารและชาวบ้านสร้างกระท่อมที่ปลายนาขึ้นมาเพื่อให้เจ้าเงาะกับนางรจนาได้อยู่อาศัย เมื่อนางรจนาได้เห็นกระท่อมปลายนาเป็นครั้งแรก ก็รู้สึกโศกเศร้าเพราะรับสภาพกระท่อมไม่ได้ ดังว่า

“ครั้นถึงกระท่อมทับที่อยู่	แลดูสมเพชเป็นหนักหนา
ไม่เคยเห็นเช่นนี้แต่เกิดมา	ก็โศกาทรุดนั่งอยู่นอกชาน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 100)

นอกจากนี้ ฉากกระท่อมปลายนาเป็นฉากที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นอยู่อันสามีภรรยาระหว่างเจ้าเงาะกับนางรจนา นางรจนามองว่าเป็นสถานที่ที่ไม่ดี ส่วนเจ้าเงาะได้กล่าวเสียดสีว่าตนมีวาสนาที่ท้าวสามนต์ประทานกระท่อมปลายนามาให้ ดังว่า

“พื่ออยู่นอกฟ้าหิมพานต์	เทวัญบันดาลให้เทียมมา
เหมือนหนึ่งแก่งชักนำจำเพาะ	จึงได้เมี่ยงามเหมาะจนเกินหน้า
ไม่ควรเคียดลูกสาวท้าวพระยา	แต่วาสนาของเงาะเคราะห์ดี
พระโปรดปรานประทานทับกระท่อม	ทั้งเครื่องใช้ได้พร้อมเพราะบุญที่
น่าชมสมบัติเรามั่งมี	มารศรีอย่าเศร้าเสียใจ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 101)

2.6.1.7 ฉากสวรรค์

เมื่อพระสังข์ไม่ยอมถอดรูปเงาะทำให้นางรจนาเป็นทุกข์ยิ่งนักจนทำให้แท่นบันฑุกัมพลศิลาอาสน์ของพระอินทร์ต้องแจ้งกระดังงา พระอินทร์จึงต้องทำอุบายเพื่อให้พระสังข์ถอดรูปเงาะโดยการยกทัพมาล้อมเมืองสามนต์เพื่อแข่งตีกลิโอบ้านเมือง ฉากสวรรค์ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องสังข์ทองเป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งมีพระอินทร์เป็นผู้ปกครองสวรรค์ในชั้นนี้ ฉากสวรรค์ที่ปรากฏ

ให้เห็นการจัดทัพของเทวดาโดยการแปลงกายเป็นมนุษย์และเห็นถึงการแต่งกายของพระอินทร์เพื่อลงไปยังเมืองสามนตฺ ดังว่า

“บัดนั้น	มาตุลีกราบงามลงสามหน
รีบออกมานอกโพยชนด์	เตรียมพลเทวัญมิทันนาน
เมื่อนั้น	อมรินทร์อินทร์องค์ทรงसन
สอดใส่เครื่องทรงอลังการ	เนาวรัตน์ซั้วลวาวแว
แล้วลีลามาทรงเวไซยันด์	ยกทัพเทวัญเป็นถ้องแถว
เดินโดยอากาศคลาดแคล้ว	รีบขับรถแก้วลงมาพลัน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 143)

2.6.2 ฉากในเรื่องของสังข์

2.6.2.1 ฉากในวัง

ฉากวังในเรื่องของสังข์ปรากฏให้เห็น 2 เมือง คือเมืองโสฬสมหานครและเมืองสามนตฺ สำหรับชื่อเมืองโสฬสมหานคร มีความหมายว่าเมืองพรหมโลก 16 ชั้น ถือกันว่าเป็นที่มีสุขอย่างยอดเยี่ยม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 1274) เมืองที่พระโพธิสัตว์จุติลงมาเกิดชื่อว่าเมืองโสฬสมหานคร จึงมีความเชื่อมโยงกันทางพุทธศาสนา เพราะพรหม 16 ชั้นปรากฏอยู่ในคำสอนทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย เมืองโสฬสมหานครมีพระบาทยศวิมลเป็นกษัตริย์ปกครองและมีพระมเหสี 2 พระองค์ คือนางจันทเทวีและนางฉันทา ฉากในวังของเมืองโสฬสมหานคร ปรากฏให้เห็นการถือศีลภาวนาเพื่อขอบุตรของพระบาทยศวิมลและพระมเหสี ดังว่า

“ข้าจะให้ครอง	ประเพณีสนอง	ข้าจะแต่งตั้ง
ให้เป็นจอมเจ้า	ไอศุรย์ราษฎร์รัฐ	ครองราชย์สมบัติ
	บริบูรณ์สืบไป ฯ	
มเหสีทั้งสอง	เป็นยอดแห่งสตรี	ก้มกราบศิริสา
กราบถวายบังคม	กรประณมไหว้	แล้วจึงยาดรา
	ไปยังลำเนา ฯ	
ประดับดอกไม	คนธมาลา	เทียนธูปแล้วไป
ถวายพระศาสดา	รักษาศีลอยู่	มิให้เศร้าหมอง-
	หม่นในมลทิน ฯ	
เจริญเมตตา	ปฏิบัติภาวนา	ขอบุตรประไพ
ให้ได้ตั้งปอง	ที่มอดหมายไว้	ปรารถนาทุกวัน
	ไม่ขาดเลยหนา ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 232-233)

ส่วนเมืองสามลมีพระบาทสามลเป็นกษัตริย์ปกครอง มีพระมเหสีนามว่านางสามล เทวีและมีบุตร 7 พระองค์ โดยมีนางรจนาเป็นพระธิดาคนสุดท้อง ชื่อเมือง “สามล” มีความหมายว่าสีดำ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าชื่อเมืองอาจจะตั้งตามลักษณะนิสัยของตัวละครในเมืองนี้ กล่าวคือ คนในเมืองสามลค่อนข้างใจดำ เช่น พระบาทสามลได้ขับไล่เจ้าเงาะกับนางรจนาออกจากเมืองและต่อว่านางรจนาด้วยถ้อยคำรุนแรง ส่วนนางสามลเทวีซึ่งเป็นมารดาของนางรจนาไม่เคยไปเยี่ยมลูกสาวเลย หลังจากที่ถูกรับไล่ออกจากเมือง หกนางซึ่งเป็นพี่สาวของนางรจนาก็เยาะเย้ยน้องสาวของตนที่ได้สามีเป็นเงาะและทะเลาะกันถึงขึ้นลงไม้ลงมือ ส่วนหกเขยก็คิดนอกใจภรรยาตนปรารถนาอยากได้นางรจนาซึ่งเป็นน้องสะใภ้มาเป็นภรรยาอีกคน จากที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นลักษณะจิตใจของชาวเมืองสามลได้เป็นอย่างดี สำหรับฉากในวังของเมืองสามลปรากฏให้เห็นตอนพระธิดาทั้ง 7 พระองค์เลือกคู่ โดยพระบาทสามลได้สั่งให้เจ้าพนักงานจัดทำโรงพิธีสำหรับให้พระธิดาทั้งเจ็ดเลือกคู่อย่างวิจิตรงดงาม ดังว่า

“ ยอदनันดานดาช	ล้วนแต่ทองคำ	งดงามอำไพ
รองที่หัวเสา	อัมพรสดใส	ครบถ้วนแล้วหนา
	ท่านจะประดับ ฯ	
ให้ราชบุตรี	คัดเลือกสวามี	หากได้คู่ครอง
ให้เอามาลา	ดอกไม้เสร็จสรรพ	ใส่มือแล้วจับ
	เอาเป็นสวามี ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 313)

2.6.2.2 ฉากบ้านป่าหรือกระท่อมในป่า

นางจันทเทวีถูกไล่ความว่าคบชู้ผู้ชายจึงถูกขับออกจากเมืองขณะตั้งครรภ์ นางจันทเทวีเดินทางโดยลำพังในป่าลึกจนมาพบกับยายเฒ่าและได้ขออาศัยอยู่ในบ้านด้วย ฉากบ้านป่าเป็นที่อยู่ที่ค่อนข้างยากลำบากและแออัดแต่ก็พอเป็นที่อยู่ให้สุขสบายได้ ดังว่า

“ ข้าขออาศัย	บ้านของท่านยาย	อยู่กับท่านยาย
ส่วนยายลำบาก	พึ่งคำพรรณราย	ช่างสบายใจนัก
	จึงกล่าวจาไป ฯ	
ขอเชิญขึ้นมา	เร็วไวอย่าช้า	เผื่อจะสุขสบาย
บ้านยายแออัด	จงอยู่ให้ได้	กษัตริ้อดทน
	ลำบากนักหนา ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 251-252)

นอกจากนี้ นอกจากจะเรียกที่อยู่อาศัยของนางจันท์เทวีกับยายเผ่าว่าเป็นบ้านแล้วยังเรียกว่ากระท่อมอีกด้วย ดังว่า

“จากฐานวิมานปรางปรา-	สาทมามสง่า	เย็นถึงที่แห่งหนึ่ง ฯ
เห็นกระท่อมช่วยแก้อาสัญ	ยายเผ่ายากจน	ขอสาราญองค์ ฯ

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 251)

2.6.2.3 ฉากเมืองบาดาล

เมื่อพระขยของสังข์ถูกจับถ่วงลงน้ำด้วยความลึก 2,000 วา ร้อนไปถึงเมืองบาดาลทำให้พญานาคเนรมิตกายเป็นดอกบัวใหญ่ไปรองรับกายพระขยของสังข์แล้วพาไปยังเมืองบาดาล ฉากเมืองบาดาลปรากฏให้เห็นเมืองซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของพญานาคโดยมีกษัตริย์นาคราชเป็นผู้เป็นผู้นครองเมือง เมื่อกษัตริย์นาคราชพาพระขยของสังข์ไปยังเมืองบาดาลแล้ววางบนแท่นแก้ว จากนั้นกษัตริย์นาคราชก็ให้พระขยของสังข์แต่งองค์ทรงเครื่องอย่างวิจิตรงดงาม และได้ทำพิธีรับขวัญและรับเอาพระขยของสังข์เป็นบุตรบุญธรรม ดังว่า

“รุ่งเรืองโฉมฉาย	ดั่งเทพพรณราย	โสฬสบนสวรรค์ ฯ
เนตราคนไฉไล	โพธิสัตว์เจ้า	บุญตาอึ้งนัก ฯ
ประดับสำหรับเครื่องด้วย	ไม่นานนเลยนา	ได้แต่งบายศรี ฯ
ซึ่งนางกำนัลได้ประดับ	ตกแต่งบายศรี	ทั้งเครื่องนานา ฯ
อาหารตระการครบครัน	ให้รับประทาน	ด้วยวรรณะงดงาม ฯ
จัดเสร็จแล้วจอมนาคร	ได้รับเอาขวัญ	พระราชกุมาร ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 273)

2.6.2.4 ฉากทะเล

พระขยของสังข์ได้เป็นบุตรบุญธรรมของกษัตริย์นาคราชแล้ว แต่พระขยของสังข์ไม่อาจอาศัยอยู่ในเมืองบาดาลได้เพราะเกรงว่าอาจจะได้รับพิษนาครได้ จึงได้เนรมิตสำเภาทองพร้อมด้วยเครื่องใช้สอยมากมายเพื่อส่งพระขยของสังข์ไปเป็นบุตรบุญธรรมนางยักษ์พันธรรสยเมืองจักรโธต (ตาลวัน) การเดินทางของพระขยของสังข์ด้วยสำเภาทองทำให้ได้เห็นฉากทะเลระหว่างการเดินทาง ดังว่า

“พระพายพัดพายพัดไป	ใบกระโดงโย่งไป	เป็นเสียงนานา ฯ
ในน้ำพันลิกมัจฉา	ทั้งปลาโลมา	ขึ้นชมบารมี ฯ
คลื่นซัดแตกเป็นดอกไม	เป็นข้าวตอกซัด	จากน้ำขึ้นมา ฯ

เทพรักษ์อาร์ักษ์เทวดา	ช่วยส่งเณตรา	ลอยล่องไปเทอญ ฯ
เทพดาอาสาขับร้อง	มีเสียงอันไพเราะ	เสียงศัพทให้พร ฯ
ส่วนสำเภาใหญ่บรร	แล่นบนสาคร	ล่องลอยตามไป ฯ
ตามทางแสนไกลเรื่อยไป	ผ่านหนึ่งเดือนไป	มาถึงปากถ้ำ ฯ
สำเภาเข้าไปในนั้น	ได้หกสิบโยชน์	हार้อยปลายด้วย ฯ
เข้าไปในอุโมงค์นั้น	มีหินขนาดใหญ่	เป็นผนังขึ้น ฯ
กระทบสำเภาโครงเครง	อ้ออิงดังขึ้น	ดังครุฑดนตรี ฯ
ดังเพลงจากสรวงสวรรค์	มายังโพธิ-	สัตว์ในสำเภา ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 276)

2.6.2.5 ฉากเมืองยักษ์

เมื่อพระขยของสังข์เดินทางไปถึงเมืองจักรโหดแล้ว นางพันธุรสก็ได้รับพระขยของสังข์เป็นบุตรบุญธรรม ทำให้เห็นฉากในเมืองยักษ์ที่ปรากฏให้เห็นทั้งความสวยงามและความน่ากลัวผสมกันไป ดังว่า

นางจึงอุ้มพระองค์โพธิ-	สัตว์สุระโสภี	ขึ้นบนช้างที่นั่ง ฯ
นางพาพระสุวรรณหอยสังข์	กุมารวรวงศ์	เข้าในพระราชสถานสถิต ฯ
ประดับสำหรับวิจิตร	โกชยพัสดุดงดาม	รับขวัญราชบุตร ฯ
นางให้พี่เลี้ยงกำหนด	หนึ่งพันปรากฏ	กำหนดกำนันรักษา ฯ
ให้เล่นเพลงมหรสพเป็น	ยินดีทยา	บุตราให้สุขสบาย ฯ
สำเร็จงานทั้งหลาย	บริบูรณ์แล้ว	หนึ่งเดือนครึ่งเสร็จแล ฯ

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 282)

ฉากเมืองยักษ์ที่มีความสวยงามของเมืองยักษ์ที่นางพันธุรสได้เนรมิตและประดับตกแต่งให้สวยงามเพื่อรับขวัญพระขยของสังข์ ได้จัดเลี้ยงและเล่นมหรสพถึงหนึ่งเดือนครึ่งจึงเสร็จลุล่วงไปด้วยดี

“ท่านมองไปเห็น	โรงเก็บเศษเนื้อ	ครบทุกประการ
มองเห็นแน่ชัด	ที่เก็บคนกิน	กระดุกกองเต็ม
	สูงเท่าภูเขา ฯ	
ท่านมองเห็นแล้ว	หทัยหวั่นไหว	ตกใจนิจจา
ว่าโอ! แม่ข้า	นี่คงจะเป็น	ยักษ์กินมนุษย์
	ข้าควรอยู่ไย ฯ	

หากได้มนุษย์เป็น	อาหารอันโภชนา	ท่านคงสุขใจ
หากหาไม่ได้	ท่านคงทิวโหย	โอ! ข้าเอ๋ยได้
	อะไรเป็นอาหาร ฯ	
โอ! ควรขยาดกลัว	พระแม่องอาจ	ยิ่งกว่าสิ่งใด
อกลูกร้อนรุ่ม	นิจอยู่รำไป	ทำไฉนจะพ้น
	จากห้วงความตาย ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 284-285)

ฉากเมืองยักษ์ที่ไม่สวยงาม คือ มีโครงกระดูกสัตว์และซากมนุษย์ที่นางพันธุรสปิดบังไว้ไม่ให้พระขของสังข์ได้เห็น มีแต่ความน่ากลัวทำให้พระขของสังข์หาทางหลบหนีออกจากเมืองยักษ์ในเวลาต่อมา

เมืองยักษ์ที่ปกครองโดยนางพันธุรสในตอนแรกกล่าวว่าชื่อ “เมืองจักรโธต” แต่ในตอนท้ายของเรื่องกล่าวว่าเมืองยักษ์มีชื่อว่า “เมืองตาลวัน” ดังว่า

“ร้องเรียกพระขวัญ	ผูกแขนอ้ออิง	แล้วเอาสำเภา
ทองหนึ่งเด็ดฉาย	ดูงามสุกใส	ลอยล่องเข้าไป
	จากกษัตริย์นาคนั้น ฯ	
ไปถึงนคร	ตาลวันบวร	เร็วเหมือนเขาพุ่ง
ล่องลอยบนน้ำ	อัศจรรย์พาไป	ซึ่งตามช่อง
	เลี้ยวตามซอกเขา ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 429)

2.6.2.6 ฉากบ้านนอกเมือง

เมื่อนางรจนาเลือกเจ้าเงาะเป็นสามีแล้ว เหล่าขุนนางพระราชาราชบุรุษพากันหัวเราะซึ่งเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ให้เหล่าอำมาตย์ไปสร้างกระท่อมไว้นอกเมืองเพื่อเป็นที่อยู่ของเจ้าเงาะกับนอกรจนา กระท่อมอยู่ห่างไกลจากเมืองมากชีวิตความเป็นอยู่ของเจ้าเงาะกับนางรจนาเป็นไปอย่างยากลำบาก ดังว่า

“จึงตรัสว่าอำ-	มาตย์เอยพากัน	จัดหาไม้ไผ่
มาสร้างบ้านให้	นอกเมืองที่ไกล	ข้าไม่เสนาหา
	ชอบใจเลยนา ฯ	
ส่วนราชอำมาตย์	พากันขมิขมัน	ไปสร้างเคหา
นอกราชธานี	บุรีราชา	ระยะมรรคา

หนึ่งโยชน์พอดี ฯ
 ให้พานางไป กับเงาฉันไป ไปอยู่ที่นั่น
 ไม่มีซึ่งทรัพย์ สำหรับหมดสิ้น ตามพระประสงค์
 บิดาโกรธไกร ฯ”
 (ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 321)

2.6.2.7 ฉากสวรรค์

เมื่อนางรณนาอ่อนวอนขอให้พระขยของสังข์ถอดรูปเงาแต่พระขยของสังข์ไม่อาจทำตามที่นางรณนาขอได้ทำให้นางเสียใจจนถึงแก่ความตาย เป็นเหตุให้พระอินทร์ต้องลงมาชุบชีวิตให้นางรณนาฟื้นคืนชีพและวางแผนให้พระขยของสังข์ถอดรูปเงาออก โดยวางแผนให้พระวิษณุกรรมนำสารของพระอินทร์ไปแจ้งแก่พระบาทสามลว่าเจ้านันตลีเอาบ้านเมือง ฉากสวรรค์ทำให้เห็นความยิ่งใหญ่ของพระอินทร์ซึ่งเป็นใหญ่กว่าเทวดาทั้งปวงได้สั่งให้กองทัพเทวดาลงมายังเมืองมนุษย์ ดังว่า

“ แล้วองค์อินทรา	ลีลาจะจร	ตั้งราชเกษตร
นั่งม้าอาชาไนย	ประไพบวร	โฉมฉายลงจร
	จรรอกลีลา ฯ	
รัศมีรุ่งเรือง	ประดับครบเครื่อง	ม้าสวรรค์โสกา
เจ็ดจ้าวด้วยรัตน์	มากมายในอา-	กาศทั่วทิศา
	ที่มีดกภัย ฯ	
รุ่งเรืองรัศมี	สว่างด้วยมณี	รัตน์ด้วยมากมาย
มีดมนอัปอน-	ธการนักหนา	รัศมีพระอาทิตย์
	บังไว้ไม่เห็น ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 347-348)

ฉากในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์ พบว่า ทั้งสองฉบับประกอบไปด้วยหลายฉากที่น่าสนใจ ซึ่งฉากเหล่านี้เองช่วยให้เนื้อเรื่องน่าตื่นเต้นสนุกสนาน ฉากที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์ มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะเหมือนกัน คือ ฉากในวังซึ่งเป็นที่พักของพระมหากษัตริย์และเจ้านายที่มีความมั่งคั่งและสะดวกสบาย ฉากบ้านป่าเป็นที่อยู่ของชาวบ้านสามัญชนทั่วไปที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการเลี้ยงชีพ ฉากเมืองบาดาลเป็นที่อยู่ของพญานาค ฉากทะเลปรากฏให้เห็นในตอนพระเอกเดินทางไปเมืองยักษ์ฉากเมืองยักษ์เป็นที่อยู่และปกครองโดยนางยักษ์ ฉากสวรรค์เป็นที่สถิตของเหล่าเทวดา ในด้านลักษณะแตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังข์ทองฉากที่อยู่อาศัยของเจ้าเงาะกับนางรณนาตอนที่ขับออกจากวัง คือ กระโจมปลายนา ส่วนในเรื่องขยของสังข์

คือ บ้านนอกเมือง นอกจากนี้ ฉากที่อยู่อาศัยของนางจันท์เทวีหลังถูกขับออกจากวังไปอยู่กับยายในป่า ในเรื่องของสังข์บางครั้งก็เรียกว่ากระท่อม บางครั้งก็เรียกว่าบ้าน นอกจากนี้ ในเรื่องของสังข์ได้บรรยายเกี่ยวกับฉากต่าง ๆ ได้ละเอียดกว่าเรื่องสังข์ทอง ในด้านฉากที่เป็นชื่อเมือง พบว่า ในเรื่องสังข์ทองชื่อเมืองมักจะตรงกับพระนามกษัตริย์ผู้ปกครองเมืองนั้น ๆ คือ เมืองยศวิมลปกครองโดยท้าวยศวิมล เมืองสามนตปกครองโดยท้าวสามนต์ ส่วนเมืองยักษที่ปกครองโดยนางพันธุรัตไม่ปรากฏชื่อเมือง ในเรื่องของสังข์พบว่าเมืองสามนตปกครองโดยพระบาทสามนต์ เมืองยักษมีชื่อว่าเมืองจักรโศตรมยนคร ซึ่งชื่อเมืองตรงกับพระนามกษัตริย์องค์ก่อนว่าพระบาทจักรโศตซึ่งเป็นอดีตสามีของนางพันธุรส แต่ในท้ายเรื่องพบว่าเมืองยักษมีชื่อว่าเมืองตาลวัน ส่วนเมืองโสฬสมหานครปกครองโดยพระบาทยศวิมล คำว่า “โสฬส” แปลว่าสิบหก ซึ่งหมายถึงเมืองพรหม 16 ชั้นที่มีแต่ความสุข เป็นที่เกิดของพระโพธิสัตว์ ซึ่งเชื่อมโยงกับความเชื่อทางพุทธศาสนาเพราะพรหม 16 ชั้นปรากฏในคำสอนทางพุทธศาสนาอีกด้วย

2.7 การเปรียบเทียบด้านแนวคิด

แนวคิดของเรื่องหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสาระของเรื่อง เป็นทัศนะของกวีที่มองชีวิตของมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่งที่เรียกว่า “ชีวิตทัศน์” หรือมองดูความเป็นไปของโลกที่เรียกว่า “โลกทัศน์” โดยการแสดงผ่านเรื่อง กวีแสดงชีวิตทัศน์ของตนเป็นความคิด เป็นทัศนะ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจชีวิต และวิถีทางการดำเนินชีวิตในโลกดีขึ้น ซึ่งแนวคิดจะต้องสอดคล้องกับเนื้อเรื่องและโครงเรื่อง (บรรเทา กิตติศักดิ์ และคณะ, 2524: 6-7) ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ พบว่ามีแนวคิดคล้ายกัน ดังนี้

2.7.1 แนวคิดในเรื่องสังข์ทอง

แนวคิดหลักของเรื่องสังข์ทอง คือแนวคิดเกี่ยวกับผู้มีบุญญาธิการและแนวคิดความเชื่อทางศาสนา ดังที่ทราบว่าเป็นเรื่องสังข์ที่มีที่มาจากปัญาสาชดกซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาตทางพุทธศาสนา ทำให้เรื่องนี้สอดแทรกคำสอนทางพุทธศาสนา พระสังข์ซึ่งเป็นตัวละครเอกผู้มีลักษณะพิเศษกว่าบุคคลทั่วไป เป็นผู้มีบุญญาธิการมาก มีของวิเศษติดตัว และมีเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครองช่วยเหลือเวลาตกทุกข์ได้ยาก แนวความเชื่อทางพุทธศาสนาประกอบด้วยความเชื่อเรื่องกรรม คนดีย่อมได้รับความคุ้มครอง ดังว่า

“เทพบุตรจุติมาบังเกิด
บุญญาธิการนั้นมากมาย
จะตกน้ำก็ไม่ไหล
จะได้ผ่านบ้านเมืองเลื่องลือ

กำเนิดผดพันคนทั้งหลาย
จะล้าเลิศเพริศพรายเมื่อปลายมือ
ตกในกองกุนท์ไม่สูญชื่อ
อิงอ้อดินฟ้าบาดาล”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 22)

นอกจากนี้ ยังพบแนวคิดรอง คือ แนวคิดเกี่ยวกับความรัก ความรักของพระสังข์กับนาง รจนาถือว่าเป็นความรักที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เจ้าเงาะได้พบนางรจนาทั้งสองพระองค์มีจิตเสน่หารักใคร่กัน เนื่องมาจากบุพกรรมที่สร้างร่วมกันมา ถึงแม้ว่าพระบิดาและพระมารดาของนางรจนาจะไม่พอใจที่เลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ก็ตาม นางรจนาก็พร้อมไปใช้ชีวิตอย่างลำบากกับเจ้าเงาะที่กระท่อมปลายนา หลายครั้งที่เจ้าเงาะโดนกลั่นแกล้งให้หาเนื้อหาปลาซึ่งหมายเอาชีวิตให้ได้ แต่เจ้าเงาะก็ผ่านเหตุการณ์ได้ตลอด โดยมีนางรจนาเป็นคู่ครองที่ดีคอยช่วยเหลือเรื่อยมา จะเห็นว่าความรักของพระสังข์และนางรจนาเป็นความรักที่บริสุทธิ์ ดังว่า

“เมื่อนั้น	พระสังข์ปรีดีเปรมเกษมศรี
เซยชมสมสวาทด้วยเทวี	ในที่กระท่อมทับลับแลง
ครั้นประจุมย์ไก่อ้น	สุริยันเรืองรองส่องแสง
เอารูปเงาะสวมองค์ทรงแปลง	หวังมิให้ใครแจ้งความใน
แล้วว่าแสร้งนางนงลักษณ์	น้องรักผู้ยอดพิสมัย
เราผิวเมียสองคนจวนใจ	มาจะไปหาหุงโภชนา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 107)

นอกจากนี้ ในเรื่องสังข์ทองมีแนวคิดรองอีกอย่าง คือ การไม่ตัดสินคนจากรูปลักษณ์ภายนอก กล่าวคือถึงแม้ว่าเจ้าเงาะจะมีรูปร่างที่อัปลักษณ์น่ากลัวแต่รูปร่างที่แท้จริงแล้วคือรูปทองที่ซ่อนอยู่ภายใน คนเราก็เช่นกันบางคนมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์แต่กลับเป็นคนดีมีศีลธรรม ในทางกลับกันคนที่มีรูปร่างหน้าตาดีไซ้ว่าจะเป็นคนดีเสมอไป ดังว่า

“เข้าไปในทับเห็นลูกเขย	พ่อเจ้าลูกเอ๋ยงามนักหนา
น้อยหรือรูปร่างเหมือนเทวดา	หน้าตาจิ้มลิ้มพริ้มเพรา
ผิวเนื้อเรื่อเรืองเหลืองประหลาด	ดังทองธรรมชาติหล่อเลา
ฟ้าผีเกิดเฮ้ยลูกเขยเรา	งามจริงแล้วเจ้านางมณฑา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 166)

และแนวคิดรองคือความกตัญญู พระสังข์มีความกตัญญูต่อบุพการีเป็นอย่างมาก เมื่อครั้งพระสังข์อาศัยในเปลือกหอยเห็นว่าพระมารดาจันทเทวีต้องทำงานหนักอย่างยากลำบาก พระสังข์ออกมาจากเปลือกหอยและช่วยทำงานบ้านต่าง ๆ เป็นเหตุให้โดนทุบเปลือกหอยแตก เมื่อต้องพลัดพรากจากพระมารดาไม่ลืมบุญคุณพยายามหาทางออกตามหาเพื่อทดแทนบุญคุณท่าน และในตอนที่พระสังข์ได้พบกับพระบิดาแล้วก็ไม่เคยนึกโกรธเคืองต่อพระบิดาที่หมายจะสังหารเมื่อตอนเป็นเด็ก และทดแทนบุญคุณพระบิดาด้วยการครองเมืองสืบต่อมา ดังว่า

“เมื่อนั้น

จึงว่าพระอย่าแห่งแคลงใจ

ซึ่งอุตสาหมาตามลูกรัก

จะขอสนองรองบาท

พระสังข์บังคมประณมไหว้

ลูกมิได้ผูกผิดแก้บิดา

พระคุณของทรงศักดิ์นักหนา

ไปกว่าจะสิ้นชีวัน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 121)

แนวคิดของเรื่องสังข์ทอง คือ แนวคิดเรื่องผู้มีบุญญาธิการและความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวคิดหลัก และมีแนวคิดรอง คือการไม่ตัดสินบุคคลจากรูปลักษณ์ภายนอกและแนวคิดเกี่ยวกับความกตัญญู

2.7.2 แนวคิดในเรื่องของสังข์

แนวคิดหลักของเรื่องสังข์ คือแนวคิดเรื่องผู้มีบุญญาธิการและความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับเรื่องสังข์ทอง กล่าวคือทั้งสองฉบับมีที่มาจากปัญญาสชาดกซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาตทางพระพุทธศาสนาเหมือนกัน แนวคิดเรื่องผู้มีบุญญาธิการในเรื่องของสังข์ กล่าวถึงการสร้างบารมีของพระขยของสังข์หรือพระสุวณณสังข์โพธิสัตว์ตลอดทั้งเรื่อง พระขยของสังข์เป็นพระโพธิสัตว์มาจุติจึงทำให้มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากคนทั่วไป คือ มีของวิเศษติดตัว มีเทวดาและสิ่งศักดิ์ต่าง ๆ คอยช่วยเหลือเสมอ ๆ การสร้างบารมีของพระขยของสังข์มีทั้งให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ตั้งมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม และอบรมสั่งสอนให้ข้าราชการบริพารสร้างแต่ความดี การสร้างบารมีของพระขยของสังข์ทำให้พระขยของสังข์ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในกาลต่อมา ส่วนแนวคิดความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ความเชื่อเรื่องกรรม ความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และคนดีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ย่อมคุ้มครอง ดังว่า

“พระองค์ครองราชย์

ตลอดทั้งโยธา

ปัญญาองอาจ

เสนาบดี

บุราณราชา ฯ

ทั้งสร้างสมผล

ลำเค็ญกายา

ปรโลภภพนั้น ฯ”

สั่งสอนมนตรี

ราชบุรุษบุรี

ศีลสุทธภาวนา

ตั้งจิตปรารณา

ให้ทำกุศล

พยายามในตัว

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 439)

แนวคิดเรื่องความรักถือว่าเป็นแนวคิดอีกอย่างของเรื่องของสังข์ ความรักของพระขยงสังข์กับนางรจนา ไม่ว่าจะมียุบสรรคมาขวางกั้นก็ไม่อาจทำให้ความรักของทั้งสองสั่นคลอนได้ และฝ่าฟันอุปสรรคไปด้วยกัน ดังว่า

“มีแต่เราผัวเมีย	กำสรตมากล้น	เปล่าเปลี่ยวเอกาอิงนักร ๑
แต่เพียงพระองค์นี้	ฉะนี้จะบรรลีย์	ท่านจะล่าสัตว์ไฉนได้ ๑
โอ! จอมขวัญน้องคิดทะยาน	คงผิดไม่พ้น	ไม่ได้ตั้งพระโองการ ๑
ส่วนข้านี้เป็นภริยา	ไม่เสียดายชีวา	จะตายพร้อมพระสวามี ๑”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 326)

ยังมีแนวคิดรองอีกอย่าง คือ ความความกตัญญู พระขยงสังข์ในมีความกตัญญูต่อบุพการีเป็นอย่างมาก เมื่อคราวยังอยู่ในหอยสังข์เห็นพระมารดาต้องตรากตรำลำบากก็ออกมาจากเปลือกหอยเพื่อช่วยมารดาทำงานบ้านต่าง ๆ เมื่อคราวพลัดพรากจากพระมารดา ก็พยายามหาทางติดตามพระมารดาของตน นอกจากจะกตัญญูต่อมารดาแล้วพระขยงสังข์ยังมีความกตัญญูต่อพระบิดาอีกด้วย ถึงแม้ว่าพระบิดาจะหมายเอาชีวิตเมื่อยังเยาว์วัยแต่ก็ไม่เคยโกรธหรือแค้นเคืองต่อพระบิดาเลย พระขยงสังข์ได้ทดแทนบุญคุณของพระบิดาด้วยการกลับมาครองเมืองสืบต่อพระบิดาอีกด้วย ดังว่า

“ท่านจึงโอนองค์	ก้มกราบที่เบื้อง	ซึ่งพระบาท
บังคมกายกร	พระวรบิดา	แล้วจึงกล่าวว่า
	ข้าแต่จอมกษัตริย์ ๑	
ข้าจะไปด้วยแล้ว	กษัตริย์ใหญ่	ทำเช่นนั้นหนา
จะแหงอุทร	ให้มรณกษัย	อย่ามีหทัย
	ทำเช่นนั้นหนา ๑	
ข้าจะไปด้วย	กับพระองค์แล้ว	ดังพระจินดา
ในใจพระองค์	ได้มุงยาตรา	มาให้ข้าเป็น
	ในกาลนี้แล้ว ๑”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 426)

แนวคิดที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ พบว่า ด้านแนวคิดหลักมีลักษณะเหมือนกัน คือ เกี่ยวกับผู้มีบุญญาธิการและแนวคิดความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ในด้านแนวคิดรองพบว่า มีลักษณะแตกต่างกัน คือ ในวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยแนวคิดรอง คือ ความรัก,

การไม่ตัดสินคนจากรูปลักษณ์ภายนอก, ความกตัญญู ส่วนในวรรณคดีเรื่องขงสั้งฉบับภาษาเขมร แนวคิดรอง คือ ความรัก, ความกตัญญู

การเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดีเรื่องขงสั้งทองกับเรื่องขงสั้ง พบว่า มีชื่อเรื่องแตกต่างกัน ในวรรณคดีฉบับภาษาไทย คือ “ขงสั้งทอง” เป็นการตั้งชื่อตามลักษณะการเกิดและลักษณะผิวพรรณของตัวละครเอก ส่วนวรรณคดีฉบับภาษาเขมร คือ “ขงสั้ง” เป็นการตั้งชื่อตามลักษณะการเกิดของตัวละครเอก การเปรียบเทียบเนื้อเรื่อง พบว่า ในเรื่องขงสั้งทองกับเรื่องขงสั้งมีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ในลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งสองฉบับไม่ปรากฏปัจจุบันวัตถุและไวยากรณ์เป็นองค์ประกอบของเรื่อง ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ เรื่องขงสั้งมีคาถาและประชุมชาดกเป็นองค์ประกอบของเรื่อง แต่ไม่พบในเรื่องขงสั้งทอง อดีตวัตถุ พบว่า ทั้งสองฉบับมีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกันออกไป การเปรียบเทียบโครงเรื่อง พบว่าการเปิดเรื่องมีลักษณะแตกต่างกัน คือ ในเรื่องขงสั้งทองเปิดเรื่องด้วยการกล่าวถึงท้าวยศวิมลซึ่งเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองยศวิมล มีมเหสี 2 องค์ และอยากได้บุตรสืบราชบัลลังก์ ส่วนในเรื่องขงสั้งเปิดเรื่องด้วยการกล่าวถึงที่มาของเรื่อง การดำเนินเรื่องมีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ผูกปมปัญหาที่เกิดจากความอิจฉาริษยาและหวังให้อีกฝ่ายพ้นจากตำแหน่งเพื่อให้ตนได้เป็นใหญ่ การปิดเรื่องมีลักษณะแตกต่างกัน คือ ในเรื่องขงสั้งทองกล่าวว่าตัวละครเอกได้พบกับบิดามารดาและติดตามกลับไปครองเมือง ส่วนในเรื่องขงสั้งกล่าวว่าตัวละครเอกได้อภิเษกกับนางจันที่เป็นมเหสีอีกคน มีบุตรสองคนที่เกิดจากนางรจนาและนางจัน จากนั้นตัวละครเอกได้ครองเมืองต่อจากบิดา ในท้ายเรื่องมีการประชุมชาดกและกล่าวถึงอานิสงส์การฟังเรื่องขงสั้ง การเปรียบเทียบแก่นเรื่อง พบว่าแก่นเรื่องหลักมีลักษณะแตกต่างกัน ในเรื่องขงสั้งทอง คือ ความอิจฉาริษยาและหลงในอำนาจของเมียน้อยที่มีต่อเมียนาง ส่วนในเรื่องขงสั้ง คือ การสร้างสมบารมีของพระโพธิสัตว์และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ด้านแก่นเรื่องรองมีลักษณะแตกต่างกัน ในเรื่องขงสั้งทอง คือ ความซื่อสัตย์และจงรักภักดีของภรรยาที่ต่อสามี, หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ส่วนในเรื่องขงสั้ง คือ ความอิจฉาริษยาและหลงในอำนาจของมเหสีที่มีต่อมเหสีด้วยกัน, ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีของภรรยาที่มีต่อสามี การเปรียบเทียบตัวละคร พบว่ามีตัวละครที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะเหมือนกัน คือ ตัวละครแต่ละตัวมีหน้าที่และบทบาทของตนเองในเรื่อง มีทั้งตัวละครฝ่ายดีและฝ่ายร้าย ซึ่งมีลักษณะนิสัยที่ดีและไม่ดีปะปนกันไป ส่วนลักษณะแตกต่างกัน คือ ราชทินนามของตัวละคร ชื่อตัวละคร และจำนวนตัวละคร การเปรียบเทียบฉาก พบว่ามีฉากที่เหมือนและแตกต่างกัน ซึ่งการให้รายละเอียดของแต่ละฉากมีความแตกต่างกัน การเปรียบเทียบแนวคิด พบว่าแนวคิดหลักมีลักษณะเหมือนกัน คือ เป็นเรื่องผู้มีบุญญาธิการและความเชื่อทางพระพุทธศาสนา แนวคิดรองมีลักษณะที่แตกต่างกัน ในเรื่องขงสั้งทอง คือ ความรัก, การไม่ตัดสินคนจากรูปลักษณ์ภายนอก, ความกตัญญู ส่วนในเรื่องขงสั้ง คือ ความรัก, ความกตัญญู

บทที่ 3

การเปรียบเทียบอนุภาคและชนบวรณศิลป์ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมงสังข์

บทนี้เป็นการเปรียบเทียบอนุภาคและชนบวรณศิลป์ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมงสังข์ เพื่อให้เห็นลักษณะเหมือนและแตกต่างเป็นสำคัญ ดังนี้

3.1 การเปรียบเทียบด้านอนุภาค

คำว่าอนุภาค (motif) ที่ใช้เกี่ยวกับวรรณคดี เป็นคำที่มีความหมายพิเศษ ประคอง นิมมานเหมินท์ (2551: 38-39) ให้ความหมายของอนุภาคไว้ว่า เป็นองค์ประกอบเล็ก ๆ หรือองค์ประกอบย่อยในวรรณคดีเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเด่นเป็นพิเศษทำให้เกิดการจดจำและเล่าสืบทอดต่อ ๆ กันไป อนุภาคจึงมักเป็นสิ่งที่แปลกและสะดุดตา องค์ประกอบที่จัดเป็นอนุภาคแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ 1) ตัวละคร ได้แก่ตัวละครที่มีคุณสมบัติหรือลักษณะแปลกหรือพิเศษในด้านใดด้านหนึ่ง 2) วัตถุหรือสิ่งของ ได้แก่ วัตถุสิ่งของซึ่งมีลักษณะพิเศษหรือแปลกผิดธรรมดา รวมทั้งประเพณีหรือความเชื่อที่แปลก ๆ เช่นการเลือกคู่ด้วยการเสี่ยงมาลัย เป็นต้น 3) เหตุการณ์หรือพฤติกรรม ได้แก่ เหตุการณ์หรือพฤติกรรมที่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษ

3.1.1 อนุภาคตัวละคร

3.1.1.1 ตัวละครเอก

ตัวละครเอกในเรื่องสังข์ทองคือ “พระสังข์” ส่วนตัวละครเอกในเรื่องขอมงสังข์ คือ “พระขอมงสังข์” วรรณคดีทั้งสองฉบับกล่าวว่าเป็นผู้มีบุญญาธิการมากเป็นเทวดามาจุติ จึงมีลักษณะพิเศษหลาย ๆ อย่าง คือ อาศัยอยู่ในหอยสังข์เมื่อคลอตออกจากครรภ์มารดา การที่ตัวละครเอกของทั้งสองเรื่องเกิดออกมาเป็นหอยสังข์จึงเป็นที่มาของชื่อเรื่องสังข์ทองและขอมงสังข์ ในเรื่องสังข์ทองฉบับไทยกล่าวว่าสาเหตุที่พระสังข์เกิดออกมาเป็นหอย เพราะเป็นกรรมของนางจันท์เทวีที่จะต้องพลัดพรากจากบ้านเมือง ส่วนในเรื่องขอมงสังข์ กล่าวว่าพระขอมงสังข์คือพระโพธิสัตว์มาเกิดเพื่อบำเพ็ญบารมี สาเหตุที่พระขอมงสังข์เกิดออกมาเป็นหอยสังข์เพราะเกิดจากแรงอธิษฐานให้เป็นเกราะคุ้มกันตัว เมื่อนางจันท์เทวีรู้ว่าบุตรของตนอาศัยอยู่ในหอยสังข์ จึงได้วางแผนทำลายหอยสังข์จนสำเร็จ ทำให้พระขอมงสังข์ไม่เกราะป้องกันตัวและได้เกิดเหตุการณ์ร้าย ๆ ตามมา ดังว่า

“มารดาซ่อนเร้นเห็นพร้อมมูล

ซ่อนอยู่ในสังข์กำบังตัว

ย่องเข้าไปในห้องทับจับไม่ได้

อุม่เอ๋ยพ่อคุณทูนหัว

พ่อทูนหัวของแม่ประหลาดคน

ก็ต๋อยสังข์ให้แหลกแตกป่น

พระสังข์ตกใจดังไฟลง

จะหนีเข้าหอยตนก็จใจ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 24)

“เหตุท่านได้สร้าง
ไม่อาจเข้าไป

สั่งสมบุญมา
เปลี่ยนนั้นได้เลย
ดีแตกมลายไป ฯ”

แต่ก่อนหลายครา
เปลี่ยนนั้นมารดา

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 256)

นอกจากนี้ ตัวละครเอกของทั้งสองฉบับมีรูปร่างแตกต่างไปจากคนทั่วไป คือรูปร่างงดงามดั่งทองและรูปร่างเป็นเงาที่อัปลักษณ์ สาเหตุที่มีรูปร่างงดงามดั่งทองนั้นในเรื่องสังข์ทองกล่าวว่าเกิดจากการลงชุบตัวในบ่อทอง ส่วนในเรื่องของสังข์กล่าวว่าเกิดจากการลงสรงในสระเงินและสระทอง ส่วนสาเหตุที่เป็นรูปเงาอัปลักษณ์นั้นทั้งสองเรื่องกล่าวตรงกันว่าเกิดจากการเอารูปเงามาสวม แต่เมื่อถอดรูปเงาออกก็จะกลายเป็นรูปทองตามเดิม ยังพบอีกว่าตัวละครเอกของทั้งสองฉบับสามารถเหาะเหินได้เป็นเพราะก่อนที่จะหนีออกจากเมืองยักษ์ได้เอาของวิเศษทั้งสามอย่างไปด้วยคือรูปเงา เกือกแก้ว ไม้เท้า เมื่อสวมใส่แล้วทำให้มีอิทธิฤทธิ์เหาะเหินไปทั่วกลางอากาศได้และสามารถเรียกน้ำเรียกปลาได้อันเนื่องมาจากคาถาจินตามนต์ที่นางยักษ์สอนให้ก่อนจะสิ้นใจ

ตัวละครเอกที่ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ในลักษณะเหมือนกัน คือ เป็นผู้มีบุญญาธิการมาเกิดและมีของวิเศษและคาถาจินตามนต์ไว้ครอบครอง ลักษณะที่ต่างกันคือ ในเรื่องสังข์ทองกล่าวว่าตัวละครเอกเป็นเทวดามาจุติ ส่วนในเรื่องของสังข์กล่าวว่าตัวละครเอกเป็นพระโพธิสัตว์จุติลงมาเพื่อบำเพ็ญบารมี

3.1.1.2 หมอเสน่ห์

ในเรื่องสังข์ทอง หมอเสน่ห์มีชื่อว่ายายเฒ่าสุเมธา ส่วนในเรื่องของสังข์มีชื่อว่ายายเฒ่าเสมธา ทั้งสองฉบับกล่าวว่ายายเฒ่าผู้นี้เป็นผู้ที่มีอำนาจเวทย์มนตร์สามารถทำเสน่ห์เล่ห์กลได้ ในเรื่องสังข์ทองกล่าวว่ายายเฒ่าสุเมธาทาเสน่ห์ให้กับนางจันทา โดยการปลุกโหงพรายให้ลุกขึ้นแล้วลนเอาน้ำมัน แล้วเอาขี้ผึ้งปิดปากผีพรายมาบ้านเป็นหุ่นกอดกันแล้วเอาใส่ไว้ใต้ที่นอนนางจันทา จากนั้นท้าวศวมล็กหลงรักนางจันทาแต่เพียงผู้เดียว ดังว่า

“ว่าแล้วจูดเทียนเข้าติดพาน

ปลุกเสกด้วยฤทธิ์วิทยา

ยายเฒ่าจึงลนเอาน้ำมัน

โหงพรายลนลานหาญกล้า

มิช้าลุกขึ้นทั้งโหงพราย

ต่อหน้านางจันทาน่าขวัญหาย

ชี้ฝั่งปิดปากผีพราย
กับนางจันทาให้ทอดกัน
เอาใส่ใต้ที่นอนนางเทวี
ลงชื่อใส่ใส่เทียนตาม
เสกหมากพลูไว้ให้มีได้ซ้ำ

ขึ้นเป็นรูปกายพระภูมิ
แล้วผูกพันไปด้วยด้ายผี
น้ำมันผีเสกใส่ในเครื่องทา
สองยามให้หลงลงมาหา
มีมาอย่าหนีเข้าสืบไป”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 32-33)

ส่วนในเรื่องของสังข์ กล่าวว่ายายเฒ่าเสมธาได้รับว่าจ้างจากนางจันทาให้ไปทำเสน่ห์ที่ในวัง แต่นางจันทาไม่เชื่อว่ายายเฒ่าเสมธาจะทำให้เสน่ห์ได้จริง จึงให้ยายเฒ่าแสดงฤทธิ์ให้ดู ยายเฒ่าเสมธาแสดงฤทธิ์โดยการกำข้าวสารไว้ในมือแล้วร่ายมนต์คาถา ปรากฏว่าข้าวสารในมือแตกหักหมด เมื่อร่ายมนต์อีกครั้งข้าวสารก็กลับมาเต็มมือนั่งเดิม ดังว่า

“นางจึงให้หา	ข้าวสารนั้นมา	เสมธาจกลอง
กำไว้ในมือ	ร่ายมนต์คาถา	ข้าวสารในนั้น
	แตกหมดในมือ ฯ	
แล้วร่ายมนต์อีก	จึงกลับมาเต็ม	มือที่กำไว้
ยายโอ้อวดว่า	มนต์มายานี้	เข้มขลังนักหนา
	ขอทรงทราบเถิด ฯ”	

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 240)

จะพบว่าในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ กล่าวไว้เหมือนกันว่ายายเฒ่าสุเมธาและเสมธาเป็นผู้ที่มีเวทมนตร์คาถาอาคมสูง โดยเฉพาะวิชาเสน่ห์ยาแฝดที่ทำได้ผลจริง ส่วนวิธีการทำเสน่ห์ยาแฝดของวรรณคดีทั้งสองฉบับได้กล่าวแตกต่างกันออกไป

3.1.1.3 ท้าวฤชงค์

ในเรื่องสังข์ทอง ท้าวฤชงค์คือพยานาคที่ช่วยพระสังข์ให้รอดพ้นจากการถ่วงน้ำ ท้าวฤชงค์เป็นพยานาคที่มีฤทธิ์สามารถเนรมิตสิ่งต่าง ๆ ได้ ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ พบว่าท้าวฤชงค์เป็นผู้เนรมิตสำเภาทอง เพื่อให้ตัวละครเอกเดินทางไปเมืองยักษ์ ดังว่า

“จึงเนรมิตด้วยฤทธา	เป็นมหาสำเภาทองผ่องใส
โภชนาสารพันพันใด	พร้อมไปในลำสำเภาทอง”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 55)

ในเรื่องของสังข์ กล่าวว่าท้าวฤชงค์ออกไปช่วยพระสังข์ให้รอดจากการถูกถ่วงน้ำ โดยการเนรมิตบัวทองขนาดเท่าล้อรถไปรองรับตัวพระขยของสังข์ไว้แล้วพาไปยังเมืองบาดาล ดังว่า

“ถึงแล้วจึงเข้าช่วยเหลือ	นิมิตศิระขึ้น	เป็นดอกปทุมมา ฯ
บัวทองโอภาสสดใส	เท่าล้อรถ	รองรับบุตรรัตน์ ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 272)

กล่าวโดยสรุป ท้าวฤชงค์ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยกับเรื่องขยของสังข์ฉบับภาษาเขมรมีลักษณะที่เหมือนกัน คือ เป็นพญานาคที่ใฝ่ในความดีและมีอิทธิฤทธิ์สามารถเนรมิตสิ่งต่าง ๆ ได้ และเป็นผู้ที่ช่วยให้ตัวละครเอกรอดพ้นจากความตาย

3.1.1.4 นางยักษ์

ในเรื่องสังข์ทองนางยักษ์มีชื่อว่า “นางพันธุรัต” ส่วนในเรื่องขยของสังข์มีชื่อว่า “นางพันธุรส” นางยักษ์ของทั้งสองฉบับมีลักษณะเหมือนกัน คือ เป็นยักษ์ม่ายและเป็นผู้รับเลี้ยงตัวละครเอกเป็นบุตรบุญธรรมและรักเหมือนลูกในอุทร นางยักษ์มีของวิเศษสามอย่าง คือ รูปเงาะ เกือกแก้วไม้เท้า ที่สามารถเหาะเหินขึ้นท่ามกลางอากาศได้ ต่อมาตัวละครเอกได้ไปครอบครอง นอกจากนี้ นางยักษ์มีคาถาหาจินตามนต์ติดตัวสามารถเรียกเนื้อเรียกปลาได้ ก่อนตายนางได้สอนคาถานี้แก่ตัวละครเอกเอาไว้ใช้ในภายหลัง นางยักษ์สามารถแปลงกายเป็นมนุษย์และปิดบังไม่ให้ตัวละครเอกล่วงรู้ ดังว่า

“แล้วสั่งกุมภกันท์ให้จัดแจง	ตกแต่งเร่งรัดอย่าขัดขวาง
อีกทั้งข้าเฝ้าท้าวนาง	ต่างต่างแฝงฤทธิ์นิมิตกาย
ให้เป็นมนุษย์สุดสิ้น	ตรัสพลางเทพินผันผาย
เข้าที่นฤมิตบิดเบียนกาย	เฉิดฉายไสยาอาวองค์”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 60)

“นางบอกให้เปลี่ยนกาพา	ครอบครองค้อดดา	เป็นมนุษย์ธรรมดา ฯ
เกรงพระราชบุตรกลัว	ทั้งพระองค์อาจ	ชาติเป็นมนุษย์นั้น ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 281)

นางยักษ์ที่ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์มีลักษณะเหมือนกัน คือ เป็นยักษ์ที่มีอำนาจในการแปลงกายเป็นมนุษย์ได้ มีของวิเศษและคาถาหาจินตามนต์ที่ตกทอดมายังตัวละครเอกในกาลต่อมา

3.1.1.5 พระอินทร์

ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขของสังข์ พบว่าพระอินทร์ถือว่ามืบทบพเป็นอย่างมากในการคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ พระอินทร์มีอำนาจพิเศษหลายอย่าง เช่น การเข้าฝันบิดาของตัวละครเอก เพื่อให้ออกติดตามหามเหสีและโอรส การขี่ม้าเหาะตีกลีท่ามกลางอากาศ ดังว่า

“ควบม้ามุ่งหมายชายข้าเลื่อง	ยักเยื้องย่างท่าสง่างาม
ทรงเลี้ยงลูกคลี่ตีเดาะ	พระอินทร์เหาะขึ้นจากท้องสนาม”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 177)

“พระอินทร์เหินเหาะ	ควบม้าพุ่งไป	วกวณไปมา
ตีลูกคลี่อย่างแรง	มารับจับไว	เวียนวนยาตรา
ในพระตำริ ฯ”		

(ประมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 305)

นอกจากนี้ ในเรื่องขของสังข์พบว่าพระอินทร์มีอำนาจในการชุบชีวิตตัวละคร คือ ในตอนที่พระขของสังข์กับนางจันท์เทวีซึ่งเป็นพระมารดาได้พบกันเป็นครั้งแรกหลังจากพลัดพรากจากกันมานานหลายปี แล้วนางรณาก็มาพบเข้าพบดี ทำให้ทั้งสามพระองค์ได้พบกัน จึงเกิดความปิติดีใจเป็นอย่างมากถึงกับทำให้ทั้งสามพระองค์สิ้นพระชนม์ไปพร้อมกัน ทำให้ร้องถึงบัลลังก์พระอินทร์ต้องลงมาชุบชีวิตให้ฟื้นคืนชีพ ดังว่า

“หลังน้ำลงเป็นอาทิ	ตกไปยังองค์กษัตรา
แล้วจึงรู้สมประดี	กษัตริย์ทั้งสามกาลนั้นหนา
รอดพระชนม์พลัน	ตั้งแต่ต้นมาแล”

(ประมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 416)

พระอินทร์ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขของสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ พระอินทร์มีอำนาจเหนือกว่าเทวดาทั่วไป สามารถเข้าฝันและแข่งตีกลีท่ามกลางอากาศได้ นอกจากนี้ในเรื่องขของสังข์ พบว่าพระอินทร์มีอำนาจในการชุบชีวิตคนตายให้ฟื้นคืนชีพได้อีกด้วย การตายและการชุบชีวิตให้คืนชีพ สะท้อนให้เห็นลักษณะความเชื่อทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับสังสารวัฏ หมายถึงการเวียนว่ายตายเกิดโดยไม่มีสิ้นสุด จนกว่าหลุดพ้นเข้าสู่พระนิพพาน ในคัมภีร์มลินทปัญหา ปรากฏให้เห็นการบูชาวิสัยนา ว่าด้วยการตายแล้วเกิดใหม่ (ว.วิชเรณี, 2555: 15-16) ว่าเหมือนชาวสวนผู้หนึ่งปลูกต้นมะม่วงไว้ ครั้นเกิดผลก็เก็บมารับประทาน เสร็จแล้วเอาเมล็ดมะม่วงนั้นเพาะปลูกต่อไป ถึงคราว

เกิดผลอีก ก็เก็บมารับประทาน แล้วปลูกใหม่ต่อ ๆ ไปอีก สังสารวัฏก็มีอาการหมุนเวียนเช่นนั้นเหมือนกัน

3.1.2 อนุภาควัตถุสิ่งของ

3.1.2.1 หอยสังข์

ในเรื่องสังข์ทองถือว่าหอยสังข์เป็นเปลือกหรือที่กำบังห่อหุ้มให้กับพระสังข์ใช้เป็นที่อาศัย ในเรื่องสังข์ทองกล่าวว่าเป็นเพราะกรรมของนางจันท์เทวีจะต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองจึงคลอດลูกออกมาเป็นหอยสังข์ ดังว่า

“เป็นกรรมตามทันทมเหสี

จะจากที่สมบัติวิตถา

ยามพลอดก็คลอດพระลูกยา

กุมารกำบังเป็นสังข์ทอง”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 13)

ส่วนในเรื่องขของสังข์ หอยสังข์ถือว่าเป็นอนุภาคของวิเศษอย่างหนึ่งที่ปรากฏในเรื่อง และยังเป็นที่มาของชื่อเรื่องอีกด้วย คำว่าขของสังข์ในภาษาเขมรแปลว่าหอยสังข์ หอยสังข์เป็นเกราะกำบังกายให้กับพระขของสังข์ให้พ้นจากภพภัยต่าง ๆ สาเหตุที่ตัวละครเอกสังข์เกิดมาเป็นหอยสังข์เพราะเกิดจากการตั้งจิตอธิษฐานขณะอยู่ในครรภ์มารดา ดังว่า

“ให้ข้ามาเกิด

สมบุญรณกำเนิด

เป็นมนุษย์เกิดหนา

มีหอยสังข์สุทธร

ปรากฏเปลือกเป็น

เกราะหุ้มกายา”

(ประมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 252)

หอยสังข์ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขของสังข์มีลักษณะแตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังข์ทองกล่าวว่าเป็นกรรมที่นางจันท์เทวีต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองจึงให้กำเนิดบุตรเป็นหอยสังข์ สื่อให้เห็นว่าเป็นกรรมไม่ดี ส่วนในเรื่องขของสังข์กล่าวว่าหอยสังข์เกิดจากการอธิษฐานจิตของตัวละครเอกเพื่อเป็นเกราะป้องกันภัย สื่อให้เห็นว่าเป็นเรื่องของกรรมดี

ในทางศาสนาพราหมณ์ เชื่อว่าหอยสังข์หรือสังข์เป็นของศักดิ์สิทธิ์เพราะเคยสถิตของคัมภีร์พระเวทย์ ตามตำนานกล่าวว่ายักษ์ตนหนึ่งชื่อความสังข์ขอสูรได้ขโมยพระเวทย์ที่ไหลออกมาจากโอษฐ์ของพระพรหมขณะบรรทมหลับอยู่ พระนารายณ์จึงต้องทวงเอาคัมภีร์พระเวทย์กลับคืนมา พระนารายณ์เป็นผู้ระบุให้มีสังข์เข้าร่วมพิธีมงคลและเป็นของศักดิ์สิทธิ์อีกด้วย ในทางพุทธศาสนานั้น เห็นว่าเปลือกที่หมุนวนเป็นวงชั้น ๆ ของสังข์มีลักษณะคล้ายคลึงกับขมวดมมของพระพุทธเจ้าและการหมุนวนของวัฏฏะ ความหมายของสังข์ในพุทธศาสนา จึงถือเป็นสัญลักษณ์ของวัฏฏะสังสาร อีกทั้งเสียงสังข์ยังหมายถึงการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้าที่มีความสงบ ลุ่มลึก ก้องกังวานไกล ให้ทุกสรรพสิ่ง

ต้นตัวจากการหลับใหลมุ่งเข้าสู่แสงสว่างทางปัญญา (ชวลิต วิทยานนท์ และคณะ, 2557: 20-22) ดังนั้น สังข์จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งปัญญา เพราะเคยเป็นที่สถิตของคัมภีร์พระเวทย์ เมื่อตัวละครเอกเกิดออกมา มีหอยสังข์เป็นท่อยุอาศัย สื่อให้เห็นว่าตัวละครเอกเป็นผู้มีบุญญาธิการและมีความรู้ความสามารถมาก ส่วนเปลือกที่หมุนเป็นวง จึงหมายถึงวัฏสงสารหรือการเวียนว่ายตายเกิดของพระโพธิสัตว์เพื่อบำเพ็ญบารมี เมื่อบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ได้นำพระธรรมคำสอนมาโปรดสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ประหนึ่งเสียงสังข์ที่ปลุกให้รู้ตื่นจากภยในวัฏสงสาร

3.1.2.2 รูปเงาะ

ในเรื่องสังข์ทองไม่ได้กล่าวถึงอานุภาพของรูปเงาะไว้มากนัก พบว่าเมื่อพระสังข์นำรูปเงาะมาสวมใส่ก็จะกลายเป็นเงาะไปทันที สามารถปิดบังร่างกายที่แท้จริงของตนได้

ส่วนในเรื่องขยของสังข์ ได้กล่าวถึงอานุภาพของรูปเงาะไว้อย่างละเอียด คือ ก่อนที่นางพันธุรสจะสนใจได้บอกกับพระขยของสังข์ ดังว่า

“ส่วนรูปเงาะนั้น	มีเดชนักหนา	กว่าสิ่งใดใด
เจ้าเอามาใส่	ตัวเจ้านั้นแล้ว	อย่าให้ใครรู้
	ว่าเป็นกษัตรา ฯ	
ด้วยความลำบาก	เจ้านั้นจรจาก	เอกองค์เอกา
แม่บนหรือล่าง	รอดจัญญกษัตรา	เท่าไรก็ดี
	เจ้าอย่าหวั่นกลัว ฯ	
แม้จะใส่ไป	เที่ยวทั่วลำเนา	ตำบลไหนไหน
ป็นยิ่งเข้าใส่	ไม่อาจถูกเลย	แสนยานุภาพ
	ไม่เข้าเลยนา”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 305)

รูปเงาะในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ เมื่อใส่รูปเงาะแล้วสามารถปิดบังร่างกายที่แท้จริงของตนได้ ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในเรื่องขยของสังข์กล่าวว่าหากใส่แล้วสามารถป้องกันภัยต่าง ๆ ได้แม้แต่อาวุธก็มีอาจทำร้ายได้เลย

3.1.2.3 ไม้เท้า

ในเรื่องสังข์ทองไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับไม้เท้าไว้เท่าใดนัก มักจะปรากฏคู่กันตอนสวมรูปเงาะและใส่เกือกแก้วเสมอ ๆ สามารถเหาะเหินขึ้นท่ามกลางอากาศได้

ส่วนในเรื่องของสังข์ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับไม้เท้าไว้มากพอสมควร ก่อนที่นางพันธุระจะสิ้นใจ ได้บอกถึงอานุภาพของไม้เท้ากับพระสังข์ไว้ ดังว่า

“หากเจ้าจะเหาะ	ขึ้นบนแห่งหน	ทุกชั้นสถานสวรรค์
ไปเล่นจนค้ำ	กลับมาที่เดิม	รมยราชพิमान
	เห็นจะไม่นาน ๗	
แม้จะลงไป	ยังเปื่องลำเนา	ใต้เปื่องบาดาล
นาคนั้นมาล้อม	บังคมแน่นแท้	ไม่คลาดเคลื่อนเลย
	กลับมาโดยพลัน ๗	
หากจะเร่งรีบ	ไปยังกำแพง	จักรวาลนั้น
ซีไม้เท้าเหาะ	เหินหาออกไป	ด้วยความรวดเร็ว”

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 306)

ไม้เท้าในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะเหมือนกัน คือ สามารถเหาะขึ้นสู่กลางอากาศได้ ส่วนลักษณะแตกต่างกัน คือ ในเรื่องของสังข์กล่าวว่ไม้เท้าสามารถพาเหาะไปยังกำแพงจักรวาล บนสวรรค์และลงไปยังเมืองบาดาลได้

3.1.2.4 เกือกแก้ว

ในเรื่องสังข์ทองจะปรากฏของวิเศษทั้งสามอย่างใช้งานพร้อมกันเสมอ คือ รูปเงาะ ไม้เท้า เกือกแก้ว ของวิเศษทั้งสามอย่างนี้เมื่อนำมาใช้งานก็จะมีอานุภาพมาก ดังว่า

“แลเห็นรูปเงาะเหมาะสุดใจ	พระจึงสวมใส่เข้าลองดู
สอดใส่เกือกแก้วทั้งซ้ายขวา	ประดับเพชรพรายตาทั้งคู่
จับไม้เท้าทองลงถนัดดู	เหาะวูตามช่องบัญชาช่วย”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 64-65)

ในเรื่องของสังข์กล่าวว่าเกือกแก้วเป็นหนึ่งในมรดกของทั้งสามขึ้นจากพระเจ้าจักรโรต นางพันธุระได้กล่าวถึงอานุภาพของเกือกแก้วแก่พระขของสังข์ ดังว่า

“ส่วนเกือกแก้วนั้น	หากใส่บาทา	แม้ไปโดยพลัน
บนน้ำได้น้ำ	ไม่ลืมน้ำสด	ข้างเบาถึงน้ก
	เหมือนปีกแมลงวัน ๗	
อีกประการหนึ่ง	หากเดินและยืน	ข้างบนใบบัว
ไม่สั่นสะเทือน	ไหวติงเลยหนา	แม้ทั้งน้ำด้วย

เดินได้ปกติ ฯ

หากจะใส่รบบ
ไม่มาถึงตัว

เข้ายุทธต่อตั้ง
สิ้นสูญอินทรีย์
เกรงกลัวยิ่งนัก”

คนเป็นแสนนั้น
ไม่รู้สมประดี

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 306)

เกือกแก้วในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขของสังข์มีลักษณะแตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังข์ทองกล่าวว่าหากสวมรูปเงาะ ถือไม้เท้า และใส่เกือกแก้วครบทั้งสามอย่างพร้อมกันแล้วก็จะเหาะขึ้นสู่ท่ามกลางอากาศได้ ส่วนในเรื่องขของสังข์กล่าวว่าหากใส่เกือกแก้วแล้วสามารถไปบนน้ำและไต้ไฟได้ ทำให้ตัวเบา และสามารถใส่ออกรบได้โดยที่ศัตรูไม่มาถึงตัวเลย

3.1.2.5 บ่อเงินบ่อทอง

ในเรื่องสังข์ทองเรียกว่าบ่อเงินบ่อทอง ส่วนในเรื่องขของสังข์เรียกว่าสระเงินสระทองหรือสระโบกขรณี ซึ่งทั้งสองฉบับกล่าวไว้ตรงกัน คือ เมื่อลงไปชุบตัวในบ่อใดผิวพรรณก็จะเปลี่ยนไปตามบ่อที่ลงไปชุบ ในเรื่องสังข์ทองพบว่าก่อนที่จะหนีออกจากเมืองยักษ์ได้แอบเข้าไปชุบตัวในบ่อทองเพียงอย่างเดียว ทำให้ทำให้มีผิวพรรณงดงามดังทอง ดังว่า

“ลอบลงชุบองค์ในบ่อทอง ผิวเนียนวลละอองผ่องสี
เป็นทองคำธรรมชาติราตรี สมถวิลยินดีตั้งใจคิด”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 69)

ส่วนในเรื่องขของสังข์กล่าวว่าก่อนที่จะหนีออกจากเมืองจักรโธต์ได้ลงชุบตัวในสระเงินก่อนแล้วจึงลงชุบตัวในสระทองที่หลัง จึงทำให้มีผิวพรรณงดงามดังทอง ซึ่งเป็นที่มาของพระนามว่า “สุวรรณขของสังข์” ดังว่า

“ทรงจินดาแล้ว ครานั้นพระองค์ ลักลอบยาตรา
ลงสรในสระ ซ้ายไสยงัน ทัวทั้งกายา
หมดจดตั้งเงิน ฯ หมุดตรงไปยัง สระข้างขวานั้น
เสร็จแล้วพระองค์ มุ่งตรงไปยัง ดูแล้วดังทอง
ดูรุ่งเรืองนัก สุวรรณหมดจด ดูแล้วดังทอง
สุกใสพรรณราย ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 395)

บ่อเงินบ่อทองกับสระเงินสระทองในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ สามารถทำให้ผิวพรรณของคนทีลงไปชุบตัวในบ่อนั้น ๆ มีลักษณะที่เปลี่ยนไป กล่าวคือ หากลงชุบตัวในบ่อทอง (สระทอง) ก็จะมีผิวพรรณดั่งทอง หากลงชุบตัวบ่อเงิน (สระเงิน) ก็จะทำให้มีผิวพรรณดั่งเงิน

3.1.2.6 สำเภาทอง

สำเภาทองถือว่าเป็นอนุภาควัตถุสิ่งของอีกอย่างหนึ่งที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ เมื่อท้าวภุชงค์ช่วยตัวละครเอกให้รอดจากการถ่วงน้ำ แล้วนำมาเลี้ยงเป็นบุตรของตน เพราะเชื่อว่าเป็นผู้มีบุญญาธิการมาก เมื่อเลี้ยงดูได้สักระยะหนึ่งจึงส่งไปให้นางยักษ์เลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม การเดินทางของตัวละครเอกเพื่อไปหานางยักษ์เดินทางโดยสำเภาทอง ในเรื่องสังข์ทองกล่าวไว้เพียงว่าท้าวภุชงค์ได้ใช้ฤทธิ์เนรมิตสำเภาทองขึ้นมาและเตรียมอาหารต่าง ๆ ใส่ลงไปในสำเภาทองแล้วส่งพระสังข์ไปหานางพันธุรัต ดังว่า

“จึงเนรมิตด้วยฤทธา เป็นมหาสำเภาทองผ่องใส
โกชนาสารพันพันใด พร้อมไปในลำสำเภาทอง”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 55)

ส่วนในเรื่องขอมสังข์ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับสำเภาทองไว้มากกว่าเรื่องสังข์ทอง กล่าวคือ ท้าวภุชงค์ได้ตั้งจิตอธิษฐานว่าหากพระขอมสังข์จะได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ก็ขอให้สำเภาพัดลอยไปตามน้ำถึงที่หมายโดยปลอดภัย สำเภาทองลอยออกไปกลางมหาสมุทรสามารถลอยออกไปได้เองด้วยอำนาจของเหล่าเทวดาตามรักษา ถึงแม้จะมีคลื่นลมพายุหรือผ่านเมืองยักษ์มารต่าง ๆ ก็ไม่เป็นอันตรายใด ๆ เลย ดังว่า

“อยู่ตรงท้ายเกตรา	ดั่งมีคนมา	บังคับทางเสือ ฯ
ถือเชือกคอยบังคับ	บังคับทางเสือ	ลอยไปตามน้ำ ฯ
พัดพายมาต้องสำเภา	จำเพาะไปยัง	โศตรมยนคร ฯ
รวดเร็วเกรียวกราวจรจาย	เร็วรับนสาคร	บรรทมสุขสันต์ ฯ
ตื่นขึ้นรุ่งเรืองสุดใส	แต่ตัวเจ้านี้	มองไปจำเพาะ ฯ
เห็นสำเภาลอยว่องไว	ช่างดูโอ้อ่า	บนลำนน้ำไป ฯ
ดั่งมีคนมาช่วยดึง	ท้ายสำเภา	ดูเป็นแน่แท้ ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 275)

สำเภาทองในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยองสังข์มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะเหมือนกัน คือ สำเภาทองถูกเสกขึ้นโดยอิทธิฤทธิ์ของท้าวภูงศ์พร้อมทั้งเสกอาหารต่าง ๆ บนสำเภาทอง ส่วนลักษณะแตกต่างกัน คือ ในเรื่องขยองสังข์กล่าวว่าสำเภาทองที่ท้าวภูงศ์เสกขึ้นมา นั้น ประหนึ่งมีคนคอยบังคับทางเสือให้สำเภาทองแล่นไปได้ด้วยดี

3.1.2.7 ต้นไทร

ต้นไทรถือว่าเป็นอนุภาควัตถุสิ่งของที่ปรากฏเฉพาะในเรื่องขยองสังข์เท่านั้น ในตอนที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้สั่งให้มหาดเล็กทั้งสองพระองค์ทำพิธีขอมบุตร นางฉันทาได้ไปทำพิธีขอมบุตรกับต้นไทรทำให้นางมีครรภ์ขึ้นมา ดังว่า

“ส่วนนางฉันทา	มิได้รักษา	สร้างบารมี
นางนำดอกไม้	หมากพลูก็ดี	ไปบูชาพลี
	น้อมนบพระไทร ฯ	
แล้วนางวันทา	ท้าวทั้งทเวา	มีฤทธิ์เกริกไกร
นางอธิษฐาน	บอกกล่าวปราศรัย	กับพระไทรใหญ่
	ปรารณานบุตร ฯ	
ในครานั้นหนา	นางเทพธิดา	ดูแลรักษา
ยังต้นพระไทร	ปรารณาจตุ	ปฏิสนธิทันที
	ในอุทรนางนั้น ฯ”	

(ประมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 233-234)

ในสังคมเขมรมีความเชื่อเรื่องเนียะตาหรืออารักษ์ ที่สามารถให้ความคุ้มครองหรือบันดาลในสิ่งที่คนบนบานขอให้เป็นอย่างได้ นางฉันทาคิดว่าเนียะตาที่สถิตย์ต้นไทรจะสามารถทำให้นางมีลูกได้ จึงทำการขอมลูกกับต้นไทร นางเทพธิดาที่อาศัยอยู่ในต้นไทรแล้วมาเกิดในครรภ์นางฉันทา บุญยงค์ เกศเทศ (2557: 10) กล่าวว่า เทวดาก็แบ่งออกเป็นหลายชั้น ถ้าสิ่งอยู่ตามต้นไม้ เรียกว่า “รุกขเทวดา” ถ้าสิ่งอยู่ตามพื้นดิน เรียกว่า “ภูมิตะเวดา” ถ้าอยู่ในอากาศ เรียกว่า “อากาศเทวดา” ดังนั้น นางเทพธิดาจึงเป็นรุกขเทวดานั้นเอง

3.1.2.8 บัวทอง

บัวทองเป็นอนุภาควัตถุสิ่งของที่ปรากฏเฉพาะในเรื่องขยองสังข์นั้น บัวทองปรากฏให้เห็นในเรื่องสามครั้ง คือ ครั้งแรกบัวทองปรากฏขึ้นในตอนนี้นางจันทเทวีถูกขับออกจากเมือง เมื่อก้าวเท้าจากปราสาทเหยียบพื้นดินแผ่นดินก็สั่นสะเทือน แล้วมีบัวทองขนาดเท่ากับล้อรถมารองรับเท้า

ของนางไว้ ส่วนในครั้งที่สองปรากฏขึ้นเพื่อมารับพระขยของสังข์ตอนที่ถูกจับถ่วงน้ำ เมื่อจมนลงไปก็มี ดอกบัวทองขนาดเท่ากับล้อรถ ซึ่งทำวรุขงคณาคราชเนรมิตขึ้นมาเพื่อรองรับตัวพระขยของสังข์ไว้ ครั้งที่สามปรากฏในตอนที่น่างจันท์เทวีขอพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนด้วยการลุยไฟ ขณะที่นางกำลังลุยไฟ ก็มีบัวทองมารองรับไว้ ดังว่า

“บัวผุดขึ้นมา ทั้งกษัตริย์นาคา ผุดมาจำเพาะ
เท่าล้อราซรถ นางอยู่บนนั้น ท่ามกลางเวหา
ลอยล่องขึ้นไป”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 405)

พุทธทาสภิกขุ (2552: 4) กล่าวว่า ดอกบัวถือว่าเป็นดอกไม้ศักดิ์สิทธิ์ของทุกศาสนา และทุกลัทธิอยู่ก่อนแล้ว ดังปรากฏให้เห็นเทพเจ้าและศาสดาของหลาย ๆ ศาสนาประทับอยู่บน ดอกบัว ในทางพุทธศาสนา เรามักเห็นภาพตอนเจ้าชายสิทธัตถะประสูติออกมาและเดินได้ 7 ก้าว โดยมีดอกบัวมารองพระบาทไว้ ในตอนที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว มักจะปรากฏให้เห็นภาพประทับ บนดอกบัว แสดงให้เห็นว่าบุญญาธิการเท่านั้น ถึงจะมีโอกาสเดินและนั่งบนดอกบัวได้ ซึ่งโดยมาก มักจะเป็นเพศชาย แต่ในเรื่องของสังข์นอกจากพระขยของสังข์ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์จะมีโอกาสได้นั่งบน ดอกบัวแล้ว ยังปรากฏให้เห็นสตรีเพศได้ยืนบนดอกบัว ซึ่งเป็นบัวทองมารองรับเท้าไว้ แสดงให้เห็นว่า สังคมเขมรยกย่องให้เกียรติสตรีเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นสังคมมาตาธิปไตยอย่างแท้จริง

3.1.2.9 น้ำอมฤต

น้ำอมฤตปรากฏให้เห็นเฉพาะในเรื่องของสังข์เท่านั้น น้ำอมฤตคือน้ำทิพย์วิเศษ สามารถทำให้ผู้ดื่มเป็นอมตะหรือสามารถชุบชีวิตคนให้ฟื้นขึ้นมาได้ ในวรรณคดีเรื่องของสังข์ฉบับ ภาษาเขมร กล่าวว่าเมื่อพระขยของสังข์ นางรจนา และนางจันท์เทวีได้พบกันเป็นครั้งแรกก็ดีใจมาก ถึงกับทำให้ทั้งสามพระองค์ถึงแก่ความตาย ทำให้ร้อนถึงพระอินทร์ต้องนำน้ำอมฤตมาจากสรวง สวรรค์เพื่อนำมาชุบชีวิตทั้งสามพระองค์ให้ฟื้นคืนชีพ ดังว่า

“เมื่อนั้นพระอินทรา	ทรงกรุณาในครานั้น
เอาน้ำคุณทิมา	ล้วนน้ำคันระหอมสดไส ๗
เมื่อท่านเทาะลงมา	แล้วท่านเอาน้ำสวรรค์ใส
จากสถานสวรรค์าลัย	ลงมานั่งบนปราสาท ๗
ล้วนแต่แก้วรจนา	งามโสภาสว่างเลื่อมพราย
หลั่งน้ำลงเป็นอาทิ	ตกไปยังองค์กษัตรา ๗
แล้วจึงรู้สมประดี	กษัตริย์ทั้งสามกาลนั้นหนา

รอดพระชนม์พลัน

ตั้งแต่ตื่นมาแล ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 416)

3.1.2.10 คาถามหาจินตามนต์

คาถามหาจินตามนต์ เป็นอนุภาคอย่างหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นทั้งในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ ซึ่งสองฉบับกล่าวไว้เหมือนกันว่าตัวละครเอกของเรื่อง ได้เรียนมาจากมารดาบุญธรรม ซึ่งเป็นยักษ์ ก่อนที่นางยักษ์จะตายได้มอบคาถามหาจินตามนต์แก่ตัวละครเอกไว้ใช้ยามจำเป็น ในเรื่องสังข์ทองกล่าวถึงคาถามหาจินตามนต์ไว้ ดังว่า

“ยังมนต์บทหนึ่งของมารดา
จะเต่าปลาหมึกชาติ
ครุฑาเทวาชั้นบน
เจ้าเรียนไว้สำหรับเมื่ออัปจน

ชื่อว่ามหาจินตามนต์
ฝูงสัตว์จับบาปในไพรสมณต์
อ่านมนต์ขึ้นแล้วก็มาพลัน
จะได้แก้กันตนที่คับขัน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 75)

เมื่อนางพันธุรัตเขียนคาถามหาจินตามนต์ให้พระสังข์เรียบร้อยแล้วนางก็รำไห้จนตายไป พระสังข์จึงจัดการศพของมารดาบุญธรรมจนเรียบร้อยแล้วจึงสวมรูปเงาะ ใส่เกือกแก้ว ถือไม้เท้าเหาะไปยังเมืองสามนต ต่อมาเจ้าเงาะหรือพระสังข์ในรูปเงาะได้นางรจนาเป็นคู่ครอง ทำให้ท้าวสามนต์ไม่พอใจเป็นอย่างมากจึงหาวิธีกำจัดเจ้าเงาะโดยการให้เจ้าเงาะและหูกเขยออกหาปลาและเนื้อ หากใครหามาได้บ่อยก็จะถูกประหารชีวิต พระสังข์ได้ใช้คาถามหาจินตามนต์เรียกปลาเรียกเนื้อได้เป็นผลสำเร็จ ดังว่า

“ครั้นถึงจึงลงหยุดยัง
พระถอดเงาะซ่อนไว้ให้ลับตา
ฝูงเนื้อในป่ามากมาย
ดูดาษแดงไปทั่วไพรวัน

ที่ร่มรังสูงใหญ่ใบหนา
แล้วร้ายมนต์มหาจินดาพลัน
ทั้งละมั่งกวางทรายและฉม้น
เป็นฝูงฝูงวิ่งพันกันมา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 131-132)

ในเรื่องขอมสังข์พบว่าก่อนที่นางพันธุระจะสิ้นใจตายได้มอบคาถามหาจินตามนต์แก่พระสังข์ และนางได้กล่าวถึงอานุภาพของพระคาถา ดังว่า

“และมนต์หนึ่งนั้น
มนต์นี้เป็นผล

ชื่อมหาจินดา
มงคลยิ่งนัก
สมดังปรารถนา ฯ

แม่ให้เจ้าครอง
สุขสวัสดิ์ด้วย

เจ้าจรงำเรียน	ซึ่งมนต์พระเวทย์	แก่นศิลป์ศาสตร์
อย่าได้ตกอับ	เมื่อจะอยู่ที่	นครมนุสสา
	นี้หนาลูกเอ๋ย ๖	
หากจะเรียกสัตว์	สัตว์จะแตกตื่น	เข้ามาโดยพลัน
เรียกปลาปลานั้น	แหวกว่ายเข้าหา	มาไม่ขาดเลย
	ทุกฝูงมากมาย ๖	
ส่วนแก้วมีค่า	เงินทองนั้นด้วย	ในธรณีนี
ถ้าจะปรารณา	จินดาบุญนั้น	เรียกเพราะหมายปอง
	ผูกโผล่ขึ้นมา ๖	
มีอยู่วันหนึ่ง	บิดาของเจ้า	ได้สวดมนต์นี้
เรียกเทพเทวา	เทวดาลงมา	ถึงดังหมายปอง
	ด้วยความปรารณา ๖	
แม้จะใช้เอา	สิ่งใดได้มา	จะไม่คลาดคลา
จะใช้พระพาย	พระเพลิงนั้นหนา	ได้ตั้งจินดา
	คงไม่ช้าเลย ๖”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 306-307)

ในเรื่องของสังข์ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับมหาจินตามนต์ไว้มากกว่าเรื่องสังข์ ในเรื่องสังข์ทองกล่าวไว้เพียงว่าคาถามหาจินตามนต์สามารถเรียกปลา เรียกเนื้อ และเรียกครุฑได้เท่านั้น ส่วนในเรื่องของสังข์ให้รายละเอียดเกี่ยวกับมหาจินตามนต์ว่าสามารถเรียกเนื้อเรียกปลาได้ ปรารณายากได้สิ่งของมีค่าก็จะได้ตามประสงค์ สามารถแต่เรียกเทวดาให้มาหาแล้วให้ทำตามคำสั่งได้

3.1.2.11 การเสี่ยงมาลัยเลือกคู่

ในเรื่องสังข์ทองกล่าวว่าท้าวศรีวิมลต้องการให้ธิดาทั้งเจ็ดเลือกคู่ครอง แต่นางรจนาธิดาคนสุดท้ายกลับไม่เลือกใครเลย จึงให้ไปพาเจ้าเงาะมาให้นางเลือก เมื่อเจ้าเงาะได้เห็นนางรจนาก็คิดในใจว่านางช่างงามที่สุดในปฐพี แล้วได้ตั้งจิตอธิษฐานว่าหากตนกับนางรจนาเคยมีบุญต่อกันมาก็ขอให้นางเห็นรูปทองที่ซ่อนอยู่ภายใน ด้วยเดชแห่งเทวดาได้ชักนำให้นางรจนาเมื่อได้เห็นเจ้าเงาะก็ได้รู้รูปทองที่ซ่อนอยู่ภายใน และยอมเสี่ยงมาลัยเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ครอง ดังว่า

“เมื่อนั้น	รจนานารีมีศักดิ์
เทพไทอุปัถม์ภักนำชัก	นางลักษณ์ดูเงาะเงาะจง

นางเห็นรูปสุวรรณอยู่ชั้นใน	รูปเงาสวมไว้ให้คนหลง
ใครใครไม่เห็นรูปทรง	พระเป็นทองทั้งองค์ร่ำมตา
ชะรอยบุญเราไซ้จึงได้เห็น	ต่อจะเป็นคู่ครองกระมังหนา
คิดพลางนางเสียงมาลา	แม้ว่าเคยสมภิรมย์รัก
ขอให้พวงมาลัยนี้ไปต้อง	เจ้าเงาะรูปทองจงประจักษ์
เสียงแล้วโฉมยงนงลักษณ์	ผินพักตร์ทิ้งพวงมาลาไป”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 94-95)

ส่วนในเรื่องของสังข์กล่าวว่า เมื่อเจ้าเงาะถูกนำตัวมาเข้าพิธีเลือกคู่ เจ้าเงาะได้ตั้งสัจจะอธิษฐานว่าหากมีบุญวาสนาที่จะได้เป็นเนื้อคู่กันก็ขอให้นางมองเห็นรูปลักษณะภายในของตนและยอมเสียงมาลัยเลือกเป็นคู่ ดังว่า

“ส่วนนางรจนา	เทวีโสภา	มองเห็นตรการ
ในเปลื้องพระองค์	เจ็ดจำผ่องใส	รู้เรื่องयोगโย
	สว่างไสวไปทั่ว ๆ	
นางต้องจินดา	เมื่อนางเอาผกา	ถอดออกตรงไป
พวกนั้นสะดุ้ง	หวั่นไหวกันไป	ท่านเอ๋ยจะหมาย
	มือของเราหนา ๆ	
นางลีลาไป	มุ่งตรงจำเพาะ	ไปคล้องหัตถา
พระหัตถ์พระเงาะ	เช่นนั้นแล้วนา	ส่วนพระบิดา
	สะอื้นหทัย ๆ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 320)

การเสียงมาลัยเลือกคู่ที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ เป็นประเพณีการเลือกคู่ที่แปลก กล่าวคือฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายเลือกคู่เองผ่านการเสียงมาลัย ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ก่อนที่นางรจนาจะเลือกเจ้าเงาะเป็นสามี ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวว่า เป็นเพราะเทวดาดลบันดาลให้นางรจนาเห็นรูปกายของพระสังข์ที่ซ่อนอยู่ในรูปเงาะ ส่วนในเรื่องของสังข์ กล่าวว่าเกิดจากอำนาจแรงอธิษฐานของพระขอมสังข์ที่อธิษฐานว่าหากมีบุญร่วมกันและจะได้เป็นคู่กัน ขอให้นางรจนาเห็นรูปกายที่แท้จริง

3.1.2.12 การลุ่มไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์

การลุ่มไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ปรากฏเฉพาะในเรื่องของสังข์เท่านั้น ในตอนพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเสด็จประพาสต่างประเทศก่อนที่นางจันทน์เทวีจะกลับได้ขอพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของการลุ่มไฟ ซึ่งการลุ่มไฟพิสูจน์ความบริสุทธิ์ถือว่าเป็นความเชื่อที่แปลกปรากฏให้เห็นเฉพาะบางสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้น ดังว่า

“และเกรงเหล่าราษฎร ต่างว่าไม่ดี	ประชาทั้งหลาย ตัวข้านี้มหา ให้รู้ศักดิ์สัตย์ ฯ	มนตรีเสนา เหนี่ยวหนายนักหนา
ข้าขอลุ่มไฟ ให้ภัยชนมา	ให้ไหมไหมขึ้น ในกาลครั้งนี้ ข้านี้เลยนา ฯ ”	พิลึกยิ่งนัก ขออย่าได้ขัด

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 403)

3.1.3 อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรม

3.1.3.1 เหตุการณ์ประหารชีวิตตัวละครเอก

ในเรื่องสังข์ทองได้กล่าวถึงวิธีการประหารชีวิตพระสังข์ไว้ว่า ท้าวศรีวิมลได้สั่งให้เสนาไปจับตัวพระสังข์ไปประหารชีวิต เหล่าเสนาได้หลอกล่อจับตัวไปได้ต้นไทร แล้วหลอกให้นอนหลับจึงใช้ท่อนจันทน์ทุบอกหมายให้ตายแต่ทว่าดาที่รักษาพระไทรได้ออกมาช่วยไว้ จากนั้นเหล่าจึงใช้ดาบมาฟันและใช้หอกมาแทงไปที่หน้าอกของพระสังข์ ดาบก็บิ่นสั้นคมส่วนหอกก็หักเป็นสองท่อน เหล่าเสนาจึงปรึกษากันมีมติให้เอาเหล่ากรอกปากช้างที่กำลังตกมันหมายให้เข้าไปทำร้ายพระสังข์แต่ก็ไม่เป็นผล จึงไปเข้าเฝ้ากราบทูลท้าวศรีวิมลถึงเรื่องที่เกิดขึ้น ท้าวศรีวิมลจึงรับสั่งให้จับพระสังข์ไปถ่วงน้ำ ดังว่า

“ว่าพลางทางถอดหอกดาบเมียง พระสังข์ตระหนกตกใจ เสนาขึ้นทำด้วยจำเป็น ดาบบิ่นสั้นคมระทมบอน เหตุไรมาเป็นเช่นนี้ ของดีจะมีในกายา	เดินเคียงเข้ามาหาข้าไม่ ร้องให้เกลือกกลิ้งวิงวอน หอกหักกระเด็นเป็นสองท่อน มิได้ม้วยมรณเร่งสงกา เสนิตริตรึกแล้วปรึกษา ฟันฆ่าอย่างไรจึงไม่ตาย”
---	---

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 41-42)

ส่วนในเรื่องของสังข์ กล่าวว่าเมื่อข่าวลวงรู้ไปถึงนางฉันทวานางจันทน์เทวีมีลูก จึงเพ็ดทูลให้พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเสด็จประพาสต่างประเทศก่อนที่นางจันทน์เทวีจะกลับได้ขอพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของการลุ่มไฟ ซึ่งการลุ่มไฟพิสูจน์ความบริสุทธิ์ถือว่าเป็นความเชื่อที่แปลกปรากฏให้เห็นเฉพาะบางสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้น ดังว่า

บารมีที่พระขยของสังข์ได้สั่งสมมาจะฆ่าด้วยวิธีใดก็ไม่ตาย ในครั้งแรกได้ใช้ดาบฟัน ดาบนั่นก็กลายเป็นดอกหักเป็นผุยผง ใช้หอกแทง หอกนั้นก็กลายเป็นข้าวตอกดอกไม้ เมื่อเพชรฆาตได้เห็นเช่นนั้นก็พากันตระหนกตกใจกลัว จึงพากันไปกราบทูลพระบาทยศวิมลให้ทรงทราบ พระบาทยศวิมลจึงรับสั่งให้จับพระสังข์ไปถ่วงน้ำ เมื่อเพชรฆาตโยนพระขยของสังข์ลงในน้ำแต่ก็ไม่จมแต่อย่างใด กลับลอยขึ้นมาเหนือน้ำได้ เพชรฆาตจึงได้ไปกราบทูลพระบาทยศวิมล พระบาทยศวิมลจึงทรงแนะนำให้เอาก้อนหินผูกไว้กับตัวเพื่อถ่วงให้จม ในที่สุดพระสังข์ก็จมลงไปในน้ำ ดังว่า

“ท่านจะได้ตรัสปัญญา	สัพพัญญุต-	ญาณเป็นสัมพุทธพรณราย ฯ
ได้เห็นพวกดาบทั้งหลาย	แตกหักกระจาย	กลายเป็นผุยผงไปหมด ฯ
เพชรฆาตเอาหอกมา	แทงโพธิสัตว์	ผู้ยิ่งด้วยบารมี ฯ
หอกอันยามแหลมทู่	กลายเป็นดอกไม้	เป็นข้าวตอกสะบัดไป ฯ
เพชรฆาตตกใจกลัว	สายตาทะหนก	ตกใจตัวสั่นระรัว ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 265)

เหตุการณ์ประหารชีวิตตัวละครเอกที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์ มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะเหมือนกัน คือ การใช้วิธีต่าง ๆ เพื่อที่จะประหารชีวิตตัวละครเอกแต่ก็ทำไม่สำเร็จและท้ายสุดโดนจับถ่วงน้ำจมลงสู่เมืองบาดาล ส่วนลักษณะที่ต่างกัน คือ วิธีการที่นำมาใช้ประหารชีวิตตัวละครเอกของทั้งสองฉบับมีความแตกต่างกัน

3.1.3.2 เหตุการณ์แข่งขันตีคี่

ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์ พบว่าพระอินทร์คือผู้คลี่คลายปัญหาต่าง ๆ พระอินทร์เห็นว่านางรณามีความทุกข์เพราะเจ้าเงาะไม่ยอมถอดรูป จึงวางแผนแต่งทัพสวรรค์แปลงกายเป็นคนลงมาทำตีคี่พนันเอาบ้านเมืองกับท้าวสามนต์ ในเหตุการณ์ตีคี่พบว่า มีการขี่ม้าขึ้นไปตีคี่ท่ามกลางอากาศ ทำให้ประชาชนต่างออกมาดูเพราะไม่เคยเห็นเหตุการณ์แบบนี้มาก่อน ดังว่า

“เมื่อนั้น	อมรินทร์ปิ่นฟ้าฟุ้งเฟื่อง
ควบม้ามุ่งหมายชายข้าเลื่อง	ยกเยื้องย่างท่าสง่างาม
ทรงเลี้ยกลูกคี่ตีคี่ไฉะ	พระอินทร์ขึ้นเหาะขึ้นจากท้องสนาม
พระสังข์ไม่พรั่นครันคร้าม	เหาะตามติดพันกระชั้นชิด
บัดนั้น	ประชาชนคนดูอันนิษฐ์
เห็นเหาะทั้งสองข้างต่างมีฤทธิ์	ให้คิดพิศวงวอยง”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 177-178)

ส่วนในเรื่องของสังข์ หลังจากที่พระอินทร์ได้ชุบชีวิตนางรจนาให้ฟื้นคืนชีพแล้ว ก็อยากจะช่วยให้นางรจนาพ้นทุกข์ จึงได้แต่งตั้งพสุธรรคลงมาทำแข่งขันตีคลีเอาบ้านเมืองกับพระบาทสามล ในเหตุการณ์แข่งขันตีคลี ปรากฏให้เห็นพระอินทร์กับพระขอมสังข์ควมม้าเหาะขึ้นไปตีคลีท่ามกลางอากาศ ดังว่า

“เมื่อขึ้นออกไป	เห็นเหาะโดยพลัน	ท่ามกลางเวหา
ได้เหาะมายัง	ปลูฟี่คีนนา	วนกลั้มหิมา
	งามลั่นบารมี ฯ	
แล้วท่านเหาะพลัน	เห็นเหาะเร็วรี่	รับเอามณี
รัตนเรืองสไส	รับเอามาจาก	นาคราชพันที่
	วนมาอดอ้าง”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 269)

เหตุการณ์แข่งขันตีคลีที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือน คือ เป็นการแข่งขันตีคลีระหว่างพระอินทร์กับตัวละครเอก การแข่งขันตีคลีมีความแปลกพิเศษ กล่าวคือมีการเหาะขึ้นไปตีคลีท่ามกลางอากาศ ทำให้ประชาชนต่างออกมาดู ลักษณะที่แตกต่าง คือ ในเรื่องสังข์ทอง พบว่าพระสังข์ได้แข่งขันตีคลีกับพระอินทร์ที่แปลงกายเป็นคน ชาวเมืองจึงเข้าใจว่าเป็นการตีคลีระหว่างคนกับคน ส่วนในเรื่องของสังข์พระอินทร์มาทำแข่งขันตีคลีในฐานะเทวดาโดยไม่ได้แปลงกายแต่อย่างใด ในเรื่องของสังข์ได้ยกย่องพระขอมสังข์ว่าเป็นพระโพธิสัตว์ตลอดทั้งเรื่อง การแข่งขันตีคลีในเรื่องจึงเป็นการแข่งขันของผู้มีบุญ คือระหว่างเทวดากับพระโพธิสัตว์ ยังพบอีกว่าลูกคลีที่ใช้แข่งขันในเรื่องของสังข์เป็นลูกแก้วที่พญานาคได้นำมาถวาย ส่วนลูกคลีในเรื่องสังข์ทองไม่ปรากฏที่มาแต่อย่างใด

อนุภาคในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ พบว่าในด้านอนุภาคตัวละครมีทั้งหมด 5 ตัว ได้แก่ ตัวละครเอก (พระสังข์, พระขอมสังข์) หมอเสน่ห์ (ยายสุเมธา, ยายสมธา) ท้าวภุชงค์ นางยักษ์ (พันธุรัต, พันธรส) พระอินทร์ ในด้านอนุภาควัตถุสิ่งของที่มีเหมือนกัน ได้แก่ หอยสังข์ รูปเงาะเกือกแก้ว ไม้เท้า บ่อเงินบ่อทอง (สระเงินสระทอง) สำเภาทอง คาถามหาจินตามนต์ พิธีเสี้ยงมาลัย เลือกคู่ อนุภาควัตถุสิ่งของที่มีเฉพาะในเรื่องของสังข์เท่านั้น ได้แก่ ดันไทร ดอกบัวทอง น้ำอมฤต พิธีลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ในด้านอนุภาคเหตุการณ์ ได้แก่ เหตุการณ์ประหารชีวิตตัวละครเอก เหตุการณ์แข่งขันตีคลี การให้รายละเอียดของอนุภาค พบว่าทั้งสองฉบับให้รายละเอียดที่เหมือนและแตกต่างกันออกไป โดยเรื่องของสังข์ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับอนุภาคได้ละเอียดกว่าเรื่องสังข์ทอง

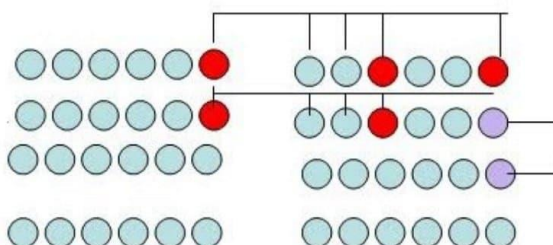
3.2 การเปรียบเทียบด้านขนบวรรณศิลป์

ราชบัณฑิตยสถาน (2552: 461) กล่าวว่า คำว่า “วรรณศิลป์” ปรากฏใช้เป็นครั้งแรกในพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2465 แปลว่า หนังสือที่มีศิลป์ หรือศิลปะในวรรณคดี หรือวรรณกรรม ดังนั้น ขนบวรรณศิลป์ จึงหมายถึง แบบแผนของกลวิธีการประพันธ์เพื่อสร้างความงามทางวรรณคดี อันเป็นที่ยอมรับและสืบทอดกันโดยทั่วไป เพื่อให้เห็นถึงความงามทางวรรณศิลป์ที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ จึงทำการเปรียบเทียบในด้านแบบแผนฉันทลักษณ์ การใช้ภาษาภาพพจน์ ไวยากรณ์และรสในวรรณคดี ที่ปรากฏในทั้งสองฉบับ ดังนี้

3.2.1 รูปแบบคำประพันธ์

3.2.1.1 รูปแบบคำประพันธ์ที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทอง

ในเรื่องสังข์ทอง พบว่าแต่งเป็นกลอนบทละคร ซึ่งเป็นคำประพันธ์ประเภทหนึ่งที่ตั้งขึ้นเพื่อใช้เล่นละคร โดยมีรูปแบบคำประพันธ์คือกลอนบทละคร 1 บทมี 4 วรรค ได้แก่วรรคแรกเรียกวรรคสดับ วรรคที่สองเรียกวรรครับ วรรคที่สามเรียกวรรครอง วรรคที่สี่เรียกวรรคส่ง จำนวนคำของแต่ละวรรคไม่เท่ากัน มีตั้งแต่ 4 คำไปจนถึง 9 คำ หนึ่งบทมี 2 บาทเรียกว่าบาทเอกและบาทโท 1 บาทเท่ากับ 1 คำกลอน โดยที่สัมผัสระหว่างวรรคไม่บังคับตายตัว มีสัมผัสระหว่างวรรคตามแผนผังดังนี้

ภาพประกอบ 1 แผนผังกลอนบทละคร

ในเรื่องสังข์ทอง ผู้วิจัยพบว่าการแต่งเป็นกลอนบทละคร ตัวอย่างเช่น

“จึงถอดเงาะออกเสียให้เมียเห็น

เอารูปเงาะซ่อนไว้ให้ลับ

แอบแนบชิดสะกิดเกา

เซยแก้มแนมปรางปรีดา

รูปเป็นทองอร่ามงามสรรพ

แล้วกลับมางั่งส่งสนทนา

สัพยอกหยอกเข้าขนิษฐา

สรวลสันต์หรรษาพาที”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 107)

คำขึ้นต้นกลอนบทละครมีคำขึ้นต้นหลายแบบ โดยคำขึ้นต้นในวรรณคดีบางเรื่องจะมีเพียงสองคำก็ได้ และผู้วิจัยยังพบอีกว่าในการขึ้นต้นบทละครจะแตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานะของบุคคล คือ “มาจะกล่าวบทไป” มักจะกล่าวขึ้นต้นเรื่องหรือกล่าวถึงเรื่องอื่นแทรกเข้ามา “เมื่อนั้น” ใช้สำหรับผู้มียศสูง เช่นพระมหากษัตริย์และราชวงศ์ “บัดนั้น” ใช้กับผู้ที่มียศน้อยลงมา เช่นเสนา ไพรพล ขวบ้านทั่วไป ตัวอย่างเช่น

“มาจะกล่าวบทไป
ไร้บุตรสุดวงศ์พงศ์พันธุ์
ถึงท้าวยศวิมลไอสวรรค์
วันหนึ่งนั้นไปเลียบพระนคร”
(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 7)

การขึ้นต้นด้วย “มาจะกล่าวบทไป” ใช้ในการกล่าวขึ้นต้นเรื่อง ในเนื้อเรื่องเป็นการกล่าวขึ้นต้นเรื่องถึงท้าวยศวิมลแห่งเมืองยศวิมล

“เมื่อนั้น
เชยชมสมสวาทด้วยเทวี
พระสังข์เปรมปรีดิ์เกษมศรี
ในที่กระท่อมทับลับแลง”
(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 107)

การขึ้นต้นด้วย “เมื่อนั้น” ใช้ในการกล่าวถึงผู้ที่มียศสูง ในเนื้อเรื่องกล่าวถึงพระสังข์ ซึ่งเป็นตัวละครเอกของเรื่องที่มียศสูงโดยชาติกำเนิด กล่าวคือเป็นโอรสของท้าวยศวิมลกับนางจันทเทวีแห่งเมืองยศวิมล

“บัดนั้น
ล้วนแต่ลูกหลานชาวนายโคบาล
ฝ่ายพวกเด็กเด็กขวบ้าน
อยู่ปลายแดนด่านกรุงสามนต”
(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 78)

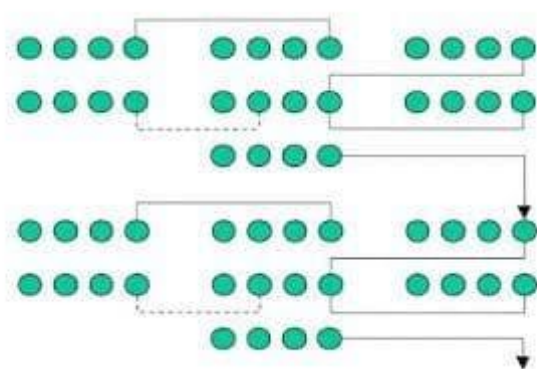
การขึ้นต้นด้วย “บัดนั้น” ใช้ในการกล่าวบุคคลที่มียศน้อยลงมาหรือกล่าวถึงชาวบ้านธรรมดาทั่วไป ในเนื้อเรื่องกล่าวถึงเด็ก ๆ ซึ่งเป็นลูกหลานของชาวบ้านที่มีอาชีพเลี้ยงวัว

3.2.1.2 ลักษณะคำประพันธ์ที่ปรากฏในเรื่องของสังข์

ส่วนรูปแบบคำประพันธ์ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องของสังข์ฉบับภาษาเขมร พบว่าแต่งเป็นร้อยกรองด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์จำนวน 4 ประเภท ดังนี้

3.2.1.2.1 บทกาคติ (บรคาคคิ)

บทกาคติเป็นคำประพันธ์ที่ผู้แต่งใช้มากที่สุดในการแต่งวรรณคดีเรื่องของสังข์ คำว่า “กาคติ” มีความหมายว่าการเดินของกา ซึ่งเป็นคำประพันธ์ที่เขมรนิยมนำมาแต่งมาก ลักษณะของคำประพันธ์มีท่วงทำนองเหมือนการเดินหรือการกระโดดของกา คือมีลักษณะสม่ำเสมอ เหมือนกับกาเดินจึงมีชื่อเรียกว่า “บทกาคติ” ซึ่งนิยมนำมาแต่งในการบรรยายความรู้ทั่ว ๆ ไป ใช้ในบทสนทนา และใช้ในการเปิดเรื่องเป็นต้น เมื่อเปรียบเทียบลักษณะคำประพันธ์บทกาคติของเขมร พบว่ามีลักษณะคล้ายคำประพันธ์กาพย์สุรางคนางค์ของไทย ซึ่งสันนิษฐานว่าไทยและเขมรอาจรับรูปแบบคำประพันธ์ประเภทนี้มาจากแหล่งเดียวกัน คือตำราแต่งฉันทภาษาสันสกฤต-บาลี ข้อบังคับของรูปแบบคำประพันธ์กาคติ คือ บทหนึ่งมี 7 วรรค แต่ละวรรคมี 4 พยางค์ (सानติ ภัคดีคำ, 2550: 72-73) สัมผัสระหว่างวรรคตามแผนผัง ดังนี้

ภาพประกอบ 2 แผนผังบทกาคติ

ในเรื่องของสังข์ ผู้วิจัยพบว่ามีการใช้บทกาคติในการแต่งคำประพันธ์

ตัวอย่างเช่น

“ส่วนนางฉันทา
นางนาคอกไม้

มิได้รักษา
หมากพลูก็ดี
น้อมนบพระไทร ฯ

สร้างบารมี
ไปบูชาพลี

แล้วนางวันทา
นางอธิษฐาน

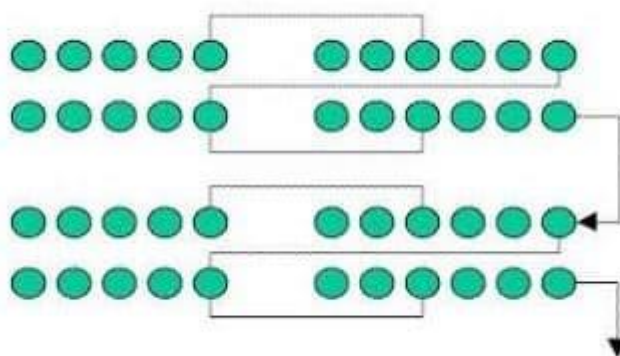
ทั่วทั้งเทวา
บอกกล่าวปราศรัย
ปรารภนาบุตร ฯ”

มีฤทธิ์เกริกไกร
กับพระไทรใหญ่

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 233-234)

3.2.1.2.2 บทพรหมคีติ (บทรูปกาพย์)

บทพหุพจน์เป็นภาษาบาลีมีความหมายว่าบทเพลงของพระพรหม เป็นคำประพันธ์ที่ผู้แต่งมักนำมาบรรยายเกี่ยวกับความโศกเศร้า การพลัดพรากต่าง ๆ และกล่าวถึงความทุกข์ที่ต้องประสบพบเจอ เป็นต้น รูปแบบคำประพันธ์พหุพจน์ของเขมรมีความคล้ายคลึงกับกาพย์ยานีของไทย บทพหุพจน์มีข้อบังคับคือ หนึ่งบทมี 4 วรรค วรรคที่ 1 มี 5 พยางค์ วรรคที่ 2 มี 6 พยางค์ วรรคที่ 3 มี 5 พยางค์ และวรรคที่ 4 มี 6 พยางค์ (ศานติ ภัคดีคำ, 2550: 74-75) โดยมีแผนผังสัมผัส ดังนี้

ภาพประกอบ 3 แผนผังบทพหุพจน์

ในคดีเรื่องขยของสังข์ ผู้วิจัยพบว่าการใช้บทพหุพจน์ในการแต่งคำประพันธ์

ตัวอย่างเช่น

“คราน้องคนางนา
ทุบตีหนักหนาไซ้
เมื่อพื้นสมประดี
ร้องไห้ในใจคง

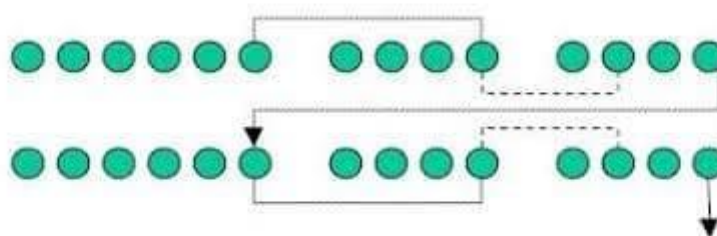
เห็นเพชรฆาตเอาลูกไป
นางวิ่งไล่สลบลง ฯ
โศกเศร้าทวิไม่ประสงค์
เศร้าพะวงไม่มีคลาย ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 261-262)

3.2.1.2.3 บทพหุพจน์ (บทพหุพจน์)

บทพหุพจน์ มีความหมายว่าการเดินของนาหรือการเลี้ยวไปนา รูปแบบการประพันธ์พหุพจน์มีลักษณะอ่อนโยนหรืออ่อนหวาน ซึ่งเป็นท่วงทำนองแสดงออกถึงการเลี้ยวของนา ผู้แต่งมักนิยมนำคำประพันธ์ประเภทนี้มาใช้ในตอนที่ได้แสดงถึงความสบาย การพักผ่อน และใช้ในการชมความงามของสิ่งต่าง ๆ เป็นต้น รูปแบบคำประพันธ์พหุพจน์ไม่ปรากฏในคำประพันธ์ของไทย ถึงแม้ว่าไทยจะมีคำประพันธ์พหุพจน์ประเภทนี้ ซึ่งมีความหมายว่าการเดินของนาหรือการเลี้ยวของนาเช่นเดียวกัน แต่รูปแบบลักษณะคำประพันธ์นั้นมีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง บทพหุพจน์

คลีลา มีข้อบังคับ คือ หนึ่งบทมี 3 วรรค วรรคที่ 1 มี 6 พยางค์ วรรคที่ 2 มี 4 พยางค์ วรรคที่ 3 มี 4 พยางค์ (ศานติ ภัคดีคำ, 2550: 76-77) มีแผนผังสัมผัสระหว่างวรรค ดังนี้

ภาพประกอบ 4 แผนผังบทของคลีลา

ในเรื่องของสังข์ ผู้วิจัยพบว่าการใช้บทของคลีลาในการแต่งคำประพันธ์

ตัวอย่างเช่น

“พระพรบวรเสฏโฐ
ตั้งใจหมายปองลีลา
สร้างบารมีอาหาญ
จะโปรดให้สิ้นทุกขา

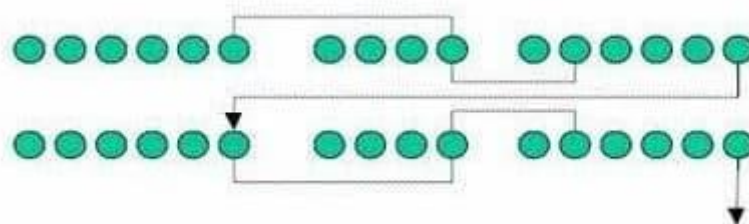
ให้กุมารโ
จำเพาะไปยัง
รู้โพธิญาณ
ให้สัตว์มีสุข

สุโขเถิดหนา ฯ
ในนครมาร ฯ
ในกาลภายหน้า ฯ
สมบัติสวรรค์ ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 277)

3.2.1.2.4 บทปมโนล (บทนำเสนอ)

บทปมโนล เป็นคำประพันธ์ที่เก่าแก่ของเขมรน่าจะมีมาก่อนศตวรรษที่ 19 คำว่าปมโนลในภาษาเขมรหมายถึงกล่าวหรือพูด ซึ่งกวีนิพนธ์มาใช้ในการบรรยายฉากการเคลื่อนทัพ ฉากสงคราม การจลาจล รวมไปถึงความรุนแรงของลมพายุ ศานติ ภัคดีคำ (2550: 69-70) กล่าวไว้ว่าบทปมโนลของเขมรกับกาพย์ฉกของไทยมีลักษณะคำประพันธ์เหมือนกัน ซึ่งไทยรับบทปมโนลของเขมรมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์แล้วเรียกว่ากาพย์ฉก เหตุที่ไทยเรียกกาพย์ประเภทนี้ว่า “กาพย์ฉก” น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับภาษาเขมร คำว่า “ฉก” น่าจะเป็นคำเดียวกันกับคำว่า “จก” หรือ “จำก” ในภาษาเขมรที่แปลว่าการรบ กวีเขมรมักนำคำประพันธ์ประเภทปมโนลมาใช้บรรยายฉากสงคราม การเคลื่อนทัพ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ไทยจึงเรียกบทปมโนลว่ากาพย์ฉก บทปมโนลเป็นคำประพันธ์ที่มีเสียงหนัก จังหวะกระชับ ดังนั้นจึงมักแต่งในบทที่ต้องการบรรยายความ บรรยายฉากสงครามและการต่อสู้ต่าง ๆ บทปมโนลมีข้อบังคับดังนี้ หนึ่งบทมี 3 วรรค วรรคที่ 1 มี 6 พยางค์ วรรคที่ 2 มี 4 พยางค์ วรรคที่ 3 มี 6 พยางค์ (ศานติ ภัคดีคำ, 2550: 69-70) มีแผนผังสัมผัสระหว่างวรรค ดังนี้

ภาพประกอบ 5 แผนผังทปมโนล

ในเรื่องของสังข์ฉบับ ผู้วิจัยพบว่ามีการใช้ทปมโนลในการแต่งคำประพันธ์

ตัวอย่างเช่น

“ครานั้นเหล่าเพชรฆาต	ได้เห็นนางนาถ	ลีลาศกรแสงโศกา ฯ
เดินตามราชบุตรา	เพชรฆาตรว่า	เราอย่าให้นางมาได้ ฯ
เกรงนางกอดไว้นา	บุตรเสนหา	อรุรัตน์แนบชิดไว้ ฯ
พาให้หวั่นไหวในใจ	บัญชาท่านไซ้	ตรัสไว้ว่าฆ่าแต่ลูก ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 264)

รูปแบบคำประพันธ์ของเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์พบว่าทั้งสองฉบับแต่งด้วยรูปแบบคำประพันธ์ที่แตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังข์ทองแต่งเป็นกลอนบทละคร ซึ่งใช้สำหรับการเล่นละคร ส่วนรูปแบบคำประพันธ์ในเรื่องของสังข์แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์จำนวน 4 ประเภท ซึ่งแต่ละประเภคนั้นผู้แต่งสามารถนำมาใช้ในการแต่งได้เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง คือ ใช้บทกาคติในการบรรยายเรื่องทั่ว ๆ ไปและในการสนทนา ใช้บทพรหมคัตติในการบรรยายให้เห็นความโศกเศร้าเสียใจต่าง ๆ ใช้บทกษุขคัตติในการบรรยายเกี่ยวกับความสุขสบายและชมสถานที่ต่าง ๆ และใช้บทมโนลในฉากการเดินทัพและสู้รบ นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยยังพบอีกว่ารูปแบบคำประพันธ์ของเขมรทั้ง 4 ประเภทมีความคล้ายคลึงกับรูปแบบคำประพันธ์ของไทย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไทยและเขมรออาจรับและส่งอิทธิพลซึ่งกันและกัน บทกาคติของเขมรมีความคล้ายคลึงกับกาพย์สุรางคนางค์ของไทย บทพรหมคัตติของเขมรมีความคล้ายคลึงกับกาพย์ยานีของไทย สันนิษฐานว่าบทกาคติเขมรกับกาพย์สุรางคนางค์ของไทยและบทพรหมคัตติของเขมรกับกาพย์ยานีของไทย ทั้งไทยและเขมรน่าจะได้รับอิทธิพลจากตำราฉันทลักษณ์เดียวกัน คือ ตำรากาพย์สารวิลาสและกาพย์คันถะ ส่วนบทมโนลของเขมรมีความคล้ายคลึงกับกาพย์ฉบับของไทย สันนิษฐานว่าบทมโนลเขมรได้คิดค้นรูปแบบคำประพันธ์นี้ขึ้นมาเองและได้ส่งอิทธิพลต่อรูปแบบคำประพันธ์กาพย์ฉบับของไทยในเวลาต่อมา ส่วนบทกษุขคัตติของเขมรไม่ปรากฏในคำประพันธ์ของไทย ถึงแม้ว่าไทยจะมีคำประพันธ์กษุขคัตติประยาศ

ฉันท์ ซึ่งมีความหมายว่าการเดินของนาหรือการเลี้ยวของนาเช่นเดียวกัน แต่รูปแบบลักษณะคำประพันธ์นั้นมีความแตกต่างกัน

3.2.2 ภาษาภาพพจน์

ภาษาภาพพจน์ คือ การใช้ภาษาเปรียบเทียบ ความหมายของภาษาภาพพจน์จึงไม่ตรงตามตัวอักษร ภาษาภาพพจน์ส่วนใหญ่จะใช้สัญลักษณ์สำคัญของภาพพจน์ในการเปรียบเทียบ อันเป็นวิธีการที่ผู้แต่งเลือกใช้ เพื่อพยายามทำให้สิ่งที่เป็นามธรรมหรือเป็นที่รู้จักน้อย ให้มีความเป็นรูปธรรมเป็นที่รู้จักและชัดเจนขึ้น โดยผู้แต่งมักนำไปเปรียบกับสิ่งที่เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว การใช้ภาษาภาพพจน์ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกว่าการกล่าวอย่างตรงไปตรงมา เพราะภาษาภาพพจน์ให้สุนทรียะทางอารมณ์ด้วย (ยุวพาส์ ชัยศิลป์พัฒนา, 2542: 21) ภาพพจน์นั้นมีอยู่หลายประเภทซึ่งผู้วิจัยจะทำการเปรียบเทียบโวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยองสังข์ ดังนี้

3.2.2.1 อุปมา

อุปมาเป็นกรเปรียบเทียบระหว่างของสองอย่าง ซึ่งอาจไม่ใช่ของชนิดเดียวกันหรือเรื่องเดียวกัน ในการเปรียบเทียบมีคำที่แสดงว่าเหมือนเป็นเครื่องเชื่อม เช่น กล ดัง ดุจ ฯลฯ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 566) ในเรื่องสังข์ทองพบว่าการนำโวหารภาพพจน์อุปมามาใช้ตัวอย่างเช่น

“พระถอดรูปเงาะพลันทันใด	มอบให้รจนางเยาว์
แล้วขัดสีฉวีวรรณผุดผ่อง	ดังทองชมพูนุชเนื้อแก้ว”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 164)

“กรรเจียกจอนจำหลักลายช้ายขวา	บรรจงทรงมหามงกุฎ
ห้อยอุบะเนรมิตผิคนุชย์	งามดังเทพบุตรในชั้นฟ้า”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 165)

ผู้แต่งได้นำอุปมาโวหารมาใช้บรรยายให้เห็นความงามของพระสังข์ซึ่งเป็นตัวละครเอกว่ามีผิวงามดังทองชมพูนุชเนื้อแก้ว ซึ่งทองชมพูนุชเนื้อแก้วเป็นทองที่บริสุทธิ์มาก ทำให้พระสังข์มีความงามยิ่งว่ามนุษย์ทั่ว ๆ ไป งามเหมือนกับเทวดาบนสวรรค์

ส่วนในเรื่องขยองสังข์ พบว่าการนำอุปมาโวหารมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์เช่นกัน ตัวอย่างเช่น

“เมื่อพระองค์เงาะ รุ่งเรืองดังทอง	ถอดรูปจำเพาะ โอภาสอัศจรรย์ องค์ใดเทียมได้ ฯ	รัศมีส่องใส ไม่มีเทวดา
รัศมีสุกใส แม้ทั้งอินทรา	สว่างไสวเลื่อมพราย สรวรรควิมาน กับพงศ์โพธิ์ ฯ”	เจ็ดจำทุกสถาน จะเทียมไม่ได้

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 361)

ผู้แต่งนำอุปมาโวหารมาใช้บรรยายความงามของพระขยของสังข์เมื่อถอดรูปเงาะออกว่ามีผิวงามดังทองและงามยิ่งกว่าเทวดา

3.2.2.2 อุปลักษณ์

อุปลักษณ์เป็นการกล่าวเปรียบโดยตรงระหว่างสิ่งที่มีคุณสมบัติร่วมบางประการของสองสิ่งหรือมากกว่านั้น โดยมีคำแสดงเปรียบเทียบนั้นว่า เป็น คือ เท่ากับ ฯลฯ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 549) บางครั้งภาพพจน์อุปลักษณ์ก็ไม่ปรากฏคำเชื่อมให้เห็น ในเรื่องสังข์ทองมีการนำโวหารภาพพจน์อุปลักษณ์มาใช้ ตัวอย่างเช่น

“เมื่อนั้น เห็นหกเขยมาตีคลีพนัน	อมรินทร์ปิ่นภพสรวงสวรรค์ ก็ลงจากสุวรรณพลับพลาชัย”
------------------------------------	--

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 151)

ผู้แต่งได้นำภาพพจน์อุปลักษณ์มาใช้โดยไม่ปรากฏคำเชื่อม ทำให้เห็นการเปรียบเทียบว่าพระอินทร์คือปิ่นของสรวงสวรรค์

ส่วนในเรื่องขยของสังข์ พบว่ามีการนำภาพพจน์อุปลักษณ์มาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ ตัวอย่างเช่น

“แม่นี้ได้ยล ให้มีชนมา	หน้าเจ้านิมล รักษาสงวนเอย ให้สุดหยั ฯ”	จอมขวัญแม่เอย กับเจ้านี้เฮย
---------------------------	--	--------------------------------

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 258)

ผู้แต่งได้นำภาพพจน์อุปลักษณ์แบบไม่มีคำเชื่อมมาใช้ ทำให้เห็นการเปรียบเทียบว่าลูกคือจอมขวัญของแม่

3.2.2.3 บุคคลวัต

บุคคลวัต เป็นภาพพจน์รูปแบบหนึ่ง ซึ่งกำหนดให้สิ่งไม่ใช่มนุษย์ มีสภาวะเป็นมนุษย์ ทำกิริยาอาการพูด คิด มีสติปัญญาและอารมณ์ ความรู้สึกอย่างมนุษย์ทุกประการ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 187) ในเรื่องสังข์ทองพบว่าการนำภาพพจน์บุคคลวัตมาใช้ในเรื่อน้อยมาก อันเนื่องมาจากการแต่งได้สร้างตัวละครให้มีบทบาทชัดเจนอยู่แล้ว การสมมติให้สิ่งไม่มีชีวิตมีความรู้สึกนึกคิดเหมือนมนุษย์ได้นั้น จึงปรากฏให้เห็นในเรื่อน้อยมาก ตัวอย่างเช่น

“ครันดาวเดือนเลื่อนลับเมฆา	สุรียาแย้มเยิ้มเหลื่อมไศล
พระชมโฉมโฉมนางทราวม้วย	ดวงใจเจ้าค้อยอยู่จงดี้
ตะวันบ่ายหน้อยจะกลับมา	แก้วตาอย่าหม่นหมองศรี”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545:131)

ผู้แต่งได้ทำสิ่งที่ไม่มีชีวิตให้มีชีวิต โดยทำให้พระอาทิตย์มีการแสดงออกเหมือนคน กล่าวว่พระอาทิตย์แย้มออกมาเยิ้มมูเขา

ส่วนในเรื่อขยของสังข์ พบว่าการนำบุคคลวัตมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

“เหล่าเทวดาทั้งหลาย	พระภูมิพระพาย	ในพระคงคา ฯ
พระศรีมณีนะเลขา	ดูแลรักษา	มหาสมุทรแห่งนี้ ฯ
ต่างก็เข้ามาทันทิ	มาช่วยอยู่ที่	ท้ายสำเภา
พระพายพัดพายพัดไป	ใบกระโดงโย่งไป	เป็นเสียงนানা ฯ
ในน้ำพันลิกมัจฉา	ทั้งปลาโลมา	ขึ้นชมบาร์มี ฯ
คลื่นซัดแตกเป็นดอกไม้	เป็นข้าวตอกซัด	จากน้ำขึ้นมา ฯ
เทพรักษอารักษ์เทวดา	ช่วยส่งเกตรา	ลอยล่องไปเทอญ ฯ
เทพดาอาสาขับร้อง	มีเสียงอันไพเราะ	เสียงศัพทให้พร ฯ
ส่วนสำเภาใหญ่บรร	แล่นบนสาคร	ล่องลอยตามไป ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 276)

ผู้แต่งได้นำบุคคลวัตมาใช้ในฉากทะเลตอนพระขยของสังข์เดินทางจากเมืองบาดาลไปยังเมืองจักรโธต (ตาลวัน) ว่ามีสัตว์ทะเลมาขึ้นชมบาร์มีของพระขยของสังข์

3.2.2.4 อติพจน์

อติพจน์เป็นการกล่าวเกินจริงอย่างจงใจ ด้วยเจตนาเน้นข้อความที่กล่าวนั้นให้มีน้ำหนักยิ่งขึ้น ให้ความรู้สึกเพิ่มขึ้น อาจเป็นการโอ้อวดเกินจริง แต่อย่างไรก็มีเค้าแห่งความจริงเจือปนอยู่ ไม่ใช่เรื่องกุขึ้น ล้วน ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 539) ในเรื่องสังข์ทองพบว่าการใช้อติพจน์ในการแต่งคำประพันธ์ ตัวอย่างเช่น

“ฟังเอยฟังสาร

ดังคนผลาญชีวาให้อาสัญ

นางตระหนกตกใจดังไฟกลับ

อกสันขวัญหนีไม่มีใจ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 15)

“เมื่อนั้น

हनางร้อนใจดังไฟจี้

จึงว่าเห็นผัวกูชั่วดี

อย่างไรว่าไว้ให้จริงจัง”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 171)

ผู้แต่งได้ใช้อติพจน์มาใช้เพื่อเน้นให้เห็นว่าความกลัวและความโกรธเป็นเหมือนไฟ ความกลัวเป็นเหมือนไฟบรรลัยกัลป์ที่สามารถเผาผลาญทุกอย่างให้หมดไหม้ได้ ส่วนความโกรธนั้นก็ทำให้จิตใจเราร้อนเหมือนไฟเผา

ส่วนในเรื่องขยของสังข์ พบว่ามีการนำอติพจน์มาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

“แม้อย่เจ็บปวด

ดังเขาห้าห้า

ไม่มีสุขเลย

เนื้อกายภายใน

ร้อนรุ่มยิ่งนัก

จอมขวัญแม่เอย

แม่ขาดที่พึ่ง ฯ”

(ประมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 268)

ผู้แต่งได้ใช้อติพจน์มาใช้เพื่อเน้นให้เห็นความโศกเศร้าเสียใจของนางจันท์เทวีที่คร่ำครวญหาบุตรที่จากไปว่าเจ็บปวดเหมือนเขาห้าห้าและทุกขใจเหมือนไฟเผา

3.2.2.5 นามนัย

นามนัยเป็นภาพพจน์รูปแบบหนึ่ง ซึ่งใช้คำหรือวลีแทนสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มีลักษณะเด่นหรือมีสัมพันธภาพใกล้ชิดกับสิ่งที่แทนนั้น อาจแทนสิ่งที่เป็รูปธรรม หรือนามธรรมก็ได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 248) ในเรื่องสังข์ทองพบว่าการนำภาพพจน์นามนัยมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ ตัวอย่างเช่น

“เมื่อนั้น

สหัสสนัยนไฉนก็ยืมหัว

ฟังท้าวเธอมอบครอบครั

เห็นเต้มกลั่วตั้งกระทุ้งสำหรับ

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 183)

ผู้แต่งได้นำคำว่า “สหัสสนัยน์” มาใช้ในคำประพันธ์ ซึ่งหมายถึงพระอินทร์ คำว่า สหัสสนัยน์ แปลว่าพันตา ซึ่งเชื่อกันว่าพระอินทร์นั้นมีพันตา ดังนั้นคำว่า “สหัสสนัยน์” จึงหมายถึงพระอินทร์ผู้มีพันตา

ส่วนในเรื่องของสังข์ พบว่ามีการนำภาพพจน์นามนัยมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

“พระพงศ์พุทธรัง
เชือกไม่สะท้าน

จะลองกำลั้ง
จึงขาดอกพลัน
มือของท่านแล ฯ”

ชัยชาญฤทธิ
หวั่นไหวออกจาก

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 319)

ผู้แต่งได้นำคำว่า “พระพงศ์พุทธรัง” มาใช้แทนพระขยของสังข์ซึ่งเป็นตัวละครเอกของเรื่อง ซึ่งในเนื้อเรื่องกล่าวว่าพระขยของสังข์คือพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในภายภาคหน้า ดังนั้นการใช้คำว่า “พระพงศ์พุทธรัง” จึงหมายถึงสายของพระพุทธเจ้า

3.2.2.6 ปฏิพจน์

ปฏิพจน์เป็นภาพพจน์รูปแบบหนึ่ง ซึ่งใช้ถ้อยคำ หรือวลีแสดงความคิดที่ขัดกันอย่างตรงกันข้ามในตัว ทั้งนี้เพื่อให้มีความหมายใหม่ และมีผลพิเศษทางอารมณ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 294) ในเรื่องสังข์ทองพบว่าการนำภาพพจน์ปฏิพจน์มาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ ตัวอย่างเช่น

“เมื่อนั้น

ท้าวสามนตรีร้อนใจดังไฟผลาญ

พิเคราะห์ดูเห็นจริงยิ่งรำคาญ

ให้หนาวสะท้านไปทั้งตัว”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 139)

ผู้แต่งได้นำมาใช้บรรยายให้เห็นความรู้สึกของท้าวสามนตรีที่ขัดแย้งกัน คือ ใจร้อนดังไฟผลาญขัดแย้งกับหนาวสะท้านไปทั้งตัว

ส่วนในเรื่องของสังข์ พบว่ามีการนำภาพพจน์ปฏิพจน์มาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

“สมเด็จพระเหสี

นางจันท์เทวี

ประเสริฐผ่องใส

ครวญถึงราชบุตร

ทรุดทั้งกายา

ไม่คลายเลยนา

พิลาปยัณัก ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 269)

ผู้แต่งได้นำมาใช้ในการกล่าวถึงนางจันท์เทวีด้านความขัดแย้ง คือนางจันท์เทวีเป็นผู้ประเสริฐพอองใสแต่ขัดแย้งกับครวญและพิลาป

การใช้ภาษาภาพพจน์ที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยองสังข์มีลักษณะเหมือนกัน คือ มีการนำโวหารภาพพจน์มาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ทั้งหมด 6 ประเภท ได้แก่ อุปมา อุปลักษณ์ บุคคลวัต อติพจน์ นามนัย และปฏิพจน์ ซึ่งผู้แต่งได้นำมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์เพื่อให้คำประพันธ์เกิดภาพที่เด่นชัดและลึกซึ้งทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพคล้อยตามยิ่งภาพความสนุกสนานให้กับคำประพันธ์มากยิ่งขึ้น

3.2.3 สำนวนโวหาร

โวหาร หมายถึง ถ้อยคำที่ผู้แต่งใช้ในการสื่อสารที่เรียบเรียงไว้เป็นอย่างดี โดยให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งตรงตามวัตถุประสงค์ของผู้แต่ง ผู้วิจัยจะทำการเปรียบเทียบสำนวนโวหารที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยองสังข์ ดังนี้

3.2.3.1 บรรยายโวหาร

บรรยายโวหาร เป็นกระบวนการแต่งที่มีเนื้อเรื่อง มีบทบาท ดำเนินเรื่องว่าใครทำอะไร ทำอย่างไร ที่ไหน และเมื่อไร บรรยายโวหารจึงใช้ในการเล่าเรื่อง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 47) ในเรื่องสังข์ทองมีการนำบรรยายโวหารมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ ตัวอย่างเช่น

“มาจะกล่าวบทไป	ถึงนางพันธุรัตยักชี
แต่ว่างเว้นเป็นมายมาหลายปี	สามีมอดม้วยด้วยพิษไข้
ได้ลูกน้อยหอยสังข์มาเลี้ยงไว้	รักใคร่เป็นบุตรสุจริต
ฟักพุ่มอุมชุมชิต	ลืมนึกถึงผิวของตัวตาย”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 68)

ผู้แต่งได้นำบรรยายโวหารมาใช้ในการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของนางพันธุรัตว่าแต่ก่อนพระสวามีของนางพันธุรัตได้จากไปด้วยอาการเจ็บป่วย ทำให้นางพันธุรัตโศกเศร้าเสียใจเพราะคิดถึงพระสวามี เมื่อรับพระสังข์มาเลี้ยงเป็นลูกบุญธรรมแล้วนางก็คลายความโศกเศร้าออกไปได้

ส่วนในเรื่องขยองสังข์พบว่าการนำบรรยายโวหารมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

“มาจะกล่าวถึง	ดำเนินเรื่องราว	นางพันธุสนั่น
ก่อนหน้านางป่วย	มีโรครุมเร้า	เจ็ดปีแล้วหนา
	อดอาหารด้วย ฯ	
มิได้ไปพร	จับสัตว์อาศัย	บริโภคมฤคครา
เมื่อพระขยของสังข์	ได้เดินทางมา	ได้อยู่ด้วยหนา
	นางหายป่วยสิ้น ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 283)

ผู้แต่งนำมาใช้เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับนางพันธุสนั่น ว่าก่อนที่นางพันธุสนั่นจะรับพระขยของสังข์เป็นลูกบุญธรรม ก่อนหน้านั้นนางพันธุสนั่นเจ็บป่วยมีโรครุมเร้ามาเป็นเวลาเจ็ดปีและทานอาหารไม่ค่อยได้ เมื่อได้พระสังข์มาเป็นลูกบุญธรรมแล้ว อาการป่วยของนางก็หายสิ้น

3.2.3.2 อธิบายโวหาร

อธิบายโวหาร คือโวหารที่ให้ความคิดหรือให้รายละเอียดเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้กระจ่างชัดเจนมากขึ้น ในเรื่องสังข์ทองพบว่าการนำอธิบายโวหารมาใช้ในคำประพันธ์ ตัวอย่างเช่น

“ยังมนต์บทหนึ่งของมารดา	ชื่อว่ามหาจินตมนต์
ถึงจะเรียกเต่าปลาแม่น้ำชาติ	ฝูงสัตว์จับดูบาทในไพรสมนต์
ครุฑาเทวัญชั้นบน	อ่านมนต์ขึ้นแล้วก็มาพลัน
เจ้าเรียนไว้สำหรับเมื่ออัจน	จะได้แก้กันตอนที่คับขัน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 75)

ผู้แต่งได้นำอธิบายโวหารมาใช้อธิบายเกี่ยวกับการใช้มหาจินตมนต์ นางพันธุรัตน์ได้อธิบายแก่พระสังข์ว่ามหาจินตมนต์นั้นมีอำนาจมาก สามารถเรียกเต่าปลาและสัตว์ในป่าได้ แม้แต่ครุฑหรือเทวดาบนฟ้าก็จะมาโดยพลัน เมื่อใดที่ตกอับก็สามารถนำมหาจินตมนต์มาใช้แก้ปัญหาได้

ส่วนในเรื่องขยของสังข์พบว่าการนำอธิบายโวหารมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

“และมนต์หนึ่งนั้น	ชื่อมหาจินดา	แม่ให้เจ้าครอง
มนต์นี้เป็นผล	มงคลยิ่งนัก	สุขสวัสดิ์ด้วย
	สมดังปรารถนา ฯ	
เจ้าจงรำเรียน	ซึ่งมนต์พระเวทย์	แก่นศิลปศาสตร์
อย่าได้ตกอับ	เมื่อจะอยู่ที่	นครมนุสสา

นี่หนาลูกเอ๋ย ฯ
 หากจะเรียกสัตว์ สัตว์จะแตกตื่น เข้ามาโดยพลัน
 เรียกปลาปลานั้น แหวกว่ายเข้าหา มาไม่ขาดเลย
 ทุกฝูงมากมาย ฯ
 ส่วนแก้วมีค่า เงินทองนั้นด้วย ในธรณีนี
 ถ้าจะปรารถนา จินดาบุญนั้น เรียกเพราะหมายปอง
 ผุดโผล่ขึ้นมา ฯ
 มีอยู่วันหนึ่ง บิดาของเจ้า ได้สวดมนต์นี้
 เรียกเทพเทวา เทวดาลงมา ถึงดังหมายปอง
 ด้วยความปรารถนา ฯ
 แม้จะใช้เอา สิ่งใดได้มา จะไม่คลาดคลา
 จะใช้พระพวย พระเพลิงนั้นหนา ได้ดังจินดา
 คงไม่ซ้ำเลย ฯ”

(ปรมินทร์ ศิริรัตน์, 2563: 306-307)

ผู้แต่งได้นำอธิบายโวหารมาใช้ในเหตุการณ์ที่นางพันธุรสได้อธิบายวิธีการใช้มนต์มหาจินดาแก่พระขยของสังข์ นางอธิบายว่ามนต์มหาจินตามนต์มีอำนาจมาก ผู้ที่มีมนต์นี้จะไม่ตกอับสามารถใช้เรียกปลาเรียกเนื้อให้มาหาได้ หากปรารถนาแก้วแหวนของมีค่าก็จะได้ตั้งใจประสงค์สามารถเรียกเทวดาให้มาหาได้ และสามารถใช้ให้พระพวยและพระเพลิงทำตามที่เราต้องการได้

3.2.3.3 พรรณนาโวหาร

พรรณนาโวหาร คือ ข้อความสื่อสารที่ให้รายละเอียด หรือการอธิบายความอย่างถี่ถ้วน โดยไม่มีการดำเนินเรื่อง เช่น พรรณนาเกียรติคุณ ความงาม สถานที่และภูมิประเทศ พรรณนาความรู้สึก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 47) ในเรื่องสังข์มีการนำพรรณนาโวหารมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ ตัวอย่างเช่น

“เมื่อนั้น	พระสุพรรณสังข์ระเหิน
คว้างคว้างมาในกลางทะเลวน	ทุกข์ทนแลเหลียวเปลี่ยนใจ
มีอยู่แต่น้ำกับฟ้า	จะแลเห็นฝั่งฝาก็หาไม่
ดูเป็นหมอกมัวออกทั่วไป	หวั่นไหวไม่เคยไปมา
เห็นฉนวนกลามตามกัน	ดาซัดนหมื่นพันล้วนมัจฉา
เงือกงูราหูเหรา	ทั้งกระโห้โลมาปลาหว

มังกรลอยล่องท่องน้ำ

คลื่นซัดซัดน้ำมาฉ่ำฉาน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 56)

ผู้แต่งได้นำพรรณนาโวหารมาใช้ในฉากท้องทะเล เมื่อพระสังข์ต้องนั่งสำเภาทองในท้องทะเลเพื่อเดินทางไปยังเมืองยักษ์ ผู้แต่งได้พรรณนาให้เห็นภาพท้องทะเลว่ามีแต่ความเค้งคว้าง มองไปทางไหนเห็นแต่ท้องน้ำกับท้องฟ้าไม่เห็นฝั่ง นอกจากนี้ผู้แต่งได้พรรณนาให้เห็นสัตว์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในทะเลอีกด้วย

ส่วนในเรื่องของสังข์พบว่ามีการใช้พรรณนาโวหารมาใช้ในคำประพันธ์เพื่อให้เห็นฉากต่าง ๆ ของเรื่องได้อย่างละเอียด ตัวอย่างเช่น

“ปักษีผู้เมียนานา	แซ่ซ้องภาษา	ร่ำร้องอื้ออึง ฯ
เสียงแซ่ซ้องอิงอับคนอง	ร่ำร้องโต้ตอบ	ร้องเรียกหากัน ฯ
บ้างร้องทรมนนักหนา	เกาะกับคู่มั่น	บนกิ่งพฤกษ์ไพร ฯ
พิราบนกหลากหลาย	นกนาไก่ป่า	นกจิบสาธิกา ฯ
นกยูงชะนีเปิดน้ำ	ร้องขันหากัน	ส่งัดสถานไกล ฯ
เสียงศัพท้ออิงอับสวาย	สรรพสัตว์ทั้งหลาย	ในไพรพฤกษา ฯ
นกเค้าเหลือประมาณ	หมาป่าสิงป่า	นกฮูกมากมาย ฯ
ละมั่งมากมายสนั่นป่า	เคียงคู่นั่นหนา	แสนสุขสวาย ฯ
เสือป่าตะกวดและกวาง	กระทิงและกระท่าย	มากมายเหลือคณา ฯ
อนเอนันต์รู้ไม่หมด	ปักษีทั้งหลาย	มากมายเหลือล้น ฯ”

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 409)

ผู้แต่งได้นำพรรณนาโวหารมาใช้เพื่อให้เห็นฉากการเดินทางของพระบาทศวิมลกับนางจันทเทวี พร้อมเหล่าทหารได้ออกเดินทางไปยังเมืองสามลเพื่อติดตามหาพระขของสังข์ ซึ่งต้องเดินทางผ่านป่าเขาต่าง ๆ ผู้แต่งได้พรรณนาให้เห็นฉากป่าที่มีสรรพสัตว์ต่าง ๆ ออกมาให้เห็น

3.2.3.4 สาธกโวหาร

สาธกโวหาร เป็นการยกตัวอย่าง หรืออุทาหรณ์ประกอบขยายข้อความที่อาจเข้าใจยาก หรือเมื่อต้องการให้เข้าใจได้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 49) ในเรื่องสังข์ทองพบว่ามีการนำสาธกโวหารมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ ตัวอย่างเช่น

“ตำราทายว่าพระกุมาร

มิใช่ลูกหลานท้าวเนกา

มนุษย์กับยักษ์จะรักกัน

ห้ามปรามกวาดขันเป็นหนักหนา

เหมือนหนึ่งดูเหว่าเหล่ากา

ทำนองเมรีกับพระรถ

โถมยงเหมือนองค์เมรี

เลี้ยงรักษาได้เมื่อไร

ลักหยูกยาหมดแล้วลอบหนี

รับมาน่าที่จะวายปราณ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 59)

ผู้แต่งได้นำสาธกโวหารมาใช้ในการยกตัวอย่าง คือ โหราจารย์ได้ทำนายให้นางพันธุรัตฟังว่าคนกับยักษ์ไม่อาจอยู่ร่วมกันได้ซึ่งจะนำเภทภัยต่าง ๆ ตามมาไม่ควรรับเลี้ยงลูกมนุษย์ไว้ โดยโหราจารย์จึงได้ยกตัวอย่างความรักระหว่างพระรถเสนกับนางเมรีมาประกอบคำทำนายว่าพระรถเสนเป็นมนุษย์ส่วนนางเมรีเป็นยักษ์ไม่อาจอยู่ร่วมกันได้โดยที่ฝ่ายยักษ์เป็นฝ่ายต้องตาย

ส่วนในเรื่องของสังข์พบว่ามีการนำสาธกโวหารมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

“ความทุกข์ของหญิง

หนึ่งนั้นถ้าสามี

นั้นท่านเอาใจ

เมียมาทิหลัง

ทุกข์นี้แหละหนา

ไม่มีใครเลย

หนึ่งคือภริยา-

ด่ากันบ่นว่า

หากภริยาหลง

หากน้อยจะได้

ถ้าหากภริยา

ต่อว่าด่าบ่น

ภரியาน้อยนั้น

ภริยาหลงนั้น

ในโลกมีสาม

สามีได้แล้ว

มีภரியาน้อย ๆ

ภริยาใหญ่สนิท

ไม่ให้ต้อนรับ

ให้ผิดทุกวัน ๆ

เจ็บเหมือนเขาหัน

อาจจะช่วยได้

ยิ่งกว่าปฐพี ๆ

น้อยต่างพบเจอ

ลามเป็นปกติ

อยู่กับทุกข์ทน ๆ

มีธรรมคงไม่

เกษมสันต์เป็นสุข

ผ่อนคลายทุกข์ ๆ

ใหญ่นั้นร้ายกาจ

อย่าไล่เลยนา

กฎกาลอลัชชี ๆ

ไม่ได้ปรานโปรด

น่าเศร้าแสนทวี

ประการจริงแท้

ไม่ละทิ้งเลย

เสนหาดังเดิม

ยิ่งทำให้เสีย

เนื้อปอดลำไส้

หนักพันวิสัย

ต้องจิตปกติ

ไม่มีเมตรี

เกรี้ยวโกรธสันต์สุข

สบายแสนสุข

เกรี้ยวโกรธนักหนา

ผลาญกายปรา-

สันโดษด้วยกับ

ทุกข์นั้นสุดจะ

กล่าว่าแจ้งได้นำ ฯ
 หนึ่งนั้นหากได้ สามมีกาย ชั่วชั่วรูปา
 นำเกลียดจนยาก ชี้เหล่าเมายา พาโลไปทั่ว
 บ่นด่าเรื่อยเปื่อย ฯ
 ภริยาจะจาก จรออกร้างลา แม้กระทั่งแม่
 พ่อพยายาม ประรองไม่ง่าย ไม่ให้แตกแยก
 ตามแต่เวร ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 311-312)

ผู้แต่งได้นำสารกโวรามาใช้ในตอนที่พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวได้หารือกับนางสามลเทวีในการให้ธิดาทั้งเจ็ดนางเข้าพิธีเลือกคู่ นางสามลเทวีได้ยกตัวอย่างเกี่ยวกับความทุกข์ของผู้หญิงขึ้นมา กล่าวให้พระบาทสามลฟังและเห็นดีด้วยจึงได้จัดให้มีพิธีเลือกคู่ขึ้นมา

3.2.3.5 เทศนาโวหาร

เทศนาโวหาร เป็นโวหารที่เกี่ยวกับการสั่งสอน ชี้แจงเหตุผลที่ถูกต้อง อธิบายคุณโทษ หรือกล่าวถึงข้อเท็จจริง พึงจำไว้เป็นคติสอนใจ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 49) ในเรื่องสังข์ทอง พบว่ามีการนำเทศนาโวหารมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ ตัวอย่างเช่น

“ว่าลูกรักของแม่เอ๋ย	ทรมานเขยเจ้าจะไปด้วยผัวขวัญ
เมื่อไรจะได้มาเห็นหน้ากัน	นับวันจะกลับไปนับปี
เจ้าสายใจไกลตาของแม่แล้ว	จงฝากตัวผัวแก้วนะโฉมศรี
ทั้งพระชนกชนนี	อย่าให้มีเคืองขัดอชฌา
แม่นผัวพี่โรธอย่าโกรธตอบ	จงเคารพนบนาบดีกว่า
ปกป้องครองตัวของลูกยา	ไกลตาแม่แล้วแก้วกลอยใจ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 218-219)

ผู้แต่งได้นำเทศนาโวหารมาใช้ในตอนที่นางมณฑาได้ให้คำแนะนำสั่งสอนแก่นางรจนา ซึ่งเป็นบุตรสาว กล่าวคือเมื่อนางรจนาต้องเดินทางจากบ้านเมืองของตนติดตามพระสังข์ซึ่งเป็นพระสวามีมายังเมืองยศวิมลซึ่งอยู่ห่างไกลจากเมืองของพระบิดา ทำให้นางมณฑาซึ่งเป็นพระมารดาเป็นห่วงนางรจนายิ่งนักจึง จึงได้สั่งสอนนางรจนาก่อนออกเดินทาง ให้รู้จักปฏิบัติตนในทางที่ถูกที่ควรและการวางตนให้เหมาะสม

ส่วนในเรื่องของสังข์พบว่ามีการนำเทศนาโวหารมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

“ในกาลนั้นหนา	กษัตริสไต	นางจันท์เทวี
เห็นราชบุตร	พิสุทธิ์ทั้งทวี	แสนจะยินดี
	โอบกอดลูบหลัง ฯ	
นางรับสั่งไป	กับพระสุณิสา	ว่าลูกสวณครอง
จงรู้หนักเบา	ประการทั้งผอง	อย่าให้มีหมอง
	ในกฎหมายตรา ฯ	
อย่าทำครีครุโครม	เดียรถีย์ถามไถ่	มहिমানักหนา
อย่าทำร้ายกาจ	ชั่วช้าโมโห	เหมือนนางฉันทา
	แม่ของนางเลย ฯ	
ให้พระบิดา	นางโกรธมहिมา	กับข้านี้แล้ว
ส่วนตัวนางนั้น	สิ้นสูญไปแล้ว	อย่าทำเช่นนี้
	เหมือนนางฉันทา ฯ	
ขอสวณนางทำ	แต่ความดี	ตามกฎหมายตรา
ขอลูกนางทำ	ความดีนั้นหนา	ทำตัวชีวา
	ให้ดีด้วยเทอญ ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 435)

ผู้แต่งได้นำเทศนาโวหารมาใช้ในการตอนที่นางจันท์เทวีได้แนะนำสั่งสอนนางรจนาและนางจันทิ (นางสุวรรณนิตา) ซึ่งเป็นลูกสะใภ้ของตนให้สร้างแต่กรรมดีและการวางตัวให้เหมาะสม

การใช้สำนวนโวหารที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ การนำสำนวนโวหารทั้งหมด 5 ประเภทมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ ได้แก่ บรรยายโวหาร อธิบายโวหาร พรรณนาโวหาร สาธกโวหาร และเทศนาโวหาร ซึ่งทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งตรงตามวัตถุประสงค์ของผู้แต่งได้อีกด้วย

3.2.4 รสวรรณคดี

รสวรรณคดี คือ คุณลักษณะของวรรณคดีที่สามารถทำให้ผู้อ่านมีความคิด หรืออารมณ์ตอบสนองได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 371) ผู้วิจัยจะทำการเปรียบเทียบโวหารรสในวรรณคดีที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองฉบับกับเรื่องของสังข์ ดังนี้

3.2.4.1 เสาวรจณี

เสาวรจณีเป็นรศความไพเราะเกี่ยวกับการชมโฉมและความงดงามของตัวละคร สถานที่ ธรรมชาติต่าง ๆ เป็นต้น ในเรื่องสังข์ทองพบว่าการนำรศเสาวรจณีมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ ตัวอย่างเช่น

“เมื่อนั้น เห็นนางมณฑาว่าวุ่นวาย เข้าไปในทับเห็นลูกเขย น้อยหรือรูปร่างเหมือนเทวดา ผิวเนื้อเรื่อเรืองเหลืองประหลาด ฟ้าผีเกิดเอ๋ยลูกเขยเรา ถึงตัวพี่เมื่อครั้งยังหนุ่มแน่น ไม่กลัวอวดทรวดทรงหน้าตา แต่ไม่เหมาะเหมือนลูกเขยคนนี้ แพ้เขาที่เนื้อไม่เป็นทอง	ท้าวสามนต์สรลสันต์ไม่ผันผาย จึงซังตายดำเนินเดินมา พ่อเจ้าลูกเอ๋ยงามนักหนา หน้าตาจิ้มลิ้มพริ้มเพรา ดังทองธรรมชาติหล่อเหลา งามจริงแล้วเล่านางมณฑา รูปร่างก็อ่อนแอ้นไ้อ้อ่า ใส่ชฎาเครื่องประดับก็รับรอง เป็นต่อพื่ออยู่ราวสักสามสอง กระนั้นน้องยังรักว่ารูปงาม”
---	---

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 166-167)

ผู้แต่งได้นำโวหารเสาวรจณีมาใช้ในการตอนที่ท้าวสามนต์ได้กล่าวชมโฉมพระสังข์ กล่าวคือเมื่อนางมณฑาไปขอให้พระสังข์อาสาช่วยตีค้ำเพื่อรักษาบ้านเมืองเอาไว้เป็นเหตุให้พระสังข์ได้ถอดรูปเงาะออก เมื่อท้าวสามนต์ได้พบกับพระสังข์ก็ถึงกับตกตะลึงในรูปโฉม เพราะพระสังข์มีผิว กายดังทองและมีรูปร่างงามเหมือนกับเทวดาบนสวรรค์

ส่วนในเรื่องขยของสังข์ทองพบว่าการนำรศเสาวรจณีมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

“ครานั้นพระบาท เห็นพงศ์โพธิ์สัตว์ ว่าโอ! ลูกยา กายเจ้าเป็นทอง	สามลนถนาถ รัศมีงามสง่า กอดบุตรสุทนต์เสนห์ ฯ บิดาในวัน ยองใยยังนัก สลดในเนตรา ฯ	พระวรบิดา ดีใจไร้สงกา นี้ได้เห็นแล้ว กอดบุตรสรวงครอง
บิดาเห็นเจ้า บิดาไม่เห็น	ตอนนี้เห็นชัด งามเช่นนี้หนา กระทั่งตอนนี้ ฯ	เจ้าบุตรเสนหา แต่ก่อนหลายครา

โอ! ลูกเสนาหา ตั้งแต่ก่อนมา ตอนนี้งัจนคร
 ลูกยาเป็นมิตร งามกว่าสิ่งใด อินทร์พรหมนั้นหนา
 มาเทียบไม่ได้ ฯ”
 (ปรหมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 362)

ผู้แต่งได้นำโวหารเสาวรณีมาใช้ในตอนทีพระบาทสามลได้เห็นพระขยของสังข์ถอดรูปเงาะเป็นครั้งแรก ก็ได้กล่าวชมโฉมพระขยของสังข์ว่างามยิ่งกว่าพระอินทร์และพระพรหม

3.2.4.2 นารีปราโมทย์

นารีปราโมทย์เป็นรสความไพเราะทีแสดงให้เห่นความรักไคร่ การกล่าวข้อความแสดงความรักหรือพูดจาโอโลมให้อีกฝ่ายเกิดปฏิพัทธ์ ในเรื่องสังข์ทองพบว่ามีกรนำรสนารีปราโมทย์มาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ ตัวอย่างเช่น

“ว่าพลางทางถดเข้าชิด	จะอายเอียงเบี่ยงบิดไปข้างไหน
ย้อยุดดุดชักชายสไบ	คว่ำไขว่สรพยอกหยอกเย้า
ช่างหยิกชวนไปได้เหมือนไม่เจ็บ	ข่มเหงนักหักเลียบเสียดอกเจ้า
ดีจริงยิ่งว่ายิ่งหยิกเอา	เบาเบาอุยหนาไม่ปรานี
พระอุ้มอรไทขึ้นใส่ตัก	อะไรเล่าเฝ้าฝักมือพี่
ความรักรัญจวนวนยี่	เปรมปรีดีประดีพัทธ์กำหนดนาง”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 106)

ผู้แต่งต้องการแสดงให้เห่นความรักทีพระสังข์และนางรจนามีต่อกัน กล่าวคือเมื่อนางรจนาได้เลือกเจ้าเงาะเป็นสามีแล้วจึงถูกพระบิดาขับไล่ออกจากวังมาอาศัยอยู่ที่กระท่อมปลายนา พระสังข์จึงได้ถอดรูปเงาะออกและบอกความจริงเกี่ยวกับชาติกำเนิดของตนให้นางรจนารู้ จากนั้นพระสังข์ก็พูดจาโอโลมนางรจนาจนทั้งสองเกิดปฏิพัทธ์ต่อกัน

ส่วนในเรื่องขยของสังข์พบว่ามีกรนำรสนารีปราโมทย์มาใช้ในการแต่งคำประพันธ์เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

“สมเด็จพระชัตรา	ยลพระชยา	รุ่งเรืองทีสุด
ผิวพรรณดั่งทอง	โอภาสรัศมี	งามยิ่งกว่าสตรี
	สวัสด์สมไม่หมอง ฯ	
สมเด็จพระราชา	จึงได้โอบกอด	จับมาอุ้มครอง
พระน้องสุทรศรี	ปิตสงวนครอง	กอดและลูบหลัง

แนบชิดเสนาหา ฯ

เมื่อพระองค์ยล

นางนาถนิมล

ออกจากกองเพลิง

นางงามนักหนา

งามยิ่งมहिมา

กว่าหญิงกัญญา

จากสวรรค์าลัย ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 405-406)

ผู้แต่งได้นำโวหารนารีปราโมทย์มาใช้ในตอนที่น่างจันท์เทวีขอลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน เมื่อนางจันท์เทวีลงมาจากกองไฟแล้ว พระบาทยศวิมลถึงกับตกตะลึงในความงามและได้โอบกอดนางจันท์เทวี

3.2.4.3 พิโรธวาที

พิโรธวาที เป็นบทกวีที่มีท่วงทำนองแสดงความเคืองใจหรือดัดพ้อต่อว่า ตลอดจนเสียดสีเหน็บแนม ประชดประชัน และเยาะเย้ย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 56) ในเรื่องสังข์ทองพบว่ามีการนำรสพิโรธวาทีในการแต่งคำประพันธ์ ตัวอย่างเช่น

“เมื่อนั้น

ทั้งรักทั้งแค้นแน่นอุรา

จำจะต้องเจือตดอดกลั่น

คิดพลางทางสังเสนาใน

จะใคร่ฆ่าเสียให้ตายก็อายเขา

จะขับไล่ไปเสียด้วยกัน

แต่แรกกูตั้งจิตคิดหวัง

อเจ้ากรรมทำให้ขายหน้าตา

ให้อยู่เสียด้วยกันเถิดตามที

ตรัสพลางทางคิดเดือดดาล

ท้าวสามนต์ฟังซังน้ำหน้า

นิงนึกตรึกตรอาอยู่ในใจ

คอยหยิบผัดมันให้จงได้

อิธจนากูไม่ขอเห็นมัน

จะว่าเรากลับกาก็หุนหัน

ปลุกกระท่อมให้มันอยู่ปลายนา

จะแต่งทั้งเจ็ดคนให้หนักหนา

จะแต่งการวิวาห์ก็ซื้อคร้าน

ในข้างขึ้นเดือนสี่ปีชาล

ปิดบานพระแกลไม่แลไป”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 96-97)

ผู้แต่งได้แสดงให้เห็นถึงความโกรธที่ท้าวสามนต์มีต่อนางรจนา กล่าวคือเมื่อนางรจนาเลือกเจ้าเงาะเป็นสามีแล้วทำให้ท้าวสามนต์ไม่พอใจเป็นอย่างมาก ในใจก็ทั้งรักและโกรธแค้นนางรจนาที่มาทำให้เสียหน้า หากจะฆ่าให้ตายก็กลัวคนว่าเป็นกษัตริย์ตรัสแล้วคืนคำ ด้วยความโกรธแค้นจึงได้ขับไล่นางรจนาไปอาศัยอยู่กับผัวเงาะที่กระท่อมปลายนา

ในเรื่องของสังข์ฉบับภาษาเขมร พบว่ามีการนำพิโรธวาทังมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

“ส่วนพระบิดา	ฟังนางทูลว่า	อ้อนวอนเช่นนี้
ยิ่งเกรี้ยวโกรธนัก	หทัยไม่สบาย	ด่ารำเลิกแล้ว
	ทวิทุกขโศธา ฯ	
ว่านี่อัปรีช	กาจกาลกิณี	ยังไม่เมตตา
โยเจ้าไม่เอา	คนงามนั้นมา	ชายหนุ่มนั้นหนา
	ให้สมตัวเจ้า ฯ	
เขาส้ำอางงาม	เจ้าไม่ชอบใจ	ว่าไม่เจาะจง
เจ้ามาเต็มใจ	รักกับเจ้าเงาะ	เป็นคู่สมชื่อ
	เอาเป็นสวามี ฯ”	

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 336-337)

ผู้แต่งได้แสดงให้เห็นความโกรธที่พระบาทสามมิต้องนางรจนา คือ ในตอนที่นางรจนาไปทูลต่อพระบาทสามมิตซึ่งเป็นพระบิดาเพื่อขอเครื่องทรงและพาหนะในการแข่งขันตีคลี ปรากฏว่าท้าวสามมิตโกรธเป็นอย่างมากและหยิบยกเอาเรื่องที่นางรจนาเลือกเจ้าเงาะเป็นสามีมาต่อว่าให้เข้าใจ

3.2.4.4 สัลลาปังคพิไสย

สัลลาปังคพิไสย คือ การแต่งที่มีทำนองคร่ำครวญ คະន្ទឹង ฝ่ฝ่นหา หรือร่ำรำพันถึงบุคคลอันเป็นที่รัก โดยเฉพาะเมื่อยามจากกัน หรือเมื่อความรักยังไม่สมปรารถนาการร่ำร้องรำพันถึงความทุกข์กายทุกข์ใจประการใด ๆ ก็จัดอยู่ในสัลลาปังคพิสัยด้วย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 56) ในเรื่องสังข์ทองมีการนำสัลลาปังคพิไสยมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์ ตัวอย่างเช่น

“พ่อคุณทูลกระหม่อมของแม่เอ๋ย	ทรมายทั้งแม่ให้โหยหา
เข้าเย็นแม่จะเห็นหน้าใคร	ดังกาเหี่ยวเหี่ยวไปไม่เห็นกัน
ลูกเอ๋ยเคยรับพระมารดา	เมื่อมาแต่ป่าพนาสัย
พูดพลอดกอดแม่ไม่วายวัน	กินนมชมนกันทุกเวลา
ตัวกรรมมันตามมาล้างผลาญ	พลัดบ้านเมืองแล้วยังมีสา
ยังมีหน้าข้าพราจากลูกยา	อนิจจากรรมต้องจำไกล”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 51-52)

ผู้แต่งได้นำโวหารสัลปิงคพิไลมาใช้เพื่อแสดงให้เห็นถึงความโศกเศร้าจากบุคคลอื่นเป็นที่รักซึ่งนางจันท์เทวีคร่ำครวญหาบุตรที่จากไป กล่าวคือพระสังข์ถูกจับไปถ่วงน้ำและจมหายไปทำให้นางกับลูกต้องพลัดพรากจากกัน ซึ่งก่อนหน้านี้นางต้องพลัดพรากจากพระสวามีและบ้านเมืองออกมาอาศัยอยู่ในป่าก็ถือว่าเป็นทุกข์หนักแล้ว เมื่อต้องมาพลัดจากบุตรอันเป็นที่รักอีกก็ยิ่งโศกเศร้าเป็นทวีคูณ

ในเรื่องของสังข์พบว่ามีการนำรสัลลาปิงคพิไลมาใช้ในการแต่งคำประพันธ์เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

“โอ! ไพรพฤชา	อยู่ใกล้คงคา	ชูช่อสะพรั่ง
มีดินเล็กใหญ่	อยู่ดังทุกวัน	แต่เจ้าไม่หมอง
	หายเสียบสูญไป ฯ	
ต้นอ้อต้นเพ็ก	ต้นไผ่ออกหน่อ	หน่อไม่ตั้งอยู่
ไยหายแต่เจ้า	ทูนหัวของแม่	พรากจากออกไป
	ไม่เห็นเลยนา ฯ	
โอ! เหล่าปักษี	ออกคาบอาหาร	มาบ่อนลูกมัน
แล้วบินไปมา	ออกหาอาหาร	แต่เจ้าเอกรา
	หายลับจากไป ฯ	
ดูเหล่ามัจฉา	แหวกว่ายไปมา	ดูแลลูกมัน
โตดบนคงคา	รักษาเพิ่มพูน	แต่เจ้าหายสูญ
	จากอกแม่ไป ฯ	
โอ! พระคงคา	ดูไผ่ยังนัก	ต่อจากนี้ไป
โฉนเจ้าแซมซ้อย	สิ้นกษัยสูญไป	ร้อนรุ่มในอก
	นักหนาเจ้าเอ๋ย ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 271)

ผู้แต่งได้นำโวหารสัลลาปิงคพิไลมาใช้เพื่อแสดงถึงความโศกเศร้าจากการพลัดพรากจากบุคคลอื่นเป็นที่รัก ในตอนที่นางจันท์เทวีได้โศกเศร้าและคร่ำครวญหาบุตรที่ต้องพลัดพรากจากกัน

การเปรียบเทียบอนุภาคและขนบวรรณศิลป์ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์พบว่า อนุภาคในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ พบว่าในด้านอนุภาคตัวละครมีทั้งหมด 5 ตัว ได้แก่ ตัวละครเอก (พระสังข์, พระขยอมสังข์) หมอเสน่ห์ (ยายสุเมธา, ยายสเมธา) ท้าวภูษงค์ นางยักษ์ (พันธุรัต, พันธรส) พระอินทร์ ในด้านอนุภาควัตถุสิ่งของที่มีเหมือนกัน ได้แก่ หอยสังข์ รูปเงาะ เกือกแก้ว ไม้เท้า บ่อเงินบ่อทอง (สระเงินสระทอง) สำเภาทอง คาถามหาจินตามนต์ พิธีเสี่ยงมาลัยเลือกคู่ อนุภาค

วัตถุสิ่งของที่มีเฉพาะในเรื่องของสังข์เท่านั้น ได้แก่ ต้นไทร ดอกบัวทอง น้ำอมฤต พิธีลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ในด้านอนุภาคเหตุการณ์ ได้แก่ เหตุการณ์ประหารชีวิตตัวละครเอก เหตุการณ์แข่งขันตีกลี การให้รายละเอียดของอนุภาค พบว่าทั้งสองฉบับให้รายละเอียดที่เหมือนและแตกต่างกันออกไป โดยเรื่องของสังข์ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับอนุภาคได้ละเอียดกว่าเรื่องสังข์ทอง การเปรียบเทียบขนบวรรณศิลป์ พบว่า ด้านรูปแบบคำประพันธ์มีลักษณะที่แตกต่างกัน ในเรื่องสังข์แต่งด้วยคำกลอนบทละคร ส่วนในเรื่องของสังข์แต่งด้วยคำกาพย์ 4 ประเภท ได้แก่ บทกาพย์คฤ บทพรหมคีติ บทกฤษณคีติ และบทปมโนล ด้านภาษาภาพพจน์ 6 ประเภท ได้แก่ อุปมา อุปลักษณ์ บุคคลวัต อติพจน์ นามนัย ปฏิพจน์ ด้านสำนวนโวหาร 5 ประเภท ได้แก่ บรรยายโวหาร อธิบายโวหาร พรรณนาโวหาร สาธกโวหาร และเทศนาโวหาร และด้านรสวรรณคดี 4 ประเภท ได้แก่ เสาวรจนี นารีปราโมทย์ พิโรธวาทัง สัลลาปังคพิไสย พบว่ามีการนำมาแต่งคำประพันธ์เช่นกัน

บทที่ 4

การเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมในเรื่องสังข์ทองกับเรื่อง ของสังข์

บทนี้ เป็นการเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ ในด้านสังคมและวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ ค่านิยม การปกครอง และชนชั้น ดังนี้

4.1 ด้านสังคมและวัฒนธรรม

“วัฒนธรรม” ในภาษาไทยเป็นคำบัญญัติในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ จากพื้นความหมายของคำว่า Culture ในภาษาอังกฤษ ในภาษาเขมร บัญญัติศัพท์โดยอาศัยความหมายของคำมาจากภาษาอังกฤษเช่นเดียวกัน โดยบัญญัติศัพท์ว่า “วปฺปธรรม” แตกต่างจากภาษาไทย ซึ่งเมื่อพิจารณาตามรูปคำแล้วเป็นศัพท์บัญญัติที่ยืมภาษาบาลีสันสกฤตทั้งไทยและเขมรแตกต่างตรงที่ความหมายของคำที่บัญญัติแล้ว คำว่า “วัฒนธรรม” ในภาษาไทย มีความหมายว่าสิ่งที่ทำให้เจริญ ส่วนคำว่า “วปฺปธรรม” ในภาษาเขมร มีความหมายว่าสิ่งที่ปลูกฝังอยู่ในใจของประชาชน สิ่งที่แสดงความเจริญงอกงามของประเทศชาติ จุดมุ่งหมายในการบัญญัติศัพท์ทั้ง 2 คำ เพื่อสร้างจิตสำนึกที่ดีของวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศของตนทั้งสิ้น (บัญญัติ สาลี, 2549: 18) ผู้วิจัยทำการเปรียบเทียบการสื่อความหมายในด้านสังคมและวัฒนธรรมในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ ดังต่อไปนี้

4.1.1 วิถีชีวิต

ความเป็นอยู่ในสังคมคือการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ที่มีลักษณะความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต การเปรียบเทียบการสื่อความหมายด้านวิถีชีวิต ดังนี้

4.1.1.1 ครอบครัว

ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ พบว่าลักษณะครอบครัวมี 2 ประเภท คือระบบพ่อเดี่ยวเมียเดี่ยวและระบบพ่อเดี่ยวหลายเมีย (พหุภรรยา) ในด้านระบบพ่อเดี่ยวเมียเดี่ยว หมายถึงการมีคู่สมรสเพียงคนเดียว ดังว่า

“มาจะกล่าวบทไป
เสวยราชสมบัติสวัสดิ์

ถึงท้าวสามนต์เรืองศรี
ในบุรีสามนต์พระนคร

อันเอกองค์อัครชายา
มีธิดานารีร่วมอุทร

ชื่อมณฑาเทวีศรีสมร
ทั้งเจ็ดนามกรต่างกัน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 22)

ลักษณะครอบครัวผัวเดียวเมียเดียว กล่าวคือ ท้าวสามนต์เป็นกษัตริย์ปกครองเมือง
สามนต์มีมเหสีเพียงคนเดียว คือนางมณฑาเทวี และมีพระธิดาร่วมอุทรเจ็ดพระองค์

ในเรื่องของสังข์ ปรากฏให้เห็นลักษณะครอบครัวผัวเดียวเมียเดียว ดังว่า
“ท่านจึงรับสั่ง พระโอรสธิดาไมไ่ แสนเสนาจะจรจา
กับอัครมเหสี กษัตริย์ประไพ ว่าให้นางสา-
มลเทวีเอย ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 311)

ลักษณะครอบครัวระบบผัวเดียวเมียเดียว กล่าวคือพระบาทสามลเป็นกษัตริย์
ปกครองเมืองสามลมีมเหสีเพียงคนเดียว คือนางสามลเทวี และมีพระธิดาร่วมอุทรเจ็ดคน

ส่วนลักษณะครอบครัวระบบผัวเดียวหลายเมีย (พหุภรรยา) หมายถึงผู้ชายสามารถมี
เมียได้มากกว่าหนึ่งคน ในเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทย ปรากฏลักษณะครอบครัวผัวเดียวหลายเมีย ดัง
ว่า

“บัดนั้น	ยอดโหราหามีเสมอไม
คิดคุณหารดูรู้แจ้งใจ	ภูไนยะเกิดบุตรา
จึงทูลทำนายตามสุบิน	ว่าพระปิ่นนางในฝ่ายขวา
จะทรงครรรค์พระราชบุตรา	บุญญาธิการมากมี
แต่จะพลัดพรากไปจากวัง	ภายหลังจึงจะคืนกรุงศรี
ดาราชื่อพระบุตรี	ที่เกิดที่สนมอันครว

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 9)

ลักษณะผัวเดียวเมียหลายคนหรือพหุภรรยาที่ปรากฏในเรื่อง กล่าวคือ ท้าวยศวิมล
แห่งเมืองยศวิมลมีมเหสีและนางสนมหลายคน นางในฝ่ายขวาหมายถึงนางจันทเทวี ซึ่งเป็นมเหสีเอก
ส่วนสนมอันครวที่โหรทำนายหมายถึงนางจันทา ส่วนสาวศรีบิวารหมายถึงนางสนมองค์อื่น ๆ

ส่วนในเรื่องของสังข์ ปรากฏลักษณะครอบครัวผัวเดียวหลายเมีย (พหุภรรยา)
เช่นเดียวกับเรื่องสังข์ทอง ดังว่า

“ครานั้นกาล กัลป์กาล่วงพัน เน้นนานมาแล้ว

มีกษัตริย์ภูธร	บวรrama	วิมลราชา
	ธิดาธิปไตย ฯ	
เสวยราชสมบัติ	บริบูรณ์เป็นที่รัก	รัฐราชาภูมิ
โสฬสมหา-	นครบุรี	มีพระมเหสี
	สองพงศ์ประติพัทธ์ ฯ	
ส่วนองค์ชายา	องค์หนึ่งนั้นเป็น	ใหญ่กว่าทั้งหมด
ทรงพระนามกร	พระพรประสิทธิ์	ประเสริฐสถิต
	นางจันทเทวี ฯ	
อันดัดมา	โดยนัยนามนั้น	ฉันทามเหสี
ทรงพระเสนาหา	ทยาปิตี	พระอัคมเหสี
	ทั้งสองเสมอกัน ฯ ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 231)

ลักษณะครอบครัวผัวเดียวหลายเมีย กล่าวคือ พระบาทศวิมลมีพระมเหสี 2 พระองค์ คือนางจันทเทวีและนางฉันทา พระบาทศวิมลได้ดูแลมเหสีทั้งสองพระองค์เสมอกัน

เรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ มีทั้งลักษณะครอบครัวลักษณะผัวเดียวเมียเดียวและระบบผัวเดียวหลายเมีย (พหุภรรยา) สื่อให้เห็นว่าสังคมไทยและสังคมเขมรเพศชายเป็นใหญ่ในสังคมสามารถจะมีเมียคนเดียวหรือมีหลายเมียได้ ถึงแม้ว่าสังคมเขมรในอดีตจะเป็นสังคมมาตารีปไตย (ผู้หญิงเป็นใหญ่) ก็ตาม แต่ความจริงแล้วเพศชายเป็นใหญ่ในสังคมดั่งเช่นสังคมไทย

4.1.1.2 ที่อยู่อาศัย

ในเรื่องสังข์ทอง ปรากฏลักษณะที่อยู่อาศัย 3 ประเภท คือพระราชวัง บ้านหรือเรือน และกระท่อม ดังว่า

“ครั้นออกมานอกทวารวัง เหลียวหลังมาดูปราสาทศรี
เคยอยู่สุขเกษมเปรมปรีดิ์ อนิจจากรานี้จะจากไกล”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 100)

ลักษณะของวังซึ่งเป็นที่พักของพระมหากษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ ที่สุขสบายและมีความสุข เมื่อนางรณาลูกเจ้าเงาะเป็นสามีแล้วทำให้ท้าวสามนต์โกรธเป็นอย่างมาก จึงขับนางรณาให้ไปอาศัยอยู่ที่ปลายนา เมื่อนางรณาเดินทางออกจากวัง ก็นึกถึงความสุขที่เคยอาศัยอยู่ปราสาทในวัง

“มาถึงซึ่งบ้านโหรเฒ่า
ไหว้แล้วแก้ทองของจันทา

จู่เข้าไปได้ในเคหา
คุณแม่ให้มาแต่ในวัง”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 11)

“ถึงเรือนยายเฒ่าก็เข้าไป
เที่ยวเสาะสืบมาช้านาน

พูดจาปราศรัยด้วยอ่อนหวาน
บุญหลานจึงพบประสบยาย”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 31)

ลักษณะบ้านหรือเรือน เป็นที่อยู่อาศัยของขุนนางและชาวบ้านทั่วไป ในครั้งแรกสาวใช้ได้มาหาโหราจารย์ที่บ้านเพื่อติดสินบนตามคำสั่งของนางจันทา ในครั้งต่อมาสาวใช้ได้มาหายายเฒ่าสุเมธาที่เรือนเพื่อว่าจ้างไปทำเสน่ห์ตามคำสั่งของนางจันทาเช่นกัน

“ครั้นถึงกระท่อมทับที่อยู่
ไม่เคยเห็นเช่นนี้แต่เกิดมา

แลดูสมเพชเป็นหนักหนา
ก็โศกาทรุดนั่งอยู่นอกชาน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 100)

ลักษณะกระท่อม เป็นที่อยู่ของคนตักทุกข์ได้ยาก กล่าวคือ เมื่อนางรจนากับพระสังข์ได้เดินทางมาถึงกระท่อมปลายนาที่ท้าวสามนต์สร้างให้อยู่แล้ว นางรจนารู้สึกสมเพชที่อยู่มาก นางไม่เคยพบมาก่อนเพราะเคยแต่อยู่สุขสบายในวัง

ส่วนในเรื่องของสังข์ พบว่ามีลักษณะที่อาศัย 3 ประเภทเช่นกัน คือวัง บ้าน และกระท่อม ดังว่า

“ฉันทาจอมมหาธิชา
ยินดีสาทรล้นพัน
สถานสถิตสมบัตินางนาค

ได้รู้ชัดว่า
จะไม่อยู่เลย
ฉันทาแท่นงาม

นางออกไปแล้ว ฯ
ขึ้นบนปราสาท
แล้วชื่นชมว่า ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 250)

ลักษณะวังซึ่งเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ มีความงดงามและมีสมบัติมีค่ามากมาย ดังเช่นนางฉันทาเมื่อกำจัดนางจันท์เทวีจนถูกขับออกจากวัง นางฉันทาขึ้นไปบนปราสาทซึ่งเป็นที่อยู่ของนางเอง

“จึงตรัสว่าอำ-
มาสร้างบ้านให้

มาตย์เอยพากัน
นอกเมืองที่ไกล

จัดหาไม้ไผ่
ข้าไม่เสนาหา

ชอบใจเลเยนา ฯ
 ส่วนราชอำมาตย์ พากันขมิ้มมัน ไปสร้างเคหา
 นอกราชธานี บุรีราชา ระยะมรรคา
 ให้พานางไป หนึ่งโยชน์พอดี ฯ
 ไม่มีซึ่งทรัพย์ กับเงาอันไป ไปอยู่ที่นั่น
 สำหรับหมดสิ้น ตามพระประสงค์
 บิดาโกรธไกร ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 321)

ลักษณะบ้านซึ่งเป็นที่อาศัยระหว่างนางรจนากับเจ้าเงาะที่พระบาทสามลสั่งให้เหล่าอำมาตย์ไปสร้างไว้นอกเมืองเพื่อให้อาศัย อยู่ห่างไกลจากเมืองมากชีวิตความเป็นอยู่ของเจ้าเงาะกับนางรจนาคือไปอย่างยากลำบาก

“นางแสนเป็นทุกข์นัก เพราะต้องพลัดพราก จากพระราชมารดา ฯ
 ออกจากสวามิฉันมี ครรภ์ควรคิดก้าวไป แสนจะเหนื่อยหน่าย ฯ
 พักตร์สะอื้นรันทด เป็นทุกข์ทั้งสิ้น จึงงายาตรา ฯ
 จากฐานวิมานปราศพร- สาทงามสง่า เย็นถึงที่แห่งหนึ่ง ฯ
 เห็นกระท่อมช่วยแก้อาสัญ ยายเฒ่ายากจน ขอสาราญองค์ ฯ

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 251)

ลักษณะที่อาศัยที่เรียกว่า “กระท่อม” ซึ่งเป็นที่อยู่ของคนที่มีฐานะยากจน ซึ่งนางจันทเทวีมาขออาศัยกับยายเฒ่าที่กระท่อมในป่า

ที่อยู่อาศัยที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ ลักษณะที่เหมือนกัน คือ คนชั้นสูงก็จะมีที่อยู่อย่างใหญ่โตและสุขสบาย คืออยู่ในปราสาทราชวัง ส่วนชาวบ้านทั่วไปอาศัยบ้านหรือเรือนมีทั้งใหญ่และเล็กตามฐานะของตน ส่วนคนที่ตกทุกข์ได้ยากอาศัยในกระท่อม ทั้งสองฉบับให้รายละเอียดที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน สื่อให้เห็นว่าลักษณะที่อยู่อาศัยของคนสังคมไทยและสังคมเขมรขึ้นอยู่กับชนชั้นและฐานะทางสังคมเป็นสำคัญ

4.1.1.3 อาชีพ

เรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ ปรากฏการประกอบอาชีพของคนในเรื่องน้อยมาก เนื่องจากเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชนชั้นกษัตริย์และชนชั้นเจ้านาย ในเรื่องสังข์ทองปรากฏให้เห็นการประกอบอาชีพของผู้คนในสังคม ดังว่า

“เมื่อนั้น

อาศัยเคหาตากับยาย
เข้าคำคำนึงถึงลูกน้อย
กินแต่น้ำตาทุกราตรี
อุตส่าห์เก็บผักหักผืนขาย
แสนลำบากยากเข็ญเป็นพันไป

นางจันท์เทวีโณมฉาย

ยากเย็นเป็นม่ายมาหลายปี
ให้เปลี่ยวเปล่าเศร้าสร้อยหมองศรี
เทวีชুবผอมตรอมใจ
จะเว้นวายเวลาก็กหาไม่
มิได้มีสุขแต่สักวัน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 192)

ลักษณะการประกอบอาชีพของชาวบ้านป่า กล่าวคือเมื่อนางจันท์เทวีถูกขับออกจากวังต้องไปอาศัยอยู่กระท่อมตายายในป่าอย่างยากลำบาก นางจันท์เทวีต้องเข้าป่าเก็บผักและหักผืนไปขายเพื่อเลี้ยงชีพ

“บัดนั้น

ล้วนแต่ลูกหลานชายนายโคบาล
ครั้นกินข้าวเช้าแล้วลงจากเรือน
เปิดคอกไล่โคของตน
ครั้นออกมาถึงที่ทำไร่
เห็นเงายืนอยู่บนคันนา

ฝ่ายพวกเด็กเด็กชาวบ้าน

อยู่ปลายแดนด่านกรุงสามนต์
เที่ยวร้องเรียกพวกเพื่อนสับสน
ถือปฏักต่างคนต้อนมา
จึงปล่อยโคไว้ให้กินหญ้า
อ้ายนี้บ้าหรือมิใช่ไยอย่างนี้”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 78)

ลักษณะอาชีพของชาวบ้านทั่วไป คืออาชีพทำไร่และเลี้ยงสัตว์ กล่าวคือเมื่อพระสังข์ตอนสวมรูปเงาะได้หนีออกจากเมืองยักษ์ได้สำเร็จแล้ว หยุดอยู่ที่ชายแดนเมืองสามนต์ ได้เล่นกับพวกเด็ก ๆ ที่เป็นลูกชาวบ้านเลี้ยงโคบริเวณที่ทำไร่

“ครั้นถึงจึงเห็นนายประตู่
ตรงเข้าไปใต้ถ้ำมุดตา
ข้าเจ้าจะขอถามตาชื่อ
ช้านี้ยากจนเป็นพันไป
จะอยู่ให้ใช้สอยเป็นลูกจ้าง
พอได้กินอิ่มท้องสองเวลา

นั่งอยู่บนร้านสานตะกร้า
แกล้งเจ้าคะเจ้าขาให้ชอบใจ
ท่านหรือเป็นนายประตู่ใหญ่
คิดจะมาอาศัยเจ้าขรัวตา
เฝ้าประตู่ประตู่ต่างก็ไม่ว่า
ตามประสาแก่เฒ่าเฝ้ารั้ววัง”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 204)

ลักษณะการประกอบอาชีพรับจ้าง กล่าวคือท้าวยศวิมลได้ออกติดตามหาพระสังข์ยังเมืองสามนต์ ท้าวยศวิมลได้ปลอมตัวเป็นชาวบ้านธรรมดาและขอรับจ้างกับนายประตู่ที่เฝ้ารั้ววัง

ในเรื่องของสังข์ฉบับภาษาเขมร ปรากฏให้เห็นลักษณะการประกอบอาชีพ ดังว่า

“แม่นี้แบกพิน	ขายเพื่อยู่อุด	เลี้ยงชีพชีวา
เมื่อเจ้านั้นพลัด	ขจัดจากมารดา	แมย้งเจ็บปวด
	ถึงเจ้าบุตรา ฯ”	

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 420)

ลักษณะการประกอบอาชีพของคนบ้านป่า กล่าวคือเมื่อนางจันทเทวีถูกขับออกจากวังแล้ว นางได้อาศัยอยู่กระท่อมกับยายในป่า นางจันทเทวีต้องเข้าป่าหักพินเพื่อเลี้ยงชีพอย่างยากลำบาก

“พวกเด็กเลี้ยงวัว	ได้เห็นรูปเงาะ	พากันเหลียวมอง
ร้องเรียกพวกพ้อง	เร่งรีบเร็วเถิด	ต่างตระหนกตกใจ
	ต่างจ้องมองดู ฯ	

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 310)

ลักษณะการประกอบอาชีพของชาวบ้านทั่วไป เมื่อพระขยของสังข์หนีออกจากเมืองยักษ์ได้สำเร็จแล้ว ได้มาหยุดอยู่กับเด็กเลี้ยงวัวที่เมืองสามล เด็กเหล่านี้ได้นำวัวมาเลี้ยง ซึ่งการเลี้ยงวัวเป็นอาชีพของชาวบ้านทั่วไป

อาชีพที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ ในลักษณะที่เหมือนกัน คือ การทำอาชีพหาของป่าขาย และเลี้ยงสัตว์ ในลักษณะความแตกต่างกัน ในเรื่องของสังข์กล่าวถึงอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพรับจ้างอีกด้วย สื่อให้เห็นว่าทั้งสังคมไทยและสังคมเขมรมีการประกอบอาชีพที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติและการใช้แรงงานของตนเองเพื่อประกอบอาชีพในการดำรงชีวิต

4.1.1.4 อาหารการกิน

อาหารถือว่าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่มีความจำเป็นต่อมนุษย์ ในเรื่องสังข์ทองปรากฏอาหารการกินของคนในสังคม ดังว่า

“นางจัดแจงแกงต้มดิบดี	แล้วดักใส่ในที่ขามผา
ทั้งปั้งจี่มีมันนานา	ใส่โต๊ะตั้งตตราเตรียมไว้
บัดนั้น	เหล่านางพนักงานน้อยใหญ่
ถึงเวลาเชิญเครื่องไป	เรียงเรียบเทียบไว้ที่อย่างเคย

สาวสาวเหล่านางที่โปรดปราน
ทั้งนางรณาทรมเซย

เข้าเคียงคอยอยู่ที่เสวย
หมอบเฝ้าตามเคยทุกเวลา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 206)

ลักษณะอาหารการกินของชนชั้นสูงในสังคม กล่าวคือ เป็นการจัดเครื่องเสวยถวาย
พระสังข์ ซึ่งอาหารประกอบไปด้วย แกง ต้ม จี (เผ้า) โดยมีพนักงานเป็นผู้เชิญเครื่องเสวย ขณะที่เสวย
มีเหล่าพนักงานและนางรณาซึ่งเป็นชายาหมอบเฝ้าอยู่ด้วย

“ครั้นถึงเวลากินผอก แก่ห่อข้าวออกชิมขมิ้น
เกลอเอ๋ยมากินด้วยกัน เห็นเงาะเข้ากินก็ยินดี”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 78)

ลักษณะอาหารชาวบ้านทั่วไป เป็นการกินแบบเรียบง่าย กล่าวคือเมื่อพระสังข์ได้หนี
ออกจากเมืองยักข์เป็นผลสำเร็จแล้ว หยุดเล่นกับเด็กเลี้ยงวัวที่เมืองสามนต์ เมื่อถึงเวลาทานอาหาร
พวกเด็ก ๆ ก็เรียกเจ้าเงาะมากินข้าวด้วย ลักษณะอาหารนั้นเป็นข้าวธรรมดาเรียกว่า “กินผอก” ซึ่ง
หมายถึงข้าวสุกนั่นเอง

ส่วนในเรื่องของสังข์ ปรากฏให้เห็นลักษณะอาหารการกินเช่นกัน ดังว่า

“รู้แล้วพากัน	เดินไปขอตุ	พระราชาบุตรา
บ้างได้มั่งคุด	ผ้าแพรอาภรณ์	มาถวายชายา
	กับพระบุตรา ฯ	
บางคนก็ได้	อาหารใส่พาน	โภชนาโอชะ
มารับเอาขวัญ	นางกับบุตรา	จากวันนีไป
	จงอยู่สำราญ ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 258)

ลักษณะอาหารชาวบ้านทั่วไป ในตอนที่นางจันท์เทวีตีหอยสังข์แตกแล้ว ชาวบ้าน
ต่างร่ำลือต่อ ๆ กันในความงามของพระขยของสังข์ ต่างชื่นชมพระขยของสังข์และได้นำอาหารต่าง ๆ มา
ให้พระขยของสังข์กับนางจันท์เทวี ในเรื่องกล่าวว่าเป็นอาหารอันโอชะและผลไม้

“เมื่อนางทำอาหาร	สุกแล้วในกาลนั้นนา
นางตักเอาออก	มาใส่ถาดทองดงาม ฯ
นางแต่งประดับโดย	กระยาเสวยบุตรเสนหา
ในภาชนะทองนั้น	แล้วนางยกไปทันที่ ฯ

ส่วนนางเป็นหัวหน้า
ยกภาชนะทองประไพ
ท่านเสวยตอนเช้านั้น
ตักพวกผักในนั้น

ใหญ่กว่านางสนมทั้งหลาย
ไปถวายยังพระองค์เทอญ ฯ
เอาช้อนแก้วมาไม่หมอง
ใส่ไปบนพระชิวหา ฯ”
(ปรมินทร์ ศิริรัตน์, 2563: 412)

ลักษณะอาหารของชนชั้นสูงในสังคมมีความหรูหรามาก กล่าวคือเมื่อนางจันทเทวีเข้ามาทำงานเป็นวิเสทในวังสามลแล้ว ได้ทำแกงถวายพระขยของสังข์ ลักษณะภาชนะที่ใส่อาหารนั้น ล้วนทำมาจากของมีค่าทั้งสิ้น เช่นภาชนะทอง ภาตทอง และช้อนแก้ว โดยมีพนักงานนำสำหรับอาหารขึ้นถวาย

อาหารการกินในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ อาหารการกินของคนชั้นสูงที่เป็นไปอย่างหรูหราและใส่ในภาชนะที่ทำจากของที่มีค่า และอาหารคนธรรมดาทั่วไป มีความเรียบง่าย สื่อให้เห็นว่าอาหารการกินของคนในสังคมขึ้นอยู่กับชนชั้นและฐานะที่แตกต่าง

4.1.1.5 การแต่งกาย

การแต่งกาย หมายถึงการตกแต่งร่างกายด้วยเสื้อผ้าและเครื่องประดับทุกอย่าง ตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า ในเรื่องสังข์ทองปรากฏลักษณะการแต่งกายที่หลากหลายทั้งชนชั้นสูงและชนชั้นสามัญ มีลักษณะแตกต่างกัน ดังว่า

“แต่งตัวตั้งใจจะให้งาม
แล้วอาบน้ำชำระอินทรีย์
กระจกตั้งคั่นฉ่องส่องเงา
ใส่น้ำมันกันกวดกระหมวดมวย
นุ่งผ้ายกอย่างต่างกัน
สไบหน้าเจียรระบัดตาตองแดง
สร้อยนวมสวมสอดสังวาลวรรณ
กำไลสวมเก้าคู่ดูงาม
ทรงกรอกพักตร์พรรณรายพรายแพรว
ใส่ตุ้มหอยห้อยพลอยระยิบ

ขมิ้นใส่สั้มมะขามขัดสี
ทาแป้งสารภีรินรวบ
ผิวพรรณผมแผ้วงามฉลวย
ผัดหน้าด้วยแป้งญวนเป็นนวลแดง
ช่อชั้นเชิงขายลายก้านแย่ง
เข็มขัดสายลายแทงประจำยาม
ดาบคู่ต้นเรื่องรองทองอร่าม
ใส่แหวนเพชรแวววามครามสอดซับ
กรรเจียกแก้วมณีสีสลับ
ครั้นเสร็จสรรพขึ้นเฝ้าท้าวไท”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 83-84)

ลักษณะการแต่งกายของชนชั้นสูงในสังคม เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับต่าง ๆ ล้วนทำจากของมีค่า ในตอนที่ท้าวสามนต์ให้บุตรทั้งเจ็ดนางเข้าพิธีเลือกคู่ ในเรื่องกล่าวถึงการชำระล้างร่างกายของนางทั้งเจ็ดด้วยการนำขมิ้น ส้มและมะขามมาขัดตัว จากนั้นได้ทาแป้งและทาผมหอมด้วยน้ำมัน แต่งองค์ทรงเครื่องด้วยผ้ายกและไหมสีปัส ใสเครื่องประดับมีค่า เช่นแหวนเพชร ตุ่มหูห้อยพลอย สักวาลทอง กรรเจียกแก้ว เป็นต้น

“บัดนั้น

บางเดินบางรำทำคะนอง
พวกนักเลงเล่นเบี้ยเสียถั่ว
ไม่มีผ้าเสื้อแสงจะแต่งตน
เหล่าพวกอุตริริร่าง
หวิกระจายรวยเส้นเป็นแปรงชั้น
บ้างติดตำรับใหญ่เอาไฟอัง
แค้นใจไม่มีใครจะเรียบบร้อย
พวกเหล่าเจ้าชู้หัวอกกรม
เชิงจะพูดจะจาควิดาเพรา
พวกขุนนางต่างแต่งตัวลอง
บ้างนุ่งลายพื้นตองลองนั่งลูก

ประชาชายรู้ทั่วทุกบ้านช่อง
กระหยิ่มยิ้มย่องอยู่ทุกคน
ครอบครัวยึดคัดขัดสน
เที่ยวซุกซนยิ้มหยิบเพื่อนกัน
ดัดผมยกอย่างให้ขอยสั้น
เช็ดน้ำมันกันหน้าด้วยมีดน้อย
กระจกตั้งนั่งหยงก่งคอซอย
เผ้าตะบอยหวิหัวมัวเมา
เผ้าผมหกแสงทำหน้าเศร้า
นั่งไหนกอดเข้าเผ้าทำทุกข์
นุ่งยกทองเกี้ยวสำนสีหมากสุก
ดูกระปุกประปุกกรุยกราย”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 88-89)

ลักษณะการแต่งกายระหว่างชาวบ้านทั่วไปกับเหล่าขุนนางที่แตกต่างกัน ในตอนที่ท้าวสามนต์ประกาศให้ชาวเมืองเข้ามาให้นางรจนาเลือกคู่ ลักษณะการแต่งกายของชาวบ้านทั่วไปมีลักษณะที่ตัดัดขัดสน กล่าวคือต้องหยิบยิ้มของคนอื่นมาใส่ ส่วนของแต่งตัวและเครื่องประดับก็หาได้เท่าที่ตนมีอยู่ ส่วนการแต่งกายของเหล่าขุนนางนั้นแต่งกายด้วยผ้ายกซึ่งเป็นผ้าที่มีค่า

ส่วนในเรื่องของสังคมแบบภาษาเขมร ปรากฏให้เห็นลักษณะการแต่งกายของคนในสังคมเช่นกันดังว่า

“เมื่อมีรับสั่ง
จึงได้แถลง

พระโอรสธมมธรรส
สำแดงไม่หมอง
ทั้งหกพระองค์ ฯ

ไพเราะเหลือล้น
ให้บุตรสงวนครอง

จงแต่งประดับ
มงกุฎแก้วกำไล

พรพัสตราทิพย์
ทิพย์ดูรจนา
ประดับทวองค์ ฯ

ล้วนทองสุวรรณ
สักวาลมาลา

ส่วนพระขามาตา	ต่างทรงพัสดรา	ครบพรรณบรรจง
สายสร้อยโดยปัก	ธงชดอกลไม้	กลายเป็นรูปหงส์
	เหาะเหินถนัด ฯ	
ทรงพระภูษา	รุ่งเรืองโสภา	ทองคำวิจิตร
เย็บด้วยด้ายทอง	เย็บใส่ให้ติด	ล้วนเป็นรูปสัตว์
	องค์อินทรีทรง ฯ	
มงกุฎแก้วรจนา	รัศมีผ่องใส	เฉิดฉายของไย
สว่างจ้าไปทั่ว	ดงามทั่วองค์	รัศมีผุดผ่อง
	ส่องสว่างไปไกล ฯ	
ใส่ซึ่งเครื่องอา-	รามรัตน์โสภา	ไพฑูรย์เพทาย
สังวาลมาลา	สุวรรณเฉิดฉาย	ใส่ผสมคละคลาย
	หัวไพฑูรย์รัตน์ ฯ	
กำไลกะไหล่	กฤษณาทิพย์ใหม่	พาหุระรัตน์วิจิตร
แหวนอำมรงค์	หัวเป็นเพชรรัตน์	เลื่อมพรายเฉิดฉาย
	ทั้งบรมมณฑล ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 346-347)

ลักษณะการแต่งกายของชั้นชั้นสูง เช่น การแต่งกายของหกเขยมีความวิจิตร ประดับ
ร่างกายด้วยของที่มีค่าต่าง ๆ อาภรณ์ทองคำ ประดับร่างกายด้วยสร้อย แหวน กำไล ดุมหู มงกุฎ
สังวาล ฯลฯ ล้วนแต่ประดับด้วยอัญมณีทั้งสิ้น

“บ้างก็ผมหยิก	ดูแล้วไม่งาม	หงอกแล้วสำออง
ตัดผมตลกแต่ง	ให้ดูดงาม	อวดอ้างมีเสน่ห์
	แต่งตัวกันไป ฯ	
ทาแป้งน้ำมัน	หวิผมปิดเฉียง	แลดูสุดใส
ใส่ผ้าหลากพรรณ	เฉิดฉายประไพ	ผสมผสานกันไป
	ผูกใส่ผ้าลาย ฯ	
บ้างใส่ลอยชาย	ห้อยแล้วเฉิดฉาย	บ้างก็สะพายเฉียง
ทั้งคนนอกใน	ต่างบรรจงกาย	ແ່ແหนประสงค
	ยื้อแย่งกันเดิน ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 317)

ลักษณะการแต่งกายของขุนนาง เศรษฐี และชาวบ้านทั่วไป ในตอนที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงให้นางรรณนาเลือกคู่แต่งงานไม่ยอมเลือกใคร ทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยประกาศให้ชาวบ้านทั่วไปมาเข้าพิธีให้นางรรณนาเลือกคู่ ลักษณะการแต่งกายเป็นแบบเรียบง่าย กล่าวคือใส่เสื้อผ้าลวยชายและหลายสี ทาแป้งและทาน้ำมันเพื่อให้ดูดีก่อนเข้าร่วมในพิธีเลือกคู่

การแต่งกายในเรื่องสัมพันธ์กับเรื่องของสังคม มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ การแต่งกายของคนในชนชั้นสูงจะมีความหรูหราและใส่เครื่องประดับจากของที่มีค่า เหล่าขุนนางจะแต่งกายด้วยของมีค่า ส่วนชาวบ้านทั่วไปจะแต่งกายอย่างเรียบง่ายเท่าที่มีอยู่ ถ้าชาวบ้านที่มีชีวิตอัตคัดไม่มีเครื่องแต่งกายเป็นของตนเอง ต้องหยิบยืมของคนอื่นมาใส่ สื่อให้เห็นความเหลื่อมล้ำทางสังคมเป็นอย่างมาก กล่าวคือ คนชั้นสูงมีเครื่องประดับมากมายตามแต่จะเลือกมาใส่ ส่วนชนชั้นล่างนั้นบางคนก็มีน้อย บางคนแทบไม่มี

4.1.2 ภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา คือ แบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคล และสังคม ซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติต่อกันมา ในเรื่องสังคมของสังคมของสังคมสื่อให้เห็นด้านภูมิปัญญา ดังต่อไปนี้

4.1.2.1 วิธีการจับสัตว์

ในเรื่องสังคมของสังคมแสดงให้เห็นวิธีการจับสัตว์ ในตอนที่หกเขยหาปลาและหาเนื้อ ดังว่า

“พันดำนบ้านช่องล่องเลย	ถึงท้องคุ้งที่เคยมีมัจฉา
หกงค์ทรงแหทอดปลา	ลอยมาสองฟากลากเบ็ดราว
บ้างเอาลอบลงดักดักสวิง	ริมตลิ่งลากอวนอื้อฉาว
ติดแต่จะเช้อยู่เกรียวกราว	นายบ่าวต่างโกรธโทษกัน
แล้วพายเลียบริมฝั่งมาทั้งพวก	ถือฉมวกยื่นคอยแทงหัว
บ้างลงเฝือกปิดคลองไว้สองชั้น	แล้วช่วยกันตักน้ำร่ำมา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 117)

ภูมิปัญญาการหาปลาด้วยวิธีการต่าง ๆ ในตอนที่หกเขยได้รับคำสั่งจากท้าวสามนต์ ก่อหาปลาด้วยวิธีการที่หลากหลาย คือการทอดแห ลากเบ็ดราว ใส่ลอบ ดักด้วยสวิง ลากอวน และแทงฉมวก วิธีการเหล่านี้เป็นการวิธีการหาปลาของคนไทยในอดีต และวิธีการดังกล่าวยังมีให้เห็นในปัจจุบันด้วย

“ลู่ลงมรคามมาถึง	ป่าซึ่งมฤคาเคยอาศัย
สั่งให้ชิงข่ายไว้ขายไพร	บ้างดักแร้วแล้วใส่บ่วงราว
กลางคนปักขวากที่ปากทาง	หาช่างสันทัดขัดจั่นห้าว
ชีกระบือเข้าคั่นอยู่เกรียวกราว	โหดวอชิงไปทั้งไพรวัน
พรานปืนชุมรกรขึ้นนกง่า	สวนมาตามรอยจะคอยลั่น
หมายตรงหลงยิงเพื่อนกัน	ล้มดินยันยืนอยู่แทบตาย”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545:132)

ภูมิปัญญาในการหาเนื้อด้วยวิธีการต่าง ๆ หลังจากที่หาปลาผ่านพ้นไปแล้ว ชาวสามนต์ให้หกเขยหาเนื้อ หกเขยได้ใช้วิธีการที่หลากหลายได้การหาสัตว์ เช่นการชิงตาข่าย ดักแร้ว ใส่บ่วง วิธีการเหล่านี้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนในเรื่องของสังข์ปรากฏให้เห็นภูมิปัญญาในการหาปลาและหาเนื้อ (สัตว์ป่า) เช่นเดียวกับเรื่องสังข์ทอง ดังว่า

“ส่วนพี่เขยนั้นหนา	ได้พากันไป	ใส่ตาข่ายดักปลาไว้ ฯ
อีกทั้งหว่านแหหาด้วย	จนครบทุกที่	แสวงหาครบทุกแม่น้ำ ฯ
ไม่ได้ปลาแม้แต่ตัวเดียว	เหนื่อยหน่ายแสวงหา	ไปส่งถึงพระราชา ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 330)

ภูมิปัญญาการหาปลา ในตอนที่หกเขยออกหาปลาตามคำบัญชาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นอุบายในการกำจัดเจ้าเงาะ หกเขยออกหาปลาด้วยวิธีการสองวิธีเท่านั้น นั่นคือการใส่ตาข่ายดักปลาและการหว่านแห การหาปลาทั้งสองวิธียังเป็นที่นิยมจนถึงปัจจุบัน

ภูมิปัญญาในการหาเนื้อ(สัตว์ป่า) เรื่องของสังข์ ไม่ได้ให้รายละเอียดมากนัก กล่าวไว้เพียงว่าหกเขยเดินหาทั่วป่า แต่ก็ไม่ได้เจอแม้แต่ตัวเดียว ดังว่า

“พวกพี่เขยบางคนนั้น	เข้าไพรพทุกษา	เดินหาสัตว์จนทั่วแล้ว ฯ
เดินหาทุกช่องทุกซอก	ไม่เห็นสัตว์เลย	แม้แต่ตัวเดียวในไพร ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 327)

ภูมิปัญญาที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ การจับสัตว์จากแหล่งธรรมชาติด้วยวิธีการหลากหลาย สืบให้เห็นว่าสังคมไทยและสังคมเขมรเป็นสังคมที่มีภูมิปัญญาหลากหลายที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างไม่ขาดสายจวบจนถึงปัจจุบัน

4.1.2.2 การละเล่นและมหรสพ

ในเรื่องสังข์ทองปรากฏให้เห็นการละเล่นและมหรสพในงานรื่นเริงต่าง ๆ ดังว่า

“ขึ้นบนพระโรงคัลไม้ทันทัน	ตรัสสั่งเสนาผู้ใหญ่
ลูกเขยภูติคัลมีชัย	จะเสกให้ครองกรุงในวันพรุ่ง
จงช่วยกันเร่งรัดจัดแจง	ตกแต่งตั้งการภิเษกศรี
แห่แห่นให้สนุกกว่าทุกที	แล้วจะมีโอหนาสักแก้ววัน
ไปปรึกษาครูละครมังก่อนเหว	ใครเคยรำดีที่ขยัน
โอหนาเรื่องมิสาอุณากรรม	จะประชันดาหลังเมื่อครั้งครวญ
ทั้งหุ่นโขนโรงใหญ่จ้าวผู้หญิง	ทุกสิ่งจงให้มีถั่ววัน
กำชับกันทำงานการจวน	สั่งเสร็จเสด็จด่วนเข้าข้างใน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 179-180)

ภูมิปัญญาการละเล่นและมหรสพ เมื่อพระสังข์คีได้ชัยชนะ ท้าวสามนต์ได้จัดพิธีอภิเษกพระขอมของสังข์ขึ้นครองเมืองสืบต่อ จัดให้มีการละเล่นและมหรสพเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองการละเล่นและมหรสพที่ปรากฏในเรื่อง ได้แก่ ละคร หุ่น โขน และจ้าว สื่อให้เห็นว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่ชื่นชอบความสนุกสนาน เมื่อประสบความสำเร็จมักมีการเฉลิมฉลองด้วยการละเล่นและมหรสพ

ในเรื่องของสังข์ ปรากฏการละเล่นและมหรสพมากกว่าเรื่องสังข์ทอง และได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการละเล่นและมหรสพอย่างชัดเจน ดังว่า

“ประดับข้างสาร	ชัยช่างฤทธิ	ม้าล้วนบรรจง
เครื่องครบขึ้น	กำนัลโดยองค์	ดุริยดนตรีบรรจง
	เรียงรายมากมาย ฯ	
ระบำนอกใน	ล้วนรำเอนกาย	อ่อนช้อยหัตถา
วนเวียนเปลี่ยนท่า	สดไสลีลา	อ่อนแอ่นกายา
	เยื้องย่างก้าวเย็น ฯ	
ตามโดยลำน้า	รำรำดังงาม	ล้วนต่างอวดอ้าง
ซึ่งองค์น่านา	แล้วจึงออกจร	ใส่กำไลกร
	ห่มเต็มหัตถา ฯ	
ระบำรำรำย	รำไปงามต่างต่าง	งดงามโสกา
ล้วนแต่หญิงกัญญา	งามสมกายา	แลดูพักตรา
	เฉิดฉายรัศมี ฯ “	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 344)

ภูมิปัญญาในการเล่นและมหรสพ ในตอนที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยให้หกเขยแข่งขัน ตีคลีกับพระอินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยออกไปตีคลี โดยให้มีการเล่นและมหรสพอย่าง หลากหลาย ทั้ง ๆ ที่กำลังออกไปแข่งขันตีคลีกับศัตรู สื่อให้เห็นว่าสังคมเขมรเป็นสังคมที่ชอบความ สนุกสนาน นิยมการเล่นและชื่นชอบในมหรสพ

การเล่นและมหรสพที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ มีลักษณะ เหมือนกัน คือ มีการเล่น การร่ายรำต่าง ๆ ในเรื่องของสังข์พบการเล่นและมหรสพที่ หลากหลายกว่าในเรื่องสังข์ทอง สื่อให้เห็นว่าสังคมไทยและสังคมเขมรเป็นสังคมที่รักสนุก ก่อให้เกิด ภูมิปัญญาการเล่นและการแสดงที่หลากหลายที่ยังสืบทอดจนถึงปัจจุบันกลายเป็นสมบัติที่นำ ภาคภูมิใจของคนในชาติที่สามารถอวดแก่สายตาชาวโลกได้ว่าชาติของตนมีภูมิปัญญาไม่ด้อยกว่าชาติ ใดในโลก

4.1.3 ประเพณี

ประเพณี หมายถึงสิ่งที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน เป็นที่ยอมรับและ เป็นแบบแผนเดียวกัน (กฤษณา วงษ์สันต์ และคณะ, 2542: 100) ทำการเปรียบเทียบการสื่อ ความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมด้านประเพณี ดังต่อไปนี้

4.1.3.1 ประเพณีเกี่ยวกับการแต่งงาน

ในเรื่องสังข์ทอง ไม่ปรากฏประเพณีเกี่ยวกับการแต่งงาน ปรากฏเพียงการอยู่กินโดยไม่ จัดพิธีแต่งงาน ในตอนที่ท้าวสามนต์วางแผนจะจัดพิธีแต่งงานให้กับบุตรทั้งเจ็ดนาง แต่นางจรรยา เลือกเจ้าเงาะเป็นสามีทำให้ท้าวสามนต์โกรธมากและยกเลิกพิธีแต่งงาน ดังว่า

“แต่แรกกูตั้งจิตคิดหวัง	จะแต่งทั้งเจ็ดคนให้หนักหนา
อีเจ้ากรรมทำให้ขายหน้าตา	จะแต่งการวิวาห์ก็ซื้อคร้าน
ให้อยู่เสียด้วยกันเถิดตามที	ในข้างขึ้นเดือนสี่ปีชาล
ตรัสพลางทางคิดเดือดดาล	ปิดบานพระแกลไม่แลไป”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 97)

พิธีแต่งงานของสังคมไทยขึ้นอยู่กับผู้ปกครองเป็นผู้จัดให้ การเลือกคู่ั้นลูกสามารถ เลือกได้ แต่พิธีแต่งงานขึ้นอยู่กับผู้ปกครองเป็นผู้จัดให้ เมื่อท้าวสามนต์ยกเลิกการจัดงานแต่งงาน จึง ไม่ปรากฏรายละเอียดพิธีการแต่งงาน

ส่วนเรื่องของสังข์ฉบับภาษาเขมร ปรากฏประเพณีการแต่งงาน ตอนพระบาท
สามลจัดพิธีแต่งงานให้บุตรทั้งหกนาง รายละเอียดพิธีแต่งงานมีไม่มากนัก ดังว่า

“ส่วนราชมณฑล	มณฑลเที่ยรมากล้น	สร้างไม่มีหมอง
ดงงามลายลักษณ์	ให้เห็นแจ้งชัด	ซึ่งชาติสิงหา
	ปิดทองผการาย ๆ	
คูช่างดำเกิง	ดงงามรุ่งเรือง	ประดับไปทั่ว
เวียงวังเขตชั้นท์	เป็นชั้นเรียงราย	ครั้นครบเป็นสาย
	เสร็จสรรพแล้วเทอญ ๆ	
แล้วมหากษัตรา	ประดับการอา-	พาหวิวิธพลัน
เสร็จขึ้นมณฑลเที่ยร	ฐานสถิตไม่หมอง	ข้างราชวัง
	ของพระบิดา ๆ”	

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 322)

ประเพณีการแต่งงานของคนชั้นสูงในสังคมเขมร ในเหตุการณ์ที่พระบาทสามลจัดพิธี
ให้นางทั้งหกเข้าพิธีแต่งงานกับชายที่ได้เลือกมา ในการจัดพิธีแต่งงานนั้น พระบาทสามลได้ให้
พนักงานจัดตกแต่งมณฑลพิธีและประดับประดาพระราชวังให้งดงาม เพื่อจัดพิธีวิวาห์สำหรับบุตรทั้ง
หกนาง

4.1.3.2 ประเพณีเกี่ยวกับการตาย

ในเรื่องสังข์ทอง ปรากฏรายละเอียดประเพณีเกี่ยวกับการตายไม่มากนัก อัน
เนื่องมาจากในตอนนี้นางพันธุรัตถึงแก่ความตายพระสังข์จะจัดพิธีศพในภายหลัง ดังว่า

“ครั้นคลายวายโคกเศร้าหมอง	พระจึงร้องสั่งเหล่ายักษา
ท่านจงเชิญศพพระมารดา	คืบไปพาราของเรา
แล้วตระเตรียมการไว้ให้เสร็จสรรพ	คอยท่าข้ากลับมาจึงเผา
การพระเมรุใหญ่อยู่อย่าดูเบา	ท่านจงเอาใจใส่ไตรตรา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 77)

ประเพณีเกี่ยวกับการตายของคนชั้นสูงในสังคมไทย ในเรื่องเป็นการวางแผนของ
พระสังข์ในการจัดพิธีศพให้นางพันธุรัตซึ่งเป็นแม่บุญธรรม พระสังข์ให้เหล่ายักษ์เชิญศพกลับมา
ยังเมืองไว้ก่อน ซึ่งตนจะกลับมาจัดพิธีศพในภายหลังเรียกว่า “การพระเมรุ” ซึ่งหมายถึงพิธีถวายเพลิง
พระศพ ซึ่งพระสังข์จะจัดให้ยิ่งใหญ่ในภายหลัง

ส่วนในเรื่องสังข์ทอง ปรากฏให้เห็นประเพณีเกี่ยวกับการตายในตอนที่พระขยของสังข์
จัดพิธีศพให้แก่นางพันธุรสซึ่งเป็นแม่บุญธรรม ดังว่า

“ครานั้นราชา	อาลัยมารดา	แสนโศกเศร้าหนัก
พระจอมเจ้าจิ้ง	หักห้ามโศกา	แต่ไม่สำเร็จ
	แล้วยกพระศพ ฯ	
ตรัสใช้ขุนमार	และพวกพนักงาน	ทั้งหลายจนครบ
ตกแต่งประดับ	สำหรับพระศพ	ระเบียบจัดครบ
	เครื่องครบเต็มที ฯ	
ให้นิมนต์เป็น	โลงศพรจนา	ประดับด้วยทอง
งดงามยิ่งนัก	สูงเทียมอากาศ	เพดานดานดาษ
	ภูระย้างาม ฯ	
รุ่งเรืองดูสง่า	จัดแต่งบรรณา-	การเต็มพรรณราย
เจิดจ้าเวหา	อากาศเฉิดฉาย	ยามต้องดงาม
	ไปทั้งเวหา ฯ	
เสร็จสรรพถ้วนครบ	ท่านยกพระศพ	พระวรมารดา
ใส่ในโลงทอง	โอกาสยามดี	ยกไว้บนมหา
	โกศแก้วดงาม ฯ	
เสร็จแล้วบูชา	พระเพลิงสว่างจ้า	โหมไหม้ประไพ
ศพแม่ไหม้หมด	ไม่มีสงสัย	จึงเก็บอัฐิ
	ใส่ในโกศทอง ฯ	
แล้วท่านบรรจุ	ในเจดีย์นรรฆ	ประเสริฐโอภาส
ท่านกอดพระธาตุ	ทำความสะอาด	บรรจุโอภาส
	ในเจดีย์เทอญ ฯ	
พระองค์ให้พวก	มารยักซ์มาพลัน	กลับไปทันที
นครบุรี	ตั้งครั่งก่อนกาล	ยักซ์ตามหลังมา
	พระมหากษัตริย์จึง ฯ	
ประทักษิณสาม	รอบครบเจดีย์	อัฐิมารดา
ก้มกราบยกกร	บวรปฏิบัติ	สามครั้งแล้วกษัตริย์
	สะอื้นเสียใจ ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 308-309)

ประเพณีเกี่ยวกับการตายในสังคมเขมร ผู้แต่งได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพิธีศพอย่างชัดเจน ในตอนที่พระขยงสังข์หนีออกมาจากเมืองจันทรโศก (ตาลวัน) นางพันธุรสซึ่งเป็นแม่บุญธรรมได้พาเหล่ายักษ์ออกติดตามพระขยงสังข์จนพบ นางพันธุรสพยายามอ่อนน้อมพระขยงสังข์ให้กลับไปยังเมืองพร้อมกับตน แต่ก็ไม่เป็นผลและเป็นเหตุให้นางพันธุรสสิ้นใจตาย เมื่อนางพันธุรสตายแล้ว พระขยงสังข์ได้จัดงานศพให้กับแม่บุญธรรมอย่างยิ่งใหญ่ กล่าวคือ ประดับศพอย่างงดงามแล้วบรรจุศพลงในโลงทองที่มีขนาดสูง เมื่อเผาศพแล้วก็เก็บอัฐิใส่ในโกศทองและบรรจุไว้ในเจดีย์ จากนั้นพระขยงสังข์เดินเวียนรอบเจดีย์สามรอบเป็นขั้นตอนสุดท้าย

4.1.3.3 ประเพณีบายศรีสู่ขวัญ

ขวัญ เป็นคำนาม หมายถึง ผมหหรือคนที่เวียนขึ้นเป็นกันหอย ; มิ่งมงคล, สิริ, ความดี เช่นขวัญข้าว ขวัญเรือน ; สิ่งที่ไม่มีความแน่นอนเชื่อกันว่ามีอยู่ประจำชีวิตของคนตั้งแต่เกิดมา ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็เป็นสิริมงคล เป็นสุขสบายจิตใจมั่นคง ถ้าคนตกใจหรือเสียขวัญ ขวัญก็จะออกจากร่างไป (วิภาวีสเพญ, 2558: 15) ในเรื่องสังข์ทองปรากฏความเชื่อเรื่องการรับขวัญ ในตอนที่พระสังข์เดินทางไปถึงเมืองยักษ์ นางพันธุรัตได้รับพระสังข์เป็นบุตรบุญธรรมได้จัดพิธีสมโภชรับขวัญพระสังข์ ดังว่า

“ให้แต่งโรงราชพิธี	เทียนชัยบายศรีทั้งซ้ายขวา
หุ่นละครโขนหนังช่องระทา	เครื่องเล่นนานาบรรดามี
ทั้งระเบ็งระบำปล้ำมวย	พร้อมด้วยสังคีตดีดสี
จิ้งจาวเสภาราตรี	มโหรีเครื่องท่อนมอญรำ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 61-62)

ประเพณีการบายศรีสู่ขวัญ โดยนางพันธุรัตจัดพิธีรับขวัญพระสังข์ ผู้แต่งอธิบายขั้นตอนไว้อย่างละเอียด คือ จัดแต่งโรงพิธีให้มีเทียนชัยบายศรีทั้งซ้ายและขวา การจุดแว่นเวียนเทียนซ้ายขวา การโบกจุณเจิม ซึ่งแต่ละขั้นตอนล้วนมีความสำคัญทั้งสิ้น

ส่วนในเรื่องของสังข์ปรากฏความเชื่อเรื่องขวัญในตอนที่มีพระขยงสังข์ไปเมืองบาดาล ท้าวภูษงค์นาคราชได้ช่วยเหลือไว้ จึงมีการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญขึ้น ดังว่า

“ประดับสำหรับเครื่องด้วย	ไม่นานเลยนา	ได้แต่งบายศรี ฯ
ซึ่งนางกำนัลได้ประดับ	ตกแต่งบายศรี	ทั้งเครื่องนานา ฯ
อาหารตระการครบครัน	ให้รับประทาน	ด้วยวรรณงดงาม ฯ
จัดเสร็จแล้วจอมนาคา	ได้รับเอาขวัญ	พระราชกุมาร ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 273)

ประเพณีการบายศรีสู่ขวัญของเขมร มีการทำบายศรีและตกแต่งบายศรีอย่างงดงาม เพื่อรับขวัญพระขอมของสังข์

4.1.3.4 ประเพณีราชาภิเษก

ประเพณีราชาภิเษกเป็นราชพิธีของกษัตริย์ เป็นพิธีสถาปนาพระมหากษัตริย์และคู่อภิเษกให้มีพระราชอำนาจอย่างเป็นทางการ ในเรื่องสังข์ทองปรากฏประเพณีราชาภิเษกตอนประกอบพิธีราชาภิเษกให้พระสังข์ได้ครองราชย์สมบัติ ดังว่า

“ถึงพร้อมแล้วพากันมานั่ง	บนบัลลังก์นั่งเคียงเคียงบายศรี
พร้อมพระวงศาเสนา	ครั้นได้ฤกษ์ดีให้ลั่นฆ้อง
บัดนั้น	บุโรhitผู้เฒ่าทั้งสอง
จึงจุดเทียนติดกับแว่นทอง	ค่อยประคองเคารพอภีวันท์
เวียนวงส่งไปข้างในรับ	ประโคมขับขานเสียงเสนาสนั้น
มหรสพครบสิ่งสิ้นทั้งนั้น	ก็เล่นขึ้นพร้อมกันทันใด
ครั้นครบเจ็ดรอบตามตำรับ	จึงดับเทียนโบกควันให้
เอาจุณเจิมเฉลิมพักตร์ภูวไนย	ทั้งองค์อรไทพระธิดา
แล้วอำนวยอวยพรศรีสวัสดิ์	สองกษัตริย์จงเป็นสุชา
ทุกชีโสภโรคภัยอย่าพารา	ให้ชนชาวยายยืนหมื่นปี”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 180-181)

พิธีราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์ เป็นการราชาภิเษกขึ้นครองราชย์สมบัติ พิธีการดังกล่าวบุโรhitเป็นผู้ประกอบพิธี ให้มีการเบิกแว่นเวียนเทียน เจิมหน้าผากและอวยพรเป็นขั้นตอนสุดท้าย

ในเรื่องขอมสังข์ทองปรากฏพิธีราชาภิเษกเช่นเดียวกับเรื่องสังข์ทอง ดังว่า

“เฉิดฉายพรรณรายวิจิตร	บริพารมากมาย	ปรากฏประกอบวิวร ๖
แล้วเอาแท่นทิพย์บวร	ให้จุดถวายพร	ภูธรนฤนาถธิบตี ๖
เสร็จสรรพเหล่าพราหมณ์อภิ-	เชกพระจักรี	และมหาเสลี่ยงไส ๖
พระองค์จากพงศ์เกริกไกร	เป็นเจ้าไฟเท	ภายใต้ันครบุรี ๖
พราหมณ์พฤตบัณฑิตกวี	เป่าสังข์อภิ-	เชกต่างประโคมพร้อมกัน ๖
พระวงศ์พวกองค์เสนา	มุขมนตรีตรา	วันทารับกษัตริย์เจ้า ๖
เป็นเจ้าเหนือหัวอำไพ	ครอบครองไฟ	ยิ่งใหญ่มากกว่ากษัตริย์ทั้งปวง ๖”

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 376)

ประเพณีราชาภิเษกในสังคมเขมร เมื่อพระขยของสังข์ตีคลิชนะพระอินทร์แล้ว พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระขยของสังข์ครองสืบต่อ โดยให้เหล่าพราหมณ์จัดพิธีราชาภิเษกพระขยของสังข์กับนางรจนา มีการจุดเทียนถวายพระพร และเป่าสังข์ประโคมดนตรี

ประเพณีในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ มีประเพณีที่หลากหลาย อันได้แก่ พิธีแต่งงาน พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีศพ และพิธีราชาภิเษก สื่อให้เห็นว่าสังคมไทยและสังคมเขมรให้ความสำคัญกับระเบียบประเพณีตั้งแต่เกิดจนตาย ยึดถือเป็นแบบแผนในชีวิตและสังคมอันจะนำมาซึ่งความสามัคคีกลมเกลียว

4.2 ด้านศาสนาและความเชื่อ

ศาสนาและความเชื่อเป็นวิถีแห่งการดำรงชีวิตที่สำคัญอย่างหนึ่งของสังคม ทำให้คนมีแนวทางปฏิบัติไปในทางเดียวกัน เพราะถ้าคนในกลุ่มไม่มีความเชื่อที่เป็นทางเดียวกัน การอยู่ร่วมกันในสังคมอาจมีปัญหาตามมามากมาย ไม่เฉพาะแต่อดีต แม้ในปัจจุบันก็มีให้เห็นมากทั่วไป หากมองย้อนอดีตไปประเทศไทยเรา ได้รับอิทธิพลทางศาสนาจากอินเดีย ซึ่งอิทธิพลทางศาสนาพุทธมีต่อคนไทยอย่างมาก ทั้งในด้านการปกครอง ในด้านกิริยามารยาทและความเป็นอยู่จนกลายเป็นธรรมเนียมไทยไป ส่วนคติความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของพราหมณ์ ไทยก็นำมาปฏิบัติไม่น้อย (สมชัย ใจดี และคณะ, 2528: 2)

บัญญัติ สาลี (2549: 22-23) กล่าวถึงศาสนาและความเชื่อของชาวเขมรว่า สังคมเขมรในอดีตมีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษหรือเขมร เรียกว่า “เนียะตา” เทวดา อารักษ์ต่าง ๆ ที่เป็นความเชื่อพื้นฐานในสังคมโบราณในแถบภูมิภาคเอเชียอาคเนย์นี้ หลังจากนั้นชาวเขมรได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาทั้งนิกายมหายานและเถรวาท ซึ่งมีหลักฐานปรากฏตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 6 เป็นต้นมา นับแต่อาณาจักรฟูนัน เจนละ และเมืองพระนคร มาตามลำดับจนถึงปัจจุบัน ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาของชาวเขมร เป็นความเชื่อที่ฝังลึกในจิตใจของชาวเขมรเอง ไม่เพียงเป็นความเชื่อทางศาสนาเท่านั้น ยังมีความเชื่อในการสร้างปราสาท โบราณสถานต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับศาสนามากมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลศาสนาเท่านั้น ดังนั้นการนับถือศาสนาของชาวเขมร จึงเป็นแบบแผนของชาวเขมรเองเหมือนกัน ทำการเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม ในด้านศาสนาและความเชื่อ ดังนี้

4.2.1 ความเชื่อทางศาสนาพุทธ

พุทธศาสนาเกิดขึ้นในประเทศอินเดีย หลังจากพระเจ้าอโศกมหาราชทำตบตีสังคายนาแล้วอาราธนาให้พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระจัดการเลือกสรรพระอรหันต์ส่งไปสั่งสอนพระศาสนา

4.2.1.2 ความเชื่อเรื่องภพชาติ

การเวียนว่ายตายเกิดเป็นความเชื่อในทางพุทธศาสนา ในเรื่องสังข์ทองกล่าวถึงการกลับชาติมาเกิดเพียงตอนเดียว คือ ในตอนที่เทวดาหมดบุญต้องจุติมาเกิดใหม่ในครรถ์นางจันทเทวี ดังนี้

“มาจะกล่าววทไป
เมื่อผลจะสิ้นพระชนม์นั้น
รัศมีศรีตนก็หม่นหมอง
เทวดาตระหนกตกใจ
แล้วจึงตรึงตรองส่องเนตร
พระเจ้าท้าวยศวิมล
เทวจะมานิมนต์เรา
อย่าเลยจะจุติพลัน
ลงไปเกิดในมนุษยสา
คิดแล้วกลั่นใจให้วายชนม์

สุราลัยในดาวดึงส์สวรรค์
อัศจรรย์ร้อนรนเป็นพันไป
สิ่งของของตัวก็มัวไหม้
แจ้งในพระทัยจะวายชนม์
แจ้งใจในเหตุเภทผล
เสสรวงบวงบนแก้วเทวัญ
ให้พราจากดาวดึงส์สวรรค์
อย่าให้เทวัญทันทินิมิตต์
แสวงหาศีลทานการกุศล
ปฏิสนธิยังครรถ์กัลยา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 8-9)

ลักษณะการจุติมาเกิดในเรื่องสังข์ทอง เป็นลักษณะเทวดาใช้ชาติ กล่าวคือ มาเกิดตามกรรมเมื่อหมดบุญ ในตำนานมูลศาสนา กรมศิลปากร (2557: 62) กล่าวว่า บุพนิมิตจะเกิดกับเทวดา 5 ประการ คือ ดอกไม้ทิพย์เหี่ยวแห้ง ผ้าสำหรับทรงเศร้ามอง มีเหี่ยวไหลจากรักแค้น มีวรรณะไม่พ่องใส ไม่มีความชื่นชมยินดีในทิพย์อาสน์ รัศมีแห่งดอกไม้ทิพย์และสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นมีรัศมีเปล่งออกไปได้สิ่งละ 10 โยชน์ ก่อนที่จะจุติลงมาบังเกิดในโลกมนุษย์ รัศมีทั้งหลายก็จะพลันเหี่ยวแห้งเศร้าหมองไป

ในเรื่องของสังข์ กล่าวถึง การกลับชาติมาเกิดเช่นเดียวกับเรื่องสังข์ทอง คือ ตอนเทวดาจุติมาเกิด แต่ในเรื่องของสังข์กล่าวว่าเทวดาที่จุติมาเกิดเป็นพระโพธิสัตว์มาสั่งสมบารมีเพื่อสำเร็จพระสัมมาสัมโพธิญาณได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การที่จุติมานั้นมิได้หมดบุญแต่ประการใด แต่จุติมาตามคำเชื้อเชิญของพระอินทร์ ดังนี้

“อัญเชิญพระองค์

ให้เสด็จจากลง

วิมานปราภว

มายังอุทร

บวรสตรีรัตน์

พระโพธิสัตว์

รับคำอัญเชิญ ฯ

ละทิ้งสวรรค์

ปราสาทโสภะ

ทิพย์อาภรณ์

เมื่อยังมองมายัง

ปฏิสันธิ

มณฑลอุทร

นางจันทเทวี ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 233)

ในเรื่องสังข์ทองไม่ปรากฏว่าบุตรที่มากับนางจันทาเป็นบุคคลใดมาเกิด แต่ในเรื่องของสังข์ปรากฏในเรื่องว่าเป็นนางเทพธิดาที่สถิตอยู่ในต้นไทรมาเกิด ดังว่า

“ในครานั้นหนา

นางเทพธิดา

ดูแลรักษา

ยังต้นพระไทร

ปรารถนาจตุ

ปฏิสันธิทันที

ในอุทรนางนั้น ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 234)

ในตอนสุดท้ายของเรื่องของสังข์มีการประชุมชาดก เป็นการกล่าวถึงตัวละครที่ปรากฏในเรื่อง เมื่อเสียชีวิตไปแล้วได้ไปเกิด ณ ภพภูมิใดหรือสถานที่ใดบ้าง ส่วนในเรื่องสังข์ทองไม่ปรากฏว่ามีการประชุมชาดกแต่อย่างใด ในเรื่องของสังข์ กล่าวว่าพระขอมของสังข์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในชาติต่อ ๆ มา ดังว่า

“ส่วนองค์สุวรรณ

ขอมของสังข์ไสรณ

ภูธรสกล

คือพระสิทธัตถะ

นฤนาถเกริกไกร

รู้แจ้งภาพไตร

พ้นผ่านแน่แท้ ฯ

ได้ตรัสปราชญา

สรพรเพชญ์มี

ปัญญาญาณยิ่ง

สัมมาพุทธรัตน์

นำสัตว์ข้ามผ่าน

ถึงพระนิพพาน

พ้นชาติขรา ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 440-441)

ความเชื่อเรื่องภพชาติ ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมของสังข์ ทั้งสองฉบับมีความเชื่อเรื่องภพชาติหรือการกลับชาติมาเกิดเช่นเดียวกัน สื่อว่าทั้งไทยและเขมรมีความเชื่อเรื่องภพชาติซึ่งเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนา นอกจากนี้ ทั้งสองฉบับมีที่มาจากปัญญาสชาดกย่อมนำเสนอคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ หากทำดีก็จะได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีมีสวรรค์เป็นที่ตั้งและนิพพานเป็นที่สุด ส่วนผู้ทำแต่ความชั่วก็จะไปเกิดในภพภูมิที่ต่ำคืออบายภูมินี้เอง ความเชื่อเรื่องภพชาติทำให้เกิดความรู้สึกรักตัวกลัวบาป พยายามสั่งสมความดีเพื่อให้ตนได้ไปเกิดในภพภูมิที่สูงขึ้นต่อไป

4.2.2 ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์

ศาสนาพราหมณ์ เป็นศาสนาที่มีความเชื่อในเทพเจ้า มีเทพเจ้าหลายองค์ในศาสนาพราหมณ์ที่กลายมาเป็นมีเคารพนับถือของชาวไทย เช่น พระพรหม พระอิศวร พระพิฆเนศวร พระอินทร์ ซึ่งทำหน้าที่คอยปัดเป่าทุกข์ตามที่ปรากฏในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง นอกจากนี้ ยังปรากฏความเชื่อในเรื่องเวทย์มนตร์คาถา ยันต์ ความเชื่อในโชคกลาง และการดูลูกศร เป็นต้น รวมไปถึงพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีโล้ชิงช้า พิธีตีม่น้ำพระพิพัฒน์สัตยา พิธีสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น (สมชาย ลำดวน และคณะ, 2554: 11-12) ผู้วิจัยจะทำการเปรียบเทียบความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ ดังนี้

4.2.2.1 เทพเจ้า

ก่อนที่ไทยและเขมรจะยอมรับนับถือพุทธศาสนาได้นับถือศาสนาพราหมณ์มาก่อน ศาสนาพราหมณ์มีเทพเจ้าเป็นจำนวนมากสำหรับเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ในเรื่องสังข์ทองปรากฏความเชื่อเรื่องเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ในตอนพระสังข์ร้ายคาถามหาจินตามนต์เพื่อเรียกฝูงปลา ดังว่า

“ครั้นถึงจึงลงหยุดนั่ง	ที่ร่มไทรใบบังสุริย์ฉาน
ถอนเงาะซ่อนเสียมิทันนาน	แล้วโอมอ่านมหาจินตามนต์”
देखเวทพิเศษของมารดา	ฝูงปลามาสิ้นทุกแห่งหน
เป็นหมู่หมู่มากมายในสายชล	บ้างว่ายวนพ่นน้ำคล้ำไป”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 116)

จะพบว่า คำว่า “โอม” มาจากคำว่า “อะ อุ มะ” รวมกัน ในทางศาสนาพราหมณ์ถือว่าเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ หมายถึงเทพเจ้าทั้งสาม อะ หมายถึงพระศิวะ อุ หมายถึงพระวิษณุ มะ หมายถึงพระพรหม ดังนั้น คาถามหาจินตามนต์จึงเป็นการอัญอำนาจเทพเจ้าสูงสุดในทางศาสนาพราหมณ์ เพื่อให้พระเวทย์สำเร็จดังประสงค์

ในเรื่องขอมสังข์ปรากฏเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ ดังว่า

“พระบาทสมเด็จพระศรีสรรเพชญ์	พระศรีสรรเพชญ์	บรมนาถ
สัตตวงส์	สุริโยพรรณ	ราชาเขมา-
	ภิเสกพระองค์ ฯ	

เมื่อพระสมภพ	สมภารวิเศษ	อินทร์พรหมช่วยดล
บังเกิดอัศจรรย์	บารมีมากล้น	พระเจษฎา
	เกียรติกาลนั้นหนา”	

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 229)

กล่าวถึงพระไชยเชษฐา ซึ่งเป็นผู้มีโองการให้นักปราชญ์แต่งเรื่องขของสังข์ขึ้นมา
กล่าวว่า เป็นพระมหากษัตริย์ที่มากด้วยบุญญาบารมี เมื่อครั้งพระราชสมภพพระอินทร์และพระพรหม
ทำให้เกิดเหตุอัศจรรย์ขึ้น ซึ่งพระอินทร์กับพระพรหมเป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์มาก่อน

“เหตุแต่บารมี	พระพงศ์โพธิ์ศัตว์	กับนางชายา
สะท้อนไปถึง	มณฑลอาสนา	แห่งพระพรหมา
	สะท้อนไปทั่ว ๆ	
อุณหการัง	เป็นร้อนไปทั้ง	พรหมโลกสวรรค์
จะนั่งมิได้	เกษมสันต์สบาย	เป็นร้อนกระหาย
	พิลึกกิมพีก ๆ	
ครานั้นพระพรหม	รู้เหตุในเรื่อง-	ราวของชายา
แต่งเครื่องประดับ	สำหรับราชา	ได้ตั้งปรารภนา
	ให้พระองค์ทรง ๆ ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 365)

กล่าวถึงพระพรหมได้นำเครื่องทรงมาถวายพระขของสังข์ เมื่อพระบาทสามลเชิญ
พระขของสังข์ไปแข่งขันตีคลีกับพระอินทร์ นางรจนาไม่พอใจเครื่องทรงที่จัดให้พระขของสังข์ว่าดูไม่มี
ค่าและไม่สมศักดิ์ศรีกับพระขของสังข์เลย ทำให้ร้อนถึงพระพรหมต้องนำเครื่องทรงต่าง ๆ มาถวาย
ให้กับพระขของสังข์เพื่อใส่แข่งขันตีคลี

นอกจากนี้ ในเรื่องสังข์ทอง พระอินทร์มีบทบาทหลายเหตุการณ์ คือ พระอินทร์นำ
ทัพสวรรค์แปลงกายลงทำแข่งขันตีคลีเอาบ้านเมืองเพื่อให้พระสังข์ถอดรูป และเป็นผู้เข้าฟันท้าวยศ
วิมลเพื่อให้ออกติดตามหาบุตรและภรรยา ส่วนในเรื่องขของสังข์ ปรากฏให้เห็นบทบาทของพระอินทร์
ในเรื่อง คือ พระอินทร์เป็นผู้อัญเชิญพระโพธิ์ศัตว์ให้จุติลงมาเกิดในครรภ์นางจันทเทวีเพื่อบำเพ็ญ
บารมี เป็นผู้ชุบชีวิตพระขของสังข์ นางรจนา นางจันทเทวีให้ฟื้นคืนชีพ เป็นผู้นำทัพสวรรค์ลงมาทำ
แข่งขันตีคลีเอาบ้านเมืองเพื่อให้พระขของสังข์ถอดรูป และเป็นผู้เข้าฟันพระบาทยวิมลให้ออกติดตาม
บุตรและภรรยา จะพบว่าบทบาทของพระอินทร์ในเรื่องขของสังข์มีมากกว่าในเรื่องสังข์ทอง

ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขของสังข์เป็นความเชื่อเรื่อง
เทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ ในเรื่องสังข์ทอง พบว่า พระอินทร์เป็นผู้ช่วยแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ ให้ผ่าน
ไปด้วยดี และพระสังข์ร้ายคาถามหาจินตามนต์เพื่อเรียกฝูงปลา ต้องอ้างอำนาจเทพเจ้าสูงสุดของ
พราหมณ์เพื่อให้พระเวทสำเร็จตั้งใจประสงค์ ในความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ กล่าวว่า พระพรหม
พระวิษณุ และพระศิวะ เทพเจ้าทั้งสามองค์นี้เป็นสามลักษณะ ที่แสดงออกของสิ่งสูงสุดสิ่งหนึ่งที่

เรียกว่า “พรหมัน” คือ วิญญาณสากล มีภาวะนิรันดร์ ดำรงอยู่ด้วยตัวเอง ปราศจากรูปร่าง เป็นอวสาร ไม่เกิด ไม่ถูกสร้างโดยสิ่งอื่นใด ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดจบ แทรกซึมอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งในเทพเจ้า ในสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต (วิทยา ศักยาภินันท์, 2549: 22) ส่วนในเรื่องของสังข์ พบว่า มีความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ คือ พระอินทร์กับพระพรหม ซึ่งปรากฏในตอนต้นของเรื่องเกี่ยวกับพระราชประวัติของพระไชยเชษฐา นอกจากนี้ พบว่าพระอินทร์กับพระพรหมเป็นผู้ช่วยเหลือพระขยของสังข์ตลอดทั้งเรื่อง ในทางศาสนาพราหมณ์ เชื่อว่าเป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลก เป็นหนึ่งในสามเทพผู้ยิ่งใหญ่ ส่วนพระอินทร์ ในทางศาสนาพราหมณ์ เชื่อว่าเป็นเทพเจ้าแห่งท้องฟ้า เป็นเทพเจ้าแห่งสวรรค์และสายฝน เป็นผู้ประทานความชุ่มชื้นสู่พื้นโลก (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2555: 154-157) จะพบว่า ในเรื่องสังข์ทอง ไม่ได้กล่าวถึงละครเอกว่าเป็นผู้เคารพต่อเทพเจ้า หรือเทพเจ้าเป็นผู้ให้ความเคารพต่อตัวละครเอกแต่อย่างใด ส่วนในเรื่องของสังข์ พบว่า เทพเจ้า (พระอินทร์กับพระพรหม) เป็นผู้ให้ความเคารพต่อตัวละครเอก ในฐานะพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า สืบให้เห็นว่าสังคมเขมรให้ความสำคัญต่อผู้มีบุญญาธิการเป็นอย่างมาก แม้แต่เทพเจ้ายังให้ความเคารพต่อพระโพธิสัตว์ ดังนั้นมนุษยธรรมดาสามัญ จึงควรให้ความสำคัญกับพระโพธิสัตว์มากกว่าเทพเจ้า

4.2.2.2 ไสยศาสตร์

ไสยศาสตร์เป็นความเชื่อที่มีในสังคมไทยและสังคมเขมรมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ คาถาอาคม หรือเวทมนต์ เข้าใจว่าเป็นอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งยึดถือพระเวทย์เป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ มีการท่องบ่นสาธยายเพื่อบูชาเทพเจ้า (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534: 164)

ในเรื่องสังข์ทองปรากฏเรื่องการทำเสน่ห์ในตอนที่นางจันทาบอกให้นางจันทิไปทูลขอราชสมบัติจากท้าวศรีวิมล ทำให้ท้าวศรีวิมลไม่พอใจเป็นอย่างมากและคิดว่านางจันทาเป็นผู้สั่งให้มาทูลขอ จึงได้ใช้พระแสงหมายทำร้ายนางจันทา นางจันทาเกิดอาการแค้นเคืองใจมาก จึงใช้ให้สาวใช้ไปติดต่อยายเฒ่าสุเมธามาทำเสน่ห์เล่ห์กล นางเฒ่าสุเมธาทรงแสร้งว่าจะได้จึงรับอาสาเข้าวังเพื่อที่จะทำเสน่ห์ให้กับนางจันทา ยายเฒ่าสุเมธาก็ได้ใช้เวทย์มนตร์ทำเสน่ห์ ดังว่า

“ว่าแล้วจุดเทียนเข้าติดพาน

ปลุกเสกด้วยฤทธิ์วิทยา

ยายเฒ่าจนจนเอาน้ำมัน

ขี้ผึ้งปิดปากผีพราย

กับนางจันทิให้กอดกัน

เอาใส่ใต้ที่นอนนางเทวี

โหงพรายลนลานหาญกล้า

มีข้าลุกขึ้นทั้งโหงพราย

ต่อหน้านางจันทิน่าขวัญหาย

ป็นเป็นรูปกายพระภูมิ

แล้วผูกพันไปด้วยด้ายผี

น้ำมันผีเสกใส่ในเครื่องทา

ลงชื่อใส่ใส่เทียนตาม

สองยามให้หลงลงมาหา

เสกหมากพลูไว้ให้มีได้ซ้ำ

มีมาอย่าได้นับซ้ำสืบไป”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 32-33)

ยายเฒ่าสุเมธาใช้วิธีที่หลากหลายในการทำเสน่ห์ ได้แก่ การทำน้ำมันต์พรายใส่ใน
เครื่องทาให้นางจันทาไว้ทาตัว เอาขี้ผึ้งปิดปากผีพรายมาเป็นรูปท้าวยศวิมลและนางจันทาให้กอด
กันมัดด้วยด้ายผีแล้วเอาไว้ใต้ที่นอนนางจันทา เขียนชื่อใส่ใส่เทียนจุดเพื่อให้ท้าวยศวิมลมาหานางจัน
ทา เสกหมากให้นางจันทาไว้ให้ท้าวยศวิมลสวैयाเพื่อที่จะได้หลงนางจันทามากขึ้น เมื่อท้าวยศวิมลต้อง
มนต์เสน่ห์ที่ยายเฒ่าสุเมธาทำไว้แล้วก็มาหานางจันทาถึงที่ห้อง ด้วยฤทธิ์มนต์คาถาทำให้ท้าวยศวิมล
หลงนางจันทามากและยอมทำตามคำที่นางขอกุอย่าง

ในเรื่องของสังข์ปรากฏความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์เช่นเดียวกัน ในตอนที่นางจันทา
ได้ให้สาวใช้ไปแสวงหาหมอเสน่ห์จนได้มาพบยายเสมธา แล้วจึงพยายายเสมธาเข้าวังแต่นางจันทาไม่
เชื่อว่ายายเฒ่าเสมธาจะทำเสน่ห์ได้จริงจึงให้ยายเฒ่าแสดงฤทธิ์ให้ดู ดังว่า

“หากว่าพระองค์	มิตรงเชื้อไซ้	เกรงข้ามสา
ให้พระองค์หา	ซึ่งเข้าสารมา	จักได้สำแดง
	ให้แจ้งปรากฏ ฯ	
นางจึงให้หา	ข้าวสารนั้นมา	เสมธาจักลอง
กำไว้ในมือ	ร่ายมนต์คาถา	ข้าวสารในนั้น
	แตกหมดในมือ ฯ	
แล้วร่ายมนต์อีก	จึงกลับมาเต็ม	มือที่กำไว้
ยายโอ้อวดว่า	มนต์มายานี้	เข้มขลังนักหนา
	ขอทรงทราบเถิด ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 240)

เมื่อนางจันทาเห็นยายเสมธาแสดงฤทธิ์ให้เห็นแล้วก็เชื่อว่ายายเสมธาจะสามารถช่วย
นางทำเสน่ห์ได้ ในเรื่องของสังข์ไม่ได้กล่าวว่านางเสมธาทำเสน่ห์เล่ห์กลด้วยวิธีใด กล่าวไว้เพียงว่าเมื่อ
พระบาทยศวิมลต้องมนต์เสน่ห์แล้วก็เกิดอาการทั้งรักและหลงนางจันทามาก ไม่ว่านางจันทาจะ
เพ็ดทูลเรื่องใดพระบาทยศวิมลก็เชื่อทุกอย่าง จนกระทั่งขับไล่นางจันทรเทวีออกจากวังแล้วนางจันทา
ขึ้นมาเป็นมเหสีใหญ่แต่เพียงผู้เดียว

การทำเสน่ห์ในเรื่องสังข์ของกับเรื่องของสังข์มโหรีประสังข์สองอย่าง คือ เพื่อ
ประโยชน์ส่วนตัวและทำลายฝ่ายตรงข้าม การทำเพื่อประโยชน์ส่วนตัวคือการทำให้องค์

พระมหากษัตริย์ต้องมนต์เสน่ห์และมาหลงรักตน เพื่อให้ตนมีศถาบรรดาศักดิ์ตามที่ตนปรารถนา ส่วนการทำเพื่อกำจัดฝ่ายตรงข้ามคือการทำให้องค์พระมหากษัตริย์ที่ต้องมนต์เสน่ห์แล้วขับผู้ที่เป็นศัตรูของตนให้พ้นจากยศถาบรรดาศักดิ์

ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ พบว่า สังคมไทยกับสังคมเขมรมีความเชื่อในด้านไสยศาสตร์เช่นเดียวกัน ซึ่งปรากฏในทั้งสองฉบับ คือ การแสดงฤทธิ์และการทำเสน่ห์ของหมอเสน่ห์ ในด้านการแสดงฤทธิ์ของหมอเสน่ห์เพื่อให้เชื่อในอำนาจ ปรากฏให้เห็นเฉพาะในเรื่องขอมสังข์เท่านั้น ในด้านการทำเสน่ห์เหล่ากลปรากฏให้เห็นทั้งสองฉบับ ซึ่งรายละเอียดของการทำเสน่ห์แตกต่างกัน ในเรื่องสังข์ทองได้ให้รายละเอียดเรื่องการทำเสน่ห์มากกว่าเรื่องขอมสังข์ แต่ผลที่ได้จากการทำเสน่ห์กล่าวไว้เหมือนกัน คือ ทำให้รักและหลงไปพร้อม ๆ กัน จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าสังคมไทยหรือสังคมเขมรในอดีตมีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ควบคู่กับสังคมตลอดมา แม้แต่ในปัจจุบันนี้ประชาชนของทั้งสองประเทศก็ยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไป และจะยังคงอยู่ต่อไป ดังที่ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2544: 44-45) กล่าวว่า ไสยศาสตร์เป็นพิธีกรรมที่แอบแฝงอยู่ในการดำรงชีวิตมนุษย์ทุกชนชั้น ทุกเพศ ทุกวัย และแม้ในสังคมที่มีความเจริญทางวิทยาศาสตร์สูง เพราะในยามที่มนุษย์เผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ของชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่อาจแก้ไขได้ด้วยลำพังตนเอง มนุษย์ก็มักจะเชื่อมโยงเคราะห์กรรมนั้นไปสู่อำนาจของผีบางเทวดา หรือสิ่งลึกลับต่าง ๆ ให้ช่วยแก้ไข การทำเสน่ห์จึงเป็นพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ที่น่าจะบังเกิดผลแก่ผู้ปฏิบัติในแง่แก้ไขปัญหา หรืออย่างน้อยที่สุดลดความกังวลใจอันเนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัว วรรณคดีไทยในอดีตหลายเรื่องเป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัว โดยเฉพาะปัญหาของเมียน้อย-เมียหลวง เพราะสังคมไทยเปิดโอกาสให้ผู้ชายมีเมียได้หลายคน ทำให้การทำเสน่ห์เป็นกิจกรรมทางไสยศาสตร์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสถาบันครอบครัว เพราะการที่ชายมีภรรยาได้หลายคนก่อความคับข้องใจแก่หญิงผู้เป็นภรรยา

4.2.2.3 การพิสูจน์ความบริสุทธิ์

ไม่ปรากฏความเชื่อด้านการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ในเรื่องสังข์ทอง ปรากฏเฉพาะในเรื่องขอมสังข์เท่านั้น ในตอนที่พระบาทศวิมลมีความประสงค์จะรับนางจันทร์เทวีกลับเข้ามาอยู่ในวัง แต่นางกลัวว่าจะไม่พ้นคำครหาว่าคบชู้ จึงขอพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนด้วยการลุยไฟ ดังว่า

“อธิษฐานประสงค์ ในกาลนั้นนา อธิษฐานว่า

ข้าแต่พระเพลิง ฯ

ท่านมีอำนาจ

พันลึกกองอาว

ฤทธิ์มากล้น

เมื่อข้าเข้าไป

อยู่ในพระเพลิง

เปลวไฟไหมไหม

อัศจรรย์มีหมา ฯ

ตั้งแต่วັນนี้	ตัวข้านี้หนา	กับมหากษัตรา
หากว่าไม่ซื้อ	ทอดทิ้งราชา	ขอพระเพลิงเป็น
	พยานศักดิ์ศรี ฯ	
หากข้าไม่ตรง	ขอให้พระองค์	เพลิงผลาญชีวี
อย่าให้ข้ามี	วิญญาณสมประดี	จะอยู่ไปไย
	เป็นคนเช่นนี้ ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 403)

ในเรื่องของสังข์ใช้อำนาจไฟในการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ หากเป็นผู้บริสุทธิ์จริงไฟที่วร้อนก็ไม่อาจทำอะไรได้เลย ส่วนผู้ที่กระทำผิดจริงก็จะถูกไฟเผาจนมอดไหม้ไปในกองไฟ เมื่อนางจันทร์เทวีผ่านพิธีการพิสูจน์ความบริสุทธิ์แล้วผู้นางจึงพ้นมลทิน พระบาทศวิมลจึงรับนางกลับมาเป็นมเหสีดังเดิม ซึ่งสื่อให้เห็นว่าสังคมเขมรนอกจากจะมีการวินิจฉัยคดีต่าง ๆ โดยกระบวนการตามกฎหมายของบ้านเมืองแล้ว ยังมีการตัดสินคดีหรือพิสูจน์เรื่องราวต่าง ๆ โดยใช้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกด้วย ดังเช่นการลุยไฟ พิธีการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ด้วยการลุยไฟผู้วิจัสันนิษฐานว่าเขมรคงรับมาจากวัฒนธรรมอินเดีย เพราะปรากฏภาพสลักหน้าบันรูปนางสีดาลุยไฟที่ปราสาทบันทายสำหรับซึ่งมีที่มาจากรื่องรามเกียรติ์ โดยมีเนื้อหาที่ปรากฏในเรื่องในครั้งที่พระรามฆ่าทศกัณฐ์ตายแล้ว พิเภกนำบุษบกไปรับนางสีดาเข้ามาเฝ้าพระราม เมื่อถึงที่ประทับนางสีดาเกิดความไม่สบายใจกลัวว่าพระรามจะเคลือบแคลงใจ เนื่องจากนางถูกลักพาตัวไปอยู่ที่ลงกาเป็นเวลานานจึงขอลุยไฟพิสูจน์ความบริสุทธิ์ โดยเรียกหมู่เทพยดามาเป็นพยานว่ามีได้มีอะไรกับทศกัณฐ์ พระรามให้หนุมานไปหากองพื้นแล้วแผลงศรเกิดเป็นไฟ นางสีดาเดินลุยเข้าไปในกองไฟแต่มิได้เป็นอันตราย พระรามจึงเชื่อในความบริสุทธิ์ของนางสีดา (สรศักดิ์ จันทรวัฒน์กุล, 2551: 175) หากเปรียบเทียบระหว่างนางจันทร์เทวีกับนางสีดามีความคล้ายคลึงกันมาก โดยที่ตัวละครทั้งสองต้องการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนและทั้งสองคนก็พ้นจากมลทิน

4.2.2.4 การทำนาย

ความเชื่อเรื่องการทำนาย ปรากฏในสังคมไทยและสังคมเขมรทุกสมัย การทำนายจะได้คำตอบที่แม่นยำต้องทำนายโดยโหราจารย์ที่มีความชำนาญ ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ ปรากฏเรื่องการทำนายฝันในตอนแรก หลังจากได้ทำการบวงสรวงขอบุตรแล้วก็ได้เกิดนิมิตฝันเป็นการบอกให้รู้ว่าจะมีผู้มาเกิดในครรภ์ ในเรื่องสังข์ทองกล่าวว่าผู้ที่ฝันคือท้าวศวิมล ดังว่า

“ฝันว่าอาทิตย์อุทัย	ตกลงตรงพักตร์ข้างทักษิณ
ดาวน้อยพลอยค้างอยู่กลางดิน	เราฝันพักตร์ฉวยเอาด้วยพลัน

มือซ้ายได้ดวงดารา
แล้วหายไปแต่พระสุริยัน
สักสามยามหย่อนค้อนรุ่ง

มือขวาคว้าได้สุริย์ฉ่น
ต่อโศกศัลย์รำไรจึงได้คืน
เราสะดุ้งคว้าหาผวาตื่น”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 9)

โหราจารย์ทำนายความฝันว่า ที่ได้ทอดพระเนตรเห็นดวงอาทิตย์ตกลงตรงพระพักตร์นั้น คือท้าวยศวิมลจะได้พระโอรสที่มีบุญญาธิการมาก ส่วนพระหัตถ์ขวาฉวยพระอาทิตย์ไว้นั้น คือ พระมเหสีจะเป็นผู้ให้กำเนิดพระโอรส และพระหัตถ์ซ้ายคว้าได้ดวงดาวไว้ได้ คือ จะได้พระธิดาที่กำเนิดมาจากพระสนมองค์ใดองค์หนึ่ง แต่ที่ว่าพระอาทิตย์หายไปต่อเมื่อทรงโศกเศร้าจึงได้คืนนั้น หมายถึงพระโอรสจะพลัดพรากจากบ้านเมือง ต่อมาภายหลังจะเสด็จกลับมา

ส่วนในเรื่องของสังข์ กล่าวว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทำพิธีขอบุตรแล้ว นิมิตฝันได้เกิดขึ้นกับมเหสีใหญ่ทั้ง 2 พระองค์ ได้ฝันที่แตกต่างกันออกไป ดังว่า

“นางฉันทาจึง	ทูลองค์มหากษัตริย์	ข้าแต่ณฤบตี
ก่อนข้ามีครรภ์	ได้นิมิตเห็น	สรรพสวัสดิ
	เป็นอัศจรรย์ยิ่ง ฯ	
เหมือนเห็นจำปา	มีกิ่งสาขา	โน้มมาถึงมือ
ข้าเก็บดอกไม้	จำปานั้นหนา	เอามาโอบไว้
	ในอุราพลัน ฯ	
มีกลิ่นขจรขจาย	หอมฟุ้งไปไกล	ร่างกายข้านี้
ดังลูกเป็นชาย	บริสุทธิ์ผุดผ่อง	ปรากฏชัดแล้ว
	ไม่คลาดเลยหนา ฯ”	

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 234-235)

ความฝันของนางฉันทา นางฝันเห็นกิ่งต้นจำปาโน้มมาหาและนางก็เก็บเอาดอกจำปาไว้มีกลิ่นหอมฟุ้งไปทั่ว

“นางจันทเทวี	ถวายวรวันทา	ทูลองค์กษัตรา
ข้าแต่พระบาท	นฤนาถเอย	ข้าได้ฝันแล้ว
	จึงได้มีครรภ์ ฯ	
เห็นพระราหู	คาบพระจันทร์	มาให้ถึงมือ
ข้าจึงรับไว้	พระจันทร์สว่างไสว	ในกาลครานั้น
	ดีใจนักหนา ฯ	

ดวงพระจันทร์	รัศมีโสภณ	วิจิตรโสภณ
เมฆลอยอากาศ	เวหาเมฆา	ความมืดนั้นปรา-
	กฏกาลนั้นเทอญ ฯ	
เหมือนตัวข้าพรา	จากออกขจายจัด	จากพระองค์เทอญ
พระจันทร์นั้น	หายจากมือไป	เหมือนข้าเฝ้ารอ
	โศกพระจันทร์ ฯ	
ร้อนรุ่มอุรา	แสงร้อนนักษะ	ลัมทับพระมหา
ปฐพีสลับ	สุญสิ้นชีวิต	กษัยชนมา
	ชีวิตสุญหมด ฯ	
ดังพระราหู	เอาพระจันทร์	มาให้ข้าคืน
ข้าพันพันใด	มีชีวิตขึ้น	อยู่มาเป็นนิตย์
	ช่างอัศจรรย์แท้ ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 235)

ความฝันของนางจันทเทวี นางฝันว่าพระราหูคาบเอาพระจันทร์มาให้ในมือ พระจันทร์ลอยอยู่บนท้องฟ้าแล้วก็หายไปนางเสียใจมากแต่ก็ได้พระจันทร์กลับคืนมา

โหราจารย์ทำนายความฝันของนางจันทเทวีว่าฝันเห็นพระราหูคาบพระจันทร์ หมายถึงเทวดาบนสวรรค์จะจุติมาเกิดในครรภ์ของนางจันทเทวี เป็นพระโอรสที่จะได้ขึ้นครองราชย์ สืบต่อพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรต่อไป พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โหราจารย์ไม่ได้ทำนายความฝันของนางจันทเทวีซึ่งเป็นมเหสีรองแต่อย่างใด แต่นางจันทเทวีก็รับรู้ได้เองว่าบุตรที่จะมาเกิดกับนางนั้นเป็นเพศหญิง ดังว่า

“เรื่องราวความฝัน	นางเข้าใจสิ้น	ทรงยินดียิ่ง
ให้เรียกโหรา	ทายว่าแน่แท้	ว่าลูกอุบัติ
	ในท้องนางนั้น ฯ	
เป็นชายของอาจ	จะได้เสวยราชย์	ประเพณีจริง
และมีฤทธิ	บุญบารมีมาก	มทิมาเกรียงไกร
	ไม่มีใครเทียม ฯ	
ให้รำลือไป	ข้าเอยควรอาย	อะไรหนอข้าเอย
ลูกข้าท่านทาย	ทำนายไปแล้ว	เป็นหญิงแน่แท้
	ไม่เสมอเท่าเขาเลย ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 237)

เมื่อนางฉันทารู้คำทำนายแล้วถึงกับกินไม่ได้นอนไม่หลับและวางแผนกำจัดนางจันท์ เทวีให้ออกไปจากวัง แสดงให้เห็นว่าในเรื่องของสังข์มีความเชื่อเรื่องการทำนายฝันมาก ถึงกับวางแผนและเตรียมการไวล่วงหน้าเพื่อจัดการกับฝ่ายตรงข้าม ดังว่า

“นางนาถเป็นทุกข์	บรรทมไม่สุข	สบายเลยนา
จนถึงรุ่งเช้า	หวั่นไหวอุรา	ครุ่นคิดจินดา
	หนักหน่วงไม่สบาย ฯ	
คิดได้เช่นนี้	ควรทำเช่นไร	จะได้ขจัดขจาย
นางจันท์เทวี	มเหสีอันตราย	แล้วจะง่ายตาย
	ให้ลูกข้าแทน ฯ	
ข้าจ้างแม่ मद	หมอไหนเก่งกาจ	ได้ดั่งตั้งใจ
ให้ทำนางนาถ	สิ้นกษัยไปพลัน	สมดั่งมุ่งมาด
	ปรารณาไว้ ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 237)

ส่วนในสังข์ทองกล่าวว่านางจันทาซึ่งเป็นนางสนม ได้ใช้โหราจารย์และคำทำนายเป็นเครื่องมือในการกำจัดนางจันท์เทวีซึ่งเป็นมเหสี โดยการติดสินบนโหราจารย์ให้ทำนายว่าบุตรของนางจันท์เทวีเป็นกาลกิณีทำให้บ้านเมืองเกิดเภทภัยและให้ขับออกจากเมือง ท้าวยศวิมลก็หลงเชื่อทำตามที่โหราจารย์ทำนาย แสดงให้เห็นว่าการทำนายมีอิทธิพลต่อความเชื่อและต่อสังคมมาก ดังว่า

“บัดนั้น	โหรใหญ่ได้กินสินจ้าง
สมจิตคิดไว้จะให้นาง	พลัดพรากจากปรางค์ไปทางไกล
ทำคันทารามาแลดู	บิดเบียนเชื่อนแซ่แก้ไข
แล้วทูลพระองค์ผู้ทรงชัย	ทวายไว้มิใคร่จะคลาดคลา
เพราะบ้านเมืองร้ายต้องกลายกลับ	พระองค์ว่ากับโอรสา
เป็นกรรมตามทันกัลยา	แม่นพระบุตราเป็นมนุษย์
จะเลิกเรื่องเฟื่องฟุ้งทั้งกรุงไกร	เคราะห์ร้ายกลายไปเสียสิ้นสุด
บ้านเมืองก็จะถล่มโทรมทรุด	ม้วยมุดฉิบหายวายปราณ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 14-15)

ความเชื่อเรื่องการทำนายที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ มีความเชื่อเรื่องการทำนายเช่นเดียวกัน ซึ่งโหราจารย์มีอิทธิพลมากในการทำนาย เพราะคำทำนายของ

โหราจารย์เป็นสิ่งที่ทุกคนเชื่อถือและปฏิบัติตามไม่ว่าวันแม้แต่องค์พระมหากษัตริย์ ทั้งสองฉบับมีความเชื่อเกี่ยวกับการทำนายฝันเช่นเดียวกัน แต่ในเรื่องของสังข์จะเชื่อเรื่องการทำนายฝันมากกว่าเรื่องสังข์ทองเสียอีก กล่าวคือ เมื่อโหราจารย์ได้ทำนายฝันแล้วต่างก็เชื่อว่าจะต้องเป็นความจริงอย่างแน่นอน ดังเช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โหราจารย์ทำนายว่าจะได้บุตรที่มีบุญญาธิการมากต่างก็ดีใจ ส่วนนางฉันทาโหราจารย์ทำนายว่าจะได้บุตร ก็รู้สึกผิดหวังอย่างยิ่งถึงกับโศกเศร้าเสียใจและหาวิธีทางกำจัดนางจันทเทวี เพื่อให้บุตรของตนได้เป็นใหญ่แทน ในเรื่องสังข์ทองปรากฏให้เห็นการให้สินบนโหราจารย์โดยใช้คำทำนายกำจัดฝ่ายตรงข้ามเพื่อให้ตนได้เป็นใหญ่ สื่อให้เห็นว่าทั้งในสังคมไทยและสังคมเขมรมีความเชื่อเรื่องการทำนายเช่นเดียวกัน และคำทำนายนั้นมีอิทธิพลต่อจิตใจและความเชื่อของคนเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะผ่านมาก็ยุคก็สมัยความเชื่อเรื่องการทำนายก็ไม่เคยเลือนหายจากสังคม เมื่อมีปัญหาในชีวิตขาดที่พึ่งก็มักจะคิดถึงหมอดูเพื่อทำนาย เพราะการทำนายคือกำลังใจอย่างหนึ่งในการดำเนินชีวิตต่อไป

4.2.3 ความเชื่อดั้งเดิม

ความเชื่อดั้งเดิมหรือศาสนาผีมีอยู่มานานหลายพันปีในไทยและอุษาคเนย์ ก่อนศาสนาพราหมณ์กับศาสนาพุทธแผ่เข้ามาจากอินเดีย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2554: 7) ดังที่ สมชาย ลำดวน และคณะ (2554: 9) กล่าวว่า ผีและอำนาจลึกลับในธรรมชาติ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ผีที่เป็นผู้พิทักษ์รักษาหรือเทวดาอารักษ์ ผีบรรพบุรุษและผีบรรพบุรุษ จะทำการเปรียบเทียบความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขงสังข์ ดังนี้

4.2.3.1 เทวดาอารักษ์

เทวดาอารักษ์ เป็นความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งแต่ก่อนเรียกว่า “ผี” ต่อมาก็ยกฐานะให้สูงขึ้นเรียกว่า “เทวดา” ซึ่งเป็นคำที่ได้มาจากภาษาบาลี เทวดาแบ่งออกเป็นหลายชั้น เช่น รุกขเทวดา (เทวดาสถิตอยู่ในต้นไม้) ภูมิเทวดา (เทวดาสถิตอยู่ในอากาศ) อากาศเทวดา (เทวดาสถิตอยู่ในอากาศ) เมื่อมนุษย์เชื่อว่า ผีหรือเทวดาเหล่านี้ มีอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทั้งทางดีทางร้ายหรือสามารถให้โทษให้คุณแก่มนุษย์ได้ มนุษย์ก็ต้องประจบเอาใจผีหรือเทวดาเหล่านี้ ให้โปรดปรานตน หรือบันดาลให้ตนประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนปรารถนา (บุญยงค์ เกศเทศ, 2557: 10-11) ในเรื่องสังข์ทองปรากฏให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับเทวดาอารักษ์ ในตอนท้าวศุภมงคลทำพิธีขอบุตร ดังว่า

“ชวนกันตั้งจิตพิชฐาน

ใครเกิดบุตรอายุ

ตรัสพลางทางเข้าแท่นที่

บวงสรวงเทวาสุรารักษ์

บนบานตามชอบอัชฌาสัย

เวียงชัยจะให้แก่ลูกรัก

ชวนพระมเหสีมีศักดิ์

ในห้องทองสุรศักดิ์ตำหนักชัย”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 8)

“ข้าไซ้รับบุตรสุดสวาท	จะบำรุงราษฎร์ไปภายหน้า
<u>พระเสื้อเมือง</u> เรื่องชัยได้เมตตา	ขอให้เกิดบุตรอายุใจ
เสร็จแล้วพระแก้วก็ไสยา	ทรงศีลห้าทุกวันหาขาดไม่
ทศธรรมไม่ลำเอียงใคร	ภูวนายเข้าที่บรรทมพลัน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 8)

จะพบว่า ท้าวยศวิมลได้ทำพิธีขอบุตรกับเทวดาสุรารักษ์และพระเสื้อเมือง เทวดาสุรารักษ์และพระเสื้อเมืองจัดอยู่ในจำพวกผีหรือเทวดาที่ดูแลบ้านเมืองให้สงบสุข

ชาวเขมรมีความเชื่อเรื่อง “เนียะโดนเนียะตา” ซึ่งมีความหมายว่าเทวดาอารักษ์ ดังที่ นรเศรษฐ์ พิสิฐพันธ์ และคณะ (2557: 20) กล่าวว่า เนียะโดนเนียะตาเป็นเจ้าของแผ่นดิน เป็นเจ้าของผืนป่า เป็นเจ้าของหมู่บ้าน ในเรื่องของสิ่งปรากฏให้เห็นความเชื่อเรื่องเทวดาอารักษ์ในตอน ที่นางฉันทาได้นำดอกไม้และหมากพลูไปขอบุตรกับเทวดาอารักษ์ที่สถิตในต้นไม้ ดังนี้

“ส่วนนางฉันทา	มิได้รักษา	สร้างสมบารมี
นางนำดอกไม้	หมากพลูก็ดี	ไปบูชาพลี
	น้อมนบพระไท	ฯ
แล้วนางวันทา	ทั่วทั้งเทว	เทพดานั้น
นางอธิษฐาน	ปณิธานปราศรัย	กับต้นพระไท
	ปรารธนาขอบุตร ฯ”	

(ประมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 233-234)

ความเชื่อเทวดาอารักษ์ที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน กล่าวคือ เป็นความเชื่อดั้งเดิมของอุษาคเนย์ก่อนที่พุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์จะเข้ามา แล้วยกย่องผีที่มีอยู่ดั้งเดิมให้กลายเป็นเทพขึ้นมา และยึดถือเป็นที่พึ่งเพื่อให้ตนได้สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา สื่อให้เห็นว่าสังคมไทยและสังคมเขมร นอกจากจะยึดถือหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นหลัก แล้ว ยังนับถืออารักษ์เทวดาซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมควบคู่กันไปด้วย โดยไม่มีความขัดแย้งซึ่งกันและกัน ดังที่ บุญยงค์ เกศเทศ (2557: 138) กล่าวว่า ผีมีหลายกลุ่ม หลายระดับ เชื่อกันว่า ผีมีชั้นชั้น เช่นกัน ผีบางกลุ่มบางกลุ่มบางตนได้ปรับเปลี่ยนสถานภาพเป็นผีชั้นสูง เรียกขานกันเป็นกึ่งเทพเทวดาพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนคำนำหน้าในเชิงยกย่องให้เป็น “พระ” เช่น พระภูมิ พระหลักเมือง พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง มเหศักดิ์หลักเมือง เป็นต้น ด้วยเห็นว่าเป็นผีประเภทมีคุณธรรม จริยธรรม

4.2.3.2 พญานาค

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2554: 9) กล่าวว่า นาค หรือพญานาค เป็นความเชื่อของผู้คนในภูมิภาคเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่สืบทอดกันมายาวนาน มีชื่อเรียกต่างกันไปตามแต่จะมีลักษณะร่วมที่เหมือนกัน คือ เป็นรูขนาดใหญ่ที่มีหงอน เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่และความอุดมสมบูรณ์ นาคจึงปรากฏอยู่ในงานศิลปะแทบทุกประเภทในภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและพระมหากษัตริย์ ถือได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมหนึ่งที่อยู่คู่กับสังคมมาแต่โบราณ

สังคมไทย มีความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคมานานแล้ว โดยเฉพาะชาวอีสานของไทย มีตำนานเกี่ยวกับงูใหญ่ ซึ่งหมายถึงพญานาคในแถบแม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชี หนองหานหลวง สกลนคร หนองหานน้อยกุมภวาปี เกิดจากอิทธิฤทธิ์พญานาค นอกจากนี้ ยังปรากฏในตำนานเลียบโลก กล่าวว่า พระพุทธองค์และพระอานนท์อนุชา ได้เสด็จมาโปรดสัตว์ที่บริเวณแคว้นศรีโคตรบูร (ศรีโคตรบอง) พระพุทธองค์ได้ทรงพระนามสัตว์ร้าย คือ พญานาคให้ยอมรับนับถือคำสอนของพระองค์ จนพญานาคยอมพ่ายแพ้และยอมปวารณาตนเป็นพุทธบริษัทยอมเป็นผู้เฝ้าพิทักษ์รักษาศาสนสถานต่าง ๆ ในพุทธศาสนา (อุดม เชยกิจวงศ์, 2546: 52) ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นการทำให้พญานาคซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมให้อยู่ภายใต้อำนาจทางพุทธศาสนาและกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา ในเรื่องสังข์ทองปรากฏให้เห็นท้าวภุชงค์นาคราช ซึ่งอาศัยอยู่ในเมืองบาดาลออกไปช่วยพระสังข์ให้พ้นจากความตาย ดังว่า

“ภุชงค์สงสารกุมาร
จับกรซ้อนองค์เห็นกงจักร
จะเกิดเภทพาลประการใด
จะเอาเจ้าไปไว้เป็นลูกยา
แล้วแก้ศัลยาพันทนต์

เข้าต้องดูรู้ว่าไม่บรรลัย
น้อยหรือบุญหนักศักดิ์ใหญ่
ใครช่างทำได้ไม่ปราณี
เห็นว่าบุญหนักศักดิ์ศรี
นาคอุ้มพาไปเมืองบาดาล”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 53)

ชาวเขมรมีความเชื่อว่าพญานาคช่วยสร้างกรุงกัมพูชา กล่าวว่า พระทองเป็นโอรส กษัตริย์เมืองหนึ่ง ต่อมาคิดขบถจึงถูกลงโทษให้เนรเทศออกจากเมือง แล้วไปแย่งดินแดนจามจนได้พบกับนางนาค เมื่อพระทองได้แต่งงานกับนางนาคแล้ว พญานาคก็ช่วยสร้างเมืองให้อยู่ชื่อกรุงกัมพูชา พร้อมทั้งปกป้องคุ้มครองให้เกิดความมั่งคั่งและมั่นคง นอกจากนี้ยังปรากฏในตอนต้นราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา กล่าวว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงเกาะใหญ่เกาะหนึ่งทางสุวรรณภูมิหรืออุษาคเนย์ พร้อมด้วยพระอานนท์ กลางเกาะนั้นมีต้นหมัน (ต้นทะเลโลกหรือต้นธลอก) ขึ้นอยู่ต้นหนึ่ง ต้นหมันนี้ใหญ่โต มี

โพรงในลำต้นเป็นโพรงพญานาค ซึ่งนำบริวารมาเล่นบริเวณนี้เป็นปกติ พระพุทธองค์ประทับอยู่ใต้ต้นหมัน แล้วสั่งสอนพวกนาครที่มาเฝ้า (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2554: 92-94) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพญานาคซึ่งมีความเชื่อดั้งเดิมยอมรับนับถือคำสอนในทางพุทธศาสนา ในเรื่องขงสังข์ปรากฏให้เห็นท้าวฤขงค์นาคราช ออกมาช่วยพระขงสังข์ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ ให้รอดพ้นจากความตาย ดังว่า

“ร้อนถึงมณฑลนาคา	เป็นเจ้าบาดาล	โผล่พ้นขึ้นมา ฯ
ถึงแล้วจึงเข้าช่วยเหลือ	นิมิตศิระขึ้น	เป็นดอกปทุมมา ฯ
บัวทองโอภาสสดใส	เท้าล่อธรา	รองรับบุตรรัตน์ ฯ
พาไปยังที่อยู่อาศัย	แพ้นแก้ววิจิตร	ให้เป็นบุตรบุญธรรม ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 272)

ในเรื่องขงสังข์ยังปรากฏพญานาคนำลูกแก้วมาถวายพระขงสังข์เพื่อแข่งขันตีคลีกับพระอินทร์ สื่อให้เห็นว่าพญานาคซึ่งมีความเชื่อดั้งเดิมยอมรับนับถือต่อพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังว่า

“ตอนนี้พระองค์	เสด็จลีลาทรง	กับไม้ตีคลี
ไม่มีลูกคลี	นั้นควรเอามณี	รัตน์เรื่องรังสี
	ถวายให้ท่านทรง ฯ	
เมื่อกษัตริย์นาคา	ตรึกในจินดา	ทุกประการแล้ว
จึงเอามณีรัตน์	ถวายกษัตริย์วรวงศ์	มาให้ท่านทรง
	ในครานี้ ฯ	
เมื่อกษัตริย์นาคา	ตรึกในจินดา	ทุกประการแล้ว
จึงเอามณีรัตน์	วิจิตรยิ่งนัก	งดงามไม่หมอง
	รัศมีเจิดจ้า ฯ	
กษัตริย์นาคราชจึง	เหาะมาองอาจ	แทรกปฐพี
นั้นไม่คลาดเลย	ท่ามกลางในพิ-	ภพนาคเอามณี
	รัตน์ถวายให้ทรง ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 369)

จะพบว่าทั้งสังคมไทยและสังคมเขมรมีความเชื่อเรื่องพญานาคเช่นเดียวกัน ซึ่งความเชื่อเรื่องพญานาคหรืองูใหญ่มีหงอน เป็นความเชื่อที่มีมาก่อนพุทธศาสนา เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ยังรากลึกในดินแดนอุษาคเนย์ ทำให้บทบาทของพญานาคลดลง กล่าวคือ จากที่เคยเป็นความเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระดับสูง ก็ลดบทบาทเป็นรองจากพุทธศาสนา ในสังคมเขมรให้ความนับถือ

พญานาคมาก กล่าวว่าเป็นผู้สร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นมา ดังนั้นชาวเขมรจึงเชื่อว่าพญานาคคือบรรพบุรุษของตน เมื่อพญานาคยอมรับนับถือพระพุทธเจ้าแล้ว บทบาทจึงลดลงไปกลายเป็นผู้พิทักษ์รักษาพุทธศาสนา ดังปรากฏในเรื่องของสังข์ที่พญานาคออกไปช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ให้รอดพ้นจากความตาย ส่วนความเชื่อเรื่องพญานาคในสังคมไทยไม่ปรากฏว่าเป็นผู้สร้างบ้านแปลงเมืองแต่อย่างใด แต่เป็นผู้สร้างแหล่งน้ำต่าง ๆ และเชื่อเหมือนกับเขมรว่า พญานาคคือผู้ปกป้องพุทธศาสนา จึงปรากฏให้เห็นในเรื่องสังข์ทองที่ท้าวฤๅษณ์คราออกไปช่วยพระสังข์ให้รอดจากความตาย นอกจากนี้ ในสมัยพุทธกาลยังปรากฏให้เห็นพญานาคขึ้นมาจากสระน้ำเพื่อมาช่วยเหลือพระพุทธเจ้าเช่นกัน ในตอนที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ใต้ต้นมุจลินทร์ เกิดฝนเจ็ลมนหนาวตกพรำตลอดเจ็ดวันไม่ขาดสาย พญานาคมุจลินทร์ ขึ้นมาจากสระน้ำเข้าไปวงรอบ 7 รอบ แล้วแผ่พังพานปกป้องพระพุทธเจ้า เพื่อกันลมฝนมิให้พัดและกระเซ็นมาต้องพระวรกาย การสร้างพระพุทธรูปนาคปรกเป็นนิมิตหมายถึงเหตุการณ์นั้น เชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ทางเมตตา เพราะสอนคนทางอ้อมให้เห็นผลดีของเมตตา กล่าวคือ แม้แต่พญานาคหรือพญางูใหญ่ในสระน้ำ ก็ยังขึ้นจากสระเข้าไปถวายความอารักขาแก่พระพุทธเจ้า (นก พลัดถิ่น, 2556: 39-40)

4.2.3.3 ยักษ์

ราชบัณฑิตยสถาน (2542: 896-897) ให้ความหมายคำว่า “ยักษ์” หมายถึง อมนุษย์จำพวกหนึ่ง ถือกันว่ามีรูปร่างใหญ่โตน่ากลัว มีเขี้ยวอก ใจดำอำมหิต ชอบกินมนุษย์ กินสัตว์ โดยมากมีฤทธิ์เหาะได้ จำแลงตัวได้ บางทีใช้ปะปนกับคำว่า อสูร รากษส และมาร ก็มี ความเชื่อเรื่องยักษ์เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏให้เห็นทั้งในสังคมไทยและอุษาคเนย์ ดังปรากฏในตำนาน นิทาน และเรื่องเล่าต่าง ๆ อีกทั้งปรากฏให้เห็นรูปปั้นยักษ์ตามศาสนสถานที่สำคัญ ๆ อีกด้วย ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์ปรากฏให้เห็นความเชื่อเรื่องยักษ์เช่นเดียวกัน กล่าวคือ นางยักษ์ในทั้งสองฉบับมีบทบาทเป็นมารดาบุญธรรมของตัวละครเอก ในเรื่องสังข์ทองได้กล่าวถึงยักษ์ไว้ ดังนี้ว่า

“บัดนั้นรูปร่างเป็นนางยักษ์	ล้ำสันคึกคักนักหนา
ถือกระบองป้องพักรเป็นศัสดา	ดั่งตรงมาพนาลี
ครั้นถึงหิมวาป่าสูง	เห็นฝูงเนื้อเปื้อนเลือดสีห์
นางยักษ์อยากกินก็ยินดี	เข้าไล่ตีเลี้ยวลัดสกดสแกง
พิฆาตฆ่าโคกระทิงมึงสา	ด้วยกำลังฤทธากล้าแข็ง
โจนจับฉับเฉียวเรียวแรง	หักแข้งขาไว้ในดงดาน
ตัวไหนพวงพื้มีมัน	เลือกสรรกินเล่นเป็นอาหาร
กระดุกกระเดี่ยวเคี้ยวปนไม่ทนทาน	คชสารควายวัวตัวละคำ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 68)

ยักษ์ในเรื่องสังข์ทองมีรูปร่างและลักษณะที่น่ากลัว กินสัตว์ป่าเป็นอาหาร คนไทยเชื่อว่ายักษ์เป็นสิ่งชั่วร้ายและให้โทษ ดังปรากฏในวรรณคดีไทยหลาย ๆ เรื่องที่ยักษ์เป็นตัวละครฝ่ายร้าย ดังเช่น ในเรื่องพระอภัยมณี ได้กล่าวถึงนางผีเสื้อสมุทรซึ่งเป็นยักษ์ที่ได้ลักพาตัวพระอภัยมณีว่าเป็นยักษ์ชนิดร้ายที่อาศัยอยู่ในถ้ำน้ำมหาสมุทร ทำลายชาวเรือ กินคน และกินสัตว์เป็นอาหาร ในที่สุดก็สิ้นชีวิตด้วยเพลงปี่ของพระอภัยมณี และยังมีวรรณคดีอีกเป็นอันมาก ทั้งฝ่ายพุทธศาสนา และฝ่ายโลก ที่กล่าวถึงความโหดร้าย ไร้ศีลธรรม ของอมนุษย์จำพวกยักษ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 367)

ในเรื่องของสังข์ ปรากฏให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับยักษ์ ในด้านรูปร่างและลักษณะความโหดร้ายแลความน่ากลัวไว้ ดังว่า

“ แล้วนางสำแดง	เป็นกายเดิมแท้	เปลี่ยนเป็นกาฬ
เป็นยศยักษ	เห็นเป็นแค้นแท้	สูงใหญ่มหึมา
	อวอวนนักหนา ฯ	
นางยิ่งทุบตี	นางกระวีกระวาด	จับสัตว์เหล่านั้น
โยนแล้วอมหาย	ในปากไม่ขาด	เหลียวแลมองหา
	องค์เอกนั้นนา ฯ	
ส่วนสัตว์ตัวใหญ่	แรดและช้างสาร	เหล่าสัตว์อาหาร
เคี้ยวตั้งกรูกริบ	ในชอกทันตา	ข้างหนึ่งตัวหนา
	ได้สองสามคำ ฯ”	

(ประมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 284)

ยักษ์ที่ปรากฏในเรื่องของสังข์มีรูปร่างและลักษณะที่น่ากลัวเช่นเดียวกับเรื่องสังข์ทอง กล่าวคือ มีรูปร่างใหญ่โต และกินสัตว์ป่าเป็นอาหาร ผู้วิจัยพบว่ายักษ์ในเรื่องสังข์ทองมีรูปร่างที่ใหญ่โตกว่ายักษ์ในเรื่องของสังข์ เพราะว่ายักษ์ในเรื่องสังข์ทองกินช้างได้หนึ่งตัวต่อหนึ่งคำ ส่วนยักษ์ในเรื่องของสังข์กินช้างหนึ่งตัวได้สองถึงสามคำ ในด้านความโหดร้ายและความน่ากลัวมีลักษณะที่เหมือนกัน

นอกจากนี้ ยังปรากฏเรื่องยักษ์ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา กล่าวคือ ปรากฏให้เห็นตอนพระพุทธเจ้าปราบยักษ์ที่มีจิตใจกระด้างดุร้าย เขี้ยวโหด มีฤทธิ์ยิ่งกว่าพญามาร ชอบกินคนเป็นอาหาร นามว่าอาฬวกยักษ์ ให้ยอมรับนับถือในพระพุทธเจ้า (สิระ อาสาวดิสรส, 2554: 55) นอกจากนี้ ในทางพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ได้ยกย่องนางยักษ์ที่มีชื่อว่าหาวริตีให้กลายเป็นพระโพธิสัตว์อีกด้วย ดังที่ ฝาสุก อินทราวุธ (2543: 82-83) กล่าวว่า นางยักษ์หาวริตีมีลูก 500 คน ซึ่งนางรักลูกคนเล็กที่มีชื่อว่าปรัยงกรมากที่สุดใน นางยักษ์ชอบกินเด็กและได้ขโมยเด็กจากเมืองรา

ชคฤห์มากขึ้นเป็นจำนวนมาก ชาวเมืองราชคฤห์ได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก จึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อหาทางป้องกันนางยักษมาขโมยลูกของตนไปกิน พระพุทธเจ้าได้นำลูกคนเล็กของนางยักษไปซ่อนไว้ นางยักษหาจนทั่วก็ไม่พบ นางโคกเศร่าเสียใจมากจึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงว่าลูกของนางยักษมีตั้ง 500 คน หายไปคนเดียวทำไมจึงเดือดร้อน ทั้ง ๆ ที่นางเที่ยวไปกินลูกของมนุษย์โดยทั่วไปไม่สงสารเลย นางยักษจึงได้คิดและกลับใจได้ จึงให้คำมั่นว่าจะเลิกจับเด็กกินโดยเด็ดขาด พระพุทธเจ้าจึงคืนลูกคนเล็กให้นาง ต่อมานางยักษหริตติมีบทบาทเป็นพระโพธิสัตว์ในฝ่ายมหายานในการดูแลเด็ก สื่อให้เห็นว่ายักษซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีแต่ความดุร้าย ได้ยอมรับนับถือเป็นพุทธศาสนาก็จะกลายเป็นยักษสัมมาทฐิที่คอยปกป้องดูแลพุทธศาสนา ดังเช่น นางยักษของทั้งสองฉบับดูแลรักษาตัวละครเอก (พระโพธิสัตว์, เทวดาจุติลงมาบำเพ็ญบารมี) ซึ่งเป็นลูกบุญธรรมได้เป็นอย่างดี

การเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม ในด้านศาสนาและความเชื่อ มี 3 ประเภท คือ 1) ความเชื่อทางพุทธศาสนา พบว่า ทั้งสองมีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ความเชื่อเรื่องภพชาติ พบว่าเรื่องของสังข์ ได้ให้ความสำคัญเรื่องภพชาติมากกว่าเรื่องสังข์ทอง เพราะในท้ายเรื่องสังข์ทองมีการประชุมชาดกปรากฏให้เห็น ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ดังที่ทราบกันแล้วว่าทั้งสองฉบับมีที่มาจากที่เดียวกัน คือ สุวรรณสังฆชาดก จึงปรากฏให้เห็นเรื่องกรรมดีและกรรมชั่วซึ่งเป็นคำสอนทางพุทธศาสนาตลอดทั้งเรื่อง 2) ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ พบว่า ทั้งสองฉบับมีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งสองฉบับมีความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์เป็นผู้ช่วยให้ตัวละครเอกผ่านเหตุการณ์ร้าย ๆ ไปด้วยดี ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในเรื่องของสังข์ พบว่า เทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ให้ความเคารพตัวละครเอกในฐานะพระโพธิสัตว์ ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ พบว่า มีการทำเสน่ห์เล่ห์กลเหมือนกัน จะแตกต่างกัน คือ ในเรื่องของสังข์จะให้รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์มากกว่าเรื่องสังข์ทอง ความเชื่อเรื่องการทำนาย พบว่า ทั้งสองฉบับเชื่อเรื่องการทำนายเป็นอย่างมาก ซึ่งการทำนายเรื่องราวต่าง ๆ เป็นที่มาของเรื่องร้าย ๆ ในเรื่อง ความเชื่อเรื่องการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ปรากฏให้เห็นเฉพาะในเรื่องของสังข์เท่านั้น ในเหตุการณ์นางจันท์เทวีลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ 3) ความเชื่อดั้งเดิม พบว่า มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน คือ ความเชื่อเรื่องเทวดาอารักษ์ พบว่า มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งไทยและเขมรให้ความเคารพนับถือ ว่าสามารถเป็นที่พึ่งได้ ซึ่งแต่เดิมนั้นเทวดาอารักษ์ เป็นผีที่ดูแลบ้านเมืองให้สงบสุข เมื่อความเชื่อศาสนากระแสหลักที่มีที่จากประเทศอินเดียเผยแพร่เข้ามา ความเชื่อที่เป็นผีจึงได้กลายมาเป็นเทวดาในกาลต่อมา ความเชื่อเรื่องพญานาค มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ ชาวไทยและชาวเขมรเชื่อว่าพญานาคเป็นงูใหญ่มีหงอนที่อาศัยอยู่ในน้ำ เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาเชื่อว่าพญานาคให้ความนับถือในพระพุทธเจ้า กลายเป็นผู้ปกป้องดูแลพุทธศาสนา ดังเช่น ท้าวภูษงค์นาคราขอออกไปช่วยตัวละครเอกให้พ้นภัย ลักษณะแตกต่างกัน คือ ชาวเขมร

เชื่อว่าพญานาคคือผู้สร้างบ้านแปลงเมืองเขมรขึ้นมา สื่อให้เห็นว่าสังคมเขมรให้ความสำคัญกับพญานาคมากกว่าสังคมไทย ความเชื่อเรื่องยักษ์ มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งไทยและเขมรเชื่อว่าเป็นสิ่งชั่วร้าย รูปร่าง กินคนและสัตว์เป็นอาหาร เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนไทยและเขมร ต่างก็ยอมรับนับถือพุทธศาสนา ซึ่งในทางศาสนาพุทธปรากฏให้เห็นหลายเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าปราบยักษ์ให้กลายเป็นยักษ์สมาธิ จึงยกย่องให้ยักษ์เป็นผู้ปกป้องดูแลศาสนา ดังปรากฏให้เห็นรูปปั้นยักษ์ตามศาสนสถานทั้งในประเทศไทยและกัมพูชา

4.3 ด้านค่านิยม

“ค่านิยม” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “VALUE” คำนี้แต่เดิมใช้ว่า “คุณค่า” ซึ่งหมายถึงการแสดงออกทางพฤติกรรมในทางที่ดี ไม่ดี ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามค่านิยมที่ดีมักการได้รับว่ามีค่านิยม ค่านิยมจึงเป็นเกณฑ์มาตรฐานในการประเมินค่าพฤติกรรมของคนในสังคม ในทางวิชาการมีผู้ให้คำจำกัดความของคำว่า “ค่านิยม” ต่าง ๆ กัน เช่น ค่านิยม คือ สิ่งที่คนสนใจ บรรลุนานจะได้ บรรลุนานจะเป็น หรือกลับกลายเป็นสิ่งที่คนบูชายกย่อง และมีความสุขที่อยากจะเห็นได้ฟังได้เป็นเจ้าของ , ค่านิยม คือ สิ่งในกลุ่มสังคมหนึ่ง ๆ เห็นว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าควรแก่การกระทำ น่ายกย่อง หรือคิดเห็นว่าถูกต้อง, ค่านิยม คือ ความเชื่ออย่างหนึ่งซึ่งมีลักษณะถาวรเชื่อว่า วิธีปฏิบัติบางอย่าง หรือเป้าหมายบางอย่างนั้นเป็นสิ่งที่ตัวเขาหรือสังคมเห็นดีเห็นชอบสมควรที่จะยึดถือปฏิบัติมากกว่าวิธีปฏิบัติหรือเป้าหมายชีวิตอย่างอื่น ค่านิยมแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ค่านิยมวิธีปฏิบัติและค่านิยมจุดหมายปลายทาง ซึ่งมีความสัมพันธ์กัน (กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ, 2542: 91)

กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ (2542: 92) ได้แบ่งค่านิยมไว้ 2 รูปแบบ แต่ละรูปแบบ แบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

รูปแบบที่ 1 แบ่งค่านิยมออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้ 1) ค่านิยมเกี่ยวกับตนเอง ได้แก่ ค่านิยมการพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียรและมีความรับผิดชอบ กับค่านิยมการประหยัดและออม 2) ค่านิยมเกี่ยวกับสังคม ได้แก่ ค่านิยมการมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย กับค่านิยมการปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา 3) ค่านิยมเกี่ยวกับชาติ ได้แก่ ค่านิยมในความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

รูปแบบที่ 2 แบ่งค่านิยมออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้ 1) ค่านิยมด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ค่านิยมการพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียรและมีความรับผิดชอบ กับค่านิยมการประหยัดและออม 2) ค่านิยมเกี่ยวกับสังคม ได้แก่ ค่านิยมการมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย กับค่านิยมการปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา 3) ค่านิยมด้านการเมืองและการปกครอง ได้แก่ ค่านิยมในความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

จากการเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางด้านสังคมและวัฒนธรรมด้านค่านิยมในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมของสังข์ พบว่า ทั้งสองฉบับปรากฏค่านิยมในทางที่ดีและไม่ดีปะปนกันไป ดังนี้

4.3.1 การช่วยเหลือกัน

การช่วยเหลือกันเป็นค่านิยมที่ปรากฏทั้งในสังคมไทยและสังคมเขมร เมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้รับความเดือดร้อนอีกฝ่ายหนึ่งก็จะให้ความช่วยเหลือ การช่วยเหลือกันที่ปรากฏชัดที่สุดทั้งในวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยกับเรื่องของสังข์ฉบับภาษาเขมร ก็คือตอนที่นางจันท์เทวีถูกขับออกจากวังต้องร้อนร่ำหาที่พึ่งพาอาศัยใหม่ ในเรื่องสังข์ทอง พบว่าเมื่อนางจันท์เทวีคลอดลูกออกมาเป็นหอยสังข์ถูกโหราจารย์ที่รับสินบนนางจันท์ทำนายว่าเป็นกาลกิณีต่อบ้านเมือง ต้องถูกขับออกจากเมืองและได้มาอาศัยอยู่กระท่อมกับตายาย ดังว่า

“เดินมา
แลเห็นบ้านป่าพลายชัย
พบสองเฒ่าปลูกถั่วงา

สุริยาร้อนแรงแสงใส
โฉมยงดีใจเข้าไปปล้น
นางวันทามีขม้น”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 21)

“นางเล่าแต่ต้นจนปลาย
จัดเรือนให้มิได้ช้า

ตายายพาไปยังเคหา
ด้วยความเมตตาปราณี”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 22)

ตากับยายมีความเมตตาปราณีต่อนางจันท์เทวีเป็นอย่างมาก สามารถเป็นที่พึ่งพาในยามยากได้ โดยให้นางจันท์เทวีอาศัยอยู่ในกระท่อมด้วยกัน ซึ่งสื่อให้เห็นว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่มีความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในยามตกทุกข์ได้ยาก

ในเรื่องสังข์ทองปรากฏการช่วยเหลือกัน ในตอนที่พระสังข์ได้สวมรูปเงาะเหาะมาจนถึงเมืองสามนต แล้วได้มาพบกับเด็กเลี้ยงวัวและเล่นกับเด็กเลี้ยงวัวอย่างสนุกสนาน พอถึงเวลาทานข้าว เด็กเลี้ยงวัวก็ไม่ลืมที่จะเรียกเงาะมาร่วมนั่งกินข้าวด้วย ดังว่า

“พวกเด็กเด็กหยอกเย้าเข้าชุด
แล้วชวนเล่นจ้องเตเฮฮา
ครั้นถึงเวลากินผอก
เกลอเอ๋ยมากินข้าวด้วยกัน

อุตุลุดล้อมหลังล้อมหน้า
โห่ร้องฉาวฉานนั้น
แก้ห่อข้าวออกขมิขม้น
เห็นเงาะนั้นเข้ากินก็ยินดี”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 78)

พวกเด็กเลี้ยงวัวเพิ่งรู้จักกับเจ้าเงาะในครั้งแรกก็ตาม แต่เมื่อถึงเวลาทานข้าวก็ไม่ลืมที่จะเรียกเจ้าเงาะมาทานข้าวด้วยกัน ซึ่งสื่อให้เห็นว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่ช่วยเหลือกันอย่างแท้จริง ถึงแม้ว่าจะเพิ่งรู้จักกันก็ตาม

ส่วนเรื่องของสังข์ กล่าวว่านางฉันทาซึ่งเป็นมเหสีรองได้วางแผนใส่ร้ายนางจันทเทวีว่า นางลักลอบมีชู้ ทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวและข้าบโอรสจันทเทวีออกจากวังซึ่งขณะนั้นนางกำลังตั้งครรภ์อยู่ นางได้ปลอมตัวเพื่อไม่ให้ใครจำได้และออกเดินทางไปขออาศัยอยู่กระท่อมกับยายเฒ่า ดังว่า

“ครานั้นยายเฒ่า	เห็นกายนางชด	ยศศักดิ์ช่างสม
กอปรกัลยาณี	เป็นที่ร	มงคลทั้งองค์
	สุภาพโสภา ฯ	
ยายนั้นลวงรู้	ทราบเหตุเรื่องราว	นางมาจากไหน
เอกราเดียวดาย	หรือว่าหลงทาง	หรือปรารถนา
	อันไฉนางเอย ฯ	
ครานั้นกษัตริ	นางจันทเทวี	เข้าไปกล่าวด้าน
บอกแก่ยายนั้น	หากกล่าวจริงไม่	ข้าแต่ยายเอย
	ข้ามาแต่ไกล ฯ	
ข้าขออาศัย	บ้านของท่านยาย	อยู่กับท่านยาย
ส่วนยายลำบาก	ฟังคำพรรณราย	ช่างสบายใจนัก
	จึงกล่าวจาไป ฯ	
ขอเชิญขึ้นมา	เร็วไวอย่าช้า	เผื่อจะสุขสบาย
บ้านยายแออัด	จงอยู่ให้ได้	กษัตริ์อดทน
	ลำบากนักหนา ฯ”	

(ประมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 251-252)

ยายเฒ่าได้ให้ที่พักอาศัยแก่นางจันทเทวีในยามตกทุกข์ได้ยาก ถึงแม้ว่าบ้านของยายเฒ่าจะแออัด แต่ถึงกระนั้นก็ถือว่าเป็นที่อยู่อย่างสุขสบายของนางจันทเทวีในยามยาก

นอกจากนี้ในเรื่องของสังข์ยังปรากฏการช่วยเหลือกัน ในตอนที่นางจันทเทวีตกทุกข์ได้ยาก ต้องอาศัยอยู่กระท่อมกับยายเฒ่าและยังให้กำเนิดบุตรที่มีรูปโฉมงดงาม เมื่อชาวบ้านรู้เรื่องราวทั้งหมดแล้วต่างพากันมาชื่นชมพระกุมารของสังข์ และนำสิ่งของต่าง ๆ มามอบให้ ดังว่า

“ชาวบ้านชาวเมือง	รำลึกกันไป	ว่านางผ่องใส
มีพระราชบุตร	บริสุทธิ์ประไพ	โฉมฉายสดใส

งดงามยิ่งนัก ฯ

รู้แล้วพากัน เดินไปขอตุ พระราชบุตรา
 บ้างได้มั่งคุด ผ้าแพรอาภรณ์ มาถวายชaya
 กับพระบุตรา ฯ

บางคนก็ได้ อาหารใส่พาน โภชนาโอชะ
 มารับเอาขวัญ นางกับบุตรา จากวันนี้ไป
 จงอยู่สำราญ ฯ

อย่าไปพฤษา พวกเราอาสา รักษาท่านได้
 สร้างสมบารมี กษัตริย์กล้า ให้บุตรสำราญ

 อย่าหวั่นหทัย ฯ

เริ่มต้นตั้งแต่ วันนี้เทวี เพื่อได้บริโศค
 ผู้คนทั้งหลาย ประดับประดา มาถวายชaya
 อย่างเหมาะสมเทอญ ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 258)

ชาวบ้านที่มาเยี่ยมนางจันทเทวีกับพระขยของสังขนั้นไม่ได้มาตัวเปล่า แต่ได้นำผ้าแพร เสื้อผ้า และอาหารต่าง ๆ มามอบให้ด้วย เพราะต่างก็รู้ว่าทั้งสองกำลังตกทุกข์ได้ยากอยู่ ซึ่งสื่อให้เห็นว่าสังคมเขมรเป็นสังคมที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ทอดทิ้งกันยามตกทุกข์ได้ยาก

ค่านิยมในการช่วยเหลือกันที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งสังคมไทยและสังคมเขมรมีการช่วยเหลือกัน สื่อให้เห็นว่าทั้งคนไทยและคนเขมรเป็นผู้ที่มีจิตใจโอบอ้อมอารีช่วยเหลือคนที่ตกทุกข์ได้ยาก ซึ่งเป็นค่านิยมที่มีพื้นฐานมาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนาในเรื่องการมีเมตตากรุณาต่อกัน

4.3.2 ความกตัญญู

ความกตัญญูเป็นค่านิยมอย่างหนึ่งที่สังคมไทยและสังคมเขมรต่างก็ยึดถือปฏิบัติ ในทางพระพุทธศาสนาปรากฏในพุทธศาสนสุภาษิตว่า “ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี” ประชาชนส่วนใหญ่ทั้งชาวไทยและชาวเขมรต่างก็นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักและยึดมั่นในคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ จึงได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับความกตัญญูรู้คุณเป็นอย่างมาก หากบุคคลใดมีความกตัญญูรู้คุณต่อผู้มีพระคุณก็จะได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี ในทางกลับกันหากบุคคลใดไม่มีความกตัญญูหรือเนรคุณต่อผู้มีพระคุณ ก็จะถูกคนในสังคมขนานนามว่าเป็นคนชั่วนั่นเอง

จากการศึกษาเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขงสังข์ พบว่าตัวละครเอกของเรื่องมีความกตัญญู ต่อบิดามารดาเป็นเลิศ กล่าวคือเมื่อพลัดพรากจากนางจันท์เทวีผู้เป็นมารดา ก็พยายามหาทางออก ติดตามหา ดังว่า

“เมื่อนั้น ราตรีเข้าที่บรรทมใน คิดถึงชนนีที่เกิดเกล้า แต่มาอยู่เมืองมารก็นานช้า ซึ่งกูจะหลงอยู่ในเมืองยักษ์ ที่ไหนจะได้เห็นชนนี จำจะคิดติดตามสืบหา	องค์พระสังข์ทองผ่องใส ถอนฤทัยรำลึกตรึกตรา จะโคกเศร่าทุกข์ทนบ่นหา ไม่ว่าจะเป็นตายร้ายดี แน้มมีลักรูปเงาะเหาะหนี นับปีเดือนแล้วจะแคล้วไป ให้พบพานมารดาจงใด”
--	---

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 69)

พระสังข์อาศัยอยู่ในเมืองยักษ์และถูกเลี้ยงดูโดยพันธูรัตซึ่งเป็นมารดาบุญธรรม ถึง กระนั้นพระสังข์ก็ยังนึกถึงมารดาผู้ให้กำเนิดอยู่ตลอดเวลา จึงพยายามหาทางหนีออกจากเมืองยักษ์ เพื่อออกติดตามหา มารดาของตนให้พบ ซึ่งสื่อให้เห็นว่าลูกที่ดีต้องรู้จักความกตัญญูกตเวที ถึงแม้ว่าตน จะอยู่สุขสบายก็ไม่ควรลืมผู้มีพระคุณของตน

“ไปแทนพระคุณ ให้ท่านได้สบาย	พระมารดาล้น ผ่อนคลายทุกข์ ลำบากยิ่งนัก ฯ	ทางนั้นจริงหนา เพราะท่านเอกา
หากข้าไปถึง ทดแทนพระคุณ	ได้พบได้เห็น ให้พ้นทุกข์ภัย	พระมารดาเจ้า แล้วข้าจะกลับ
แทนคุณท่านแม่ ไม่ให้น้อยใจ	มาหาท่านแล ฯ เอกองค์ทางนี้ ไม่ให้หมองหม่น คุณพระมารดา ฯ”	ไม่ให้มีหมอง ความรักมอบให้

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 295)

ในเรื่องขงสังข์ยกย่องให้พระขงสังข์เป็นเลิศด้านความกตัญญูต่อบิดามารดา(ศษ ฤก ๒๕๖๓, 2017: 451) กล่าวคือนางรณาน้อยใจที่พระขงสังข์ไม่ยอมถอดรูปเงาะออกและพยายามอ่อน

วอนให้พระขยของสังข์เล็กสวมรูปเงาะ พระขยของสังข์จึงได้บอกเหตุผลกับนางรจนาวา เหตุที่ต้องสวมรูปเงาะไว้นั้นก็เพื่อให้ง่ายต่อการออกค้นหามารดา ดังว่า

“เหตุที่ข้าใส่ไว้	ดังเช่นนี้จะง่าย
ออกเที่ยวหามารดา	ดังข้าคิดแต่ก่อนหนา ฯ
ตอนนี้ไม่ทันได้	เห็นผู้มีคุณธรรา
จะถอดเช่นนี้หนา	ให้อาสาพระคุณท่าน ฯ
แม้ท่านมีชีวี	รอดอยู่คงอาภัพนัก
แม้พระองค์สิ้นกษัย	ให้ได้เห็นพระพักตร์เทอญ ฯ
พระคุณคัมภีโร	อุตโมเหลือล้น
เสร็จแล้วค่อยบอกกล่าว	ให้ท่านพอใจจินดา ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 338-339)

ตัวละครเอกของทั้งสองฉบับมีความกตัญญูต่อมารดาโดยพยายามออกติดตามหาแล้ว ยังพบว่ามีความกตัญญูต่อบิดา โดยไม่คิดโกรธเคืองบิดาถึงแม้ว่าจะหมายเอาชีวิตก็ยังอภัยให้ ดังว่า

“เมื่อนั้น	พระสังข์บังคมประณมไหว้
จึงว่าพระอย่าแครงแคลงใจ	ลูกมิได้ผูกผิดแก่บิดา
ซึ่งอุตส่าห์มาตามลูกรัก	พระคุณของทรงศักดิ์นักหนา
จะขอสนองรองบาทา	ไปกว่าจะสิ้นชีวัน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 212)

“พระโพธิสัตว์	โอรนงค์ปฏิบัติ	พระบิดาแล้ว
ท่านจึงรับสั่ง	พระสุระตอบ	เหนือหัวข้าเอย
ขอพระองค์มี	เรื่องราวนี้หนา ฯ	
ท่านกล่าวเช่นนี้	พระหทัยสราญ	กับข้านี้เกิด
ที่กล่าวมานี้	คลายโทษโทษา	ตัวข้านี้หนา
ไว้เหนือศิรสา	ขอบพระทัยยิ่ง ฯ	
	ข้ารับจำเพาะ	คำกล่าวประไพ
	อวดตาข้านี้	พระราชหฤทัย
	พร้อมจะลีลา ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 424)

ค่านิยมด้านความกตัญญูในเรื่องสิ่งของกับเรื่องของสิ่งมีชีวิตที่มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งสังคมไทยและสังคมเขมรจะให้ความสำคัญในเรื่องความกตัญญูกตเวทิตาเป็นอย่างมาก สื่อให้เห็นว่าสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนาจะยกย่องคนกตัญญูเป็นคนดี ดังปรากฏในพุทธศาสนสุภาษิตว่า “นิมิตตัง สารูปานัง กตัญญู กตเวทิตา” ซึ่งมีความหมายว่าความกตัญญูกตเวทิตาเป็นเครื่องหมายของคนดี

4.3.3 ชื่อสัตย์ต่อคู่ครอง

สังคมไทยและสังคมเขมรเป็นสังคมที่มีทั้งครอบครัวลักษณะผัวเดียวเมียเดียวและลักษณะผัวเดียวหลายเมียหรือพหุภรรยา กล่าวคือ ผู้ชายสามารถมีภรรยาหลายคนได้ แต่ในทางกลับกันผู้หญิงสามารถมีสามีได้เพียงคนเดียวเท่านั้น หากหญิงคนใดมีสามีหลายคนก็จะถูกตราหน้าว่าหญิงชั่วหรือหญิงแพศยา ดังเช่น นางวันทอง นางโมรา นางกาก็ ที่ถูกนำมาใช้เป็นวาทกรรมสำหรับตำหนิและติเตียนผู้หญิงที่ไม่ชื่อสัตย์ต่อคู่ครองของตน ในเรื่องสิ่งของกับเรื่องของสิ่ง พพบว่านางรจนซึ่งเป็นตัวละครเอกฝ่ายหญิงมีความชื่อสัตย์ต่อคู่ครองของตนมาก กล่าวคือถึงแม้ว่าจะมีอุปสรรคมาขัดขวางและพยายามทำให้นางรจนาแยกออกจากคู่ครองของตน แต่ก็ไม่วันทนใจยังคงตั้งมั่นในความรักและชื่อสัตย์ต่อคู่ครองเสมอมา ดังว่า

“ผัวเมียสองคนจนจะตาย	จะหาปลาไปถวายที่ไหนทัน
ถ้าพระรูปทองน้องบรรลย์	เมียจะตามเข้าไปมิได้พรั่น
จะให้เขาพิฆาตฟาดฟัน	สู้ตายตามกันไปไม่คิดกลัว
ไม่ขออยู่ดูหน้าคนทั้งหลาย	มิให้ชายอื่นต้องเป็นสองผัว”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 115-116)

“มีแต่เราผัวเมีย	กำสรดมากล้น	เปล่าเปลี่ยวเอกายิ่งนัก ฯ
แต่เพียงพระองค์นี้นา	ฉะนี้จะบรรลย์	ท่านจะล่าสัตว์ไฉนได้ ฯ
โอ! จอมขวัญน้องคิดทะยาน	คงผิดไม่พ้น	ไม่ได้ตั้งพระโองการ ฯ
ส่วนข้านี้เป็นภริยา	ไม่เสียดายชีวา	จะตายพร้อมพระสวามี ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 326)

ผู้หญิงที่ไม่ชื่อสัตย์ต่อคู่ครองของตนทั้งในสังคมไทยและสังคมเขมรถือว่าเป็นความผิดร้ายแรงมากและเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ ในเรื่องของสิ่ง พพบว่านางจันท์เทวีถูกนางฉันทมาลย์กล่าวหาว่าแอบคบชู้ ทำให้พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ปลดนางออกจากตำแหน่งมเหสีและขับออกจากเมือง ดังว่า

“ไม่อยากจะอยู่ร่วม	กับนางชั่วช้า	ร้ายกาจนักหนา
--------------------	---------------	---------------

แม้จะคบชู้

ดังคำคนว่า

เสื่อมเกียรติไม่ดี”

มาถึงข้าด้วย ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 246)

ค่านิยมเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ต่อคู่ครองที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งสังข์ทองและสังข์ทองเมรยกล่องบุคคลที่ซื่อสัตย์ต่อคู่ครองว่าเป็นคนดีมีศีลธรรม ในทางตรงกันข้ามหากบุคคลใดไม่ซื่อตรงต่อคู่ครองของตนหรือแอบเล่นชู้ คนในสังข์ทองจะตำหนิติเตียนในทางที่ไม่ดี สื่อให้เห็นว่าทั้งสังข์ทองและสังข์ทองเมรยให้ความสำคัญกับการซื่อสัตย์ต่อคู่ครองของตน หากคนใดไม่ซื่อสัตย์ต่อคู่ครองของตนก็จะถูกตราหน้าว่าเป็นคนชั่ว

4.3.4 นิยมอำนาจ

ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ พบว่า เนื้อเรื่องส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับสถาบันการปกครอง จึงปรากฏให้เห็นเกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อคนทุกชั้น พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจในการแต่งตั้งหรือเรียกคืนยศบรรดาศักดิ์จากบุคคลใดก็ได้จึงเกิดค่านิยมในอำนาจ ซึ่งแต่ละคนพยายามที่จะขวนขวายเพื่อให้ตนได้อำนาจที่สูงขึ้น ในเรื่องสังข์ พบว่านางจันทาซึ่งเป็นนางสนมของท้าวศวมลใช้วิธีเล่ห์กลต่าง ๆ เพื่อทำให้ตนได้ขึ้นมาเป็นมเหสีแทนนางจันทเทวีและพยายามทำให้นางจันทาซึ่งเป็นบุตรของนางได้มีสิทธิ์ในการสืบราชบัลลังก์ อีกทั้งให้สินบนแก่โหราจารย์เพื่อทำนายว่าบุตรของนางจันทเทวีว่าเป็นกาลกิณีต่อบ้านเมืองและต้องขับออกจากเมืองดังว่า

“ฝ่ายนางจันทามาถึงห้อง
อาบเอิบกำเร็บด้วยโกศ
สมบัติจะยกให้ลูกครอง
ท่านมียศศักดิ์จะรักกัน
ที่ไหนจะได้พระบุรี

เศร้ามองตรองจิตคอยอิจฉา
ผ่านฟ้าว่าใครมีกรรม
มีสองต้องคิดผัดผัน
ลูกเต้าเหล่านั่นจะมัวหมอง
สาวศรีจะชวนกันยืมหัว”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 11-12)

ส่วนในเรื่องขอมสังข์ พบว่านางจันทาซึ่งเป็นมเหสีอีกคนของพระบาทศวมลได้หาวิธีกำจัดนางจันทเทวีเพื่อให้ตนได้เป็นมเหสีใหญ่แต่เพียงผู้เดียวและพยายามทำให้นางจันทาซึ่งเป็นบุตรของนางเองได้มีสิทธิ์ในการสืบราชบัลลังก์ต่อจากพระบาทศวมลเช่นเดียวกับเรื่องสังข์ทอง จะแตกต่างกันในวิธีที่ใช้การกำจัดนางจันทเทวีให้ โดยทำเสน่ห์เล่ห์กลใส่พระบาทศวมลและใส่ร้ายว่า

นางจันท์เทวีคบุรี ทำให้พระบาทยศวิมลหลงเชื่อและปลดนางจันท์เทวีออกจากตำแหน่งมเหสีและขับไล่นางออกจากเมือง ดังว่า

“โหรทายเป็นชาย	จะมียศศักดิ์	ได้เสวยราชย์แท้
ลูกข้าเป็นหญิง	หาเป็นชายไม่	ยศด้อยน้อยศักดิ์
	ไม่เท่าลูกเขา ฯ	
ฉะนั้นแล้วเจ้าจง	ไปแสวงหาเขา	เร็วรีเถิดหนา
หาหมอมะมด	ผู้เก่งกาจมา	ปิดบังไว้เลย
	เราจะจ้างวาน ฯ	
ให้ทำนางจันท์-	เทวีให้สิ้น	กษัยตั้งใจปอง
ชีวิตอันตราย	ขจัดขยาไปพลัน	เจ้าจงเร็วไว
	ไปทำตามที ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 238)

การนิยามอำนาจที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีลักษณะเหมือนกัน คือ ในสังคมไทยและสังคมเขมรมีการแสวงหาอำนาจด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ตนได้เป็นใหญ่ ถึงแม้ว่าวิธีการนั้นจะเป็นเรื่องผิดศีลธรรมก็ตาม ซึ่งสื่อให้เห็นว่าทั้งสังคมไทยและสังคมเขมรมีความนิยมในอำนาจยอมทำทุกวิถีทางเพื่อให้ตนได้มีอำนาจและเป็นใหญ่ในสังคม โดยไม่คำนึงถึงศีลธรรมและหลักในกฎโลกธรรม 8 ที่ว่า “ได้ลาภ-เสื่อมลาภ, ได้ยศ-เสื่อมยศ, สุข-ทุกข์, สรรเสริญ-นินทา ”

4.3.5. รักสนุก

ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีปรากฏเหตุการณ์เกี่ยวกับการสังสรรค์ การเฉลิมฉลอง และการละเล่นมหรสพ ซึ่งในเรื่องสังข์ทอง พบว่ามีหลายเหตุการณ์ที่ทำให้เห็นว่ามีค่านิยมรักสนุก เช่น ในตอนที่นางยักษ์พันธุรัตรับพระสังข์เป็นบุตรบุญธรรมได้จัดให้มีพิธีรับขวัญและมีการละเล่นมหรสพเป็นเวลาเจ็ดวันเจ็ดคืน ดังว่า

“ฝ่ายเจ้าพนักงานการละเล่น	ทั้งมวยปล้ำราเต้นถั่วถั่ว
โขนละครไก่ป่าชาตรี	เป่าปี่ตีกลองก็ก้องไป
หูกะเมนไต้ลวดกวดขัน	เจ็ดวันเจ็ดคืนห้วนไหว
ครั้นราตรีมีดอกไม้ไฟ	หนังจิ้งเหลนไทยดอกไม้กล
อีกทั้งเครื่องท่อนมอญรำ	จับระบำรำท่าโกลาหล
จิ้งจาวฉวางแฉ่งแต่งตน	เกลื่อนกล่นอ้ออิงคะนิงไป”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 62-63)

ในเรื่องของสังข์ นางพันธุรสจัดพิธีเรียกขวัญให้พระขอมของสังข์มีการเฉลิมฉลองและเล่นมหรสพเป็นเวลาหนึ่งเดือนครึ่งจึงสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในตอนที่พระขอมของสังข์สามารถตีคัตฉินเอาชนะพระอินทร์ได้แล้วนั้น ในเมืองสามาถได้มีการจัดงานเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ และในตอนที่พระบาทศวิมลจะเดินทางกลับมายังเมืองโสฬสมหานคร ก็ยังมีการละเล่นมหรสพและบรรเลงดนตรีตลอดทาง ดังว่า

“พวกพราหมณ์พุทธหฤทัย	ให้พรอำไพ	พิสมัยดงามเช่นนี้ ฯ
ตลอดทั้งเหล่านักดนตรี	ปีพาทย์นั้นคง	เสพสมประโคนด้วยกัน ฯ
กลองตุ้กกลองตุ้งกลองขวา	กลองใหญ่กลองงาน	กลองทัพลองตุ้งตบตี ฯ
ดนตรีขลุ่ยปี่ดัด	อื้ออึงมากมาย	อีกทีกครึกโครมนัก ฯ
ดุริยดนตรีแตลลือลั่น	ยินเสียงอนันต์	อเนกในเกร็ดด้วย ฯ
ล้วนสมประโคนซึ่งพาทย์	สังข์เสียงอื้ออึง	เสียงพาทย์ดังไปไกล ฯ
เพลงผลัดดังเสียงสาย	ดังเพลงสวรรคา	บำเรอซึ่งพระอินทรา ฯ
หมื่นมุขมนตรีเหลือคณา	ดังกลเทวดา	มาเฝ้าพระอินทราธิบดี ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 376)

ค่านิยมเรื่องรักความสุขที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีลักษณะเหมือนกัน คือ ทั้งสังข์ทองและสังข์ทองเชมรนิยรักความสุข เมื่อมีเหตุการณ์ที่น่ายินดีก็จะเฉลิมฉลองและมีการละเล่นมหรสพต่าง ๆ เพื่อความรื่นเริงสนุกสนาน การละเล่นและมหรสพที่นำมาแสดงนั้นถูกจัดโดนชั้นขึ้นปกครองจึงทำให้ทุกชนชั้นได้มีส่วนร่วม ซึ่งสื่อให้เห็นว่าทั้งสังข์ทองและสังข์ทองเชมรเป็นสังข์ทองที่มีความสุข เพราะการละเล่นมหรสพได้นั้นบ้านเมืองต้องอยู่ในสภาวะสงบสุขปลอดจากสงครามประชาชนจึงมีโอกาสร่วมสนุกตามโอกาสต่าง ๆ จึงทำให้เกิดค่านิยมรักสนุกในสังข์ทอง

4.3.6 การให้สินบน

ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ ปรากฏเรื่องการให้สินบนและการรับสินจ้างเหมือนกัน ในเรื่องสังข์ทองปรากฏให้เห็นเกี่ยวกับการให้สินบนทั้งหมด 3 ครั้ง คือ 1) นางจันทาให้สินจ้างสาวใช้เพื่อไปให้สินบนโหราจารย์ให้ทำนายว่าบุตรของนางจันทาที่คลอดออกมานั้นเป็นกาลกนิธต่อบ้านเมือง 2) นางจันทาให้สินบนแก่ทหารเพื่อผ่านางจันทาที่เวทียณะจะนำตัวนางออกจากเมือง แต่ทหารที่รับสินบนไว้ก็ทำไม่สำเร็จ 3) นางจันทาให้สินบนแก่ยายเฒ่าสุเมธาเพื่อทำเสน่ห์เล่ห์กลให้ท้าวศวิมลหลงรักนางแต่ผู้เดียว ดังว่า

“ครั้นถึงจึงส่งนางเทวี

ดูน่าปรานีระหระหน

เสนีที่ได้กินสินบน

จะฆ่าเทวีกี่ก็ได้

ไหนไหนไม่พ้นเป็นคนตาย

เพื่อนกันช่วยอุยุดไว้

ตามกรรมตามเวรนางโฉมตรู

ไม่คิดถึงตัวกลัวกรรม

ถึงดีชั่วเล่าเป็นเจ้านาย

ขัดสนด้วยคนเขามากมาย

มารยาว่าไปตั้งใจหมาย

จะลองดาบกรายเล่มนี้ดู

ผิดไปไม่ได้อย่าจู้จู้

จู้จู้จะพากันวุ่นวาย

เวรเราจะมาทำเองง่ายง่าย

จะทำผิดคิดร้ายก็ไม่ดี”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 20)

ในเรื่องของสังข์ พบว่ามีการให้สินบนเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ปรากฏในตอนนางฉันทาให้สินบนยายเฒ่าเสมาเพื่อทำเสน่ห์ให้ลูกไล่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยให้หลงรักนางแต่เพียงผู้เดียว ยายเฒ่าเสมาเป็นหมอเสน่ห์ที่มีฐานะยากจน เมื่อมีคนให้สินบนจึงตกลงทำตามทันที ดังว่า

“หากทำสำเร็จ

ในกิจกลไป

บริบูรณ์ไซ้

ตั้งใจปรารถนา ฯ

ข้าให้รางวัล

ให้ยายครบครัน

มีแต่สิ่งดี

หนึ่งแสนตำลึง

และให้ศักดา

ยายอย่าสงกา

กังขาเลยหนา ฯ

ในกาลนั้นหนา

ยายเฒ่าจัญไร

ขัดสนสินทรัพย์

รู้ว่าจะให้

ของพึงหมายไว้

สิ่งของหลายอย่าง

ดีใจเหลือล้น ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 241)

ค่านิยมเกี่ยวกับการให้สินบนที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีลักษณะเหมือนกัน คือ การให้สินบนเพื่อให้ตนได้ในสิ่งที่ต้องการ ถึงแม้ว่าการให้สินบนจะเป็นสิ่งไม่ดีและผิดกฎหมายแต่คนก็ยังเสี่ยงที่จะทำโดยไม่เกรงกลัวต่อกฎหมาย สื่อให้เห็นว่าทั้งสังคมไทยและสังคมเขมรมักจะให้สินบนแก่บุคคลที่สามารถทำตามความสงค์และเอื้อประโยชน์แก่ตนเองได้ ถึงแม้ว่าการกระทำดังกล่าวจะไม่ใช่ไปตามครรลองคลองธรรมก็ตาม และค่านิยมการให้สินบนยังปรากฏให้เห็นทั้งในสังคมตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันปัจจุบัน

4.4 ด้านการปกครอง

ในด้านชนชั้นและการปกครองที่ปรากฏในสังคมไทยและสังคมเขมรในอดีตมีความเหมือนกัน คือ ปกครองด้วยระบอบสมบูรณาสิทธิราช โดยพระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ และมีเหล่าขุนนางซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ให้บริหารบ้านเมืองในตำแหน่งต่าง ๆ ตามที่ตนได้รับ

ประกอบ โขประการ (2513: 10-11) ได้กล่าวให้เห็นถึงประเพณีนิยมการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดเหนือคนทั้งปวงในแผ่นดิน ได้จำเริญสืบเนื่องกันมาตั้งแต่ครั้งดึกดำบรรพ์นี้แล้ว ด้วยคนส่วนร่วมต่างมีความเชื่อมั่นสอดคล้องต้องกันว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชนิยมในการปกครองไพร่ฟ้า ข้าแผ่นดิน เยี่ยงเดียวกับบิดาปกครองบุตร จึงจะต้องอาทรต่อทุกข์สุขของบุตรอยู่เนืองนิตย์ และพระมหากษัตริย์องค์เดียวเท่านั้นที่มีกฤษฎาภิหาร สามารถป้องกันภัยพลทั้งภายนอกและภายใน ยิ่งความร่มเย็นเป็นสุขให้แก่พวกตนได้ ต่างจึงสักการะเทิดทูนองค์พระมหากษัตริย์ไว้ในที่สูงเสมอด้วยเทพนิมิต มิว่าองค์พระมหากษัตริย์จะมีพระราชนิยมอย่างไร ต่างก็พร้อมใจกันประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องต้องด้วยพระราชนิยม มิว่าจะมีพระราชกระแสนับสั่งมากะเกณฑ์บังคับให้ทำการอันใด แม้ว่ากฎเกณฑ์บังคับนั้นจะไม่เป็นที่สบอารมณ์ เพราะทำให้เหนื่อยยาก ต้องเสียสละทั้งทรัพย์สินและร่างกาย ต่างก็ยอมเสียสละ พร้อมรับเอาพระราชกระแสนับสั่งปฏิบัติร่วมกันให้เป็นด้วยดี และยึดถือเป็นคติด้วยว่า ถ้าเป็นพระราชประสงค์ขององค์พระมหากษัตริย์แล้ว แม้แต่เลือดเนื้อและชีวิตก็ต้องยอมพลีถวาย ต่างจึงได้ขนานนามพระมหากษัตริย์ของตนว่า “พ่อเจ้าเหนือหัว” และ “เจ้าชีวิต” ตั้งมั่นในความกตัญญูกตเวทิตา ถวายความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต

4.4.1 การปกครองโดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนั้น คีฤทธิพร โปรมะ และคณะ (2525: 5-6) กล่าวว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับสังคมนั้น มี 5 ประเภท คือ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าชีวิต, พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดิน, พระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมราชา, พระมหากษัตริย์ทรงเป็นนักรบ, พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทวราชา ผู้วิจัยจะทำการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับสังคมที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ ดังนี้

4.4.1.1 พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าชีวิต

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าชีวิต หมายถึงทรงมีพระราชอำนาจเหนือชีวิตทุกคนในสังคม ไม่ว่าบุคคลนั้นจะอยู่ในฐานะสูงต่ำอย่างไร อำนาจสั่งให้ประหารชีวิตคนได้นั้นอยู่กับ

พระมหากษัตริย์แต่พระองค์เดียว บุคคลอื่นจะใช้อำนาจนั้นได้ก็ต่อเมื่อได้รับพระราชทานอาญาสิทธิ์จากพระมหากษัตริย์

ในเรื่องสังข์ พบว่ามีหลายเหตุการณ์ที่ทำให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของชีวิต
ดั่งว่า

“จึงมีโอกาสนิพนธ์	แก้ตำราจวังทั้งสี่
จงเร่งไปป่าพนาลี	ที่จันทเทวีมั่นอยู่กิน
จับเอาลูกยาไปฆ่าฟัน	ใครอย่าเกียดกันผ่นผิน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 37)

ท้าวศวิมลสั่งประหารพระสังข์ทั้ง ๆ ที่ไม่มีความผิด แต่เพราะต้องมนต์เสน่ห์เล่ห์กลของมเหสีจึงยอมสั่งประหารบุตรของตน ถึงแม้จะสั่งประหารอย่างไม่ชอบธรรม แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ขาดมีใครทัดทานหรือคัดค้านได้

ส่วนในเรื่องของสังข์ พบว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของชีวิตเช่นเดียวกับเรื่องสังข์
ทอง ดังว่า

“โอ! เพชฌฆาต	เร่งรีบเข้ามา	ตอนนี้ทันที่
ไปจับเอาลูก	นางจันทเทวี	ตืออย่าปราณี
	ประหารเถิดหนา ๆ	
เพชฌฆาตประณม	เข้าถวายบังคม	รับราชโองการ
ไปโดยบังคับ	กำซบขัตติย์	อย่างเร่งรีบหนา
	ได้ไปทันที่ ๆ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 260)

พระบาทศวิมลซึ่งเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองโสฬสนคร ได้ใช้พระราชอำนาจในการสั่งประหารตัวละครเอก คือพระขยของสังข์อย่างไม่เป็นธรรม ถึงแม้ว่าพระขยของสังข์จะไม่มีผิดก็ตาม ก็ไม่มีใครสามารถทัดทานต่อคำสั่งนั้นได้

การปกครองโดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของชีวิตที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของชีวิตของทุกคนในอาณาจักร ซึ่งสื่อให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดในการปกครองพระราชอาณาจักรโดยการเป็นเจ้าของชีวิตของทุกคน มีพระราชอำนาจในการตัดสินคดีต่าง ๆ รวมไปถึงสั่งประหารชีวิตคนได้ ถึงว่าว่าการสั่งประหารชีวิตนั้นจะชอบธรรมหรือยุติธรรมหรือไม่ก็ตาม ก็ต้องปฏิบัติตามและไม่มีใครสามารถคัดค้านได้

4.4.1.2 พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดิน หมายถึงทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินทั่วพระราชอาณาจักร จะพระราชทานที่ดินแก่ใครหรือเรียกคืนที่ดินจากใครก็ได้ ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ พบว่ามีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งมีพระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุดในการปกครองเมือง ถือว่ามีอำนาจสูงสุดในแผ่นดินและเป็นเจ้าของที่ดินไปโดยปริยาย ซึ่งทั้งสองฉบับไม่ปรากฏพระมหากษัตริย์พระราชทานที่ดินแก่ผู้ใด กล่าวไว้เพียงว่าเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองเมืองดังว่า

“มาจะกล่าวบทไป ไรรู้บุตรสุดวงศ์พงศ์พันธุ์ ราษฎรร้องว่าให้หาบุตร	ถึงท้าวศวิมลไอศวรรย์ วันหนึ่งนั้นไปเลียบพระนคร พระทรงภูษรณ์จัตตังพิชศร”
(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 7)	

“มาจะกล่าวบทไป เสวยราชย์สมบัติสวัสดิ	ถึงท้าวสามนต์เรื่องศรี ในบุรีสามนต์พระนคร”
(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 79)	

ท้าวศวิมลและท้าวสามนต์ต่างก็เป็นกษัตริย์ผู้ปกครองแผ่นดิน กล่าวคือ ท้าวศวิมลปกครองเมืองยศวิมล และท้าวสามนต์ปกครองเมืองสามนต์

ส่วนเรื่องขอมสังข์ กล่าวถึงพระบาทศวิมลปกครองเมืองโสฬสมหานคร และพระบาทสามล ปกครองเมืองสามลมหานคร ดังว่า

“ครานั้นกาล มีกษัตริย์ภูธร	ก็ปกาลล่วงพัน บวรรามา ธิดาชิบดี ฯ	เนิ่นนานมาแล้ว วิมลราชา
เสวยราชสมบัติ โสฬสมหา-	บริบูรณ์เป็นที่รัก นครบุรี สองพงศ์ประติพัทธ์ ฯ”	รัฐราชาภูมิ มีพระมเหสี

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 231)

“ครานั้นพระบาท สามลนคร	สามลนฤนาถ บวรวุฒี	ชาติเป็นนฤบตี ทรงมีบุตรี
---------------------------	----------------------	-----------------------------

ทั้งเจ็ดพระองค์ ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 311)

การปกครองโดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ปรากฏในเรื่องสังข์กับเรื่องขยองสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ พระมหากษัตริย์เป็นของของที่ดิน สื่อให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมดและมีสิทธิ์ในการพระราชทานแก่บุคคลใดก็ได้ จึงทำให้เกิดระบบศักดินาเกิดขึ้นในสังคม

4.4.1.3 พระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมราชา

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมราชา หมายถึง ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและใช้พระราชอำนาจปกป้องรักษาสถาบันแห่งพระพุทธศาสนาตลอดจนศีลธรรมแห่งศาสนานั้น ทรงตราพระราชกำหนดกฎหมายต่าง ๆ ให้คนในสังคมปฏิบัติตามโดยไม่มีเงื่อนไขว่าจะต้องทรงปฏิบัติตามพระราชกำหนดกฎหมายนั้น ๆ ด้วยพระองค์เอง และทรงเป็นผู้ชี้ขาดขั้นสุดท้ายในข้อพิพาทและความผิดถูกทั้งปวง ในเรื่องสังข์ทองปรากฏให้เห็นพระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมราชา ดังว่า

“นอบน้อมพร้อมจิตพิชฐาน	เดชะสมภารข้าสองศรี
ปกครองไพร่ฟ้าประชาชี	โดยดีเป็นธรรมนรินทร์มา
ข้าไช้ไร้บุตรสุดสวาท	จะบำรุงราษฎร์ไปภายหน้า
พระเสื่อเมืองเรื่องชัยได้เมตตา	ขอให้เกิดบุตรยาใจ
เสร็จแล้วพระแก้วก็ไผยา	ทรงศีลห้าทุกวันหาขาดไม่
ทศธรรมไม่ลำเอียงใคร	ภูวนายเข้าที่บรรทมพลัน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 8)

ท้าวศุวิมลเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรมอีกทั้งรักษาศีลห้าเพื่อขอบุตร ซึ่งการถือศีลห้าเป็นคำสอนในทางพุทธศาสนา

ในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ครองราชย์ในปี พ.ศ. 1724 ทรงมีพระมเหสีสามพระองค์ มีพระนามว่านางชัยราชเทวี นางอินทรเทวี และนางราชนทรเทวี พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และพระมเหสีทั้งสามทรงนับถือศาสนาพุทธ แต่ยังคงนับถือนิจากไศวะ และนิกายไวษณพด้วยเช่นกัน พระองค์ทรงเปลี่ยนอุดมคติจากลัทธิเทวราชาไปเป็นธรรมราชา โดยประกาศตนเป็นพุทธมามกะ (ทวิศักดิ์ กาญจนสุวรรณ, 2551: 55) ถึงแม้ว่าเรื่องของสังข์จะแต่งภายหลังยุคสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นเวลานานมาก แต่ในเรื่องของสังข์ยังปรากฏให้เห็นเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมราชาไว้มาก อันเนื่องมาจากเรื่องของสังข์เป็นเรื่องราวทางพุทธศาสนา ดังว่า

“ลู่พระองค์ได้	ครองราชย์ตระการ	बारमीมากลั่น
ทรงกตเวที	ชั้นดีมีสรรพ	สัจจครองครบบ
	เมตตากรุณา ฯ	
ท่านทรงทศพิธ	ราชธรรมสุจริต	เลี้ยงดูรักษา
ทุกเชื้อพระวงศ์	ตระกูลวงศ์	ยาจกพราหมณา
	มนตรีราษฎร์ด้วย ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 229)

กล่าวถึงพระราชประวัติของพระชัยเชษฐาซึ่งเป็นผู้มีพระราชโองการให้นักปราชญ์แต่งเรื่องขยของสังข์ขึ้นมาในรัชกาลของพระองค์ กล่าวไว้ในตอนต้นของเรื่องว่าพระชัยเชษฐาเป็นพระมา กษัตริย์ที่ทรงเป็นธรรมราชา ทรงทศพิธราชธรรมและปกครองอาณาประชาราษฎร์อย่างผาสุก

“ประดับดอกไม้	คันธมาลา	เทียนธูปแถวไป
ถวายพระศาสดา	รักษาศีลอยู่	มิให้เศร้าหมอง-
	หม่นในมลทิน ฯ	
เจริญเมตตา	ปฏิบัติภาวนา	ขอบุตรประไพ
ให้ได้ตั้งปอง	ที่มอดหมายไว้	ปรารถนาทุกวัน
	ไม่ขาดเลยหนา ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 232-233)

กล่าวถึงพระบาทยศวิมลซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นธรรมราชา ได้ถือศีลและเจริญเมตตาภาวนาเพื่อขอบุตร

นอกจากนี้ ในตอนที่พระขยของสังข์ได้เสวยราชย์เป็นพระมหากษัตริย์แล้ว พระองค์ ทรงตั้งมั่นอยู่ในความดี ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ตลอดพระชนม์ชีพ และได้สั่งสอนข้าราชการ ทหาร ราษฎรให้ปฏิบัติอยู่ในศีลธรรม ดังว่า

“พระองค์ครองราชย์	นครองอาจ	เลี้ยงดูรักษา
ซึ่งผู้กำสรด	ทุกตะกำพริ้ว	สมณพราหมณ์
	ตามแต่จิตเทอญ ฯ	
แม้มีราชการ	สารพัดหนักเบา	นั้นแต่พระองค์
ทรงพิจารณา	กษัตราภิมงคล	ตามกระบวนทรง
	ทศธรรมนั้นนา ฯ	
รู้จนรู้วาย	รู้หิวกระหาย	ล้วนปรานีคน

รู้ยากรู้ง่าย

แจกจ่ายทานเป็น

กำลังใช้เขา

ปกติทุกวัน ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 436)

การปกครองโดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมราชา ที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมของสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ พระมหากษัตริย์ของทั้งสองเรื่องตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดีทางพระพุทธศาสนาในการปกครองอาณาจักร ส่วนในเรื่องขอมของสังข์ได้กล่าวถึงพระชัยเชษฐาที่มีพระราชโองการให้นักปราชญ์แต่งเรื่องขอมของสังข์ขึ้นมาในรัชกาลของพระองค์ ว่าเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นธรรมราชาอีกด้วย สื่อให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ต้องตั้งอยู่ในความดีเพื่อให้ประชาชนอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อันได้แก่ทศพิธราชธรรม 10 ประการ คือ ทาน (ทาน) ศีล (ศีล) บริจาค (บริจาค) ความซื่อตรง (อาชชว) ความอ่อนโยน (มททว) ความเพียร (ตป) ความไม่โกรธ (อกโกธ) ความไม่เบียดเบียน (อวิหิงสา) ความอดทน (ขันติ) ความเที่ยงธรรม (อวิโรธน)

4.4.1.4 พระมหากษัตริย์ทรงเป็นนักรบ

พระมหากษัตริย์หมายถึงนักรบ กล่าวคือทรงอยู่ในฐานะจอมทัพ เป็นผู้บังคับบัญชาทหารสูงสุดของประเทศ ทรงเป็นผู้นำทหารในการศึกสงครามทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นการสงครามเพื่อป้องกันประเทศหรือในการขยายพระราชอำนาจ จากการศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยกับเรื่องขอมของสังข์ฉบับภาษาเขมร พบว่า พระมหากษัตริย์ของทั้งสองเรื่องทรงเป็นทรงอยู่ในฐานะจอมทัพ มีพระราชอำนาจในการบัญชาการทหาร แต่เนื้อเรื่องของทั้งสองเรื่องไม่พบการทำศึกสงคราม หรือการทำให้ศึกเพื่อขยายอำนาจแต่อย่างใด ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมของสังข์ พบว่าพระมหากษัตริย์ได้ใช้อำนาจบัญชาการทหารเด่นชัดที่สุด คือในตอนที่ทำวายุศวิลหรือพระบาทศวิลได้มีบัญชาให้จัดเตรียมพลเพื่อไปรับพระสังข์หรือพระขอมของสังข์กลับเมือง ดังว่า

“เมื่อนั้น

ท้าวศวิลเป็นใหญ่

จึงสั่งมหาเสนาใน

เร่งให้ตรวจเตรียมรีพล

จงหาผู้รู้ทางสันต

เดินตัดลัดป่าพนาสนท

เราจะไปพาราสามนต์

ยกพลให้ทันวันนี้”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 197)

ท้าวศวิลได้สั่งให้จัดรีพล เพื่อเดินทางไปยังเมืองสามนต์เพื่อไปออกติดตามหาพระสังข์

จัดเสด็จพระองค์จิงตรัส

ไปยังทหาร

เสนาโยธานันด้วย ฯ

ให้ขับออกจรถันที	ทัพนั้นมากมาย	ซึ่งโดยจำพวกเสนา ฯ
ควมม้าล้วนม้าแก้วกล้า	ราชรถคชสาร	ล้วนแต่โสภายิ่งนัก ฯ
ส่วนพลต่างเมืองมากมาย	แห่กษัตริย์ทรงชัย	เดินทางโดยคนพวกนั้น ฯ
นักปราชญ์และอาจารย์บัณฑิต	พราหมณ์แก่และพฤทธ์	เดินทางกับพวกนั้น ฯ
ประดับเสร็จสรรพแล้วหนา	กษัตราสดใส	เสด็จพาพระอัศรมเหสี ฯ
ขึ้นไปนั่งบนคชา	ผูกเครื่องทิพย์พลัน	ล้วนทองโอภาสส่องใส ฯ
ทั้งสองพระองค์ลีลา	มุ่งสู่เมืองสา-	มลราชนครบุรี ฯ

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 407)

พระบาทยศวิมลให้จัดเตรียมทหาร อีกทั้งช้างม้าและราชรถ เพื่อขบวนติดตามพระ
ขยของสังข์ไปยังเมืองสามนคร

การปกครองโดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นนักรบที่ปรากฏในเรื่องสังข์กับเรื่องขยของ
สังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ พระมหากษัตริย์เป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุดในอาณาจักร ซึ่งสื่อให้เห็น
ว่าพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะจอมทัพของราชอาณาจักรมีพระราชอำนาจในการบัญชาทหารให้
ตั้งทัพ รวมพล และการปกป้องอธิราชศัตรูที่จะมาเบียดเบียนได้

4.4.1.5 พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทวราชา

ศาสนาพราหมณ์ ได้เผยแผ่เข้าสู่เขมรตั้งแต่สมัยพุนัน จวบจนกระทั่งพระเจ้าชัยว
รมันที่ 2 ในปี พ.ศ. 1345 พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์และสถาปนาลัทธิเทวราชา (ทวิศักดิ์ กาญจน
สุวรรณ, 2551: 53) พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทวราชา หากพระมหากษัตริย์มีพระบรมราชโองการใด
ๆ ถือว่าพระบรมราชโองการนั้นถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดจะขัดขืนมิได้ แม้แต่จะวิจารณ์หรือแสดง
ความคิดเห็นในทางใด ๆ ก็ไม่ได้ การปกครองแบบเทวราชานี้ไทยได้รับอิทธิพลมาจากขอม (กิตติ โล
เพชรรัตน์, 2556: 210) จากการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องสังข์กับเรื่องขยของสังข์ พบว่า พระมหากษัตริย์
ของทั้งสองฉบับทรงอยู่ในฐานะเป็นเทวราชาเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ที่ปรากฏของทั้ง
ทรงเรื่องมีพระราชโองการใดไม่อาจมีผู้ใดคัดค้านได้ ไม่ว่าพระราชโองการนั้นจะชอบธรรมหรือไม่ เช่น
ตอนที่ท้าวยศวิมลหรือพระบาทยศวิมลขับไล่นางจันท์เหวี่ยงออกจากเมือง ดังว่า

“สั่งเสนาในให้จัดแจง	เรือแฉ่งม่านวงให้จงดี
ส่งไปให้พ้นขอบเขต	จะเนรเทศยอตรักรมเหสี
ตรัสพลางดูนางโคก	ภูมิเมินอายนางจันทา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 17)

ท้าวศุภมิตรได้ขับนางจันท์เทวีออกจากเมือง เพราะเหตุที่นางคลอดบุตรออกมาเป็น
หอยสังข์ ถึงแม้ว่าเป็นคำสั่งที่ไม่ชอบธรรมก็ตาม พวกเสนาที่ได้รับคำสั่งต้องปฏิบัติตามโดยไม่มีการฝ่า
ฝืนอย่างเด็ดขาด

“นางฟังรับสั่ง	สมเด็จพระศรีสุริเยศ	ไม่สราญตามฉบับ
ยิ่งจะพิโรธ	เกรี้ยวโกรธจึงได้	ขับไล่ไปพลัน
	ออกไปเช่นนั้น ฯ”	

(ประมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 248)

นางจันท์เทวีถูกใส่ร้ายว่าคบชู้ และถูกขับออกจากวัง ทั้ง ๆ ที่ไม่เป็นความจริง แต่
เมื่อเป็นคำตัดสินของกษัตริย์ จึงไม่อาจฝ่าฝืนได้

ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ มีอีกเหตุการณ์ที่ทำให้เห็นชัดว่าพระมหากษัตริย์
ของทั้งสองฉบับทรงเป็นเทวราชาคือตอนที่ท้าวสามนต์หรือพระบาทสามลได้หาวิธีกำจัดเจ้าเงาะ โดย
มีคำสั่งให้หกเขยรวมทั้งเจ้าเงาะออกไปหาเนื้อหาปลา หากใครหามาได้น้อยจะให้ประหารชีวิตผู้นั้นเสีย
ดังว่า

“คิดพลางทางสั่งเสนาใน	จงรีบไปบอกลูกเขย
จะจะให้แต่งตั้งสังเว	ตามเคยบวงสรวงเทวัญ
พรุ่งนี้หาปลามาคนละร้อย	ใครได้น้อยจะฆ่าให้อาสัญ
ทั้งอ้ายเอะข้าครอกจงบอกมัน	มิได้ปลามาทันจะบรรลัย”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 112)

“มาแล้วจึงตรัสไปพลัน	ว่าพรุ่งนี้ให้สาม	นางทั้งเจ็ดพระองค์ ฯ
ไปแสวงล่าสัตว์ทั่วไพร	ด้วยตัวเองไซ้	ให้ได้มาถวายข้าเถิด ฯ
จงกลัวพระอาณัติ	ไปบอกแก่สาม	ดังพระบัญชาไว้แล้ว ฯ
หากว่าคนใดล่าช้า	จะประหารให้สิ้น	อายุนั้นให้อันตราย ฯ
ครานั้นพวคนางน้อมถวาย	บังคมกรา	รับพระราชโองการ ฯ”

(ประมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 324)

ในเรื่องสังข์ทองพบเพียงว่าท้าวสามนต์ให้หกเขยและเจ้าเงาะออกไปหาปลาและหาเนื้อ
เท่านั้น แต่ในเรื่องขอมสังข์ พบว่าพระบาทสามลได้วางแผนกำจัดเจ้าเงาะ โดยการสั่งให้ทั้งเจ็ดเขย
แข่งขันตีกลองอีกด้วย หากใครตีกลองเป็นฝ่ายแพ้ก็จะประหารให้สิ้น ดังว่า

“ใช้ราชอำมาตย์	ไปโดยฉับพลัน	บอกพระขามาดา
----------------	--------------	--------------

รัชกาลของพระองค์ กล่าวว่าพระชัยเชษฐาเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีบุญญาบารมีมาก แผ่ขยายไปถึงต่างเมือง และเมืองต่าง ๆ ได้นำเครื่องบรรณาการมาถวายมากมาย ดังว่า

“พระองค์อยู่ศานต์	สำเร็จเสร็จได้	ตั้งพระตำริ
แม้จะปรารณา	จินดาอุกฤต	ล้วนแต่สัมฤทธิ์-
	ธิบริบูรณ์เทอญ ฯ	
ละปือดังไป	ต่างเมืองทั้งนคร	ใหญ่น้อยนั้นหนา
ต่างนำทรัพย์า	ของบรรณาการ	มาถวายกษัตริย์เทอญ
	อนเอนันต์ ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 230)

ในเรื่องขงของสังข์ ยังปรากฏความสัมพันธ์กับต่างประเทศกับร้อยเอ็ดเมืองเช่นเดียวกับเรื่องสังข์ทอง กล่าวคือ ปรากฏให้เห็นในเหตุการณ์พระบาทสามลจัดพิธีให้นางทั้งเจ็ดเลือกคู่ มีบัญชาส่งราชสาส์นไปยังกษัตริย์ร้อยเอ็ดเมืองเพื่อให้เข้าร่วมพิธีแต่ก็ไม่ปรากฏว่าร้อยเอ็ดเมืองนั้นมีชื่อว่าอย่างไรบ้าง ดังว่า

“เสร็จสรรพินดี	ให้นำราชสาส์น	รีบไปโดยพลัน
บอกกษัตริย์ใน	นอกเมืองบุรี	มุงกับจักรี
	หนึ่งร้อยเอ็ดด้วย ฯ	
ให้เร่งประดับ	ราชโอรสด้วย	เข้ามาเลือกคู่
มาถวายพระบาท	นฤนาถเป็นเจ้า	เหล่าบุตรีด้วย
	ทั้งเจ็ดพระองค์ ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน, 2563: 313)

นอกจากนี้ ในเรื่องขงของสังข์ ยังปรากฏความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ในเหตุการณ์ที่พระขงของสังข์ได้ราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ปกครองเมืองสามลสืบต่อจากพระบาทสามล กษัตริย์ต่างเมืองได้นำเครื่องบรรณาการต่าง ๆ มาถวายแด่พระขงของสังข์ เช่น จีน ชวา ฝรั่ง ลันทา ลาว สยาม ดังว่า

“เหล่ากษัตริย์ทั้งหลาย	ต่างมาถวาย	บังคมวันทา
นำดอกไม้เงินทอง	มากมายมโหฬาร	นำมาถวายเป็น
	บรรณาการท่าน ฯ	
แม้แต่จีนชวา	ฝรั่งลันทา	ต่างชาติมากมาย
ทั้งลาวทั้งชวา	ลันทานั้นหนา	นำทรัพย์ทิพย์ไซ้

ถวายพระราชฯ ฯ

แม่แต่สยาม

ต่างชาติมาครบ

ทั้งจีนและชาว

นำเอาลูกสาว

งดงามกายา

มาถวายให้เป็น

สนมสนิทกษัตรา ฯ”

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 377)

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ พบว่า มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งสองฉบับกล่าวถึงร้อยเอ็ดเมืองที่ได้รับราชสาส์นให้เข้าร่วมพิธีเลือกคู่ของทั้งเจ็ดนาง แต่ไม่ได้กล่าวว่าทั้งร้อยเอ็ดเมืองมีชื่อว่าอย่างไร ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในเรื่องขอมสังข์กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไว้ตั้งแต่ตอนต้นของเรื่องกล่าวว่าเมืองต่าง ๆ ได้ส่งเครื่องบรรณาการมาถวายพระชัยเขมรุตฯ นอกจากนี้ ในเรื่องขอมสังข์ปรากฏให้เห็นความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ โดยระบุชื่อประเทศไว้ในเรื่องด้วย เช่น จีน ชาว ลาว ฝรั่งเศส เป็นต้น ทั้งนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าผู้แต่งเรื่องขอมสังข์ได้ให้ฉากต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเรื่องเป็นฉากที่เกิดขึ้นในเมืองเขมร กล่าวคือ ชาติต่าง ๆ ที่ส่งเครื่องบรรณาการมาถวายพระของสังข์โดยมากเป็นชาติที่อยู่ในดินแดนอนุชาเนย์ และเป็นชาติที่มีความสัมพันธ์กับเขมรมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมด้านการปกครอง พบว่ามีในด้านการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พบว่า มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ความสัมพันธ์ของพระมหากษัตริย์กับสังคมมี 5 ประการ คือ เป็นเจ้าชีวิต, เป็นพระเจ้าแผ่นดิน, เป็นธรรมราชา, เป็นนักรบ และเป็นเทวราชา ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในเรื่องขอมสังข์จะให้ความสำคัญกับพระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมราชามากกว่าเรื่องสังข์ทอง กล่าวคือ ในเรื่องขอมสังข์กล่าวไว้ตั้งแต่ตอนต้นของเรื่องว่าพระชัยเขมรุตฯ ซึ่งเป็นผู้มีราชโองการให้นักปราชญ์แต่งเรื่องขอมสังข์ขึ้นมาในรัชกาลของพระองค์ เป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นธรรมราชาและทรงทศพิธราชธรรม นอกจากนี้ ตัวละครเอกในเรื่องขอมสังข์เป็นพระโพธิสัตว์ที่จุติลงมาเพื่อบำเพ็ญบารมี เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วจึงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นธรรมราชา ทรงทศพิธราชธรรมและดูแลอาณาประชาราษฎร์อย่างผาสุก ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ พบว่า มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งสองฉบับมีความสัมพันธ์กับร้อยเอ็ดเมือง โดยกษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดเมืองได้เดินทางมาเข้าพิธีเลือกคู่ตามราชสาส์นที่ได้รับเชิญ ในด้านความแตกต่าง พบว่า ในเรื่องขอมสังข์ ได้กล่าวถึงเมืองต่าง ๆ ที่ได้ส่งเครื่องบรรณาการมาถวายแด่พระของสังข์ ชื่อเมืองต่าง ๆ นั้น มีทั้งเมืองในฝั่งยุโรปและเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นเมืองที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ใกล้กับประเทศกัมพูชา แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งได้ให้ฉากที่เกิดขึ้นในเรื่องขอมสังข์เป็นฉากที่เกิดขึ้นในประเทศกัมพูชานั้นเอง

4.5 ด้านชนชั้น

สังคมไทยในอดีตแบ่งออกเป็นหลายชนชั้น พระมหากษัตริย์ทรงเป็นยอดสุดของสังคมและทรงดำรงตำแหน่งในสังคมหลายตำแหน่ง ซึ่งการแบ่งชนชั้นในไทยเป็นไปอย่างผิวเผิน ไม่ฝังลึกในจิตใจของชาวไทยเช่นการแบ่งวรรณะในอินเดีย เพราะประเพณีไทยแต่เดิมไม่ได้มีทาสมาก่อน และไม่ต้องด้วยนิสสัยคนไทยซึ่งได้รับการกล่อมเกลาทางพระพุทธศาสนา ด้วยพระพุทธศาสนานั้นถึงจะมีการแบ่งชั้นบุคคลบ้าง ก็เป็นการแบ่งตามคุณธรรมความดีหรือบารมีที่สร้างสมมาและตามหลักอาวุโส (รองศยามานนท์ และคณะ, 2515: 38)

ส่วนสังคมเขมรในอดีตนั้น พระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุดในการปกครองตั้งแต่สมัยเจนละ ซึ่งเป็นอาณาจักรแรกของเขมร บันทึกของโจวต้ากวน เฉลิม บงบุญเกิด (2510: 10) ได้กล่าวถึงชนชั้นในสังคมเจนละไว้ว่า ประเทศนี้มีเสนาบดี ขุนพล โหรา และขุนนางอื่น ๆ ถัดลงมาเป็นขุนนางชั้นผู้น้อย เป็นแต่ชื่อตำแหน่งที่แตกต่างกับของเรา ส่วนใหญ่เอาราชินิกุลเป็นขุนนาง หรือมิฉะนั้นก็พวกที่พระเจ้าแผ่นดินทรงรับบุตรไว้เป็นพระสนม เมื่อขุนนางออกไปนอกบ้านนั้นก็มิระเบียบพิธีและผู้ติดตามตามลำดับยศ

ผู้วิจัยจะทำการการเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางด้านสังคมและวัฒนธรรมในด้านชนชั้น ที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์ ดังนี้

4.5.1 พระมหากษัตริย์

พระมหากษัตริย์ไทยสมัยสุโขทัย คือ ปิตุราชา หมายถึง พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนบิดาของประชาชน ทรงเป็นผู้นำในยามศึกสงคราม และเป็นผู้พิพากษาสูงสุดของแผ่นดิน ในฐานะบิดาของปวงชน พระมหากษัตริย์ทรงให้คำปรึกษาและตัดสินข้อพิพาทต่าง ๆ (อकिन รพีพัฒน์, 2560: 52) ในเรื่องสังข์ทอง พบว่า พระมหากษัตริย์คือชนชั้นที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง มีพระราชอำนาจสูงสุดในการตัดสินคดีต่าง ๆ ดังว่า

“ฟังสาร

เสร์้าหมองต้องคุณจึงขุนเคือง

หอยหรือจะรื้อมาเป็นคน

พี่รู้เพราะเจ้าจึงเข้าใจ

ชะรอยได้ลูกซู้สุหา

เอาแต่ลูกยามาฆ่าฟัน

เจ้าจงเป็นเอกรมเหสี

ให้แก่โฉมยงนงราม

ภูบาลผ่านกรงฟังเฟื่อง

ฟังเรื่องเห็นจริงทุกสิ่งไป

เล่าให้กลั่นแกล้งแต่งใส่

เสียแรงรักใคร่อาลัยมัน

ไม่กลัวชีวาจะอาสัญ

แต่แม่มันดไวให้ไต่ความ

แต่นี้สืบไปพี่ไม่ห้าม

ว่ากล่าวเอาตามอำเภอใจ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 37)

กล่าวถึงนางจันทาใส่ร้ายว่าพระสังข์คือลูกของนางจันท์เทวีกับชู จึงได้ตัดสินให้ประหารชีวิตพระสังข์ และแต่งตั้งให้นางจันทาเป็นมเหสีเอกขึ้นมา เมื่อความจริงปรากฏขึ้นมาในภายหลังพบว่า นางจันท์เทวีและพระสังข์นั้นไม่ผิด จึงออกติดตามทั้งสองพระองค์ให้กลับเข้าวัง และให้พระสังข์ครองราชย์สมบัติปกครองเมืองสืบไป ส่วนนางจันทาที่ใส่ร้ายนางจันท์เทวีกับพระสังข์ก็ได้รับโทษทัณฑ์ตามที่นางก่อไว้

ส่วนในเรื่องของสังข์ พบว่าพระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุดในอาณาจักรเช่นเดียวกับเรื่องสังข์ทอง ดังว่า

“พระบาทยศวิ-	มลราชิบดี	โกรธนักหนา
ไม่พิจารณา	โทสามัวหมอง	จึงเรียกเพชฌฆาต
	เข้ามาตรัสพลัน ฯ	
โอ! เพชฌฆาต	เร่งรีบเข้ามา	ตอนนั้นทันที
ไปจับเอาลูก	นางจันท์เทวี	ดื้ออย่าปราณี
	ประหารเถิดหนา ฯ	
เพชฌฆาตประณม	เข้าถวายบังคม	รับราชโองการ
ไปโดยบังคับ	กำชับกษัตริย์	อย่างเร่งรีบหนา
	ได้ไปทันที ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 260)

กล่าวถึงนางจันทาใส่ร้ายว่าพระขยของสังข์เป็นบุตรของนางจันท์เทวีกับชายชู พระบาทยศวิมลได้หลงเชื่อและตัดสินให้ประหารชีวิตพระขยของสังข์ เมื่อความจริงปรากฏขึ้นมานางจันท์เทวีและพระขยของสังข์นั้นไม่ผิด จึงได้ออกติดตามทั้งสองพระองค์ให้กลับเข้าวัง จากนั้นพระบาทยศวิมลได้ยกราชบัลลังก์ให้พระขยของสังข์สืบต่อ ส่วนนางจันท์ถูกประหารชีวิตเพื่อเป็นการลงโทษในความผิดที่นางได้ก่อขึ้นมา

ชนชั้นพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยของสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ พระมหากษัตริย์เป็นชนชั้นปกครอง มีพระราชอำนาจในการตัดสินคดีต่าง ๆ สื่อให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นชนชั้นที่สูงที่สุดในสังคม มีพระราชอำนาจในด้านบริหาร ตุลาการ และนิติบัญญัติ

4.5.2 เจ้านาย

เจ้านายหมายถึงพระโอรส พระธิดา และเชื้อพระวงศ์ ดังที่ อคิน รพีพัฒน์ (2560: 118) กล่าวว่า เจ้านาย ประกอบไปด้วยเจ้านายที่สืบเชื้อสายใกล้ชิดของพระมหากษัตริย์ การดำรงตำแหน่งเจ้านายเป็นไปตามกฎของการสืบราชสกุลที่ลดยศลงในแต่ละชั่วรุ่น ในเรื่องสังข์ทองปรากฏให้เห็นตัวละครที่เป็นชนชั้นเจ้านาย เช่น พระสังข์ นางรจนา นางจันทิ เป็นต้น ซึ่งพระสังข์เป็นชนชั้นเจ้านายที่มีบทบาทมากที่สุดในเรื่อง ดังว่า

“เมื่อนั้น	พระสังข์ยินดีจะมีไหน
จึงตรัสสั่งมหาเสนาใน	เราจะให้เลี้ยงดูหมูโยธี
ท่านจงบัตรมายไปบอก	พวกวิเสทนอกให้ถ้วนถึ
แต่งสำหรับกับข้าวคราวนี้	แต่งของที่ดีดีจึงเอามา
ใครเป็นนานเป็นไพร่ก็ไม่รู้	เลี้ยงดูเขาตามวาสนา
ทั้งของหวานของคาวเหล้ายา	จัดแจงแต่งมาให้ครบครัน”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 216)

ชนชั้นเจ้านายและการปฏิบัติหน้าที่ คือ เป็นผู้ช่วยเหลืองานของพระมหากษัตริย์ให้เรียบร้อยไปด้วยดี กล่าวคือท้าวสามนต์กับนางจันทิเทวี พร้อมเหล่าทหารได้ออกติดตามพระสังข์ที่เมืองสามนต์จนพบแล้ว พระสังข์ได้ดูแลพระบิดากับมารดาเป็นอย่างดี พร้อมกับให้จัดแต่งสำหรับอาหารให้แก่เหล่าทหารเป็นอย่างดี

ส่วนในเรื่องของสังข์ พบว่า มีตัวละครที่เป็นชนชั้นเจ้านาย เช่น พระขยของสังข์ นางรจนา นางจันทิ เป็นต้น เมื่อพระขยของสังข์ขึ้นครองราชย์สมบัติแล้วให้ให้กำเนิดบุตรซึ่งเป็นชนชั้นเจ้านายอีก 2 คน คือ พระสุวรรณกุมาร และนางสุวรรณเทวี เมื่อครั้งพระขยของสังข์ยังเป็นชนชั้นเจ้านาย ถือว่าพระขยของสังข์เป็นชนชั้นเจ้านายที่มีบทบาทมากที่สุดในเรื่อง ดังว่า

“เจ้าบุตรเสนาหา	ในตอนนี้ข้า	มารับบุตรา
ให้ไปยังสถาน	วิมานประไพ	บริพารอนันต์ไกร
	อเนกมากมาย ฯ	
บิดาจะให้	ลูกยานี้ครอง	ซึ่งราชสมบัติ
เป็นเจ้านคร	บวรราชบุรีรัฐ	ขอเจ้าไปยัง
	สถานแสนหิรัญย์ ฯ	
บิดานี้ชรา	แล้วจะให้หมด	ทั้งไพร่พลแผ่นดิน
อัญเชิญเจ้าไป	ลูกยาอุดม	ลูกเอยเจ้าอย่า
	อยู่ทางนี้เลย ฯ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 423)

ชนชั้นเจ้านายเป็นผู้ครองราชย์สมบัติสืบต่อจากพระมหากษัตริย์ ในการปกครองบ้านเมืองสืบไป กล่าวคือเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้เสด็จกลับไปยังเมืองโสฬส นครด้วย เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้เสด็จกลับไปยังเมืองโสฬส นครด้วย

ชนชั้นเจ้านายที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ชนชั้นเจ้านายเป็นผู้ช่วยเหลือกิจการบ้านเมืองแทนพระมหากษัตริย์ สื่อให้เห็นว่าในสังคมไทยและสังคมเขมรมีการปกครองโดยพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองประเทศมาอย่างยาวนาน โดยมีพระยุพราชหรือรัชทายาทซึ่งเป็นชนชั้นเจ้านายเป็นสืบต่อราชสมบัติ ทำให้ทั้งสองประเทศมีพระมหากษัตริย์ปกครองประเทศมาอย่างต่อเนื่องจวบจนปัจจุบัน

4.5.3 ขุนนาง

ขุนนาง คือ ข้าราชการที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ โดยขุนนางเป็นผู้ที่กำเนิดจากสามัญชนอาจจะมาจากครอบครัวชั้นสูงหรือชั้นสามัญในสังคมก็ได้ ในเรื่องสังข์ทองปรากฏให้เห็นชนชั้นขุนนางในเรื่อง ดังว่า

“เหวหมุ่มมาตยาข้าเฝ้า กูเห็นเหลือกำลังแล้วครั้งนี้	อย่างไรเล่าเราจะสู้หรือจะหนี สุดที่จะต้านต่อให้ท้อแท้”
---	---

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 145)

“เห็นพวกรักษาหน้าที่ แก่งัดทำสิ่งหนาตาจ้อง เห็นท้าวสามนต์อยู่บนอาสน์ แก่งัดกรายหัวข้าเฝ้าเข้ามา	วังหนีเกลื่อนกลาดตวาดส่ง เดินตรงเข้าพระโรงรจนา หม่อมมาตย์เฝ้าแน่นหนา ยืนอยู่ตรงหน้าเจ้าธานี”
--	---

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 147)

ชนชั้นขุนนางซึ่งเป็นชนชั้นที่ปฏิบัติงานราชการอยู่ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ เป็นผู้ให้คำปรึกษาและเข้าเฝ้าบริหารงานราชการแผ่นดินต่าง ๆ กล่าวคือเมื่อกองทัพเวทวาทของพระอินทร์ได้ยกมาล้อมเมืองสามนต์ไว้ ท้าวท้าวมนต์ได้ปรึกษากับหม่อมมาตย์ที่เข้าเฝ้าว่าจะสู้หรือจะยอมแพ้ต่อข้าศึก ในตอนที่พระวิษณุกรรมถือสารของพระอินทร์ไปแจ้งยังเมืองสามนต์ พบว่า หม่อมมาตย์ได้เข้าเฝ้าท้าวสามนต์ ณ ท้องพระโรง

หมายบอกบรรดาข้าราชการ	พลเรือนทหารให้พร้อมกัน
เอาบาญชีนายไพร่ใครตรวจ	กำกับทุกหมวดกวัดชั้น
เข้ากระบวนโดยเสด็จเจ็ดพัน	ที่เหลือนั้นเกณฑ์ไว้ให้เฝ้าเมือง
เตรียมช้างที่นั่งหลังคาทอง	ช้างพังที่นั่งรองข้างเครื่อง
พร้อมพรังตั้งกองนองเนื่อง	คอยท่าท้าวเจ้าเมืองจะโคลคลา”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2545: 186)

บทบาทหน้าที่ของชนชั้นไพร่ คือเป็นผู้ทำตามคำสั่งของผู้เป็นนาย ชนชั้นไพร่ในเรื่องสังข์ จะมีสังกัด จะถูกเรียกหรือเกณฑ์เข้าทำหน้าที่เมื่อมีคำสั่ง กล่าวคือเมื่อกษัตริย์ต้องการรวบรวมไพร่พลเพื่อออกติดตามหานางจันท์เทวีกับพระสังข์ จึงให้มีการเกณฑ์ไพร่พลขึ้น โดยให้ไพร่พลเจ็ดพันคนออกเดินทาง ส่วนที่เหลือให้อยู่เฝ้าเมือง

ส่วนในเรื่องของสังข์ปรากฏให้เห็นชนชั้นไพร่เช่นเดียวกับเรื่องสังข์ทอง ซึ่งแตกต่างกันในเรื่องสังข์ทองไม่ได้ใช้คำว่า “ไพร่” แต่จะใช้คำว่า “ชาวบ้านชาวเมือง” ซึ่งคำว่า “ชาวบ้านชาวเมือง” หมายถึงชนชั้นไพร่นั้นเอง ดังว่า

“ชาวบ้านชาวเมือง	รำลือกันไป	ว่านางผ่องใส
มีพระราชบุตร	บริสุทธิ์ประไพ	โฉมฉายสดใส
	งดงามยิ่งนัก ฯ	
รู้แล้วพากัน	เดินไปขอดู	พระราชบุตรา
บ้างได้มิ่งคุณ	ผ้าแพรอาภรณ์	มาถวายชaya
	กับพระบุตรา ฯ	
บางคนก็ได้	อาหารใส่พาน	โภชนาโอชะ
มารับเอาขวัญ	นางกับบุตรา	จากวันนั้นไป
	จงอยู่สำราญ ฯ ”	

(ปรมินทร์ ศรีรัตน์, 2563: 258)

ลักษณะนิสัยของชาวบ้านชาวเมืองหรือชนชั้นไพร่ ที่มีความสนใจในคำเล่าลือต่าง ๆ และมีลักษณะนิสัยในการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน กล่าวคือเมื่อนางจันท์เทวีทำลายหอยสังข์ซึ่งเป็นที่อยู่ของพระขยของสังข์จนแตกแล้ว ชาวบ้านชาวเมืองก็เล่าลือต่อกันว่าบุตรของนางจันท์เทวีงดงามนัก ต่างก็พากันมาชื่นชมพระขยของสังข์ บ้างก็นำอาหาร เสื้อผ้ามาให้ และทำการเรียกขวัญให้นางจันท์เทวีกับบุตรา

ชนชั้นไพร่หรือชาวบ้านสามัญชนที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีลักษณะเหมือนและแตกต่างกัน ในลักษณะเหมือนกัน คือ ไพร่หรือสามัญชนทั่วไปในสังคมไทยและสังคมเขมร

ใช้ชีวิตได้อย่างอิสระ ในลักษณะแตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังกัดของปรากฏให้เห็นการเกณฑ์ไพร่ไปใช้แรงงานและไพร่ต้องมีสังกัด ซึ่งไม่ปรากฏในเรื่องของสังกัด สื่อให้เห็นว่าไพร่หรือสามัญชนทั่วไปคือคนส่วนใหญ่ในสังคมที่ใช้ชีวิตได้อย่างอิสระ เช่น มีอิสระในการมีความครัว มีอิสระในการประกอบอาชีพ เป็นต้น ซึ่งสังคมไทยในอดีตไพร่ต้องมีสังกัดและต้องมีประจำราชการปีละ 6 เดือน ได้อยู่ว่างปีละ 6 เดือน เรียกว่า “การเข้าเวร” (ศีกฤทธิ์ ปราโมช และคณะ, 2525: 11)

การเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมในด้านชนชั้น พบว่า มีลักษณะเหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งสองฉบับมีชนชั้น 4 ประเภท ได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง ไพร่ (ชาวบ้านชาวเมือง) ในด้านความแตกต่าง คือ ในเรื่องของสังกัด มีจำนวนตัวละครที่เป็นชนชั้นเจ้านายมากกว่าเรื่องสังกัดของ ส่วนชนชั้นไพร่ในเรื่องสังกัด พบว่าไพร่มีสังกัดและจะถูกเกณฑ์แรงงาน การแบ่งชนชั้นในสังคม ยังช่วยให้คนรู้บทบาทและหน้าที่ของตนอีกด้วย ผู้ที่เป็นชนชั้นสูงก็จะมีอำนาจและข้าทาสบริวารมากมาย ทำให้คนในสังคมมีการขวนขวายอยากเป็นชนชั้นที่สูงขึ้นโดยการเป็นข้าราชการ ซึ่งสื่อให้เห็นว่าสังคมไทยและสังคมเขมรนิยมส่งเสริมให้ลูกหลานมีอาชีพรับราชการมากกว่าอาชีพอย่างอื่นเพื่อเลื่อนชนชั้นทางสังคม จนมีคำพูดที่ติดปากมาจนถึงปัจจุบันว่า “เป็นเจ้าคนนายคน”

การเปรียบเทียบสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่องสังกัดของกับเรื่องของสังกัด ในด้านสังคมและวัฒนธรรม พบว่า มีลักษณะเหมือนและแตกต่างกัน คือ มีวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และประเพณีที่ แต่ให้รายละเอียดแตกต่างกันตามลักษณะภูมิประเทศ การเปรียบเทียบด้านศาสนาและความเชื่อ พบว่า มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งไทยและเขมรนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก แต่มีความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์และความเชื่อดั้งเดิมอยู่ด้วย ซึ่งความเชื่อดั้งเดิมมีความแตกต่างกันมากที่สุด เช่น ชาวเขมรเชื่อว่าพญานาคเป็นผู้สร้างบ้านแปลงเมือง ส่วนไทยไม่ปรากฏความเชื่อดังกล่าว เชื่อเพียงว่าพญานาคเป็นผู้สร้างแหล่งน้ำเท่านั้น การเปรียบเทียบด้านค่านิยม พบว่า มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ วัฒนธรรมของไทยและเขมรมีพื้นฐานความเชื่อมาจากพระพุทธศาสนา ยอมรับเอาหลักธรรมคำสอนมาเป็นค่านิยมในการดำเนินชีวิต เช่น การช่วยเหลือกัน ความกตัญญู และซื่อสัตย์ต่อคู่ครอง นอกจากนี้แล้วทั้งในสังคมไทยและสังคมเขมรเป็นสังคมที่มีการแบ่งชนชั้น จึงเกิดค่านิยมในอำนาจ มีการให้สินบนและสินจ้างเพื่อให้คนยอมทำตามที่ดินปรารถนา ซึ่งในสังคมหนึ่ง ๆ มีทั้งคนดีและไม่ดีปะปนกัน จึงมีค่านิยมที่ดีและไม่ดีในสังคม นอกจากนี้สังคมไทยและสังคมเขมรเป็นสังคมที่รักสนุก มักจะมีการละเล่นและมหรสพต่าง ๆ เมื่อมีโอกาสที่เหมาะสม ซึ่งในเรื่องของสังคมมีการเล่นมหรสพหลายครั้ง และมีประเภทของมหรสพที่ใช้เล่นมากกว่าในเรื่องสังกัดของ การเปรียบเทียบด้านการปกครอง พบว่า มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน คือ การปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พบว่า ในด้านการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พบว่า มีลักษณะที่

เหมือนกัน คือ ความสัมพันธ์ของพระมหากษัตริย์กับสังคมมี 5 ประการ คือ เป็นเจ้าชีวิต, เป็นพระเจ้าแผ่นดิน, เป็นธรรมราชา, เป็นนักรบ และเป็นเทวราชา ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในเรื่องของสังข์จะให้ความสำคัญกับพระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมราชามากกว่าเรื่องสังข์ทอง กล่าวคือ ในเรื่องของสังข์กล่าวไว้ตั้งแต่ตอนต้นของเรื่องว่าพระชัยเชษฐา ซึ่งเป็นผู้มีราชโองการให้นักปราชญ์แต่งเรื่องขของสังข์ขึ้นมาในรัชกาลของพระองค์ เป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นธรรมราชาและทรงทศพิธราชธรรม นอกจากนี้ ตัวละครเอกในเรื่องของสังข์เป็นพระโพธิสัตว์ที่จุติลงมาเพื่อบำเพ็ญบารมี เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วจึงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นธรรมราชา ทรงทศพิธราชธรรมและดูแลอาณาประชาราษฎร์อย่างผาสุก ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ พบว่า มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งสองฉบับมีความสัมพันธ์กับร้อยเอ็ดเมือง โดยกษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดเมืองได้เดินทางมาเข้าพิธีเลือกคู่ตามราชสาส์นที่ได้รับเชิญ ในด้านความแตกต่าง พบว่า ในเรื่องของสังข์ ได้กล่าวถึงเมืองต่าง ๆ ที่ได้ส่งเครื่องบรรณาการมาถวายแด่พระขของสังข์ ชื่อเมืองต่าง ๆ นั้น มีทั้งเมืองในฝั่งยุโรปและเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นเมืองที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ใกล้กับประเทศกัมพูชา แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งได้ให้ฉากที่เกิดขึ้นในเรื่องของสังข์เป็นฉากที่เกิดขึ้นในประเทศกัมพูชานั้นเอง ด้านชนชั้น พบว่า มีลักษณะเหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งสองฉบับมีชนชั้น 4 ประเภท ได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนางไพร่ (ชาวบ้านชาวเมือง) ในด้านความแตกต่าง คือ ในเรื่องของสังข์มีจำนวนตัวละครที่เป็นชนชั้นเจ้านายมากกว่าเรื่องสังข์ทอง ส่วนชนชั้นไพร่ในเรื่องสังข์ทอง พบว่า ไพร่มีสังกัดและจะถูกเกณฑ์แรงงาน การแบ่งชนชั้นในสังคม ยังช่วยให้คนรู้บทบาทและหน้าที่ของตนอีกด้วย ผู้ที่เป็นชนชั้นสูงก็จะมีอำนาจและข้าทาสบริวารมากมาย ทำให้คนในสังคมมีการขวนขวายอยากเป็นชนชั้นที่สูงขึ้นโดยการเป็นข้าราชการ

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การเปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยกับเรื่องขยองสังข์ฉบับภาษาเขมร ” เป็นงานวิจัยเชิงคุณลักษณะ มีความมุ่งหมาย 2 ประการ คือ 1) เพื่อเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดี ได้แก่ ชื่อเรื่อง เนื้อเรื่อง โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร ฉาก แนวคิด อนุภาค และชนบวรณศิลป์ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยองสังข์ 2) เพื่อเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขยองสังข์ ในด้านสังคมและวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ ค่านิยม การปกครอง และชนชั้น

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตข้อมูล คือ 1) บทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ฉบับสำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร ปีพ.ศ. 2545 2) วรรณคดีเรื่องขยองสังข์ฉบับภาษาเขมรของสถาบันพุทธศาสนบัณฑิต ปี ค.ศ. 1961 โดยใช้แนวคิดทฤษฎีในการเปรียบเทียบองค์ประกอบวรรณคดีของ ตรีศิลป์ บุญขจร (2553: 51) กล่าวว่า วรรณคดีเปรียบเทียบแนวข้ามชาติข้ามภาษาแนวเชิงประวัติ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของวรรณคดีในลักษณะที่สัมพันธ์กันในเรื่องที่มาและอิทธิพล ปรากฏการณ์ของวรรณคดีในลักษณะนี้ คือ วรรณคดีต่างชาติต่างภาษาที่มีความสัมพันธ์กัน เพราะมีแหล่งกำเนิดจากวัฒนธรรมเดียวกัน หรือเป็นเพราะวรรณคดีเรื่องหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีเรื่องอื่น หรือนักเขียนคนอื่นซึ่งต่างวัฒนธรรมหรือต่างชาติ แนวคิดในการเปรียบเทียบด้านอนุภาค ใช้แนวคิดของศิริพร ณ ถลาง (2557: 40-41) กล่าวว่าอนุภาคเป็นหน่วยย่อยในนิทานที่ได้รับการสืบทอดและดำรงอยู่ในสังคมหนึ่ง ๆ และเหตุที่ได้รับการสืบทอดก็เพราะมีความ “ไม่ธรรมดา” มีความน่าสนใจทางความคิดและจินตนาการ อนุภาคอาจเป็นตัวละคร วัตถุสิ่งของ พฤติกรรมของตัวละครหรือเหตุการณ์ในนิทาน การศึกษาอนุภาคจึงเป็นการศึกษาความคิดและจินตนาการของมนุษย์ ซึ่งนับเป็นความมหัศจรรย์อย่างหนึ่งในความเป็นมนุษย์ ที่มีจินตนาการอันเสรีและสามารถคิดถึงเรื่องที่แปลกประหลาดมหัศจรรย์ได้มากมาย ทั้ง ๆ ที่ไม่มีอยู่ในความเป็นจริง และไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ในซีกโลกใด ในวัฒนธรรมใด ก็อาจคิดถึงสิ่งที่ “ไม่ธรรมดา” เหล่านี้ได้เช่นกัน แนวคิดการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น ตรีศิลป์ บุญขจร (2553: 62) กล่าวว่า การศึกษาเปรียบเทียบคือการศึกษาวรรณคดีที่นอกเหนือขอบเขตของความเป็นชาติใดชาติหนึ่ง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับขอบเขตของความรู้อื่น เช่น ศิลปะ (จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ดนตรี) ปรัชญา ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ ศาสนา ฯลฯ หรือกล่าวอย่างสั้น ๆ คือ การเปรียบเทียบวรรณคดีกับวรรณคดีอื่น และเปรียบเทียบวรรณคดีกับการแสดงออกของมนุษย์ในลักษณะอื่น ๆ

5.1 สรุป

5.1.1 เพื่อเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดี ได้แก่ชื่อเรื่อง เนื้อเรื่อง โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร ฉาก แนวคิด อนุภาค และขนบวรรณศิลป์ที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมของสังข์สุรูปได้ ดังนี้

5.1.1.1 การเปรียบเทียบด้านชื่อเรื่อง

การเปรียบเทียบด้านชื่อเรื่อง พบว่า มีชื่อเรื่องที่แตกต่างกัน วรรณคดีฉบับภาษาไทยคือ “สังข์ทอง” ส่วนวรรณคดีฉบับภาษาเขมร คือ “ขอมของสังข์” ลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งสองฉบับตั้งชื่อตามลักษณะการเกิดของตัวละครเอก คือ เกิดมาเป็นหอยสังข์ ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ เรื่องสังข์ทองตั้งชื่อตามลักษณะผิวพรรณของตัวละครเอกอีกด้วย นอกจากนี้ พบว่า ชื่อเรื่องสังข์ทองตั้งชื่อได้ใกล้เคียงสวัสด์นสังขชาติมากที่สุด ซึ่งเป็นที่มาของเรื่องอีกด้วย

5.1.1.2 การเปรียบเทียบด้านเนื้อเรื่อง

การเปรียบเทียบด้านเนื้อเรื่อง พบว่า ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมของสังข์มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งสองฉบับไม่ปรากฏปัจจุบันวัตถุและไวยากรณ์เป็นองค์ประกอบของเรื่อง ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ เรื่องขอมของสังข์มีคาถาและประชุมชาดกเป็นองค์ประกอบของเรื่อง แต่ไม่พบในเรื่องสังข์ทอง ในส่วนของอดีตวัตถุ พบว่า ทั้งสองฉบับมีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกันออกไป

5.1.1.3 การเปรียบเทียบโครงเรื่อง

การเปรียบเทียบด้านโครงเรื่อง พบว่า การเปิดเรื่อง ทั้งสองฉบับเปิดเรื่องแตกต่างกัน คือ เรื่องสังข์ทองเปิดเรื่องด้วยการกล่าวถึงท้าวยศวิมลซึ่งเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองยศวิมล มีมเหสี 2 องค์ และอยากมีบุตรไว้สืบราชสมบัติ ส่วนเรื่องขอมของสังข์เปิดเรื่องด้วยการกล่าวถึงที่มาของเรื่อง คือ พระชัยเขมูฐาแห่งอินทปรตบุรี มีพระราชโองการให้นักปราชญ์อาจารย์แต่งเรื่องขอมของสังข์ขึ้นมา การดำเนินเรื่อง พบว่า มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ผูกปมปัญหาที่เกิดจากความอิจฉาริษยาและหวังให้อีกฝ่ายพ้นจากตำแหน่งเพื่อให้ตนได้เป็นใหญ่ กล่าวคือ เรื่องสังข์ทองผูกปมปัญหาถึงนางสนมมีความอิจฉาริษยาต่อมเหสี และหาทางกำจัดให้พ้นจากตำแหน่ง ส่วนเรื่องขอมของสังข์ผูกปมปัญหาถึงมเหสีสองคนที่มีศักดิ์เสมอกันมีจิตอิจฉาริษยาต่อกัน และหาทางกำจัดให้พ้นจากตำแหน่ง การปิดเรื่อง พบว่า มีลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังข์ทอง พบว่าตัวละครเอกได้พบกับบิดามารดาที่แท้จริง และได้ติดตามกลับไปครองเมืองสืบต่อจากบิดา ส่วนในเรื่องขอมของสังข์ พบว่า ตัวละครเอกได้อภิเษกกับนางจันที่เป็นมเหสีอีกคน และมีบุตรสองคนที่เกิดจากนางรจนาและนางจันที่ ตัวละครเอกได้ครองเมืองสืบต่อจากบิดาและตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมตลอดชีวิต และในตอนท้ายเรื่องมีการประชุมชาดกและกล่าวถึงอานิสงส์การฟังเรื่องขอมของสังข์

5.1.1.4 การเปรียบเทียบแก่นเรื่อง

การเปรียบเทียบด้านแก่นเรื่อง ด้านแก่นเรื่องหลัก พบว่า มีลักษณะที่แตกต่างกัน ในเรื่องสังข์ทอง คือ ความอิจฉาริษยาและหลงในอำนาจของเมียน้อยที่มีต่อเมียหลวง ส่วนเรื่องของสังข์ คือ การสร้างสมบารมีของพระโพธิสัตว์และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ด้านแก่นเรื่องรอง พบว่า มีลักษณะที่แตกต่างกัน ในเรื่องสังข์ทอง คือ 1) ความซื่อสัตย์และจงรักภักดีของภรรยาที่ต่อสามี 2) หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ส่วนเรื่องของสังข์ คือ 1) ความอิจฉาริษยาและหลงในอำนาจของแม่เลี้ยงที่มีต่อแม่เลี้ยงด้วยกัน 2) ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีของภรรยาที่มีต่อสามี

5.1.1.5 การเปรียบเทียบตัวละคร

การเปรียบเทียบด้านตัวละคร พบว่า ทั้งสองฉบับมีตัวละครที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ ตัวละครแต่ละตัวมีหน้าที่และบทบาทของตนเองในเรื่อง มีทั้งตัวละครฝ่ายดีและฝ่ายร้าย มีลักษณะนิสัยที่ดีและไม่ดีปะปนกันไปตามวิสัยของมนุษย์โลกในแต่ละสังคมและวัฒนธรรม ส่วนลักษณะที่แตกต่าง คือ ราชทินนามของตัวละคร ชื่อตัวละคร และจำนวนตัวละคร ซึ่งในเรื่องของสังข์มีตัวละครมากกว่าเรื่องสังข์ทอง

5.1.1.6 การเปรียบเทียบฉาก

การเปรียบเทียบด้านฉาก พบว่า ทั้งสองฉบับมีฉากที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ ในวัง, บ้านป่า, เมืองบาดาล, ทะเล, เมืองยักษ์, สวรรค์ ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในเรื่องสังข์ทอง กล่าวถึงฉากที่อยู่อาศัยของเจ้าเงาะกับนางรจนาดอนที่ขับออกจากวัง คือ กระโจมปลายนา ส่วนในเรื่องของสังข์ คือ บ้านนอกเมือง นอกจากนี้ ฉากที่อยู่อาศัยของนางจันทิ เทวีหลังถูกขับออกจากวังไปอยู่กับยายในป่า ในเรื่องของสังข์บางครั้งก็เรียกว่ากระโจม บางครั้งก็เรียกว่าบ้าน การให้รายละเอียดแต่ละฉากมีความแตกต่างกันออกไป

5.1.1.6 การเปรียบเทียบแนวคิด

การเปรียบเทียบด้านแนวคิด แนวคิดหลัก พบว่า มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ เกี่ยวกับผู้มีบุญญาธิการและแนวคิดความเชื่อทางพระพุทธศาสนา แนวคิดรอง พบว่า มีลักษณะที่แตกต่างกัน เรื่องสังข์ทอง คือ 1) ความรัก 2) การไม่ตัดสินคนจากรูปลักษณ์ภายนอก 3) ความกตัญญู ส่วนเรื่องของสังข์ คือ 1) ความรัก 2) ความกตัญญู

5.1.2 การเปรียบเทียบอนุภาคและขนบวรรณศิลป์ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์

5.1.2.1 การเปรียบเทียบอนุภาค

การเปรียบเทียบด้านอนุภาค พบว่าทั้งสองฉบับมีอนุภาคที่เหมือนและแตกต่างกัน ด้านอนุภาคตัวละครมีลักษณะที่เหมือนกัน แต่ให้รายละเอียดแตกต่างกัน ด้านอนุภาควัตถุสิ่งของ พบว่ามีลักษณะที่แตกต่างกันในด้านจำนวนอนุภาควัตถุสิ่งของ ซึ่งในเรื่องของสังข์มีจำนวนมากกว่า

เรื่องสังข์ทอง ด้านอนุภาคเหตุการณ์ พบว่ามีลักษณะที่เหมือนกัน ส่วนการให้รายละเอียดเกี่ยวกับอนุภาคแต่ละอย่าง พบว่า เรื่องของสังข์ได้ให้รายละเอียดมากกว่าเรื่องสังข์ทอง

5.1.2.2 การเปรียบเทียบขนบวรรณศิลป์

การเปรียบเทียบด้านขนบวรรณศิลป์ พบว่า ด้านรูปแบบคำประพันธ์มีลักษณะแตกต่างกัน คือ เรื่องสังข์ทองแต่งด้วยคำประพันธ์เป็นกลอนบทละคร ส่วนเรื่องของสังข์แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ แต่งด้วยกาพย์ 4 ประเภท คือ บทกาพย์คฤดี บทพรหมคฤดี บทภูซงคฤดี และบทปมโนล ในด้านโวหารภาพพจน์ สำนวนโวหาร โวหารสโนวรรณคดี พบว่า มีการนำมาใช้แต่งคำประพันธ์เช่นเดียวกัน

5.1.3 การเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์ ในด้านสังคมและวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ ค่านิยม การปกครอง และชนชั้น

5.1.3.1 การเปรียบเทียบในด้านสังคมและวัฒนธรรม

การเปรียบเทียบด้านสังคมและวัฒนธรรม พบว่าสังคมและวัฒนธรรมในเรื่องสังข์กับเรื่องของสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ มีวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และประเพณีที่เหมือนกัน แต่ให้รายละเอียดที่แตกต่างออกไปตามลักษณะภูมิประเทศของ สื่อให้เห็นว่าสังคมไทยกับสังคมเขมรเป็นสังคมบ้านพี่เมืองน้องที่มีการปฏิสัมพันธ์กันตลอดเวลา จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมเพื่อนำไปปรับใช้ในสังคมของตน

5.1.3.2 การเปรียบเทียบในด้านศาสนาและความเชื่อ

การเปรียบเทียบด้านศาสนาและความเชื่อ พบว่า มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งไทยและเขมรนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก แต่มีความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์และความเชื่อดั้งเดิมร่วมด้วย ซึ่งความเชื่อดั้งเดิมมีความแตกต่างกันมากที่สุด เช่น ชาวเขมรเชื่อว่าพญานาคเป็นผู้สร้างบ้านแปลงเมือง ส่วนไทยไม่ปรากฏความเชื่อดังกล่าว เชื่อเพียงว่าพญานาคเป็นผู้สร้างแหล่งน้ำเท่านั้น สื่อให้เห็นว่าทั้งสังคมไทยและสังคมเขมรมีความเชื่อที่หลากหลายเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ

5.1.3.3 การเปรียบเทียบในด้านค่านิยม

การเปรียบเทียบด้านค่านิยม พบว่า ในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน กล่าวคือวัฒนธรรมของสังคมไทยและสังคมเขมรมีพื้นฐานความเชื่อมาจากพระพุทธศาสนา ยอมรับเอาหลักธรรมคำสอนมาเป็นค่านิยมในการดำเนินชีวิต เช่น การช่วยเหลือกัน ความกตัญญู และซื่อสัตย์ต่อคู่ครองของตน นอกจากนี้แล้วทั้งในสังคมไทยและสังคมเขมรเป็นสังคมที่มีการแบ่งชนชั้น จึงเกิดค่านิยมในอำนาจ มีการให้สินบนและสินจ้างเพื่อให้คนยอมทำตามที่ตนปรารถนา นอกจากนี้สังคมไทยและสังคมเขมรเป็นสังคมที่รักสนุกมักจะมีการละเล่นและมหรสพต่าง ๆ เมื่อมี

โอกาสที่เหมาะสม สื่อให้เห็นว่าสังคมไทยและสังคมเขมรมีค่านิยมในด้านการทำดีซึ่งมีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนา

5.1.3.4 การเปรียบเทียบในด้านการปกครอง

การเปรียบเทียบด้านการปกครอง พบว่า มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน คือ การปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พบว่า ในด้านการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พบว่า มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ความสัมพันธ์ของพระมหากษัตริย์กับสังคมมี 5 ประการ คือ เป็นทรงเจ้าชีวิต, เป็นพระเจ้าแผ่นดิน, เป็นธรรมราชา, เป็นนักรบ และเป็นเทวราชา ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในเรื่องของสังข์จะให้ความสำคัญกับพระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมราชา มากกว่าเรื่องสังข์ทอง กล่าวคือ ในเรื่องของสังข์กล่าวไว้ตั้งแต่ตอนต้นของเรื่องว่าพระชัยเชษฐา ซึ่งเป็นผู้มีราชโองการให้นักปราชญ์แต่งเรื่องของสังข์ขึ้นมาในรัชกาลของพระองค์ เป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นธรรมราชาและทรงทศพิธราชธรรม นอกจากนี้ ตัวละครเอกในเรื่องของสังข์เป็นพระโพธิสัตว์ที่จุติลงมาเพื่อบำเพ็ญบารมี เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วจึงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นธรรมราชา ทรงทศพิธราชธรรมและดูแลอาณาประชาราษฎร์อย่างผาสุก ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ พบว่า มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ลักษณะที่เหมือนกัน คือ ทั้งสองฉบับมีความสัมพันธ์กับร้อยเอ็ดเมือง โดยกษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดเมืองได้เดินทางมาเข้าพิธีเลือกคู่ตามราชสาส์นที่ได้รับเชิญ ลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในเรื่องของสังข์ ได้กล่าวถึงเมืองต่าง ๆ ที่ได้ส่งเครื่องบรรณาการมาถวายแด่พระขยของสังข์ ชื่อเมืองที่ปรากฏในเรื่องมีทั้งเมืองในฝั่งยุโรปและเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยส่วนใหญ่เป็นเมืองที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ใกล้กับประเทศกัมพูชา แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งได้ให้ความสำคัญที่เกิดขึ้นในเรื่องของสังข์เป็นฉากที่เกิดขึ้นในประเทศกัมพูชานั้นเอง

5.1.3.5 การเปรียบเทียบในด้านชนชั้น

ด้านชนชั้น พบว่าชนชั้นที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มีลักษณะที่เหมือนกัน กล่าวคือ สังคมไทยและสังคมเขมรมีการแบ่งชนชั้นมาทุกยุคทุกสมัย โดยแบ่งชั้นว่าใครชั้นสูงกว่าใครหรือที่เรียกว่าระบบศักดินา นอกจากนี้การแบ่งชนชั้นในสังคมยังช่วยให้คนรู้บทบาทและหน้าที่ของตนอีกด้วย ชนชั้นที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องของสังข์มี 4 ชนชั้น คือ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง ไพร่ (ชาวบ้านชาวเมือง) ผู้ที่เป็นชนชั้นสูงก็จะมีอำนาจและข้าทาสบริวารมากมาย ทำให้คนในสังคมมีการขวนขวายอยากเป็นชนชั้นที่สูงขึ้นโดยการเป็นข้าราชการ สื่อให้เห็นว่าสังคมไทยและสังคมเขมรมีส่งเสริมให้ลูกหลานมีอาชีพรับราชการมากกว่าทำอาชีพอื่น เพื่อเลื่อนชนชั้นทางสังคม จนมีคำพูดที่ติดปากมาจนถึงปัจจุบันว่า “เป็นเจ้าคนนายคน”

5.2 อภิปรายผล

การเปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยกับเรื่องขอมสังข์ฉบับภาษาเขมร ด้านการเปรียบเทียบองค์ประกอบทางวรรณคดี วรรณคดีทั้งสองฉบับมีมาจากที่เดียวกัน คือ จากสุวัณณสังฆชาดก ซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาตในคัมภีร์พุทธศาสนา ทั้งไทยและเขมรได้นำเอาสุวัณณสังฆชาดกไปแต่งเป็นภาษาประจำชาติของตน ทำให้องค์ประกอบของวรรณคดีมีทั้งที่เหมือนและแตกต่างกันออกไป เรื่องสังข์ทองแต่งเป็นบทละครสำหรับใช้เล่นเป็นบทละครนอก เนื้อเรื่องส่วนใหญ่จึงเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับทางโลก แต่ก็ได้สอดแทรกคำสอนทางพุทธศาสนาไว้ด้วย จึงทำให้แก่นเรื่องหลักของเรื่องสังข์ทอง เป็นเรื่องเกี่ยวกับความอิจฉาริษยาและหลงในอำนาจของเมียน้อยที่มีต่อเมียหลวง สอดคล้องกับนิดา มีสุข (2543: 42) กล่าวว่า เรื่องราวส่วนใหญ่ของละครนอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับชีวิตภายในครอบครัว หญิงสองคนแย่งชายคนเดียวกัน ส่วนเรื่องขอมสังข์แต่งขึ้นเพื่อใช้เทศนาสั่งสอน เนื้อเรื่องส่วนใหญ่จึงเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับทางธรรม จึงทำให้แก่นเรื่องหลักของเรื่องขอมสังข์เป็นเรื่องเกี่ยวกับการสร้างสมบารมีของพระโพธิสัตว์และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา แต่แนวคิดหลักของทั้งสองฉบับยังคงเหมือนกัน คือ เกี่ยวกับผู้มีบุญญาธิการและความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ด้านตัวละครของทั้งสองฉบับ พบว่า เรื่องขอมสังข์มีตัวละครมากกว่าเรื่องสังข์ทอง ที่เป็นเช่นนี้เพราะเรื่องขอมสังข์เป็นเรื่องสำหรับเทศนาสั่งสอน มีการประชุมชาดกทำให้เรื่องขอมสังข์มีตัวละครจำนวนมากที่กลับชาติไปเกิดในสมัยพุทธกาลที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ ด้านอนุภาค ในเรื่องขอมสังข์มีอนุภาคมากกว่าเรื่องสังข์ทอง โดยเฉพาะอนุภาควัตถุสิ่งของและอนุภาคเหตุการณ์ ที่เป็นเช่นนี้ เพราะในอดีตเขมรได้นับถือศาสนาพราหมณ์มาก่อน จึงทำให้มีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติมากมาย เช่น น้ำอมฤตที่ใช้ชุบชีวิตคนตายให้ฟื้นคืนชีพ น้ำอมฤตมีอยู่ในตำนานการกวนเกษียรสมุทร การลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในเรื่องรามเกียรติ์เช่นกัน อนุภาคที่ปรากฏในเรื่องสังข์ทองกับเรื่องขอมสังข์มีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก จึงทำให้ทั้งสองฉบับได้รับความนิยมาทกยุคสมัย สอดคล้องกับศิริพร ณ ถลาง (2557: 40-41) กล่าวว่า อนุภาคเป็นหน่วยย่อยในนิทานที่ได้รับการสืบทอดและดำรงอยู่ในสังคมหนึ่ง ๆ และเหตุที่ได้รับการสืบทอดก็เพราะมีความ “ไม่ธรรมดา” มีความน่าสนใจทางความคิดและจินตนาการ อนุภาคอาจเป็นตัวละคร วัตถุสิ่งของ พฤติกรรมของตัวละครหรือเหตุการณ์ในนิทาน การศึกษาอนุภาคจึงเป็นการศึกษาความคิดและจินตนาการของมนุษย์ ซึ่งนับเป็นความมหัศจรรย์อย่างหนึ่งในความเป็นมนุษย์ที่มีจินตนาการอันเสรีและสามารถคิดถึงเรื่องที่แปลกประหลาดมหัศจรรย์ได้มากมาย ทั้ง ๆ ที่ไม่มีอยู่ในความเป็นจริงและไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ในซีกโลกใด ในวัฒนธรรมใด ก็อาจคิดถึงสิ่งที่ “ไม่ธรรมดา” เหล่านี้ได้เช่นกัน

การเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม ในอดีตไทยและเขมรนับถือความเชื่อดั้งเดิมมาก่อน คือ ความเชื่อเรื่องอารักษ์ พญานาค ยักษ์ ฯลฯ ความเชื่อเหล่านี้ปรากฏให้เห็นในเรื่องอย่างชัดเจน เช่น การบวงสรวงเทวดาสุรารักษ์และพระเสื้อเมืองเพื่อขอบุตรในเรื่องสังข์

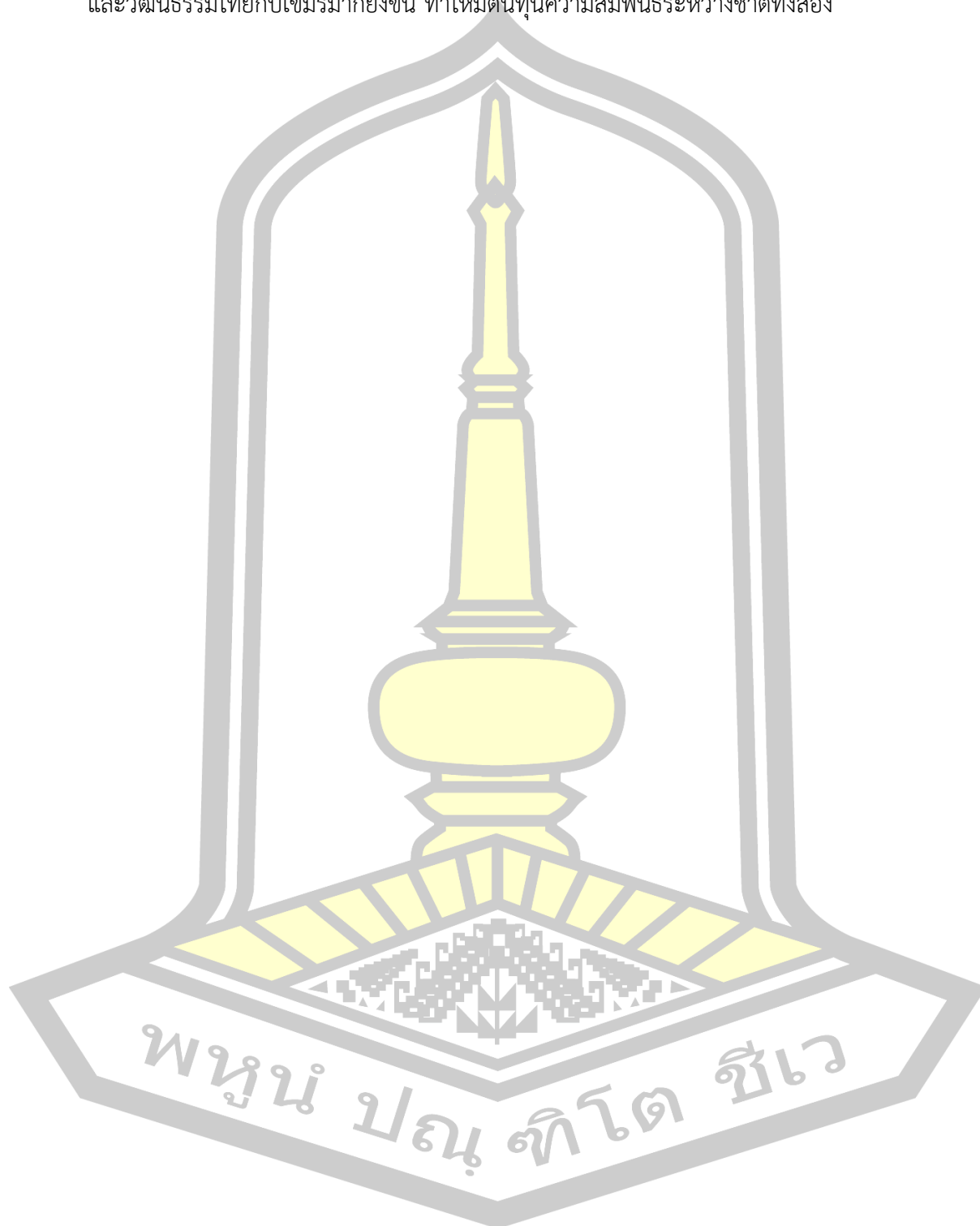
ทอง และการบนขอบุตรกับตันไทรของนางฉันทาในเรื่องของสังข์ ซึ่งความเชื่อดั้งเดิมเหล่านี้ยังมีอิทธิพลต่อสังคมไทยและสังคมเขมรมาจนถึงปัจจุบัน แต่อำนาจและบทบาทของความเชื่อเหล่านี้ได้ลดลงไปมาก ศาสนาพราหมณ์เข้ามาในดินแดนอุษาคเนย์ ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ได้หยั่งรากลึกกลงทั้งในไทยและเขมร ปรากฏความเชื่อต่าง ๆ ให้เห็น ได้แก่ ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า ไสยศาสตร์ การพิสูจน์ความบริสุทธิ์ การทำนาย ซึ่งไสยศาสตร์ที่ปรากฏชัดที่สุด คือ การทำเสน่ห์เพื่อให้ตนได้ไปใหญ่ อันจะนำมาซึ่งความขัดแย้งต่าง ๆ ในเรื่อง นอกจากนี้ ศาสนาพราหมณ์ยังเป็นจุดกำเนิดของแนวคิดเทวราชาอีกด้วย เมื่อพุทธศาสนาเข้ามายังดินแดนอุษาคเนย์ เป็นศาสนากระแสหลักที่คนส่วนใหญ่ทั้งในไทยและเขมรยอมรับนับถือมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อความพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาแล้ว ทำให้ความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่มาก่อนหน้านี้ ได้ลดอำนาจและบทบาทลงไป คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ความเชื่อดั้งเดิมกลายมาเป็นผู้ดูแลรักษาพุทธศาสนา เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ได้กลายมาเป็นผู้ดูแลรักษาตัวละครเอกซึ่งเป็นผู้มีบุญญาธิการ จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า ความเชื่อทางพุทธศาสนามีอิทธิพลอย่างมากในการดำรงชีวิตของคนในสังคม เป็นบ่อเกิดวัฒนธรรมประเพณี ระเบียบแบบแผนการใช้ชีวิตในสังคม รวมไปถึงค่านิยมต่าง ๆ อีกด้วย ความเชื่อทางพุทธศาสนายังเป็นจุดกำเนิดแนวคิดธรรมราชา ซึ่งในเรื่องของสังข์ปรากฏอย่างชัดเจนเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมราชา คือ กล่าวไว้ในตอนต้นเรื่องว่าพระมหากษัตริย์ที่มีพระราชโองการให้แต่งเรื่องของสังข์ทรงเป็นธรรมราชา และในเรื่องได้กล่าวถึงพระขยของสังข์ที่ปกครองเมืองโดยทศพิธราชธรรมด้วยความผาสุกซึ่งเป็นหลักธรรมของธรรมราชาอีกด้วย

การเปรียบเทียบการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมสอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาของตรีศิลป์ บุญขจร (2553: 62) ที่กล่าวว่า การศึกษาเปรียบเทียบคือการศึกษาวรรณคดีที่นอกเหนือขอบเขตของความเป็นชาติใดชาติหนึ่ง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับขอบเขตของความรู้อื่น เช่น ศิลปะ (จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ดนตรี) ปรัชญา ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ ศาสนา ฯลฯ หรือกล่าวอย่างสั้น ๆ คือ การเปรียบเทียบวรรณคดีกับวรรณคดีอื่น และเปรียบเทียบวรรณคดีกับการแสดงออกของมนุษย์ในลักษณะอื่น ๆ

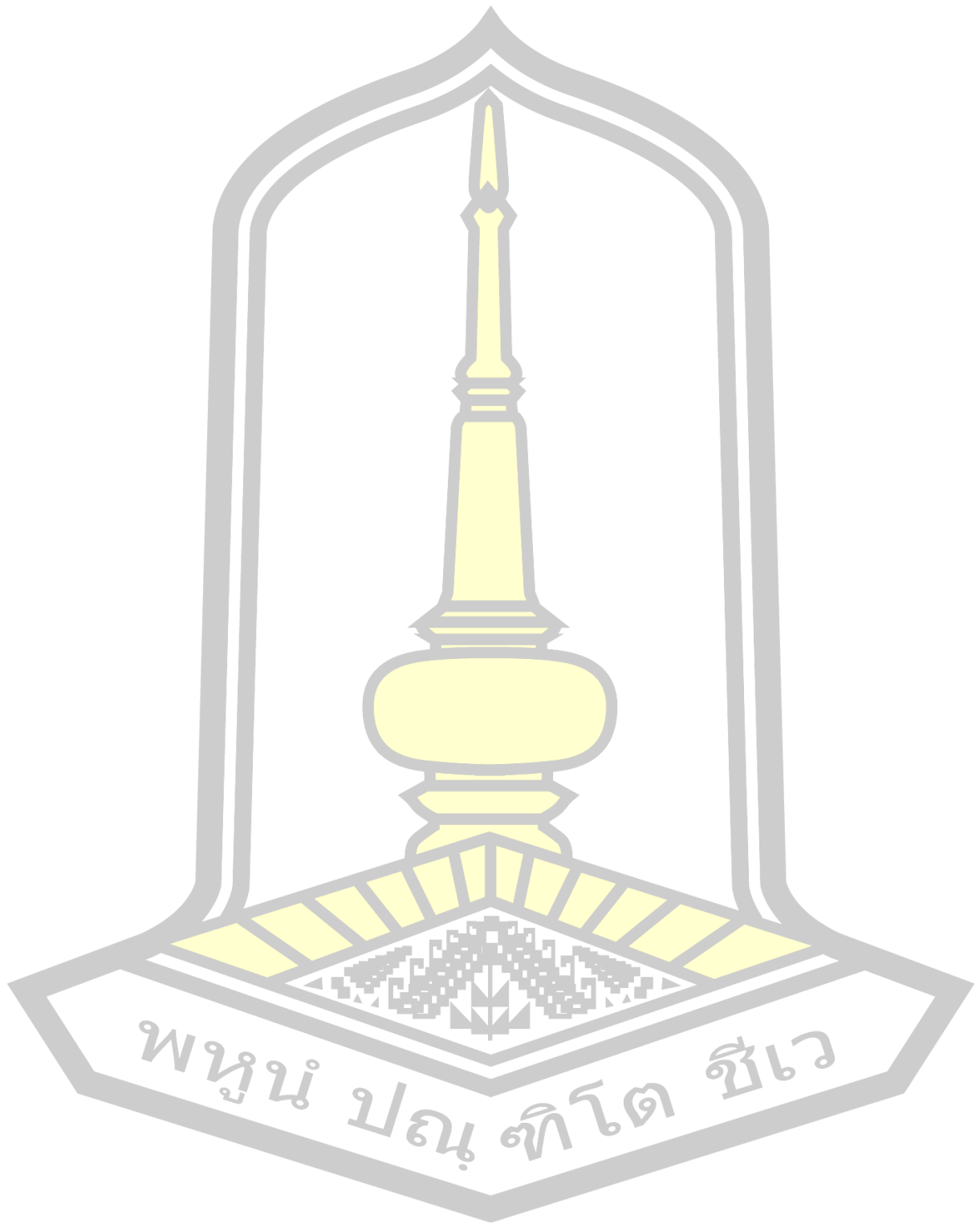
5.3 ข้อเสนอแนะ

1. การเปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยกับเรื่องขยของสังข์ฉบับภาษาเขมรในครั้งนี้ มุ่งเน้นวรรณคดีไทยกับวรรณคดีเขมร หากมีเปรียบเทียบกับวรรณคดีฉบับอื่นในชาติอาเซียน จะทำให้เข้าใจลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละชาติผ่านวรรณคดีมากยิ่งขึ้น
2. การเปรียบเทียบวรรณคดีเรื่องสังข์ทองฉบับภาษาไทยกับเรื่องขยของสังข์ฉบับภาษาเขมรมุ่งเน้นศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีเพียงสองเรื่อง นอกจากนี้มีวรรณคดีอีกหลายเรื่องทั้งไทยและเขมรมี

เหมือนกัน หากนำมาศึกษาเปรียบเทียบจะทำให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างระหว่างสังคม
และวัฒนธรรมไทยกับเขมรมากยิ่งขึ้น ทำให้มีต้นทุนความสัมพันธ์ระหว่างชาติทั้งสอง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2557). **ตำนานมูลศาสนา**. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- กรมศิลปากร. (2558). **วรรณกรรมเขมร**. กรุงเทพฯ: พระรามศรีเอิร์น.
- กฤษฎา มูลคำ และคณะ. (2547). **ศึกษาเปรียบเทียบบทละครเนื่องเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกับวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องท้าวแก้ว ฉบับปริวรรต โดยพิเชษฐชัยพร**. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ. (2542). **วิถีไทย**. กรุงเทพฯ: เจริญก้าวหน้า.
- กัญญรัตน์ เวชศาสตร์. (2541). **ศรีธนญชัยในอุษาคเนย์**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิตติ โล่เพชรรัตน์. (2556). **ขอมโบราณ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ก้าวแรก.
- เกริกฤทธิ์ เชื้อมงคล. (2558). **กัมพูชาจากอาณาจักรฟูนันพนมสู่เขมร-กัมพูชา**. กรุงเทพฯ: เพชร ประกาย.
- เขียน ชีระวิทย์ และคณะ. (2543). **กัมพูชา ประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ ความมั่นคง การเมือง และการต่างประเทศ**. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิกฤทธิ ปราโมช, ม. ร. ว. และคณะ. (2525). **ลักษณะไทย**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2539). **คติชาวบ้านอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2561). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์**. กรุงเทพฯ: ดวง แก้ว.
- จิตรสิงห์ ปิยะชาติ. (2554). **อยุธยา แผ่นดินประวัติศาสตร์ชาติไทย รวมประวัติศาสตร์อาณาจักร อยุธยาที่คนไทยควรรู้**. กรุงเทพฯ: ยิปซี.
- เจือง ถิ หั่ง. (2561). **การศึกษาเปรียบเทียบนิทานซินเดอเรลลาฟอรัมลาอาเซียน**. เชียงใหม่: ลาน นานการพิมพ์.
- เฉลิม บงบุญเกิด. (2510). **บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์.
- ชลิต วิทยานนท์ และคณะ. (2557). **สังข์ ธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์**. กรุงเทพฯ: พิริยะ วิจิตรพันธ์.
- ชาญชัย คงเพียรธรรม. (2559). **ผู้หญิงในนวนิยายเขมร**. อุบลราชธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- เชิดศักดิ์ ฉายถวิล. (2555). **ศึกษาการแพทย์ทางเลือก : รูปแบบการสืบสานและพัฒนา ดนตรี บำบัดโรคในพิธีเรอัมมะมัตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรในภาคอีสาน**. มหาวิทยาลัย มหาสารคาม.
- นิชมน สุขแก้ว. (2541). **วิเคราะห์บุคลิกภาพของตัวละครและอนุภาคที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง**

ตัวละครในนวนิยายของลักษณาวดี. มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ตรีศิลป์ บุญขจร. (2547). **นวนิยายกับสังคมไทย 2475-2500.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โครงการ

เผยแพร่ ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ตรีศิลป์ บุญขจร. (2553). **ด้วยแสงแห่งวรรณคดีเปรียบเทียบ.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศูนย์

วรรณคดีศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ถวิล จิตมานะ. (2540). **การศึกษาเรื่องหอยสังข์ฉบับวัดเลียบ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา.**

มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ทวีศักดิ์ กาญจนสุวรรณ. (2551). **ปริศนาแลมนตรา ตามรอยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในอารยธรรมขอม.**

นนทบุรี: คีนารา.

นก พลัดถิ่น. (2556). **ลำนํ้าปากชิน “พุทธประวัติ” ฉบับร้อยกรอง.** กรุงเทพฯ: บุญศิริการพิมพ์.

นรเศรษฐ์ พิสิฐพันธุ์ และคณะ. (2557). **เรียนรู้ประเทศเพื่อนบ้าน : กัมพูชาในมิติวัฒนธรรม.**

นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.

นิตา มีสุข. (2543). **วรรณคดีการละคร.** สงขลา: การผลิตเอกสารและตำรา มหาวิทยาลัยทักษิณ.

นิยะดา เหล่าสุนทร. (2558). **ปัญญาสาตก : ประวัติและความสัมพันธ์ที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรอง**

ของไทย. กรุงเทพฯ: ลายไทย.

นิสาชน สาดรา. (2542). **แนวคิดและภาพสะท้อนทางสังคมจากร้อยกรองร่วมสมัย ในหนังสือพิมพ์**

มติชนสุดสัปดาห์ ช่วงพ.ศ.2531-2540. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

บรรเทา กิตติศักดิ์ และคณะ. (2524). **การพิจารณาคุณค่าเฉพาะเรื่อง.** กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนา

พานิชจำกัด.

บัญญัติ สาลี. (2549). **เอกสารประกอบการเรียนการสอนภาษาและวัฒนธรรมเขมร.** มหาสารคาม:

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

บัญญัติ สาลี. (2550). **ความสัมพันธ์วรรณคดีพุทธศาสนาไทย ลาว และเขมรเรื่องมหาเวสสันดร**

ชาตก. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

บัญญัติ สาลี. (2551). **วรรณกรรมเขมรปัจจุบัน.** มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.

บุญยงค์ เกศเทศ. (2557). **พิธีกรรม : ความเชื่อและการพึ่งพาระหว่างคนกับผี.** มหาสารคาม:

กาเกษีย.

ปรมินทร์ ศรีรัตน์. (2563). **เรื่องขงสั้งซ์ แปลจาก ឯងខ្ញុំសង្ឃៈ ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត (1961).**

มหาสารคาม: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ประกอบ โชปประการ. (2513). **วิวัฒนาการทางชนบประเพณีไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา-รัตนโกสินทร์.**

กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2551). **นิทานพื้นบ้านศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประยูร ทรงศิลป์. (2553). **วรรณกรรมคำสอนเขมร**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- ปรานี วงษ์เทศ. (2556). **เมืองพระนคร นครวัด นครธม**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: ดริมแคทเซอร์.
- ปรามินทร์ เครือทอง. (2558). **วรรณคดีขี้สงสัย**. กรุงเทพฯ: อ่าน.
- ปรีดา นวลประกอบ. (2542). **แก่นเรื่องจากวรรณคดี เรื่องขุนช้าง ขุนแผน**. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ผาสุก อินทราวุธ. (2543). **พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน**. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย.
- พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ. (2528). **วรรณคดีนานาชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น.
- พรพรรณ ธารานุมาศ. (2524). **วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ ครบรอบ 200 ปี**. กรุงเทพฯ: เรื่องศิลป์.
- พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. (2545). **บทละครนอก**. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
- พิทยา มาศมินทร์ไชนรา. (2546). **ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเบื้องต้น**. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- พุทธทาสภิกขุ. (2552). **ภาพพุทธประวัติหินสลัก ชุดแรกที่สุดในโลก น่าสนใจและมีค่าที่สุดในโลก**. พิมพ์ครั้งที่ 4. สถาบันลือธรรม.
- ภูมิจิต เรืองเดช. (2548). **จิตวิญญาณमारดาธิปไตยในสังคมเขมร**. บุรีรัมย์: มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- ยุวพาส์ ชัยศิลป์วัฒนา. (2542). **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดี**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รวินันท์ อิมอ้วน. (2552). **ศึกษาทัศนคติต่อประเพณีแต่งงานของเยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ส่วย ละเยอ**. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- รอง ศยามานนท์ และคณะ. (2515). **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงอยุธยาแผ่นดินพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช**. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รัชฎา พุฒิประภาส. (2543). **การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องกฤษณาสอนน้อง**. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- รัชรินทร์ อุดเมืองคำ. (2551). **การศึกษาวรรณกรรมแนววัฒนธรรมประชานิยมเรื่องสังข์ทองฉบับต่าง ๆ**. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2552). **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราตรี ชัยมูล. (2542). **วิเคราะห์นิทานพื้นบ้านของชาวไทยเขมรบ้านพลวง ตำบลพลวง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์**. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- รินฤทัย สัจจพันธุ์. (2521). **อิทธิพลวรรณกรรมต่างประเทศในวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- รินฤทัย สัจจพันธุ์. (2544). **ศาสตร์และศิลป์แห่งวรรณคดี**. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.
- รินฤทัย สัจจพันธุ์. (2548). **รวมบทความประชุมวิชาการ ภาษาสองสังคม วรรณคดีสองชีวิต**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.
- รวจิรเมธี. (2555). **รู้ก่อนตายไม่เสียดายชาติเกิด**. พิมพ์ครั้งที่ 19. นนทบุรี: ปราณ.
- วรรณภา บางเสน. (2534). **ศึกษาโครงเรื่องและอนุภาคในวรรณกรรมกลอนอ่านประเภทนิทานจากฉบับตัวเขียนที่มีในหอสมุดแห่งชาติ**. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน. (2546). **ศึกษาแบบเรื่องนิทานสังข์ทอง : การแพร่กระจายและความหลากหลาย**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิทยา ศักยาภินันท์. (2549). **ศาสนานินดู**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วิภา วิสเพ็ญ. (2558). **สู่ขวัญ : คน สัตว์ พืช และสรรพสิ่งในเอกสารใบลานอีสาน**. มหาสารคาม: อภิชาตการพิมพ์.
- วีระศักดิ์ จันทรส่งแสง. (2551). **ทองคำในอารยธรรมและสังคม**. วารสารวัฒนธรรม ปีที่ 51(1), 4-18.
- ศานติ ภักดีคำ. (2547). **ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทย-เขมร พ.ศ.2325-2403**. กรุงเทพฯ: สาขาวิชาภาษาเขมร ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ศานติ ภักดีคำ. (2550). **ความสัมพันธ์วรรณคดีไทย-เขมร**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2557). **ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมชัย ใจดี และคณะ. (2528). **ประเพณีและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สมชาย ลำดวน และคณะ. (2554). **สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัฒนธรรมทางจิตใจในมหาวิทยาลัยมหาสารคาม**. กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์.

สมบูรณ์ ศรีระสันต์. (2542). **ศึกษาวิเคราะห์ค่านิยมทางสังคมและการใช้ภาษาจากคำบริภาษในบท**

ละครนอก พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. มหาวิทยาลัยทักษิณ.

สรศักดิ์ จันทน์วัฒนกุล. (2551). **ประวัติศาสตร์และศิลปะแห่งอาณาจักรขอมโบราณ**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สิทธิา พินิจภูวดล. (2515). **ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น
กรมการปกครอง.

สิระ อาสาวดีรส. (2554). **พุทธชัยมงคลคาถา ชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่แผ่พุทธานุภาพและ
ปรีศนาธรรมแห่งวัดอุดมคง**. กรุงเทพฯ: Fell Good.

สืบพงษ์ ธรรมชาติ. (2542). **วรรณคดีชาดก**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สุกัญญา สุฉายา. (2557). **วรรณคดีนิทานไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุจิตา ยิ้มสชา. (2541). **การปกครองและการบริหารแผ่นดินในเสภาขุนช้างขุนแผน : ศึกษา
วิเคราะห์จากภาพสะท้อนและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของตัวละคร**. มหาวิทยาลัยทักษิณ.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2554). **นาค มาจากไหน?**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โพสท์บุ๊กส์.

สุธา ศาสตรี. (2525). **วรรณคดีเปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สุนิตดา กล่อมแสง. (2548). **การศึกษาตัวละครที่มีกำเนิดผิดธรรมชาติในวรรณคดีไทย**.
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อคิน รพีพัฒน์. (2560). **พระมหากษัตริย์-ขุนนาง : นาย-ไพร่ ในโครงสร้างสังคมยุคต้นกรุง
รัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและพัฒนา.

อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2534). **โลกทัศน์อีสาน**. กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2555). **เทพนิยายจากปราสาทหิน**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

อ้อมทิพย์ มาลี้อย. (2560). **เรื่องเล่ามุขตลกลาว ความซับซ้อนทางภาษากับการสื่อความหมายทาง
สังคม**. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

อุดม เขยกิจวงศ์. (2546). **ตามรอยพญานาค**. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.

อุดม เขยกิจวงศ์. (2552). **วัฒนธรรมขอมกับความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา**. กรุงเทพฯ: ภูมิปัญญา.

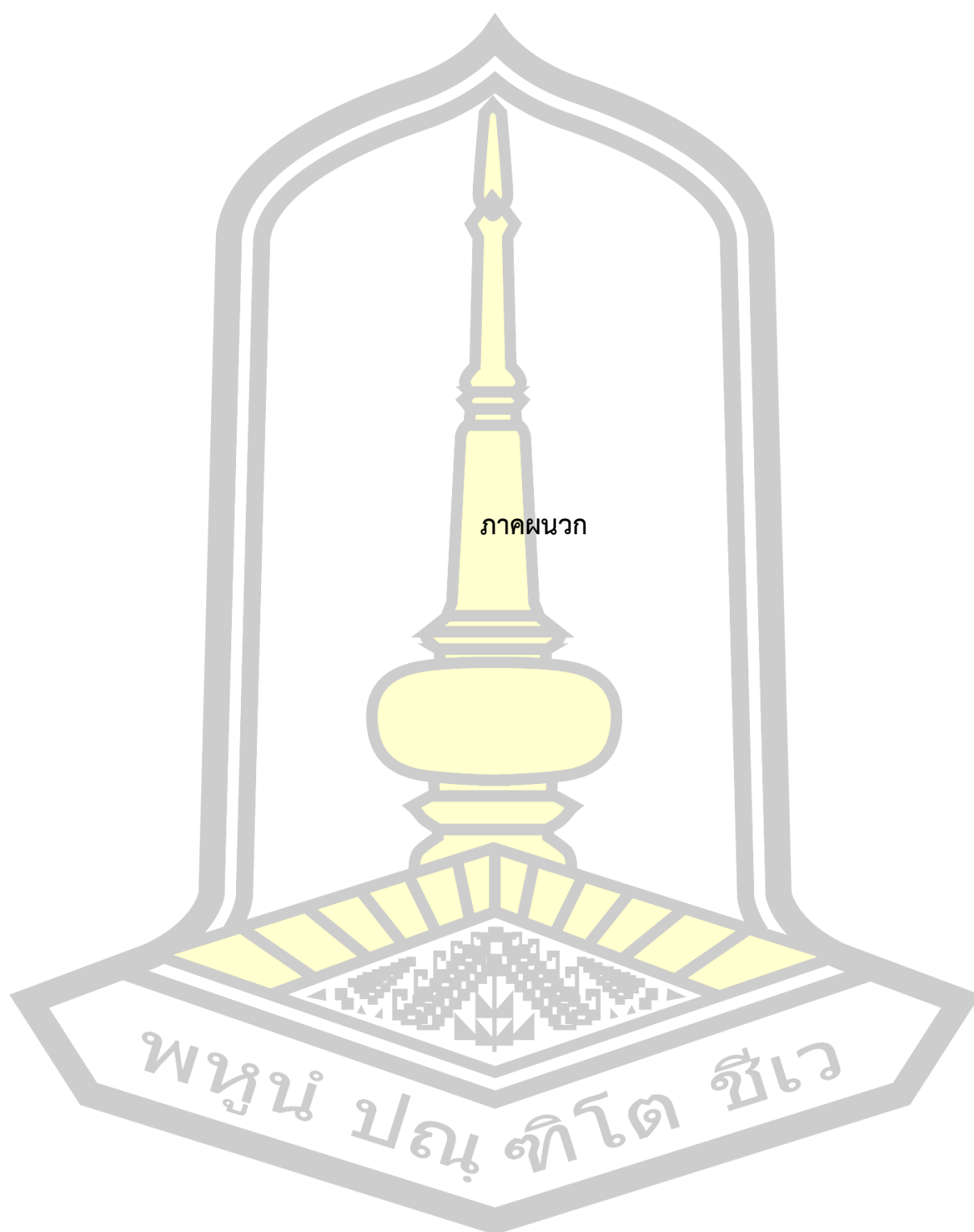
เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร. (2529). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสาตก**.
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

គង់ សុកហេង. (2017). **សិក្សាអត្ថបទ អក្សរសិល្ប៍ខ្មែរ**. រោងពុម្ពពេជ្រណែក.

បឹង ហុក ឌី. (2003). **មាណីបទអក្សរសិល្ប៍ខ្មែរសតវត្សទី19**. បណ្ណការ អង្គរ.

ញ៉ុក ថៃម. (2014). **បញ្ហាសង្គម**. idea book.

ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត. (1961). **រឿងខ្យងសង្គ**. ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត.

ภาคผนวก ก
เรื่องขยของสังข์

บทพระมหาคติ

สุกมลโส

ชยาติเรเก

สุกกฤถ

อภุชโรชสี

วรขตติย

ราเมสิสรา

ราชาขตติย

กมพชรภูฐ

ปรมนาโถ

ทเสธเมนา

รชเชจนเตสิ

นมสสการ

วจิจมโน

อภิวรนา

ภเสวตมา

ธิสตวโร

ติถิโรมงคเล

เอกณปญเจก ฯ

นกกพเสกข

ครุพาสุรมา ฯ

โองการเชษฐา

สโรอินทตเต ฯ

สุสจกญเต

ธิปดินการา ฯ

สกกบโปยสรา

สุริโยวงสาตต ฯ

ยปติมยส์

เสชเชษฐอิรา ฯ

กายโสสสจจา

รติโลกนาโถ ฯ

ยกาพยาพุพโพ –

สกุมาวชาติ ฯ

บทกาคติ

นี่คือพระบาท

จำเรญพระพร

สมเด็จพระนาถ

รามมาไอศุรีย์

มกุชมนี

เป็นพระมหา

พระบรมนาถ

บวรสวัสดิ

รัฐราชสีมา ฯ

พระราชโองการ

เป็นยอดโลกา

สัมฤทธิชาติ ฯ

มโนวพี

ราชาธิราช

ธิราชราชา ฯ

อินทรปรัศน์บุรี

ไอศุรีย์ธิบตี

พระชัยเชษฐา

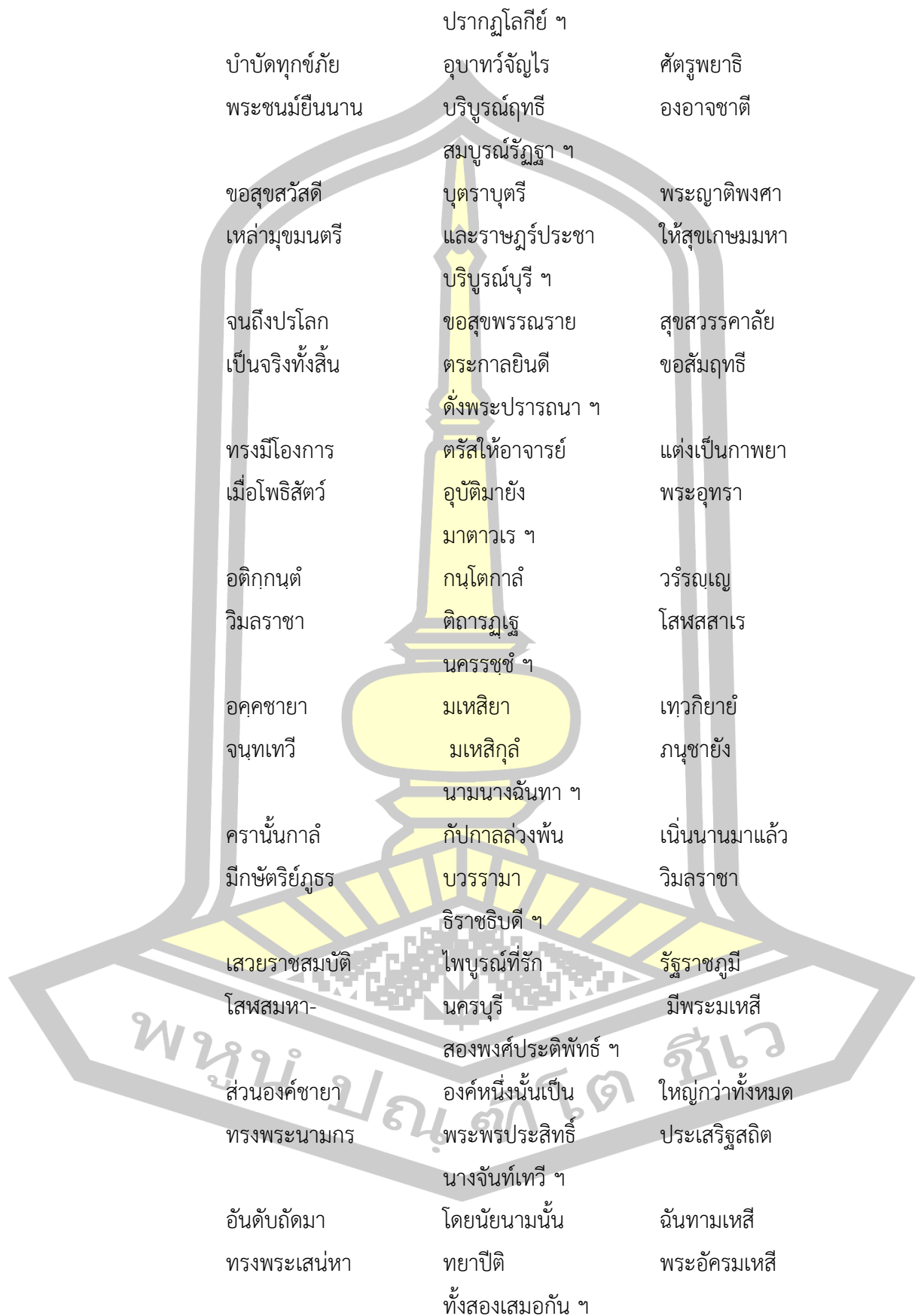
มหิศรา

พระกายสง่างาม

จอมจักรพรรดิ

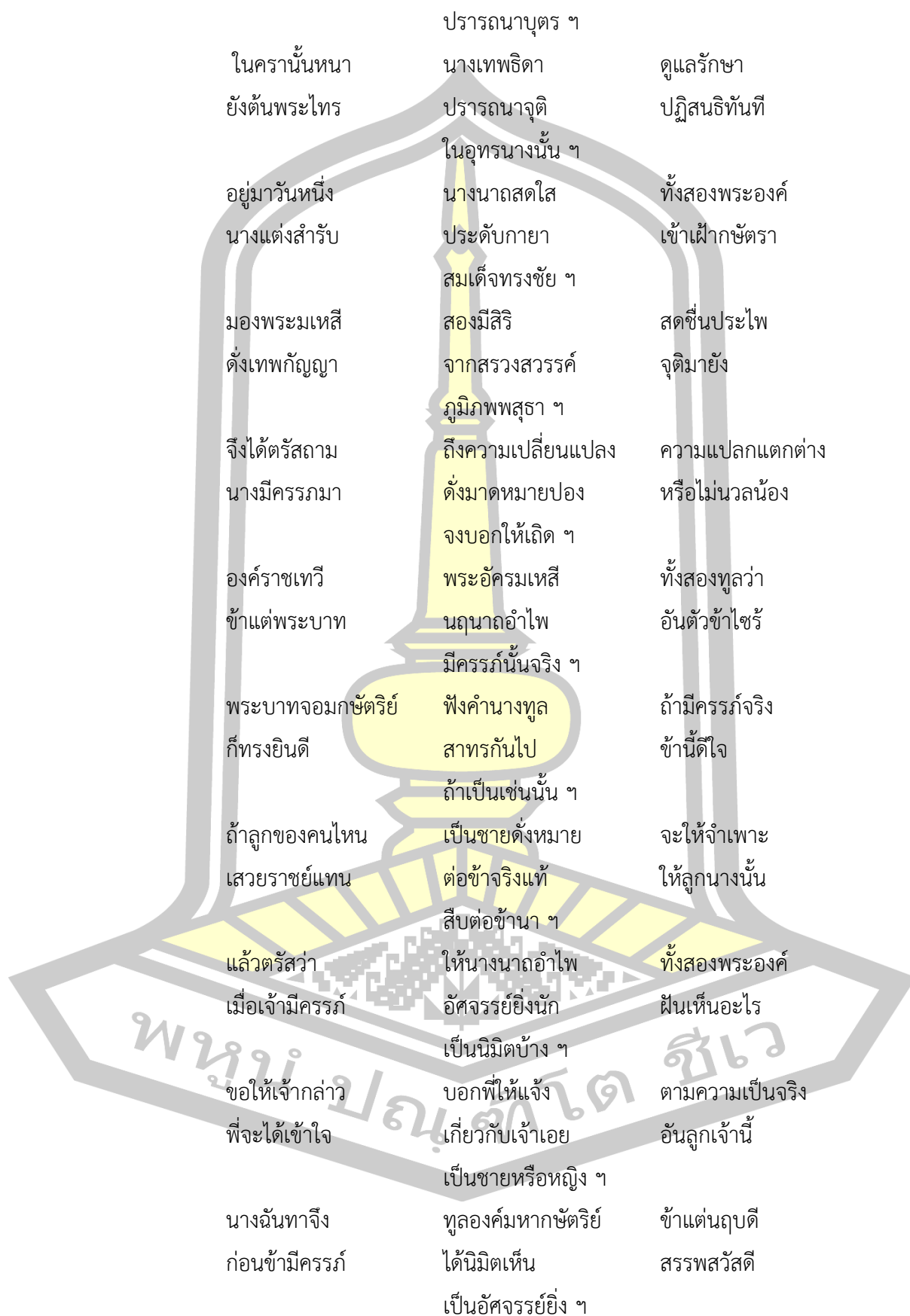
พระบาทสมเด็จพระ สัตตวงโส	พระศรีสรรเพชญ สุริโยพรรณ ภิเษกพระองค์ ฯ	บรมนาถ ราชาชาเยา -
เมื่อพระสมภพ บังเกิดอัศจรรย์	สมภารวิเศษ बारมีมากล้น เกียรติกาลนั้นหนา ฯ	อินทร์พรหมช่วยดล พระเจษฎา
พายุโหมกระหน่ำ ถล่มทะเลลาย	พัดสนั่นหวั่นไหว เชิงเขาบรรพต น้ำท่วมปรากฏ ฯ	สะเทือนศิลา ทรวดแยกออกเป็น
หักทั้งไพรพฤกษ์ ครึกโครมไหวหวั่น	พิลึกอัศจรรย์ ลือลั่นสะท้าน ประกอบจริงแท้ ฯ	สั่นไหวรันต ขจรฉายปรากฏ
ทลายทรัพย์ยา ไม่อาจจะทน	ท่วมทั้งเคหา ให้อยู่เป็นฐาน หวั่นเกรงทั่วไป ฯ	จะอยู่ไม่ได้ คนต่างหวั่นปราณ
ในพระบารมี ทั้งเทพสดุดี	บรมฤทธิ วุฒิอวยชัย หวั่นไหวอัมพร ฯ	นุภาพเกริกไกร สาธุการไกร
เมฆหนาทั่วทิศา โอฬารเกริกไกร	เวหานที สามวันจึงหาย ริบรุณอัศจรรย์ ฯ	เมฆบนอัมพร จึงคลายได้บ-
พระพงศ์พรรณราย พางค์วิเศษสม	ทรงพระโฉมฉาย อุดมภายใน ทิพยเทพสมภพ ฯ	รุ่งเรืองทั้งสร- ฉายาพงค์วาร
ลูพระองค์ได้ ทรงกตเวที	ครองราชย์ตระการ ชั้นดีมีสรรพ เมตตากรุณา ฯ	बारมีมากล้น สัจจครองครบ
ท่านทรงทศพิศ ทุกเชื้อพระวงศ์	ราชธรรมสุจริต ตระกูลวงศ์ มนตรีราษฎร์ด้วย ฯ	เลี้ยงดูรักษา ยาจากพราหมณา
หากจะกล่าวถึง	เรื่องแต่โบราณ	บรมชาติเทอญ

เหตุพระบารมี	ท่านสั่งสมไว้	ครบบริบูรณ์
	ในครานั้นนา ฯ	
แม่พระปรารณา	ตรัสถึงสิ่งใด	ได้ตั้งพระทัย
ได้โดยตระกูล	มธุระงามไซ้	ไว้โทษไพร่
	วิเศษยิ่งนัก ฯ	
พระองค์อยู่ศานต์	สำเร็จเสร็จได้	ดังพระดำริ
แม่จะปรารณา	จินดาอุกฤต	ล้วนแต่สัมฤทธิ์
	ธิบริบูรณ์เทอญ ฯ	
ละบือดังไป	ต่างเมืองทั้งนคร	ใหญ่น้อยนั้นหนา
ต่างนำทรัพย์า	ของบรรณาการ	มาถวายกษัตริย์เทอญ
	อนเอนันต์ ฯ	
ทรงพระจินดา	ทรงพระศรัทธา	สร้างสมบารมี
คิดจะบำเพ็ญ	เพียรอุตสาหะ	สร้างกุศลทุกวัน
	สรรพศีลรัศมี ฯ	
เสร็จสรรพบรรจง	ก็โณมลง-	คลงามประไพ
โดยขัดสีโร	ตโมสดใส	ภวันพระไตร
	พระตรีภาวนา ฯ	
สมเด็จพระศรี	สุสัมพุทธิ	ประเสริฐเลิศล้ำ
ประกอบบงจักร	ลายลักษณ์พระบาท	ฉัพพรรณสว่างไสว
	เจดจรรย์ศมี ฯ	
พระอัฐตร	สัตตบวร	มงคลหัตถิ
ปาฏิโมกข์	วรวิฑู	โลกุตรตรี
	ปิฎกเลอค่า ฯ	
พระสงฆ์เสฏโฐ	ทรงศีลลีโล-	ธิคุณอนันต์ไกร
สำรวมกายา	งดงามประไพ	ไม่มีสงสัย
	สงสารราคา ฯ	
ทั้งสามพระองค์	องอาจช่วยเหลือ	สัตว์สังขยา
ตั้งรัตนมาลา	สุวรรณเกตรา	บรรทุกข้ามสา-
	ครคือสงสาร ฯ	
เดชะเจษฎา	เสด็จจรวันทา	สรรเสริญสมภาร
พระศรีรัตนตรัย	ประไพภาวนา	ได้โปรดประการ

ทรงไต่ยกย่อง	ให้นางได้ขึ้น	ได้เป็นใหญ่กว่า
พวกหญิงศฤงคาร	กรมการรับใช้	โดยพระเมตตา
	กิตติราชา ฯ	
พวกหญิงบำนาญ	หนึ่งหมื่นหกพัน	สำหรับนั้นหนา
กษัตริย์ศานต์ทรงแยก	แบ่งแจกออกเป็น	จำพวกภักดี
	บำเรอภักดี ฯ	
อีกส่วนหกพัน	ให้เป็นกำนัล	นางจันท์เทวี
ส่วนอีกหกพัน	ส่วนนั้นปกติ	สำหรับมเหสี
	คือนางฉันทา ฯ	
มีอยู่วันหนึ่ง	อำมาตย์เสนา	เข้าเฝ้ากษัตรา
ข้าแต่พระบาท	นฤนาถศिरสา	ในตอนนั้น
	พระองค์ไรรู้บุตร ฯ	
ครองราชย์ราชา	สืบองค์กษัตรา	ปกครองราชย์รัฐ
เมื่อล่วงไปแล้ว	ราชาปรากฏ	อันจะกล่าวบท
	ไรที่พึงพา ฯ	
ครานั้นกษัตรา	วิมลราชา	ตรัสกับองค์อัคร
พระมเหสี	สตรีร่วมรัก	เข้ามาที่พัก
	จึงตรัสกับนาง ฯ	
โอรานางเทวี	เป็นยอดสตรี	เมียมิ่งเสนาหา
ปรารถนาบุตร	ปรากฏเห็นชัด	หากได้บุตรชาย
	งามสง่าเหลือล้น ฯ	
ข้าจะให้ครอง	ประเพณีสนอง	ข้าจะแต่งตั้ง
ให้เป็นจอมเจ้า	ไอศูรย์ราชย์รัฐ	ครองราชย์สมบัติ
	บริบูรณ์สืบไป ฯ	
มเหสีทั้งสอง	เป็นยอดแห่งสตรี	ก้มกราบศิรสา
กราบถวายบังคม	กรพระนมไหว้	แล้วจึงยাত্রา
	ไปยังลำเนา ฯ	
ประดับดอกไม้	คันธมาลา	เทียนธูปแถวไป
ถวายพระศาสดา	รักษาศีลอยู่	มิให้เศร้าหมอง
	หม่นในมลทิน ฯ	
เจริญเมตตา	ปฏิบัติภาวนา	ขอบุตรประไพ

ให้ได้ตั้งปอง	ที่มาดหมายไว้	ปรารภนาทุกวัน
	ไม่ขาดเลยหนา ฯ	
เหตุแต่เดชะ	บุญบารมีพระ	จันทเวีย
สั่นสะเทือนถึง	มณฑลอาสนา	หินรัตนศิลา
	แห่งพระอมรินทร์ ฯ	
จะทนไม่ได้	เป็นอัศจรรย์จริง	ร้อนรุ่มไม่เกรง
องค์พระอินทรา	จินดาเห็นแจ้ง	นั้นมีเหตุเอง
	คงไม่หรรษา ฯ	
แล้วองค์เทวินทร์	ทิพเนตรนรินทร์	เปิดทิพจักขา
เนตรทั้งหนึ่งพันดวง	มายังมนุสสา	ชมพู่ทวิปา
	ปรากฏเห็นนาง ฯ	
ยิ่งยวดปฏิบัติ	ภาวณาลำเคี้ยว	ถือศีลขบอุตร
ชัดเจนแล้วหนา	อินทราได้เห็น	ว่านางมั่งมั่ง
	นางจันทเทวี ฯ	
นอบน้อมอุทิศ	ให้ได้บุตรา	พิสุทธิ์พิสัย
ตอนนี้พึงทำ	สมสร้างบารมี	นางจันทเทวี
	ได้ตั้งปรารภนา ฯ	
พระอินทร์พิจารณา	ครบถ้วนประการ	ในคราวนั้นนา
จึงเสด็จไปยัง	วิมานพระมหา	หน่อพระศาสดา
	พงศาโพธิสัตว์ ฯ	
อัญเชิญพระองค์	ให้เสด็จจากลง	วิมานปรากฏ
มายังอุทร	บวรสถิริรัตน์	พระโพธิสัตว์
	รับคำอัญเชิญ ฯ	
ละทิ้งสวรคา	ปราสาทโสภา	ทิพย์อาภรณ์
เมื่อยมอมมายัง	ปฏิสนธิ	มณฑลอุทร
	นางจันทเทวี ฯ	
ส่วนนางฉันทา	มิได้รักษา	สร้างบารมี
นางนำดอกไม้	หมากพลุกี้ดี	ไปบูชาพลี
	น้อมนบพระไท่ ฯ	
แล้วนางวันทา	ท้าวทั้งทเวา	มีฤทธิ์เกริกไกร
นางอธิษฐาน	บอกกล่าวปราศรัย	กับพระไท่ใหญ่

เหมือนเห็นจำปา	มีกิ่งสาขา	โน้มมาถึงมือ
ข้าเก็บดอกไม้	จำปานั้นหนา	เอามาโอบไว้
	ในอุราพลัน ฯ	
มีกลิ่นขจรขจาย	หอมฟุ้งไปไกล	ร่างกายข้านี้
ตั้งลูกเป็นชาย	บริสุทธิ์ผุดผ่อง	ปรากฏชัดแล้ว
	ไม่คลาดเลยหนา ฯ	
อันดับต่อมา	ทรงตรัสว่า	จันท์เหวีย
ส่วนเจ้านั้นละ	ได้เห็นมหา	นิมิตอะไรบ้าง
	อย่าปิดบังเลย ฯ	
นางจันท์เหวีย	ถวายวรรณทา	ทูลองค์กษัตรา
ข้าแต่พระบาท	นฤนาถเอย	ข้าได้ฝันแล้ว
	จึงได้มีกรรม ฯ	
เห็นพระราหู	คาบพระจันทร์	มาให้ถึงมือ
ข้าจึงรับไว้	พระจันทร์สว่างไสว	ในกาลครานั้น
	ดีใจนักหนา ฯ	
ดวงพระจันทร์	รัศมีไสถน	วิจิตรโสภา
เมฆลอยอากาศ	เวหาเมฆา	ความมืดนั้นปรา-
	กฏกาลนั้นเทอญ ฯ	
เหมือนตัวข้าพรา	จากออกขจายขจัด	จากพระองค์เทอญ
พระจันทร์นั้น	หายจากมือไป	เหมือนข้าเฝ้ารอ
	โศกพระจันทร์ ฯ	
ร้อนรุ่มอุรา	แสบริอนนักหนา	ลัมทับพระมหา
ปฐพีสลับ	สูญสิ้นชีวิต	กษัยชนมา
	ชีวิตสูญหมด ฯ	
ดังพระราหู	เอาพระจันทร์	มาให้ข้าคืน
ข้าพ้นทันใด	มีชีวิตขึ้น	อยู่มาเป็นนิตย์
	ช่างอัศจรรย์แท้ ฯ	
ข้าแต่มหากษัตรา	ฝันของข้าหนา	อัศจรรย์นัก
เกรงลูกข้าเกิด	กำเนิดในครา	หรือว่าได้ลูก
	ข้าได้เป็นแม่ ฯ	
กราบทูลความจริง	หวังโดยจำเพาะ	จำพวกแห่งมหา

นิมิตมีจริง	ขอพระทรงโปรด	ทราบพระหทัย
	ทุกประการเถิด ฯ	
ทรงฟังมเหสี	ได้ทูลเรื่องราว	นิมิตครบถ้วน
พิลาปล้นพัน	กับนางเสนาหา	สงสารนักเทอญ
	แทบกษัยชนมา ฯ	
แล้วพระทรงโอบ	ทะนุถนอมแนบชิด	พระอัครชายา
พุดจาพลอบโยน	ไมตรีเสนาหา	มิให้นางเป็น
	ทุกข์โศมนัสเลย ฯ	
พระราชาราช	ให้เรียกโหรา	ได้มาถึงแล้ว
ทำนายนิมิต	มิให้บกพร่อง	ตรัสว่าโหรเอ๋ย
	ทำนายฝันเถิด ฯ	
โหรทำนาย	ทูลกษัตริย์พรรณราย	ว่าอัครชายา
ทรงพระสุบิน	ในวันนี้หนา	ซึ่งโดยโหรา
	สิริสวัสดิ ฯ	
ฝันเห็นพระราหู	คาบพระจันทร์ทรา	มาให้มเหสี
นั่นคือเทวดา	อยู่บนสวรรค์	ลงมาจุติ
	ปฏิสนธิ ฯ	
ในพระอุทร	หญิงรัตนบวร	ประเสริฐบริสุทธิ์
ส่วนราชโอรส	เป็นชายปรากฏ	จะได้พันที่
	ครองประเพณี ฯ	
เสวยราชสมบัติ	แทนพระกษัตรา	ไอศวรรย์ธิปไตย
ทรงทศพิศ	ราชธรรมวิธี	เกลิงบุญบารมี
	ยิ่งกว่าพระองค์ ฯ	
สมเด็จพระราชา	ฟังคำโหรา	ได้ทนายมานั้น
ว่าพระราชบุตร	บริสุทธิ์ได้ทรง	ครองราชย์แทนไป
	บุญบารมียิ่งใหญ่ ฯ	
พระดำริยินดี	โสมนัสสาทร	ตื้นตันพระทัย
ที่โหรทายมา	ดังปรารถนาไว้	ดีใจเหลือล้น
	เกินจะอุปมา ฯ	
ทรงให้รางวัล	โหราเร็วพลัน	ประดับประดา
เพื่อจะรับขวัญ	นางที่ครรภ์มา	แล้วให้รักษา

ครรภ์นั้นทันที ฯ
 ในกาลนั้น ส่วนนางฉันทา บรรทมราตรี
 หลับถึงกลางดึก นางตื่นทันใด ครุ่นคิดเรื่องราว
 ไม่สบายจินดา ฯ
 นาคคิดรำพึง เรื่องโดยถ้วนถี่ ในหฤทยา
 โอ! ข้านี้หมอง แต่เมื่อวานหนา จันท์เพเวีย
 กราบทูลมหากษัตริย์ ฯ
 เรื่องราวความฝัน นางเข้าใจสิ้น ในหฤทยา
 ให้เรียกโหรา ทายว่าแน่แท้ จันท์เพเวีย
 ในท้องนางนั้น ฯ
 เป็นชายของอาจ จะได้เสวยราชย์ ประเพณีจริง
 และมีฤทธิ บุญบารมีมาก มหิมาเกรียงไกร
 ไม่มีใครเทียม ฯ
 ให้รำลือไป ข้าเอ๋ยควรอาย อะไรรนอข้าเอ๋ย
 ลูกข้าทันทาย ทำนายไปแล้ว เป็นหญิงแน่แท้
 ไม่เสมอเท่าเขาเลย ฯ
 ถ้าในความคิด ข้านี้ครุ่นคิด ในจิตจินดา
 ไม่ควรอยู่รอด เป็นมนุษย์เลยหนา ควรจะตายไป
 ดีกว่ามีชีวิต ฯ
 ดั่งหนึ่งข้าคิด กรรมเก่าแต่อดีต มีให้หมองเศร้า
 ลูกข้าเกิดเป็น ชายปรากฏควร แทนพระจอมเจ้า
 พระวรบิดา ฯ
 นางนาถเป็นทุกข์ บรรทมไม่สุข สบายเลยนา
 จนถึงรุ่งเช้า หวนไหวอุรา ครุ่นคิดจินดา
 หนักหน่วงไม่คลาย ฯ
 คิดได้เช่นนี้ ควรทำเช่นไร จะได้จัดขจาย
 นางจันท์เพเวี มเหสีอันตราย แล้วจะง่ายตาย
 ให้ลูกข้าแทน ฯ
 ข้าจ้างแม่ मद หมอไหนเก่งกาจ ได้ดั่งตั้งใจ
 ให้ทำนางนาถ สลักขยไปปล้น สมดั่งมุ่งมาด
 ปรารถนาไว้ ฯ

หากนางไม่กษัย	ข้าไม่ปราษัย	อุบายมายา
ให้มหากษัตริย์โกรธ	พิโรธโทษา	ขับไล่นางนา
	ออกจากมณฑล ฯ	
แล้วข้าจะเรียน	เสน่ห์และวิชา	มนต์มายากล
ให้ทรงหลงรัก	แต่ข้าคนเดียว	แล้วจะยกย่อง
	เป็นมเหสีใหญ่ ฯ	
คณานับประการ	และหญิงดงาม	บริพาพระสนม
ให้ลูกข้ามี	จักได้เป็นใหญ่	ได้เสวยราชย์
	สมบัติเกรียงไกร ฯ	
ส่วนนางฉันทา	ดำริคิดความ	ประการนี้ไว้
ออกไปกล่าวต้าน	รวดเร็วทันใด	แล้วเรียกสาวใช้
	ข้าผู้ซิดใกล้ ฯ	
ใครจะวานใช้	สิ่งที่คิดไว้	ให้ได้ตั้งใจ
จึงกล่าวแก่นาง	ด้วยเหตุในจิต	นางเอ๋ยข้าคิด
	ในกาลนี้นั้น ฯ	
พระบาทยศวรี-	มลราชธิดี	ทรงสนพระทัย
นางจันทเทวี	มเหสียิ่งนัก	นางมีกรรมมา
	ในท้องนางนั้น ฯ	
โอรสหายเป็นชาย	จะมียศศักดิ์	ได้เสวยราชย์แท้
ลูกข้าเป็นหญิง	หาเป็นชายไม่	ยศด้อยน้อยศักดิ์
	ไม่เท่าลูกเขา ฯ	
ฉะนั้นแล้วเจ้าจง	ไปแสวงหาเขา	เร็วรีเถิดหนา
หาหม่อมแม่มด	ผู้เก่งกาจมา	ปิดบังไว้เลย
	เราจะจ้างวาน ฯ	
ให้ทำนางจันท-	เทวีให้สิ้น	กษัยตั้งใจปอง
ชีวิตอันตราย	ขจัดขจายไปพลัน	เจ้าจงเร็วไว
	ไปทำตามที ฯ	
อันนางข้าใช้	ฟังคำมเหสี	ว่าวานใช้ซึ่ง
ประการทั้งนี้	ฉะนั้นแล้วหนา	นางจึงกราบลา
	ออกไปทันที ฯ	
แสวงหาทุกที่	ทั่วทุกท้องที่	ตามที่คิดไว้

บ้านเล็กเมืองใหญ่	นิคมชนบท	ให้เห็นปรากฏ
	ดั่งจิตปรารถนา ฯ	
จึงมาพาลพบ	ได้ประสบเจอ	ยายเฒ่าเสมอ
รู้กลมนตรา	วังวนวิชา	ศาสตร์ศิลป์มายา
	เก่งกาจกว่าใคร ฯ	
ด้วยว่าจักใช้	หมายให้กระทำ	ชีวิตดับภัย
ให้บ้าให้เกลียด	เจนจบกว่าใคร	ให้หลงรักไป
	สมตั้งใจจินต์ ฯ	
นางจึงเข้าไป	ที่ยายเฒ่าอยู่	เข้าไปข้างใน
เชิญยายเข้าไป	ภายในบ้านสวด	มีงานงานใช้
	จึงมาหายาย ฯ	
ยายเฒ่าเร็วรี	เข้าไปแล้วกล่าว	นางมาทำไม
ส่วนนางทาสี	วจีแซมซ้อย	เมื่อได้พบยาย
	ดีใจล้มเหลือ ฯ	
ด้วยนางเทวี	ฉันทามเหสี	เหนือเกล้าศिरสา
ใช้ตัวข้านี้	มาหาท่านยาย	ขอเชิญทันที
	เข้าเฝ้านางเถิด ฯ	
อย่าได้ข้านาน	ประมาทพลาดพลั้ง	ไปตามครรลอง
ถึงตามกำหนด	คำสั่งนางเทวี	คงรำพึงหา
	ร่ายย่นี้นา ฯ	
เสมอพาฟางนาง	กล่าวให้รีบเร่ง	ยายเฒ่าเข้าไ
เดินทางเร็วพลัน	เพื่อมเหสีนั้น	ส่วนนางนั้นหนา
	พยายเข้าวัง ฯ	
ในวังจรจรัล	ขึ้นบนมณเฑียร	มณฑลลำน
ยังห้องบรรทม	ห้องสราญแห่งนาง	เห็นยายเข้าไป
	นางดีใจยิ่ง ฯ	
นางฉันทาจึง	สรวลพาลกล่าว	ยายเอ๋ยวันนี้
เข้าได้ประสบ	ยายในที่นี้	ข้าดีใจนัก
	กับยายเหลือล้น ฯ	
เสมอหนึ่งตัวข้า	พบบิดามารดา	พินมาจากดิน
ยายเอ๋ยข้ารู้	ข่าวคราวเหล่านี้	ด้วยเขาเล่าลือ

บอกกล่าวแก่ข้า ฯ
 ว่ายายนี้เก่ง
 จริงแท้หรือไม่
 กิจกลจำเพาะ
 เห็นจริงอย่างไร
 ตามความสัตย์จริง ฯ
 ยายเฒ่าเจนจบ
 ข้าแต่แม่เหสี
 มายาถ้วนครบ
 สรรพศาสตร์ทั้งหมด
 นางจึงตอบกลับ
 ข้ารู้หลายอย่าง
 มิได้มุสา ฯ
 หากว่าพระองค์
 ให้พระองค์หา
 มิทรงเชื่อไซ้
 ซึ่งเข้าสารมา
 เกรงข้ามุสา
 จักได้สำแดง
 ให้แจ้งปรากฏ ฯ
 นางจึงให้หา
 กำไว้ในมือ
 ข้าวสารนั้นมา
 ร่ายมนต์คาถา
 เสด็จธำจกลอง
 ข้าวสารในนั้น
 แดกหมดในมือ ฯ
 แล้วร่ายมนต์อีก
 ยายโอ้อวดว่า
 จึงกลับมาเต็ม
 มนต์มายานี้
 มือที่กำไว้
 เข้มหลังนักหนา
 ขอทรงทราบเถิด ฯ
 หากแม่นกษัตริ
 ข้าจะช่วยเหลือ
 ปราบปรามอันใด
 อาสานี้เอง
 ให้ได้ตั้งปอง
 ได้ตั้งหมายมาด
 อย่าหวั่นพระทัย ฯ
 หากแม่นพระองค์
 ให้รักก็รัก
 จิตนั้นประสงค์
 รักกว่าสิ่งใด
 ให้เกลียดก็เกลียด
 ให้บ้ำก็บ้ำ
 ให้ตายก็ได้ ฯ
 ตามแต่จินดา
 ทำตามประสงค์
 พระองค์ปรารถนา
 พระองค์ไม่พลาด
 ข้าขอโอกาส
 ขออย่าได้มี
 ส่วนนางฉันทา
 ดีใจนักหนา
 กังขาอะไร ฯ
 ฟังคำเสมา
 ตรัสวายเอ๋ย
 ตั้งใจตั้งนั้น
 ข้าแจ่มแจ้งแล้ว
 ด้วยตาข้านี้ ฯ
 ข้าจะพึงพา
 ให้ข่มเหสี
 ให้ทำพระมหา
 จันเทวินัน
 กษัตราสวามี
 แล้วให้พระองค์
 รักข้าเพียงสิ้น ฯ

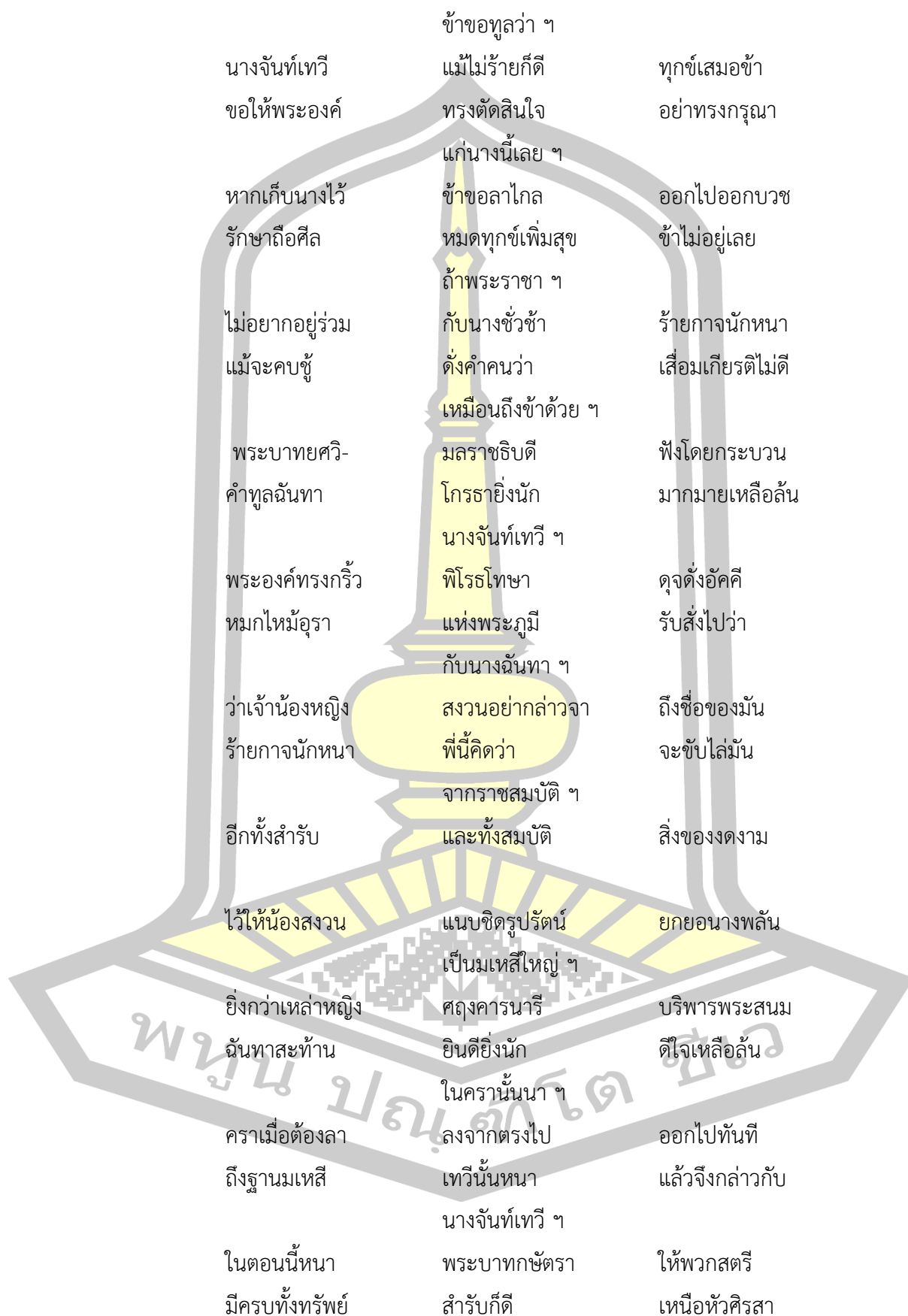
ห้ามมีมาเทียบ	ไปหลงรักใคร่	พระสนมอื่นใด
หากทำสำเร็จ	ในกิจกลไป	บริบูรณ์ไซ้
	ตั้งใจปรารณา ฯ	
ข้าให้รางวัล	ให้ยายครบครัน	มีแต่สิ่งดี
หนึ่งแสนตำลึง	และให้ศักดา	ยายอย่าสงกา
	กังขาเลยหนา ฯ	
ในกาลนั้นหนา	ยายเฒ่าจัญไร	ขัดสนสินทรัพย์
รู้ว่าจะให้	ของพิงหมายไว้	สิ่งของหลายอย่าง
	ดีใจเหลือล้น ฯ	
เร่งรีบเร็วไร	ชั้นรับอาสา	ซึ่งองค์มเหสี
ให้รางวัลใหญ่	ปีติจินดา	เห็นผิดเป็นถูก
	เสียยิ่งกระไร ฯ	
ตั้งแต่นี้ไป	องค์พระราชา	จะมีพระทัย
ซังมเหสีใหญ่	ไม่คิดอาลัย	ทรงสบพระทัย
	แต่นางฉันทา ฯ	
ไม่ให้มีหมอง	ให้เคืองขัดสน	แม้แต่น้อยนิด
ในกาลสมัย	วันหนึ่งชายา	พระอัक्रमหา
	มเหสีเป็นใหญ่ ฯ	
ตกแต่งพระองค์	เสร็จสรรพไม่พวง	กษัตริ์อุดม
อยู่ในท่ามกลาง	บริวารพระสนม	ห้อมล้อมใกล้ชิด
	ไปเฝ้ากษัตรา ฯ	
องค์พระมหากษัตริย์	ไม่มีบัดพิพัทธ์	รักใคร่นางหนา
พระองค์ไม่แล	ไม่เหลียวเนตรา	ทอดยังชายา
	อัक्रमเหสี ฯ	
ข้าแต่พระบาท	ณ กาลบัดนี้	สมเด็จพระจักรี
เหตุต้องมนตรา	กลมายาสตรี	เสมธออัปรีย์
	ไม่อาจทนได้ ฯ	
ทุกวันพระองค์	ในพระหฤทัย	หลงใหลงวงวย
ไม่ควรเลยหนา	พระองค์ดำนาง	ไม่ควรมาถึง
	ดีแล้วด่าด้วย ฯ	
สมเด็จพระมเหสี	ไม่ถือโทษอะไร	มลทินมาต้อง

ไม่พิจารณา	โศสาก่นาง	ไม่ปรานีเลย
	แม้แต่หน่วยนิด ๆ	
แล้วจึงขับไล่	มูสาแก่ข้า	ไม่รู้เรื่องอะไร
พบเจอชายทั่วไป	อาลัยนักรหนา	ไม่คิดว่าข้า
	นั้นเป็นสวามี ๆ	
ทุกวันนี้หนา	มันคงสุขใจ	มาเฝ้าครั้งคราว
คงไม่สุขใจ	หายหน้าหายตา	อ้างว่ามีครรรภ์
	ในท้องนั้นหนา ๆ	
ไม่ใช่ลูกข้า	คงเป็นลูกรัก	ของชูรักมัน
ยลข้าหลงรัก	ในนางฉันทา	มาใกล้ชิดข้า
	ให้หลงรักด้วย ๆ	
ต่อว่ารำลึก	มากมายหนักหนา	เกรี้ยวโกรธยิ่งนัก
ผลักนางเทวี	ตกจากแคร่ด้วย	นางไม่ถือสา
	ไม่ให้ส่งสาร ๆ	
ส่วนนางฉันทา	เห็นกษัตริย์โกรธา	ผลักนางหญิงรัตน์
ตกลงแล้วหนา	ฉันทาดีใจ	ยุยงมหากษัตริย์
	กำจัดชាយา ๆ	
ข้าแต่มหากษัตริย์	ความผิดใหญ่หลวง	ทรงทราบจากไหน
อันตัวข้านี้	เป็นหญิงเช่นกัน	รับรู้แล้วหนา
	เต็มในดวงใจ ๆ	
จะทูลกษัตรา	ให้โกรธเกลียดกัน	แตกหักกับนาง
ห้ามให้เป็นใหญ่	ทุกวันนี้ข้า	ยิ่งจะปราศรัย
	ปรนนิบัติไม่ขัด ๆ	
ให้ได้เกษมศานต์	รู้วามมี	ชูรักแล้วนา
เสื่อมเสี้ยพระเกียรติ	มาถึงพระองค์	หากเป็นเช่นนั้น
	อับอายไปทั่ว ๆ	
ครานั้นกษัตริ	นางจันทเทวี	หลั่งน้ำเนตรา
กราบถวายบังคม	ประณมทูลว่า	ข้าแต่กษัตรา
	จอมเจ้าข้าเอ๋ย ๆ	
ขอทรงเมตตา	ข้าผิดมิโทษ	ประการใด
ของจงชี้แจง	แอบมีชู้แล้ว	ทรงทราบองค์เอง

	หรือใครทูลมา ฯ	
เมื่อข้ายังเด็ก	สิบปีปลายมา	เรียกพรหมจารีรัตน์
พระองค์ทรงนำ	เข้ามาแล้วหนา	ยกย่องตัวข้า
	เป็นอัศรมเหสี ฯ	
ข้านี้รักจริง	ในพระองค์ยิ่ง	เป็นปกติจิต
ไม่เคยลดน้อย	คิดขบถสวามี	พระมงกุฎศิรา
	เที่ยงแท้ปรากฏ ฯ	
จะมีคนใด	เข้าใจว่าข้า	คบชู้ทรยศ
นำฉนให้คิด	เห็นโดยปรากฏ	ข้าขอพิสูจน์
	ดำเนินด้วยกัน ฯ	
ถ้าหากปราศ	พ่ายแพ้แล้วไซ้	ของค์กษัตรา
ทรงให้ประหาร	ข้าโดยเร็วพลัน	อย่าได้สงสัย
	เช่นนี้เลยหนา ฯ	
ในครานั้นหนา	อันนางฉันทา	เหวี่ยง
ฟังมเหสีใหญ่	จึงทูลตอบได้	หมดทุกประการ
	เช่นนั้นแล้วหนา ฯ	
ฉันทาตบมือ	หัวเราะดังลั่น	อีกทั้งบริวาร
ฉันทาเอ่ยกล่าว	ถ้านางปรารถนา	ดำเนินเช่นนั้น
	ช่างนำหวาดกลัว ฯ	
หากนางประสงค์	ตั้งมั่นว่าตรง	ดำเนินเช่นนั้น
ข้าอยากจะทำ	ประสบพบเห็น	ว่านางนาถนี้
	ให้เห็นชัดแจ้ง ฯ	
ถ้าหากตัวข้า	ปราศแพ้	ตายตามคาได้
หากนางนั้นแพ้	ความจริงปรากฏ	จะประหารตามบท
	อย่าได้ปราณี ฯ	
ครานั้นกษัตรา	ฟังคำฉันทา	รับรองไว้ความ
ประกวดประกัน	นางจันทเทวี	ยิ่งจะโกรธา
	มโหฬารมากล้น ฯ	
ทรงจับพระขรรค์	ถือในพระกร	ลุกขึ้นขับไล่
จะจับนางนาถ	วิวาทโกรธไกร	นางหวนตกใจ
	ไม่อาจทนได้ ฯ	

กลัวพระองค์ฆ่า	นางจิ้งจอก	เร็วรีตรงไป
ยังพระมณฑล	นางอยู่ข้างนอก	ขึ้นจรเข้าไป
	บรรทมอนิจจา ฯ	
นางนางสังเวช	อนาถครุ่นคิด	ชีวิตของตน
นางยกพระกร	ทุบตีอุรา	แสนร้อนในทรวง
	คร่ำครวญกรรแสง ฯ	
โอดัวอาเอ๋ย	เหตุแห่งเป็นหญิง	ตามท่านกำหนด
ปิดบังอรรถคดี	อัปรีyamาแถลง	ให้รำลือแสดง
	ควรตายให้พ้น ฯ	
เหตุข้ากลัวพระ	เกรี้ยวโกรธมานะ	อำนาจมहिมา
ไม่อาจทูลทัด	ตามกฎกล่าวว่	ไม่พิจารณา
	เป็นผิดถูกเลย ฯ	
แม่เรื่องของข้า	จะถูกปานใด	ไม่มีใครเลย
จะพึงในจิต	จริตข้าเอ๋ย	กษัตราพรณราย
	ล้วนว่าผิดเทอญ ฯ	
ธรรมดาสตรี	ไม่มีฤทธิ์	อานุภาพใด
ท่านจะสังหาร	ให้ตายพ้นไป	จะกล่าวสิ่งใด
	ไม่ได้เลยนา ฯ	
โอ! ตัวข้าเอ๋ย	คิดลวนไปเฮย	ไร้ญาติวงศ์
คงจะต้องเจ็บ	ในกาลนี้	มีแต่กษัตรา
	พึงพาพ้นผ่าน ฯ	
แต่ในตอนนี้	พระองค์ซึ่งข้า	ไม่คิดเสนาหา
เห็นข้าขึ้นไป	เข้าเฝ้าท่านแล้ว	พระองค์ทำเฉย
	พระพักตร์บึ้งตึง ฯ	
ข้าเข้าใจชัด	หากพระองค์โกรธ	ในกาลนานแล้ว
ทั้งนางฉันทา	แปรเปลี่ยนให้โทษ	ข้ามากนักหนา
	จะให้ข้าเกษีย ฯ	
โอ! นางฉันทา	อิจฉาริษา	ซึ่งข้านักหนา
เอาแต่มาฆ่า	ทูลองค์มหากษัตริย์	ให้ท่านเกรี้ยวโกรธ
	ข้าไม่หวั่นเกรง ฯ	
โอ! พระองค์ซึ่งข้า	ทำให้หลงรัก	รักแต่ฝ่ายเดียว

โอ! เหตุแต่กรรม	นายเวรเรื่องคู่	มาถึงตัวข้า
	ในครานี้หนา ฯ	
นางจันท์เทวี	หญิงผู้ประเสริฐ	ครุ่นคิดอนิจจา
สงสารตัวเอง	ร้องไห้โศกา	น้ำตาไหลหลัง
	พิลาปนักรหนา ฯ	
ครวญว่าข้าเอย	ในกาลก่อนเลย	พระมหากษัตริย์เจ้า
ทรงพระเมตตา	กรุณายิ่งนัก	แต่ในตอนนี้
	รังแกหนักหนา ฯ	
ตั้งแต่นี้	ข้าคงลำบาก	เกรงไม่เสนาหา
ควรจะตายไป	ไร้ซึ่งประโยชน์	ไม่เห็นแก่ลูก
	ให้ครรภ์นี้หนา ฯ	
โอ! ข้าอาภัพ	ควรแต่จะตาย	ให้มรณา
ได้ยลลูกสงวน	ลูกรักนิตเดียว	ทำให้อาภัพ
	แต่นี้ต่อไป ฯ	
โอ! ไม่เหลือใคร	บิดามารดา	จะเข้าใจซึ่ง
โทษข้าผิดถูก	โดยกฎชัดเจน	สิ้นสงกาใน
	กาลครั้งนี้แล้ว ฯ	
ในกาลราตรี	นางเทวีนัน	ไม่ได้เสวยเลย
ไม่ได้บรรทม	ว่าวุ่นนักหนา	กลัวเขาหมายปอง
	ถึงพระชนมา ฯ	
นางร้องถึงเข้า	ครวญคร่ำโศกา	หาไดอุปมา
กายแทบสลาย	ไม่ได้นิทรา	อนาถสงสาร
	สุดจะบรรยาย ฯ	
ในเช้าวันนั้น	อันนางฉันทา	ประดับร่างกาย
ไปเฝ้าราชา	กษัตริย์พรณราย	เห็นแล้วสบาย
	ไหวหวั่นหทัย ฯ	
เหตุหม้ออาคม	เวทย์มนต์มายา	ฉันทานั้นหนา
ไม่อาจทนได้	ทรงฤทธิ์	ยืมแยมกล่าวว่า
	น้องสงวนพี่เอย ฯ	
หันมาทางนี้	อย่าอยู่ที่ไกล	จากพี่นี้เลย
ฉันทาคะยั้น	ประณมกษัตรา	ทูลพระองค์ว่า

ให้ข้าหมดเทอญ ฯ

นางอย่าได้ขัด
เห็นนางมานะ
อย่าได้ยื้อแย่ง
กับพระองค์นั้น
จะมีโทษทัณฑ์
เจ้าจงเปิดเถิด

นางจันทเทวี
จะรีบชิงทรัพย์
ให้ข้าเอาไป ฯ

ฟังคำพูดจา
สำหรับของนาง
ฉันทกล่าวอ้าง
นางยิ่งร้อนรุ่ม

ไม่อาจะทน
ส่วนนางฉันทา
สั่นท้วทั้งองค์ ฯ

พูดกล่าวออกจาก
เห็นว่านางคง
พระโอรสพระองค์
สงบเสงี่ยมพระองค์

ฉันทายังมี
จึงรีบมุ่งตรง
ก็ตกใจกลัว ฯ

ใจอยากเอาชนะ
เข้าไปสถาน
ดีใจยิ่งนัก
บรรทมของนาง

และเครื่องประดับ
จึงรีบเอาไป
รีบทรัพย์ทันที ฯ

นางแต่งสำหรับ
ชนกลีบจนหมด
พระองค์ไม่หมอง
และขับไล่ไป

ว่านี่! นางจันท
ออกไปทันที
จงออกไปพลัน
จากวันนี้ไป

เจ้าอย่าได้อยู่
ในวังแล้วจะ
อวดอ้างเจษฎา ฯ

หากเจ้าไม่ไป
ท่านให้มาฟัน
และข้าจะอยู่
สังหารกายา

กฎในกาลนี้ ฯ

นางจันทเทวี
นาสุดจะทน
พระอัคมเหสี
ไม่ได้เลยนั้น

ได้ฟังเช่นนั้น
จึงขึ้นไปพลัน
เข้าเฝ้ากษัตรา ฯ

แล้วองค์นางนาถ
ข้าแต่พระองค์
กราบแทบพระบาท
ผู้ทรงเจษฎา

บังคมทูลว่า
ไอศูรย์ศิรสา
เหนือหัวข้าเอย ฯ

ข้าผิดอันใด
และเอาทั้งทรัพย์
พระนฤบดี
สำหรับไปหมด

ให้รับขานี้
ไม่มีเหลือเลย
ขับไล่ให้ไป ฯ

ได้โปรดพระองค์	พระกรุณาทรง	พิจารณาเถิด
ให้รู้ผิดถูก	ให้แจ้งในกฎ	หากโทษข้ามี
	ผิดจริงแล้วหนา ฯ	
ท่านให้ประหาร	ข้าตามตายกฎ	ไม่เกรงเขาวา
หากรู้ว่าผิด	ความผิดแล้วหนา	อย่าได้กรุณา
	ให้มีชีพเลย ฯ	
องค์พระบาทวิ-	มลราชธิปไตย	เห็นนางมาทูล
ทรงโกรธอยู่แล้ว	ไม่คลายเท่าละออง	ตรัสว่าเจ้าจง
	ออกไปเดี๋ยวนี้ ฯ	
ข้าจะไม่มอง	หน้าเจ้าและเคือง	โกรธควรจะพ้น
เกรงแต่ว่าลูก	ในท้องจะตาย	ข้าจึงเร่งรีบ
	ให้ไปนานา ฯ	
โยจึงขึ้นมา	โซเซเมาหา	พูดจากัดทาน
ไม่กลัวตัวกษัย	บรรลัยชนมา	เรื่องความผิดมัน
	ยิ่งจะอันตราย ฯ	
จากวันนี้หนา	เจ้าไม่ระอา	กลับมาแซ่เขื่อน
เจ้าอย่ามาทำ	ลวงลบลวงล่อ	จงออกไปไกล
	ตอนนี้ทันที ฯ	
นางฟังรับสั่ง	สมเด็จพระสุริย์	ไม่สราญตามฉบับ
ยิ่งจะพิโรธ	เกรี้ยวโกรธจึงได้	ขับไล่ไปพลัน
	ออกไปเช่นนั้น ฯ	
นางทรงจินดา	คิดพิจารณา	โดยธรรมประไพ
นางไม่ตอบ	อดทนยิ่งนัก	วิเศษวิสัย
	คิดควรปรานี ฯ	
นางว่าโอ! เรื่อง-	ราวแต่ปรัม-	ปราชาติ
เหตุบุญได้สร้าง	บารมีก็ดี	กับพระจักรี
	เหนือหัวศิรสา ฯ	
จึงบริบูรณ์ได้	ร่วมราชย์ร่วมสถาน	กับพระราชา
ตอนนี้บุญนั้น	หมดสิ้นแล้วหนา	หมดบุญเมื่อครา
	ในตอนนี้เทอญ ฯ	
แล้วพระองค์มี	หทัยไม่ศานต์	เกรี้ยวโกรธยิ่งนัก

ขับไล่น้องเป็น	ภริยาแล้วเทอญ	คนใดหมายปอง
	ให้แตกแยกกัน ฯ	
ทุกวันนี้หนา	ได้ร่วมเสนาหา	รักองค์เหนือหัว
พระองค์เมตตา	กรุณาอย่างยิ่ง	ตอนนี้พระทรงชัย
	ขับไล่ข้าแล้ว ฯ	
ข้าถวายบังคม	พระองค์อุดม	กราบลาท่านแล้ว
ไปตามเวรอา	ไม่ว่าอะไรเลย	จากวันนี้ไป
	ไม่เห็นพักตรา ฯ	
ข้าขอตอนเกิด	เมื่อครากำเนิด	กำหนดครบบครา
ให้ได้พาลพบ	ร่วมมิตรเสนาหา	กับพระราชา
	อย่าคลาดคลาเทอญ ฯ	
ข้าขอพรจาก	สมเด็จพระจักรี	กษัตริราช
ให้มีชนมา	ปรารภนาหมายปอง	เห็นลูกของข้า
	ในครรภนี้หนา ฯ	

บทกวีขงคลีลา

ครานั้นนางจึงยาตรา	นางนาถโสกา	โสภาสตรี ฯ
เรียกขานก้านัลลัน	ใส่พระเกศี	ประเสริฐผ่องใส ฯ
พระองค์นางทรงโสกา	ปลอมแปลงพระองค์	ไม่ให้ใครรู้ ฯ
บวรจำเพาะ	ศิรสาโสภณ	น้อมถวายบังคม ฯ
ทำปฏิบัติอุดม	โอรสองค์ประณม	ครวญทรงกรรแสง ฯ
สะอื้นอาลัยยิ่งนัก	พระโอรสลูกแล้วแถลง	ว่าโอ! บุตรรัตน์ ฯ
กำสรดทุกตะนักหนา	แม่ต้องพลัดพราก	จากชนกเจ้า ฯ
เมื่อนางจะก้าวยาตรา	ในตอนเช้าวันนี้	พวกหญิงทั้งหลาย ฯ
พระสนมแม่นมคุณเท่า	หญิงการกรมงาน	ต่างเศร้าโศกา ฯ
ต่างร่ำไห้เศร้าในอุรา	แล้วร้องไปว่า	เหนือหัวข้าเอย ฯ
เหนือหัวประไพผ่องใส	ไม่เคยผิดเลย	เหตุใดเป็นเช่นนี้ ฯ
ทั้งหญิงวรกัญญา	ต่างสรรเสริญว่า	เหนือหัวมีบุญ
สำรวมบริสุทธิ์เหลือล้น	เหนือหัวมีคุณ	เลี้ยงดูพวกเรา ฯ
เป็นแม่พรรณรายยิ่งนัก	เลี้ยงดูรักษา	พวกสนมกรมงาน ฯ
โอ! เหนือหัวข้าจากวัน	นี้จะลำบาก	ไร้ที่พึ่งพา ฯ

คนใดจะเป็นที่พึ่ง	รักษาเราตั้งท่าน	เหนือหัวศิรสา ฯ
ฉันทานางนั้นเดียรถีย์	ให้โทษเทวี	ตามแต่ฉันทา ฯ
ขับไล่เอกองค์น้องยา	ออกจากปราสาท	สาทสวรค์จามไชรั ฯ
ให้จัดพลัดพรากออกไป	สตรีรัตนประไพ	ไปอยู่เอกรา ฯ
ให้ษัตริรัตน์ผ่องใส	เมื่อยังเยาว์วัย	ขอพรพรรณราย ฯ
ให้ได้สุขสานต์สบาย	บริบูรณ์พรรณราย	พระชมมียินนาน ฯ
พวกหญิงพุดจามารวม	ต่างคร่ำครวญ	ยินเสียงระงม ฯ
ทั่วทั้งในวังอื้ออึง	ร้องไห้ระงม	สงสารนางหนา ฯ
สงสารอาลัยทุกคน	สงสารวรรณาถ	อนาถนักหนา ฯ
มเหสีเทวีประไพ	แสนโศกอาลัย	ห้วงหาไปมา ฯ
ตระกูลยอดมิ่งเสนหา	แสนเศร้าโศกา	ทั้งหมดนั้นนา ฯ
หญ่ทัยตรมในพงศา	แล้วจึงตรัสว่า	นางทั้งหมดเอ๋ย ฯ
เจ้าอย่าครวญร้องโศกเลย	เจ้าจงผ่อนคลาย	สบายทุกชนี่ ฯ
อย่าคร่ำครวญร้องโศกเลย	อย่าได้สงสาร	อาลัยข้าเลย ฯ
เหตุการณ์เก่าได้นำพา	วิบากนี้ไซ้	จะว่าอะไรได้ ฯ
สมทำกรรมแต่บุราณ	ข้านี้คงได้	เบียดเบียนเขาหนา ฯ
นางรับสั่งบอกกล่าวทั่ว	ทั้งนางแล้วออก	จรจากปราสาท ฯ
เมื่อนางจะย่างพระบาท	ลงจากปราสาท	เหยียบบนธรณี ฯ
ลั่นสะเทือนทั้งธรณี	บัวทองผุดขึ้นพลัน	เท่าล้อราชรถ ฯ
รองบาทนางนาถปรากฏ	ลีลาทุดตะ	เพียงพระองค์เดียว ฯ
น้ำพระเนตรไหลเป็นสาย	แทบจะเป็นบ้า	ไม่พระสมประดี ฯ
นางทรงพระกรแสงหนัก	เศร้าโศกโศกานัก	สลดทั้งพระพักตร์ ฯ
ลีลายาตราไหลหลัง	ตามทางไม่อึก	ทุกข์พระหญ่ทัย ฯ
ในกาลนางนาถผ่องใส	จากออกแล้วนั้น	ทางหลังนั้นหนา ฯ
ฉันทาจอมมหาธิยา	ได้รู้ชัดว่า	นางออกไปแล้ว ฯ
ยินดีสาทรล้นพัน	จะไม่อยู่เลย	ขึ้นบนปราสาท
สถานสถิตสมบัตินางนาถ	ฉันทาแท่นงาม	แล้วขึ้นชมว่า ฯ
โอ! คุณอนันต์เสมธา	ในตอนนี้นี่หนา	พระองค์ขับไล่แล้ว ฯ
อนรรฆคุณท่านยายเอ๋ย	ไม่มีใครเทียมเลย	เสมอแม่ข้านี้ ฯ
โอ! คุณของยายมากล้น	เถกิงเกียรติยศไกร	ไม่เท่าเลยหนา ฯ
แล้วใช้คนเรียกเสมธา	มาถึงแล้วหนา	ให้ทองปรากฏ ฯ

ซังทองหนึ่งแสนกำหนด	ให้ตั้งสมมุติ	ไม่คลาดเลยนา ฯ
นางเผ่าดีใจมากเพราะมัน	ยากจนไร้ทรัพย์	กินเข้าขาดค่า ฯ
เมื่อได้ทองมาแล้วอาจ	ซื้อขายไม่ขาด	อดอยากเลยเทอญ ฯ
ไถ่ทาสหญิงสาวบ้างด้วย	ซังสารมาพร้อม	เกวียนและโคอีก ฯ
จอมคิดริษยาไร้จรรยา	รู้จักกลกระทำ	เป็นแม่ฉันทเดียว ฯ
ขึ้นลงดำเกิงกายา	อีกทั้งแครงครา	ล้วนติดดาวราย ฯ
เบิกบังทั้งร่มขยาย	นางเผ่าจิตร้าย	ดั่งเปรตนรก ฯ
ส่วนพระมเหสีทนทุกข์	วนเวียนตามโคก	ยากอย่างยาดรา ฯ
แสนจะเจ็บปวดบาทา	แลควรจะสง-	สารนางนักเทอญ ฯ
เพราะไม่เคยยาดราเลย	เคยแต่สุขสบาย	กับราชสมบัติ ฯ
นางแสนเป็นทุกข์นัก	เพราะต้องพลัดพราก	จากพระราชฐาน ฯ
ออกจากสวามิฉันมี	ครรภ์ควรคิดก้าวไป	แสนจะเหนื่อยหน่าย ฯ
พระพักตร์สะอื้นรันท	เป็นทุกข์ทั้งสิ้น	จึงยังยาดรา ฯ
จากฐานวิมานปรางปรา-	สาทมสง่า	เย็นถึงที่แห่งหนึ่ง ฯ
เห็นกระท่อมช่วยแก้อาสัญ	ยายเผ่ายากจน	ขอสาราญองค์ ฯ

บทกาคติ

ครานั้นยายเผ่า	เห็นกายนางขัด	ยศศักดิ์ช่างสม
กอปรกัลยาณี	เป็นที่ร-	มงคลทั้งองค์
	สุภาพโสภา ฯ	
ยายนั่นล่วงรู้	ทราบเหตุเรื่องราว	นางมาจากไหน
เอกาเดียวดาย	หรือว่าหลงทาง	หรือปรารถนา
	อันใดนางเอย ฯ	
ครานั้นกษัตริ	นางจันทเทวี	เข้าไปกล่าวด้าน
บอกแก่ยายนั่น	หากกล่าวจริงไม่	ช้าแต่ยายเอย
	ข้ามาแต่ไกล ฯ	
ข้าขออาศัย	บ้านของท่านยาย	อยู่กับท่านยาย
ส่วนยายลำบาก	ฟังคำพรรณราย	ช่างสบายใจนัก
	จึงกล่าวจาไป ฯ	
ขอเชิญขึ้นมา	เร็วไวอย่าช้า	เพื่อจะสุขสบาย
บ้านยายแออัด	จงอยู่ให้ได้	กษัตริ์อดทน

	ลำบากรักหนา ฯ	
นางจิ่งขึ้นไป	อาศัยอยู่นิจ	สำราญกายา
จวบจนรุ่งเช้า	นางจิ่งเดินทาง	ออกหาหักพิน
	อยู่ไปทุกวัน ฯ	
หล่อเลี้ยงชีวี	ให้เป็นปกติ	ทั้งผืนนักหนา
นางนาลำบาก	ตักยากนักหนา	แสนน่าสงสาร
	ไม่เคยเหนื่อยยาก ฯ	
ในกาลนั้นหนา	ในส่วนพระครรภ์	ของนางกำหนด
สิบเดือนพอดี	ไม่นานปรากฏ	จะประสูติบุตร
	ราชกุมาร ฯ	
นางได้จินดา	คิดพิจารณา	ครบถ้วนประการ
ว่าไอ้น้อยสงวน	แซมซ้อยตระกูล	เผ่าพงศ์เสนาหา
	ของมารดาเอ๋ย ฯ	
แม่จากสถาน	แดนทิพย์วิมาน	พระมหากษัตริย์เฮย
แม่นั้นแสนอาย	นักหนาลูกเอ๋ย	ลำบากแม่เฮย
	แสนทุกข์นักหนา ฯ	
แต่ในตอนนี้	จะประสูติเจ้า	บุตรแก้วเสนาหา
ตัวแม่กำสรด	ทนทุกข์ลำบาก	ตักยากนักหนา
	ให้เป็นเช่นนี้ ฯ	
ส่วนโพธิสัตว์	ในอุทรรัตน์	รู้ว่ามารดา
ทุกข์ในฤทัย	ตรึกในจินดา	เช่นนี้แล้วหนา
	จึงตั้งปณิธาน ฯ	
นึกในจินดา	อธิษฐานว่า	หากข้าจักได้
เป็นพระสัมพุทธ	ปรากฏชัดแจ้ง	ขอให้ตัวข้า
	ตั้งจิตจินดา ฯ	
ให้ข้ามาเกิด	สมบุญกำเนิด	เป็นมนุษย์เกิดหนา
มีหอยสังข์สุท	ปรากฏเปลือกเป็น	เกราะหุ้มกายา
	จากอุทรรัตน์ ฯ	
จวบจนเที่ยงคืน	เป็นฤกษ์ยามดี	เวลาดีนัก
นางนั้นประสูติ	พระราชบุตรรัตน์	ให้เห็นแจ้งชัด
	เป็นหอยสังข์แล ฯ	

อันมีรัศมี	เป็นดั่งมณี	รุ่งเรืองนักหนา
นางนาถโอบกอด	เปลือกก้อยเอาไว้	อุ้มไปอาบน้ำ
	นอนซิดอุรา ฯ	
นางณอนรักษา	บุตรรัตน์เสนาหา	แล้วคร่ำครวญว่า
โอ! ลูกรัตน์เอ๋ย	มิ่งเสนาหา	แม่แสนดีใจ
	กับเจ้านักหนา ฯ	
เมื่อแม้อยังเป็น	อัครชายา	สุขเสวยสมบัติ
โอ! ลูกข้านี้	สง่างามเสมอรัตน์	ดวงจิตดวงใจ
	เกิดกาลนั้นหนา ฯ	
แม่จะรักษา	ดูแลเจ้านี้	ให้ได้ตั้งใจ
จะหาแม่นม	เหล่านมเสนาหา	พี่เลี้ยงรักษา
	ไม่ให้มีหมอง ฯ	
แล้วแม่นี้จะ	เรียกเอาพระขวัญ	เจริญพรชัย
จะทำเปลทอง	ให้เจ้าได้ครอง	ให้สมเกียรติไกร
	ยินเสียงระงม ฯ	
มีทั้งป่าวด้วย	อยู่เรียงเคียงข้าง	ห้อมล้อมชิดใกล้
มีช้างและม้า	ราชรถอุดม	จะปลูกโรงมย์
	จัดแจงโอ้อ่า ฯ	
แต่ตอนนี้บุตรรัตน์	เกิดในที่สังกัด	ขัดสนเอกา
พระองค์ขับไล่	แม่ออกจากจร	พึงพาอาศัย
	ยายเฒ่านี้แล้ว ฯ	
แม่ลำบากนัก	หักฟันทุกวัน	ไม่สบายเลยนา
แม่มีแต่ตัว	กับลูกสงวนครอง	เลี้ยงดูเจ้าไป
	ตามความจนยาก ฯ	
เจ้าเคืองอันใด	หรือเจ้าเห็นแม่	ลำบากนักหนา
เจ้าจึงเกิดมา	กำเนิดมาเป็น	หอยสังข์เช่นนี้
	เพราะเหตุอันใด ฯ	
ลูกเกิดเป็นหอย-	สังข์ไม่มีหมอง	ในใจแม่นี้
แม้อยังจะรัก	เหลือล้นเสนาหา	หวังจะได้เป็น
	มนุษย์หนาเจ้าเอ๋ย ฯ	
ตั้งแต่ได้เห็น	บิดาเจ้านั้น	จนถึงวันนี้

เท่าชีวิตแม่	ไม่มีไต่ปาน	จอมขวัญแม่เอ๋ย
	แม่แสนดีใจ ฯ	
นางร้องถึงเช้า	รุ่งเช้าอาบน้ำ	องค์ไอรสา
ให้ดูหน้านม	ให้เสร็จเรียบร้อย	แล้วจึงเดินทาง
	ไปหาหักพิน ฯ	
จนถึงพฤษไพร	ยังคิดหวนไหว	ถึงลูกเสนาหา
รับหักเก็บพิน	ผูกรวมเป็นมัด	ยกทูนกลับมา
	ถึงที่ปักตน ฯ	
จึงรีบขึ้นไป	ยกบุตรกินนม	แนบชิดอุรา
เรียกเอาพระขวัญ	รำพันไปว่า	โอ! ลูกกำพรว้า
	อยู่ตัวเดียวตาย ฯ	
ปกติทุกวัน	นางได้ปราศรัย	หาพินบำรุง
หาเลี้ยงกายา	อวดตาพระองค์	รักษาบุตรบรรจง
	ตลอดนิจไป ฯ	
จนล่วงสามปี	มีอยู่วันหนึ่ง	นางนั้นออกไป
หาพินแต่เช้า	ไม่นึกถึงที่อยู่	ครอบครองเลนา
	ไม่ได้รักษา ฯ	
ข้าวสารอยู่บ้าน	สองถึงกับครึ่ง	เก็บไว้ไม่ดี
ไก่อ้วนขึ้นจิก	ระงมไปทั่ว	กระเด็นกระจาย
	เหมือนเขาทุบตี ฯ	
พระโพธิสัตว์	มหาบุษรัตน์	เห็นไก่อจิกกิน
ข้าวสารกระจาย	ตกลงถึงดิน	ท่านจึงครุ่นคิด
	พิจารณาว่า ฯ	
โอ! พระมารดา	เคยสุขสบาย	ไม่ทันคิดถึง
ข้าวสารข้าวเปลือก	ตอนนี้เลนา	ไม่ได้รักษา
	นึกคิดสนใจ ฯ	
ท่านเลยลืมนึก	ความยากลำบาก	เมื่อมาอยู่ไพร
ไม่มีอะไร	อาหารเลนา	ไม่มีสิ่งใด
	จะใช้ได้เลย ฯ	
สงสารมารดา	ลำบากนักหนา	ไม่มีประมาณ
ต้องทนเหนื่อยยาก	อดอยากหิวโหย	ท่านมีปราชญ์

คุณเหลืออนันต์ฯ
 ข้าจะออกไป ไส้ไก่ออกไกล อย่าให้มันกิน
 ท่านคิดรำพึง ใคร่ครวญถ้วนถี่ ไม่นานเลยหนา
 ออกไปโดยพลัน ฯ
 ไส้ไก่ออกไป ข้าวสารที่กระจาย ท่านเก็บจากพื้น
 ส่วนพระมารดา เดินทางกลับมา จึ่งรีบขึ้นไป
 เข้าเปลือกหอยคั้น ฯ
 ครานั้นนางเห็น บุตรรัตน์มิล ออกมาไล่ไก่
 นางรุดมาถึง ไม่เห็นอะไร เห็นแต่พระหอย-
 สั่งข้อนั้นหนา ฯ
 นางว่าอัศจรรย์ ให้ฉงนนักหนา ในจิตจินดา
 วันนี้เห็นแปลก แปลกกว่าทุกครั้ง มีคนจากไหน
 ไส้ไก่นี้ไป ฯ
 มีแต่พระหอย- สั่งขี้แทะหนา เผ้าบ้านทุกวัน
 เจ้านี้เป็นคน บุษยพิสัย หาใช้อื่นใด
 คนไกลใดเลย ฯ
 ส่วนข้าวสารนี้ ข้าไว้ไม่ดี ไก่จิกโภชนา
 หกตกกระจาย เรี่ยราดไปทั่ว แล้วมีคนใด
 เก็บมาไว้คั้น ฯ
 นางจันทเทวี วรรณนักษัตริ โอบอุ้มลูกรัก
 แล้วพูดออกไป สอบถามไปว่า ลูกเอ๋ยลูกรัก
 มีใครขึ้นมา ฯ
 โอ! พูนหัวเอ๋ย แม่แสนลำบาก ลูกสงวนเสนาหา
 ไม่เคยกล่าวจา อะไรเลยนา กับแม่นี้เลย
 ถามแล้วไม่ตอบ ฯ
 จวบจนรุ่งเช้า นางอุ้มลูกรัก อาบน้ำเสร็จสรรพ
 ยกขึ้นวางไว้ มณฑลศรียา ให้นอนบนตัก
 กิณนมสำราญ ฯ
 นางคิดในใจ ตริตรองครุ่นคิด ปราภฏให้ได้
 เห็นแล้วไฉนหาย เจียบสงัดในสถาน ข้าควรที่จะ
 ดูกุลอุบาย ฯ

หากเป็นลูกรัก	หรือจะเป็นใคร	ให้ได้พบเจอ
ให้บุตรนอนแล้ว	นางจึงออกไป	ข้างนอกเคหา
	จะคอยแอบดู ฯ	
เมื่อนางออกไป	ไก่อเห็นเจิบสั้ด	กระโดดขึ้นไป
จิกข้าวกระจาย	กระโดดโลดแล่น	บ้างโง่งอวटकัน
	โลดเต้นกันไป ฯ	
พระโพธิสัตว์	ไก่อจิกุ่นวาย	กินข้าวนั้นหนา
ทรงพิจารณา	ลึกลับถ้วนถี่	รู้ซึ่งพระคุณคุณ
	พระองค์พรรณราย ฯ	
ว่าโอ! มารดา	ทุกขในทยา	ลำบากนักหนา
ต้องหาข้าวสาร	จนยากนักหนา	ไหนจึงเอาไว้
	ให้ไก่อจิกิน ฯ	
หากข้าทำเฉย	ไม่ให้กินแล้ว	ควรสูญเสีย
ควรจับเอามา	หักคอสองสามครั้ง	หากไม่ให้กิน
	หมดไม่มีเหลือ ฯ	
แล้วจึงออกจาก	เปลือกหอยออกมา	ไล่ไก่อนางเห็น
นางวิ่งมากอด	องค์ทศพล	แล้วจึงยกขึ้น
	บนพระอุรา ฯ	
เหตุท่านได้สร้าง	สั่งสมบุญมา	แต่ก่อนหลายครา
ไม่อาจเข้าไป	เปลือกนั้นได้เลย	เปลือกนั้นมารดา
	ดีแตกมลายไป ฯ	
นางถนอมบุตร	องค์บริสุทธิ์	โอบอุ้มลูบองค์
จูบทั่วสรรพางค์	รูปร่างอ่อนองค์	ในจิตจำนง
	ดีใจเหลือคณา ฯ	
ว่าโอมารดา	มีกายโฉมฉาย	ครบสามปีแล้ว
จึงได้ออกจาก	เปลือกในวันนี้	แสนจะดีใจ
	แม่ดีใจมาก ฯ	
แม่ไม่รู้ว่า	คนเช่นนี้หนา	ทุนหัวแม่เอย
แม่เห็นเจ้าแปลก	ได้เห็นเต็มตา	ไม่มีใดเทียม
	กับเจ้าได้เลย ฯ	
งามดั่งมณีรัตน์	งดงามดั่งแก้ว	หรือเป็นดั่งเช่น

ดั่งทองนพคุณ	โสภาประไพ	ดุงดั่งดวงจันทร์
	ในคืนวันเพ็ญ ฯ	
สดใสดงาม	จริงแท้พิสุทธิ์	รัศมีโสภา
หากพระบิดา	ได้พบเจ้านี้	ดีใจปฏิพัทธ์
	จะไม่หน่ายเลย ฯ	
แต่ในวันนี้	ตกทุกข์ได้ยาก	ลูกรักแม่เอย
เจ้าได้กำเนิด	ได้เกิดมาแล้ว	แม่ไร้ที่พึ่ง
	ต้องจากสมบัติ ฯ	
นางจันทร์เทวี	กอดบุตรสุทนต์ศรี	คร่ำครวญร้องไห้
จากวันนี้ไป	ตัวแม่จะหยุด	ทุกข์โศกนานา
	จากอกแม่ไป ฯ	
เมื่อได้เห็นหน้า	เจ้าแล้วคล้ายทุกข์	ดีใจนิใจไป
ยิ่งกว่าเมื่อครั้ง	บิดาพาไป	เข้าไปในสถาน
	ปราสาทโสภา ฯ	
โอ! ลูกแนบชิด	ยอดจิตของแม่	เสน่หามารดา
ที่พลัดพรากมา	จะหาสิ่งใด	อาหารโภชนา
	ไม่บริบูรณ์ ฯ	
แม่จะได้อะไร	ประดับประดา	ลูกชายทูนหัว
หากอยู่มณเฑียร	มวลมิตรห้อมล้อม	บิดาเมตตา
	เสน่หาลูกยา ฯ	
แล้วจะเร่งรีบ	ประดับตกแต่ง	ประดับบุตรา
พร้อมทั้งป่าวไพร่	พหลโยธิน	ห้อมล้อมชิดใกล้
	มากด้วยบริวาร ฯ	
จะตรัสรับสั่ง	ให้ดีกำไล	แหวนไว้ใส่มือ
เสื่อผ้าอาภรณ์	งดงามประไพ	หมวกทองศิริสา
	อัมพรพัสดรา ฯ	
ส่วนมารดานี้	จะคัดเลือกสตรี	งดงามโสภา
เอาแต่ร่าเริง	ให้เหมือนสมกัน	ประมาณหนึ่งพัน
	ให้เป็นพี่เลี้ยง ฯ	
ให้พาเจ้าเล่น	อดอ้อนหยอกล้อ	โอบอุ้มเอาไว้
ไม่ให้เป็นทุกข์	เจียบสงัดเลณฯ	ฉลองพระยศ

ไปพร้อมพร้อมกัน ฯ

โอ! เจ้าพรรณราย ไฉนเกิดตอนแม่ ลำบากเช่นนี้
 ได้เห็นหน้าเจ้า โอภาสนักหนา แม่แสนดีใจ

อันตัวแม่นี้ จอมขวัญแม่เอ๋ย ฯ

ขับไล่ไสส่ง พระชนกเจ้า กลียดแม่ยิ่งนัก
 ขบไล่ไสส่ง แม่ให้พ้นไป แม่อาลัยไม่สุข

ตามแต่ฉันทา มั่นได้เสมธา เป็นหอมเสน่หั้น
 เวทย์มนต์มายา วิชาเข้มขลัง ได้พาไปนั้น

ลุ่มหลงพระทัย จิตใจแปรเปลี่ยน หลงรักฉันทา
 เห็นแม่ขึ้นใจ เข้าเฝ้ากษัตรา โกรธเกลียดแล้วหนา

แม่นี้ได้ยล หน้าเจ้านิมล จอมขวัญแม่เอ๋ย
 ให้มีชนมา รักษาสงวนเอ๋ย กับเจ้านี้เฮย

ชาวบ้านชาวเมือง ไร้สือกันไป ว่านางผ่องใส
 มีพระราชาบุตร บริสุทธ์ประไพ โฉมฉายสดใส

รู้แล้วพากัน เดินไปขอ ดู พระราชาบุตร
 บ้างได้มั่งคุด ผ้าแพรอาภรณ์ มาถวายชายา

บางคนก็ได้ อาหารใส่พาน โภชนาโอชะ
 มารับเอาขวัญ นางกับบุตร จากวันนี้ไป

อย่าไปพฤษา จงอยู่สำราญ ฯ

สร้างสมบารมี พวกเราอาสา รักษาท่านได้
 ให้อายุยืนยาว

อย่าหวั่นหทัย ฯ

เริ่มต้นตั้งแต่ วันนี้เทวี เพื่อได้บริโศค
 ผู้คนทั้งหลาย ประดับประดา มาถวายชายา

อย่างเหมาะสมเทอญ ฯ

สมเด็จพระชายา	เลี้ยงดูรักษา	บุตรสงวนครอง
แม่กินแม่นอน	มิให้ทุกข์เลย	ไม่ต้องลำบาก
	พระขยของสังข์หนา ฯ	
พวกคนทั้งหลาย	รำลึกกันไป	เรื่องราวที่เกิด
พูดจากันไป	ถึงหน้าตา	อักรชายา
	ประสูติบุตรรัตน์ ฯ	
เป็นชายงามสง่า	ดังเทพเทวา	นางคิดวางแผน
หากกษัตริย์ทราบ	สุภาพปรากฏ	ให้เอาราชบุตร
	มาไว้รักษา ฯ	
ให้หญิงศฤงคาร	ซึ่งผู้รู้การ	พระสนมเส่นหา
บริวารทั้งหลาย	ห้อมล้อมรักษา	ไว้บนปราศรัย
	สาทสุขฤทัย ฯ	
แต่นี้ต่อไป	ให้ครองราชย์ต่อ	กษัตราทรงชัย
แล้วจึงนอนคิด	พินิจรำไป	ให้ข้าทุกข์ใจ
	ไม่สิ้นเลटना ฯ	
ลูกข้าเป็นหญิง	จะมีบุญใด	ท่านจะกรุณา
หากจะอาลัย	พระทัยเส่นหา	แต่ราชบุตร
	สุดจะคณนา ฯ	
หากเป็นเช่นนี้	ข้าจะทำให้	อาสัญสูญไป
และศัตรูนี้	เกิดขึ้นมาอีก	จะจ้องเบียดเบียน
	อีกครานี้นา ฯ	
โอ! ตัวข้าเอย	ข้าคิดไปเสีย	ไม่ออกจรรยา
ไม่ทันแก่เฒ่า	เป็นสาวหรือหนา	โยทำให้ข้า
	หมดประโยชน์ไป ฯ	
ข้าทำอันตราย	ทั้งลูกทั้งแม่	มิให้อยู่เลย
หากแม่นไม่ตาย	ข้าจะคบหา	ตายจากพระเจ้า
	ธรรมราชกษัตรา ฯ	
ฉันทาคุ่นคิด	ซึ่งในความคิด	โกหกมายา
แล้วจึงเข้าไป	กราบทูลกษัตรา	ข้าแต่ราชา
	เหนือศิรสา ฯ	
ข้าได้ยินว่า	ปรากฏชัดว่า	นางจันท์เทวี

คบชู้นั่นแล้ว	ช่างดูอัปรีย	ก็มามีผิว
	ไม่มีมารยาท ฯ	
โอ! นางริษยา	ละทิ้งกษัตรา	เอาผิวชั่วช้า
ไม่รู้หวั่นเกรง	อำนาจพระบาท	พระบรมนาถ
	बारमीไพศาล ฯ	
ผิวเป็นขาวนา	ซึ่งพวกข้า	ไม่ต้องสงสัย
ไม่คิดสงสาร	จอมกษัตริย์รวดร้า	หากเป็นเช่นนี้
	ไยเก็บไว้หนา ฯ	
ไม่คิดถึถ้วน	ให้ท่านมีหมอง	มลทินในตัว
แล้วมีลูกชั่ว	ร้ายกาจนักหนา	ได้ยินมาว่า
	แข่งข้อยิ่งนัก ฯ	
จำเนียรไปหน้า	อาจเป็นศัตรู	กับพระราชา
พระองค์ไอศุรย์	เป็นยอดโลกา	ของจงทราบเถิด
	ทุกซอันไคนา ฯ	
จะอายุมนตรี	เสนาบดี	ทั้งราชภูรีประชา
เขาจะติเตียน	ติฉินนินทา	รำลือพุดจา
	มากมายยิ่งนัก ฯ	
พระบาทยศวิ-	มลราชธิบัติ	โกรธนักหนา
ไม่พิจารณา	โทสามัวหมอง	จึงเรียกเพชฌฆาต
	เข้ามาตรัสพลัน ฯ	
โอ! เพชฌฆาต	เร่งรีบเข้ามา	ตอนนี้ทันที
ไปจับเอาลูก	นางจันท์เทวี	ดื้ออย่าปราณี
	ประหารเถิดหนา ฯ	
เพชฌฆาตประณม	เข้าถวายบังคม	รับราชโองการ
ไปโดยบังคับ	กำชับกษัตริย์	อย่างเร่งรีบหนา
	ได้ไปทันที ฯ	
ครานั้นกษัตริ	นางจันท์เทวี	ชื่นชมเล็กน้อย
ดูแลรักษา	บุตรอำไพ	ว่าโอ! ลูกเอ๋ย
	เสนาหาของแม่ ฯ	
เนื้อทองแนบชิด	แม่เห็นหน้าสงวน	ทุกขโศกมลาย
เจ้าอย่าไปเล่น	ที่ห่างไกลเลย	จอมขวัญแม่เอ๋ย

แม่ในคำคืน ฯ
 ในคืนราตรี ประมาณยามสาม แม่นอนนิพรา
 สุปินเห็นชาย บุรุษหนึ่งหนา ถืออาวธธา
 มุ่งตรงเข้ามา ฯ
 ตัดคอเอาหัว แม้นี้ออกไป เห็นแท้มะคลาด
 ลูกอย่าประมาท ปลอยเนื้อปลอยตัว แม้นี้แสนหน่าย
 นิมนต์นี้มาก ฯ
 นางรับสั่งกับลูก บุตรสงวนจอมขวัญ ครานี้นางนางนาค
 เห็นเพชรฆาต เร่งรีบเดินมา ตรงมายังกษัตริย์
 ทั้งสองพวงศนั้น ฯ
 นางนั้นกล่าวว่า เพชรฆาตเดินมา มุ่งตรงจำเพาะ
 อันนี้ดูแปลก พิลึกเช่นนี้ ลูกเอ๋ยหัวอก
 แม้นี้หวั่นใจ ฯ
 แม่คิดแต่เจ้า ใจแม่สะอื้น กระจักไม่เหลือ
 ที่ว่างในทรง ร่างกายสะท้าน ไม่ว่างเว้นวาย
 ทัวทั้งอินทรี ฯ
 ในครานี้หนา เหล่าเพชรฆาต มุ่งตรงเข้ามา
 เข้าจับเอาของสังข์ กระจากดิงออก จากองค์กษัตริย์
 ยื้อแย่งบุตรชัย ฯ
 นางกอดไวแน่น กอดรัดเอาไว้ ซึ่งพระบุตรา
 เพชรฆาตอัปลักขณ์ กระจากสุดแรง ได้บุตรไปแล้ว
 ทั้งตบทั้งตี ฯ
 ส่วนโพธิสัตว์ สันไปท้าวองค์ แทบจะสิ้นกษัย
 ท่ามกลางปฐพี ธรณีน้นหนา พากันรำไห้
 อ่อนวอนมารดา ฯ
 ว่าโอ! ท่านแม่ ข้าหาโทษไม่ สงสารข้าเถิด
 เขาตีข้านัก เหนือหัวกรุณา ช่วยข้าเถิดหนา
 ให้พ้นความตาย ฯ

บทพระหมคติ

ครานี้นองคังนางนาค

เห็นเพชรฆาตเอาลูกไป

ทูบตีหนักหนาไซ้
 เมื่อพื้นสมประดี
 ร้องไห้ในใจคง
 ว่าโอ! น้อยสงวน
 เหตุไฉนเจ้าเอ๋ย
 เหตุใดเหล่าเพชฌฆาต
 ออกแม่แสนอบอูน
 แม้ข้าไม่ถูก
 เหตุใดมาทูปตี
 นางทรงพระกันแสง
 ว่าโอ! บุตรสุทนต์ศรี
 เมื่อแรกเจ้ามาเกิด
 ท่านจะให้กำจัดเจ้า
 เมื่อเจ้าได้เกิดมา
 พยายามเลี้ยงดู
 อยู่ตามเวรวิบาก
 เกิดมาแม่ปราณี
 แม่เจ้าออกไปเที่ยว
 แม่ดูเจ้าแล้ว
 โอ! เจ้าน้อยเปรมปรีดิ์
 ไม่เคยจากกันไกล
 แม่นี้ไร้โทษใด
 หุนหันมาตุถูก
 ถ้าหากถึงความตาย
 กับเจ้าบุตรเสนาหา
 อีกอย่างแม่เพ่งพิศ
 หามีความผิด
 หากข้าจะไปทูล
 ท่านคงไม่สงสาร
 นางฉันทาอัปรีย์
 คงจะให้โทษทัณฑ์

นางวิ่งไล่สลบลง ฯ
 โศกเศร้าทมิไม่ประสงค
 เศร้าพะวงไม่มีคลาย ฯ
 ทุกวันนี้แม่ดีใจนัก
 ต้องพลัดพรากจากไป ฯ
 มันดูถูกดูถูกได้เช่นนี้
 กับลูกยาพรรณราย ฯ
 ขอให้ตายแต่ตัวแม่
 ลูกน้อยนั้นมิโทษอะไร ฯ
 พระโอรสครวญไป
 ยังเด็กไม่รู้ประสา ฯ
 ในอุทรมารดา
 แม่ออกมาอยู่เอยกา ฯ
 แม่นั้นถนอมรักษา
 เรื่อยมาเป็นปกติ ฯ
 แม่ตักยากกับลูกพลัน
 เจ้าเกิดมาทุกคตนะ ฯ
 เที่ยวเล่นไปที่ใด
 เป็นยิ่งกว่าเด็กทั้งหลาย ฯ
 เคยคุยแนบชิดกับแม่
 แม่จะกษัยชีวิตแล้ว ฯ
 โฉนจกิริใช้เพชฌฆาต
 จับบุตรเสนาหาไปฆ่า ฯ
 แม่นี้จะตายตามด้วย
 แม่ไม่อยู่รอดเลยนา ฯ
 คิดถึงโทษของตน
 ก็มาให้โทษทัณฑ์หนัก ฯ
 ให้สงสารบุตรา
 เมตตาคิดกับข้าเลย ฯ
 กับจกิริซึ่งข้า
 ตามแต่คำนางฉันทา ฯ

โอ! ข้าเอยทุกซั่หนั้ก

พึงพาได้ในครา

โอ! ข้าโศกสิ้นสูญ

กรรมเวรนาหนั้ก

โอ! สวงนน้อยทรมวย

ยังไม่หย่าเลยหนา

เจ้ามีวิบากหนั้ก

ทนทุกซั่โทษทั้งหลาย

โอ! บุตรสุดตระการ

แสนสงสารอาลัย

ใจแม่ตั้งเขาถอน

คนเดียวยังเป็นเด็ก

ชลเนตรนางไม่อึก

กลัดกลุ้มในอุรา

นางนาถแสนโศกเศร้า

เศร้าในพระทยา

โอ! จอมขวัญน้อยสงวน

แม่นี้แสนอาลัย

นอนกลางคิ่้นแม่ระวัง

ลูปเล่าท้าวอินทรีย์

ว่าโอ! ตั้งแต่วัน

สิ้นสูญทางหลังเจ้า

ใครจะโศกรำไห้

ใครจะยกผีแม่

ใครเล่าจะชวนชววย

สุขสมบัตินั้นไซ้

หากแม่ไม่พบเจ้า

แม่นี้โศกแทบขาด

โอ! แต่นี้ไป

เมียงมองท้าวทิดา

จากวันนี้ไปแล้ว

จะวังหาคนใดหนา

นี้ให้รอดพ้นจากภัย ฯ

แม่กับลูกต่างสิ้นกษัย

ตามมาทันในครานี้ ฯ

เจ้าเคยคุณนมารดา

ไยคลาดคลาจากอกแม่ ฯ

แม่ปรากฏเห็นในรูกาย

ต้องทั้งแม่ทั้งลูกยา ฯ

เนื้อตังดวงามประไพ

ช่างเจ็บแสบเหลือล้น ฯ

รัดรีงตรึงตัวเจ้า

แม่ทูนจะตายนี้ ฯ

ไหลหลังยังโบหน้า

แทบจะสิ้นพระชนมา ฯ

อยากจะตายพร้อมบุตรดา

คร่ำครวญสะอื้นร้องไป ฯ

เคยอยู่กับแม่ทุกวัน

ห้วงหาเจ้าบุตรสุทธศรี ฯ

จะปิดพิตผงธูลี

โอบกอดแนบชิดอุรา ฯ

นี้เจ้านั้นกษัยม้วยมรณ์

คนใดหนายกผีมารดา ฯ

ดังเช่นบุตรพรณราย

ไปปลงศพแม่เอย ฯ

สร้างกุศลส่งถึงสวรรค์

นครนิพพานสำเร็จ ฯ

บุตราเป็นเลือดเนื้อ

ใจปรากฏในกาลนี้แล้ว ฯ

แม่เรียกหาเหมือนทุกครา

คงจะสิ้นและสูญไป ฯ

แม่ไม่สบายไม่เป็นสุข

ในอุราสิ้นสูญ
ว่าโอ! ไม่มีลูก
เจียบหายบุตรตระการ
ในอุราของแม่
ร้อนรุ่มใจยิ่งนัก
โอ! ลูกยาจอมขวัญ
เห็นแต่บ้านเจียบสงัด

ไม่ได้ทานโภชนา ฯ
บ้านสูญสิ้นเป็นสาธารณ
ไม่มีที่พึ่งพาเลย ฯ
แทบจะทะเลาะเลือดพุ่ง
แสนสงสารอเนกไกร ฯ
แม่คิดรำพึงดูไป
แม่ควรตายกับเจ้าแล้ว ฯ

บทปมโนล

ครานั้นเหล่าเพชฌฆาต
เดินตามราชบุตรา
เกรงนางกอดไวนา
พาให้หวั่นไหวในใจ
นางจึงช่วยให้สูญสิ้น
เพชฌฆาตว่าพระราชา
ให้ฆ่าเฉพาะแต่ลูก
เพชฌฆาตสีหนาท
ตั้งคนมีโทษหนักหนา
กล่าวถึงพระราชาบุตรรัตน์
อ้อนวอนว่าโอ! ท่านเอ๋ย
อดทนรอพระมารดา
ลาเสร็จข้าจะหลับตา
พระโพธิสัตว์มหา-
บังคมมารดาโพธิ
เพชฌฆาตไม่ฟังเลยนา
บ้ำว่าจะพินยังหทัย
มองหาพระมารดาแล้ว
จึงมองหาไม่เห็นองค์
ขอแม่มาช่วยปลดเปลื้อง
ข้าขอคุกถันมารดา
ครานั้นเพชฌฆาตร้ายกาจ

ได้เห็นนางนาถ
เพชฌฆาตรว่า
บุตรเสน่หา
บัญชาท่านไซ้
ฆ่าแม่กับลูก
มีพระโองการ
ให้ตายในครา
เอาเชือกมาแล้ว
จึงพาไปปล้น
เมียงมองขัดแจ้ง
ลำบากท่านแล้ว
มาถึงเร็วพลัน
จะให้พวกท่าน
บุรุษสดใส
นึกคุณชนนี้
ชักดาบโอ้อ่า
โพธิสัตว์เจ้า
เหนือเกล้าลูกเอ๋ย
ยิ่งจะห่วงหา
ทุกข์ของลูกนี้
ทั้งสองถนา
ยกดาบและหอก

ลีลาศกรแสงโศกา ฯ
เราอย่าให้นางมาได้ ฯ
อรารัตน์แนบชิดไว้ ฯ
ตรัสไว้ว่าฆ่าแต่ลูก ฯ
ให้ตายไปด้วยกัน ฯ
ว่าถ้าเรามาในตอนนี้ ฯ
อย่าให้นางเข้ามาเลย ฯ
มัดมือมัดขาบุตรรัตน์ ฯ
ไปถึงที่ที่จะสุด ฯ
ซึ่งเพชฌฆาตนั้นแล้ว
ให้ส่งสารกรุณา
ข้าจะกราบล่าท่าน
ประหารโดยอาชญา ฯ
ยกกรบนศิรสา ฯ
แลมองหาพระมารดา ฯ
กวัดแกว่งเฉวียงไปมา ฯ
ไม่หวั่นไหวตกใจเลย ฯ
เหตุใดจึงหายลับไป ฯ
แม่เอ๋ยลูกแสนเจ็บปวด ฯ
ไม่รู้ซึ่งความผิดเลย ฯ
เพราะลูกใกล้จะตายแล้ว ฯ
จะพินพระราชาบุตรรัตน์ ฯ

เหตุแห่งบุตรได้สร้างมา	พระโพธิสัตว์	ท่านเป็นยอดในโลก ฯ
ท่านจะได้ตรัสปัญญา	สัพพัญญูตา-	ญาณเป็นสัมพุทธพรรณราย ฯ
ได้เห็นพวกดาบทั้งหลาย	แตกหักกระจาย	กลายเป็นผุยผงไปหมด ฯ
เพชฌฆาตเอาหอกมา	แทงโพธิสัตว์	ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยบารมี ฯ
หอกอันยามแหลมพู่	กลายเป็นดอกไม้	เป็นข้าวตอกสะบัดไป ฯ
เพชฌฆาตตกใจกลัว	สายตาตระหนก	ตกใจตัวสั่นระรัว ฯ
ก้มกราบประณม	พระโพธิสัตว์	บารมีเป็นอัศจรรย์ ฯ
ในกาลพระพงศ์โพธิ์	นิกคุณชนนี้	สมเด็จพระวรมารดา ฯ
เพชฌฆาตสะท้านกายา	เกรงจะสูญสิ้น	ในพื้นมหาปฐพี ฯ
เพชฌฆาตถอดธงพิ-	ฆาตพงศ์โพธิ-	สัตว์นั้นไม่ได้เลยนา ฯ
แล้วจึงไปทูลกษัตรา	ข้าแต่ราชา	สมมุติเทพมหाराช ฯ
พวกข้าพเจ้าน้องอาจ	พาซึ่งรูปราช-	กุมารนางจันทรเทวี ฯ
จะพนให้กษัตริย์	ดาบหอกก็ดี	ซึ่งอาวุธทั้งหลาย
กลายเป็นผุยผง	แล้วผู้พังกลาย	เป็นดอกไม้และอาหาร ฯ
พวกข้าตกใจยิ่งนัก	มีบารมีมาก	ยิ่งกว่าสิ่งใดในภพไตร ฯ
ขอได้โปรดเป็นเช่นนี้	ตามพระหทัย	ไม่จริงในจินดา ฯ
ท่านให้พวกเรารักษา	พระราชาบุตรา	วิเศษมีบุญบารมี ฯ
พระบาทวิมลราชธิดี	จึงตรัสไปทันที	ให้พาบุตรนั้นมาพลัน ฯ
จึงทอดพระเนตรไปเห็น	ร่างรัตนนิมล	ดังทองนพคุณสุกใส ฯ
ตรัสว่าโอ! ลูกน้อยเอ๋ย	หมดจดไม่หมอง	งดงามผ่องใสยิ่งนัก ฯ
เจ้าเกิดมาต้องหทัย	ในพระบิดา	จะให้แม่นมคุณเท้า ฯ
และหญิงกรรมงานทั้งหลาย	เข้ามาชวนชวาย	เลี้ยงดูรักษาทุกวัน ฯ
ตอนนี้บิดาเกลียดนัก	เหตุชายคนอื่น	มาเบียดเบียนเช่นนี้หนา ฯ
บิดาประชาราษฎร์	จะให้รักษา	เจ้าไว้ไม่ได้เลยนา ฯ
ควรประหารไปให้สิ้น	ให้สูญหมดไป	นี้ควรสรรเสริญยิ่งนัก ฯ
ทรงพระพิโรธ	ในพระหทัย	โดยซึ่งประการนี้แล้ว ฯ
แล้วไม่มองไปอีกเลย	เกรี้ยวโกรธไม่คลาย	ไม่มีสังสารภรรมา ฯ
อูตะ! เพชฌฆาตทั้งหลาย	จงจับมันมัด	ไปโยนลงน้ำให้กษัตริย์ ฯ
ไอ้เด็กตัวเท่าข้อมือ	ใจห้าวหาญนัก	อย่าให้ข้าเห็นหน้าเลย ฯ
เพชฌฆาตบังคมกษัตริย์แล้ว	ไม่รอช้าเลย	เอาเชือกมามัดราชบุตร ฯ
โดยพระโองการมหากษัตริย์	ให้เอาไปเร็วรี	จะโยนลงพระคงคา ฯ

ครานั้นพระราชมารดา	คร่ำครวญเกรา	ทรงพระกรแสงยิ่งนัก ฯ
ว่าโอ! บุตรรัตน์นิมล	ในครานี้กล	จะกษัยชีวิตของเจ้า ฯ
พราจากอกแม่นี้แล้ว	ทูนหัวจากวัน	นี้จะไม่ได้เห็นอีกเลย ฯ
เพชฌฆาตทั้งหลายมามัด	จะโยนลงน้ำ	กับลูกเป็นครั้งที่สอง ฯ
พระองค์ว่าผิดสิ้นบุญ	ควรตายพร้อมลูก	ในครั้งนีไปพร้อมกัน ฯ
เพชฌฆาตพามาหา-	บุรุษไปยัง	ท่ากลางน้ำไม่จมเลย ฯ
เพชฌฆาตจึงพาบุตรา	วางศิระขะเหมาะแล้ว	เจาะจงไปยังน้ำเทอญ ฯ
สุดสายพระเนตรนางแล้ว	ไม่เห็นเลยนา	นางจึงเป็นลมล้มไป ฯ
ณ ผังคางาแสนลึก	นางยังครวญไป	ว่าโอ! พระสังข์ของแม่ ฯ
แม่เจ็บแม่โศกแทบตาย	ออกทรุดอกแม่	จะแตกทะลายออกไป ฯ
เหตุบุญสมภารบารมี	พระพงศ์โพธิ-	สัตว์นั้นจะไม่จมเลยเทอญ ฯ
คลายหลุดหมดทั้งพันธะ	จึงโผล่ขึ้นมา	ได้เห็นพระวรมารดา ฯ
ส่วนสมเด็จมารดา	เห็นพระราชบุตรา	สถิตบนพระคางานัน ฯ
งามดังทองนพคุณ	หันพระพักตร์พลัน	ตรงมายังพระมารดา ฯ
คลายหลุดหมดทั้งพันธะ	ยกมือขึ้นพลัน	บังคมประณมมารดา ฯ
องค์โพธิสัตว์มหา-	บุรุษรัตน์หนา	ลอยล่องขึ้นมาตระกาล ฯ
บนมหานทีแห่งนั้น	ประดุจหนูนสง	ดำเกิงโดยบุญสมภาร ฯ
เหล่าเพชฌฆาตตกใจ	เห็นบุญตระกาล	เป็นอัศจรรย์มหิมา ฯ
สะท้านทั่วทั้งโลมา	สั่นทั่วกายา	ตระหนกหัวนไหวไปทั่ว ฯ
รีบวิ่งไปกราบทูลท่าน	ข้าแต่จอมกษัตริย์	ประเสริฐไศศุรย์ยิ่งนัก ฯ
ขอเมตตาแก่พวกข้าด้วย	ได้พาพระขยอง-	สังข์นั้นโยนกลางคางา ฯ
เหตุเคศาเคชะพระมหา-	บุรุษเจ้านั้น	มีบุญบารมียิ่งนัก ฯ
ผุดขึ้นมาบนคางา	นั่งอยู่สง่างาม	เชือกคลายหลุดออกมาหมด ฯ
เห็นแล้วงามสง่ายิ่งนัก	ขอทรงทราบด้วย	ส่วนพระราชบุตรกุมาร ฯ
นั้นทรงมีบุญสมภาร	เห็นแปลกตระกาล	พวกข้าไม่เคยเห็นเลย ฯ
เห็นเป็นอัศจรรย์ยิ่งนัก	ในครานี้หนา	ไม่มีผู้ใดเทียมเลย ฯ
พระองค์ตรัสว่าเหวี่ยง	พวกเพชฌฆาตเอย	หากมีบุญมากเช่นนี้ ฯ
พวกเจ้าจงเอาศิลา	หนึ่งร้อยก้อนหนา	มัดคอแล้วนำเอาไป ฯ
โยนลงน้ำอันแสนลึก	แล้วมันมันยัง	ผุดขึ้นมาอีกหรือไม่ ฯ
รับสั่งจริงแท้ไม่แปร	พระทัยนั้นไม่	สงสารบุตรรัตน์นั้นเลย ฯ
ว่าเพชฌฆาตรีบเร่ง	ทำให้ทันใจ	ข้านี้อย่าได้ช้าเลย ฯ

ตัวเล็กมานะยิ่งนัก	อย่าเอามาเลย	ให้ข้าเห็นหน้ามันหนา
ครานั้นเพชรฆาตรีบเร่ง	ทำตามอาชญา	พระราชาโดยทันที ฯ
จับเอาองค์โพธิสัตว์	แล้วพาไปพลัน	สายน้ำกำลังไหลเชี่ยว ฯ
เอาหินเล็กใหญ่รวมกัน	ทั่วทั้งกายา	แล้วมัดคออย่างแน่นหนา ฯ
ยกลงถ่วงน้ำหายไป	มหาบุรุษรัตน	จะหันพระพักตร์ไม่ได้ ฯ
เหตุหินหนักเหลือประมาณ	พระองค์ไม่ได้	สั่งเสียพระมารดาเลย ฯ
จมลงไปในคงคา	ในชั่วพริบตา	ความลึกนั้นสองพันวา ฯ

บทกาคคติ

ส่วนพระมารดา	ไม่เห็นบุตรา	จมหายไปแล้ว
สะอื้นในอุรา	เจ็บปวดยิ่งนัก	ร้อนรุ่มนักหนา
นางมองไปยัง	หาไดอุปมา ฯ	ไม่เห็นบุตรา
ลอยดั่งครั้งก่อน	แม่น้ำใหญ่กว้าง	ไม่เห็นเลยนา
	บุตรหายสิ้นสูญ ฯ	
นางยังโศกเศร้า	สะอื้นในอก	ครวญว่าโอ! ลูก
เพชรฆาตริษยา	พาเจ้าไปทิ้ง	จมหายสิ้นสูญ
	จากสายตาแม่ ฯ	
โอ! ลูกสุดสวณ	เจ้าสิ้นชนมา	หรือว่าอยู่เลย
จงกลับขึ้นมา	ดั่งครั้งก่อนเอย	ไม่อาจทนได้
	กับหินก้อนใหญ่ ฯ	
โอ! สวณจอมขวัญ	แมื่อยังเป็นห่วง	มองเจ้างามสง่า
มองเห็นแต่น้ำ	ไม่เห็นตัวเจ้า	บุตรชายแม่เลย
	เห็นหน้าลูกไป ฯ	
แมื่อยังเป็นห่วง	คะนึ่งห่วงหา	สงสารนิจไป
พราจากอุรา	พระมารดาไป	แม่จะคงอยู่
	ชื่นชมอันใด ฯ	
นางจันทเทวี	วรรัตนกษัตริ	โศกเศร้าไม่สุข
ทูปติอุรา	แสนเศร้าไม่สร้าง	ไม่เห็นบุตรแล้ว
	ชีวิตพระองค์ ฯ	
สูญเสียทุกอย่าง	ตัวสิ้นสะท้าน	ทั่วทั้งอินทรี

โศกเศร้ากรรแสง	คร่ำครวญยิ่งนัก พรากไปสิ้นสูญ ฯ	เพราะลูกต้องจาก
นางครวญว่าโอ เมื่อเจ้าปฏี-	รูปรัตน์วโร สนธิในครรภ ดีใจยิ่งนัก ฯ	แม่สะอื้นสงสาร แม่นั้นแสนจะ
ตอนนี้ตัวเจ้า จะมีชีวิต	แปรพรากบรลล เป็นคนไปเ บุตรรัตน์เสนาหา ฯ	จากอกของข้า ควรตายกับเจ้า
เมื่อเจ้าบุตรรัตน์ เหตุใดต้องพราก	เกิดมาเต็มใจ นิราศในครา ทุกซัโหม่นสสา ฯ	แม่สงวนรักษา ให้แม่ต้องทน
แม่จะเฝ้ารอ เมื่ออาหาร	จากวันนี้ไป เปล่าเปลี่ยวนักหนา เห็นแต่หน้าลูก ฯ	จะพบหน้าเจ้า ทุกวันเอกา
ตอนนี้แม่มอง เห็นแต่คงคา	ไปทั่วแห่งหน เจ้าหายสูญสิ้น ผุดขึ้นเหมือนก่อน ฯ	ที่พาไปทิ้ง ไม่เห็นหน้าลูก
แมื่อยังเจ็บปวด เนื้อกายภายใน	ดังเขาทำหั้น ร้อนรุ่มยิ่งนัก แม่ขาดที่พึ่ง ฯ	ไม่มีสุขเลย จอมขวัญแม่เอย
มีเพียงตัวเจ้า นั้นหายจากไป	แม่จะปราศรีย ไม่มีที่พึ่ง พรากจากอกไป ฯ	เจ็บปวดดังเจ้า ทางหลังนั้นเจ้า
เมื่อเจ้ายังอยู่ แม่แม่ตายไป	แม่แสนจะพอ เจ้ามั่งเสนาหา แม่ไม่ได้เห็น ฯ	ใจอย่างสบาย ตอนนี้ในอก
อีกอย่างลูกเอย ไปหาเก็บพิน	เจ้าเกิดมาแล้ว มากมายไปทั่ว แล้วเจ้าปราณี ฯ	แมื่อยังชวนวาย ลูกสงวนเจ้าเห็น
พวกชาวบ้านด้วย เอาทรัพย์มาให้	เห็นลูกสงวนครอง ด้วยพระบารมี	วิเศษวิสัย แม่นั้นปกติ

	ไม่ยากเลยนา ฯ	
แม่เคยสนานสนิท	เคยอยู่แนบชิด	เลี้ยงดูรักษา
ปกติเป็นนิจ	ทั่วทุกวันคืน	ไยจึงคลาตคลา
	จากอกแม่ไป ฯ	
โอ! ลูกสุดรัก	อกแม่โหม่นส	เศร้าโศกนิจไป
จะเห็นคนใด	ดังลูกเสนาหา	เจ้าพราจจากไป
	จากอกแม่แล้ว ฯ	
แม่ไม่เห็นศพ	ของเจ้านั้นเลย	แม่ทุกขนักเอย
เอาแม่โยนน้ำ	ให้แม่ตายไป	ตามลูกให้สุข
	ใจแม่นี้หนา ฯ	
มีชีวิตอยู่	จะเห็นใครเล่า	ดังลูกเอกา
แม่อังพินิจ	แลดูหน้าเจ้า	กอดถนอมรักษา
	ไม่ให้มีหมอง ฯ	
เจ้านั้นเคยกิน	นมแม่นิจไป	ทุกวันนี้หนา
ป้อนข้าวอาหาร	ปกติดังเคย	ด้วยความจนยาก
	แต่แม่กับลูก ฯ	
ในคราตอนนี้	ไยเลยมาต้อง	เจ้าทองพรรณราย
ถึงกษัยชีวิ	พราจจากอกแม่	อกแม่จะทะเลาย
	ร้าวรานออกมา ฯ	
อยู่ไร่ประโยชน์	ควรตายเป็นผี	จึงจะได้คลาย
โศกเศร้าลูกสงวน	เจ้ามิ่งเสนาหา	น้ำตาไม่หาย
	รดทั่วพักตรา ฯ	
สมเด็จมหเสี	นางจันทเทวี	ประเสริฐผ่องใส
ครวญถึงราชบุตร	ทรุดทั้งกายา	ไม่คลายเลยนา
	พิลาปยังนัก ฯ	
นางนาถโสกา	แสนจะโศกา	พระโอรสกล่าวตำนาน
ว่าโอ! ลูกข้า	เสนาหาแม่อัง	แสนอาลัยกว่า
	ชีวิตแม่นี้ ฯ	
แม่คอยมองดู	ในห้วงน้ำนั้น	ไม่เห็นลูกยา
ตอนลูกจมหาย	อยู่ในชลสา	เจ้านั้นมรณา
	หรือมีชีพออยู่ ฯ	

ไม่เห็นลูกแม่	แปรเปลี่ยนผุดขึ้น	ดังครั้งก่อนนั้น
แม่นี้ยิ่งจะ	มองดูชัดแล้ว	แต่ตอนนี้นั้น
	เจ้าหายลับไป ฯ	
นางยิ่งพุดพุดจา	ร้องคร่ำครวญหา	บุตรรัตนสุทนต์เสนห์
พระแก้วแม่เอ๋ย	เหตุใดหายไป	นางแสนเหนื่อยหน่าย
	ครวญด้วยคำถ้อย ฯ	
ทวยโร	ทนต์ปุตโต	กสสนิ
ปุตตกงขา	กมมายาว	โรธสภ
	ปุตตรมนา ฯ	
ว่าโอ! ว้าวุ่น	ลูกมิ่งเสน่ห์หา	จมในคงคา
ไม่เห็นตัวเจ้า	จะผุดกายา	รอดหรือมรณา
	จอมขวัญแม่เอ๋ย ฯ	
โอ! เจ้าศรีใส	สดใสสมสูง	เป็นยอดของฝั่ง
แม่เห็นเจ้านั้น	ทุกวันเป็นสุข	เหตุใดตอนนี้
	มาพรากรเช่นนี้ ฯ	
โอ! แก้วแม่เอ๋ย	ไม่เห็นแม่เลย	คนเดียวเอกา
แม่ยิ่งโศกา	อาลัยยิ่งนัก	อุราแทบแตก
	อุราทะลายออก ฯ	
เห็นแต่เพชฌฆาต	เดินมาเปล่าเปล่า	แม่ยิ่งโทมัส
ตัวแม่สิ้นโคช	หาโทษไม่มี	ท่านชำระออก
	โยนน้ำทั้งเป็น ฯ	
แม่ทูปอกซ้ำ	น้ำตาไหลซ้ำ	ไม่มีความผิด
ให้ทำเช่นใด	โยนน้ำทั้งเป็น	หากมีความผิด
	ทรมานท่านหนา ฯ	
บาปแม่กระทำ	ด้วยซึ่งความคิด	นั้นไม่ประไพ
หากเจ้าเนื้ออ่อน	ชนนี้หายไฉริ	แม่ขอตายไป
	ให้ได้เห็นจำ ฯ	
ตอนนี้ท่านทำ	ทั้งเป็นเช่นนี้	ให้แม่ได้เห็น
แม่จะสิ้นลม	กษัยถึงชนมา	โอ! สวงมารดา
	พรากรจากแม่ไป ฯ	
ยังไม่ทันได้	บริโภคอาหาร	จริงแท้ใจไป

ตอนเช้าแม่หน่าย	บุตรหายสูญไป	เศร้าหมองยิ่งนัก
เหตุไฉนวันนี้	ตั้งพระจันทร์	
หาโทษไม่มี	เจ้านั้นบรรลีย์	ในพระคงคา
	แก่งแย่งยิ่งนัก	ท่านให้โยนเจ้า
	ในน้ำให้กษัย ฯ	
ต้นเหตุท่านโกรธ	ทรงเคืองพิโรธ	กับแม่ยิ่งนัก
ริบทรัพย์สมบัติ	ของแม่นี้ไป	ลำบากนักหนา
	และได้ขับไล่ ฯ	
แม่มายูโดย	วิบากนำส่ง	ไม่ได้หมั้นหม่
มีแต่ให้จับ	ประหารลูกด้วย	ไม่มีโทษให้หมอง
	ในธูลีเลย ฯ	
ตัวน้อยโดนจับ	ท่านพยายามฆ่า	โดยอำนาจแล้ว
ให้แม่เจ็บปวด	หม่นไหม้ไม่คลาย	ทูนหัวของแม่เอย
	พรากจากไปแล้ว ฯ	
โอ! ไพรพอกษา	อยู่ใกล้คงคา	ชูช่อสะพรั่ง
มีต้นเล็กใหญ่	อยู่ดังทุกวัน	แต่เจ้าไม่หมอง
	หายเจ็บสูญไป ฯ	
ต้นอ้อต้นเพ็ก	ต้นไผ่ออกหน่อ	หน่อไม้ตั้งอยู่
โยหายแต่เจ้า	ทูนหัวของแม่	พรากจากออกไป
	ไม่เห็นเลyna ฯ	
โอ! เหล่าปักษี	ออกคาบอาหาร	มาป้อนลูกมัน
แล้วบินไปมา	ออกหาอาหาร	แต่เจ้าเอกรา
	หายลับจากไป ฯ	
ดูเหล่ามัจฉา	แหวกว่ายไปมา	ดูแลลูกมัน
โตดบนคงคา	รักษาเพิ่มพูน	แต่เจ้าหายสูญ
	จากอกแม่ไป ฯ	
โอ! พระคงคา	ดูใสยิ่งนัก	ต่อจากนี้ไป
โฉนเจ้าแช่มช้อย	ลั่นกษัยสูญไป	ร้อนรุ่มในอก
	นักหนาเจ้าเอย ฯ	
โอเจ้ากำสรด	เติกน้อยทุกตะ	น้อยสงวนแม่เอย
แม่เห็นหน้าเจ้า	ประจักษ์ในตา	หาใครเทียมเท่า

โลกนี้นั้นนา ฯ

เมื่อพวกเพชฌฆาต

ยกเครื่องประหัตถ์

จะประหารเจ้า

อาวุธทั้งหลาย

กลายเป็นดอกไม้

กลายเป็นอาหาร

ทั้งหลายหลายด้วย ฯ

แล้วจับเจ้าโยน

ไปในลำน้ำ

ก็ผุดลอยล่อง

ขึ้นมามองสง่า

คงคาพรรณราย

ฉายาเฉิดฉาย

รุ่งเรืองรัศมี ฯ

แต่นี้เจียบสัจ

สาบสูญหายสิ้น

ด้วยบุญบารมี

จะช่วยรักษา

ชนมาพิสัย

ให้รอดชีวิต

มาพบมารดา ฯ

แม่นี้ประสงค์

อยากจะตายพัน

ให้สิ้นสูญไป

เกรงเจ้าลูกน้อย

รอดแล้วหาแม่

ของตนเองแล้ว

จะยิ่งทนทุกข์ ฯ

นางคันทา

ราชบุตรพิสัย

เนิ่นนานผ่านไป

นางสลับแล้วล้มไป

สูญสิ้นจะคิด

คือฝั่งมณฑล

แห่งพระมารดา ฯ

บทกวีขงคลีลา

จะกล่าวแสดงครานั้น

เพชฌฆาตโมหา

โยนบุตรรัตน์ทิ้ง ฯ

จมลงไปในชลาลัย

เหตุบารมีกล้า

จะได้ตรัสรู้ ฯ

ปรากฏเป็นพระพุทธรเจ้า

เป็นผู้พาเหล่า

สัตว์จากสงสาร ฯ

ร้อนถึงมณฑลนาคา

เป็นเจ้าบาดาล

โผล่พ้นขึ้นมา ฯ

ถึงแล้วจึงเข้าช่วยเหลือ

นิมิตศิระขึ้น

เป็นดอกปทุมมา ฯ

บัวทองโอภาสสดใส

เท่าลอรดา

รองรับบุตรรัตน์ ฯ

พาไปยังที่อยู่อาศัย

แพ่นแก้ววิจิตร

ให้เป็นบุตรบุญธรรม ฯ

ประดับประดา

สารพัดพระทัย

ที่ทรงกรุณา ฯ

พระมงกุฎพิสุทธอยู่

ในอารามรัตน์

แห่งพาหุระกำไลคอ ฯ

สังวาลเจิดจรัสวร

กฤษณลอาพร

งามพรรณราย ฯ

ประดับประดาดงาม

ทุกอย่างเฉิดฉาย

ดงามลดา ฯ

เหล่าเครื่องรุ่งเรืองโสกา

ใส่ในรดา

แก้วแกมอัญชัน ฯ

เห็นแล้วบรรจงโสภณ

ล้วนแต่สุวรรณ

ทองคำดงาม ฯ

พระองค์ทรงคัดประไพ	เหล่าเครื่องนั้นหนา	สมกับรูปรัตน์ ฯ
ดงามโสภายิ่งนัก	เปล่งปลั่งไปทั่ว	เจิดจรัสยิ่งนัก ฯ
รุ่งเรืองโฉมฉาย	ดั่งเทพพรณราย	โสฬสบนสรวรรค์ ฯ
เนตราคนใดไฉยล	โพธิสัตว์เจ้า	บุญต้ายิ่งนัก ฯ
ประดับสำหรับเครื่องด้วย	ไม่นานนเลยนา	ได้แต่งบายศรี ฯ
ซึ่งนางกำนัลได้ประดับ	ตกแต่งบายศรี	ทั้งเครื่องนานา ฯ
อาหารตระการครบครัน	ให้รับประทาน	ด้วยวรรณงดงาม ฯ
จัดเสร็จแล้วจอมนาคา	ได้รับเอาขวัญ	พระราชกุมาร ฯ
เสร็จแล้วจึงตรัสกล่าว	ว่าเจ้ากุมาร	ของพระบิดา ฯ
พอจะรับเจ้านี้	เลี้ยงดูรักษา	ที่นี่ให้นาน ฯ
วงศ์ตระกูลของข้า	บิดาเชื้อสาย	สัมปตานาคา ฯ
เชื้อสายตระกูลของเจ้า	เป็นมนุษย์โลกา	แตกต่างกันไป ฯ
กล่าวจากกาลนี้หนา	คงไม่อาลัย	คนชิตร่วมสนิท ฯ
ฉะนั้นทั้งนี้ควรคิด	นิจในเสน่ห์สนิท	อยู่นานไม่ได้ ฯ
จะส่งให้ลูกไปถวาย	ฝากไปในสถาน	เหนือหัวบิดาแล้ว ฯ
เจ้าบุตรพิสุทธิ์จึงตอบ	ว่าเหนือหัวเอย	ส่วนพระบิดา ฯ
ทรงไกรธข้ามหิมา	กับพระมารดา	แล้วจึงขับไล่ ฯ
ให้มารดาชำระออก	ไม่นับถือกัน	เป็นลูกเป็นเมีย ฯ
ปรากฏต้องในทิพนมต์	กลมายาเมีย	น้อยได้กระทำ ฯ
เป็นบ้าเป็นบอไปแล้ว	ด้วยคำของเมียน้อย	ยิ่งจะเพ็ดทูล ฯ
ให้ได้รับหายนะ	ครานั้นมารดา	ออกมาตัวเปล่า ฯ
เมื่อให้กำเนิดข้า	สมเด็จมารดา	สงสารกรุณา ฯ
ดูแลคุ้มครองรักษา	จนได้บุตรา	เป็นเอกองค์เดียว ฯ
บิดาไกรธาไม่หวั่น	ทำกับข้านี้	ไม่พิจารณา ฯ
ข้ายังเด็กยังไม่รู้ประสา	ไม่มีโทษเลยนา	อยู่กับมารดา ฯ
แล้วแต่ท่านจะวานใช้	เพชฌฆาตทั้งหลาย	วิ่งมาฉวย ฯ
ตั้งใจจำเพาะมาหา	ได้มองมาเห็น	ข้าอยู่อุรา ฯ
เข้ามาจับอย่างเร็วรี	พรากจากอุรา	พระมารดาไป ฯ
ทุบตีซ้ำจนชาลัมไป	ปฐพีชบเซา	เกลือกกลิ้งไปมา ฯ
ส่วนมารดาของข้า	รีบวิ่งตามมา	ร่างกายแทบกษัย ฯ
เมื่อคราเขาเหล่านั้น	พาเข้าไปไพร	จะได้ฆ่าจะได้ฟัน ฯ

เหตุความดีข้าสร้าง	ถึงแม่ประหาร	ไม่ได้เลยนา ฯ
จึงพามาถวายบิดา	มองแล้วตรัสว่า	ให้มัดผูกโยนลงน้ำ ฯ
เพชฌฆาตขมิ้นพันลึง	โยนลงในน้ำ	ได้ลอยขึ้นมา ฯ
แล้วจึงเอาหินมาผูกเต็ม	ตัวของข้าอีก	จึงเอาไปโยน ฯ
ในน้ำแสนลึงยั้งนัก	โกรธจึงให้โยน	ให้ลูกตายเทอญ ฯ
เดชเดชะของพระองค์	พาข้ามานี้	ในครานี้หนา ฯ
พระคุณท่านล้นอนันต์	หาได้อุปมา	มาแถลงได้เลย ฯ
ตัวข้าเห็นประจักษ์แล้ว	ท่านบิดาเอ๋ย	ส่วนพระบิดา ฯ
ให้กำเนิดตัวข้าเป็น	บุตรชายปรากฏ	ควรจะคิดถึงมารดา ฯ
พระองค์คงจะสบาย	ในกริยากาย	ลูกตนเอกองค์ ฯ
ท่านโกรธจะประหารเสีย	เหตุแต่พระองค์	สงสารกรุณา ฯ
หากไม่ไว้ดูรักษา	อย่าส่งไปไหน	บิดาข้าเอ๋ย ฯ
จนเป็นโทษาท่านเอ๋ย	จอมเจ้าสัดใส	ช่วยไปนานา ฯ
ส่วนท่านพึงเสร็จสรรพประ-	การลูกกล่าววว่า	เช่นนี้แล้วหนา ฯ
ท่านก็สงสารยั้งนัก	ชลเนตรรินไหล	ทูลพระอูรา ฯ
แล้วรับสั่งไปว่า	โอ! ลูกกำพรว้า	จอมขวัญแม่เอ๋ย ฯ
บิดาเป็นทุกข์ไม่คลาย	ได้ฟังเรื่องแล้ว	เจ็บปวดจินดา ฯ
บิดาอยากไว้รักษา	เจ้าในเมืองบา-	ดาลเช่นนั้น ฯ
ที่ผิดมนุษย์กับนาคไพร	ปรานีเจ้านี้	เจ้ายังเล่ห์นัก ฯ
เจ้าน้อยเสนหายอดจิต	บิดาครุ่นคิด	อนาคตจะลำบาก ฯ
อาจจะต้องพิษนาค	ขึ้นมาลำบาก	อาจขยี้ชีวี ฯ
ต้องพลัดพรากจาก	อกบิดาไป	แสนคิดอาลัย ฯ
โศกเศร้าสงสารอาลัย	มากกว่าสิ่งใด	กว่าเจ้านักเอ๋ย ฯ
หากสงสารเช่นนั้นแล้ว	ส่งลูกไปยัง	เมืองหนึ่งนามกร ฯ
จักรโธตรมยมหานคร	นางพันธรรส	บริบูรณ์หาไม่ลูกไม่ ฯ
องค์เหนือหัวพวกมารนั้น	นางจะพาไป	เป็นลูกแน่แท้ ฯ
นาคราชผู้ทรงอำนาจ	จึงได้ตรัสรอง	จัดเรือสำเภา ฯ
เจ้าเนื้อทองสุกอร่าม	ตกแต่งงดงาม	กับเจ้าพรรณราย ฯ
ตกแต่งประดับแก้วราย	แก้วแกมเปล่งปลั่ง	ดูงามเฉิดฉาย ฯ
บรรจงเห็นแล้วชอบใจ	ช่างงามเฉิดฉาย	คู่ควรฉายา ฯ
สำหรับประดับประดา	เสร็จสรรพไว้เป็น	เสปียงต่อไปด้วย ฯ

มีทั้งอาหารคาวหวาน	อีกทั้งขนมด้วย	ครบเครื่องโอชา ฯ
กระบวยทองสวยงาม	คนโอรจนา	ภาชนะจานทอง ฯ
ที่นอนสกลล้วนศานต์	ม่านกางเพดาน	มีทั้งแพรพรม ฯ
ปูบนที่บรรทม	แท่นแก้วอุดม	สำหรับพระองค์ ฯ
เศวตฉัตรรูปรัตน์บรรจง	ปักธงชัยไว้	ตระหง่านเรียงราย ฯ
สง่างามเฉิดฉาย	จามรตั้งไว้	งดงามโสภา ฯ
แสงสุรย์หนึ่งร้อยมากมาย	มีแต่เจ็ดชั้น	ประดับดอกไม้ ฯ
แดรสังข์ระฆังแก้ว	และเครื่องดนตรี	ย่ำฆ้องกลองชัย ฯ
โห่ร้องอื้ออึงเกรียวกราว	สำหรับบุตรรัก	ได้สร้างบารมี ฯ
เสร็จสรรพสำหรับโพธิ-	สัตว์ดั่งปฏี-	มาทองสุกใส ฯ
ประดับเสร็จสรรพไม่หมอง	จึงนำสำเภา	ทองมาแล้วหนา ฯ
วางสารไว้บนเกตรา	บนพานสุวรรณา	และเสปียงวางไว้ ฯ
เสร็จสรรพงดงามยิ่ง	อัญเชิญพระองค์	จรลงเกตรา ฯ
นาคราชองค์อาจสัจจา	อธิษฐานว่า	หากเจ้าจะได้ ฯ
ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ	เป็นพระพุทธาน	จะพาเหล่าสัตว์ ฯ
ขอสำเภาใหญ่ลอยไป	โดยสายน้ำ	อย่ามีเภทภัย ฯ
ไปพบประสพถึงฝั่ง	ถึงนางยักษ์แล้ว	เป็นแม่อุดม ฯ
อยู่ยังเมืองโศตรมย์	มีเหล้ามารร้าย	กากับพระองค์ ฯ
ยักษ์นั้นชื่อตรงไม่คด	ดูแลพระองค์	แน่นแท้ต่อไป ฯ
กับนางผู้อยู่เดียวตาย	รับเจ้าไว้เถิด	เลี้ยงดูรักษา ฯ
เรียบร้อยสุภาพในครา	ตามจิตจินดา	ไม่มีเภทภัย ฯ
อธิษฐานเสร็จจึงลอย	สำเภาโอฬาร	ไปตามลำน้ำ ฯ
พระขยของสังข์นั่งอยู่	แท่นแก้วสดใส	งดงามโสภา ฯ
อยู่ตรงท้ายเกตรา	ดั่งมีคนมา	บังคับทางเสือ ฯ
ถือเชือกคอยบังคับ	บังคับทางเสือ	ลอยไปตามน้ำ ฯ
พัดพายมาต้องสำเภา	จำเพาะไปยัง	โศตรมยนคร ฯ
รวดเร็วเกรียวกราวจรขจาย	เร็วรีบนสาคร	บรรทมสุขสันต์ ฯ
ตื่นขึ้นรุ่งเรืองสุดใส	แต่ตัวเจ้านี้	มองไปจำเพาะ ฯ
เห็นสำเภาลอยว่องไว	ช่างดูโอ้อ่า	บนลำน้ำไป ฯ
ดั่งมีคนมาช่วยดึง	ท้ายสำเภา	ดูเป็นแน่แท้ ฯ
ท่านคิดในจิตจินดา	มุ่งตรงไปยัง	นครมARN นั้น ฯ

เหล่าเทวดาทั้งหลาย	พระภูมิพระพาย	ในพระคงคา ฯ
พระศรีมณีเมขลา	ดูแลรักษา	มหาสมุทรแห่งนี้ ฯ
ต่างก็เข้ามาทันที้	มาช่วยอยู่ที่	ท้ายสำเภา
พระพายพัดพายพัดไป	ใบกระโดงโย่งไป	เป็นเสียงนানা ฯ
ในน้ำพันลิกมัจฉา	ทั้งปลาโลมา	ขึ้นชมบารมี ฯ
คลื่นซัดแตกเป็นดอกไม้	เป็นข้าวตอกซัด	จากน้ำขึ้นมา ฯ
เทพรักษ่อารักษ์เทวดา	ช่วยส่งเกตรา	ลอยล่องไปเทอญ ฯ
เทพดาอาสาขับร้อง	มีเสียงอันไพเราะ	เสียงศัพทให้พร ฯ
ส่วนสำเภาใหญ่บวร	แล่นบนสาคร	ล่องลอยตามไป ฯ
ตามทางแสนไกลเรื่อยไป	ผ่านหนึ่งเดือนไป	มาถึงปากถ้ำ ฯ
สำเภาเข้าไปในนั้น	ได้หกสิบโยชน์	हार้อยปลายด้วย ฯ
เข้าไปในอุโมงค์นั้น	มีหินขนาดใหญ่	เป็นผนังขึ้น ฯ
กระทบสำเภาโครงเครง	อ้ออิงดั่งขึ้น	ดั่งดุริยดนตรี ฯ
ดั่งเพลงจากสรวงสวรรค์	มายังโพธิ-	สัตวในสำเภา ฯ
ลอยล่องเคลื่อนออกไป	โดยกระแสน้ำ	จนได้เดือนครึ่ง ฯ
จวบจนมาถึงรอยบาท	ดาบสตาปะ	ลงจากเบื้องบน ฯ
หินใหญ่ผนังเหล่านั้น	เป็นเชิงบันได	ทองนํ้าขึ้นชม ฯ
ประดับอยู่ใกล้ทางเดิน	เป็นเงินดงาม	เป็นสายทองแดง ฯ
ประดับประดาตกแต่ง	บันไดทองแดง	ถึงพระคงคา ฯ
ในกาลนั้นเกตรา	ลอยเข้าไปยัง	บันไดทองแดง ฯ
ดั่งมีใครมาตกแต่ง	มาผูกไว้เอง	ในเรือสำเภา ฯ
ประดับเสนาพลไกร	สำเภาทองนั้น	เข้าชิดท่อน้ำ ฯ
ดาบสสัตบุรุษพระองค์	ยิ้มแย้มไม่หยุด	จึงร้องถามว่า ฯ
เจ้าจะรำพึงลึลล	คนเดียวเอกา	จะไปแห่งไหน ฯ
พระขยงสังข์ได้ยินแล้ว	พนมมือตอบไป	ข้าแต่พระมหา ฯ
ดาบสบุรุษเจ้าเอ๋ย	ทรงธรรมกรุณา	ของข้านี้เอย ฯ
เหตุการณ์นำพาไม่พ้น	ลำบากเจ้าแล้ว	จะทำไฉนได้ ฯ
หากตายอาภัพแต่กาล	แม้จะขอทาน	กำพรว้าเดียวตาย ฯ
ไม่ศานต์เพราะมีบิดา	ไม่ทรงกรุณา	สงสารปรานี ฯ
ท่านชังตั้งแต่ต้นมา	ข้าได้ปฏิสน-	ธิในอุทร ฯ
ส่วนองค์พระแม่บวร	ส่วนพระวร	บิดานั้นหนา ฯ

จะรักใคร่แต่จันทา	เทวีน้อยหนา	หนึ่งแสนอนันต์ ฯ
จึงรับนำทรัพย์สมบัติ	ของมารดาข้า	ขับไล่ออกมา ฯ
มารดาต้องจากมาไกล	ข้าจึงเกิดมา	ลำบากนักหนา ฯ
อยู่ลำพังแม่กับลูก	ลำบากที่สุด	ทุกตะยี่งนัก ฯ
มารดาไปในป่า	เก็บฝืนทุกวัน	ขายเลี้ยงชีวิน ฯ
ดูแลรักษาลูกชาย	จนยากนักหนา	เลี้ยงดูเข้ามา ฯ
แล้วพระวรบิดา	ใช้คนไปปรา-	กฏกาลนั้นพลัน ฯ
จับข้าไม่มีปราณี	ทำร้ายสารพัด	จับเอาไปฆ่า ฯ
ท่านแกล้งสำแดงเรื่องราว	ตั้งแต่ต้นมา	จนหมดเนื้อความ ฯ
โอ! ไม่เพียงแท้ในครา	เพราะเหตุแห่งเรื่อง	โรคในใจข้า ฯ
ข้าแสนอายุไร้แก่นสาร	ไม่กลับบ้านเมือง	ของพระบิดา ฯ
ข้ามุ่งจำเพาะทิดา	ไปโดยมรรคา	ให้หายลับไป ฯ
คงจะไม่ให้เห็นเลย	ครานั้นเช็ดแล้ว	ล่องพ้นความตาย ฯ
ข้านึกถึงพระคุณท่าน	แม้เป็นหรือตาย	แล้วแต่บุญกรรม ฯ
พระดาบสท่านได้รู้	ได้ทราบเรื่องราว	กุมารเล่าแล้ว ฯ
ไม่อาจนิ่งเฉยได้เลย	จึงเกิดสงสาร	ได้หลั่งน้ำตา ฯ
โอ! เจ้าโอภาสนิมล	น่าสงสารนัก	อย่าได้ไปเลย ฯ
ท่านบอกสุภาพรรณ	จะให้พรชัย	แม้ไปเมืองมาร ฯ
พระขยของสังข์อัครกุมาร	ท่านพนมก้มกราบ	น้อมรับพระพร ฯ
พระมหาภาชีบวร	จึงแกล้งให้พร	เป็นบทคาถา ฯ
ชโยพุทโธปิยา	สรเมตา	มโศยัง ฯ
มารสาครุณ	ปราชยัง	จมนาค ฯ
พระพรบวรเสฏฐ์	ให้กุมาร	สุขเกิดหนา ฯ
ตั้งใจหมายปองลีลา	จำเพาะไปยัง	ในนครมาร ฯ
สร้างบารมีอาจหาญ	รู้โพธิญาณ	ในกาลภายหลัง ฯ
จะโปรดให้สิ้นทุกข์	ให้สัตว์มีสุข	สมบัติสวรรค์ ฯ
เสด็จผจญมารมายา	กำจัดระอา	อปราชัย ฯ
พระพรบวรเลิศยิ่ง	ไปในสามโลก	อวยชัยจงเจริญ ฯ
ให้พระองค์มีชัยชนะ	จะเสด็จลีลา	ไปยังเมืองมาร ฯ
พระพรบวรหนึ่งหนา	พระองค์ผจญภัย	มารให้แพ้ไป ฯ
ขอพระบารมีนี้หนา	ให้เจ้าได้ถึง	อย่าได้คลาดคลา ฯ

อีกอย่างตาได้ภาวนา	ให้ไปรักษา	อย่าได้มีมาร ฯ
อินทราพรหมบวร	ทั้งเทพนิกร	รักษาอวยชัย ฯ
มาช่วยป้องกันเหล่ามาร	ให้ได้รอดพ้น	วนเวียนยาตรา ฯ
ในกาลฝูงมารมายา	ให้แพ้ยา	แน่วแท็กาลหน้า ฯ
ยักขาจิตมันอัปรีย	ร้ายกาจกาลกิณี	มุงเอาชนมา ฯ
หากมาถึงเทียบวิหาร	มณฑาคราใด	ให้มันตกไป ฯ
ในน้ำพันลึกแห่งนั้น	ด้วยเดชแห่งข้า	จำศีลแน่วแน่ ฯ
มารใดมีจิตไม่ตรี	ให้วนกลับคืน	กลับไปข้างหลัง ฯ
ดินักพรนี้ข้าให้	ขอให้ได้ข้า	ตั้งจิตปรารณา ฯ
ขอให้นางพันธรส	รับเจ้าไปเถิด	ไปไว้รักษา ฯ
อยู่ในนครยักษา	เฉพาะสิบปีหนา	แล้วจงรู้ตัว ฯ
รำพึงออกมาโดยเร็ว	ตอบแทนคุณท่าน	พระวรบิดา ฯ
จงจำคำพูดนั้นนา	ตาให้พรปรา-	กฏอย่าลืมเลย ฯ
พระขยของสังข์ได้ฟังแล้ว	ดาบสวิเศษ	ให้พรอุดม ฯ
ยกมือกราบถวายบังคม	อ่อนน้อมประนม	จากลำเภตรา ฯ
เสร็จสรรพจึงเสด็จกราบลา	ซึ่งให้พระมหา	ฤาษีปรากฏ ฯ
พระดาบสท่านเอาไม้เท้า	ผลักไปที่	ท้ายภตตรา ฯ
ลอยล่องออกไปปรา-	กฏในครานั้น	ด้วยกระแสน้ำ ฯ
ใบกระโดงพัดโยงสำเภา	ลอยฝ่าคลื่นไป	เสียงดังระงม ฯ
หินชั้นผนังทึบทังข้าง	สะท้อนหวั่นไหว	โดยทางชลธี ฯ
มีเสียงดุดดุดยดนตรี	เหมาะสมไพเราะ	เสียงศัพท์ก็ดี ฯ
เหมือนคนกล่อมให้บรรทม	แกว่งไกวโยงไป	สำเภาโอฬาร ฯ
ครานั้นจากดาบสแล้ว	ในเขาแก้วไป	ครึ่งเดือนมาถึง ฯ
ระยะช่างไกลยิ่งนัก	เห็นชัดปรากฏ	สามสิบสามโยชน์ ฯ
จึงไพล่ออกมาให้เห็น	พระองค์สดใส	กับเสียงดนตรี ฯ
หนึ่งเดือนเป็นปกติ	ไม่เห็นรัศมี	พระอาทิตย์เลย ฯ
จวบจนปรากฏออกแล้ว	เจ้าจึงเห็นผ้ง	ซึ่งเดือนและวัน
ไพเราะเสนาะประไพ	อีกหนึ่งเดือนไป	ระยะมรรคา ฯ
หกลีบห้าโยชน์หนา	จึงถึงนครา	แห่งนางพันธรส ฯ

เข้านั้นเหล่าฝูงยศยักษ์
 เมียมองไปเห็นเกศรา
 โห่ร้องเกรียวกราวว่าเหว
 พัดมาท่ามกลางคองศา
 พวกเราเหาะเหินเดี๋ยวนี้
 ครานั้นพลมารยักษ์ทั้งหลาย
 จะเอากินเป็นอาหาร
 ว่าเหวเหวเราทุกคน
 มารนั้นชักชวนร้องเรียก
 บ้างก็วิ่งไปบนน้ำ
 บ้างเหาะบ้างเหินแกล้งล้า
 ทั้งบนทั้งล่างมหิมา
 ร่างกายน่ากลัวนักหนา
 ฟันดูแล้วประหนึ่งคราด
 เสียงคำรามหนักกลัว
 ดวงตาโปนโตพิลึก
 เสียงร้องตะโกนเข้าไป
 ด้วยเสียงคำรามเข้มขลัง
 จึงตื่นขึ้นนั่งแล้วว่า
 ท่านกลัวอำนาจมารมาก
 ดังจะกษัยชนมา
 ข้าเป็นลูกกำพร้าเลย
 ท่านเป็นมารดาของข้า
 ท่านเอยสงสารข้าเถิด
 เจ้าจงวนกลับไปพูล
 พระองค์ร้องตะโกนบอกว่า
 ได้เหาะพุ่งเข้าเทียบแล้ว
 สันสะท้านและหวั่นไหว
 เห็นโพธิสัตว์นั่งอยู่
 ครานั้นเหล่าฝูงพลมาร
 พากันสูญหายตายไป

ออกมามากมาย
 พระโพธิสัตว์มหา-
 พวกเราทุกคนเอย
 นั้นเห็นได้เป็น
 ออกไปทันที
 สะดุ้งทันที
 เพราะเป็นสันดาน
 เข้ามาเร็วรี
 พรอคพวกกันไป
 บ้างก็เหาะเหิน
 บ้างเก้งกล้าเหาะ
 เข้าล้อมช่วงชิง
 บ่าใหญ่ไหล่นา
 ดูเขี้ยวขนาดใหญ่
 ต่างผูกหน้าผาก
 ดูแล้วพาให้ใจหวั่น
 พระขยของสังข์อยู่
 ดังสายฟ้าทั้ง
 โอ! ข้าเอยครา
 ไม่อาจดูได้
 จึงร้องไปว่า
 มาที่นี้เอย
 ขอจงรับรู้
 พาข้าไปเป็น
 มารดาของข้า
 ก็ครั่งก็ครา
 ที่ทางเสือแล้ว
 อีกทีกไปทั่ว
 แทะนแก้งดงาม
 จิตร้ายอนุพาล
 วินาศหมดสิ้น

หากินตามฝั่งคองศา ฯ
 บุรุษพิสุทธินั้นแล้ว ฯ
 สำเภาของมนุษย์โลกหนา ฯ
 อาหารของเราในตอนนี ฯ
 พากันกินให้อันตราย ฯ
 ขมิ้มมันจะแย่งชิงกัน ฯ
 ร้องเกรียวกราวไปทั่ว ฯ
 พากันล้อมจับสำเภา ฯ
 กระวีกระวาดเหินเหาะ ฯ
 บ้างสะดุ้งกระโดดไป ฯ
 เกรียวกราวพลุกพล่านออกไป ฯ
 แกร่งแย่งชิงชิงยั้งนัก ฯ
 ผมหยิกยุ่งยุ่งเหยิง ฯ
 ดูน่าเกลียดน่าชัง ฯ
 ดูแล้วช่างอัปลักษณ์ ฯ
 ให้ใจสะท้านกลัว ฯ
 สำเภาอิงจะตกใจ ฯ
 เจ็ดพระองค์ตกใจ ฯ
 นี่จะกษัยชีวิตแล้ว ฯ
 จึงหลับพระเนตร ฯ
 ขอพวกเจ้าทั้งหมดนี้เอย ฯ
 มอภกายแต่นางพันธุรส ฯ
 เลี้ยงดูสงสารกรุณา ฯ
 ถวายแด่มารดาข้า ฯ
 อย่าพึงฆ่าข้าเลยหนา ฯ
 มันไม่พึงแม้แต่หน่อยเลย ฯ
 ครีโครมเหมือนน้ำทะเลลาย ฯ
 วุ่นวายกล้ำกรายเข้าไป ฯ
 ต่างอยากเอาเป็นอาหาร ฯ
 ต่างก็ตกลงน้ำจมหมด ฯ
 ในพระวารังคศา ฯ

ส่วนมารที่มาจากที่หลังนั้น	ไม่รู้ใจเขา	บารมีฤทธิ์ของพระองค์ ฯ
ล้วนแต่ร้ายกาจยิ่งนัก	เหาะมาตกหมด	จมไปในพระคงคา ฯ
หากแม้จะคิดพรรณนา	พลมารเสนา	แก้หมีนปลายแก้พัน ฯ
ด้วยเดชพระสุวรรณ-	สังข์กุมารนั้น	ได้สร้างสมบารมี ฯ
ครานั้นพวกเหล่าพลมาร	ที่ยังเหลือเป็น	นิจอยู่ในฝั่งชลธิ ฯ
ต่างเกรงกลัวพระบารมี	ต่างกราบวันที่	บังคมประนมทศพล ฯ
ครานั้นขุนพลมารมองเห็น	พานทองมาตั้ง	บนหัวเรือสำเภาอันหนา ฯ
วางราชสารนาคา	ยักษโยธาง	ยกไปถวายกษัตริ ฯ
ยังนางพันธุรสเทวี	แล้วทูลไปว่า	ข้าแต่นายแห่งข้า ฯ
ส่วนพระราชาบุตรสไต	ได้มาถึงแล้ว	อยู่บนสำเภาทองยองไย ฯ
ลอยล่องมาโดยชลาลัย	มหาสมุทรนั้น	ขอเมตตาเหล่าพลมารด้วย ฯ
เมื่อสำเภาถึงแล้ว	ยักษเห็นแน่นแน่ว	จะเอามาเป็นอาหาร ฯ
เห็นแต่เดชสมภาร	พระราชกุมาร	เหล่ามารจมนตายหมด ฯ
ยากจะคณานับ	พวกพลยักษตาย	แก้หมีนม้วยมรณา ฯ
ในภายหลังนั้น	คงตายทุกคน	แก้พันแท้สุญชัย ฯ
ข้าขอกราบทูลกษัตริ	พระองค์นี้หนา	สมเป็นพระราชบุตรา ฯ
ตัวเล็กขนาดนั้นนา	มีบุญมहिมา	ฤทธานุภาพยิ่งใหญ่ ฯ
ครานั้นนางพันธุรส	นายแห่งยักษยศ	ในอดีตแต่ก่อนนั้น ฯ
ได้เจ็ดปีเพียงแท้	แสนจะทรมาณ	ไม่นึกหิวกระยาหาร ฯ
จนได้ยื่นข่าวมาว่า	พระหอยสังข์เป็น	พระราชบุตรานัน ฯ
มีสมภารบารมีจริง	ท้องนางก็ร้อง	พระราชหทัยยินดี ฯ
อาการป่วยก็ทุเลา	สมบูรณ์สาทร	ก็มลายกลายมีความสุข ฯ
พระฤทัยพรรณราย	โสมนัสสบาย	แสนสุขยินดียิ่งนัก ฯ
นางคิดหิวอาหาร	โอหารสหนา	นางเสวยกระยาหารได้ ฯ
แล้วนางนาถดีใจ	แสนจะยินดี	เหล่าพวกพลยักษมาร ฯ
ให้ประดับใส่คชสาร	พระที่นั่งเจ็ดจำ	และเครื่องเรือนรับรอง ฯ
ใส่ถุงห่อหุ้มงาสุรง	ใส่ไหมที่ด้าม	ห่อหุ้มให้งามล้ำยอง ฯ
จึงใช้ประดับรูปร่าง	ตกแต่งข้างหนึ่ง	นามว่ากาฬหัตถิ ฯ
ครบเครื่องแต่งตัวข้าง	นั้นแกมแก้ววิ-	จิตรอำไพพรรณราย ฯ
แล้วผูกที่หย่องเจ็ดฉาย	ตั้งเครื่องบนสวรรค์	เบื้องบนดูแล้วชวนมอง ฯ
แล้วนางตกแต่งให้ผูก	ข้างพังเชือกหนึ่ง	ชื่อนางล่อสะอาดประไพ ฯ

แล้วจึงจัดเพลงปี่พาทย์	ดุริยดนตรี	เกรีปี่พาทย์กลองซ้อง ๑
กล่อมให้อภิรมย์ด้วย	อันแสงสุรย์นั้น	ซึ่งบายมนต์มีจามร ๑
แล้วให้จัดแจงเหล่าบริ-	พาลพลนิกร	มาแห่งดงามประไพ ๑
หมวกทองโอภาสแน่นหนา	ทั้งเสื้อแขนกุศ	คละสีแตกต่างกันไป ๑
นางบอกให้เปลี่ยนกาฬ	ครบองค์อิตตา	เป็นมนุษย์ธรรมดา ๑
เกรงพระราชบุตรกลัว	ทั้งพระองค์อาจ	ชาติเป็นมनुสสนั้น ๑
แล้วสมเด็จพระมารดา	ท่านจะลิล	ออกไปรับผู้มีบุญ ๑
มาเป็นพระราชบุตร	ขึ้นมาบนมณ-	ทลแทนปราสาทโสภี ๑
ท่านมีสมภารบารมี	จะให้เป็นไอ-	สุรย์ธิเบศย์กษา ๑
แล้วนางทรงเครื่องบรรณา-	การกำไลพา-	หุระอารามรัตนราย ๑
สังวาลเจ็ดจำเริญฉาย	พระพัสดร์พรรณราย	รัตนพระองค์ใส่ในกาย ๑
ประดับเสร็จสรรพพรรณราย	พิพิศบสาย	พิศดูวิจิตรจินดา ๑
แล้วพระองค์เสด็จลิล	บนคเชนทราชา	ที่นั่งแห่งนางอุดม ๑
อยู่ด้านบนกับนางสนม	และยายพระกรม	แหล่งไปไม่วาย ๑
ครานั้นเสด็จถึงท่าน้ำ	เมียงมองตรงไป	ก็มองเห็นซึ่งสำเภาทอง ๑
ลอยอยู่ในโอภาส	สว่างทั้งเวหา	ดูแล้วช่างโสภ
รจนาวิจิตรดงาม	ซึ่งหัวนั้นเป็น	แกมแก้วซึ่งรัตนเรียงราย ๑
ดูแล้วดงามเจิดฉาย	สว่างจำพรรณราย	ดงามเปล่งปลั่ง ๑
นางเห็นสำเภาตระการ	นางจึงบันดาล	ทรงในจินดานางว่า ๑
โอ้สำเภาลูกของใคร	นั่นคือเทวดา	หรือว่ามานิมิตให้รับรู้ ๑
ประดับประดาตกแต่ง	ดงามอำไพ	ธุดงค์รุ่งเรืองเกลิงถระการ ๑
นางจึงตั้งจิตอธิษฐาน	หากเจ้ามั่นคง	ตั้งใจมาหาตัวข้าแล้ว ๑
เมื่อข้าเข้าไปถึงฝั่ง	จะเข้ารับแล้ว	ให้สำเภาพัฒมายัง ๑
ถึงแม่จะอุ้มองค์	เจ้าขึ้นมาคง	บนพ่อช้างมงคล
แม่พาเจ้าไปตั้ง	เป็นเจ้ามณฑล	สกลนครเกษมศานต์ ๑
เมื่อนางตั้งจิตอธิษฐาน	เกตรานั้นได้	ลอยล่องบนคงคา ๑
ตรงยังนางนารถมารดา	นางรีบเร่งลง	ไปในเกตราตระการ ๑
จวบเห็นรูปงามตระการ	ยกราชกุมาร	วางบนอรรธาตนา ๑
นางลอบทอดยินดี	แล้วรับสั่งว่า	เจ้าลูกรักของแม่เอย ๑
ในคราสำเภาเจ้ามาจากแห่งใด	ระยะมรรคา	นั้นเหตุประการกลใด ๑
เจ้าจึงองอาจเที่ยวมา	มาถึงเมืองนี้	แม่ทางนั้นเป็นใคร ๑

แล้วมาคนเดียวกำพริ้ว	เจ้าบอกแม่มา	ให้รู้ถึงเรื่องราวนี้ ฯ
ครานั้นพระหอยสังข์ชื้อตรง	ก้มกราบจำเพาะ	บังคมประนมทูลว่า ฯ
ข้าแต่เจ้าศिरสา	มีบุญมากล้น	ประเสริฐอุดมสูงส่ง ฯ
ข้ามาจากเมืองโสฬส	มหานครนั้น	ส่วนพระชนกนามา ฯ
พระบาทยศวิมลราช	ทรงกริ้วมเหสี	ขับไล่แม่ข้าออกจาก ฯ
ปราสาททองงามแล้วนั้น	เอาตัวข้ามา	พิฆาตให้สิ้นกษัตริย์มา ฯ
เดชะจอมนาคราช	รับตัวข้าไว้	เอาไปพิภพนาคนั้น ฯ
แล้วแต่งสำเภาพรรณราย	บรรทุกเสปียงทั้งหลาย	ส่งข้าขึ้นบนชลธิ ฯ
เหตุบุญบารมีแต่ก่อน	เมื่อพรหมชาติ	ทำให้เป็นลูกของพระองค์ ฯ
กษัตริย์นาคราชจึงอธิษฐาน	ให้ข้าตรงมา	ประกอบกับท่านเป็นแม่ ฯ
ข้าขอพึ่งบุญพรรณราย	ซึ่งเจ้าเป็นมารดา	ให้รอดพ้นความตาย ฯ
ครานั้นนางพันธุรสพัง	โพธิสัตว์กล่าว	แล้วนางดีใจยิ่งนัก
นางโอบกอดบุตรน้อย	อุรารัตน	แล้วนางนาจึงจุมพิต ฯ
นางจึงให้เหล่ากองพล	มาช่วยอุดตึง	เกตรมายังท่าน้ำ ฯ
นางจึงอุ้มพระองค์โพธิ-	สัตว์สระโสภี	ขึ้นบนช้างที่นั่ง ฯ
นางพาพระสุวรรณหอยสังข์	กุมารวรวงศ์	เข้าในพระราชสถานสถิต ฯ
ประดับสำรับวิจิตร	โกชยพัสดุดงดาม	รับขวัญราชบุตร ฯ
นางให้พี่เลี้ยงกำหนด	หนึ่งพันปราภ	กำหนดกำนัรักษา ฯ
ให้เล่นเพลงมหรสพเป็น	ยินดีทยา	บุตรให้สุขสบาย ฯ
สำเร็จงานทั้งหลาย	บริบูรณ์แล้ว	หนึ่งเดือนครึ่งเสร็จแล ฯ

บทกาคติ

องค์โพธิสัตว์	มหาบุรุษรัตน์	ประเสริฐยิ่งนัก
คนสุขสำราญ	ในฐานนั้นเทอญ	เป็นอัศจรรย์
อยู่มาวันหนึ่ง	นศรียักษ์ ฯ	คิดถึงมารดา
ว่าไอ้พระแม่	พระราชหฤทัย	คงจะเจ็บปวด
	ข้าทางโน้นหนา	
	ภายในหทัย ฯ	
คงจะเศร้าโศก	คงจะระลึก	นึกถึงลูกนัก
คงจะคร่ำครวญ	โศกาอาลัย	โศกเศร้ารำไป
	คนเดียวยิ่งนัก ฯ	

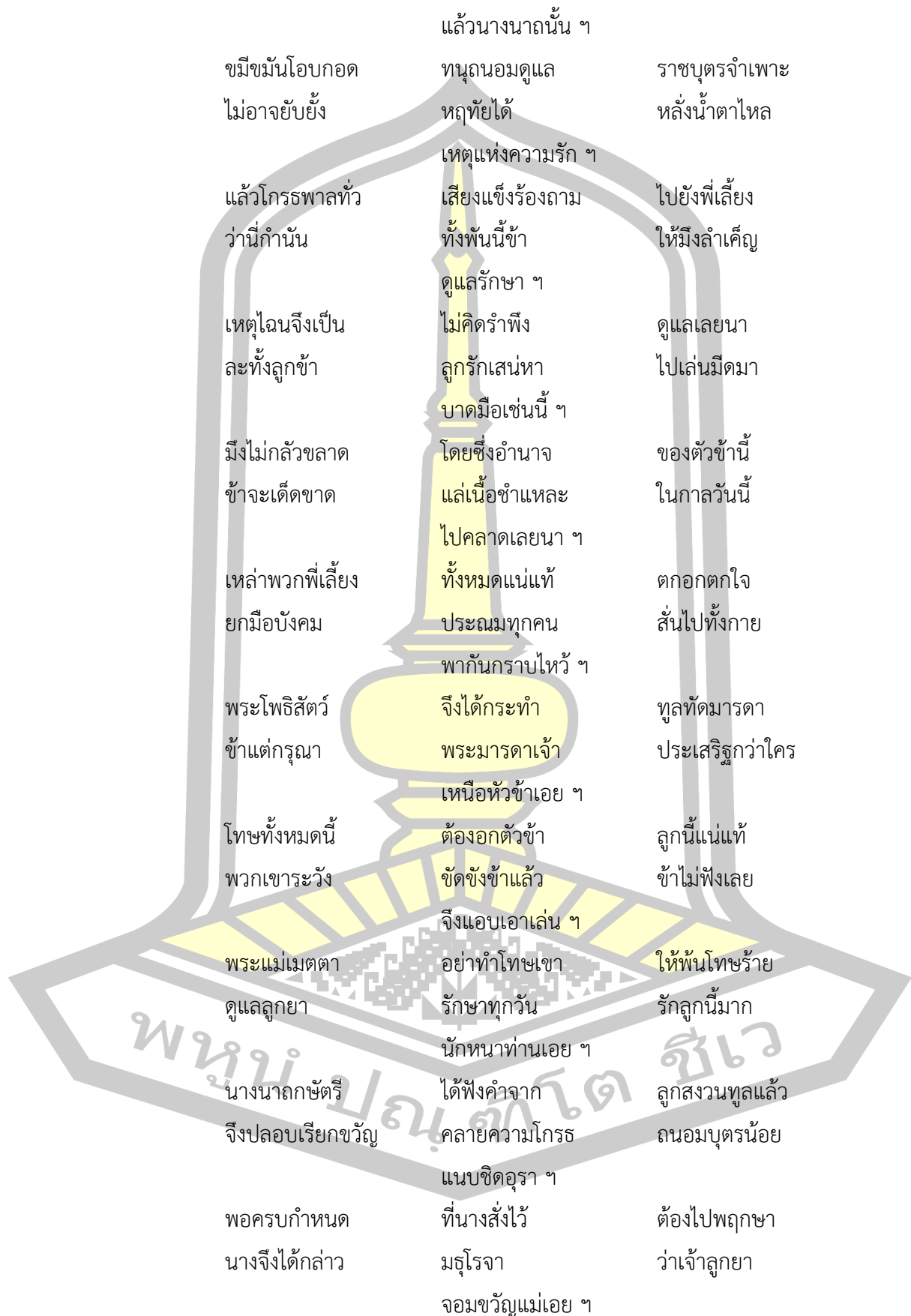
แม่ของลูกเอ๋ย	มีชีวิตอยู่	หรือสิ้นชนมา
ทำไฉนถึงจะ	ได้ยลพักตรา	พระวรมารดา
	มีคุณอนันต์ ฯ	
พระโพธิสัตว์	ครุ่นคิดสงสาร	คุณพระมารดา
หายใจแปรปรวน	ว่าวุ่นหทัย	พิลาปยัณห์
	ผู้เดียวเอกรา ฯ	
มาจะกล่าวถึง	ดำเนินเรื่องราว	นางพันธุสนั่น
ก่อนหน้านางป่วย	มีโรครุมเร้า	เจ็ดปีแล้วหนา
	อดอาหารด้วย ฯ	
มิได้ไปไพร	จับสัตว์อาศัย	บริโภคนกทุกครา
เมื่อพระขยของสังข์	ได้เดินทางมา	ได้อยู่ด้วยหนา
	นางหายป่วยสิ้น ฯ	
นางทรงจินดา	พิศพิจารณา	ว่าโอ! ภูเอ๋ย
แต่ก่อนมานั้น	สัตว์ชื่อล้นพัน	จะไปผ่อนคลาย
	ในหญ่หทัย ฯ	
เคยพามนตรี	เสนาบดี	ไปเที่ยวพฤกษ์ไพร
ชอบกินเนื้อสัตว์	ทุกอย่างนั้นหนา	ข้ายังปราศรัย
	เอาเป็นอาหาร ฯ	
ตัวข้านี้ตั้ง	เป็นชิ้นอาหาร	ตลอดกาลเนิ่นนาน
ไม่ได้เนื้อสัตว์	แม้แต่คำเดียว	จากกาลนั้นหนา
	หาร้อยปีปลาย ฯ	
ในกาลนี้หนา	ข้าจะไปป่า	ให้อภิรมย์
ซึ่งมีกำนัน	เขตขัณฑ์เมืองนี้	ให้ได้สบาย
	ในใจครั้งนี้ ฯ	
ข้าไว้พระขยของ-	สังข์อยู่ที่นี้	ให้รอบนปรา-
สาทสวรค์มณเฑียร	กับพี่เลี้ยงหนา	ไปเที่ยวพฤกษา
	สักสองสามวัน ฯ	
นางคิดซึ่งประ-	การนั้นแล้วหนา	ไม่นานเลยนา
นางก็โอบกอด	โอบอุ้มบุตรรัตน์	แนบนิจชิดอยู่
	อรุณางเอ๋ย ฯ	
รับสั่งว่าสงวน	เจ้าสนิทชิดกาย	ที่รักของแม่

วันนี้แม่ลา	สงวนเจ้าจากไป	ไปเที่ยวผ่อนคลาย
	ในไพรอุทยาน ฯ	
เจ้าอยู่รักษา	เมืองอยู่ทางหลัง	ในราชสถาน
ในเมืองทางนี้	อย่าไปเที่ยวเล่น	แม่ไปพฤกษา
	ช่วงบ่ายจะกลับ ฯ	
นางบอกกล่าวเสร็จ	นางจึงออกไป	ลีลาจรจาก
พาเหล่าเสนา	โยธาทั้งหลาย	เดินทางออกมา
	ไปยังพฤกษา ฯ	
แล้วนางสำแดง	เป็นกายเดิมแท้	เปลี่ยนเป็นกาฬ
เป็นยศยักษ	เห็นเป็นแน่แท้	สูงใหญ่มหึมา
	อวบอ้วนนักหนา ฯ	
นางยิ่งทุบตี	นางกระวีกระวาด	จับสัตว์เหล่านั้น
โยนแล้วอมหาย	ในปากไม่ขาด	เหลียวแลมองหา
	องค์เอกลั่นนา ฯ	
ส่วนสัตว์ตัวใหญ่	แรดและช้างสาร	เหล่าสัตว์อาหาร
เคี้ยวตักกรูกริบ	ในชอกทันตา	ข้างหนึ่งตัวหนา
	ได้สองสามคำ ฯ	
ส่วนเจ้าของสังข์	ราชกุมารัง	ผู้อยู่ทางหลัง
ท่านเพ่งพินิจ	ครุ่นคิดในจิต	ว่าแม่นั้นห้าม
	รับสั่งกับข้า ฯ	
ทางโน้นเมืองเก่า	ตะวันตกทั้งหมด	ไม่ให้ไปเล่น
ข้าอยากลองดู	ไปในคราวนี้	ดูให้ชัดแจ้ง
	ปรากฏกาลนี้ ฯ	
ท่านจึงทำเป็น	ลองเล่นลีลา	ไปมานิดหน่อย
ถึงที่กำบัง	จากพี่เลี้ยงแล้ว	จึงได้รับแรง
	เข้าไปทันที ฯ	
ท่านมองไปเห็น	โรงเก็บเศษเนื้อ	ครบทุกประการ
มองเห็นแน่ชัด	ที่เก็บคนกิน	กระดูกกองเต็ม
	สูงเท่าภูเขา ฯ	
ท่านมองเห็นแล้ว	หทัยหวั่นไหว	ตกใจอนิจจา
ว่าโอ! แม่ข้า	นี่คงจะเป็น	ยักษ์กินมนุษย์

	ข้าควรอยู่ไย ฯ	
หากได้มนุษย์เป็น	อาหารอันโภชนา	ท่านคงสุขใจ
หากหาไม่ได้	ท่านคงหิวโหย	โอ! ข้าเอ๋ยได้
	อะไรเป็นอาหาร ฯ	
โอ! ควรขยาดกลัว	พระเมื่องอาจ	ยิ่งกว่าสิ่งใด
อกลูกร้อนรุ่ม	นิจอยู่รำไป	ทำไฉนจะพ้น
	จากห้วงความตาย ฯ	
โพธิสัตว์คิด	ดูน่าสงสาร	พระองค์กษัตรา
ทรงพระกรรแสง	คร่ำครวญพูดว่า	โอ! พระมารดา
	ข้าอยู่ทางโน้น ฯ	
เมื่อเขาโยนลูก	ลงน้ำสาบสูญ	ส่วนท่านแม่นั้น
รักลูกยิ่งนัก	แทบจะทลาย	หัวอกมารดา
	อยู่ฝั่งคงคา ฯ	
ตอนนี้ลูกท่าน	มาถึงเมืองยักซ์	นี้แล้วแหละหนา
นางรักหลงมาก	ในจิตจินดา	ดังพระแม่นา
	พระจันทร์เทวี ฯ	
ส่วนนางพันธุรส	หากมารักมาก	เพียงใดก็ดี
ไม่อาจเทียมเท่า	จำเพาะชนนี้	กำเนิดศิรสา
	ของข้านี้นา ฯ	
โอ! ตัวข้าเอ๋ย	อยู่เมืองยักซ์มาร	จะทำอันใด
เป็นประโยชน์ได้	ให้สำราญจิต	ครุ่นคิดนี้ว่า
	เกรงเป็นโทษทุกข์ ฯ	
เริ่มต้นจากวัน	นี้ข้าไหวหวั่น	หามีสุขไม่
ทุกข์โศกหนักหนา	ไม่หมดทุกข์ทน	สะท้านวิตก
	ยากจะพรรณนา ฯ	
เมื่อครุ่นคิดไป	พระมารดาอยู่	ทางโน้นไม่ได้
อุราไหวหวั่น	สะอื้นในกาย	แล้วคิดจะหนีจาก
	ออกไปให้ได้ ฯ	
ส่วนนางพันธุรส	เมื่อนางไปนั้น	ล่ำลากลูกน้อย
ว่าไปพฤกษ์ไพร	ยามเย็นจะกลับ	ไม่เป็นเช่นนั้น
	มากกว่าสมมุติ ฯ	

จนครบเจ็ดวัน	นางจิ้งหวนกลับ	คืนมาปรากฏ
ถึงพระมณเฑียร	สถานสถิตพิสุทธิ์	ถนอมพระราชบุตร
	กอดจูบทั่วกาย ฯ	
แล้วว่าโอ! ลูก	ที่รักของแม่	ทูนหัวเจ้าอยู่
โศกเดียวที่นี่	แม่น้ทอดทิ้ง	ออกไปเนิ่นนาน
	จะพาเจ้าไป ฯ	
ดำเนินจากที่	นางจะลีลา	เที่ยวไพรพฤชา
นางได้สั่งบุตร	พิสุทธิ์อำไพ	ว่าลูกสดใส
	จอมขวัญแม่เอย ฯ	
แม่ลาลูกไป	ครั้งนี้จะอยู่	จนครบเจ็ดวัน
จึงจะกลับมา	สุดรักแม่เอย	จึงสั่งกำชับ
	แม่สั่งลูกไว้ ฯ	
ลูกอย่าจำเพาะ	เข้าไปทางซ้าย	มันร้ายอย่าไป
แม่ซ่อนปิดบัง	ซัดซังเอาไว	นั่นลูกอย่าไป
	ลำเนานั้นเลย ฯ	
มีผีพระบาท	จักรโธตฤณาท	พ่อของเจ้านี้
หากเห็นใครไป	ลำเนานั้นหนา	ยิ่งจะโทษา
	ชีวิตจะให้ตาย ฯ	
นางสั่งสมเด็จ	พระราชบุตรเสร็จ	ไม่คาดคิดอะไร
นางจรรยาตรา	ลีลาไปไพร	และเหล่าบริวาร
	ประพาสสบาย ฯ	
พระขยองค์เสด็จ	คิดจะออกเที่ยว	เมื่อพระมารดา
เสด็จไปวันนี้	ได้สั่งกำชับ	ว่าไม่กลับง่าย
	ทางซ้ายนั้นหนา ฯ	
จักรโธตฤณาทอยู่	ไม่ให้เข้าไป	หากเช่นนั้นแล้ว
ข้าจะละเมิด	คำสั่งมารดา	จะให้ปรากฏ
	ในกาลครั้งนี้ ฯ	
จะให้กำบัง	สายตาพวกทั้ง	พี่เลี้ยงนั้นด้วย
ข้าจะลักลอบ	อยากลองไปดู	ให้เห็นสักครา
	อยากรู้สระศรี ฯ	
นึกถึงคำสั่ง	ยิ่งอยากทำกล	ให้ได้รับรู้

ถ้าหากเกิดเหตุ	อย่างไรก็ตาม	ดังคำท่านว่า
	ก็ตามเหตุเกิด ฯ	
เข้าที่กำบัง	ลับตาเหล่าทั้ง	พี่เลี้ยงนั้นแล้ว
เสด็จไปแอบดู	เปิดฝาสนั่น	มองไปในน้ำ
	ใส่ประหนึ่งเงิน ฯ	
ท่านจึงเอานิ้ว	ชี้พระหัตถ์ทรง	จุ่มลงไปยัง
ตรงปลายหัตถา	กลายเป็นเงิน	ครานั้นไม่ขัด
	พระขยของสังข์กุมาร ฯ	
ท่านมองเห็นชัด	มีพระหัตถ์เป็นเงิน	เช่นนี้แล้วหนา
เมื่อนั้นตกใจ	อำนาจนางนาถ	ว่าข้าเอ๋ยกาล
	นี้จะยากแล้ว ฯ	
หากพระมารดา	มาถึงแล้วหนา	มองเห็นปลายนิ้ว
ท่านจะพิโรธ	เกรี้ยวโกรธนักหนา	ดุจไฟวิสัยดำ
	ถึงตัวข้านี้ ฯ	
แล้วพระองค์อาจ	ว่าข้าไม่กลัว	ตัวตายเลยหนา
ท่านจะโกรธเคือง	ขับไล่ข้านี้	ข้าควรทำไฉน
	ให้เป็นเรื่องง่าย ฯ	
หากเป็นเช่นนั้น	ข้าหาทางแก้	มาอธิบาย
เอาผ้ามาพัน	มาช่วยแก้ไข	ค่อยบอกไปว่า
	มีदनันบาดมือ ฯ	
เมื่อวันนางไป	นางสั่งไว้ว่า	เพียงแท้ปรากฏ
ว่าครบเจ็ดวัน	เป็นมั่นกำหนด	จะวนกลับมา
	แห่งราชสีมา ฯ	
ทั้งพลกลาคลาด	ล้วนมุสาวาท	ไม่มีสัตยา
ไปเข้าแน่แท้	แปรเปลี่ยนจินดา	ช่วงบ่ายสุริยา
	ก็กลับมาคืน ฯ	
พระพงศ์พรรณราย	เห็นแม่แต่ไกล	จึงวิ่งออกไป
เข้าไปต้อนรับ	จับมือมารดา	แล้วทูลลำเค็ญ
	บอกพระมารดา ฯ	
ว่าข้าเล่นมิด	ใบเล็กบาดข้า	ที่มือนี้นา
นางฟังราชบุตร	พิสุทธิ์เสนาหา	ว่าบาดหัตถา

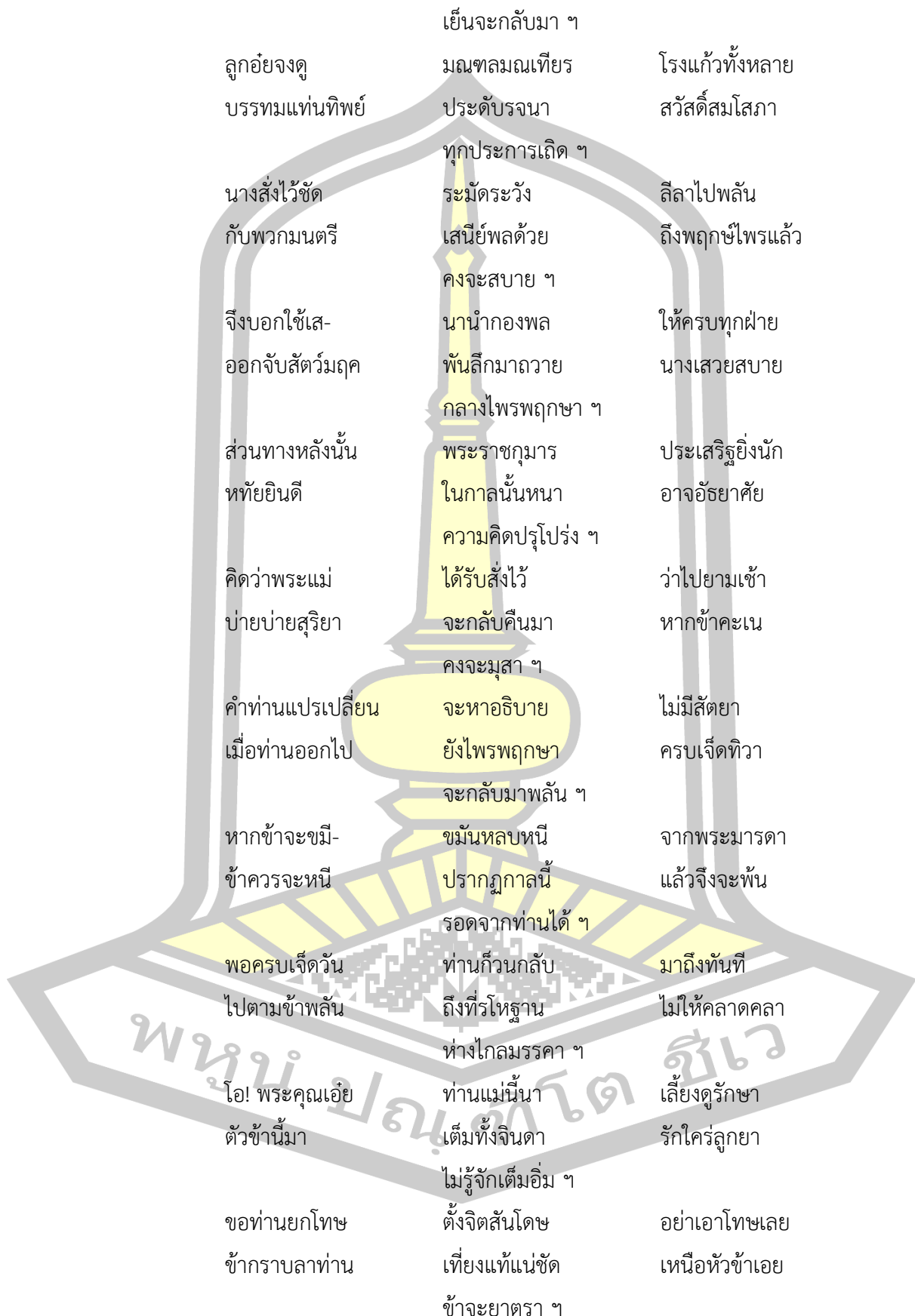
แม่จะลาเจ้า	ออกไปอีกแล้ว	ออกเที่ยวผ่อนคลาย
สบายหทัย	ลูกรักแม่เอย	มารดาไปไพร
	ช่วงบ่ายจะกลับ ฯ	
อีกอย่างแม่สั่ง	ซึ่งสระข้างขวา	ลูกอย่าไปเล่น
แม่ทำเป็นเขต	ปิดบังเอาไว้	สระนี้แหละหนา
	อย่าไปเล่นเลย ฯ	
นางสังบุตรแล้ว	ไม่หลงลืมเลย	นางจรรลีลา
พาเหล่ากองพล	สกลโยธา	จับเหล่าสัตว์ป่า
	เอาเป็นอาหาร ฯ	
พระขยงสังข์คิด	รำพึงในจิต	ว่าข้านี้เอย
เมื่อมารดาสั่ง	ในสระข้างขวา	คำสั่งนี้หนา
	ไม่ให้ไปเล่น ฯ	
พระแม่สั่งไว้	ทุกครั้งข้าจำ	รู้สึกหวนเกรง
ในมูสาวาท	ให้หลงงวย	ฉะนี้ข้าจึง
	แอบดูสักครา ฯ	
ท่านคิดเสร็จแล้ว	ครานั้นก็เสด็จ	ไปถึงสระนั้น
เปิดฝาท่ปิด	ท่านจึงจุ่มดู	ที่เป็นเงินนั้น
	ก็กลายเป็นทอง ฯ	
ครานั้นได้ยล	จนเห็นชัดแจ้ง	พระหัตถ์แน่แท้
ท่านกลัวพระแม่	จะด่าต่อว่า	ท่านคิดหาทาง
	ไม่ออกเลยนา ฯ	
ท่านว่าโอ! ข้า	ทุกซี้ใจอีกแล้ว	ในจิตจินดา
หากข้าจะเอา	ผ้านั้นมาพัน	เช่นเดิมนั้นหนา
	โทสาองอาจ ฯ	
เมื่อนางมาถึง	พระหฤทัยมัน	มุ่งตรงบุตรา
โอบกอดบุตรรัตน์	แนบชิดอุรา	จูบทั่วกายา
	จนทั่วสรรพางค์ ฯ	
ว่าสงวนลูกยา	ที่รักมารดา	แม่ไปล่วงวัน
เจ็ดวันพอดี	จึงวนกลับมา	เห็นหน้าลูกรัก
	แม่ดีใจยิ่งนัก ฯ	
ที่มีดบาดมือ	ของเจ้าเมื่อวัน	นั้นหนาลูกยา

แม่ดูสัณนิ	แผลสманแล้วหนา	หรือว่าลูกยา
	จอมขวัญแม่เอย ฯ	
ส่วนราชกุมาร	ฟังคำนางว่า	เป็นเช่นนี้แล้ว
ซ่อนมือไว้หลัง	ไม่ให้ดูเลย	มารดานั้นหนา
	ล้วงจับข้อมือ ฯ	
ครานั้นท่านร้องไ	ว่าไอ้ท่านไม่	อย่าจับรุนแรง
มือข้าฟังสман	แผลนั้นใหม่ใหม่	ท่านหวงเอาไว้
	ไม่ให้ดูเลย ฯ	
นางฟังลูกสวณ	สุดรักสุดหวง	หากเจ็บเช่นนี้
นางถนอมหัตถา	บุตราแซมซ้อย	ยกขึ้นมาแล้ว
	วางบนศิรสา ฯ	
เมื่อเข้านั้นนา	นางอุ้มบุตรา	ลูบไล้กายา
ว่าสวณตระกูล	คำสั่งมารดา	ลูกรักเสนาหา
	ทูนหัวแม่เอย ฯ	
แม่ไปครั้งนี้	ให้ได้ปรากฏ	ครบเจ็ดวันแล้ว
จึงจะกลับมา	ในฐานะแห่งนี้	แม่ขอส่งไว้
	คำนี้จริงแท้ ฯ	
เจ้าอย่าขึ้นไป	บนปราสาทซึ่ง	มีผีเงาะมัน
เฝ้าปราสาทอยู่	ร้ายกาจนักหนา	ฟังคำมารดา
	อย่าขึ้นไปเลย ฯ	
ครั้งหลังนางไป	โพธิสัตว์อยู่	จึงมุ่งประสงค์
ขึ้นบนปราสาท	สะอาดไม่หมอง	ท่านจึงมองยัง
	เกือกแก้วรจนา ฯ	
แล้วเห็นรูปเงาะ	มองแล้วจึงแยงตา	ดูแล้วน่ากลัว
ตั้งผีมาหลอก	ท่านแล้วแน่แท้	มองเห็นไม่เท่า
	ยาวเจ็ดศอกได้ ฯ	
แล้วคงอดด้วย	แต่โบราณมา	บุพกรรมปรากฏ
พระจักรโธมี	เครื่องพานมาตั้ง	ให้เห็นปรากฏ
	นางรักษาไว้ ฯ	
พระองค์นั้นจึง	เอารูปเงาะทรง	ไว้ในกายา
เอาเกือกแก้วใส่	ไปที่บาทา	ชี้ไม้เท้ามหา

ประเสริฐนักแล ฯ
 ส่วนไม้เท่านั้น นำพาพระองค์ มุ่งตรงขึ้นสู่
 ท่ามกลางอากาศ เวหาศกว้างใหญ่ ท่านจึงลงเหว
 จนเย็นร่มรื่น ฯ
 เสรีจแล้วพระองค์ พระหัตถ์ตั้งธง กระชากไม้เท้า
 จึงกลับลงมา จึงถอดรูปไว้ เกือกแก้วอนรรฆ
 และไม้เท้าด้วย ฯ
 ไว้ที่ปราสาท ประเสริฐดังาม แล้วจึงลงมา
 ท่านคิดรำพึง ครุ่นคิดตริตrong ว่าโอ! ตัวข้า
 นี้จะหนีไป ฯ
 ข้าจะชี้ไม้- เท้าโสภาน เบื้องอากาศโน้น
 ให้ข้าได้ถึง ได้เห็นมารดา บังเกิดข้ามา
 ในกาลนี้หนา ฯ
 โอ! องค์สมเด็จพระมารดาเสด็จ
 ควรจะต้องไป ให้อัลพัตรา
 ผู้มีพระคุณ ฯ
 เมื่อลูกพลัดพราก ออกจากมานี้ สิบปีพอดี
 ไม่เห็นพระพักตร์ ของผู้มีคุณ ประเสริฐมากล้น
 หาใดอุปมา ฯ
 พระโพธิสัตว์ ผู้ทรงปรมัตถ์ ทรงพระจินดา
 ครุ่นคิดเช่นนั้น รำพึงนักหนา ในพระกายา
 องค์เอกหมดสิ้น ฯ
 ครุ่นคิดพระวร- มารดาบวร ทั้งสองโสภี
 สุกคหนักหนา ยิ่งกว่าปฐพี จะหาสิ่งใด
 มาเปรียบมิได้ ฯ
 พระองค์ครวญว่า โอ! คุณมารดา หนักกว่าสิ่งใด
 ท่านทั้งสององค์ สองพวงศันั้นหนา ยิ่งแต่จะมี
 คุณมากอนันต์ ฯ
 ส่วนท่านทางโน้น ซาติเป็นมารดา บังเกิดข้ามา
 ส่วนท่านทางนี้ เป็นแม่ดูแล เลี้ยงดูรักษา
 ตัวข้านี้มา ฯ

ข้าคิดถ้วนถี่	แล้วยิ่งสับสน	จนใจอูรา
สงสารมารดา	ข้าทางโน้นหนา	ท่านอยู่เอย
	เดียวดายยิ่งนัก ฯ	
ส่วนพระมารดา	ของข้าทางนี้	มีสุขยิ่งนัก
อยู่บนปราสาทปรา-	สาทมหาอัมไพ	ครอบครองไฟ
	อุดมสมบูรณ์ ฯ	
มารดาทางโน้น	ตกยากพลัดพราก	จากราชสมบัติ
ลำบากจนยาก	ทุกตะหนักหนา	และข้าสงสาร
	เลี้ยงดูลูกมา ฯ	
ควรไปตอบแทน	พระคุณอนันต์	ชาติเป็นประธาน
ตอบแทนให้สิ้น	ชีวิตท่านมี	ทุกข์ทุกตะหนัก
	พันทุกข์โศกเทอญ ฯ	
พระองค์ครุ่นคิด	คุณมารดาหนัก	ประเสริฐยิ่งนัก
ทรงพระกรรแสง	แถมเป็นเรื่องราว	คร่ำครวญไปว่า
	เป็นบทคาถา ฯ	
สโรทนดี	ทุกโขทุกข์	มาตาอาทา
ยปกาสี	ทูล์เหว	ทุกโขปรมา
	ปทุกข์ตลา ฯ	
มหาบุรุษรัตน์	ทนทุกข์เพียงตัด	ครวญถึงมารดา
ตอนนี้พระแม่	ไม่สบายเลยหนา	หลังน้ำเนตรา
	อยู่อย่างเดียวดาย ฯ	
เมื่อเขาโยนลง	ลูกกำพร้าตก	ลงมาในน้ำ
ท่านคิดว่าลูก	คงสิ้นกษัย	คงโศกเศร้านัก
	ไปทั่วกายา ฯ	
ตอนนี้แม่คง	ต้อกแทบแตก	แสนเสวยโศกา
ครวญหาบุตรรัตน์	อกเจ็บแสบร้อน	ดังกระแทกอก
	แต่ดินไม้คล้าย ฯ	
โอ! พระแม่เอ๋ย	ไปหาอยู่ที่	ไพรพฤษกาแล้ว
กลับมาเห็นที่	บ้านหาไม่เจอ	ร้องไห้คร่ำครวญ
	ยิ่งเศร้าโศกา ฯ	
ใครเล่าจะแจ้ง	บอกแถมมารดา	ว่าลูกน้อยอยู่

นศรยักรา	ยิ่งจะทุกข์ทน	จะมาพาลพบ
	พระวรมารดา ฯ	
แม้จะผิดถูก	แม้อยู่หรือตาย	ไม่คิดตนเอง
ใจอยากให้ได้	ให้เห็นพักตรา	พระวรมารดา
	กำสรดแสนทวิ ฯ	
หน้ายอีกอย่างหนา	สงสารมารดา	ทางนี้ยิ่งนัก
หากกลับมาจาก	ไพรเป็นปกติ	เห็นลูกรักปรีย
	ยินดียิ่งนัก ฯ	
ครานี้หากลูก	ลอบไปหายสูญ	ไม่เห็นลูกเลย
ท่านคงถามหา	ร้องเรียกไปมา	ไม่เห็นลูกแล้ว
	ต้องทุกข์พระองค์ ฯ	
คงโศกเศร้านัก	หลุ่ยร้าย	ทุกข์โศกในอก
ทรงพระกรรแสง	ทนทุกข์เพียงแท้	คงยากจะหาย
	ชีพชาติชนมา ฯ	
โอ! ตัวข้าเอย	คิดถ้วนไปแล้ว	ช่างยากยิ่งนัก
ยังมีไมตรี	ปราณีท่านนา	แทบสลายอูรา
	แทบจะสิ้นกษัย ฯ	
ส่วนกษัตริ	พันธรสเทวี	เมื่อไปพฤกษ์ไพร
นางได้สั่งไว้	ว่าครบเจ็ดวัน	จะกลับโดยพลัน
	มายังราชบุตร ฯ	
หาเป็นเช่นนั้น	ไปแต่เช้าแล้ว	บายสุริยา
กลับมามณเฑียร	สถานสถิตคีนนา	ส่วนราชบุตรา
	ทราบทุกประการ ฯ	
นางนถเข้ามา	บุตราเสนาหา	หทัยสุขสันต์
แสนสุขเปรมปรีดี	พุดจาไพเราะ	กับบุตรตระการ
	ตระกุลแห่งตน ฯ	
แล้วนางจึงว่า	พຽ່ງนี้แม่ลา	เจ้าจะไปป่า
ลูกอย่าข้องขัด	น้อยในพระทัย	กับแม่เลยหนา
	ทูนหัวแม่เอย ฯ	
เจ้าอยู่ทางนี้	กับพวกแม่นม	พี่เลี้ยงพักผ่อน
หทัยโสมนัส	ลูกของข้าเอย	แม่ไปไพรเฮย

ไปแทนพระคุณ	พระมารดาล้น	ทางนั้นจริงหนา
ให้ท่านได้สบาย	ผ่อนคลายทุกข์	เพราะท่านเอกา
	ลำบากยิ่งนัก ฯ	
หากเข้าไปถึง	ได้พบได้เห็น	พระมารดาเจ้า
ทดแทนพระคุณ	ให้พ้นทุกข์ภัย	แล้วข้าจะกลับ
	มาหาท่านแล ฯ	
แทนคุณท่านแม่	เอกองค์ทางนี้	ไม่ให้มีหมอง
ไม่ให้น้อยใจ	ไม่ให้หมองหม่น	ความรักมอบให้
	คุณพระมารดา ฯ	
ทรงจินดาแล้ว	ครานั้นพระองค์	ลักลอบยาตรา
ลงสร้งในสระ	ซ้ายไสยงัก	ทั่วทั้งกายา
	หมดจดตั้งเงิน ฯ	
เสร็จแล้วพระองค์	มุ่งตรงไปยัง	สระข้างขวานั้น
ดูล่องเรือนัก	สุวรรณหมดจด	ดูแล้วตั้งทอง
	สุกใสพรรณราย ฯ	
เมื่อพระมารดา	สมมุตินามา	พระพรพรรณราย
เรียกพระขยของสังข์	วรั้งโฉมฉาย	สมเป็นบุรุษ
	เมื่อเกิดนั้นหนา ฯ	
เมื่อสร้งสระเสร็จ	สระโบกขรณี	ทั่วองค์ชาติเป็น
ทองมีรัศมี	รังสีโสภา	เถิกขึ้นปรา-
	กฏพระนามแห่ง ฯ	
เรียกพระสุวรรณ	ขยของสังข์โสภณ	สุกคังดงาม
รู้เรื่องยิ่งนัก	แจ่งจัดงามไป	สว่างไสวประไพ
	พรรณรายโฉมฉาย ฯ	
ท่านจึงลีลา	ขึ้นบนปราสาท	สาทแก้วกอบกาย
เอางะมาทรง	พระองค์เฉิดฉาย	ใสเกือกทรงกาย
	ยังบาทบาท ฯ	
แล้วจึงขึ้นบน	ไม่เท่าอันนั้น	มงคลประไพ
ครานั้นท่านจึง	เหาะพุ่งเกรียวไกร	ขึ้นไปสู่ใน
	อากาศเที่ยงแท้ ฯ	
เมื่ออยู่บนเกตรา	ออกจากพระมหา	ฤาษีท่านอยู่

หนึ่งเดือนอีกครั้ง

พระจอมเจ้าจึง

ถึงเมืองลำเนา

พระวรมารดา ฯ

เมื่อพระองค์หาะ

กับไม้เท้า

แต่เข้าสวด

จวนจะค่ำพลบ

ลับสุริยา

เสด็จถึงบรรพต

สูงใหญ่นักหนา ฯ

บทพระหมคติ

เมื่อวันพระมารดา

จะลีลาประพาสป่า

ในราตรีนั่นหนา

นางบรรทมหลับนิทรา ฯ

ทรงพระสุบินเห็น

เหมือนดังกลดึกษา

ผีใหญ่อ้วนนักหนา

ความสูงสามโยชน์เห็นชัด ฯ

แล้วชักเอาดาบนั้น

มาดัดพระเศียรนางเอง

ถือเอาศิรสา

แล้วหาะฟ่งไปโดยพลัน ฯ

แล้วนางนาถกษัตริ

ได้ตื่นจากนิทรา

ตกใจสั่นทั่วกายา

ดังอาร์กษอำร่างกาย ฯ

นางตกใจกลัวตัวกษัย

ชีวิตคงจะมรณแท้

ยกพระหัตถ์มากาย

คลำหาลูบศิรสา ฯ

แล้วลูบที่สุรงค์

อยู่นั้นดังแต่ต้นมา

จึงคิดในจินดา

โอ! ข้าฝืนไปหรือหรือ ฯ

นิมิตจะเกิดกิจ

ประการใดในครา

โอ! เห็นควรจะต้อง

ลูกเสนาหาข้าทางนั้น ฯ

เจ้าอยู่ร่วมรักษา

เคหาสุขสานต์กับแม่

เกิดเรื่องทุกข์เดือดร้อน

ร้ายกาจจะมีเหตุหนา ฯ

หากเจ้าไม่เจ็บป่วย

เกรงจะพราดจากแม่

นางคิดถึงบุตรา

ครานั้นพุงหาะเร็วรี ฯ

ดั่งลมพายุพัดโหม

มาในราตรีนั่นหนา

มาถึงที่มณเฑียร

แล้วรีบเข้าบรรทม ฯ

นางหาราชกุมาร

บุตรตระการแก้วอุดม

นางนึกว่าจะบรรทม

แต่ไม่เห็นในนั้นหนา ฯ

นางร้องตะโกนเรียก

ร้องหาเจ้าบุตรา

ไม่มีสัพทวาจา

ขานมารดาแม่แต่น้อยเลย ฯ

แล้วนางจึงครวญว่า
 เจ้าหนีจากแม่แล้ว
 แม่ดูที่สระแปลกแปลก
 พี่เลี้ยงดูรักษา
 เจ้าพาพวกพี่เลี้ยง
 ให้แม่เป็นกังวล
 และเจ้าไม่ขานตอบ
 แม่มาทุกครั้งหนา
 แม้มารดาแน่นมีทุกข์
 เห็นหน้าเจ้าทุกครั้ง
 ในวันนี้แม่มา
 ลูกยาจากออกจร
 สมควรได้ซึ่งรัตน
 โอ! ออกแม่จะทะเลา
 โอ! ลูกยาเสน่ห์หา
 ลูกเอยรอแม่ด้วย
 นางโศกเศร้าจนสลบ
 แทบกษัยชนมา
 จึงฟื้นคืนพระสติ
 นางทุกข์โศกานัก
 แล้วนางเอาพระกร
 น้ำชลเนตรไหลหลัง
 นางวิ่งออกหาไปทั่ว
 ทุกแห่งมณเฑียรสังัด
 จึงถามกับพวกสตรี
 ตกใจยิ่งนัก
 ต่างก็มาราบประณม
 ข้าแต่วรชายา
 ขอพระองค์อดโทษ-
 ทรงพระกรุณาแก่
 ส่วนพระขยของสังข์ราช-

โอ! ลูกยาของแม่เอย
 หรือลูกยาหลบอยู่ที่ใด ๆ
 ในตาแม่สงสัย
 ก็หายไปกันหมด ๆ
 ออกไปอยู่แห่งใด
 ทุกข์แทบกษัยวันนี้หนา ๆ
 ชนนี้คงอยู่เอย
 เจ้าจะวิ่งมารับแม่ ๆ
 เจียบเหงาร้อนกระหาย
 ทุกข์ก็กลายเป็นดีใจ ๆ
 แต่ไกลหาบุตรบวร
 จากอูราโอรสแม่ ๆ
 แปรปรากฏไปที่ไกล
 มรณาไม่พ้นเลยนา ๆ
 ทุกวันอิมใจไม่หมอง
 เจ้าไปอยู่แห่งใด ๆ
 ล้มสิ้นเสียงสิ้นกายา
 ประมาณหนึ่งยามเห็นได้ ๆ
 หาโพธิสัตว์ไม่เห็น
 ยิ่งคร่ำครวญอาลัยหา ๆ
 ทั้งสองมาทูลบุรา
 จึงลุกขึ้นทันที ๆ
 วิ่งร้องหาบุตรรูปรัตน์
 สิ้นสุญแล้วไม่เห็นเลย ๆ
 ซึ่งอยู่ดูแลด้วย
 สิ้นรัตนทศท้าวกายา ๆ
 ถวายบังคมแล้วทูลว่า
 เป็นจอมเจ้ากษัตริย์ ๆ
 ชาสันโดษราชเหตุภัย
 เหล่าข้าพเจ้าในกาลนี้หนา ๆ
 กุมารอาจงศ์ลีลา

ขึ้นบนปราสาทปรา-

พวกพี่เลี้ยงทั้งหลาย

รันทวิงกระเจิง

ทั้งนี้ไม่มีใคร

พระราชบุตรนั้น

นางฟังหญิงมรณงาน

ครานั้นนางไม่เฉยชา

มองไปยังไม้เท้า

ทั้งสามหายสูญสิ้น

นางรู้ว่าราชบุตร

กฏและเกือกแก้วนา

นางทูลพระอุรา

ร่างกายก็ล้มอยู่

ดูเหมือนจะหมดสิ้น

อ่อนล้าในกายา

กระทั่งรู้สึกตัว

ว่าโอ! ลูกรักของแม่เอย

ชีวิตแม่จะกษัย

เจ้าพาให้ผ่านพ้น

เจ้าเคืองแม่เรื่องใด

โกรธแล้วหนีตลาดคลา

ใครเล่าจะยกศพ

ใครเล่าจะครองไฟ

เจ้าหนีหายตลาดคลา

ทั้งแม่ไว้ทางนี้

น้ำตาไหลหลัง

หนีจากทั้งมารดา

โอ! ลูกรักแนบชิด

นิรทุกข์นิรภัยด้วย

โอ! ลูกหยุดรอก่อน

ก่อนลูกเอยแม่อยู่

กฏรูปรัตน์จากหายไป ฯ

ต่างก็ตกใจนัก

กลัวพระองค์สั่งประหาร ฯ

จะแจ้งแถลงไข

ไปผู้เดียวไม่รู้เลย ฯ

ต่างทูลว่าเช่นนั้นแล้ว

วังขึ้นบนปราสาทนั้น ฯ

เกือกแก้วกฏและรูปเงา

ไม่เห็นเลยกาลนี้หนา ฯ

ชี้ไม้เท้าใส่เงาปรา-

แล้วเหาะบนเวหาไป ฯ

แสนโศกเจ็บแสบเราร้อน

ไม่รู้สีกพระกายา ฯ

ลมหายใจกาลนี้หนา

แทบไม่รู้อะไรเลย ฯ

แล้วครวญพิลาปไม่คลาย

พาแม่ให้รอดพ้นด้วย ฯ

ในวันนี้แหละหนา

จากความตายนี้หนา ฯ

ด้วยกิจอะไรเจ้าจึง

จากอกแม่จะทะลายนกษัย ฯ

แม่ในกาลหนหลัง

พาราชัยเหมือนลูกแม่ ฯ

จากมารดาไปที่ไกล

จะพินาศคงมรณา ฯ

มาหาเจ้าเจ้าจรไป

แม่จะกษัยเป็นผีแล ฯ

แม่เห็นสงวนด้วยเสนหา

เหตุใดเล่าจากนิราศไป ฯ

แม่จะว่ากล่าวสั่งสอน

หลับตาตายเองแล้วหนา ฯ

โอ! สวงนเสนห์สนิท
 เจ้าออกจากมารดา
 โอ! ลูกสวงนเสนห์หา
 โอ! จอมขวัญแม่เอ๋ย
 โอ! บุตราเข้มข้อย
 ตอนนี้นำถึงที่ใด
 นางจึงลุกขึ้นจาก
 แล้วจึงเรียกเสนา
 ว่าให้เหล่าเสนา
 ไปตามสวงนอำไพ
 ท่านใส่เงาะปรากฏ
 ขึ้นไปบนเวหา
 เหล่าขุนพลทั้งหลาย
 ถ้าไปทันท่านแล้ว
 ถึงสถานเราที่นี่
 ให้อัญเชิญท่านมา
 ให้พวกเราเฝ้า
 ค้นหาด้วยอภัย

แม่โอบใจเต็มเสนหา
 คงจะไม่กลับมาแล้ว ฯ
 ไม่นึกคุณมารดานี้แล้ว
 โปรดปรานอกแม่เถิด ฯ
 ควรสงสารมารดาเอกา
 แม่จะไปตามเจ้านี้เทอญ ฯ
 ปราสาทลงมาทันที
 จึงบอกใช้ให้ตามบุตรา ฯ
 จงพากันเร็วรี
 ในวันนี้เถิดหนา ฯ
 ชีไม้เท้าเหาะดูสง่า
 ถึงที่ใดไม่รู้เลย ฯ
 จงชวนช่วยอย่าเฉยเลย
 อ่อนวอนท่านเข้ามา ฯ
 ข้าเป็นแม่ยิ่งควรอุหา
 อย่าให้แม่กษัยชนมา ฯ
 อย่าช้าเลยเร่งเร็วรี
 ไพรพฤชาให้ทั่วเถิด ฯ

บทปมโนล

กาลนั้นขุนพลยักษ์ด้วย
 ต่างวิ่งไปโดยพลัน
 ร้องเกรียวกราวโชนา
 ส่วนพวกอสุระนั้น
 ต่างถือเครื่องครบในมือ
 เร่งขับเคลื่อนกันไปทันที
 พลขุนพาลอสุรา
 บ้างถือทัณฑ์ธงชัย
 พลมารมรนั่นกองกร
 ถือปืนดาบยาวสั้น
 บ้างถือโล่ขรรค์แก้วกล้า

บังคมรับรอง
 ตีปาวฆ้องชัย
 สังข์พวกโยธา
 ได้ยินแล้วสะดุ้ง
 ชุมมูมอยู่นั้น
 ยิ่งมากอดติ-
 ต่างนับเสนา
 เหวี่ยงขว้างตี
 ถือน้ำไม้ธนูศร
 ถือศิระกัศิ
 เก่งกาจอาสา

รับคำบัญชาแน่นแล้ว ฯ
 สันตะเทือนทั่วพสุธา ฯ
 เสนาพลยักษ์ร้ายกาจ ฯ
 รีบไปมาอย่างแน่นหนา ฯ
 ที่หน้าพระลานกษัตริ ฯ
 เรกนับไม่ได้เลยนา ฯ
 ซึ่งโดยจำพวกทั่วไป ฯ
 บ้างถือเกาทัณฑ์ศิลป์ศร ฯ
 หอกจ้าวหลาวยาว ฯ
 ตรีมุขก็ล้วนมहिมา ฯ
 กระทบกันหอกต้องอึ้งอึ้ง ฯ

บางจำพวกแข็งเกร่ง	ถือกระบองยาว	แกว่งไกวไปทั่ว ๆ
บ้างหัวหาญอุตสาหัก	ดูไปที่ตัว	ผิวพรรณดำนักแล ๆ
บ้างกายาผิดแผกแตกต่าง	ผิวพรรณวิสัย	เสื่อใหญ่หมีใหญ่ทั้งหลาย ๆ
บ้างแต่งกายประดีย์กษ	เหมือนเขามสม	ซึ่งชาติหิงคุ์เจ็ดจำ ๆ
บ้างตัวอ้วนใหญ่อัศจรรย์	ลูกลี้ลูกกลนบันดาล	ผิวพรรณเขียวอาจติเรก ๆ
บ้างก็ผิวพรรณดั่งทองฟ้า	ดูเป็นอนเณก	ซึ่งโดยพัดพายไปทั่ว ๆ
บ้างแยกเขี้ยวยิงฟันไป	ลื่นนัยก็ยาว	เมี่ยมองด้วยตาโปน ๆ
บ้างคาบงูใส่พันกาย	ดูน่าสยดสยอง	กระฉับกระเฉงว่องไว ๆ
บ้างเอางูพันกรมือ	ทั้งสองนิรภัย	อวดอ้างงูแผ่แม่เบี้ย ๆ
บ้างเก่งก็ขี่คชสาร	ตัวนั้นใหญ่อ้วน	มือนั้นถือคชกุศเคร่งขรึม ๆ
บ้างขี่ม้าสอดพระขรรค์	รวดเร็วหาญกล้า	มือถือไม้เรียวเกาทัณฑ์ ๆ
บ้างชำนาญก็ขี่สิงห์	ขี่โคขี่ลาออกไป	ขี่สิงโตและโคมหิงสา ๆ
บ้างขี่กวางและขี่เสื่อ	ทั้งแรดหมูแม่	อวดอ้างว่ายิ่งใหญ่ ๆ
ขับเคลื่อนรวดเร็วออกไป	เป็นโกลาหน	กังวลทั้งยักษ์โยธา ๆ
พวกพลอสุระเสนา	หัวหาญแกล้าวกล้า	มนโหม่นสนิรภัย ๆ
ถือศาสตราครบในมือ	ดูแล้วมากมาย	วุ่นวายวอกวนเสมอกัน ๆ
ครานั้นมารเป็นใหญ่ว่า	บอกแจ้งพวกพ้อง	ซึ่งโดยรับสั่งเทวี ๆ
ว่าเหยยพวกเรานี้	ตอนนี้กษัตริ	ชาติเป็นเจ้าเหนือศิรสา ๆ
ทรงพระรับสั่งตรัสว่า	พระราชบุตรา	พระองค์หนีจากไปแล้ว ๆ
ไม่เป็นดั่งเช่นวิสัยเลย	พวกเรานี้เอย	พระองค์ทรงซึ่งรูปเงาะ ๆ
แล้วขี่ไม้เท้าเหินเหาะ	ในอากาศนั้น	จงดูให้ถนัดชัดแจ้ง ๆ
พยายามเร่งดูมิขม้น	ออกไปโดยพลัน	ทั้งบนทั้งล่างไพรพฤกษา ๆ
ทุกซอกมุมที่แคบกว้าง	ซ่องลึกไพรพฤกษ	อย่าได้มีขาดเว้นเลย ๆ
ถ้าได้เห็นพระองค์แล้ว	พวกเรานี้เอย	อย่าทำให้ทุกขใจ ๆ
ประโลมออกอ่อนอย่าขัด	พาไปถวายพลัน	กษัตริ์เอยศุรย์ศิรสา ๆ
ให้ได้เกษมศานต์จินดา	เพราะพระองค์เป็น	ทุกขโคกสมเด็จจราชบุตร ๆ
พวกองค์เสนาไปพัน	รอแจ้งปรากฏ	ประการชั้นแจ้งเหินเหาะ ๆ
บ้างก็ขี่พองดั่งไป	เหาะเหินออกไซ้	ในกลางเวหาอากาศ ๆ
เสียงดังอีกทักครีกโครม	ไปทั่วทิศา	สันสะเทือนทั่วปฐพี ๆ
กระจ่ายไปทั่วทิศา	โดยพลันทันที	หนาแน่นเบียดเสียดแก่กัน ๆ
ทัพดูแหลมเบารวดเร็ว	แน่นเขาบรรพตา	ท้ายพลนั้นยังอยู่เมือง ๆ

ส่วนพระโพธิสัตว์เข้มซ้อย	มองเห็นยักษ์แล้ว	พระองค์อาจอัธยาศัย ฯ
ปัญญาญาณสว่างไสว	เห็นยักษ์เหล่านั้น	ต่างมาตามพระองค์แล้ว ฯ
ครานั้นถอดรูปเงาออก	ปรากฏกาลนั้นหนา	พระองค์เฝ้าชวนไว้นั่ง ฯ
ภายใต้ร่มไม้สูงสง่า	เขาใหญ่เอือกองค์	ไม่สะท้านยักษ์ทั้งหลาย ฯ
พวยักษ์ลอมตามกัน	เร่งรีบนำพา	โดยพลันตั้งพระอาชญา ฯ
ไปเห็นท่านนั่งอยู่ที่	จอมยอดศิลา	เอือกองค์สีหาทนิรภัย ฯ
ทรงโฉมฉายงดงาม	สดใส่ประไพ	ดังทองคำนพคุณ ฯ
สันโดษนั่งอยู่เฉิดฉาย	สว่างไสวพรรณราย	สว่างไสวงดงามยิ่งนัก ฯ
ยักษ์เห็นไม่รู้จักราชา	ว่าเป็นเทวา	รักษาอยู่ในป่าเขา ฯ
มารเข้ามายกประนม	น้อมถวายบังคม	กราบทูลถามองค์กษัตรา ฯ
ข้าแต่พระองค์ทรงประไพ	วรลักษณงดงาม	รุ่งเรืองรัศมีไปทั่ว ฯ
พระองค์คงจะมองเห็น	พระขยของสังข์มา	ท่านหนีจากพระมารดา ฯ
ลงมาสู่แห่งใด	ขอพระกรุณา	บอกแจ้งแก่ข้านี้เถิด ฯ
ขยของสังข์ได้ฟังขัดแจ้ง	ของยักษ์ร้ายกาจ	กราบทูลถามเช่นนั้นแล้ว ฯ
จึงตรัสว่าพวกมารเอ๋ย	ได้ผ่านไปแล้ว	ตั้งแต่วันวานหนา ฯ
ท่านจงรีบตามไป	ยังมหาภักษัตรา	ท่านทรงซึ่งรูปเงาเหาะไป ฯ
พวยักษ์ตัวโง่เขลา	ฟังพระจอมเจ้า	รับสั่งไม่รู้เลยหนา ฯ
แม้พวกมารมาทั้งหมด	ไม่รู้จักราชา	คงจะถามเป็นเช่นเดิม ฯ
ข้าแต่พระองค์จอมเจ้า	พวกข้าเหล่านี้	ตามทันหรือไม่อย่างไร ฯ
ท่านจึงแถลงตรัสว่า	ถ้าเจ้าทั้งหมด	ตามไปทันท่านอยู่ทาง ฯ
พวยักษ์ฟังแน่ชัด	เหินเหาะออกไป	เร่งรีบขมิขมันตามไป ฯ

บทอุกขลิลลา

ต่อมากษัตราเหาะไป	นางโคกร้อนเรา	ในพระหฤทัย ฯ
ประดับเร่งรีบยิ่งนัก	ไปตามแล้วหนา	นางจึงจำพา ฯ
นั่งราชยานอาจตามไป	พลเสนาต่างเหาะ	เหินเหาะมากมาย ฯ
เข้าไปมองเห็นบุตรา	ดูสง่าสดใส	สว่างจ้าเฉิดฉาย ฯ
เห็นชัดเป็นเจ้าแน่แท้	แล้วจึงวิ่งไป	โอบกอดบุตรา ฯ
พระนางทรงพระแสง	โคกเศร้ายิ่งนัก	พิลาปครวญว่า ฯ
ทูนหัวพรรณรายโสภา	จรจากมารดา	เหตุประการใด ฯ
เมื่อวันไปไพร่เกิดเหตุ	นิมิตอาเพศ	ในเรื่องกลางร้าย ฯ

แม่เพ่งจิตพินิจแล้ว	เกรงว่าจะต้อง	พราวจากลูกยา ฯ
แม่สะดุ้งพุ่งออกมา	ในราตรีสงัด	วิ่งหาลูกยา ฯ
เห็นคนเคยอีกทีก็	เจ็บส้งัดหายไป	หายสิ้นไม่เห็น ฯ
ทิ้งปรานล้มกายา	เพราะสงวนคลาดคลา	แม้อยู่ได้ไม่นาน ฯ
นางตอกแม่ให้ตาย	องอาจอาภัพ	พลัดพราวลูกมา ฯ
แม่นี้อดข้าวตามหา	ตามน่อยลูกยา	ที่รักมารดา ฯ
ลูกไม่สงสารแม่หรือ	แม่รักลูกยา	หมดจากใจแม่ ฯ
เมื่อโตศักดิ์สมร่างกาย	เจ้าจากมารดา	ให้อยู่ไร้ค่า ฯ
อกแม่แทบแตกทะลาย	ตั้งไฟร้อนลน	หม่นไหม้เราร้อน ฯ
จงขมิขม้นกลับ	เร็วเกิดรูปรัตน์	น้ำตาไม่อีก ฯ
สงวนเอยเจ้าจง	กลับมาเกิดหนา	รักษาครองนคร ฯ

บทกาคติ

ส่วนพระสุวรรณ-	ขยอสังข์โสภณ	สุพักตร์บวร
ไฉนมารดา	จระเข้นั้น	อดอ้อนวาทา
	ให้กลับเกิดหนา ฯ	
ท่านถวายเป็นคัม	กัมกราบประณม	แล้วจึงทูลว่า
ข้าแต่พระองค์	ผู้ทรงกรุณา	เลี้ยงดูรักษา
	ตั้งแต่ยังเล็ก ฯ	
พระคุณเหลือคณา	อนเอนันต์	อนรรมหนักหนา
ไว้เหนือศีรสา	ของข้าทุกวัน	แม้ชีพกษัย
	ไม่ลืมเลยหนา ฯ	
ข้าแสนเสน่หสนิท	อาลัยพระแม่	ไม่ยากคลาดคลา
ข้านี้มีหมอง	มาต้องแล้วหนา	ถึงพระมารดา
	ผู้ให้กำเนิด ฯ	
กำพร้าเปล่าเปลี่ยว	โดดเดี่ยวเอกา	เจ็บปวดยิ่งนัก
คิดว่าโอ! ลูก	ตายจากไปแล้ว	แม่นั้นคงหวัง
	จะรอดชีวิต ฯ	
ด้วยความคิดนี้	ประการฉะนี้	ข้าจึงคลาดคลา
ขอท่านสนับโศ	อดโทษกรุณา	ข้าจะกราบลา
	ท่านแม่แน่แท้ ฯ	

ถ้าหากท่านแม่	เอกองค์ทางโน้น	ยังมีชีวิต
ขอไปให้ถึง	ไปพบพระพักตร์	แทนพระคุณท่าน
	ให้คลายทุกข์ ๖	
แล้วข้าจะหวน	กลับมาให้ไว	มาอยู่ที่นี้
หาท่านผู้เป็น	มารดาเสน่ห์สนิท	ท่านอย่าได้รอ
	หวนพระทยา ๖	
อย่าคิดกังวล	ต้องทุกข์กับข้า	เป็นลูกนี้หนา
ขอเชิญกลับไป	ลำนาสุขสันต์	สบายสมบูรณ์
	ในมหานคร ๖	
นางนาลพันธรส	ได้ยืนเช่นนั้น	คำพูดบุตรรัตน์
หลังน้ำพระเนตร	ไหลเพราะอาลัย	จึงล้มเอนกาย
	พระราชาบุตรา ๖	
คร่ำครวญว่าโอ!	รูปรัตน์โร	คำสั่งแม่หนา
เจ้าจากออกไป	แม่แสนร้อนรุ่ม	แม่จะอยู่ไย
	จะอยู่รอดเลย ๖	
หรืออีกอย่างเจ้า	รู้แม่เป็นยักษ์	แล้วลูกเสน่ห์สนิท
จึงหนีจากแม่	มาถึงที่ไกล	ไม่รู้มาก่อน
	นครนี้เลย ๖	
เจ้าจะให้แม่	สิ้นลมอันตราย	ในกลางพงไพร
ท่ามกลางความเจ็บ	สัจนี้หนา	โดดเดี่ยวเอกา
	หาใดเทียมได้ ๖	
ถ้าหากแม่จะ	คะนึ่งรำพึง	กลับไปยังสถาน
ฐานแม่ก็สังัด	ยิ่งนักไม่เกษม	ในทั่วทั้งฐาน
	ลำนาวังเทอญ ๖	
ตอนนี้ออกแม่	ดั่งผีแตกทะเล	เพราะเจ้านี้เทอญ
เพราะหายไม่พบ	เหมือนดังทุกครา	เห็นเป็นต้องตาย
	ตรงนี้แล้วลูก ๖	
เมื่อแม่พลัดพราก	สามินิราศ	สิ้นกษัยชีพไป
หนึ่งพันปีแล้ว	สงวนลูกยาเอ๋ย	หนีจากออกไป
	แม่เศร้ายิ่งนัก ๖	
เมื่อแม่มาพบ	กับเจ้าลูกยา	อัมในหทัย

ได้เข้ามาพบ	ประสบทุกวัน	แม่โถมใจนัก
	ทุกข์โศกหายสิ้น ฯ	
ส่วนพระโพธิ-	สัตว์สร้างบารมี	มากมายเหลืออนันต์
เห็นพระมารดา	โศกาไม่คลาย	กับพระองค์แล้ว
	ท่านยิ่งสงสาร ฯ	
หทัยแทบสลาย	เพราะความอาลัย	มารดาทั้งสอง
เหมือนเขาแยก	ให้แตกอูรา	คิดในจินดา
	ว่าโอ! ทุกข์ซ้ำ ฯ	
เหมือนแม้อยู่ปาก	กลืนเข้าเร้าร้อน	ต้องทนทุกข์ใจ
ท่านได้เรียนรู้	สมเป็นที่รัก	แม่ให้กำเนิด
	แล้วจึงหนีจาก ฯ	
โอ! ตัวข้าเอย	คิดถวิลแล้ว	คับอกคับใจ
สงสารมารดา	ทางนี้นักหนา	ลำบากยิ่งนัก
	แทบจะตายเทอญ ฯ	
เรียกอะไรว่ามี	พาลูกแค้นช้อย	ท่านจะพึงพา
พึงพาอาศัย	ทุกวันนี้เกิด	โฉนข้าให้สิ้น
	ประโยชน์ไม่เหลือ ฯ	
ส่วนความรักนั้น	ซึ่งคุณแม่ข้า	ทั้งนี้ให้เห็น
สุดจะพรรณนา	ช่วยส่งช่วยเสริม	คราใดหมดทุกข์
	ค่อยกลับคืนมา ฯ	
แม้อยู่หรือตาย	เข้าไปให้ได้	ในกาลครานี้
มิได้ลืมคุณ	อนันต์ท่านเลย	ผู้ให้กำเนิด
	เลี้ยงดูรักษา ฯ	
ท่านคิดเช่นนั้น	ตั้งมั่นพระทัย	ไม่หวั่นเลยหนา
ก้มกราบบังคม	ประณมวันทา	พระบรมมารดา
	ทูลว่าท่านเอย ฯ	
ข้าขอกราบลา	ไปหามารดา	ผู้ให้กำเนิด
พระองค์อย่ารัง	ห้ามปรามข้าเลย	พระแม่ลูกเอย
	ขอท่านกรุณา ฯ	
ส่วนพระชนนี	พึงลุลูกแล้ว	โศกเศร้าอำลา
นางเกิดทุกข์ทน	ไม่รู้สีกตัว	ล้มตัวเกลือกกลิ้ง

	ต่อหน้าบุตรา ฯ	
นางฟื้นขึ้นมา	ครานั้นนางนาถ	ร้องคร่ำครวญว่า
ลูกรักพันผูก	รับสั่งออกไป	ลูกตัดใจไม่-
	ตริจากแม่แล้ว ฯ	
แม่จะอยู่เป็น	คนได้อย่างไร	จอมขวัญแม่เอย
วันนี้แม่คว่ำ	หน้าตายให้พัน	เป็นผีลูกเอย
	แสนโศกอาลัย ฯ	
พระแม่แหม่ซ้อย	เจ้าจงจรไป	เถิดเจ้าลูกรัก
อย่าได้อึดอัด	เป็นทุกข์เลยหนา	แม่ตายในวัน
	นี้แหละลูกเอย ฯ	
โอ! ตัวข้าเอย	เมื่อคิดไปเลย	เกิดเป็นยักษา
โอ! เจ้าลูกยา	แนบแน่นชีวา	จรรอจากปรา-
	กฎในกาลนี้ ฯ	
เจ้าไปให้มี	อายุยืนได้	หนึ่งพันปีเถิด
ปรากฏเจ้าให้	ได้ครองราชย์แทน	พระบิดาเถิด
	ถวายพรมารดา ฯ	
หนึ่งเกือกแก้วนั้น	และไม้เท้าสอง	บิดาทางนี้
มารดาให้เจ้า	ทรงใส่พรรณราย	กอบกายโฉมฉาย
	เสนาหาแม่เอย ฯ	
ส่วนรูปเงาชนัน	มีเดชนักหนา	กว่าสิ่งใดใด
เจ้าเอามาใส่	ตัวเจ้านั้นแล้ว	อย่าให้ใครรู้
	ว่าเป็นกษัตรา ฯ	
ด้วยความลำบาก	เจ้านั้นจรจาก	เอกองค์ผู้เดียว
แม่บนหรือล่าง	รอดผจญกษัตรา	เท่าไรก็ช่าง
	เจ้าอย่าหวั่นกลัว ฯ	
แม่จะใส่ไป	เที่ยวทั่วลำเนา	ตำบลหนไหน
ป็นยิ่งเข้าใส่	ไม่อาจถูกเลย	แสนยานุภาพ
	ไม่เข้าเลยนา ฯ	
ส่วนไม้เท้าชนัน	ลูกเอยปรากฏ	ประกอบเจษฎา
พ่อของเจ้านั้น	ชีลีลาไป	ในที่นานา
	ยิ่งบริบูรณ์ ฯ	

หากเจ้าจะเหาะ	ขึ้นบนแห่งหน	ทุกชั้นสถานสวรรค์
ไปเล่นจนค่ำ	กลับมาที่เดิม	รัชมัยราชพิमान
	เห็นจะไม่นาน ๆ	
แม้จะลงไป	ยังเบื่องล้าเนา	ใต้เบื่องบาดาล
นาคนั้นมาล้อม	บังคมแนแท้	ไม่คลาดเคลื่อนเลย
	กลับมาโดยพลัน ๆ	
หากจะเร่งรีบ	ไปยังกำแพง	จักรวาลนั้น
ชีไม่เท่าเหาะ	เหินหาออกไป	ด้วยความรวดเร็ว
	ไม่ขัดข้องเลย ๆ	
บิดาเจ้าได้	ไปดังถึงที่	เมืองนาคพิภพ
ออกไปโดยง่าย	ด้วยความชำนาญ	ถึงเขตฤทธิพล
	ไม่มีใครเทียม ๆ	
ส่วนเกือกแก้วนั้น	หากใส่บาทา	แม้ไปโดยพลัน
บนน้ำได้น้ำ	ไม่ลืมน้ำสติ	ช่างเบายิ่งนัก
	เหมือนปีกแมลงวัน ๆ	
อีกประการหนึ่ง	หากเดินและยืน	ข้างบนใบบัว
ไม่สั่นสะเทือน	ไหวติงเลยหนา	แม้ทั้งน้ำด้วย
	เดินได้ปกติ ๆ	
หากจะใส่รบ	เข้ายุทธต่อตั้ง	คนเป็นแสนนั้น
ไม่มาถึงตัว	สิ้นสูญอินทรีย์	ไม่รู้สมประดี
	เกรงกลัวยิ่งนัก ๆ	
โอ! ปัญญาญาณ	ลูกชีวินวัย	ทั้งอริยา-
ศัปปองเอาทรัพย์	สำหรับตนเอง	ทั้งนี้มารดา
	ให้เจ้าทั้งหมด ๆ	
และมนต์หนึ่งนั้น	ชื่อมหาจินดา	แม้ให้เจ้าครอง
มนต์นี้เป็นผล	มงคลยิ่งนัก	สุขสวัสดิ์ด้วย
	สมดังปรารถนา ๆ	
เจ้าจงรำเรียน	ซึ่งมนต์พระเวทย์	แก่นศิลปศาสตรา
อย่าได้ตกอับ	เมื่อจะอยู่ที่	นครมนุสสา
	นี้หนาลูกเอ๋ย ๆ	
หากจะเรียกสัตว์	สัตว์จะแตกตื่น	เข้ามาโดยพลัน

เรียกปลาปลานั้น	แหวกว่ายเข้าหา	มาไม่ขาดเลย
ส่วนแก้วมีค่า	ทุกฝูงมากมาย ฯ	
ถ้าจะปรารธนา	เงินทองนั้นด้วย	ในธรณีนี
	จินดาบุญนั้น	เรียกเพราะหมายปอง
มีอยู่วันหนึ่ง	ผูกไพล่ขึ้นมา ฯ	
เรียกเทพเทวา	บิดาของเจ้า	ได้สวดมนต์นี้
	เทวดาลงมา	ถึงดังหมายปอง
แม้จะใช้เอา	ด้วยความปรารธนา ฯ	
จะใช้พระพาย	สิ่งใดได้มา	จะไม่คลาดคลา
	พระเพลิงนั้นหนา	ได้ตั้งจินดา
เจ้าทองนพคุณ	คงไม่ช้าเลย ฯ	
แม่ให้แก่เจ้า	ชีวิตแม่สิ้น	นี้หนาลูกเอ๋ย
	ปรากฏแน่แท้	นางว่าเช่นนี้
หน่อเนื้อศาสดา	บอกกล่าวสั่งสอน ฯ	
เมื่อพระมารดา	สมบูรณ์ปัญญา	แสนจะลุ่มลึก
	กรุณาสั่งสอน	ได้จดจำไว้
เหตุปัญญาปรากฏ	ด้วยความอุตสาห ฯ	
กัมกราบประณม	ประกอบด้วยบท	คาถาจำจบ
	บังคมเคารพ	จนครบถ้วนถึ
แล้วสมเด็จพระ	กราบลาสามครั้ง ฯ	
ของพระราชบุตร	วรมารดา	ล้มลงหน้าพักตรา
	ปรากฏแล้วหนา	กลิ้งเกลือกบนมหา
ครานั้นนางว่า	ปฐพีดินทราย ฯ	
แม่จะสิ้นลม	โอ! ลูกยาสงวน	ลูกชายของแม่
	คงจะอันตราย	ในครานี้แม่
นางร้องเสียงดัง	ไม่รอดเลยหนา ฯ	
เจ้าจงดูแม่	หมดทั้งกำลัง	ร้องลั่นอ่อนล้า
	ครั้งนี้ลูกเอ๋ย	สิ้นเสียงไปแล้ว
	ท่ามกลางปฐพี ฯ	

บทพระหมคีติ

พระพงศ์โพธิ์สัต์
 เสวยโสภโศกแสนทวี
 ท่านเอาหัตถ์โอบ
 ของพระวรมารดา
 แล้วท่านขับชลเนตร
 สะอึกสะอื้นสงสาร
 เจ้าว่าโอ! ทุกข์
 นำทางพระมารดา
 ครานั้นพระชนนี
 ปรากฏล้นลมกษัย
 ท่านปิดเนตรพักตรา
 มาทอดทิ้งไปสิ้นแล้ว
 ท่านทรงพระกรรแสง
 โอ! พระวรมารดา
 เหตุเพราะความรัก
 มาสิ้นตามหนทาง
 ท่านรับสั่งลูกเอ๋ย
 ลูกกาลนี้กษัตริ
 โอ! ในกาลก่อนนั้น
 คิดอาลัยพระสวามีรัก
 เมื่อท่านได้พบเจอ
 ก็หายทุกข์โศก
 หากพระองค์ลีลา
 แล้วทวนกลับคืนมา
 มาบัดนี้พระชนนี
 ดับสิ้นพระชนมา
 ลูกเห็นชนนีกษัย
 จะอยู่ไม่ศานต์สุข

บุรุษรัตน์เห็นชนนี
 พิลาล่ำบากนักรหนา ฯ
 ยกประคองศิรสา
 ยกมาถึงพระศิรสาพลัน ฯ
 ชนีนารถเทิดทูนนัก
 แล้วภาวนาอย่างนี้ว่า ฯ
 อนิจจังอนัตตา
 ข้าให้ได้สุขสวัสดิ์เถิด ฯ
 ถึงแก่สวรรคาลัย
 พระชนมาจริงแท้แล้ว ฯ
 เสวยทุกข์ในอุรา
 เมื่อสิ้นพระชนนา ฯ
 โศกเศร้าแล้วครวญว่า
 เหตุใดมาสิ้นอยู่ในทาง ฯ
 ในตัวข้าผู้เป็นลูก
 ไม่ห่างกายเท่าธุลี ฯ
 เหตุใดเลยตัดใจจาก
 มุ่งไปหาพระสวามีรัก ฯ
 ท่านโศกเศร้าสะอื้น
 เศร้าสร้อยคิดถึงไม่ห่างหาย ฯ
 ลูกอุดมมาอยู่ด้วย
 ทรงพระเกษมสันต์สุขสบาย ฯ
 ไปในที่ไกลไกล
 โอบกอดดูแลลูกเอกา ฯ
 ไม่พุดจากกับลูกยา
 ลูกจะอยู่รอดได้อย่างไร ฯ
 ตามกษัตราหมดทุกข์ทน
 มีชีพอยู่ทุกข์ไม่คลาย ฯ

บทกาคติ

ครานั้นราชา

อาลัยมารดา

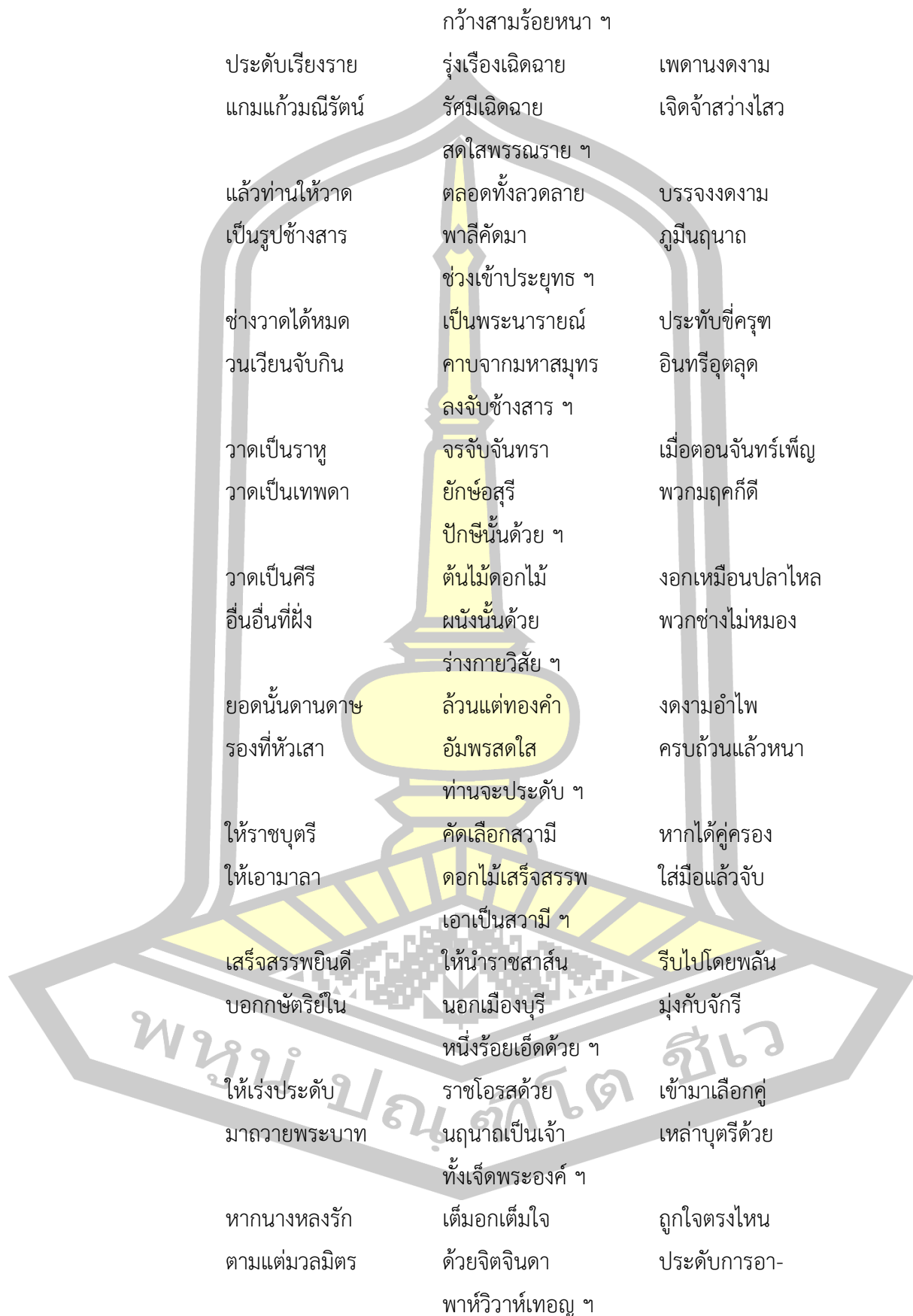
แสนโศกเศร้านัก

พระจอมเจ้าจิ้ง	หักห้ามโศกา	แต่ไม่สำเร็จ
	แล้วยกพระศพ ฯ	
ตรัสใช้ขุนมาร	และพวกพนักงาน	ทั้งหลายจนครบ
ตกแต่งประดับ	สำหรับพระศพ	ระเบียบจัดครบ
	เครื่องครบเต็มที ฯ	
ให้นิมนต์เป็น	โหราศรพจนา	ประดับด้วยทอง
งดงามยิ่งนัก	สูงเทียมอากาศ	เพดานดานดาซ
	ภูระย้างาม ฯ	
รุ่งเรืองดูสง่า	จัดแต่งบรรณา-	การเต็มพรรณราย
เจิดจ้าเวหา	อากาศเฉิดฉาย	ยามต้องงดงาม
	ไปทั้งเวหา ฯ	
เสร็จสรรพถ้วนครบ	ท่านยกพระศพ	พระวรมารดา
ใส่ในโลงทอง	โอกาสยามดี	ยกไว้บนมหา
	โกศแก้วงดงาม ฯ	
เสร็จแล้วบูชา	พระเพลิงสว่างจ้า	ไหม้ไหม้ประไพ
ศพแม่ไหม้หมด	ไม่มีสงสัย	จึงเก็บอัฐิ
	ใส่ในโกศทอง ฯ	
แล้วท่านบรรจุ	ในเจดีย์นรรฆ	ประเสริฐโอภาส
ท่านกอดพระธาตุ	ทำความสะอาด	บรรจุโอภาส
	ในเจดีย์เทอญ ฯ	
พระองค์ให้พวก	มารยักษ์มาพลัน	กลับไปทันที
นครบุรี	ตั้งครั้งก่อนกาล	ยักษ์ตามหลังมา
	พระมหากษัตริย์จึง ฯ	
ประทักษิณสาม	รอบครบเจดีย์	อัฐิมารดา
กัมกราบยกกร	บวรปฏิบัติ	สามครั้งแล้วกษัตริย์
	สะอื้นเสียใจ ฯ	
แล้วท่านจึงเอา	เกือกแก้วนั้นมา	สวมใส่บาทา
นั้นพระองค์จึง	ทรวงสวมรูปเงาะ	นั่งไม่เท่าเหาะ
	ไปโดยเวหา ฯ	
ท่านเหาะพุ่งไป	จนครบเจ็ดโง	คงไม่คลาดคลา
ตรงไปนคร	บวรรัฐา	โดยซึ่งนามา

	สามลนคร ฯ	
จึงหยุดที่นา	จวบกระทั่งเช้า	พวกเด็ก่ออกจร
ต่างตามมาถึง	มองเห็นภูธร	คนใส่เงาะยืน
	ท่ามกลางทุ่งนา ฯ	
พวกเด็กเลี้ยงวัว	ได้เห็นรูปเงาะ	พากันเหลียวมอง
ร้องเรียกพวกพ้อง	เร่งรีบเร็วเถิด	ต่างตระหนกตกใจ
	ต่างจ้องมองดู ฯ	
โพธิสัตว์เห็น	เด็กเลี้ยงวัวมา	สนุกสนานเฮฮา
ทรงพระสรวลแยม	ในเงาะนั้นหนา	พากันจับต้อง
	ตัวที่ยืนอยู่ ฯ	
ส่วนเด็กทั้งหลาย	พากันวิ่งกรู	เข้าไปใกล้ใกล้
จับจี๋หยอกล้อ	ล้อเล่นแล้วเรียก	ว่าเงาะนี้หรือ
	นี่มาจากไหน ฯ	
บ้างจับไม่แท้	บ้างจับปรากฏ	ต่อหน้าต่อตา
บ้างจับข้างหลัง	ตามแต่ใจมัน	บ้างขึ้นขี่เป็น
	ข้างสารเลนไป ฯ	
บ้างก็หักไม้	มาถือมาทำ	เป็นตะขอด้วย
บ้างพยายามรื้อย	มาห้อยทั้งสอง	ในพระกรรณด้วย
	ซ้ายขวากามา ฯ	
ครานั้นโพธิสัตว์	ก็ลุกขึ้นพลัน	ขับไล่พวกเด็ก
ตกใจวิ่งหนี	กระทบร่างกาย	ล้มหายคว่ำไป
	ร้องลั่นเกรียวกราว ฯ	
พระองค์ทำเป็น	ไล่หยอกเล่นหนา	สักพักหนึ่งนั้น
กลับมากะทิบ	ลุกขึ้นไล่ตี	กับเด็กพวกนี้
	สนุกสนานยิ่งนัก ฯ	
พวกเด็กทั้งหลาย	เมื่อจะทานข้าว	ก็ชวนทานด้วย
ทานแล้ววิ่งเล่น	ไม่กลัวเลยหนา	ตะวันคล้อยบ่าย
	ด่อนวักกลับบ้าน ฯ	
ส่วนพระบรมโพ-	ธิสัตว์เสฏโฐ	ท่านก็พักผ่อน
พระองค์อยู่ทุ่ง	ท่ามกลางไร่นา	ไม่เสด็จไปสถาน
	ที่ใดเลยนา ฯ	

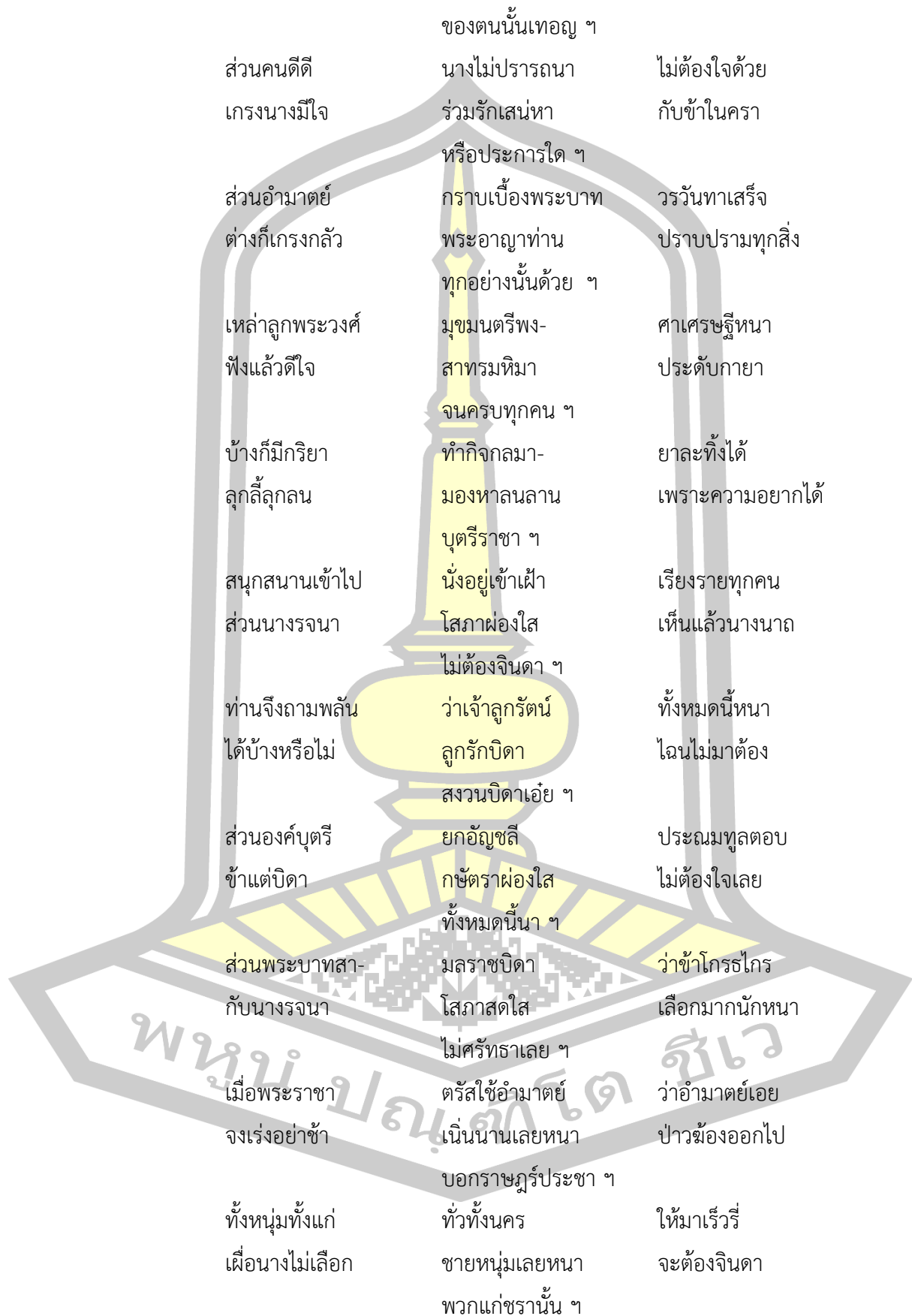
ครานั้นพระบาท	สามลนถนาถ	ชาติเป็นนฤปติ
สามลนคร	บวรวุฒี	ทรงมีบุตรี
	ทั้งเจ็ดพระองค์ ฯ	
ทรงรูปโฉมฉาย	สดใสพรรณราย	ประไพยิ่งนัก
สมบุรณ์รัตนัน	ทรงงามเฉิดฉาย	ผ่องใสทั่วกาย
	งดงามโสกา ฯ	
ประกอบครบเครื่อง	ประดับรุ่งเรือง	งดงามผ่องใส
ประจุนางสววรรค์	สุดจะพรรณนา	พระบิดาจึง
	รำพึงหฤทัย ฯ	
ว่าโอ! ลูกข้า	ต่างก็เต็มวัย	เป็นสาวแล้วนา
กอบกับรูปลักษณ์	พระพักตร์สดใส	ดั่งดวงจันทร์แจ่ม
	บนนภากาศ ฯ	
หากเป็นเช่นนั้น	ข้าเป็นบิดา	ให้ได้สามี
ไม่ยากลำเอียง	ให้เอียงใจหญิง	ลูกสงวนทั้งนี้
	ลูกรักข้าหนา ฯ	
ท่านจึงรับสั่ง	พระโอรสธำมไท่	แสนเสนาะจรจา
กับอัคมเหสี	กษัตริ์ประไพ	ว่าให้นางสา-
	มลเทวีเอย ฯ	
ส่วนพวกลูกหญิง	เป็นทุกข์อันใด	แสนจะหนักหนา
ขอนางแกลงแจ่ม	เสนหาพี่เอย	เหตุใดน้องเอย
	โลกียนี้หนา ฯ	
ส่วนนางสามล	เทวีนิมล	ได้ยินวันทา
กราบถวายบังคม	ประณมทูลว่า	ข้าแต่กษัตรา
	เหนือหัวข้าเอย ฯ	
ความทุกข์ของหญิง	ในโลกมีสาม	ประการจริงแท้
หนึ่งนั้นถ้าสามี	สามีได้แล้ว	ไม่ละทิ้งเลย
	มีภริยาน้อย ฯ	
นั้นท่านเอาใจ	ภริยาใหญ่สนิท	เสนหาดังเดิม
เมียมาทิหลัง	ไม่ให้ต้อนรับ	ยิ่งทำให้เสีย
	ให้ผิดทุกวัน ฯ	
ทุกข์นี้แหละหนา	เจ็บเหมือนเขาหัน	เนื้อปอดล้าไส้

ไม่มีใครเลย	อาจจะช่วยได้	หนักพันวิสัย
	ยิ่งกว่าปฐพี ฯ	
หนึ่งคือภริยา-	น้อยต่างพบเจอ	ต้องจิตปกติ
ด่ากันบ่นว่า	ลามเป็นปกติ	ไม่มีไมตรี
	อยู่กับทุกข์ทน ฯ	
หากภริยาหลง	มีธรรมคงไม่	เกรี้ยวโกรธสันต์สุข
หากน้อยจะได้	เกษมสันต์เป็นสุข	สบายแสนสุข
	ผ่อนคลายทุกข์ ฯ	
ถ้าหากภริยา	ใหญ่นั้นร้ายกาจ	เกรี้ยวโกรธนักหนา
ต่อว่าด่าบ่น	อย่าไล่เลยนา	ผลาญกายปรา-
	กฏกาลอลัชชี ฯ	
ภริยาน้อยนั้น	ไม่ได้ปรานโปรด	สันโดษด้วยกับ
ภริยาหลงนั้น	น่าเศร้าแสนทวี	ทุกข์นั้นสุดจะ
	กล่าวแจ้งได้นา ฯ	
หนึ่งนั้นหากได้	สามมีกาย	ชั่วช้ารูปา
น่าเกลียดจนยาก	ชี้เหล่าเมายา	พาโลไปทั่ว
	บ่นด่าเรื่อยเปื่อย ฯ	
ภริยาจะจาก	จรรอกร้างลา	แม้กระทั่งแม่
พอพยายาม	ปรองดองไม่ง่าย	ไม่ให้แตกแยก
	ตามแต่เวร ฯ	
พระองค์เห็นเหตุ	ข้องใจเป็นเภท	เป็นเช่นนี้หนา
ส่วนลูกของเรา	นั้นไม่ประสา	ไม่อาจหยุดได้ว่า
	เท่าถึงเกศี ฯ	
ข้าจะให้เอา	ให้ลูกเสด็จมา	คิดหาสามี
พอใจตรงไหน	เอาเป็นสาวมี	ให้ครบถ้วนถึ
	ตามจิตประสงค์ ฯ	
สมเด็จพระจักรี	ทรงฟังมเหสี	ทูลเช่นนั้นแล้ว
รับสั่งขึ้นว่า	น้องนางขานตอบ	ไพเราะนางเอย
	ถ้วนทุกประการ ฯ	
แล้วท่านเร่งรีบ	จัดแจงรับส่ง	ให้โดยพนักงาน
ให้ทำโรงธง	เป็นคู่ประการ	ประกันโดยงาน

เหล่ากษัตริย์ที่อยู่	แนบชิดเมืองไกล	หนึ่งร้อยเอ็ดด้วย
ได้ข่าวกษัตริย์แจ้ง	ประดับลูกแล้ว	ต่างมุ่งหมายจะ
	มาถวายกษัตรา ฯ	
กัมกราบบังคม	โน้มนายอุดม	เข้าเฝ้าราชา
จึงให้บุตร	สุขศรีโสภา	ทั้งเจ็ดองค์หนา
	ประดับพระองค์ ฯ	
เครื่องพรพัสตรา	สังวาลมาลา	พาหุระเฉพาะ
อารามกฤษณพล	งดงามยิ่งนัก	ใส่ตาทองคำ
	แขนใส่กำไล ฯ	
พระพัสดร์ถักเส้น	สไบรัตนห่ม	ลอลลายสวสสม
ลดงามนัก	ผูกด้วยเส้นด้าย	ถักใส่ไหมด้วย
	ขอบชั้นหัดดอกไม้ ฯ	
รัตนรัศมีเจ้า	รุ่งเรืองสดใส	ครบเครื่องโอ้อ่า
งดงามเป็นหญิง	เปรมปรีดิ์โสภา	ทั้งเจ็ดองค์หนา
	ล้วนพรหมจรรย์ ฯ	
ประดับสรรพเสร็จ	บังคมสมเด็จ	พระวรวราช
บิดาลีลา	ยatraออกพลัน	เยื้องย่างสดศรี
	โสภิงามยิ่ง ฯ	
ดุจดั่งสาวสวรรค์	พักตราชวนมอง	แลพินิจดู
ผ่องใสเจิดจ้า	เมื่อเยื้องย่างมา	กรลือมาลัย
	มาลาออกไป ฯ	
มองเหล่ากษัตริย์นั้น	ล้วนแต่ชายหนุ่ม	นับได้โกฏิอยู่
นางขม้ายเนตรา	มองหาเฉพาะไป	มุ่งจะคัดเลือก
	ด้วยจิตของตน ฯ	
ครานั้นนฤปดี	รับสั่งมนตรี	ทั้งหลายเหล่านั้น
หากได้ฉายา	เวลาประไพ	ให้เคาะฆ้องชัย
	บรรเลงเพลงเถิด ฯ	
แล้วให้ลูกยา	เอาพวงมาลา	ใส่ข้อมือเทอญ
คัดเลือกตามจิต	จรีตหมายปอง	อย่าคึกคักกลัวเกรง
	กับข้านี้เลย ฯ	
จนถึงฉายา	ฤกษ์ยามเวลา	จึงเคาะฆ้องชัย

แล้วนางลีลา	ถือมาลัยในมือ	ไปคล้องที่หมาย
	ด้วยจิตปรารถนา ฯ	
เว้นนางสุดท้อ	นั้นนางคงอยู่	นางไม่ต้องการ
พระชนกจึง	หงุดหงิดถามว่า	เหตุใดลูกยา
	อยู่นิ่งเมินเฉย ฯ	
เหตุใดลูกหญิง	ไม่นำมาลัย	ไปคล้องเหมือนพี่
หรือเห็นพี่เอา	ดีหมดก่อนแล้ว	เลยไม่เต็มใจ
	หรือว่าลูกยา ฯ	
ถ้าหากว่านาง	รักที่พี่เลือก	นางจงเลือกเร็ว
บิดาค่อยให้	พี่เลือกทีหลัง	ลูกอย่าสงกา
	สงสัยในใจ ฯ	
แล้วนางรจนา	เทวีโสภา	สุภาพสดใส
กราบถวายบังคม	ประณมประไพ	ว่าข้าแต่จอมเจ้า
	วิเศษข้าเอย ฯ	
เหล่าชายหนุ่มนั้น	ทั้งหลายทั้งหมด	สง่างามทุกคน
ข้าไม่หลงรัก	ไม่ชอบใจเลย	เหนือหัวข้าเอย
	แม้พี่ได้ก็ดี ฯ	
แต่ไม่ชอบใจ	ไม่ต้องในจิต	แม้เท่าเส้นผม
ไม่มีวาสนา	ร่วมสร้างกันมา	แต่ชาติหนหลัง
	จึงไม่ต้องใจ ฯ	
เมื่อนั้นกษัตริย์ตรา	พระวรบิดา	รับสั่งไปพลัน
กับนางแหม່ซ้อย	จงตามรูปรัตน์	ว่าลูกของกษัตริย์
	กษัตริย์หลานไท ฯ	
นางไม่คิดชอบ	แล้วนางจึงคิด	เช่นนี้ในครา
อันจะให้ได้	สถิตสถานมันไป	ตามใจของนาง
	ในกาลครั้งนั้นหนา ฯ	
แล้วกษัตริย์ตรัสว่า	พวกเหล่าองค์อำ-	มาตย์บอกเร็วไว
พวกวงศ์มนตรี	เศรษฐีด้วยนั้น	ให้ลูกหลานนั้น
	เข้ามาเถิดหนา ฯ	
เพื่อลูกเสนาหา	ข้านี้จะพอ	ใจชอบจินดา
เอาข้าก็ดี	เป็นสามีตน	ตามแต่บุพเพ

อำมาตย์ออกไป	ไปบอกต่างเมือง	รู้ไปอ้ออิง
ทั้งแกว๊กกลาง	ชายหนุ่มเสมอกัน	บ้างกันก็เบี้ยว
	บ้างก็ฟันหลอ ฯ	
ทั้งดีทั้งร้าย	บ้างขาพิกล	บางคนพิการ
บ้างเดินกะเผลก	หูหนวกหูตึง	กลากเกลื่อนทั่วตัว
	เป็นตุ่มตามกาย ฯ	
บ้างก็ตาเหล่	จ้องมองออกไป	ผิดจากมาตรา
บ้างก็หัวล้าน	แก่เฒ่าชรา	หัวล้านนักหนา
	แก้งก้างยิ่งนัก ฯ	
บ้างก็ผมหยิก	ดูแล้วไม่งาม	หงอกแล้วสำอาง
ตัดผมตกแต่ง	ให้ดูงดงาม	อวดอ้างมีเสน่ห์
	แต่งตัวกันไป ฯ	
ทาแป้งน้ำมัน	หวีผมปิดเฉียง	แลดูสดใส
ใส่ผ้าหลากพรรณ	เฉิดฉายประไพ	ผสมผสานกันไป
	ผูกใส่ผ้าลาย ฯ	
บ้างใส่ลอยชาย	ห้อยแล้วเฉิดฉาย	บ้างก็สะพายเฉียง
ทั้งคนนอกใน	ต่างบรรจงกาย	แห่แห่นประสงค์
	ยื้อแย่งกันเดิน ฯ	
บ้างก็งามสรร	หน้าตาขม่นัก	ศักดิ์สมรูปา
เหมาะสมยิ่งนัก	สดใสเนตรา	คางดูเสมอป่า
	สดชื่นสดใส ฯ	
ตื่นตื่นเกรียวกราว	พลุกพล่านออกไป	อลหม่านเปียดเสียด
ทั้งตาปะขาว	ก็มุ่งจำเพาะ	ตาลีตาลาน
	ที่จะออกไป ฯ	
คว่ำได้ลุย่าม	ขาดขาดเก่าเก่า	สะพายออกไป
และถือไม้เท้า	ระฆังเรื้อยเปื่อย	ยังกะเขาดิ
	เห่งเหง่างเข้าไป ฯ	
เข้ามามากมาย	สุดจะคณานับ	อีกทีกเกรียวกราว
ส่วนองค์บุตรี	สมสตรึมองไป	จนครบถ้วนแล้ว
	นั่งเจียบเฉยชา ฯ	
แล้วพระบิดา	ตรัสสอบถามว่า	สงวนบิดาเอ๋ย

มีเหตุใดหรือ	เช่นนี้นางเอย	ไยทำเฉยชา
	ไม่คล้อยมาลัย ฯ	
หากนางไม่เลือก	เสน่หาชายหนุ่ม	เลือกคนแก่เถิด
อย่าได้หมองใจ	ความคิดบิดา	ตามแต่ลูกยา
	คัดเลือกเอาเถิด ฯ	
ส่วนนางรจนา	เทวีโสภา	ประเสริฐยิ่งนัก
กราบถวายบังคม	ประณมไม่หมอง	ตามโดยครรลอง
	แห่งจรีตักษตรี ฯ	
ข้าแต่บิดา	วิเศษนักหนา	ไอศูรย์ศิรสา
ทั้งนี้จรรยา	พยายามยิ่ง	หนุ่มแก่ก็ดี
	ไม่ต้องใจเลย ฯ	
แม้อกษัตริย์อุดม	จะทำโทษข้า	จะรับให้สิ้น
ไว้เหนือศิรสา	อวดตาข้านี้	ขออย่ากังวล
	กับข้าเลยหนา ฯ	
พวกทั้งหมดนี้	เข้ามาทั้งนี้	มากมายมหิมา
ใจข้าไม่เสน่-	หาเลือกเลยนา	อย่าหวั่นทยา
	กษัตราณฤณาท ฯ	
ขอทรงจัดแจง	พี่ทั้งหกองค์	ข้าไม่วิวาท
จะอยู่คนเดียว	สงบเสงี่ยมมรรยาท	มิให้พระบาท
	หวั่นพระหทัย ฯ	
กษัตราสดใส	ว่าอำมาตย์เอย	คนทั้งไพร่
ทั้งนอกทั้งใน	ครบองค์ทั่วไป	มาครบแล้วหรือ
	หรือยังเหลืออยู่ ฯ	
อำมาตย์กราบทูล	ข้าแต่ไอศูรย์	ประเสริฐไม่หมอง
หมดแล้วพระองค์	ทั้งในทั้งนอก	ถ้าหากจะเหลือ
	ก็แต่เจ้าเงาะ ฯ	
เจ้าเงาะนั้นหนา	ไม่รู้ภาษา	จะเอาไหนได้
ไม่มีการกล	ดูแล้วมีหมอง	ยิ่งฟันแยกเขี้ยว
	อยู่ทางทุ่งนา ฯ	
หน้าตาน่ากลัว	หาเล่นเข้าค้ำ	กับเด็กเลี้ยงวัว
เด็กชวณทยอกล้อ	เล่นหัวร่อไป	ในที่โล่งแจ้ง

นำเกลียดยิ่งนัก ฯ
 แล้วมหากษัตรา ตรัสว่าอำมาตย์ พามาไวไว
 เพื่อได้ร่วมสร้าง กับนางผ่องใส หากเป็นเช่นนี้
 อำมาตย์ได้ฟัง ควรขายชีหน้า ฯ จึงรีบไปพลัน
 ถึงแล้วร้องเรียก รับสั่งชัดเจน มหากษัตรา
 เพื่อราชบุตร ว่าเจ้าเงาะเอย ประกอบกับเจ้า
 เอาเป็นบดี ให้เราพาไป ฯ ให้เงาะเข้าไป
 อำมาตย์พยายาม เรียกแล้วเรียกอีก หลายครั้งหลายครา
 แล้วเจ้าพินงาม ยิงฟันอยู่ใน เห็นจะพาพล
 พากันเข้าจับ ไม่น้อยเลยหนา ฯ บ้างผลักข้างหลัง
 บ้างจับไม้เท้า อดลากออกไป พร้อมทั้งกระชาก
 จึงเอาเชือกมัด ไม่สะท้านเลย ฯ พยายามยิ่งนัก
 ที่จะลากไป พระบาททั้งสอง ไม่มีขยับเลย
 พระพงศ์พุทธัง เบียดเสียดกันแล้ว ชัยชาญฤทธิ์
 เชือกไม่สะท้าน ด้วยบุญบารมี ฯ หวันไหวออกจาก
 บ้างมือเป็นแผล จะลองกำลัง หัวแตกระอา
 พวกเด็กเลี้ยงวัว จึงขาดออกพลัน เอาดอกไม้ล่อ
 อำมาตย์จึงเอา มือของท่านแล ฯ โยนขึ้นพลัน
 ครานั้นท่านไล่ แข็งขาเส้นพลิก วิ่งออกเร็วรี
 บ้างก็ล้มลง ร้องบอกไปว่า พยุงกายลุกขึ้น
 ผู้คนเกรียวกราว สีแดงจะตาม ฯ ตามดูอื้ออึง
 อำมาตย์จึงเอา ผ้าสีชมพู ถึงพระลานชัย ฯ
 ครานั้นท่านไล่ ตามไปทันที

ผู้คนทั้งหลาย	บนล่ำร้องว่า	พวกเราทุกคน
เงาะเข้ามาแล้ว	เราเอ๋ยเร็วไว	พวกเราทั้งหลาย
	ไปดูสักครา ฯ	
ส่วนกษัตรา	สามลราชา-	จิราชเกริกไกร
อายุเหล่าเสนา	ทั้งประชาราษฎร์	ไม่กล้ามองเลย
	ในกาลนั้นนา ฯ	
พระโพธิสัตว์	ผู้พินงามจัด	ดูน่าชังนัก
หันพระพักตรา	มายังกษัตรา	แล้วจึงรำไพ
	รำพันไปพลาง ฯ	
ท่านทำสัจจา	อธิฐานว่า	หากข้ากับนาง
แต่ปางก่อนนั้น	มีบุญร่วมกัน	ได้สร้างสมมา
	ได้เป็นคู่กัน ฯ	
ขอนางนั้นเห็น	ตัวจริงของข้า	ในเปลือคนั้นนา
รุ่งเรืองเจิดจ้า	ล้วนทองเลอค่า	อย่าได้เห็นเป็น
	เงาะนี้เลยหนา ฯ	
เสร็จสรรพจึงหัน	พระพักตร์ตรงไป	มองนางในครา
ทรงแย้มพระสรวล	เล็กน้อยไปพลาง	ยิ้มแย้มจำเพาะ
	ไปยังนางนาถ ฯ	
ส่วนนางรจนา	เทวีโสภา	มองเห็นตระการ
ในเปลือพระองค์	เจิดจ้าผ่องใส	รุ่งเรืองยองใย
	สว่างไสวไปทั่ว ฯ	
นางต้องจินดา	เมื่อนางเฝ้าภา	ถอดออกตรงไป
พวกนั้นสะดุ้ง	หวั่นไหวกันไป	ท่านเอ๋ยจะหมาย
	มือของเราหนา ฯ	
นางลีลาไป	มุ่งตรงจำเพาะ	ไปคล้องหัตถา
พระหัตถ์พระเงาะ	เช่นนั้นแล้วนา	ส่วนพระบิดา
	สะอื้นหทัย ฯ	
คิดอายคนหยาม	คนตามหัวเราะ	ติเตียนเย้ยเยาะ
หันพระพักตร์ออก	ทุกขในหทัย	หลังน้ำเนตรนัยน์
	ไม่กล้าวาจา ฯ	
มีลูกกษัตริย์มา	หนึ่งร้อยเอ็ดหนา	อีกทั้งเหล่าราษฎร

เห็นเช่นนั้นแล้ว	ตบมือร้องว่า	โอ! นางรจนา
	เอาผิวเงาะแล้ว ฯ	
ลูกกษัตริย์ไม่เอา	ชายหนุ่มรูปงาม	ไม่ต้องใจเลย
มาพอใจไอ้	เงาะไร้หนทาง	ซ้ายังแก่ชรา
	น่าเกลียดยิ่งนัก ฯ	
มองเห็นน้ำลาย	ไหลยืดมากมาย	เป็นถึงเพียงนี้
นางนี้แตกแยก	เป็นแปลกนักหนา	จะเอาปราศรัย
	ไอ้แก่หลังค่อม ฯ	
นางได้คัดเลือก	เอาผิวชราเฒ่า	น่าเกลียดน่ากลัว
ห้วยาวน่าเกลียด	ไม่มีสำรวม	ประหนึ่งด้ามขวาน
	ในไพรพฤษภา ฯ	
เราเอยจงดู	นี้จะชื่นชม	มันเหมาะตรงไหน
ดูน่ารังเกียจ	ขยี้แหยงนัก	หาประโยชน์
	หมดคำจะกล่าว ฯ	
ทั้งหมดนี้หนา	ดิฉันนินทา	นางนาถเทวี
กับพระเงาะนี้	ไม่กลัวภูมิ	สมเด็จพระปิ-
	ดาแม่แต่น้อย ฯ	
ส่วนองค์พระบาท	สามลนฤนาถ	เกรี้ยวโกรธไม่คลาย
หลับพระเนตรา	กษัตริเกริกไกร	ไม่มองไปเลย
	เกลียดนางนักแล ฯ	
จึงตรัสว่าอำ-	มาตย์เอยพากัน	จัดหาไม้ไผ่
มาสร้างบ้านให้	นอกเมืองที่ไกล	ซ้าไม่เสนาหา
	ชอบใจเลยนา ฯ	
ส่วนราชอำมาตย์	พากันขมิขม้น	ไปสร้างเคหา
นอกกราชธานี	บุรีราชา	ระยะมรรคา
	หนึ่งโยชน์พอดี ฯ	
ให้พานางไป	กับเงาะนั้นไป	ไปอยู่ที่นั่น
ไม่มีซึ่งทรัพย์	สำหรับหมดสิ้น	ตามพระประสงค์
	บิดาโกรธไกร ฯ	
พี่ทั้งหกนั้น	พระองค์เสนาหา	ประดับประไพ
มีทั้งคชา	พาขึ้นนันทนา	เงินทองมากล้น

	อาภรณ์พัสดรา ฯ	
ให้สาวใช้นั้น	หนึ่งหมื่นสี่พัน	อีกทั้งแม่เลี้ยง
ข้าทาสหญิงชาย	ไม่มีคณนา	ล้วนนับได้ปรา-
	กฎกาลนั้นเทอญ ฯ	
ส่วนราชมณฑล	มณเฑียรมากล้น	สร้างไม่มีหมอง
งดงามลายลักษณ์	ให้เห็นแจ่มชัด	ซึ่งชาติสิงหา
	ปิดทองผกาทราย ฯ	
คูช่างดำเกิง	งดงามรุ่งเรือง	ประดับไปทั่ว
เวียงวังเขตชั้นท์	เป็นชั้นเรียงราย	ครั้นครบเป็นสาย
	เสร็จสรรพแล้วเทอญ ฯ	
แล้วมหากษัตรา	ประดับการอา-	พาหวิวิธพลัน
เสร็จขึ้นมณเฑียร	ฐานสถิตไม่หมอง	ข้างราชวัง
	ของพระบิดา ฯ	
ส่วนพระขามาตา	ทั้งหกพระองค์	ยิ่งพอพระทัย
ถ้วนทั่วเสมอกัน	กรุณาทุกวัน	หากแต่จะเกลียด
	ก็เจ้าเงาะนั้นนา ฯ	
มิได้มอบทรัพย์	สิ่งของสำหรับ	แก่นางรจนา
สมควรสงสาร	ยอดยาเลอค่า	สงสารอดีตา
	หลังน้ำเนตรด้วย ฯ	
ว่าโอ! บิดา	เกลียดลูกเขยยา	เกลียดทั้งลูกด้วย
ไม่มีเมตตา	กรุณาเลย	นางร้องคร่ำครวญ
	เอกองค์สะท้อน ฯ	
ส่วนบุตรเขยยา	ทั้งหกนั้นหนา	ในช่วงเช้านั้น
ประดับกายา	งามสง่าสดใส	ไปเฝ้ากษัตรา
	เป็นพระบิดา ฯ	
ส่วนนางนารี	บรรดาบุตร	ทั้งหกพระองค์
ล้วนแต่ประดับ	สำหรับกายา	เข้าเฝ้าบิดา
	ตามปกติ ฯ	
ส่วนพระบิดา	เห็นลูกเสนาหา	ขึ้นไปแล้วนั้น
ทรงพระสำราญ	สบายพระทัย	อัญเชิญบุตรา
	เจ้าลูกสงวนเอย ฯ	

ส่วนนางรจนา	ไปเฝ้าบิดา	ถวายบังคมแล้ว
พระองค์จึงแปร	หันพักตร์เฉยชา	นางเห็นทำเฉย
	กับนางเช่นนั้น ๖	
นางยิ่งน้อยใจ	ชลเนตรหลังไหล	สงสารตัวเอง
ว่าโอ! ข้าเอ๋ย	โฉนเป็นเช่นนี้	สงสารตัวเอง
	หลังน้ำตาไหล ๖	
ส่วนพวกพี่ทั้ง	หกพระองค์	บิดาเสนาหา
หันพระพักตร์สรวล	ทั้งได้ตรัสเรียก	กรุณาอุกด้วย
	ได้ตั้งพระทัย ๖	
หากเข้ามาเฝ้า	บิดาทรงโกรธ	เกลียดช้านักหนา
เหตุการณ์เวร	แต่ปางก่อนนั้น	กาลเกิดวิสัย
	ไม่เที่ยงเลยนา ๖	
ส่วนพระสุวรรณ-	ขยของสังข์โสภณ	กับนางผ่องใส
คงจะผิดใน	กับพระทยา	พระวรมารดา
	บิดาครานี้ ๖	
โอ! ไม่มีใคร	เลยจะช่วยเป็น	ที่พึ่งอาศัย
ให้ถูกให้เป็น	ในครานี้หนา	ช่วยดูข้าด้วย
	ในกาลนี้แล้ว ๖	
เป็นสามีรัก	พิสุทธิ์ของข้า	ได้ใส่เงาเป็น
เปลือกสรรพท้าวองค์	บรรจรูปา	ทำกลกาพา
	ซึ่งรูปเงานั้น ๖	
ล่องตีกสงัดหนา	นอนชิตกรรยา	เป็นมนุษย์วิสัย
รุ่งเรืองรัศมี	รังสีประไพ	เข้าองค์สดใส
	ใสไวเช่นเดิม ๖	
พระองค์ทำบาป	ให้ข้าพิลาป	ทนทุกข์ยิ่งนัก
ใครเล่าจะรู้	เรื่องราวนี้หนา	รู้ใจของข้า
	ตริตรอนี้หนา ๖	
ส่วนตัวนางนั้น	กราบลาจรรลง	ออกไปที่อื่น
เหลือแต่นางนุช	นิยยังคงอยู่	กษัตริย์ไม่ปราศรัย
	รับสั่งด้วยเลย ๖	
จนเย็นสุริยา	นางครุ่นคิดว่า	หากเป็นเช่นนี้

จะผิดในตัว	คงจะไม่พ้น	นางกราบลาแล้ว
	ไปหาเรียนรักษ ๖	
นางชบพักตรา	บนพระบาท	ของสวามีรักดี
ทูลว่าเนื้อห้าว	เสด็จพี่แจ้งชัด	ชาติเป็นเรียนรักษ
	เนื้อห้าวข้าเอย ๖	
เข้าไปเข้าเฝ้า	บิดาจอมเจ้า	คงผิดยิ่งนัก
ไปเฝ้าแต่เช้า	กระทั้งตกเย็น	ไม่มองหน้าเลย
	แม่เฒ่าเกศ ๖	
ส่วนพวกพี่พี่	ยินดีตรัสด้วย	สรวลสราญปิติ
เบื้องหน้าพระพักตร์	กษัตริย์ศานต์เปรมปรีดี	เห็นข้าทันที
	หันพักตร์ออกพลัน ๖	
แล้วเห็นข้านี้	ชาติเป็นศัตรู	กับพระมหากษัตริย์
ขอพระองค์เงาะ	รูปเงาะออกเกิด	ท่านโกรธยิ่งนัก
	สงสารน้องเกิด ๖	
นางทูลอ่อนวอน	ขอพระภูธร	ก็ครั้งก็ดี
จะฟังไม่มี	ซึ่งเรื่องราวคดี	นางนาถเทวี
	แม่แต่น้อยเลย ๖	
นางจิ้งรำพึง	ครุ่นคิดเช่นนั้น	ในพระจินดา
ในคืบนี้ท่าน	ถอดเงาะไว้ไหน	รูปเงาะนั้นปรา-
	กฏในครานี้ ๖	
หากไฟขวลา	ดับลงแล้วหนา	ข้าจะคลำหา
สร้างเป็นนอนหลับ	สันต์สุขในครา	เมื่อถอดออกแล้ว
	ท่านบรรทมหลับ ๖	
ข้าจะถอดออก	แอบเอารูปเงาะ	จะเผาให้สิ้น
รูปเงาะสวมร่าง	กำบังพระองค์	ให้บิดาทรง
	โกรธเกลียดนักหนา ๖	
นางทรงจินดา	เสร็จสรรพแล้วหนา	ล่องราตรีสงัด ๖
นางทำเป็นนอน	เสียมสวด	พระโพธิสัตว์
	ท่านถอดออกแล ๖	
ถอดรูปเงาะออก	จากกายพระองค์	วางบนอาภรณ์
นางนาถทรงทราบ	สุภาพหมายปอง	จึงโอบกอดไว้

บทปมโนล

มีอยู่วันหนึ่งสมเด็จ

สามลราชตรัส

ตรัสในพระทัยคิดทะยาน ฯ

ว่าข้าทำไฉนจะได้	สังหารชีวิต	เงาแน่นให้พ้นไวโย ๑
แล้วข้าจะคิดหาสามี	ให้งามสุทนต์ศรี	ศักดิ์สมกับลูกข้าแล ๑
นัยนั้นอุปมาไว้อ่อน	ได้ผ้าผ่อนด้วย	ไม่สมบริบูรณ์เลยนา ๑
ได้สามีไม่สมภริยา	เอาหน้าพ่อแม่	โยนทิ้งแล้วทุกวันนี้ ๑
ส่วนลูกเขยยาสดใส	ทั้งหกพระองค์	มาเฝ้าล้วนแต่รูปงาม ๑
ถ้าเห็นเจ้าเงาแน่นมา	น่าเกลียดยิ่งนัก	ผู้ใดจะเทียบเสมอได้ ๑
คนติเตียนหัวเราะสานต์	ช่างอายสันดาน	ให้บิดามารดาฟัง ๑
ข้าจะหาโทษให้มันนา	ทุกข้อโทษให้มัน	ผิดจะประหารในครา ๑
ข้าทำความคิดเหมาะสม	กijklซึ่งใน	อรรถอธิบายในครา ๑
ข้าทำเป็นใช้ลูกนี้	ทั้งเจ็ดพระองค์	ล้วนแต่เป็นขามาดา ๑
ให้หาสรรพสัตว์ทุกขา	ถ้าหากคนใด	ไม่ได้มีโทษถึงตาย ๑
ทั้งหกคนน่าจะทำได้	เพราะมีพลเยอะ	มากมายคงหาได้ง่าย ๑
ส่วนเงาแน่นไปหา	คนเดียวเนิ่นนาน	ข้าจะประหารสิ้นหนา ๑
ทรงตรีในพระจินดา	เสร็จสรรพแล้วหนา	ให้ทั้งเจ็ดบุตร ๑
มาแล้วจึงตรัสไปพลัน	ว่าพรุ่งนี้ให้สามี	นางทั้งเจ็ดพระองค์ ๑
ไปแสวงล่าสัตว์ทั่วไพร	ด้วยตัวเองไซ้	ให้ได้มาถวายข้าเถิด ๑
จงกลัวพระอาณานิ	ไปบอกแก่สามี	ดังพระบัญชาไว้แล้ว ๑
หากว่าคนใดล่าช้า	จะประหารให้สิ้น	อายุนั้นให้อันตราย ๑
ครานั้นพวกนางน้อมถวาย	บังคมกราย	รับพระราชโองการ ๑
ไปยังลำเนาอิตตา	ไปแจ้งแก่สว-	มีของตนครันครบ ๑
ส่วนรจนาเหนื่อยหน่าย	ได้หลังชลเนตร	ไปยังพระเรียมราชา ๑
แกล้งซึ่งเรื่องราวนั้นหนา	แล้วนางครวญว่า	โอ! สามีเสนาหาช้าเอย ๑
ความตายจะมาถึงแล้ว	เหนือหัวน้องเอย	จะทำไฉนในครา ๑
ส่วนพี่ทั้งหกพระองค์	มีบริวารมาก	ล้อมหน้าหลังเหลือคณา ๑
คชาสารม้ามหิมา	ใจปองตรงไหน	ล้วนได้ไม่มีข้อขัด ๑
มีแต่เราผิวเมีย	กำสรดมากล้น	เปล่าเปลี่ยวเอกา ยิ่งนัก ๑
แต่เพียงพระองค์นี้นา	ฉะนี้จะบรลย	ท่านจะล่าสัตว์ไฉนได้ ๑
โอ! จอมขวัญ้องคิดทะยาน	คงผิดไม่พ้น	ไม่ได้ดังพระโองการ ๑
ส่วนข้านี้เป็นภริยา	ไม่เสียดายชีวา	จะตายพร้อมพระสวามี ๑
แล้วนางรจนาเทวี	วรรัตน์กษัตริ	แอบไปดูพวกพี่เขย ๑
ล้วนจัดกองพลหนาแน่น	คชาม้านั้น	อนเอนันต์คณนา ๑

ล้วนถือเครื่องครบศาศตรา	สำหรับอัติตา	เรียบร้อยแล้วจะไปไพร ๑
นางได้เห็นแล้วจึงกลับ	ทูลว่าเหนือหัว	เขาจัดประดับเสร็จแล้ว ๑
ไฉนพระองค์จึงเฉยชา	ข้าเตือนท่านแล้ว	ท่านว่าล่าสัตว์ง่ายหรือ ๑
พวกเขาได้พากองพล	ออกไปทั่วแล้ว	แต่เราไม่มีกองพลเลย ๑
ทำไฉนจะได้สัตว์มา	จะผิดอาญา	เราคงกอดคอกันตาย ๑
จวบจนแจ้งสว่างแล้ว	พี่เขยรีบเร่ง	ชมชื่นเดินทางเข้าไพร ๑
นางมองไปเห็นเช่นนั้น	ได้รู้เนตรนัยน์	นางกราบซึ่งพระบาท ๑
ว่าโอ! พระเรียนเสนาหา	จะไม่ลืลา	หรือคิดประการใดอยู่ ๑
ส่วนพระพงศ์โพธิ์สัตว์	ฟังพระน้องรัตน์	อ้อนวอนหลายครั้งเข้าไป ๑
จะทนไม่ได้เลยนา	ทรงชี้ไม้เท้า	เหาะพุ่งท่ามกลางเวหา ๑
สักพักเสด็จถึงพฤกษา	ไม่ลวงเลยนา	สมเด็จพระเจาธิเบศร ๑
แล้วท่านนั่งไ้ร่มไพร	สวดเสกมนต์ไชรั	เรียกพวกสรรพสัตว์ทั้งหลาย ๑
ด้วยเดชพระมนต์ศิลป์สาย	เหล่านกทั้งหลาย	ต่างวิ่งเข้ามาหนาแน่น ๑
มากมายเหลือคณาไปทั่ว	พระองค์เห็นชัด	หนาแน่นกองทับถมกัน ๑
พวกพี่เขยบางคนนั้น	เข้าไพรพฤกษา	เดินหาสัตว์จนทั่วแล้ว ๑
เดินหาทุกช่องทุกซอก	ไม่เห็นสัตว์เลย	แม้แต่ตัวเดียวในไพร ๑
จึงตามรอยสัตว์ไปพลัน	ไปถึงไพรนั้น	ก็มองไปเห็นพระองค์ ๑
รุ่งเรืองดงามยิ่งนัก	เจิดจรัสสิ	รัศมีสว่างไสวไปทั่ว ๑
พี่เขยตั้งใจจำเพาะ	แอบย่องเข้าไป	กราบถวายบังคมวันทา ๑
ทูลว่าข้าแต่ทเวดา	ประเสริฐนักหนา	รักษาในพนาธารใหญ่ ๑
พวกเรากราบถวายบังคม	เหนือหัวเราขอ	ทานสัตว์เพียงคนละตัวเถิด ๑
เหตุเพราะพ่อตาร้ายกาจ	ได้ให้พวกข้า	มาหาสัตว์ไปโดยพลัน ๑
หากไม่ได้จะประหาร	ได้โปรดเมตตา	ให้ได้รอดพ้นในครา ๑
แล้วโพธิ์สัตว์พินิจ	ในฤทัย	ส่วนพวกท่านทั้งนี้นั้น ๑
รุ่งเรืองดำเกิงนักหนา	เป็นลูกเขยยา	พระองค์เสนาหาต้องจิต ๑
เห็นข้าว่าเป็นเพียงเงาะ	ดิเตียนเย้ยเยาะ	เย้ยหยันถากถางยิ่งนัก ๑
อีกอย่างภรรยาของมัน	เห็นน้องชนิษฐา	ตกยากลำบากกายแล้ว ๑
มันทำเหมือนไม่ใช่พี่	น้องบังเกิดร่วม	องค์เอกอุทรรัตนรัมย์ ๑
เพราะได้อยู่บ้านอุดม	เกกิงได้เป็นใหญ่	เห็นเราลำบากดูแคลน ๑
ตอนนี้ข้าจะจัดการ	พวกเจ้าทั้งหลาย	แล้วข้าจะสนองโทษด้วย ๑
สำคัญตรงจุมูกนั้น	ในกาลครานี้	มิให้คลาดคลาเลยนา ๑

หากข้าได้เสวยราชา	สนองพระบิดา	พวกมันจะไหวหรือไม่ ๑
ท่านทรงพระจินดาคะเน	ครานั้นจึงแจ้ง	ว่าเหว! พวกท่านทั้งหลาย ๑
เหล่าสัตว์นี้จะอันตราย	ทุกตัวทั้งหลาย	ชีวิตเจ้ายังคงอยู่ ๑
ฉะนี้แล้วจะเฉือนจุมุก	เพียงคนละนิต	แล้วจะให้คนละตัว ๑
พี่เขยหันมองหน้ากัน	ว่าเรานี้หนา	จะเฉือนจุมุกถวาย ๑
จึงเอามีดออกมาพลัน	เฉือนจุมุกแล้ว	ถวายพระสุพรรณขยของสังข์ ๑
แล้วจึงให้สัตว์ที่ตาย	คนละตัวไป	แม้เน่าก็เอายาตรา ๑
ดื่อกดีใจทุกคน	เหม็นเน่าตามทาง	ก็พากันไปไม่ช้า ๑
ว่าพวกเราเอ๋ยสงสาร	ไอ้เงาะสามาน	มันจะตายในครานี้ ๑
อย่าให้มันได้มาทัน	ได้เห็นเทวดา	ดังเช่นพวกเราทั้งหลาย ๑
ให้ประหารขจัดขจาย	รจนาเป็นม่าย	คราวนี้ไม่พ่นมือเรา ๑
ต่อมาพระองค์เงาะขึ้น	สีหนาทดำเกิง	มองดูสัตว์ใดมีกรรม ๑
จะหมดยายุขัยนำ	โดยวิบากกรรม	ภาวนานำทางท่านว่า ๑
กุสลาธมมา	อกุสลาธมมา	อพยาคตาธมมา นี่เทอญ ๑
สัตว์ตายพร้อมกันสองพัน	ได้ไปบนสวรรค์	ข้ามพ้นวิบากเวรา ๑
แล้วท่านจึงมัดแบ่งเป็น	ข้างละหนึ่งพัน	นำไม้มาทำไม้คาน ๑
ทรงเงาะนั่งบนไม้เท้าสรรพ	เหาะพุ่งขึ้นไป	สีกักเพียงพริบตาถึง ๑
หน้าพระลานราชมณฑล	จึงนำไปถวาย	จำเพาะพระพักตร์บิดา ๑
ท่านจึงเหลียวพระเนตรรา	ยังเงาะแล้วหนา	ท่านหลับพระเนตรซังก ๑
ส่วนบุตรชามาตานัน	ไปไพรแต่เช้า	จนเย็นได้สัตว์คนละตัว ๑
มาถวายทั้งเน่าเหม็น	ท่านหันพระพักตร์	มองไปมาเห็นจุมุก ๑
เป็นแผลเลือดไหลเช่นนี้	ทั้งหกพระองค์	แล้วพระองค์ตรัสถามว่า ๑
จุมุกนั้นเป็นอะไร	ถึงได้เป็นแผล	ช่างอายบิดาเช่นนี้ ๑
โอ! ข้าอายเงาะยิ่งนัก	ครบประการแล้ว	ไม่อยากจะกล่าวเลยหนา ๑
ส่วนพวกบุตรชามาตา	ก้มกราบทูลว่า	ข้าแต่ราชาทรงชัย ๑
พวกเราทั้งหกคนนี้	ชี้มาเข้าไพร	ไล่สัตว์ตกใจพลวัน ๑
พวกเราควมฆ่าไล่ตาม	หนามนั้นมาฟาด	ที่หน้ามาโดนจุมุก ๑
จะเอามือปกป้องปิด	ไม่ทันเลยนา	มัวแต่ไล่ตามสัตว์ไป ๑
กราบทูลไศสุรย์จอมเจ้า	พวกสัตว์นั้นหนา	ได้โดยฝีมือพวกเรา ๑
พระองค์รับสั่งตรัสว่า	บิดาฝากเจ้า	ให้รีบมาเฝ้าจึงช้า ๑
ถ้าเงาะฆ่าไม่พลาตเลย	ประหารให้สิ้น	โฉนเจ้าละทิ้งราชโองการ ๑

ได้สัตว์มาคนละตัว	ส่วนเงาที่นั่นมัน	ได้ส่องพันตัวมาให้ ๑
ท่านจึงให้นำมาดู	ทั้งบวมและเน่า	พิกลไม่เหลือสักคน ๑
ท่านดำทั้งทองคำ	มูสาวทา	สัตว์นั้นมันตายเองไซ้ ๑
ดูสัตว์ของเจ้าเงาะไป	ทั้งสองพันนั้น	ไม่เน่าแม้แต่น้อยเลย ๑
ท่านคิดในจิตอีกครา	ว่าเงาที่นั่นหนา	ทำไฉนจึงได้มาเยอะ ๑
เห็นมันออกไล่เร็วไว	กับไม้เท้ามัน	พวกสัตว์มาชุมนุมแล้วตาย ๑
แล้วมันนั้นไปมาเร็ว	ชั้นแข็งเร็วไว	ผู้เดียวบุกไปในพนา ๑
แม้ข้าจะใช้ปราศรัย	เอาสารพัดไซ้	ก็ได้ตั้งใจจินดา ๑
ถ้าหากจะเลี้ยงมันไว้	มีศึกตอนไหน	มันตีศึกนั้นแตกแล ๑
ถ้าหากคิดเรื่องหนึ่งหมอง	ช่างขายชีหน้า	คนจะติเตียนนินทา ๑
ว่ากษัตริย์เอาเงาะไว้เป็น	เป็นลูกเขยยา	เสนหาลูกเขยไม่เหมาะ ๑
จะทำไฉนกับเจ้าเงาะ	ประหารให้พัน	อย่าให้ผู้คนนินทา ๑
แต่สัตว์อยู่ไพร่พฤษยา	นั้นเจ้าเงาะมัน	รู้ไล่และชำนาญนัก ๑
ได้เยอะและมาเร็วด้วย	ในตอนเช้า	ให้หาปลาอีกครา ๑
เห็นที่ว่ามันคงตาย	เพราะเงาะไม่รู้	ใส่ตาข่ายดักปลาเลย ๑
แม้ข้าไม่รีบกลับมา	แม้ไม่ได้เลย	ล้วนโทษโทษสาหัสแล ๑
หากลูกข้าได้ปลา	ถึงก่อนแล้วหนา	คงตายครานี้ไม่พ้น ๑
ทรงพระจินดาเสร็จแล้ว	คงไม่พลาดแคล้ว	ให้เรียกเหล่าราชบุตรี ๑
ทั้งเจ็ดองค์มาเร็วรี	แล้วพระจักรี	ว่าให้นางทั้งนี้ ๑
จงบอกไปยังผิวทุกคน	พรุ่งนี้เพล	ไปหาปลาให้ได้พลัน ๑
เพราะข้านี้จะเร่งรัด	ตกแต่ระดับ	เลี้ยงเหล่าทั้งมุขมนตรี ๑
คนใดเข้ามาไม่ทัน	แม้จะไม่ได้	ข้าให้ประหารสิ้นแล ๑
นางทั้งเจ็ดพระองค์นั้น	ฟังชัดแล้วหนา	กราบลาไปพ้นแล้ว ๑
ส่วนนางนาถรจนา	ฟังแล้วอุรา	นางนั้นตั้งไพร่อนลน ๑
นางเซตชลเนตรลงไป	ถึงสถานลำเนา	นางทูลพระสวามี ๑
ว่าพระองค์เอ๋ยข้าเป็น	ทุกข์อีกแล้วหนา	กับพระองค์ในตอนเช้า ๑
เพราะพระบาทบิดา	ธรรมาชนีหัว	ใช้พระองค์ให้หาปลา ๑
หากไม่ได้มาในทันที	คงจะไม่พ้น	ประหารให้สิ้นชนมา ๑
ทุกข์นั้นนอกข้าเป็น	ทุกข์ทนยิ่งนัก	คิดทำไฉนจะได้ ๑
เหล่าสัตว์อยู่ไพร่มากมาย	พระองค์อาจได้	เหล่าปลานั้นหนามากมาย ๑
ใครเล่าจะเป็นคนช่วย	ช่วยต้อนมาได้	ได้ใส่ตาข่ายฉนี้หนา ๑

ข้าเหนื่อยหน่ายเป็นอย่างนัก
 ออกนี้แทบจะสิ้นกษัย
 และกองพลช่วยพ่าย
 ครบเครื่องสำหรับหาได้
 ข้าจะวิ่งตามไปช่วย
 ใส่ดาขายไว้ดักปลา
 น้องจะช่วยไปเผื่อพัน
 โอ! พระองค์ผู้อุดม
 พี่เขยประดับประดา
 รุ่งเช้าแล้วไปอ้ออิง
 ท่านเห็นพระน้องกัลยา
 สักพักเสร็จสรรพปรากฏ
 สารยายเรียกปลาเหลือคณา
 ในน้ำเป็นเกลียวคลื่น
 แหวกว่ายไปมามากมาย
 ผุดขึ้นขจรขจายชลสา
 สมเด็จพระประไพ
 ส่วนพี่เขยนั้นหนา
 อีกทั้งหว่านแหหาด้วย
 ไม่ได้ปลาแม้แต่ตัวเดียว
 เมื่อกษัตริย์มองไปปรา-
 พี่เขยทั้งหกพระองค์
 ดูช่างรุ่งเรืองรัศมี
 บังคมขอปลาเทวดา
 จึงเข้าไปกราบศิระ
 ทั้งพระสมเด็จพระบิดา
 มาขอปลาพระองค์เจ้า
 ขอพระกรุณาด้วยเถิด
 องค์โพธิสัตว์นั้น
 แล้วตัดใบหูทุกคน
 ข้าจะให้ปลาพระองค์

อุปมาดังข้าม
 เนื้อหาวเอ๋ยพวกพี่
 ไปช่วยจับหว่าน-
 เรายังไม่มี
 จะเป็นผู้ช่วย
 ช่วยกันจับหา
 กับพระบิดา
 อยู่หนึ่งเฉยไย
 เรือไว้พายหา
 แต่ตัวน้องนี้
 ครวญทนไม่ได้
 ถึงคงคาพลัน
 มากล้นนานา
 โดดขึ้นบนน้ำ
 ดาษดินชลสย
 ฟังศัพท์ฟังเสียง
 นั่งไถ่ร่มนั้น
 ได้พากันไป
 จนครบทุกที่
 เหนื่อยหน่ายแสวงหา
 ภูริรับสั่งว่า
 ตกใจแล้วว่า
 จึงร้องเรียกกัน
 เพียงคนละตัว
 ซึ่งเบื่องพระบาท
 ไซ้ให้เข้าเป็น
 เป็นมังกุฎประไพ
 สงสารสัตว์เทอญ
 หากเป็นเช่นนั้น
 เพียงนิดมาเป็น
 สิ้นสงกาเกรง

น้ำในปากข้านี้หนา ฯ
 เขามีทั้งเรือน้อยใหญ่ ฯ
 แหและช่วยดักตาข่าย ฯ
 ผู้ใดจะช่วยสักคน ฯ
 พร้อมพระองค์จะหว่านแห ฯ
 ให้พ้นผ่านซึ่งความตาย ฯ
 แล้วจะทรงพระโกรธไกร ฯ
 ควรแต่สงสารน้องยา ฯ
 ครบเครื่องประดับแล้วด้วย ฯ
 คร่ำครวญไม่สันต์ ฯ
 พระองค์ทะยานขึ้นบนไม้เท้า ฯ
 ร่ายพระมนต์จินดา ฯ
 เป็นฝูงแหวกว่ายเข้ามา ฯ
 อีกทั้งอ้ออิงเกรียวกราว ฯ
 แน่นหนาเบียดทับกัน ฯ
 สุขสราญมากมาย ฯ
 ต้นไม้ยืนต้นสาขา ฯ
 ใส่ดาขายดักปลาไว้ ฯ
 แสวงหาครบทุกแม่น้ำ ฯ
 ไปส่งถึงพระราชา ฯ
 เหวย! พวกเจ้ามาจากไหน ฯ
 เทวดารักษาขลธิ ฯ
 พวกเราพากันถวายนันทา ฯ
 เพื่อท่านจะให้ในครานี้ ฯ
 ทูลว่าเนื้อหาวเป็นใหญ่ ฯ
 บุตรชามาตานี้หนา ฯ
 เนื้อศิระเหล่านี้อาด้วย ฯ
 ให้ท่านแต่เพียงหนึ่งเดียว ฯ
 ข้าทอดได้เพียงครั้งเดียว ฯ
 ของแลกเปลี่ยนถึงมือข้า ฯ
 สงสัยไปมาเลยหนา ฯ

พวกเขาขึ้นมอหน้ากัน	ตื่นตันกล่าวว่า	พวกเราจมาตตเถิด ฯ
บุชาเทวดาวิเศษ	เราอย่าประมาท	จึงได้ปลาไปน้อมถวาย ฯ
ครานั้นพวกเขาทั้งหลาย	ตัดใบหูถวาย	แลกปลากับพระองค์เทอญ ฯ
ครั้งเมื่อได้ใบหูพี-	เขยเสร็จสรรพแล้ว	ให้ปลายตายคนละตัว ฯ
ได้แล้วก็กลับมาพลัน	ต่างหัวเราะเกี๋ยว-	กราวว่าพวกเรานี้เอ๋ย ฯ
บุญเราเห็นชัดเหลือล้น	ไม่คลาดคลาเลย	จึงได้พบเจอเทวดา ฯ
พวกเขาหลงผิดในตัว	อยู่ทีนั้นนา	ท่านให้ปลาเราจริงแท้ ฯ
สงสารแต่ไอ้เงาะ	ผัวรจนานั้น	หากไม่ได้ปลาไปเลย ฯ
พระมหากษัตราเหนือหัว	คงไม่พ้นหรือ	จะให้สังหารชีวี ฯ
ส่วนรจนานั้นเป็นหญิง	คงไม่พ้นจาก	เงื้อมมือเราแน่แท้เลย ฯ
ครานั้นมีตัวเล็กคนหนึ่ง	มันแรงร่วมรัก-	ซาถือกฤษีด้วยหนา ฯ
ล่าลาท่านแล้วครั้งนี้	และยังหมายปอง	จะเอาเทวีท่านจากท่านอีก ฯ
ช่างคิดออกมาได้แท้	แต่เข้ามานี้	ไม่ได้ปลาสักตัวเลย ฯ
จนตัดใบหูทุกคน	แลกปลาเทวดา	จึงให้ปลาคนละตัว ฯ
ควรคิดตัวบ้างอายุเขา	โฉนมาสรवलเส	เฮฮามาอวดตัวได้ ฯ
แสนหยาบข้าเสียจริงนัก	จิตใจอยากได้	ภรรยาท่านเอาง่ายๆ ฯ
ท่านเอยคิดไปเรื่อยเปื่อย	ไม่รู้โน่นนี่	ควรคิดหลักตัวโดยเร็ว ฯ
ส่วนเจ้าเงาะนั้นหนา	กำลังมหิมา	กว่ามนุษย์เป็นร้อยนั้นเทอญ ฯ
ได้สัตว์ในวันนี้แล้ว	สองพันตัวได้	น้อมกว่าพระบาทจักรี ฯ
วันนี้ขอมาเอาปลา	ช่างเจียบสังัดนัก	ในพระคณานั้นนา ฯ
ถ้าหากตัวข้าครุ่นคิดว่า	สมควรลีลา	เอาปลาไปให้ก่อนแล้ว ฯ
โอ! เหนือหัวของข้าโฉนเลย	ถ้าแพ้เขาแล้ว	ไม่คิดอายเขานักหนา ฯ
จากนั้นพระโพธิสัตว์	มหาบุรุษรัตน์	พระองค์เสด็จทรงภาวนา ฯ
บอกแก่ปลาจะสิ้นอา-	ยุ่นั้นแหละหนา	ก็ตายสิ้นในครั้งนั้น ฯ
ได้ไปเกิดบนสวรรค์	ท่านก็ประสงค์	เอาปลาที่หมดกรรมนั้น ฯ
เอาเชือกมาห้อยใส่ไว้	ในผ้าขาวม้า	ไว้ข้างละสามเส้น ฯ
เอาไม้ทำเป็นคานหาบด้วย	เสร็จสรรพแล้วหนา	พระองค์ทรงซึ่งรูปเงาะ ฯ
แล้วขึ้นบนไม้เท่านั้น	เหินเหาะออกไป	มาเพียงชั่วพริบตา ฯ
ครานั้นพระวรบิดา	นั่งอยู่อย่างสง่า	พระองค์ทรงรอเฝ้ารอ ฯ
เห็นพ่อตาออกมาพลัน	พระองค์มาถึง	วางลงเบื้องหน้าพระพักตร์ ฯ
พ่อตามองเห็นชัดแจ้ง	จึงหันพระพักตร์	ออกแล้วกลับพระเนตรด้วย ฯ

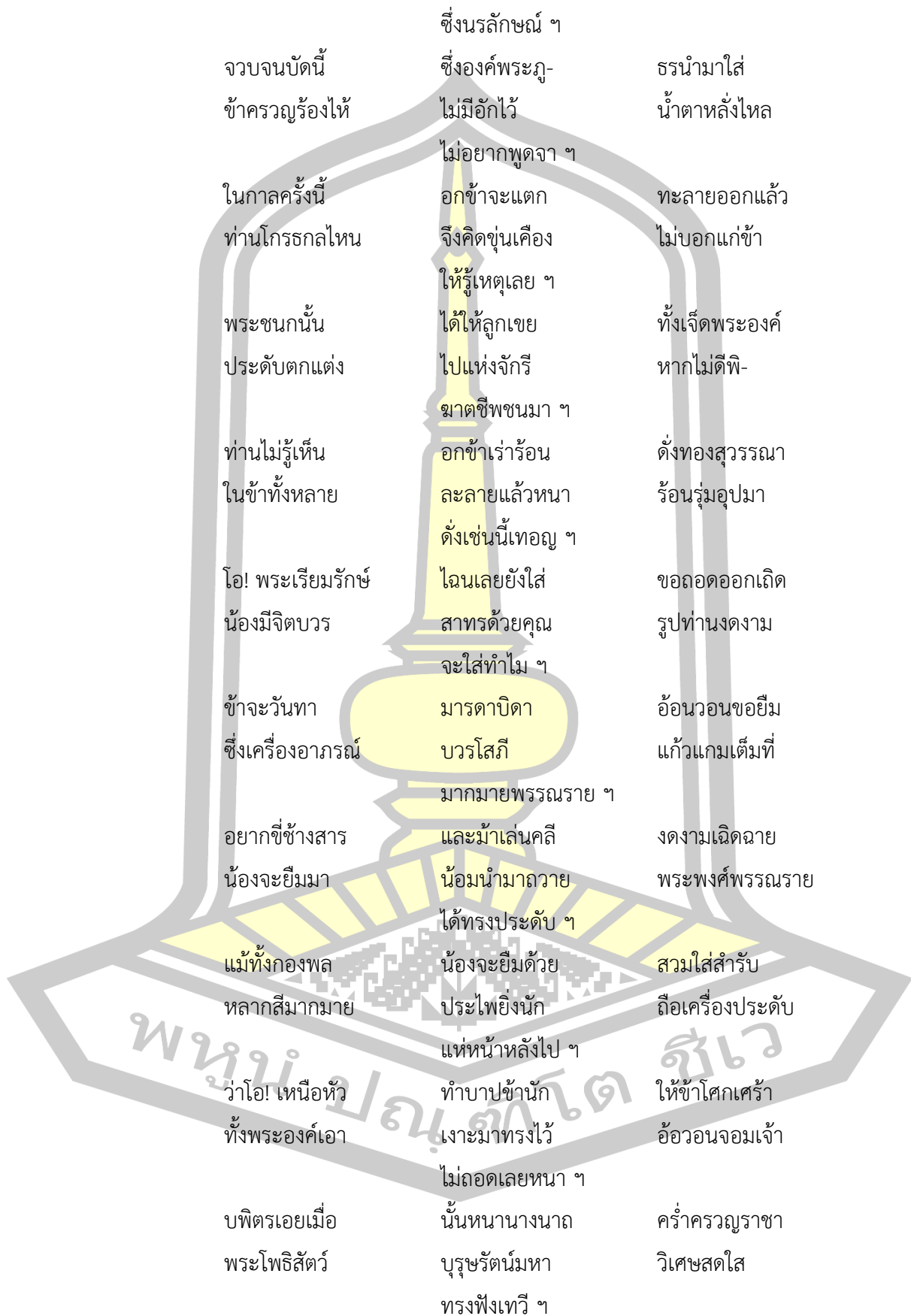
เหตุอายุเกลียดเป็นยิ่งนัก	น้ำพระเนตรไหล	ทรงพระจินตาคิ้วว่า ฯ
ข้าใช้มันไปคาว่า	จะเอาโศกา	จะให้ประหารให้แล้ว ฯ
ตอนนี้ไม่เป็นเช่นนั้นเลย	มันได้ปลาแล้ว	มาก่อนพวกลูกคนอื่นอื่น ฯ
แลเห็นมันมานั้นข้า	อายเขานักหนา	มากแสนทวิทำฉะนี้หนา ฯ
ให้ตายให้เร็วและมัน	ร้ายกาจลูกมัน	ไปทั้งพ่อแม่มันด้วย ฯ
ตอนนี้ข้าคิดอีกครั้ง	ให้แต่งตัวพลัน	ให้ออกเล่นสนามบวร ฯ
ในเมื่อมนตร์ทั้งหลาย	ประสงค์ดุรูปกาย	เงาะแล้วคงพ้นความตาย ฯ
พระองค์นั่งเมียงมองลูกถูก	จนเย็นเสร็จสรรพ	มาถึงบิดาक्षัตริย์เจ้า ฯ
ได้ปลาเพียงคนละตัว	แล้วเหม็นเน่านัก	แมลงวันตอมบวมเน่ามहिมา ฯ
ครานั้นมหาดเล็กน้อยใหญ่	หัวเราะลั่นว่า	พวกเราเอ๋ยแพ้เจ้าเงาะ ฯ
มหากษัตริย์มองไปยังลูก	เห็นลูกเช่นนั้น	ร้องว่าเหนือหัวบิดาเอ๋ย ฯ
ไบหูเจ้าเป็นอะไร	ขาดเลือดไหลแล้ว	ให้เจ็บใจบิดานัก ฯ
โอ! ลูกเขยเสนาหา	เมื่อก่อนนั้นหนา	ให้จุมพมาครั้งหนึ่งแล้ว ฯ
ตอนนี้ไบหูขาดด้วย	เป็นครั้งที่สอง	ทุกคนน่าเกลียดยิ่งนัก ฯ

บทกาคติ

กระทั้งเข้าตรู่	พลเรียกตามกัน	อรุณทัย
แล้วองค์พระบาท	นฤนาถทรงชัย	สามลราชเจ้า
	ตรัสพระอาชญา ฯ	
ใช้ราชอำมาตย์	ไปโดยฉับพลัน	บอกพระชามาดา
ว่าอีกเจ็ดวัน	ข้าพระบิดา	ให้เหล่าบุตรา
	ออกแข่งอีกเทอญ ฯ	
ถ้าหากผู้ใด	ไม่ดีในครา	นี้แล้วหมายปอง
จะให้ประหาร	ให้ตายจากเกิด	ไม่ให้เป็นขวาก
	ขัดพระหทัย ฯ	
แล้วองค์พระบาท	พระบรมนฤนาท	มีโองการไป
ตรัสกับโยธา	เสนาน้อยใหญ่	ด้วยงานนานา
	ตกแต่งประดับ ฯ	
สร้างจันทร์ฉายา	ท่านจะลีลา	พอใจไปดู
ซึ่งโรงช่างสาร	พาซีเสร็จสรรพ	ซึ่งโรงระบับ
	เครื่องบังทั้งหลาย ฯ	

อำมาตย์กล่าวแจ้ง	พยายามทำตาม	อาชญาพรรณราย
จัดแจงประดับ	เร่งรัดมากมาย	ให้สิ่งทั้งหลาย
	เสร็จในสามวัน ฯ	
ครานั้นบุตรี	ทั้งเจ็ดพิสุทธิ์	ในกายโฉมฉาย
พร้อมกับสวามี	สามีของนาง	จะเผ้ากษัตรา
	มาตีคลีหนา ฯ	
ต่างแย่งชิงกัน	ครบเครื่องใส่จาก	บิดามารดา
มงกุฎแก้วบวร	ครองใส่อาภรณ์	สังวาล์กำไล
	อารามรัตนพาหุระ ฯ	
มะยมกฤษทล	เสียบผมดงาม	สำอางกะไหล่
ใส่อำมรงค์รัตน์	วิจิตรเรืองรัศ-	มีหัวอนรรฆ
	อเนกพรรณราย ฯ	
และเครื่องพระขรรค์	มาลาสุวรรณ	เจ็ดจ่าเจ็ดฉาย
พานใส่น้ำกิน	อาจินต์พรรณราย	เสร็จสรรพหมดแล้ว
	โสภณพระศรี ฯ	
ครั้นอำมาตย์ไป	ไปบอกนางน้อย	อยู่กับสวามี
นางฟังอาชญา	บอกเช่นนั้นแล้ว	สิ้นทั่วอินทรี
	รันทดทยา ฯ	
ว่าโอ! พระองค์	ซำร่อนรุ่มใน	ร่างกายเจ็บปวด
ทั่วทั้งภายใน	ในอกหลายครา	ในครั้งนี้นหนา
	คงตายแน่แท้ ฯ	
โอ! องค์สวามี	ไยไม่พาที	ในกาลครั้งนี้
ท่านใส่เงาะสงวน	อยู่นิ่งเฉยชา	ประการไหนหนา
	ไม่กลัวตัวตาย ฯ	
พวกพี่ทั้งหลาย	รักตัวชวนขาย	ยืมเครื่องประดับ
แต่งตัวนานา	กระทั่งเสร็จสรรพ	แต่ท่านไม่รับ
	เข้าเป็นภริยา ฯ	
ท่านจึงทำบาป	ให้ข้าพิลाप	ต้องทนทุกข์
แม้ไม่ปราณี	น้องหญิงคนนี้	จะตายในครา
	นี้ท่านเฉยเมย ฯ	
ไฉนท่านทรงแต่	เงาะนั้นเช่นเดิม	ไม่ถอดออกเลย

ให้ข้าเป็นทุกข์	ว่าเหวไม่สบาย	น้ำตาไหลหลัง
	กินต่างข้าวเทอญฯ	
น้องนี้เจ็บป่วย	อายุเขานักหนา	เหลือล้นยิ่งนัก
ถอดเงาะออกเถิด	โปรดสงสารที่	ข้าคงต้องทน
	ทุกข์เช่นนี้หนา ฯ	
นางอ่อนหลายครา	ท่านไม่พรรณนา	กับนางนาถเลย
นางยังเจ็บปวด	อุราไม่คลาย	เมื่อเข้าไปแล้ว
	มองดูพวกพี่ ฯ	
ต่างเลือกหาเยี่ยม	ทั้งม้างและข้าง	อ้วนท้วนสมบูรณ์
น้ำไว้ตีคลี	ตลอดทั้งข้างด้วย	ทั้งเครื่องครบแล้ว
	ประดับสามี่ ฯ	
ส่วนนางรจนา	เห็นแล้วยังเจ็บ	ชลเนตรหลังไหล
คิดถึงความจน	อ่อนล้าหมดแรง	เอกองค์คงจะ
	ปรึกษากับใคร ฯ	
ไหลหลังตลอด	จึงเข้ามาราบ	ซึ่งพระบาท
พระสวามีรักดี	สะอื้นกล่าวว่า	โอ! พระราชา
	โฉนท่านทำเฉย ฯ	
ข้าเข้าไปเห็น	พวกพี่ทั้งหลาย	เยี่ยมเครื่องครบแล้ว
สำหรับพี่หญิง	และสวามีร่วมรัก	จะแต่งตัวแล้ว
	จึงออกสนามเทอญ ฯ	
ข้าเห็นข้ายัง	เจ็บในอกนัก	รวดเร็วยิ่งนัก
ไยไม่สงสาร	ตัวข้าเลยนา	ฉะนี้แล้วข้าอยาก
	กลั่นใจให้ตาย ฯ	
เหตุเช่นนี้หนา	เขาต่างนินทา	ว่าข้านอกคอก
เอาผิวตมใจ	ไม่เกรงจะคิด	เลือกเอาตามกฎ
	ขอพี่เมตตา ฯ	
ขอเห็นใจด้วย	พระองค์เองนั้น	เป็นเงาะนี้หนา
สุภาพแต่จิต	ความคิดนินทา	ทั้งไม่รู้การ
	กลอธิบาย ฯ	
เหตุบุญปางก่อน	แต่ข้าคนเดียว	มองเห็นทั้งหมด
ไยเลยท่านทำ	ความคิดอธิบาย	ให้ข้าเห็นกาย

อ้อนวอนร้องไห้ ไม่มีรับสั่ง	หลายครั้งหลายครา มธุรสปรานี แม้แต่นิดเลย ฯ	จะกี่ครั้งกี่ช่าง ถึงพระน้องหญิง
นางแทบจะแตก ครบเจ็ดราตรี	อุราทะลาย แต่ไม่เห็น้อยหน้า ยิ่งลามไปเรื่อย ฯ	แสนทุกข์ไม่คลาย สั่งน้ำเนตรแล้ว
เมื่อบรรเทาทุกข์ นางอาจคงอยู่	มัธยมค่อยสุข ขึ้นไปกราบทูล มารดาบิดา ฯ	นางนาถผุดผ่อง อ้อนวอนร้องไห้
ทูลว่าเหนือหัว ขอทรงรับสั่ง	ประเสริฐประไพ สงสารกรุณา เงาแน่นด้วยเถิด ฯ	เป็นมงกุฎศิรา กับสวามีของข้า
ไม่ควรจำเพาะ จะออกสนามนั้น	พระฤทัยนั้น ในกาลครานี้ แต่งตัวจนยาก ฯ	ขอเมตตาด้วย จะเอาอะไรสู้
ไฉนเลยจะสม หากว่าลูกเขย	ข้ากลัวหวั่นเกรง คนไหนไม่ดี โทษประหารทั้ง ฯ	อาชฎานักหนา พระองค์ให้เอา
แต่เจ้าเงาะนี้ สงสารลูกเป็น	ขอจงอย่าหวัง ข้ามหากษัตริย์ทรง สามิข้านี้นา ฯ	หทัยพระองค์ กรุณาเที่ยงตรง
แม้กษัตริย์จะใช้ ไม่หวั่นพระทัย	เรื่องใดข้าทำ กษัตริย์เจ้าเลyna เถิดหนาเหนือหัว ฯ	ตั้งพระอาญา ขอวางโทษ
ส่วนพระบิดา ยิ่งเกรี้ยวโกรธนัก	ฟังนางทูลว่า หทัยไม่สบาย ทวีทุกข์โทษ ฯ	อ้อนวอนเช่นนี้ ด่ารำเลิกแล้ว
ว่านี่อัปรีช โยเจ้าไม่เอา	กาจกาลกิณี คนงามนั้นมา ให้สมตัวเจ้า ฯ	ยังไม่เมตตา ชายหนุ่มนั้นหนา
เขาส้ำอางาม	เจ้าไม่ชอบใจ	ว่าไม่เงาะจง

เจ้ามาเต็มใจ	รักกับเจ้าเงาะ	เป็นคู่สมชื่อ
	เอาเป็นสวามี ฯ	
ชื่นชมแล้วเปียง	ชื่นชมก็ครา	เจ้าไม่คิดความ
ให้คนเขาร่ำลือ	ให้อายชนนี	ชนกภูมิ
	สั่นดานทั้งหลาย ฯ	
ทุกวันนี้หนา	อายุราษฎร์ประชา	น้อยใหญ่สามัญ
ให้อื้อเงาะมัน	ทำเป็นประมาท	ข้าไม่สบาย
	ฆ่าให้มันตาย ฯ	
นางไรค่าออกไป	อย่าพูดให้ข้า	ปราณีมึงเลย
ข้าถือคำสัตย์	กำหนดไปแล้ว	แล้วตรัสว่าเหว
	เพชฌฆาตจงมา ฯ	
มีดาบคมคม	พรุ่งนี้ปรากฏ	จะออกสนามแล้ว
หากใครไม่ดี	ลากคอไปพลัน	ฟันมันให้ตาย
	ทั้งผิวและเมีย ฯ	

บทพรหมคีติ

นางรจนาเทวี	ฟังจักรีเคื่องยิ่งนัก
แสนตกใจเหลือล้น	ครวญสงสารอนาโถ ฯ
ว่าโอ! ข้ามีทุกข์	อยู่ตรงหน้าองค์เอโก
ผู้ใดมีปัญญา	รู้ทุกข์ข้ากับสวามี ฯ
โอ! เหนือหัวเส่นหา	ดั่งน้ำเต็มอุณาสี
ข้าเอยข้าปราณี	สวามีสุดรักข้านี้หนา ฯ
ในพรุ่งนี้แล้วสิ	คงไม่พ้องค้อัดตา
ควรตายจากกายา	ผิวเมียคงไม่พินเลย ฯ
นางยกสองพระกร	ทุบตีที่อุราแล้ว
ชลเนตรท่านไม่สบาย	ครวญพิลาปกราบบังคม ฯ
ลาพระวรบิดา	รีบวิ่งขมิขมันมาหา
สมเด็จพระเรียมอุดม	ถวายบังคมแล้วทูลว่า ฯ
โอ! พระองค์ไศศุรย์	ข้าไปทูลพระบิดา
ข้าให้ท่านกรุณา	ยกโทษนั้นยิ่งโกรธา ฯ
โอ! จอมเจ้าศิรสา	ไยจะทรงเงาะนั้นนา

ขอท่านถอดออกเถิด

เมื่อข้าขึ้นไบนั่น

ให้ถือดาบเสร็จสรรพ

อกข้านี้จะทะลาย

โฉนเลยพระราชา

ข้ามีผิวตัวแปลก

ก็ยังคงทำเฉย

โอ! ข้าไปปรับทุกข์

หันหน้ามาเถิดสวามี

แม้ท่านไม่สนใจหา

ตามแต่พระพรณราย

ขอท่านอย่าปิดเลย

อย่ามูสาวาทา

ส่วนองค์โพธิสัตว์

ลาปล้นรำพันนั้น

พระองค์แสนสงสาร

หลังชลเนตรธารา

เห็นนางโคกานัก

สงสารอนาคแล้ว

แต่เพราะความคิดหนึ่ง

ว่าตัวข้านี้

จะหมดสิ้นความคิด

อีกอย่างเขาจะว่า

เห็นภรรยาร้องไห้

อ่อนใจก็คิดจะแจ้ง

ถ้าณนั้นวันที่เท่าไร

จรจากออกไปพลัน

เหตุที่ข้าใส่ไว้

ออกเที่ยวหามารดา

ตอนนี้ไม่ทันได้

จะถอดเช่นนั้นหนา

หรือพระองค์ไม่กลัวตาย ฯ

ท่านเกรี้ยวโกรธแนะนำ

จะฆ่าพวกเรานี้หนา ฯ

จะแยกออกทั้งอุรา

ไม่หวั่นแม้แต่นิดเลย ฯ

ผิดอะไรด้วยท่านเอย

ไม่หันพระพักตร์สักครา ฯ

กับบิดายังเกรี้ยวโกรธ

ไม่พูดจากับข้าเลย ฯ

เพราะท่านไม่พอใจแล้ว

จงทิ้งถ้าไปเถิดหนา ฯ

หากบอกแล้วสิ้นสงกา

ท่านใส่เงาะไว้ทำไม ฯ

ฟังน้องรัตน์อ่อนวอนพิ-

กัมกราบที่พระบาท ฯ

สิ้นฤทัยสะอื้นอุรา

จะทุกข์ทนไม่มีคลาย ฯ

ท่านหวั่นใจหาได้สุข

ท่านคิดอยากสงเคราะห์แล ฯ

มาทำให้ใจแข็งพลัน

หากบอกไปแล้วนี้หนา ฯ

แต่ก่อนคิดซ่อนอึดตา

ใจชายช่างอ่อนไหวหนัก ฯ

โฉนเราไม่คิดให้เห็นไกล

บอกหมดสิ้นในเรื่องนี้ ฯ

ข้าจะได้คลาคลาดเฉพาะ

หามารดาข้าทางโน้น ฯ

ไว้เช่นนั้นจะง่าย

ดั่งข้าคิดแต่ก่อนหนา ฯ

เห็นผู้มีคุณธารา

ให้อาสาพระคุณท่าน ฯ

แม่ท่านมีชีวิ
 แม่พระองค์ล้นกษัย
 พระคุณคัมภีโร
 เสร็จแล้วค่อยบอกกล่าว
 หากข้าแจ้งบอกแล้ว
 อีกอย่างคลาดพบมารดา
 ฉะนั้นแล้วข้าไม่บอก
 นางจะคร่ำครวญพิ-
 เสร็จแล้วพระราชา
 สะอื้นสะท้านกาย
 ส่วนนางนาก็ยิ่ง
 เกลือกกลิ้งในบาทา
 ท่านเห็นลำบากนัก
 คิดคิดจะบอกไป
 นางรจนาเทวี
 อ่อนสั่นกำลังกาย
 เทวีนทิตวา
 อหฺวนที
 โกรธทุโทส
 จินตลิลลา
 ข้าแต่พระจอมไตร
 วันทาทุลงค์เอก
 หรือว่ามาเป็นคู่
 ถึงได้เกลียดข้านี้
 สมพระองค์เห็นข้า
 จะหลีกหนีลิลลา
 หากเป็นตามคิดไว้
 ขาหยหน้าคนทั้งหลาย
 อยู่ทุกวันนี้
 กองพลราชภุสไสริ
 พระแม่เป็นทุกข์หนัก

รอดอยู่คงอาภัพนัก
 ให้ได้เห็นพระพักตร์เทอญ ฯ
 อุตโมเหลือล้น
 ให้ท่านพอใจจินดา ฯ
 นางรับรู้แล้วหนา
 พระจันทร์เทวีชนนี ฯ
 ให้รู้ในทุกเรื่องราว
 ลาปนกษัยตามบุราณ ฯ
 เห็นน้องหญิงกอบกัลยา
 ท่านทำเฉยไม่พรรณนา ฯ
 โศกกรรมแสงในกายหนา
 พระเรียมแล้วสลบไป ฯ
 พิลากับพระน้องหญิง
 แต่ไม่ได้บอกแจ้งเลย ฯ
 กษัตริสอื่นไม่คล้าย
 ถ้ามด้วยบทบาที ฯ
 สาราชาสุสามิ
 ปกขมาตาปีตา ฯ
 ยปุตตปติสา
 โกธบโกนเม ฯ
 ข้านี้ขอรววันเท
 ไฉนพระองค์ถึงเป็นเช่นนี้ ฯ
 ไม่คิดถึงในหฤทัย
 และข้าคิดไปแล้วว่า ฯ
 ตกยากไม่พอจินดา
 เหมือนสงกาข้านี้เทอญ ฯ
 ข้าจะกษัยในกาลครั้งนี้
 ทั้งนครเมืองใหญ่ ฯ
 ทั้งบิดาทั้งมนตรี
 ต่างก็ติเตียนนินทา ฯ
 เพราะคู่ครองของลูกหนา

เป็นลูกกษัตริย์ดีดี
 มารักกับเจ้าเงาะ
 ใครเล่าจะเห็นนัย
 รุ่งเรืองงามโอภาส
 เมื่อข้าได้เห็นนัย
 บิดาโกรธตั้งเพลิง
 ตกยากลำบากนัก
 อยู่หรือตายไม่คิดตัว
 เพราะได้พระองค์เอง
 แม้ข้าผิดตามความ
 บอกแจ้งกับน้องยา
 เมื่อข้าร้องครวญคร่ำ
 ลำบากเหนื่อนักหนา
 ข้าอดไม่กินข้าว
 กระยาเสวยพระราชา
 ข้าไม่กล้ากินเลย
 นี้ให้หมดประโยชน์
 พระมงกุฎเจ้าข้าเอย
 สงสารภรรยาเถิด
 ออกข้าปวดเจ็บแสบ
 พระทรงธรรมปรานี
 ส่วนพระโพธิสัตว์
 นึกถึงพระคุณท่าน
 เพราะความรักกับ
 ทนทุกข์เมื่อต้องอยู่
 จนครบหกวัน
 ต่างสงบเสียบัดตา
 ส่วนนางนุชกัลยา
 นางยังไศกเศร้านัก
 เป็นบ้าในจิตจินดา
 ซอกข้าพบพาล

ไม่ปรารถนาชอบใจ ฯ
 น่าเกลียดน่าชังนัก
 ในเงาะนั้นเหมือนข้านี้ ฯ
 เหมือนมาสประเสริฐนัก
 ข้ากราบอยู่พระบาทท่าน ฯ
 ขับไล่เราผิวเมีย
 ข้านี้กับพระองค์ท่าน ฯ
 บุญปางก่อนไม่มีเกรง
 สวามีรักในจินดา ฯ
 ควรสงสารน้องเถิดหนา
 ในครั้งนี้ให้เต็มคำ ฯ
 หกวันเป็นจริงแท้
 ครวญทุกข์ทนเวทนา ฯ
 ข้าไศกขจายน้ำเนตรา
 ข้ารับทุกข์ไว้บนหัว ฯ
 เพราะองค์เอยทั้งเกียรติกาล
 สงสารถอดเงาะออกที ฯ
 ไฉนเลยให้มรณา
 สิ้นรัตนต้าวอินทรี ฯ
 เราร้องดังอัครี
 ให้คงอยู่เป็นคู่กัน ฯ
 เหตุท่านตัดหญัยขัด
 ผู้มีคุณมากล้น ฯ
 น้องจอมขวัญอยู่เมืองแล
 เจียบสงัดไม่พรรณนา ฯ
 พี่กับเจ้าทั้งนี้หนา
 พรุ่งนี้จะจรรออสนามเทอญ ฯ
 เมื่อรู้ทุกประการแล้ว
 นางคร่ำครวญกรรแสง ฯ
 ทูตอิฐราไปใหญ่
 ในกาลนี้สุดประมาณ ฯ

ส่วนรูปร่างที่เคยงาม
เมื่อครั้งลูกขึ้นได้
นางนาคโศกานัก
พ่อแม่ชวนไปปล้น
ว่าทั้งกลัวบิดา
ด้วยคำกล่าวสั่งสอน
ถ้าท่านจะประหาร
ข้ากอดขาผัวข้านี้
ครานั้นนางสรวมกอด
ซึ่งพระริษยา
จึงทรงพระกรแสง
หกวันในครั้ง
ลมดันขึ้นแทบสะดุ้ง
เจ็บปวดนักหนา
เปลี้ยหมดทั้งกำลัง
กระทั้งยามไถ่ขัน
นั่งอยู่แทบพระบาท
นางร้องว่าพระองค์
นางร้องเช่นนั้นแล้ว
กระทั้งสิ้นลมปรา-

ไม่งดงามเหมือนแต่ก่อน
ทั้งกลัวอาญาบิด ๑
แทบสิ้นลมแล้วกล่าวว่า
จะหลุดตกกล่าวโทษไป ๑
ชวนแล้วหนาก็จะอยู่
ในครั้งนี้เข้าใจเอง ๑
ข้าให้ตายไม่คิดเกรง
ตายในป่าไปด้วยกัน ๑
โอร้องค์กอดพระบาท
ครวญอนาสงสารไป ๑
พระโอษฐ์แผลงจระพาที่
อดอาหารท้องว่างนา ๑
คับใจพระอุตรา
ไม่ออกจระจายเลาเทอญ ๑
ทนทุกข์หนักหนาจริงแท้
นางนาคแทบจะสลบ ๑
พระนฤนาถโพธิวงศ์
จอมเจ้าเอาเข้าไปด้วย ๑
ไม่นานนักนางมรณา
กฏกาลนั้นจริงแท้แล้วเทอญ ๑

บทกาคติ

บพิตรเอยกาล
สะท้อนถึงฐาน
ซึ่งรัตนกัมพล
เหมือนนายบุญซี

นั้นซึ่งนางนาค
วิมานแก้วด้วย
อัศจรรย์มีมา ๑
อาสนานิมิต
สำล้นนั้นหนา
เป็นสุขมิได้ ๑

กษัยพระชนม์แล้ว
แห่งพระอินทรา
อ่อนไหวไปมา
ร้อนรุ่มอุณา

องค์พระอินทรา
ว่าวันนี้แปลก

จึงทรงจินดา
ผิดแผกในฐาน
ประการใดนา ๑

นึกคิดทะยาน
นี้หรือจะมี

บังเกิดไหวหวั่น	ร้อนรุ่มอัศจรรย์	ซึ่งในอาสนา
เข้าอยู่เป็นนิจ	สถานสถิตสวรรค	มนุษย์โลกนั้นหนา
	มีเหตุกลอันใด ฯ	
เมื่อพระองค์อินทร์	ทิพย์จอมอมรินทร์	เปิดทิพยจักขุ
มองเห็นเหตุพลัน	มาแต่บุรี	มนุษย์โลกภูมิ
	มองเห็นไปทั่ว ฯ	
เห็นนางรจนา	สิ้นกษัยชนมา	ด้วยความรักนั้น
ในพระเรียมรักษ์	ไม่คิดจะถอด	ซึ่งรูปเงานั้น
	ออกสนามนี้หนา ฯ	
พระอินทราทรง	จินดาภิรม-	คลจึงตรัสว่า
โอ!นางอุดม	ไม่ควรมรณา	เพราะกลัวราชา
	บิดาเกรี้ยวโกรธ ฯ	
หากเป็นเช่นนี้	มาเกิดเทวดา	ลงมาชิงชัย
ชักชวนชิงกับ	บิดาท่านหนา	เล่นคลี่ฝีมือ
	ต่อตั้งเอาเมือง ฯ	
ถ้าหากผู้ใด	เก่งกาจแกลั้วกล้า	ข้าให้ช่วยคิด
ให้แพ้ระอา	ไปชิงเอาเมือง	ข้าเห็นไปหน้า
	พระสุวรรณขยของสังข์ ฯ	
ผู้มีบารมี	รู้เรื่องฤทธิ	ท่านจะต่อตั้ง
ถอดเงาอาสา	บิดาปิดกัน	แล้วข้าจะทำ
	ภริยาพินคิน ฯ	
องค์พระโกสีย์	ใช้พระมาตุลี	ถือบัญชีออก
จรได้เหินเหาะ	ก็พุ่งธยานไป	มาถึงรอบรอบ
	สามลนคร ฯ	
แล้วพระอินทรา	สั่งเหล่าเทวา	ว่าเทพทั้งหลาย
จำอย่าประมาท	อย่าให้อันตราย	มนุษย์เข้าออกง่าย
	ดังเดิมปกติ ฯ	
ส่วนองค์อินทรา-	ธิดาวิชา	เสด็จทรงช้าง
งาดำตัวใหญ่	งามสมสามเศียร	ส่วนทางมีสาม
	วิมานแก้วกาล ฯ	
จัดทัพบันดาล	รุ่งเรืองสดไส	พรรณรายนานา

เสร็จแล้วท่านใช้	พระวิษณุกรรม	ว่าจงนำสาร
	ไปแจ้งกษัตรา ฯ	
พระบาทสามล-	ราชอย่าสงสัย	พระองค์แถลงว่า
อย่าได้มีอีก	ตกใจเลยนา	แล้วพระอินทรา
	สั่งความจนครบ ฯ	
พระวิษณุกรรม	ก็ออกไปพลัน	กษัตราธิบดี
ประทับบนเกย	แก้วเออยมึ่มมัน	ตะโกนแถลงสาร
	จากพระอินทร์ไอศุรย์ ฯ	
ว่าบพิตรมหา	ราชเรานี้หนา	นำพระรับสั่ง
จากพระอินทรา	ชาติเป็นไอศุรย์	เสพสุขสมบูรณ์
	สมบัติสวรคา ฯ	
ท่านยกกองพล	มาล้อมไว้ที่	นครราชา
ฟังแล้วพระองค์	จึงทรงจินดา	ว่าลูกเขยยา
	ทั้งเจ็ดองค์นั้น ฯ	
ล้วนเก่งเกริกไกร	รูปโฉมประไพ	ออกสนามครั้งนี้
จอมเจ้าเจาจง	มาทรงเล่นด้วย	ตีคลีประลอง
	ชิงชัยเอาเมือง ฯ	
ครานั้นพระบาท	สามลนฤนาถ	ท่านทรงมีทุกข์
และทั้งได้เห็น	กำลังพลรุก	มาตีเอาเมือง
	ตกใจไม่คลาย ฯ	
เมื่อฟังพระวิษ-	ณุกรรมบอกสั้น	ประการกิจแล้ว
จึงหายตกใจ	นั้นจึงได้คลาย	ตบพระหัตถ์แล้ว
	ก็หัวเราะว่า ฯ	
โอ! ช่างเป็นบุญ	เราสร้างกาลก่อน	หลายครั้งหลายครา
ตอนนี้ปรากฏ	โอ !บุตรเขยยา	ทั้งหกองค์หนา
	จรออกลองเล่น ฯ	
ตีคลีฉมัง	ต่อสู้ชิงชัย	กับท่านครั้งนี้
หากบุตรคนใด	อปราชัย	พ่ายแพ้ครั้งนี้
	ควรตายแหละหนา ฯ	
พระองค์จึงสั่ง	ให้มุขมนตรี	ประดับประดา
ทุกลูกพระองค์	บรรจงกายา	เข้าเฝ้ากษัตรา

มีทั้งหางนกยูง	ร้ายรำเผลิดฉาย	ดูงามนักแล
มีทั้งพันดาบ	เกี้ยวดาบขึ้นพลัน	เห็ดงามวิสัย
	ห้าวหาญยิ่งนัก ฯ	
ทั้งวันครันครบ	ค้อยค้อยครบทั่ว	ระบำไต่เชือก
พร้อมเพรียงขมิขมัน	เดินไล่ชำนาญ	ต่างล้วนระวัง
	กระโดดถือเชือก ฯ	
มีนกมวยปล้ำ	เดินไปช่วยจับ	พันใส่เกี้ยวดาบ
มือถือหักปล้ำ	จับผ้าโจงพัด	แบ่งสู้กันไป
	สะบัดเดินไป ฯ	
บางคนหลบพัน	เอียนอายต่ำต้อย	หน้าตาเย็นอยู่
นำชักปากอ้า	เจ็บปวดยิ่งนัก	เหวี่ยงแตกออกไป
	เสร็จสรรพกายา ฯ	
หลบหลีกเดินไป	แอบหลบซ่อนอยู่	ด้านหลังนั้นหนา
แสนจะอับอาย	ช่างขายขี้หน้า	โกรธนักหลีกเร้น
	สงบสัจคนเดียว ฯ	
ทั้งจีนเซตสิงโต	ประดับสวมกางเกง	สวมใส่เสื้อผ้า
ล่อหลอกงดงาม	รูกล้ำเข้าไป	เมียงมองไปมา
	วนกลับมาพลัน ฯ	
จึงออกไปไกล	กระโดดกระจาย	แบ่งกายรำไฟ
รวดเร็วขมิขมัน	รวดเร็วว่องไว	กระโดดตบมือ
	ดีด้วยอาวุธด้วย ฯ	
ทั้งจีนเล่นที่	ข่มักเข้มนขมิขมัน	เกรียวกราวอื้ออึง
ล้วนขี้ม้าสม	ควบคู่กันไป	โดยบทครั้งนี้
	แล้วจึงออกจร ฯ	
บ้างขี่จามรี	ดิ่งแล้วแกว่งไกว	ขว้างหลอกลงล่อ
บ้างถือจำแบ	พยายามยีน	สนุกสนานยินดี
	กระโดดสะบัด ฯ	
คู่มือสองดาบ	ลวงหลอกล่อพลัน	ใจอยากปะทะ
ประทุษเล่นไป	หมายปองชิงชัย	พยายามแข่งขัน
	รูกสู้ท้าลอง ฯ	
บ้างถือกระบี่	หลอกล่อต่อแต่	ดีกับดาบขอ

กระบองดาบยาว	ตั้งตาออกจระ	ลงเล่นหน้าสลอน
	พันผ้าไม่ยั้ง ฯ	
ประดับครันครบ	บริบูรณ์บรรจบ	ประกายแล้วหนา
แล้วองค์พระบาท	นฤนาถนรา-	ธิบติชาติเป็น
	ไอศูรย์โดยแท้ ฯ	
เมื่อมีรับสั่ง	พระโอษฐ์มธุรส	ไพเราะเหลือล้น
จึงได้แถลง	สำแดงไม่หมอง	ให้บุตรสวณครอง
	ทั้งหกพระองค์ ฯ	
จงแต่งประดับ	พรพัสตราทิพย์	ล้วนทองสุพรรณ
มงกุฎแก้วกำไล	ทิพย์ดูรจนา	สังวาลมาลา
	ประดับท้าวองค์ ฯ	
ส่วนพระขามาตา	ต่างทรงพัสตรา	ครบพรรณบรรจง
สายสร้อยโดยปัก	ธงชัยดอกไม้	กลายเป็นรูปหงส์
	เหาะเหินถนัด ฯ	
ทรงพระภูษา	รุ่งเรืองโสภา	ทองคำวิจิตร
เย็บด้วยด้ายทอง	เย็บใส่ให้ติด	ล้วนเป็นรูปสัตว์
	องค์อินทรีทรง ฯ	
มงกุฎแก้วรจนา	รัศมีผ่องใส	เฉิดฉายของไย
สว่างจ้าไปทั่ว	งดงามท้าวองค์	รัศมีผุดผ่อง
	ส่องสว่างไปไกล ฯ	
ใส่ซึ่งเครื่องอา-	รามรัตน์โสภา	ไพฑูรย์เพทาย
สังวาลมาลา	สุวรรณเฉิดฉาย	ใส่ผสมคละคลาย
	หัวไพฑูรย์รัตน์ ฯ	
กำไลกะไหล่	กฤษณาทิพย์ใหม่	พาหุระรัตวิจิตร
แหวนธำมรงค์	หัวเป็นเพชรรัตน์	เลื่อมพรายเฉิดฉาย
	ทั้งบรมมณฑล ฯ	
แล้วขึ้นนั่งอัส-	วาสมิโสภาส	ครบเครื่องแสนงาม
ประดับโสภณ	อนันต์เฉิดฉาย	คู่กษัตริย์นิมล
	นั่งเฝ้าสบาย ฯ	
พระหัตถ์กรถือ	ลูกคลีว่องไว	รักษาเร็วไกล
นั่งตบิณอัสวะ	รวดเร็วจรจาย	วนตีไปมา

คลีเร็วยิ่งนัก ฯ
 ชีม้าเวียนวน ประดับทั่วองค์ เครื่องครบถ้วนทอง
 รุ่งเรืองงดงาม โลงแจ้งอากาศ รัศมีโอภาส
 ท้วมมณฑล ฯ
 อมนุษย์ทั้งหลาย ล้วนต่างสบาย สนุกสนานเฮฮา
 แม้จะคับแคบ เปียดเสียดอยากเห็น ดีใจยิ่งนัก
 สันต์โสมนัส ฯ
 สมเด็จพระบาท จอมเจ้าสีหนาท มิได้หวั่นไหว
 ว่าเออ! อำมาตย์ เร่งรีบขมิขมัน จรออกยาตรา
 รวดเร็วฉับพลัน ฯ
 อัญเชิญพระอิน- ทราจอมอัมรินทร์ ไอสุรย์ธิบตี
 บอกว่าตอนนี้ พระภูบาลไธ- ศุรย์สั่งเข้ามา
 อัญเชิญพระองค์ ฯ
 อำมาตย์วิ่งไป อย่างขมิขมัน หมายจำเพาะตรง
 แห่งพระอินทรา มายาก้มลง จึงพนมมือ
 โอนอัญชลี ฯ
 ทูลว่าทรงโปรด พระองค์กษัตริย์สันต์ ไอสุรย์ข้าตอน-
 นี้ได้วันทา จำเพาะในที่นี้ อัญเชิญเสด็จลิ-
 ลာออกสนามเทอญ ฯ
 เพราะวันนี้หนา ฤกษ์กาลเพลา ช่างดีนักหนา
 ประดับครับครบ จัดไว้รองรับ อัญเชิญเสด็จเกิด
 แข่งขันให้ชัด ฯ
 ถ้าหากพระองค์ พระหทัยทรง จินดาหมายปอง
 กระทั่งพระองค์ พระทรงเดชะ มีชัยทรงชนะ
 พนันเอาบ้านเมือง ฯ
 สักโกเทวา สมเด็จพระอินทรา ทรงจินดาแล้ว
 ท่านจึงสวมใส่ พาหุรัดมงกุฎเพชร รุ่งเรืองสดใส
 ทรงพิสดราพร ฯ
 แล้วองค์อินทรา ลีลาจะจร ตั้งราชเกสร
 นั่งม้าอาชาไนย ประไพบรร โฉมฉายลงจร
 จรออกลีลา ฯ

รัศมีรุ่งเรือง	ประดับครบเครื่อง	ม้าสวรรค์โสกา
เจิดจ้าด้วยรัศมี	มากมายในอา-	กาศทัตติศา
	ที่มีดกก็หาย ฯ	
รุ่งเรืองรัศมี	สว่างด้วยมณี	รัตนด้วยมากมาย
มีดมนอัปอน-	ธการนักหนา	รัศมีพระอาทิตย์
	บังไว้ไม่เห็น ฯ	
ในกาลนั้นเทอญ	เหล่าเทวดา	เกิดโกลาหล
เหินเหาะจากสถาน	วิมานมณฑล	มากมายสับสน
	กราบถวายบังคม ฯ	
บ้างก็ถือสร้อย	ทองแท้โสกา	แนบชิดเรียงราย
บังแทรกบังสุริย์	กรถือมากหลาย	รำเพยรำพาย
	ได้เคลื่อนออกไป ฯ	
เศวตฉัตรฉาย	เป็นฉัตรรัตนราย	เบิกบังขยาย
ประสงค์แหนแห่	หนาแน่นเหลือคณา	มากมายอภิมรย์
	มากล้นยิ่งนัก ฯ	
พระวิษณุกรรม	สำแดงอัศจรรย์	รวมธงมากมาย
มากปักดำเกิง	เกลิงครันครบ	ใส่ถ้วยล้วนทอง
	มีทั้งนาคด้วย ฯ	
มีทั้งราชวัง	ราชวัตรเขตขัง	มณฑลประไพ
ทราวยเงินทรายทอง	มากมายยิ่งนัก	ด้านล่างนั้นหนา
	ผสมเสมอกัน ฯ	
ดอกไม้มัดผูก	ตกแต่งทั้งธง	ใส่ไว้เต็มที
แล้วจึงเอาก้อน	มณีรัตนล้อมพราย	เป็นเพชรเรียงราย
	ตามทางนั้นหนา ฯ	
เหมือนดั่งทางสวรรค์	งามนักมีควร	มีทั้งมนุสสา
สมแต่ทางสวรรค์	ดูแล้วกว้างใหญ่	องค์พระอินทรา
	กำหนดปกติ ฯ	
เหล่ามนุษย์ได้เห็น	เกิดโกลาหล	ทั้งชายทั้งหญิง
ต่างก็นึกคิด	ชวนกันพูดจา	พากันดีใจ
	หทัยยิ่งนัก ฯ	
ในครานั้นหนา	สมเด็จจุบาล	อมรินทร์เทพดา

เมื่อพระองค์เห็น	วุ่นวายมहिมา	อีกทั้งมนุสสา
	ต่างก็อ้ออิง ฯ	
สมเด็จพระอินทรา	นั่งอศฺวพาหุ	จึงได้ออกจร
ซึ่งม้าอาชาไนย	ประไพบวร	จากออกเสด็จจร
	จากสวรรค์มาถึง ฯ	
กึ่งกลางระหว่างทาง	นครนั้นหนา	ดีหนีวุ่นวาย
ตกอกตกใจ	ไม่อยากจะเห็น	คนทั้งหมื่นแสน
	หวั่นไหวจินดา ฯ	
ต่างก็สรรเสริญ	ว่าพวกเราดู	สมเด็จพระอินทรา
รุ่งเรืองงามสง่า	ชาติพระองค์เป็น	ไอศุรย์เทวา
	บริบูรณ์ศักดิ์สม ฯ	
พวกเราเอยงามนัก	งามไปทั้งนาย	งามไปทั้งข้า
เศวตฉัตรฉาย	รัตนรางดงาม	ได้เคลื่อนออกจร
	แห่แห่นออกไป ฯ	
เมื่อพระอินทรา	ลงจรถีลา	ม้าสวรรค์บวร
มาถึงพระลาน	จึงหยุดแล้วยืน	คิดจะหาเรื่อง
	ในอาชฏานัน ฯ	
จึงขี่ม้าเวียนวน	แล้วก็มุ่งตรง	คลีแรงอีกทีก
มิให้คลาดคลา	แล้วจึงมองจ้อง	จำเพาะตรงไป
	ยินดีสาทร ฯ	
เหล่ามนุษย์ทั้งหลาย	สนุกสนานอ้ออิง	ต่างก็อวดอ้าง
ว่าพระอินทรา	งามสง่าบวร	นึกคิดได้บ-
	ริบูรณ์ได้กำหนด ฯ	
และคนทั้งหลาย	ชักชวนกันไป	พยายามวิ่ง
เบียดเสียดซึ่งกัน	ตักกันกดทับ	ด้วยกันเหตฺบาท
	แย่งกันอยากยล ฯ	
หญิงบางคนว่า	ได้เห็นนิตเดียว	รูปร่างงามสม
หากได้มาข้า	จะรักหมดกล	ไม่ให้มีหวั่น
	นิตเดียวเลยนา ฯ	
จะเอาเป็นสามี	เสน่หาเปรมปรีดี	มิให้คลาดคลา
ทะนุถนอมแนบชิด	วิจิตรเสน่หา	ข้าจะรักษา

	หมดจากใจนี้ ฯ	
ในกาลนั้นหนา	สมเด็จพระอินทรา-	จิราขเสฏฐัง
เห็นพระชามาตา	กษัตราทั้งหมด	ทั้งหกงศ์นั้น
	ยัปปยัคลิคลาด ฯ	
ลูกคลีว้ตรง	กษัตริย์ทั้งหกงศ์	วิ่งไล่เร็วรี
ในพระหทัย	กษัตริย์จะฟาด	ไม่ให้มีคลาด
	ออกไปพลัน ฯ	
ลูกล้มขจัด	ไล่แล้วจึงตี	ไปยังอินทรา
จึงรับมาพลัน	จับเอาเร็วรี	เหาะทั้งอาชา
	สูงเท่าต้นตาล ฯ	
ในกาลนั้นหนา	ราชบุตรกษัตรา	ทั้งหกพระองค์
โน้มลงก้มกราบ	โน้มศิรสา	ถวายบังคมซึ่ง
	สมเด็จพระอินทรา ฯ	
ตระหนกตกใจ	ตัวชาหน้าซีด	ตกใจไหวหวั่น
ดูขลาดนักหนา	สลดนัยน์ตา	จึงพูดไปว่า
	เขาแพ้ท่านแล้ว ฯ	
ทำไฉนจะชนะ	เมื่อได้ปะทะ	กับท่านครั้งนี้
ลูกล้มวิ่งตรง	พระองค์ไปรับ	เหาะทั้งอาชา
	เวียนวนมहिมา ฯ	
พระอินทร์เห็นเหาะ	ควมม้าพุ่งไป	วกวานไปมา
ดีลูกคล้อย่างแรง	มารับจับไว้	เวียนวนยาดรา
	ในพระตำริ ฯ	
แล้วพระองค์ตี	ลูกล้มขจัด	ตำริให้ถึง
พวกกษัตริย์ทั้งหมด	แล้วเหาะตามกล	มาโอบเสมอกลม
	เห็นเหาะลีลา ฯ	
รวดเร็วซ่ายขวา	เมี่ยงมองครองไว้	ล้มลงอินทรา
มารับให้อยู่	จากองค์กษัตรา	ชิดเนตรนาสา
	ว่องไวไม่ทัน ฯ	
ล้มลงทั้งหก	ท่านตีไม่หวั่น	ตระหนกตกใจ
กษัตริย์ทั้งหก	ตามไปไม่ทัน	พระอินทร์ขมิขมัน
	รวดเร็วยิ่งนัก ฯ	

ในกาลนั้นหนา	องค์พระบาทสา-	มลาชนั้น
ตกใจหวั่นไหว	หทัยสับสน	อารมณ์คิดเกรง
	มากล้นมहिมา ฯ	
ท่านจึงวิ่งมา	จับมือกุมไว้	ของบุตรเขยยา
พระสุระสั่นคลอน	เหนืยหน้ายกล่าวว่	โอ! ลูกบุตรา
	เป็นยอดยาใจ ฯ	
ลูกเอยไฉนทำ	ให้แพ้เขาได้	องค์อุปราชัย
เห็นเป็นเขาชนะ	ตบะเดชไกร	พวกจะยุ่งยาก
	ไม่มีที่พึง ฯ	
ครานั้นนางสา-	มลาชชยา	กษัตริวรลักษณ
นางไม่คิดกลัว	ไม่คิดตกใจ	รับสั่งไปว่า
	ชาญช่วยชยา ฯ	
นางดีไปอีก	ข้าแต่พระเจ้า	จักรพรรดิราชา
ท่านอย่ารับสั่ง	สงสารข้าหนา	มีลูกเขยยา
	ทั้งหกพระองค์ ฯ	
เล่นแพ้ยอมถอย	ทั้งหกพระองค์	อุปราชัย
ส่วนพระองค์เอง	แปรเปลี่ยนเช่นนี้	รับสั่งให้ทุกซ์
	ใจข้านี้หนา ฯ	
นางรับสั่งทัด	ไม่ให้พระองค์ตรัส	อายราชภูร์ประชา
คนชั่วอัปลักษณ์	เกรงเขาจะว่า	บุตรมหากษัตรา
	แพ้เขาสิ้นแล้ว ฯ	
ไม่ให้ข้าลอง	จรมุ่งจำพาะ	ไปถามพระเงาะ
ท่านอาจต่อตั้ง	กำลังเสมอกัน	ท่านอาจจะหาะ
	กล้าเล่นตีคลี ฯ	
กับพระอินทรา	ทรงฤทธิ์เจษฏา	ฤทธิ์เสฏฐัง
หาะบนเวหา	ไม่มีใครยัง	รุ่งเรืองฉม้ง
	ไม่มีไม่กล้า ฯ	
เกรงแต่พระเงาะ	องอาจเหินหาะ	บนอากาศได้
เราให้ตั้งต่อ	ลองเล่นเผื่อมี	ชยาพนันนี้
	ชำนาญชำนาญ ฯ	
องค์พระบาทสา-	มลพึงชยา	จึงเสด็จหันมา

วนกลับยาตรา	ลีลาออกไป	ออกจากพระชา-
	มาดาไปพลัน ฯ	
สำราญอุรา	สมเด็จพระราชา	จักรพรรดิไม่เศร้า
แม้ทุกข์โศก	ทั้งหลายหายไป	พระหทัยร้อน
	มลายหายไป ฯ	
จึงเสด็จไปนั่ง	บนผ้าปูม-	คลนั้นเฉพาะ
แล้วท่านพินิจ	รำพึงคิดไป	ว่าเออ! พระเงาะ
	นั้นซ้ำได้ใช้ ฯ	
ไปหาปลาเนื้อ	ก็ได้ทุกครา	ไม่ซ้ำก็ได้
ถ้าใช้เขาไป	ได้ถามก็ได้	จะได้พามา
	ฉับพลันทันที ฯ	
ท่านจึงรับสั่ง	พระโอษฐ์มธุรส	ไพเราะยิ่งนัก
กับราชเทวี	กษัตริย์พรรณราย	ว่าให้นางนาถ
	เข้ามาทันที ฯ	
จรรอจำเพาะ	อัญเชิญพระเงาะ	ลูกเรานั้นหนา
ให้บุตรแหม່ซ้อย	ของข้าเข้ามา	ให้คิดอาสา
	บิดาครั้งนี้ ฯ	
โอ! ลูกยาเอย	เจ้าไปไหนเลย	ในกาลครั้งนี้
บิดาเป็นห่วง	อย่าใจแข็งเลย	เป็นทุกข์ยิ่งนัก
	ทนทุกข์หนักหนา ฯ	
โอ! ลูกเสนาหา	เหมือนดังเขา	มาผ้าอุรา
คิดไปอย่ารู้	แสนจะเจ็บปวด	ยิ่งนักมहिมา
	เจ้าช่วยบิดา ฯ	
พระองค์ทรงคิด	นึกถึงโพธิ-	สัตว์ท่านเป็นทุกข์
จะนั่งไม่ได้	เกษมศานต์เป็นสุข	เมื่อท่านนึกถึง
	พณซึ่งบุรี ฯ	
บทกวีขลิลา		
จะกล่าวแจ้งแสดงถึง	เมื่อพระจักรี	ท่านรับสั่งแล้ว ฯ
ชาวดงงามผ่องใส	นางไม่วีร	จรรอกลีลา ฯ
นั่งยานเลอค่าโสกา	รัตนวรรณ	เจ็ดจำด้วยรัตน ฯ

กลดกลมภิรมณ์วิจิตร	แห่นแห่แนบชิด	ล้อมเจ้ากษัตริ์ ฯ
โยธาเสนาเสนี	ชิดชุมกษัตริ์	จัดแจงแห่ไป ฯ
นางนาถพิศาลจรเข้า	ถึงบุตรแล้วกล่าว	กับพงศ์เปรมปรีดี ฯ
ในวันนี้อंकษัตริ์	สามลเทวี	นางนาถยาตรา ฯ
เทวีกษัตริ์ผ่องใส	พานางรจนา	เทวีนันหนา ฯ
นางนาถอาภัพจนกษัย	เมื่อกษัตริ์ทรงชัย	แสนจะโศกา ฯ
ทุบัติในพระอุรา	แทบจะมรณา	พร้อมชีวิตด้วย ฯ
สะอึกสะอื้นยิ่งนัก	พระองค์ประคอง	ซึ่งน้องเสนาหา ฯ
เสด็จเอาน้ำมาแล้วหนา	มาลูกพักตรา	พระน้องสุธธศรี ฯ
น้ำอบหอมฟุ้งก็ดี	ล้วนมีดอกไม้	หอมร่าคันธะ ฯ
มเหสีเทวีผ่องใส	นางรู้สึกตัว	รู้สึกสมประดี ฯ
พระโพธิสัตว์ผู้วิเศษ	ยินดียิ่งนัก	เหลือล้นคณนา ฯ
องค์กษัตริ์เทวีผ่องใส	ได้ลิ้มเนตรา	มององค์กษัตรา ฯ
พระพักตร์วรลักษณ์ประไพ	เปรมปรีดา	เปรมปรีดีโสกา ฯ
ตั้งพระจันทร์ลอยอยู่บน	ก่อนเมฆนั้นหนา	อากาศนภา ฯ
เมื่อกษัตริ์รัตนโสริ	มองเห็นชนนี้	นั่งอยู่นั้นหนา ฯ
นางทูลสรรพสรวลวาทา	ถามพระมารดา	ถึงเหตุเรื่องราว ฯ
นางทูลเรื่องราวไม่หมอง	ก้มกราบรับรอง	โอ้นองค์ศิริะ ฯ
รับสั่งมธุระขัดแจ้ง	ว่าข้าแต่พระ	มารดาข้าเอย ฯ
ตั้งแต่ก่อนนั้นผ่าน	ท่านไม่มาเลย	หาลูกสักสักครา ฯ
ในตอนนีเหตุใดท่าน	มาหาข้านี้	เหตุใดท่านเอย ฯ
กังวลสับสนอะไรเลย	มารดามีคุณ	บอกข้าเถิดหนา ฯ
นางฟังศัพท์ว่าจา	บุตรีก็ลยา	ถามถึงเรื่องราว ฯ
นางบอกแจ้งถึงเรื่องราว	ต้นเหตุเล่นคลี	กับพระอินทรา ฯ
ว่าสงวนแนบนิจุลญา	ลูกเอยแม่เป็น	ทุกข์ทนนักหนา ฯ
แม่มานี้ให้ช่วยเหลือ	ลูกเอยสงสาร	แม่ในครานี้เถิด ฯ
มีกษัตริ์ทรงฤทธิ์เจษฎา	นำพลโยธา	อัครจรรยยิ่งนัก ฯ
อ้ออิงเสียงศัพท์ขจรขจาย	พन्नเอนคร	เมืองเรานี้หนา ฯ
บอกถึงเรื่องราวเมื่อครา	พวกลูกเขยยา	ทั้งหกพระองค์ ฯ
ลงเล่นพन्नด้วยแล้วแพ้	องค์ปราชัย	ไม่ได้เลยหนา ฯ
ขอสงวนแนบนิจุลญา	ได้มานี้หนา	อึดอัดยิ่งนัก ฯ

ขอให้นางจงช่วยคิด	เมตตาสงสาร	พระวรบิดา ฯ
นางขยับไปใกล้แล้วหนา	พูดปลอบจรรยา	เสนาะไมตรี ฯ
ว่าสงวนแนบนิญผู้วิ-	เศษขอสมามี	นางไปลงเล่น ฯ
ให้ได้ชนะพนันครั้งนี้	ได้เมืองกลับคืน	ลงเล่นแนแน่ว ฯ
เพื่อสามีลูกจะชนะ	หากมีเดชะ	ชัยชาญเจษฎา ฯ
อาจได้เหาะรยานเวหา	ตามต่อรับมือ	เล่นตีกลิณม้ง ฯ
นครบรรทพทั้ง	นั้นเราต่อตั้ง	ตอบต่อกลับคืน ฯ
มิชัยชนะแก่พระองค์	บริบูรณ์ได้ครอง	รมย์ราชบุรี ฯ
ให้เล่นด้วยอำนาจฤทธิ	ประลองตีกลิ	เพื่อท่านมิชัย ฯ
เอาเมืองบิดานางนั้น	ให้ได้คงไผท	ภายหลังท่านชนะ ฯ
ลูกเราได้เกลิงแนซัด	หากเราได้ชนะ	ยุทธเอาเมืองคืน ฯ
บิดานางเป็นทุกชนั้	ลูกเอ๋ยนี้ข้า	อ้อนวอนนางพลัน ฯ

บทปมโนล

เมื่อนั้นพระพงศ์โพธิ์	ฟังพระชนนี	รับสั่งกับนางชญา ฯ
เมื่อกษัตริย์ปฏิบัติวันทา	ทูลพระมารดา	ไม่ใช่ขัดข้องเลย ฯ
แม้ยักษ์คนธรรพนานา	อีกทั้งเทวา	ต่างก็เล่นตีกลิณม้ง ฯ
อ้าวอดประกวตแย่งชิง	อินทร์พรหมแม่ทั้ง	เทวพร้อมทั้งมนุสสา ฯ
ข้าไม่มีกลัวเลยปรา-	กฏมารดา	อย่าหวั่นในฤทัย ฯ
ข้าจะลงเล่นชาญชัย	ให้รู้เดชไกร	ชำนาญชำนาญซึ่งฤทธิ ฯ
ข้าจะยุทธเขาบุรี	ถวายพระชนนี	ชนกทั้งสองพระองค์ ฯ
เมื่อเหล่ามุขมนตรีพงศ์	อ้ออิงอยู่ใน	นครบรรสิมา ฯ
ถ้าหากเหาะบนเวหา	อากาศโน้นหนา	ล้วนมีซึ่งเดชเดชะ ฯ
ข้าลองก่อนพิได้ปะทะ	อยากรู้พบปะ	เหาะบนอากาศโน้นหนา ฯ
ขอมารดาอย่าหวั่นพระทัย	เกรงกลัวบรรลัษ	แข่งขันบนไผทแสนยาก ฯ
ข้านี้ลงเล่นตามต่อ	ข้าจะยุทธเอา	เมืองถวายอย่าหวั่นพระทัย ฯ
ข้าถวายบังคมเฉพาะไป	พระบิดาเจ้า	ทรงเป็นไอศุรย์ศิรสา ฯ
เมื่อเขาจรรอออกยาตรา	มามีอะไรเป็น	ประดับตามทางนั้นด้วย ฯ
ให้ประดับเช่นนั้นเกิด	มาบังทางด้วย	แล้วผูกมาลาให้มีสีสน ฯ
ตั้งเขามาเมื่อครั้งก่อน	จัดแจงให้เสร็จ	ข้าจะออกลองฤทธา ฯ
ถ้าหากเหาะบนเวหา	อากาศโน้นหนา	ตัวข้านี้จะเหาะประสงค์ ฯ

ให้รู้ฤทธิ์ครั้งนี้	ของเจ้าเงาะเถิด	จะแทนพระคุณกษัตรา ฯ
นางฟุ้งฟ้าวาจา	ราชบุตรเขยยา	อาสาจะไปเล่นคลี ฯ
นางดีใจแสนสบาย	หฤทัยผ่อนคลาย	ทุกข์คลายเป็นสุขคืนหนา
พระองค์หน่อพงศ์ศาสดา	ฝากคำพระมารดา	ให้หาม้าหนึ่งด้วย ฯ
ให้มีรูปงามที่สุด	แล้วประสงค์จะชี้	ประลองฤทธิเจษฎา ฯ
นางนาถวรราชบิดา	ฟังบุตรเขยยา	พุดจาอวดอ้างฤทธิ ฯ
แล้วนางสามลเทวี	ลาบุตรสุทรศรี	ทั้งสองพระองค์ลีลา ฯ
ไปทูลพระเรียนราชา	ถ้วนทุกประการ	พระราชบุตรบอกมา ฯ
ว่าข้าแต่กษัตริย์พรณราย	ลูกเราทางโน้น	ก็ถวายบังคมยินดี ฯ
ให้พระองค์จัดแจงรงค์	ครบเครื่องบรรจง	ประดับตามทางยาตรา ฯ
แล้วให้เอาม้าหนึ่งหนา	ขลิ้งและแกลัวกล้า	มีผูกลั่นเครื่องประไพ ฯ
ทรงฟังซึ่งคำพิสมัย	ตื่นตันหฤทัย	กษัตรารับสั่งตรัสว่า ฯ
เออ! เหล่ามนตรีเสนา	อำมาตย์โยธา	ทหารและพนักงานด้วย ฯ
เร่งรัดระดับการเกิด	ครันครบไม่หมอง	ตั้งคำสั่งกษัตรา ฯ
เหล่าองค์มนตรีเสนา	ฟังพระโองการ	บังคมประณมรับรอง ฯ
รับพระบัญชาพลัน	ฝากถึงพลด้วย	ซึ่งเหล่าพนักงานทั้งหลาย ฯ
ประดับตามทางนั้นหนา	จัดแจงงามนัก	วิเศษดังทางสวรรคา ฯ
แล้วจึงรื้อยมาลา	เคล้ากับบุบผา	ขอบประดับดอกปทุม ฯ
ลั่นเอามาห้อยตามทาง	รุ่งเรืองสีมา	พิศพรรณพิพิธพรณราย ฯ
แล้วเอาเงินทองรัตนราย	โปรยปรายไปทั่ว	เลื่อมพรายเจิดจรัสมี ฯ
ดูหลากลั่นสีสน	รุ่งเรืองรังสี	ทั่วทั้งมณฑลมรรคา ฯ
ราชวัตรราชวังสีมา	มีทองไพศาล	ศาลามีหลักเรียงราย ฯ
ประดับเสร็จสรรพครบพรณ	ร่มฉัตรฉายา	เสร็จแล้วกษัตราทรงชัย ฯ
ให้นำม้ามามากมาย	สามร้อยนั้นหนา	ประไพซึ่งรูปโสภา ฯ
นำไปถวายกษัตรา	ครบเครื่องรจนา	ประดับโอภาสงามนัก ฯ
พระพงศ์โพธิ์สัตว์	ไม่ต้องพระทัย	แล้วร้องรับสั่งตรัสว่า ฯ
อำมาตย์เอ๋ยจงเร็วรี	จรรอภัยตรา	ไปหาเพียงม้าตัวเดียว
มันกินอยู่กับแม่มัน	ไม่มีใครมัด	รักษาพิทักษ์เลยหนา ฯ
ข้าเห็นตอนมันเดินไป	กินยอดต้นอ้อย	ออกเดินทั้งแม่มันด้วย ฯ
แล้วจึงวนกลับมาคืน	เข้าในตลาดเทอย	อยู่ช่อรั้วบ้านคน ฯ
กระทั่งวันคล้อยบ่าย	แล้วจึงเดินวน	กลับมาอีกพลัน ฯ

นอนใต้เชิงบันไดด้วย	เข้าไปจับมัด	เครื่องพามาให้ไว ฯ
อำมาตย์ฟังคำพิสมัย	วรพงศ์กษัตรา	รับสั่งแล้วจึงกราบลา ฯ
ขมิขมันจรรอออกยาตรา	ออกไปคล้องจับ	ไปหาซึ่งม้านั้นนา ฯ
จับได้ผูกเครื่องทองใส	ระย้าท้วงค์	เลียบลั่นปิดด้วยทอง ฯ
เจ็ดจ้าวสว่งไสวงามนัก	เป็นทองยอโย	ประไพล้วนทองมาติด ฯ
เชือกนั้นสำอางวิจิตร	บังเหียนคลุมปาก	งดงามเลื่อมพราย ฯ
เชือกรัดเป็นไหมเฉินฉาย	แถบปักผูกไว้	เลื่อมพรายเจ็ดจ้าวรัศมี ฯ
เป็นม้าสวัสดิ์สมที่ตี	เหินหามาจาก	พิศได้ตรึงสวรรรคา ฯ
ครานั้นองค์พระบาทสา-	มลกษัตรา	ประดับซึ่งพัสด์พร ฯ
ท่านเอาจมกฏแก้วสายคอ	ภูษาบวร	ซึ่งพรพัสด์ทิพย์ใหม่ ฯ
ทั้งพาหุรัดกะไหล่	รุ่งเรืองนักวิ-	เศษสมที่พระองค์ทรง ฯ
อำมรงค์ใส่หวับรรจง	ใส่เพชรยอโย	สว่งไสวเลื่อมพราย ฯ
ให้อำมาตย์นำไปถวาย	กษัตราพรณราย	ทางนั้นให้พระองค์ทรง ฯ
ในตอนท่านจะขึ้นนั่ง	ม้าสวัสดิ์วรมง-	คลไปแข่งขันตีคลี ฯ
ประดับสำหรับโพธิ-	สัตว์สวัสดิ์มีดี	ครันครบเสร็จสรรพถวาย ฯ
ครบเครื่องรุ่งเรืองโฉมฉาย	แก้วแกมรัตน์ราย	เลื่อมพรายเจ็ดจ้าวรัศมี ฯ

บทพระหมคติ

ครานั้นนางรจนา	เทวีเป็นอัคมเหลี
ซึ่งพระพงศ์โพธิ์	นางอ้วนอนพระราชา ฯ
ว่าข้าแต่พระองค์	อย่าเสด็จทรงซึ่งเงาะหนา
ข้าอวยราชูร์ประชา	และมารดาบิดาด้วย ฯ
ถ้าหากท่านไม่ถอด	ซึ่งรูปเงาะตอนนี้แล้ว
ข้าควรตายในครานี้	อีกอย่างข้าไม่เห็นพระพักตร์ ฯ
นางทูลมหากษัตรา	ในฤทัยนางสะอื้น
ชลเนตรนางไหลหลั่ง	รินรดพระพักตรา ฯ
นางถวายบังคมวร	พระภูธรเรียบราชา
ให้ถอดซึ่งเงาะปรา-	กฏแล้วจะทรงเครื่องเลอค่า ฯ
ทั้งเครื่องพัสด์อาภรณ์	รัตน์บวรงามสุท์ศรี
จากองค์พระบิดา	ใส่ให้พระองค์ทรงศานต์ ฯ
พระพงศ์โพธิ์สัตว์	ฟังน้องรัตน์ท่านไม่มี

พระรับสั่งไปยัง
 พระองค์นั่งสงบเสงี่ยม
 ไม่กล่าวรับสั่งเฉลย
 สมเด็จพระมเหสี
 นางยั้งเศร้าโศกา
 นางนั้งเศร้าสร้อย
 เพราะท่านไม่ยอมถอด
 ท่านพิณใจไปครบ
 ว่าโอ! ข้าในครา
 ดังกาลแต่ก่อนมี
 สังข์ลั่นจะปกป้อง
 ข้ากลัวพระชนก
 เมื่อกำเนิดเกิดเป็น
 เมื่อห่างจากมารดา
 ไพรพฤกษ์เป็นที่อยู่
 ข้าออกจากหอยสังข์
 ประหนึ่งกลเทพดา
 กระทั่งพระแม่ท่าน
 พระองค์แสนดีใจ
 ครานั้นพระมารดา
 ให้หายมลายไป
 จนล่วงมาไม่นาน
 อยู่กับพระมารดา
 เมื่อรู้ซจรชจาย
 ใช้คนให้มาลวง
 ในตอนนางรจนา
 อ่อนวอนครานั้น
 พระน้องนุชเสนาหา
 เมื่อตอนหอยสังข์นั้น
 ตอนนี้พระน้องหญิง
 ให้ถอดรูปเงาวันพรั่ง

พระน้องยาแม่แต่น้อยเลย ฯ
 บังไม่สดใส่พระพักตร์
 ไปยังพระวรชายา ฯ
 เห็นจักรีไม่พรรณนา
 พิลาลันเป็นยิ่งนัก ฯ
 หทัยหน่ายกับกษัตริย์
 ซึ่งรูปเงาขึ้นออกหนา ฯ
 ยิ่งเบื่อหน่ายในจินดา
 นี่เห็นจะลำบากเทอญ ฯ
 เปลือกหุ้มกายไว้เป็นหอย-
 เป็นกำบังในอิตตา ฯ
 ท่านทำทุกข์ข้านี้หนา
 หอยสังข์สมเป็นเปลือกอยู่ ฯ
 ท่านลีลาจรจากไป
 ข้านี้ห่างจากมารดา ฯ
 สว่างไปทั่วทั้งลำเนา
 วิเศษจากเมืองสวรรค์ ฯ
 ได้เห็นชัดรูปประไพ
 เสนาหูกเห็นงามนัก ฯ
 ท่านจึงตีให้แตกพลัน
 ตามแต่พระมารดา ฯ
 เมื่อหอยสังข์แตกนั้นหนา
 เป็นมนุษย์สุทธีวิสัย ฯ
 ถึงพระวรบิดาโกรธ
 จับข้าประหาญนี้เทอญ ฯ
 เทวีผู้เป็นภริยา
 ให้ข้าถอดรูปเงาออก ฯ
 ทุกข์นี้หนักหนาไม่คลาย
 พระมารดาตีให้แตก ฯ
 เหมือนชนนี้มันไม่แปลก
 จะเหมือนพระมารดาแล ฯ

โอ! น้องนุชผ่องใส
 รุ่งเรืองงามยิ่งนัก
 โอ! น้องนุชจอมขวัญ
 น้องเอยพี่พยายามหลัก
 โอ! น้องนุชสดใส
 น้องเอยพี่เป็นทุกข์
 ว่าน้องนุชเสนาหา
 แสนเหนื่อยหน่ายยิ่งนัก
 โอ! น้องนุชขยาใจ
 พี่กลัวเกรงมีภัย
 โอ! น้องนุชขยาใจ
 ตอนนี้น้องเสนาหา
 โอ! น้องนุชแนบชิด
 ซึ่งรูปเงาให้สิ้น
 หากพี่ไว้ไม่ถอด
 พี่แสนจะเหนื่อยหน่าย
 พระพงศ์โพธิ์สัตว์
 ทำโอบกอดครองไว้
 พระโอษฐ์รับสั่งไป
 ฉะนี้แล้วนางอย่าเป็น
 พระพงศ์โพธิ์สัตว์
 พระสุระรับสั่งไป
 โอ! น้องยาเสน่ห์สนิท
 พี่ทำอะไรให้น้องยา
 โอ! น้องยาจอมขวัญ
 ในตอนนี้ให้สิ้น
 โอ! น้องยาแนบชิด
 ทุกข์โศกเกิดน้องเอย
 ขอพระน้องยามี
 น้องนุชผ่องใสอย่า
 เมื่อน้องได้เห็นกายพี่

คนทั้งหลายเห็นกายพี่
 แล้วเขาจะนิทาอีก ฯ
 พี่นี้แสนจะอดอด
 ลมหายใจตั้งเขาอด ฯ
 ในหทัยพี่ไม่สุข
 เป็นปรากฏในกาลนี้ ฯ
 พี่ดำริคิดไม่ถูก
 เพราะน้องสงวนนี้แล้ว ฯ
 พี่สงสารน้องยิ่งนัก
 เหมือนในกาลก่อนนั้นแล ฯ
 พี่คิดว่าจะลำบาก
 อ่อนวอนพี่ให้ถอดเงา ฯ
 สงสารสงวนพี่จะถอด
 เกรงน้องยาจะเป็นทุกข์ ฯ
 ซึ่งรูปเงาจะกษัย
 เกรงน้องยาสงวนทั้งพี่ ฯ
 คิดสงสารน้องเสนาหา
 พระน้องยามึงเสนาหา ฯ
 ว่าน้องหญิงกัลยา
 ทุกข์ทนล้นอุรา ฯ
 โอบน้องรัตน์แล้วลูบหลัง
 ปลอบนางนาถผ่องใส ฯ
 นางอย่าคิดมากนางหนา
 น้องจะกษัยชีวิตเช่นนี้ ฯ
 พี่นี้จะถอดรูปเงา
 น้องนุชอย่าคิดมากเลย ฯ
 ขอน้องยาบรรเทาคลาย
 น้องนุชอย่าได้เป็นทุกข์ ฯ
 จิตเกษมสันต์ในหทัย
 พิลาล้นนันทนา ฯ
 เมื่อนั้นแหละน้องพอใจ

นื่องนี้จึงสงสาร
 โอ! นื่องนุชเสนาหา
 ท่านดีหอยพื่อนั้น
 โอ ! นื่องนุชกัลยา
 ดั่งองค์พระมารดา
 โอ! นื่องยาอย่าร้อง
 นื่องอย่าสะอื้นหนา
 โพธิสัตว์พุดลอบ
 พุดลอบนางให้สิ้น
 พระองค์เซ็ดน้ำพระ-
 เลื่อมพรายรัศมี
 แลดูแล้วสดใส
 สว่างไสวทั่วทิศา
 เมื่อนางก้มกราบบัง-
 วรวันทาแล้วไป
 นางนั้นมีพระหฤ-
 จิงกราบทูลไปพลัน
 นางยนิพระดำรัส
 จะถอดตั้งจินดา
 ว่าข้าแต่กษัตรา
 แต่งใส่ไว้นิจไป
 อัญเชิญพระองค์ทรง
 มงกุฎแก้วอารามสรรพ
 ทั้งเครื่องทรงพัสดรา-
 เจาะปกรัตพันกัน
 พระองค์อย่าทรงเงาะ
 มีดวงตานันสลดโต
 ข้าเห็นแล้วข้ากลัว
 เห็นแล้วงามตรงไหน
 ในตอนพระชนก
 เพราะลูกเขยแพ้วาย

นื่องไม่ให้พี่ใส่เงาะ ฯ
 ดั่งมารดาจิตพี่แท้
 ไม่ให้มีเป็นเปลือกไซ้ ฯ
 จิตนื่องมีดังวิสัย
 เสนหาพี่ແละหนา ฯ
 ดูเศร้าหมองในพักตรา
 ในหฤทัยของนื่องเลย ฯ
 โอนโอบองค์ของนางแล้ว
 ไม่ให้นางเศร้าโศกา ฯ
 เนตรนางออกจากพักตรา
 ดั่งพระจันทร์ในวันเพ็ญ ฯ
 รุ่งเรืองงดงามยิ่งนัก
 มณฑลทั้งในภูมิภพ ฯ
 คมพระองค์พระเรียมรักษ์
 ยังพระพงศ์โพธิสัตว์ ฯ
 ท้ายตระการยนิดินัก
 ยังสมเด็จพระราชา ฯ
 พระองค์ตรัสทรงกรุณา
 ที่นางนาถได้ทูลไป ฯ
 เงาะนี้หนาพระเจ้าอย่า
 ขอพระองค์ถอดออกพลัน ฯ
 ครบเครื่องบรรจงประดับ
 และสายคอพาหุรัตน์ ฯ
 พรจนาล้วนวิจิตร
 สายสร้อยแซมแกมกระจก ฯ
 เลยจำเพาะเห็นไม่งาม
 ไม่วิเศษดั่งมนุสสา ฯ
 ดั่งปีศาจพรายมายา
 พระองค์ทรงไม่ถอดออก ฯ
 ท่านเป็นทุกข์ไม่สร้างหาย
 ทั้งหมดทั้งหกพระองค์ ฯ

ตอนนี้ไม่มีใคร
 ไม่ได้เป็นที่พึ่ง
 สมท่านเป็นทุกข์ทน
 เหนือหัวเออยขอท่านทรง
 ตอนนี้พระชนก
 ขอพระองค์อาสา
 ส่วนองค์พระชนก
 พระเนตรท่านหวงใย
 พระองค์ท่านเป็นทุกข์
 คิบุตรขามาตา
 ว่าโอ! ลูกยาเป็น-
 ถ้าเจ้าจะกลับคืน
 ท่านเป็นห่วงพระเงาะ
 เมื่อกษัตราสดใส
 พระองค์จรลีลา
 ยังวงศ์โพธิสัตว์
 ว่าลูกยาของบิดา
 สงสารบิดาเป็น
 บิดายังห่วงหา
 ไม่นานสงวนสดใส
 เขามาพนั้นเอาเมือง
 โฉนเจ้าไม่พรณนา
 หากเจ้าไปเล่นได้
 ได้เมืองบิดาผูก
 อีกทั้งขุนมนตรี
 เหล่าพลสกลอาจ
 โอ! ลูกสงวนจอมขวัญ
 คนใดช่วยตกแต่ง
 บิดาแสนเหนื่อยหน่าย
 ดั่งผีพาลุ่มหลง
 บิดามีทุกข์หนัก

พระบิดาจะพึ่งพา
 สมพระองค์ตั้งตารอ ฯ
 ท่านครองพระองค์แก้ว
 ประดับแล้วเสด็จลีลา ฯ
 ท่านเป็นทุกข์มากนักหนา
 สงสารพระบิดาเกิด ฯ
 ท่านเป็นทุกข์ในอุรา
 อาลัยถึงราชบุตร ฯ
 ท่านไม่สุขในทยา
 ทั้งหองค์เล่นพ่ายแพ้ ฯ
 ยอดสงวนของบิดานี้
 ใยเจ้าหายไม่มาเลย ฯ
 เห็นหายเจ็บสัดไปเลย
 ขึ้นนั่งบนครุฑรัตน์ ฯ
 ออกยาตราไปพลัน
 ท่านรับสั่งกับบุตร ฯ
 ช่วยคลายทุกข์แม่นี้หนา
 ทุกข์ล้นพ้นยิ่งนัก ฯ
 เจ้าจอมขวัญในดวงใจ
 บิดาจะมาหาเจ้า ฯ
 ของบิดาแพ้ท่านหนา
 ช่วยคลายทุกข์บิดาด้วย ฯ
 ชนะพนั้นได้ตั้งหมายปอง
 แชนเจ้านี้ให้ครองราชย์ ฯ
 พรหมณ์พญูทธิ์และนักปราชญ์
 จะให้เจ้าเป็นกษัตรา ฯ
 บิดาจะให้แสวงหา
 สืบต่อจากบิดานี้ ฯ
 เหมือนดั่งคนบ้าสับสน
 ไม่ให้รู้สมประดี ฯ
 หนักล้นพ้นกว่าอื่นใด

บิดาไม่เคยรู้
 อัญเชิญลูกบุตรา
 ลูกเอ๋ยให้บิดาหาย
 โอ! ลูกยาจอมขวัญ
 บุตรของบิดาเอ๋ย
 บิดาไม่เห็น
 ที่พึ่งซึ่งอัตตา
 มีแต่ลูกของบิดา
 ให้ได้เห็นเดชไกร
 พระโอษฐ์รับสั่งไป
 เช็ดชลเนตรพาลัน

ทุกชั้นนี้หนักหนายิ่งนัก ฯ
 ออกช่วยแก้ทุกชั้นนี้พลัน
 ทุกชั้นนี้มลายหายไป ฯ
 บิดาแน่นอกแทบทะลาย
 เจ้าจงไปในทันที ฯ
 ใครสักคนจะมาเป็น
 บิดาพอใจทุกวัน ฯ
 ช่วยคลายทุกชั้นในครั้งนี้
 ได้นครกลับมาครอง ฯ
 หทัยร้อนรุ่มยิ่งนัก
 อยู่บนหลังคชาวิรัตน์ ฯ

บทกาคติ

บพิตรเอยกาล
 เห็นพระชนก

สมเด็จจุบาล
 เป็นทุกชั้นนักหนา
 พระวรบิดา ฯ

พงศ์โพธิสัตว์
 ท่านคิดสงสาร

พระองค์ถอดเงาะ
 เมื่อท่านถอดได้

ออกจากพระองค์
 ยื่นให้ชายา
 รับสั่งบอกด้วย ฯ

ออกไม่สงกา
 กษัตริย์กล้า

ว่าน้องหญิงวิ-
 ดอนนี้พี่ถอด

เศษสมยอดสตรี
 รูปเงาะออกแล้ว
 เก็บไว้รักษา ฯ

ประเสริฐยิ่งนัก
 จอมขวัญของพี่

เมื่อพระองค์เงาะ
 รุ่งเรืองดังทอง

ถอดรูปจำเพาะ
 โอภาสอศจรรย์
 องค์ใดเทียมได้ ฯ

รัศมีส่องใส
 ไม่มีเทวดา

รัศมีสุกใส
 แม้ทั้งอินทรา

สว่างไสวเลื่อมพราย
 สวรรค์วิมาน
 กับพงศ์โพธิ์ ฯ

เจิดจ้าทุกสถาน
 จะเทียมไม่ได้

รุ่งเรืองดงาม
 สว่างไสวเฉิดฉาย

เจิดจ้าสดใส
 ไปทั่วทิศา
 เลื่อมพรายไปไกล ฯ

เลื่อมพรายรัศมี
 อยู่บนนภา

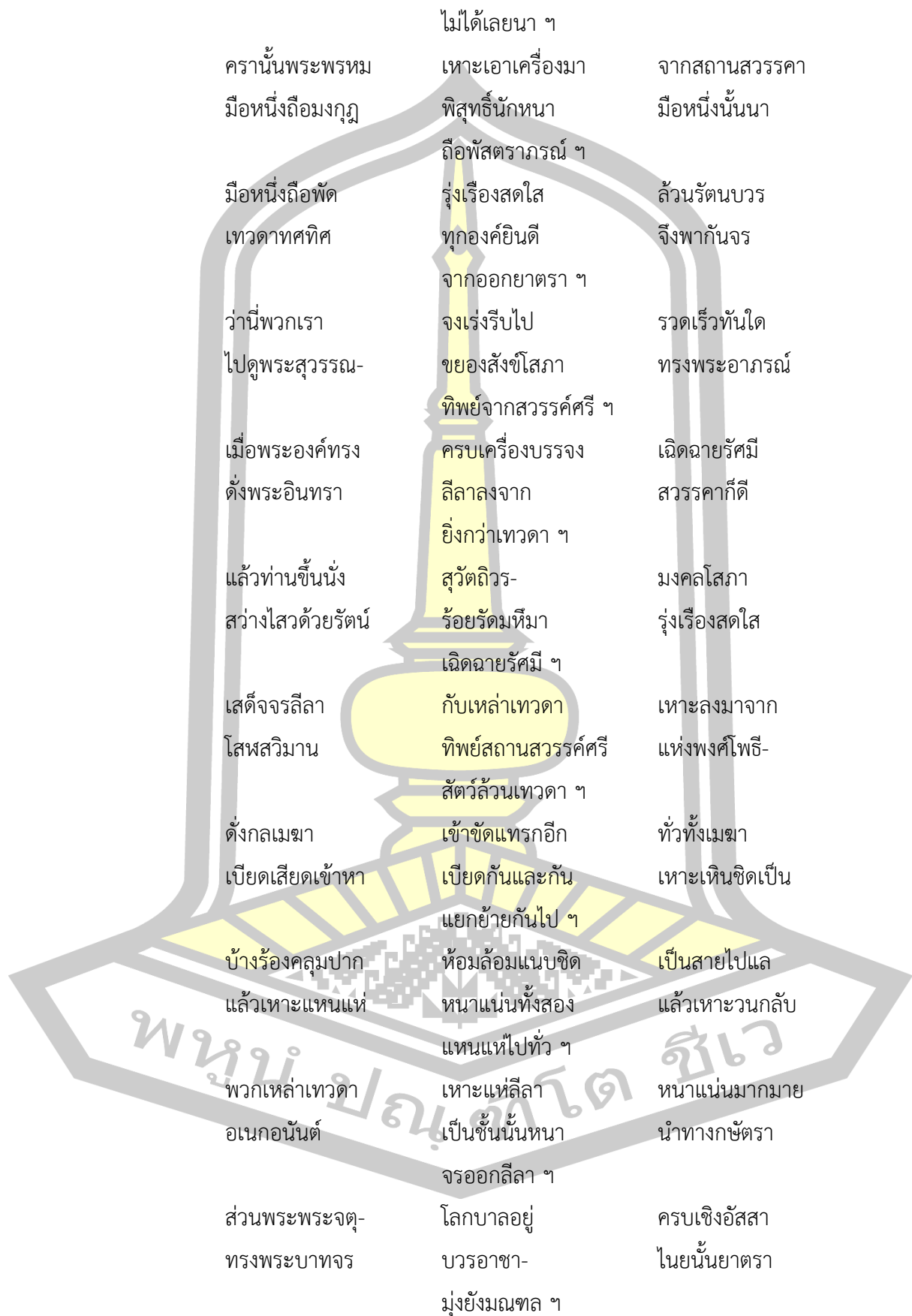
แม่ทั้งเทวดา	องค์อินทร์พรหมา	มาจากสวรรค์
แม้จะมาเทียบ	ให้เสมอแต่ไกล	แม่นเสมอได้ยาก
	เลื่อมพระรัศมี ฯ	
แลเห็นใสสุทรี	ไม่มีที่ว่าง	ไปทั่วทิศา
เห็นงามกว่ามนุษย์	ทั้งชายและหญิง	ซึ่งในรูปพรรณ
	พระองค์ผ่องใส ฯ	
ดูหมดทั้งเท-	วดาอยู่บน	โสฬสสวรรค์
มีพรรณรัศมี	นั้นไปทุกที่	พระองค์งามนัก
	ยิ่งกว่าเทวดา ฯ	
หากเอาทองไป	ไปติดนิงไว้	ไฟสว่างเจิดจ้า
สว่างใสละลาย	สุทิมหิมา	จากไปอยู่ใน
	มรรคกันดารเทอญ ฯ	
รุ่งเรืองรัศมี	กว่าพงศ์โพธิ์	ท่านสถิตในหอย-
สังข์สรรพรัศมี	ยิ่งกว่าสิ่งใด	งามสง่ายิ่งนัก
	มากมายเหลือคณา ฯ	
ครานั้นพระบาท	สามลนถนาถ	พระวรบิดา
เห็นพงศ์โพธิ์สัตว์	รัศมีงามสง่า	ดีใจไร้สงกา
	กอดบุตรสุทรีเสน่ห ฯ	
ว่าโอ! ลูกยา	บิดาในวัน	นี้ได้เห็นแล้ว
กายเจ้าเป็นทอง	ยองใยยิ่งนัก	กอดบุตรสงวนครอง
	สลดในเนตรา ฯ	
บิดาเห็นเจ้า	ตอนนี้เห็นชัด	เจ้าบุตรเสน่หา
บิดาไม่เห็น	งามเช่นนี้หนา	แต่ก่อนหลายครา
	กระทั่งตอนนี้ ฯ	
โอ! ลูกเสน่หา	ตั้งแต่ก่อนมา	ตอนนี้จึงควร
ลูกยาเป็นมิตร	งามกว่าสิ่งใด	อินทร์พรหมนั้นหนา
	มาเทียบไม่ได้ ฯ	
ลูกเอ๋ยพี่เจ้า	ล้วนขามาตา	ทุกคนไม่มี
รูปงามเช่นนี้	ครุ่นคิดทะยาน	หากข้ายู่สถาน
	รับใช้เจ้าเทอญ ฯ	
พระหัตถ์ข้างซ้าย	ได้โอบบุตรี	ท่านได้รับสั่ง

ว่าลูกสตรี	สุทธีศรียี่งนัก	ยิ่งกว่าพวกพี่
เจ้ารู้เจ้าทะยาน	เจ้ามีปัญญา ฯ	ยิ่งกว่ามารดา
เจ้ารู้สามี	รักมีสดใส	เจ้าจงบอกเถิด
โอ! ลูกยาใจ	ให้ได้รู้ด้วย ฯ	ชีวิตม้วยมรณ์
พ่อนี้จะพัน	หากเจ้ากษัย	แม้ลูกไม่สม
แม่ข้าจะอายุ	จะตายให้สิ้น	
ไม่มีศักดิ์สม	ในสายตาพ่อ ฯ	
ลูกเอ๋ยข้านี้	ประชานุราชภูรี	ว่าลูกไม่ดี
ข้าจะให้พัน	นัยน์ตาแสนสลด	ไม่มีราศี
ส่วนนางรจนา	ไม่ใช่มนุสสา ฯ	
ปัญญาผ่องใส	แสนโกรธไม่หาย	ล้นพินักหนา
นางกราบทูลว่า	ประหารบุตรา	ทั้งสองพระองค์
อยากทูลให้ทราบ	ด้วยจิตโกรธไกร ฯ	
เมื่อพระองค์ถอด	เทวีโสภา	บุตรีจอมกษัตริย์
ว่าทูลว่าดี	งดงามอธยาศัย	แล้วจึงยกมือ
ทุกวันข้าเคือง	บังคมน้อมถวาย ฯ	
พระองค์ไม่ถอด	ข้าแต่บิดา	เกษมสันต์พรรณราย
ข้าจะทูลไป	ในทุกทุกเรื่อง	งานการทั้งหลาย
หากข้าทูลว่า	จากพระเรียมรักษ์ ฯ	
หากข้านี้ดี	ซึ่งรูปเงาแน่น	ท่านถือแต่คำ
หากข้าอวดเอง	เกรงท่านจะเคือง	ในฤทัย
	กับข้านี้หนา ฯ	
	หทัยกลัดกลุ้ม	แสนจะเจ็บปวด
	รูปเงาข้าว่า	หลายครั้งหลายครา
	ใส่ไว้เฉยเมย ฯ	
	สมเด็จพระเจ้า	โกรธให้แก่ข้า
	มูสาไม่พัน	ข้าแต่เหนือหัว
	ข้าไม่จรรจา ฯ	
	มนุษย์โลกนี้ยาก	ดีเช่นนี้หนา
	สืบสายกษัตรา	ชาติเป็นบิดา

บังเกิดศึรสา ฯ
 ครานั้นพระบาท สามลนถนาถ พังราชบุตรี
 ยินดีรับสั่ง มธรสจรงจาก หลุทัยขมิ้นมัน
 ไปยังราชบุตร ฯ
 ว่าเจ้าลูกหญิง เริ่มต้นตั้งแต่ วันนี้ไปแล้ว
 บิดาจะเรียก ลูกสุดท้องเป็นพี่ เป็นแม่เจ้าด้วย
 ท้าวไพฑูรย์สูง ฯ
 บิดาจะให้ สามีนาง ครองราชย์เหนือหัว
 ครอบครัวสี่มา เหล่าประชาราษฎร์ มุขมนตรีเก่า
 พราหมณ์พฤทธาจารย์ ฯ
 ในครานั้นหนา องค์พระบาท สามลราชธิบตี
 อัญเชิญพระองค์ หน่อพงศ์โพธิ์สัตว์ สร้างบารมี
 มาแล้วหลายครา ฯ
 ว่าให้ลูกมาส โฉมฉายโอกาส อัญเชิญยาตรา
 ทัวทั้งนคร บวรสีมา ครอบครัวประชา
 ราษฎรรัฐทั้งหลาย ฯ
 บิดาจะให้ ตัวลูกสืบครอง ราชย์สืบต่อไป
 นครน้อยใหญ่ บังคมกราบถวาย เป็นไอศูรย์สาย
 สุธรรมาบัณฑิต ฯ
 พระพงศ์โพธิ์สัตว์ สร้างบารมี แต่ครั้งปฐม
 กาลแต่ก่อนมี ธรรมญาณอุดม สร้างศีลสร้างสม
 บุญปารมีตา ฯ
 พระองค์ทรงทราบ ทั้งอรรธเจ้าหมด หลุทัยบิดา
 ประจักษ์เป็นทุกข์ ไม่สุขจินดา เพราะทั้งนครา
 ราษฎรรัฐทั้งหลาย ฯ
 ครานั้นท่านสร่ง ขัณฑ์ทั้งเสร็จ ซึ่งความร้อนกระหาย
 ซึ่งน้ำอบปรุง แปรเปลี่ยนไปทั่ว สุกนธรรมา
 ทาทั่วกายา ฯ
 ส่วนราชเทวี วรรณบุตรี ประดับพัสดรา
 พรพรรณบรรจง ท่านทรงนั้นนา มีค่าคือทอง
 แสนด่าสิ่งได้ ฯ

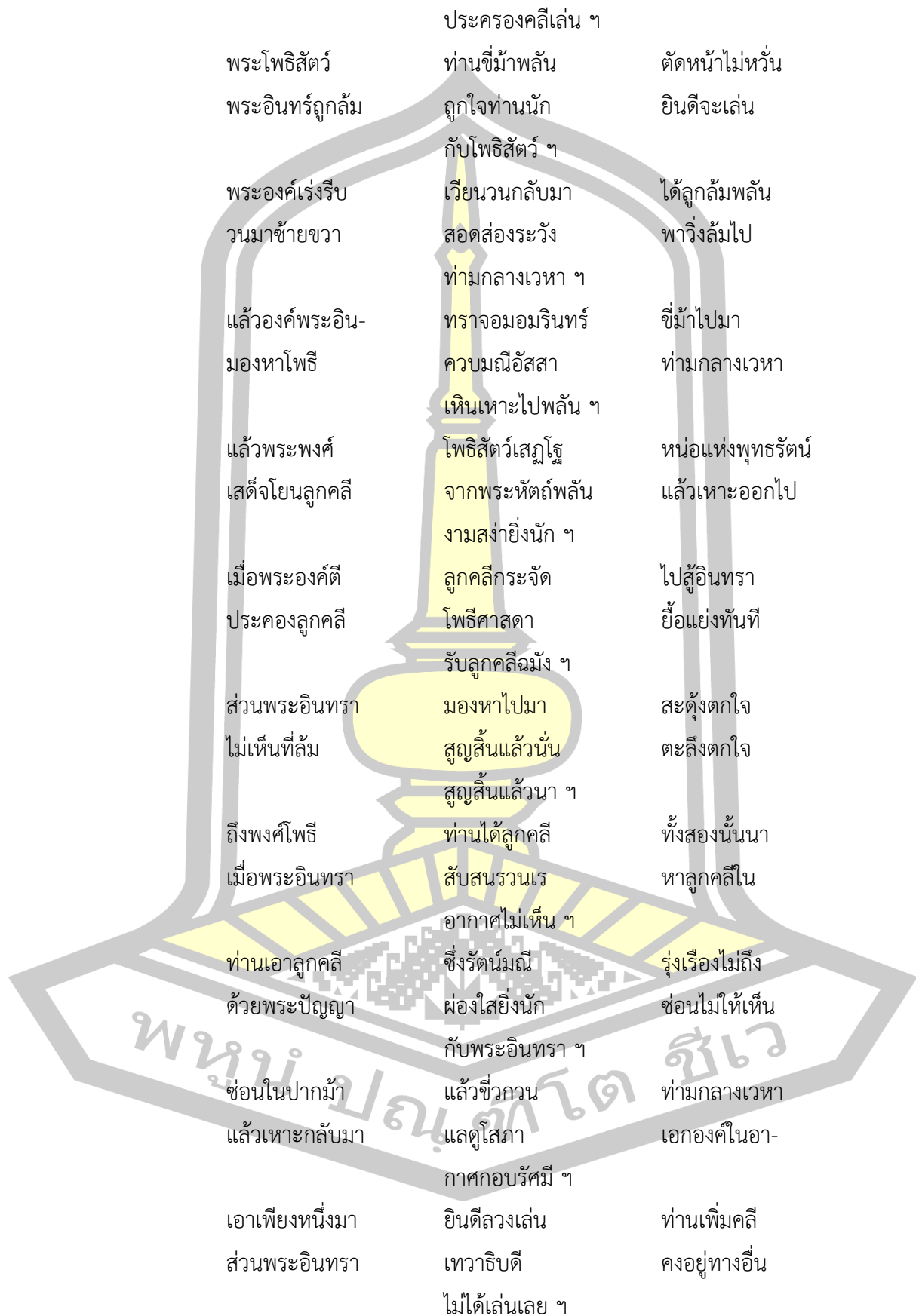
นางนาถรจนา	เทวีโสภา	ไม่เต็มหทัย
ว่าอาภรณ์ไม่	สมศักดิ์ท่านเลย	ดูไม่มีค่า
	ท่านไม่ควรทรง ฯ	
นางน้อยใจนัก	น้ำพระเนตรไหล	ไหลรดร่างกาย
อยากได้พระพัสดร์	เป็นทิพย์บรรจง	ให้พระองค์ทรง
	สมกับจักรี ฯ	
เหตุนางได้สร้าง	बारมีแต่ปฐม	ร่วมกับโพธิ-
สัตว์สร้างมาได้	ร่วมฐานไมตรี	ชาติเป็นสวามี
	หลายภพร่วมกัน ฯ	
เหตุแต่बारมี	พระพงศ์โพธิสัตว์	กับนางชាយา
สะท้อนไปถึง	มณฑลอาสนา	แห่งพระพรหมา
	สะท้อนไปทั่ว ฯ	
อุณหการัง	เป็นร้อนไปทั้ง	พรหมโลกสวรรค์
จะนั่งมิได้	เกษมสันต์สบาย	เป็นร้อนกระหาย
	พิลึกกหิม่า ฯ	
ครานั้นพระพรหม	รู้เหตุในเรื่อง-	ราวของชายา
แต่งเครื่องประดับ	สำหรับราชา	ได้ตั้งปรารภนา
	ให้พระองค์ทรง ฯ	
แล้วพระพรหมมา	นำเอาพัสดร์	พรพรรณบรรจง
เส้นทองลวดลาย	งดงามเจิดฉาย	สดใสรุ่งเรือง
	รัศมีเจิดจ้า ฯ	
ชื่อโกไสยพัสดร์	รุ่งเรืองดินิก	อาภรณ์ทิพย์ใหม่
ล้วนทองคำแท้	แกมกาลรังสี	แก้วกองมณี
	เหมาะสมยิ่งนัก ฯ	
แล้วพระพรหม	เอามกุฏแก้ว	อารามรัตน์นั้นมา
จากโสฬสพรหม	อุดมท่านนำ	ซึ่งแก้วหนึ่งมา
	รจนางามนัก ฯ	
เอามาแซมผม	แล้วกาลใส่ขอบ	รุ่งเรืองสดใส
เจิดจ้าไม่หาย	เห็นแล้วงามยิ่ง	สมศิรสาแห่ง
	พรหมพระองค์ทรง ฯ	
ทั้งหุระรัตน์	เจิดจ้าวิจิตร	ท่ามกลางทิพย์ด้วย

ล้วนแต่รัตนะ	ทั่วทั้งกายา	รัศมีเจิดจ้า
	รุ่งเรืองพรรณราย ฯ	
สังวาลมาลา	ทองมีมุกดา	สวมใส่รัตราย
เรื่องรังสีสุทธิ	ผสมผสานงดงาม	แกมไปด้วยเพชร
	แก้วแกมผสม ฯ	
สุดจะพรรณนา	เมื่อเหล่าเทวดา	สรวรค์โสฬสพรหม
เอาเครื่องพัสดรา	สรวรคาอุดม	มาถวายนั้นไม่
	ขาดจะเสร็จจพลัน ฯ	
พระองค์ทรงเครื่อง	สวัสด์สมรุ่งเรือง	ประดับวิจิตร
รัศมีเจิดจ้า	พรรณรายไปทั่ว	แก้วกับมณีรัตน์
	สีสนับเข้ากัน ฯ	
แสงของรัตนันัน	สว่างเจิดจ้าหนัก	ภาพแก้วอุดม
รุ่งเรืองเจิดจ้า	มากมายผสม	สวมใส่แนบชิด
	ทั้งบรมมณฑล ฯ	
รัศมีพระองค์	รุ่งเรืองยิ่งนัก	สว่างจ้าสดใส
ล้วนแต่มณีรัตน์	วิจิตรน่ายล	สว่างจ้าไปถึง
	ไตรตรึงสรวรคา ฯ	
เมื่อพงศ์โพธิ	ทรงเครื่องมณี	รัตน์เรืองรจนา
จะไปเที่ยวเล่น	โพธิศาสดา	ในเมืองบิดา
	สุขสันต์เปรมปรีดี ฯ	
อโถเอนโต	ปเยเลโป	เหล่าทเวะ
ต่างก็มาดู	สรรเสริญอื้ออึง	ต่างก็เหาะมา
	มากมายคณานับ ฯ	
สรวรค์ทั้งสิบ	ชั้นต่างช่วย	อวยชัยกันไป
บ้างโศตบมือ	อวยชัยบ้างถือ	ผ้าแพรสุวรรณ
	มาลารัตนาราย ฯ	
มาช่วยอวยชัย	โพธิสัตว์เจ้า	ยินดียิ่งนัก
คล้องพวงมาลา	สุวรรณฉาย	อื้ออึงไปทั่ว
	สรวรสรวรค์โสฬส ฯ	
ต่างก็ร้องสา-	ธุการกันไป	ลืกล้านักหนา
ดังก้องไปทั่ว	กึกก้องอนันต์	อเนกคณานับ

เมื่อพระโพธิ์	ขึ้นขี่ม้าสี-	ลาจนไปถึง
ปราสาทวิมาน	ทิพย์สถานมงคล	พระบิดาถึง
	พระลานกษัตรา ฯ	
ครานั้นพระสุวรรณ-	ขยงสังข์เร่งรีบ	ดังธงอัสนา
ขี่กลับมาคืน	ทั้งองค์เทวดา	เหาะแห่ลีลา
	รุ่งเรืองนักแล ฯ	
เพราะพระรัศมี	ไปทั่วทุกที่	มณฑลทิพยฐาน
มองเห็นเจดจำ	ไปทั่ววิมาน	เรียงรายดูได้
	ซ้ายขวาลีลา ฯ	
ทั้งหลายพวกพล	วิ่ง่วนสับสน	ดีใจมหิมา
ทั้งมุขมนตรี	เสนีย์เสนา	ตลอดทั้งเผ่า
	แก่ชราห้อมล้อม ฯ	
เหล่าพวกโยธา	ราษฎร์รัฐประชา-	ชนช่วยยินดี
วิ่งเข้าแทรกแซง	เบียดเสียดเข้าจร	ดูรีว
	ทั่วทั้งมณฑล ฯ	
ได้ยินครึกโครม	อิงแอบไปทั่ว	วิ่ง่วนสับสน
เกรียวกราวกันไป	สนุกสนานอยากยล	ดังพายุหนัก
	พัดโหมเข้ามา ฯ	
ทั้งมหาปฐพี	มณฑลธรณี	ยินเสียงหวัระะ
แซ่ซ้องสรรเสริญ	ดูเหนือหัวเรา	บุญบารมีเถลิง
	ยิ่งใหญ่เกิน ฯ	
หากแม้จักตาย	ก็ไม่อาภัพ	ในสายตานี้
ได้เห็นเหนือหัว	ดังงามยิ่งนัก	ยิ่งกว่าเทวดา
	บนสวรรค์ ฯ	
กราบถวายบังคม	ยกกระประณม	เอามือพนม
ไว้บนศิรสา	วันทาภักตรา	หมดทั้งกายา
	ทั้งมุขมนตรี ฯ	
ข้าแต่ท่านเมื่อ	สมเด็จจุบาล	เสด็จไปตีคลี
กับพระอินทรา	นราธิบดี	สะท้อนถึงพิ-
	ภพนาคนั้นด้วย ฯ	
ครานั้นจอมนาคา	คิดในใจว่า	ในตอนนั้นหนา

สมเด็จพระบาท	นฤนาถจริงแท้	ได้ครองราชย์ต่อ
	ครอบครองบุรี ฯ	
ตอนนี้พระองค์	เสด็จลีลาทรง	กับไม้คัลลี
ไม่มีลูกคัลลี	นั้นควรเอามณี	รัตนเรืองรังสี
	ถวายให้ท่านทรง ฯ	
เมื่อกษัตริย์นาคา	ตริกในจินดา	ทุกประการแล้ว
จึงเอามณีรัตน์	ถวายกษัตริย์วรวงศ์	มาให้ท่านทรง
	ในครานี้ ฯ	
เมื่อกษัตริย์นาคา	ตริกในจินดา	ทุกประการแล้ว
จึงเอามณีรัตน์	วิจิตรยิ่งนัก	จงงามไม่หมอง
	รัศมีเจิดจ้า ฯ	
กษัตริย์นาคราชจึง	เหาะมาองอาจ	แหวกปฐพี
นั้นไม่คลาดเลย	ท่ามกลางในพิ-	ภพนาถเอามณี
	รัตน์ถวายให้ทรง ฯ	
เมื่อโพธิสัตว์	ทรงขึ้นขี่ม้า	วิ่งเป็นวงพลัน
วทวนรวดเร็ว	เสมอด้วยท่านทรง	ไม่ซัดสน
	วทวนไปมา ฯ	
เมื่อขี่ออกไป	เห็นเหาะโดยพลัน	ท่ามกลางเวหา
ได้เหาะมายัง	ปฐพีคั่นนา	วนกลับมहिมา
	งามล้นบาร์มี ฯ	
แล้วท่านเหาะพลัน	เหินเหาะเร็วรี่	รับเอามณี
รัตนเรืองสดไส	รับเอามาจาก	นาคราชทันที
	วนมาอวดอ้าง ฯ	
พระหัตถ์นั้นถือ	ลูกคัลลีตามทัน	เลี้ยงอยู่ทะนุถนอม
วนกลับซ้ายขวา	ดุจดงามไป	เหินเหาะอัมพร
	ยินดีลงเล่น ฯ	
องค์พระอินทรา	เหินเหาะลีลา	ตามไปแข่งขัน
ประลองเจษฎา	มहिมาไม่หวั่น	ออกจรรลงเล่น
	แย่งชิงขยา ฯ	
แล้วพระสุวรรณ-	ขยของสังข์ขมิขมัน	ดิงโบัสสา
โยนทิ้งสว่างไสว	แล้วเหาะเวหา	บนพระอินทรา

อิทากาเล	ครานั้นเหล่า	เทวดาทั้งหลาย
ต่างแห่มาดู	สรรเสริญแซ่ซ้อง	อีกทีก็ไปทั่ว
	กับพระโพธิ์ ฯ	
ตลอดทั้งเหล่าราชกุมาร	มากมายหนาแน่น	สรรเสริญบารมี
ยินเสียงอีกทีก็	กึกก้องปรู๊พี	เสียงแซ่ซ้องนี้
	ดังขจรขยาย ฯ	
ว่าพระอินทรา	นั่งอยู่เฉยหนา	คงไม่ได้ดี
ซึ่งลูกคลีนี้	หายออกไปไกล	บ้างตบมือถวาย
	แต่ซัยจริงแท้ ฯ	
ว่าในตอนนี	สมเด็จพระภู-	บาลเราท่านชนะ
ซึ่งพระอินทรา	ผู้มาขอทำ	ดีคลีกับท่าน
	พระองค์ชำนาญ ฯ	
ยินเสียงกึกก้อง	ในอากาศกอง	เหมือนดังมีคน
จะพังทลาย	ในเชิงเขาที่	สุเมรุจริงแท้
	ล้มพังทลาย ฯ	
สะท้อนขจรไกล	ไปทั่วขจรขยาย	เมืองเล็กเมืองใหญ่
กึกก้องนำหวั่น	เสียงดังระงม	เทวดาพระพรหม
	พร้อมจะสาทร ฯ	
ส่วนพระบาทสา-	มลราชกษัตรา	จิราชดีใจ
ทั้งอัครมเหสี	กษัตริ์บรร	ยินดีตรัสสรร-
	เสริญโสมนัส ฯ	
โอ! บุตรสงสาร	บุญแต่เก่าก่อน	มากมายนักหนา
เจ้าคือที่สุด	ตื่นตื่นทยา	เจ้านั้นชาติเป็น
	แสงสว่างเนตรนัย ฯ	
ดีใจยิ่งนัก	รุ่งเรืองสดใส	รูปร่างประไพ
ได้เป็นสวามี	ลูกหญิงรัตน	ซึ่งเจ้างามนัก
	ยิ่งกว่าเทวดา ฯ	
ยินดีกับบุญ	ของพ่อมากล้น	อำนาจเจษฎา
เราจะพึงพา	อาศัยปาณา	เป็นลูกเขยยา
	พึงพาทุกวัน ฯ	
ส่วนบุตรมีหา	กษัตริ์ยี่นั้นหนา	ทั้งหกองค์นั้น

ล้วนแต่ยังสาว	ศักดิ์สมสไต	พระเนตรรำไพ
	ดูไม่คลาดเลย ฯ	
พวกนางคิดว่า	โอ! พวกเรา	อาภัพหนทาง
โฉนได้สามี	อัปรียเช่นนี้	ควรจะตายไป
	อย่าอยู่เลยนา ฯ	
โอ! ท่านพระเงาะ	กำเนิดท่านนั้น	บริบูรณ์ปรารถนา
แลงามยิ่งนัก	กับในเนตรา	เราเห็นท่านมหา
	ยอดชายนักแล ฯ	
ท่านนี้มีบุญ	บารมีตระการ	กำเนิดสไต
เกิดเป็นบุรุษ	แลยศเกรียงไกร	และฤทธิ์ทรงชัย
	อำนาจเจษฎา ฯ	
โอ! ท่านพระเงาะ	กาลแต่ต้นมา	เห็นเช่นนี้หนา
ข้าจะเอาท่าน	ร่วมรักเสนาหา	บำเรอราชา
	จอมเจ้าเราเอย ฯ	
โฉนท่านซ่อนตัว	เอาเงาะมาใส่	ไม่ให้เรานี้
รูปร่างยิ่ง	เห็นเป็นเช่นนี้	งามกว่าใดใด
	ยิ่งกว่าเทวดา ฯ	
โอเมื่อตั้งแต่	ต้นเลือกสามี	เห็นเช่นนี้หนา
เห็นบุรุษงามสง่า	เราเอาเป็นสวา-	มิมารักษา
	สงวนบุตรรัตน์ ฯ	
โฉนท่านแอบซ่อน	ในเปลือกซ่อนกาย	ปกติทุกวัน
ล่องเข้าราตรี	ถอดออกจากกาย	รูปร่างประไพ
	รู้เรื่องดังทอง ฯ	
โอ! เราได้สามี	มีประโยชน์ใด	แลเสื่อมเสียนัก
เล่นคลีแพ้เขา	ไร้ค่าควรอาย	ประชาหัวเราะ
	ทั้งหลายนานา ฯ	
บิดาใช้ไป	พนันกับคนนอก	ให้เห็นเจษฎา
ซึ่งเล่นปองเมือง	บิดาคืนหนา	พ่ายแพ้อปราชัย
	ช่างอัปลักษณ์ ฯ	
ฉะนี้เราควรเอา	ผ้าผ่อนเสื่อมา	ครบเครื่องแล้วใส่
ประดับกายา	ลีลาที่พัก	บำเรอซึ่งท่าน

	พระเงาะเราเถิด ฯ	
เรามาจะสระ	ทาน้ำมันหวิผสม	หน้าเป็นบารุง
แล้วเอาสไป	ทองใหม่มาผูก	ศักดิ์สมไม่หมอง
	ให้เราทุกคน ฯ	
แล้วไปโดยพลัน	บำเรอพระเงาะ	ผู้เดียวนั้นนา
ทะนุถนอมยินดี	ปกติอาจินต์	คอยรักษา
	พระเงาะโดยพลัน ฯ	

บทปฐมโนล

ครานั้นพระโพธิสัตว์	พระองค์ท่านสถิต	ท่ามกลางอากาศเกริกไกร ฯ
เกลิงเกียรติเกลิงยศเกลิงชัย	เกลิงองค์งามประไพ	ท่ามกลางอากาศเวหา ฯ
ท่านโยนลูกกลิ้งนั้นนา	หาพระอินทรา	สะกดซึ่งม้าทั้งนั้น ฯ
ท่านได้ลูกกลิ้งทั้งสอง	แล้วเหาะไปยัง	อากาศโอภาสสดใส ฯ
พระอินทร์เห็นเหาะเร็วไว	ตามไล่ไปยัง	พระพงศพุทฺธโพธิสัตว์ ฯ
ม้าเหาะออกไปเร็วรี	ใกล้เชิงไล่สกัด	ตามติดประชิดไม้ค้ำ ฯ
ส่วนองค์พระพงศโพธิ	โยนลูกกลิ้งมี	รัตนเรืองท่ามกลางเวหา ฯ
ขับควบบรรอาชา-	โนยนั้นชิดกัน	เคลื่อนไหวทั้งสองพระองค์ ฯ
รุ่งเรืองรัศมีเจดจำ	งดงามผุดผ่อง	ท่ามกลางอากาศแห่งนั้น ฯ
มีแต่ทองยงไยตระการ	สว่างเจดจำเจดฉาย	ท่ามกลางอากาศหนักหนา ฯ
สว่างไสวเจดจำไปทั่ว	เจดจำยิ่งนัก	ก้องเมฆสลบท้องฟ้าหนา ฯ
เจดฉายพรรณราย	เห็นชัดรัศมีสว่างทั่ว	มณฑลธรณีแดนดิน ฯ
อากาศเดือนดาษรัศมี	ล้วนทองมณี	เจดฉายเจดจำยิ่งนัก ฯ
ท้องฟ้าสว่างดั่งฟ้าแลบ	แลดูสดใส	แล้วก้องเมฆก็บังหาย ฯ
แลดูท้องฟ้าวิจิตร	ก้องเมฆแน่นชิด	กับรัตนหลงรัศมี ฯ
รุ่งเรืองงดงามนภี	ไปทั่วทุกที่	ทั่วทุกทิศางามงด ฯ
ล้วนรัศมีเสมอครันครบ	เวลาเข้าตรู	อากาศล้วนทองเจดฉาย ฯ
รัศมีโพธิสัตว์แผ่ขยาย	ทั่วล้วนเห็นไกล	เจดจรัสสว่างไสวคละไป ฯ
รัศมีพระอินทรานั้น	สว่างไสบริสุทธิ	จนแยกกันดูไม่ออก ฯ
รัศมีมณีรัตนอัสสา	ก็สว่างเช่นกัน	ดูหลงกันกับแสงเพชร ฯ
รัศมีพระอาทิตย์นั้น	แลดูเล็ดลอด	ออกมากับก้องเมฆา ฯ
ทั้งมนุษย์และเทวดา	ลูกทั่วโลมา	เป็นที่น่าอัศจรรย์ ฯ

พระอินทร์โยนลูกศิขรินแข็ง	โยนควบชีด้วย	ต่างเหาะมาบนเวหา ฯ
พระโพธิสัตว์เสฏฐา	ผู้มีเจษฎา	ท่านทรงโยนข้ามโนมัย ฯ
เหินเหาะมุ่งพุ่งออกไป	ช่วงชิงเอาชัย	ซึ่งโดยฤทธิ์ขันธ์แข็ง ฯ
รับตีลูกศิให้เหิน	แตกหักเป็นคว้น	ท่ามกลางอากาศเวหา ฯ
ครานั้นองค์พระอินทรา	เหินเหาะไปมา	จนลูกศิแตกเป็นอัศจรรย์ ฯ
พระอินทร์วันทาสดับแสง	ทรงพระกรรแสง	ถวายชัยแด่โพธิสัตว์ ฯ
เหล่าเทวดามากมาย	โอบน้อมศรัทธา	บังคมประณมให้พร ฯ
ยินเสียงอ้ออิงขจรขยาย	อีกทีกไปทั่ว	สิ้นสะเทือนปฐพี ฯ
กษัตริย์หนึ่งร้อยยี่สิบก็ดี	ยกอัญชลี	บังคมประณมกราบไหว้ ฯ
เหล่านุชมนตริขวนขวาย	ราชูรทาสดับหลาย	ต่างถวายบังคมราชา ฯ
พระองค์หน่อพงศ์พุทรา	เหินเหาะลีลา	กลางอากาศเกลึงตระการ ฯ
เหล่าเทวดาแซ่ซ้อง	ให้พระองค์ได้	ครองราชย์เป็นกษัตริย์แท้ ฯ
พระพรหมเป่าสังข์ชัยด้วย	ยินเสียงยอยก	ให้เห็นซึ่งพระบารมี ฯ
เสพสมเป่าเพลงดนตรี	แห่เหาะมาจาก	ท่ามกลางอากาศลงพลัน ฯ
เหล่านุชมนตริมากมาย	พราหมณ์บุโรหิต	ต่างล้วนบังคมกราบไหว้ ฯ
ยินเสียงอ้ออิงไปทั่ว	ปฐพีแทบทะลาย	ตลอดทั้งมณฑลบุรี ฯ
เหล่านุชย์ทั้งชายหญิง	สรรเสริญบารมี	พระพงค์หน่อโพธิสัตว์ ฯ
องค์หน่อพงศ์พุทธรัตน์	รุ่งเรืองเถิกนัย	ท่ามกลางชุมนุมบริวาร ฯ
นั่งบนแคร่แท่นหงสา	รัตน์เรืองเจิดจ้า	สว่างไสวล้วนรัตน์รงนา ฯ
ทั้งอินทร์พรหมเทวดา	ต่างล้วนพร้อมกัน	ทั้งมนุษย์ด้วยเสียงขยาย ฯ
โอบน้อมซึ่งกายา	อัญชลีน้อมถวาย	บังคมประณมโพธิสัตว์ ฯ
บพิตรอัญเชิญเสด็จอยู่	ครองราชย์สมบัติ	เป็นไอศุรย์สรรพโลกา ฯ
เมื่ออินทร์พรหมเทวดา	อัญเชิญพระมหา-	กษัตริย์ครองรมยสมบัติ ฯ
ครานั้นพระบุษรัตน์	ลีลาไปพลัน	สร่งน้ำเสด็จลีลา ฯ
เสด็จนั่งบนแคร่ลาน	ที่นั่งรงนา	แคร่ครุทล้วนรัตน์เฉิดฉาย ฯ
พราหมณ์บุโรหิตทั้งหลาย	เข้ามากราบไหว้	พระบรมมหาราช ฯ
ซึ่งโดยบทพระคาถา	เสนียเสนา	โอภาสกังโพธิ ฯ
สยญากตวานารี	โยยิปสิ	ดิถีโทปนาตนิ ฯ
ครานั้นเหล่าคนทั้งหลาย	เสนามาบัง	พวกลพลในนอกหนาแน่น ฯ
มารับพระองค์แน่แท้	สร่งน้ำอบแล้ว	ซึ่งคันธระร่ำสร่งให้ ฯ
แล้วจึงได้จัดประดับ	ตกแต่งสำหรับ	สำเร็จซึ่งการสวัสดิ ฯ

นาหมื่นสิบพันก็ดี	พระวงศ์มนตรี	ต่างล้วนจัดแจงเจริญมัย ฯ
ห้อมล้อมรับพระขวัญท่าน	โดยซึ่งกฤติยา	ประดับมีทั้งบายศรี ฯ
มงคลการอยากอภิ-	เชกพระโพธิสัตว์	ให้ครองราชย์สมบัติ ฯ
เหล่ามุขมนตรีมากมาย	บริพาบริษัท	ปรากฏประกอบกิจการ ฯ
ดูหญิงศฤงคารบวร	ดั่งเทพอัปสร	จากไตรตรึงษ์สวรรค์สม ฯ
ต่างล้วนเข้ามาชุมนุม	ล้วนนอกถิ่นสม	งดงามเหมาะสมเรียงราย ฯ
ล้วนใส่เครื่องครบเฉิดฉาย	มาลาพรรณราย	ดอกปทุมเป็นบ่วงรัต ฯ
แลดั่งสาวสวรรค์สัต์ย์	งดงามปรากฏ	งดงามเหมาะสมนักแล ฯ
บ้างชาวงดงามนักหนา	ปิติเปรมปรีดี	ประดับประดาหนึ่งสาวสวรรค์ ฯ
แลดูงดงามสดใส	รูปร่างแต่งตัว	ต้องในพระทัยราชา ฯ
ทรงเครื่องรุ่งเรืองสดใส	มัดเกล้าเกศา	ศักดิ์สมแซมหัวที่ผม ฯ
เข้าเฝ้าเรียงรายไปมา	จรรจาสดส่อง	เสนาะสนานไมตรี ฯ
บ้างหัวเราะเล่นคำพูด	ยิ้มแย้มเปรมปรีดี	ปิติยิ้มแย้มสรายุโธษ ฯ
บ้างเอาผงทาพักตรา	เนตรนิจมองใส	นาสาโด่งดูศักดิ์สม ฯ
ทรงรูปร่างรูปอุดม	เข้าเฝ้าชุมนุม	เหมาะสมเข้าไปด้วยกัน ฯ
ดูประหนึ่งพระอินทรา	เหล่าเทพกัญญา	อยู่ไตรตรึงษามาเฝ้า ฯ
แลดูศักดิ์สมอัศจรรย์	อนันต์ยิ่งใหญ่	อัศจรรย์พระบารมี ฯ
ดูเหล่าบริพาหญิง	ทรงเครื่องทิพย์ใหม่	ประดับล้วนรัตนรจนา ฯ
งดงามเฉิดฉายสุวรรณา	ประดับมุกดา	วิจิตรซึ่งรัตนเรียงราย ฯ
กำไลดูงามเฉิดฉาย	และแหวนรัตนราย	ดูหลากสีเลื่อมรัศมี ฯ
ต่างอยู่เข้าเฝ้าจักรี	ดั่งดาวโรน	ที่อยู่มณฑลพระจันทร์ ฯ
เหล่ามุขมนตรีมากมาย	พนักงานกำน	อนันต์อเนกมहिมา ฯ
นักปราชญ์ราชบัณฑิตอำ-	มาตย์เก่าพุทธา	ทั้งพราหมณ์บุโรหิตก็ดี ฯ
ให้พรบวรวิ	มงคลสวัสดิ	โพธิ์ล้วนพร้อมกันเทอญ ฯ
ให้พระองค์มีที่หมาย	ยื่นถึงมหา	หนึ่งพันปีปรากฏไซ้ ฯ
ให้ชนะศัตรูทั้งหลาย	ให้มีเดชไป	พิชัยพิชิตเรืองรงค์ ฯ
ให้ได้เกษมสันต์เสด็จทรง	ทศธรรมเที่ยงตรง	ประกอบปรากฏเกียรติกาล ฯ
ให้บริบูรณ์บริพา	ดูแลตระการ	ฤทธิวิรุฒิภิมุข ฯ
มงคลสกลแสนสุข	เกษมสันต์เป็นสุข	ไม่ทุกข์ไม่ภัยไม่กราย ฯ
ผลาพฤชาทุกฐาน	ผลด้วยธยาย	ล้วนสืโดยไพโรพฤชา ฯ
อาหารตะการโภชนา	ผลโภชนานา	ล้วนงอกบังเกิดผลเอง ฯ

ทั้งต่างเมืองทศทิศนั้น	ต่างล้วนมาผูก	เป็นสะพานไม้ตรีมาภมาย ฯ
เหล่ากษัตริย์ทั้งร้อยยี่สิบ	เข้ามาทุกวัน	บังคมประณมราชา ฯ
พวกมุขมนตรีเสนา	อำมาตย์โยธา	ประชาราษฎร์เรียงสกุล ฯ
ปีศาจอำนาจหมิ่น	อย่าได้มาขัดไกล	บังเกิดเป็นโทษนินทา ฯ
ต่างมาน้อมถวายเจษฎา	บำเรอพรมหา	ซึ่งพรบวรวยชัย ฯ
พวกพราหมณ์พุทธฤทัย	ให้พรอำไพ	พิสมัยดงามเช่นนี้ ฯ
ตลอดทั้งเหล่านักดนตรี	ปีพาทย์นั้นคง	เสพสมประโคนด้วยกัน ฯ
กลองตุ๊กกลองตุ๊กกลองขวา	กลองใหญ่กลองงาน	กลองทัพกลองตุงตบตี ฯ
ดนตรีขลุ่ยปี่จัด	อื้ออึงมากมาย	อีกทีก็ครึกโครมนัก ฯ
ดุริยดนตรีแตลือลั่น	ยินเสียงอนันต์	อเนกในเณรด้วย ฯ
ล้วนสมประโคนซึ่งพาทย์	สังข์เสียงอื้ออึง	เสียงพาทย์ดังไปไกล ฯ
เพลงผลัดจืดเสียงสาย	ดังเพลงสวรรรคา	บำเรอซึ่งพระอินทรา ฯ
หมื่นมุขมนตรีเหลือคณา	ดังกลเทวดา	มาเฝ้าพระอินทริบตี ฯ
ครานั้นสมเด็จโกสย	เอาน้ำกุ่มที	ทิพย์เทพจากสวรรรคานั้น ฯ
รดร่ำพระองค์สดไส	สระพระเกศา	ชำระมลทินกายา ฯ
เทียงแท้แห่งพระพรหม	พระองค์อุดม	ก็เอาซึ่งแว่นรัตน์ ฯ
เฉียดฉายพรรณรายวิจิตร	บริพารมากมาย	ปรากฏประกอบวิวร ฯ
แล้วเอาแท่นทิพย์บวร	ให้จุดถวายพร	ภูธรณญาณธิบัติ ฯ
เสร็จสรรพเหล่าพราหมณ์อภิ-	เชกพระจักรี	และมหาเหสีฟ่องใส ฯ
พระองค์จากพงศ์เกริกไกร	เป็นเจ้าไผท	ภายใต้นครบุรี ฯ
พราหมณ์พุทธบัณฑิตกวี	เป่าสังข์อภิ-	เชกต่างประโคนพร้อมกัน ฯ
พระวงศ์พวกองค์เสนา	มุขมนตรีตรา	วันทารับกษัตริย์เจ้า ฯ
เป็นเจ้าเหนือหัวอำไพ	ครอบครองไผท	ยิ่งใหญ่กว่ากษัตริย์ทั้งปวง ฯ

บทภาคคติ

ในกาลนั้นหนา	พวกราษฎร์ประชาชน	มาพร้อมพร้อม
กราบถวายบังคม	ประณมราบราย	เมืองน้อยใหญ่หนา
	ต่างมามากมาย ฯ	
แม่ทั้งคชา	พร้อมม้าสารถิ	ราชรถประไพ
สำหรับราชย์รมย์	มาชุมนุมยัง	ถวายมหากษัตริย์เจ้า
	ไอศุรีย์ศิรสา ฯ	

เหล่ากษัตริย์ทั้งหลาย	ต่างมาถวาย	บังคมวันทา
นำดอกไม้เงินทอง	มากมายมหิมา	นำมาถวายเป็น
	บรรณาการท่าน ฯ	
แม้แต่จีนชาว	ฝรั่งลันทา	ต่างชาติมากมาย
ทั้งลาวทั้งขวา	ลันทานั้นหนา	นำทรัพย์สินทิพย์ไซ้
	ถวายพระราชา ฯ	
แม้แต่สยาม	ต่างชาติมาครบ	ทั้งจีนและขวา
นำเอาลูกสาว	งดงามกายา	มาถวายให้เป็น
	สนมสนิทกษัตรา ฯ	
บ้างก็กระทำ	นานาสารพัด	เรือพระที่นั่ง
ทิพย์เทศเป็นฐาน	วิมานประไพ	สมกษัตริย์ทรงชัย
	ได้อยู่สบาย ฯ	
ต่างเอามณีรัตน์	รุ่งเรืองวิจิตร	เลื่อมตาเฉิดฉาย
มูขงมยั้งนัก	สว่างไสวไปทั่ว	รุ่งเรืองสว่างไกล
	ปิดทองเรียงราย ฯ	
ตกแต่งรจนา	กับทั้งเรือสาร	ทองมาเสฉฉฉาย
รุ่งเรืองงดงาม	ตกมาควรยินดี	มาจากที่ไกล
	แกมแก้วเรียงราย ฯ	
อีกทั้งจีนชาว	ฝรั่งกุลา	ต่างชาติทั้งหลาย
ต่างนำสำเภา-	ทองงามเฉิดฉาย	นำเอามาถวาย
	พระพงศ์โพธิ์ ฯ	
นำทรัพย์สินนั้นมา	ผ้าแพรกาสา	เงินทองกับมณี
รัตน์เรื่องหลากหลาย	เลื่อมพรายรัศมี	หวัทบิรมไฟ-
	ทูลย์ทิพย์มากมาย ฯ	
แล้วถวายเป็นพร	ให้พระองค์บ-	ริบุญทั่วไพท
ครอบครองบุรี	สวัสดิกษัตรา	ยืนนานไปหน้า
	สันติโสมนัสสา ฯ	
ว่าโอ! เหนือหัว	ขอพระองค์ตรัส	ตามด้วยปัญญา
สรรเพชรญาณยิ่ง	สดไสชาติเป็น	พระพุทธโดยแท้
	ปรากฏกาลนี้เทอญ ฯ	
ครานั้นพระอินทรา	จอมอมรินทร์	ไอศุรย์เป็นใหญ่

กว่าเหล่าเทวดา	สวรรค์นั้นหนา	หลังฝนลงมา
	ล้างพระธรณี ฯ	
องค์พระอินทรา	หลังฝนลงมา	จนครบสามวัน
ล้วนแต่ฝนรัดน์	มากมายนักหนา	ล้วนแต่แก้วมณี
	เงินทองเรียงราย ฯ	
หัวแหวนนั้นหนา	งามล้ำรัตน	สว่างไสวไปทั่ว
สว่างทั้งทิศทิศ	โสฬสพรหมา	จำเพาะมาถวาย
	พระมหากษัตรา ฯ	
แล้วองค์พระอิน-	ทราจอมอมรินทร์	แซ่ซ้องชื่นชม
ถวายซึ่งเพลงรัดน์	ปรากฏมากมาย	แก้วกองทองนั้น
	ถวายกษัตริย์พรรณราย ฯ	
ข้าแต่พระองค์	ข้าถวายรัตนรุ่ง-	เรื่องรังสีสาย
ทั้งแก้วกำไล	ทรัพย์สินด้วยทั้งหลาย	ข้าผูกแขนถวาย
	สมเด็จจราชา ฯ	
ข้าเป็นพระอิน-	ทราจอมอมรินทร์	ลงจากสวรรค์
มาแก้ทุกข์ภัย	กษัตราหน้า	แล้วข้าจะลา
	ท่านกลับสู่สวรรค์ ฯ	
ขอท่านจงอยู่	ครองราชย์สมบัติ	รัฐราชูร์ทั้งหลาย
เข้าไปวิมาน	เกษมศานต์สบาย	รัดน์เรื่องเฉิดฉาย
	แก้วกองรัศมี ฯ	
ท่านอยู่ที่นี่	ให้สุขสบาย	มงคลสวัสดิ
บริบูรณ์เกษมศานต์	ให้มีฤทธิ	ครอบครองบุรี
	รัฐราชูร์สิมา ฯ	
เมื่อพระสุวรรณ-	ของสิ่งขัโสด	สุภาพสลับไซ้
พระอินทร์ลาไป	ลำเนาสวรรค์	ด้วยพระปัญญา-
	ญาณรู้จริงแท้ ฯ	
จึงนึกถึงคุณ	พระมารดาล้น	หฤทัยสะอื้น
ท่านยกพระกร	บวรมหา	บนศิริสา
	บังคมวันทา ฯ	
ท่านจึงรับสั่ง	พระโอษฐ์ธูรา	ถึงเรื่องมารดา
ข้าแต่พระอินทร์	อมรินทร์กรุณา	ข้าแต่มหา

บริบูรณ์แล้วเทอญ ฯ
 แต่พระมารดา เลี้ยงดูรักษา เสน่หาสวงครอง
 อันตัวข้านี้ ทุกวันยังรอ ทุกข์กว่าสิ่งใด
 แสนจะเจ็บปวด ฯ
 นึกถึงมารดา อกแทบละลาย ที่นี้แล้วหนา
 ทุกวันลำบาก ตกยากเอกา องค์ท่านอนา-
 แมน้ำพลัดพราก โถอยู่ทุกวัน ฯ
 ขอพระองค์แก้ นิราศขจายขจัด จากพระมารดา
 ครานั้นพระอิน- พ้นจากทุกข์ภัย มารดานี้หนา
 ครานั้นเหาะไป ทราจอมอมรินทร์ รู้และเห็นแล้ว
 สติฐานไม่หมอง ไตรตรึงษ์สวรรค์ ฯ
 เมื่อพระอินทร์ไป ท่านสั่งเรียกหา อำมาตย์ท่านหนึ่ง
 ให้เอาเงินทอง ไว้ใส่รักษา แก้วกองรัตนา
 ให้ชนมาพลัน ฯ
 ครานั้นพระสุวรรณ- ขยอสังข์โสภณ ให้สร้างคลังชัย
 เก็บไว้ซึ่งนิรัตน์ วิจิตรงามไซ้ร เงินทองมากมาย
 อเนกอนันต์ ฯ
 ทั้งในคลังนั้น ไม่มีช่องว่าง ทั้งสิ้นสิบสอง
 โกฏิคลังอเนก ไว้ใส่ครบครัน บริบูรณ์มากมาย
 แก้วกองมณีรัตน์ ฯ
 แล้วเอาเงินทอง แก้วกองรัตน์ใส่ ให้ท่านประชา-
 ราชผู้เมื่อไฉน เกรี้ยวกราวเข้ามา รับทานพระมหา
 บุษรัตน์เทอญ ฯ
 ครานั้นพระองค์ ประดับเครื่องทรง ดงามประไพ
 รุ่งเรืองล้วนทอง ดงามนักหนา จรออกมาดู
 ราชผู้เลือกรับทาน ฯ
 เหล่าหญิงพระสนม บริพาพระกรม ล้วนแต่งหมดจด
 พักตรงดงาม เยื้องย่างออกมา ดงามผ่องใส
 รัศมีโอภาส ฯ

สวมใส่กายา	งดงามเหลือล้น	หวิมโสภา
นั่งลงเรียงราย	อยากเฝ้าพระมหา-	โพธิสัตตา
	สร้างปารมิตา ฯ	
เหล่าหญิงพระสนม	เข้าเฝ้าบังคม	ยัมแย้มเจรจา
พูดจาไพเราะ	เปรมปรีดีโสภา	ดั่งเทพกัญญา
	สรวลคาประไพ ฯ	
เหล่ากษัตริย์ทั้งหลาย	ล้วนต่างมาถวาย	บังคมเหลือคณา
กษัตริย์ทั้งหกองค์	เข้าเฝ้ากษัตรา	ไม่กลัวบารมี
	พงศ์โพธิสัตว์ ฯ	
มีจิตแข็งกล้า	พระหลุทัยแข็ง	ไม่มาปรนนิบัติ
เพราะได้เป็นพี่	หมั่นหมั่นยิ่งนัก	กับเกียรติกษัตริย์
	บรมกษัตรา ฯ	
ครานั้นมหากษัตริย์	มองไปเห็นถนัด	เห็นกษัตริย์นั้นหนา
ไม่มาบังคม	ประณมวันทา	ซึ่งองค์พระมหา-
	บุรุษรัตน์เจ้า ฯ	
ทรงรับสั่งว่า	เออ! เจ้านี่นา	ทั้งหกพระองค์
พระวรบิดา	บอกว่าพี่เขย	เป็นบุตรบุรุษ
	ไม่รู้เลยหนา ฯ	
พระโพธิสัตว์	รับสั่งดำพลัน	แล้วจึงชี้ด้วย
เออ! มันมาเฝ้า	ในตอนนี้หนา	อาจหาญจริงนัก
	ไม่คิดวันทา ฯ	
มันมาแต่เช้า	อาจหาญยิ่งนัก	จนถึงบัดนี้
นี่มันไม่กลัว	อำนาจเจษฎา	มาไม่วันทา
	ข้าแม่แต่นิด ฯ	
ข้าให้ตัดใบ-	หูกมูกตา	ยังบึ้งตึงเลย
มามีมือไม้ไหว	ทิฎฐิมานะ	อยู่นิ่งเฉยชา
	ดุถูกข้าแท้ ฯ	
ตอนไปล่าสัตว์	มากrabปรนนิบัติ	มือไหว้ข้าหนา
จนครบสามครั้ง	นี้แล้วข้าสง-	สารให้สัตว์มัน
	จนครบทุกคน ฯ	
เมื่อพระราชา	เหนื่อหัวใช้มัน	หาปลานั่นหนา

ล้วนแต่ไม่ได้	ตระหนกตกใจ	พากันยกมือ
	ไหว้ขอจากข้า ฯ	
ข้านี้ไม่ช้า	เรียกปลานั้นมา	ให้คนละตัว
ให้ได้พันผ่าน	โทษด้วยแล้วข้า	เฉือนจุมูกนี้
	ใบหูนั้นด้วย ฯ	
ตอนนี้โยส	ทำตัวโอหัง	ให้ชังยิ่งนัก
โฉนไม่ไหว	มานะจริงแท้	เช่นนี้เองหรือ
	เฉือนไม่ข้องขัด ฯ	
ครานั้นพี่เขย	ทั้งหกตระหนก	ตกใจจนสิ้น
และพระองค์ไกรธ	พิโรธฉายขจร	หทัยท่านกริ้ว
	พี่ไม่วันทา ฯ	
หน้าสลดเอียนอาย	อยู่ที่พระพักตร์	แล้วมองหน้ากัน
เมื่อเห็นพระองค์	หน่อพงศ์สโต	ว่าเป็นเทวดา
	สถิตฐานประไพ ฯ	
โอ! เรานี้หนา	คิดเป็นเทวดา	สถิตสถานนี้หนา
ไม่รู้พระองค์	ทรงฤทธิไกร	พระองค์ประไพ
	ดุจดั่งเทวดา ฯ	
ตอนท่านรู้จัก	พวกเราในตอน	นี้เราวันทา
จะเป็นมลทิน	ไม่รู้จักหนา	แล้วเราจะว่า
	โฉนไม่ไหว ฯ	
เห็นเหมือนโยส	พวกเราโอหัง	เป็นมโนมานะ
หากไม่บังคม	ประณมสมพระ-	องค์ทรงดีเตียน
	ท่านยิ่งเกรี้ยวไกรธ ฯ	
เราจะบังคม	พระองค์อุดม	ในตอนนี้นา
และเสด็จจอมเจ้า	รุ่งเรืองชาญชัย	มีบุญเกริกไกร
	ทรงฤทธิเดชญา ฯ	
กษัตริย์ทั้งหกองค์	ยกมือประณม	บังคมราชา
เกรงพระบารมี	ฤทธิเดชญา	สั่นทั่วกายา
	บังคมจอมกษัตริย์ ฯ	
ส่วนนางเทวี	พระราชบุตรี	ทั้งหกพระองค์
เห็นพระเวรมรักษ์	อัดอั้นหทัย	ที่ไม่ไหว้ท่าน

เข้าไปลำนางปรางปรา- สาทสวัสด์กษัตรา แล้วนั้นพระอินทร์ดำไป ฯ
 ว่านี่เจ้ากษัตริย์โง่เงา โมหะตัวเขลา ร้ายกาจหยาบซำอัปรีดิ์ ฯ
 ตอนนี้องค์พระสังข์ธิบตี ท่านได้เป็นไอ- ศุรย์สัตว์ในโลกด้วยแล้ว ฯ
 ตอนนี้อย่างท่านทำเฉย ไม่พาพลเลย ไปรับพระองค์กษัตรา ฯ
 หากไม่ไปรับท่าน ข้าตีให้กษัย ชีวิตในตอนนี้นั้นหา ฯ
 ข้าจะตีทำลายศิรสา แดกหักขจัดเป็น ทั้งเจ็ดส่วนผงธูลี ฯ
 ให้ขยาบปลิวเหมือนสำลี ข้าจะตีตีศิรชะ ขจัดขยาบไปทั่วผืนดิน ฯ
 และลูกพระองค์ไม่กษัย ท่านไม่รำไพ รำพึงซึ่งโทษอวดตา ฯ
 พระองค์เร่งรีบไม่รอช้า นำพลโยธา ไปรับพระองค์มาพลัน ฯ
 อีกอย่างนางจันท์เทวี มารดาโพธิ- สัตว์นางลำบากเกรา ฯ
 เหตุใดท่านไม่นำพล พานางชญา มาไว้ยังบนปราสาท ฯ
 ว่านี่! เจ้ากษัตริย์เขลาโง่ โดนเขาลวงหลอก แล้วท่านไม่พิจารณา ฯ
 เข้าไปเร็วรีขี่ขมิ้น ไปรับชญา มาดาพระองค์กษัตริย์เจ้า ฯ
 ให้นางมาอาศัยอยู่ ปราสาทฐานนี้ ปรากฏซึ่งยศบริวาร ฯ
 หากไม่ไปรับกาล นี่หัวท่านควร แดกเป็นเจ็ดส่วนเทอญ ฯ
 ฉะนั้นแล้วรีบเร่งอย่าเฉย อย่าช้าประสงค์ ไปรับพระองค์กษัตริ ฯ
 ถ้าหากท่านไม่รีบไป ในเจ็ดราตรี ก็จะกลับมาอีกที ฯ
 ข้าอยากแต่จะตีสักครั้ง ซึ่งโดยกระบอง เหล็กตรงที่พระศิรสา ฯ
 หากท่านไม่เสด็จยาตรา ไปโดยทันที ไปรับซึ่งพระขยของสังข์ ฯ
 ครานั้นท่านฟังแล้วตระหนก ตกใจหน้าซีด ก็สิ้นไปทั่วอวดตา ฯ
 ด้วยคำพระอินทร์ท่านว่า คำรามเข่นนั้นหนา พระองค์สับสนยิ่งนัก ฯ
 ดั่งผีปีศาจเข้าสิง สิ้นตัวระริก รันทดไปทั้งกายา ฯ
 กราบถวายบังคมอินทรา แล้วท่านทูลว่า ข้าแต่จอมเจ้าวิเศษ ฯ
 พระขยของสังข์นั้นตายแล้ว สิบสูญไม่พบ อยู่ในห้วงคงคา ฯ
 แล้วใช้ข้าพเจ้านี้ ไปหาตรงไหน ไม่รู้เลยพระจอมเจ้า ฯ
 ยกโทษให้ข้านี้ด้วย ให้พ้นจากกษัย ชีวิตในครานี้เกิด ฯ
 ส่วนนางจันท์เทวีนัน ข้าจะไปพลัน ไปรับนางมาเองหนา ฯ
 แล้วพระอินทร์ตรัสไปว่า เออ! ท่านริษยา ร้ายกาจใจบาปประมาท ฯ
 พระขยของสังข์เองเป็นอาทิ ใช้เหล่าเพชฌฆาต จับมัดร่างกายพระองค์ ฯ
 เอาหินก้อนใหญ่และหนัก จับโยนไปใน ห้วงคงคาแสนลึก ฯ
 พระองค์ทรงมีอำนาจ บุญบารมีอาจ ให้พระองค์รอดชนมา ฯ

เมื่อวันนั้นกษัตริย์นาคา	ผุดขึ้นเร็วร่า	มารับพระองค์กษัตริย์เจ้า ฯ
แล้วเอาท่านไปผูกแขน	สมศักดิ์แห่งท่าน	รับขวัญท่านเทอญ ฯ
ล้วนทองประดับงามนัก	เป็นทรัพย์หมายปอง	มือที่กษัตริย์นาคาถวาย ฯ
ใส่น้ำอศรรยเลื่อมพราย	ล้วนทองเฉิดฉาย	พัดพระองค์กษัตริย์เจ้า ฯ
สำเภาพัดไปเร็วรี	ไปถึงนครหนึ่ง	นั้นนามดาววันสีมา ฯ
นครนี้ล้วนยักขา	ท่านกระโดดลีลา	ไปจากนครยักขนั้น ฯ
จนมาถึงนครหนึ่ง	กษัตริย์เสวยราชย์ครอง	บุราณบุรีกษัตรา ฯ
พระองค์ทรงนามา	ชื่อพระบาทสา-	มลราชประเสริฐทุกแล ฯ
รับท่านร่วมรักษ์ทุกวัน	สันต์สุขทุกทัย	เป็นบุตรเขยสุดรัก ฯ
ตอนนี้ตัวข้ามา	ให้ท่านคิดหา	จัดแจงไปรับกษัตริย์เจ้า ฯ
ให้พระองค์ยกพลไกร	เป็นเจ้าทั่วไพท	ครอบครองนครบุรี ฯ
หากท่านไม่เร่งรีบไป	ควรกษัยชีวี	ชีวิตไม่พ้นเลยหนา ฯ
ครานั้นพระบาททรงชัย	วิมลกษัตรา	พระองค์ทรงฟังข่าวสาร ฯ
พระอินทร์ให้อวาทาน	แล้วท่านทูลไปยัง	พระอินทร์ไศศุรย์สวรคา ฯ
แล้วท่านก็ตอบกลับมาว่า	ขอท่านกรุณา	นครนี้ข้าไม่รู้จัก ฯ
ขอจอมเจ้าจงแนะนำ	นครเมืองนั้น	ข้าก็จะยาตรา ฯ
ถ้านครพระบาทสา-	มลราชกษัตรา	นั้นไม่ทรงหวั่นทุกทัย ฯ
ขอให้พ้นเพียงเจ็ดวัน	จากนี้ไปนั้น	ข้าจะไปหาบุตรา ฯ
ขอแต่จอมเจ้าเมตตา	อาจดโทษา	ให้รอดชีวิตนี้เถิด ฯ
พระอินทร์บอกแจ้งเสร็จแล้ว	ท่านถือกระบอง-	เหล็กเห็นเหาะสู่เวหา ฯ
ไปยังวิมานสวรคา	รวดเร็วหิมา	เพียงชั่วพริบตา ฯ
พอรุ่งเช้าอรุโณทัย	กษัตราสดใส	ท่านให้เรียกหาโหรา ฯ
ทั้งพราหมณ์เฒ่าพฤทธาจารย์	นักปราชญ์เสนา-	บดินทรทหาร ฯ
ต่างเข้ามาอยู่ในฐาน	เข้าเฝ้ากษัตริย์ศานต์	พระองค์ตรัสรับสั่งไป ฯ
ว่าเจ้าโหราทั้งหลาย	ข้าให้ไปเรียก	เจ้าทุกคนมาตอนนี้ ฯ
ในตอนกลางคืนนี้หนา	ดึกส่งไปแล้ว	รู้สึกเย็นเยือกยิ่งนัก ฯ
ข้านอนหลับไปแล้วนั้น	แต่แล้วมองเห็น	อศรรยพันลิกมหิมา ฯ
เทพรักษอารักษ์เทวดา	เข้ามาอยู่ใน	ที่นอนของข้านี้เทอญ ฯ
ร้องเสียงดังกึกก้อง	แล้วยกกระบอง-	เหล็กใหญ่แกว่งไปมา ฯ
ว่านี่กษัตริย์เขลาจัญไร	ในตอนนี้นา	ไม่รอดชีวิตเลยนา ฯ
ข้าตีทำลายศิรสา	ให้แตกออกเป็น	เจ็ดส่วนผงธุลี ฯ

ให้ไปรับรองคักษัตริ	นางจันท์เทวี	มาไว้ยังปราสาทสถาน ฯ
แล้วท่านว่าอย่าได้คลาด	ขอท่านไปพลัน	ไปรับพระองค์สดไส ฯ
พระสุวรรณขยของสังข์ราชา	ท่านยังอยู่ใน	นครสามลั่นหนา ฯ
กำหนดเพียงเจ็ดวัน	ข้าเอยจะกษัย	อายุข้าเพียงเท่านี้ ฯ
เข้าตรู้นั้นทุกคน	จัดแจงเร็วรี	เกวียนและม้าช้างสาร ฯ
ไปรับนางมาทันที	เครื่องครบโสภี	ประดับให้นางนาถทรง ฯ
พระพัสดร์เสด็จสรรพบรรจง	อัญเชิญนางนั่ง	บนราชรถรจนา ฯ
เมื่อท่านตรัสกับเสนา	ส่วนนางฉันทา	ได้ยินพระรับสั่งด้วย ฯ
เหตุจิตบาปหยาบช้านัก	ร้ายกาจนักหนา	เป็นหญิงมีมานะยิ่ง ฯ
ในจิตตรึกคิดเป็นทุกข์	ตกใจไหวหวั่น	ก็สิ้นไปทั่วกายา ฯ
ว่าโอ! ข้าเอยในครา	นี้แล้วคงไม่	รอดอยู่เหมือนกาลปกติ ฯ
ขับไล่มันแล้วทำไม	ให้ไปพารับ	มาในตอนนั้นหนา ฯ
ข้าควรตายในครานี้	ข้าเอยไร้แก่นสาร	ให้สิ้นชีวิตมรณฺ์เทอญ ฯ
ฉันทามายายังนัก	ใจร้ายกาจนัก	คอยคิดริษยา ฯ
นางว่าโอ! ข้าเอยนา	แก่ชราไปแล้ว	แม้ตายข้าไม่สน ฯ
เมื่อครั้งข้ายังสาว	ไปองค์คักดีสม	สมบัติสมบุรณ์สุขา ฯ
ท่านจากนิราศนั้นนา	ถึงกษัยชนมา	พากจากไอศุรย์สมบัติ ฯ
ครานั้นเหล่าราชบริษั	มนตรีมากมาย	ท่านให้ประดับเร็วรี ฯ
เอามาช้างสารราชรถ	วิจิตรจนา	ล้วนทองประดับเฉิดฉาย ฯ
ทั้งแคร่สุวรรณสิริกาย	กระจกเลื่อมพราย	ฉัตรงามเหมาะสม ฯ
เหล่าเครื่องรุ่งเรืองล้วนอุดม	บริพารน้อยใหญ่	ให้ไปรับกษัตริ ฯ
พระสนมกรมการก็ดี	ให้เหล่าสตรี	ทั้งเก้าพันสองพระองค์ ฯ
ท่านสั่งเหล่ามนตรีนัง	รีบไปอย่าช้า	ถ้าเห็นนางนาถเทวี ฯ
อัญเชิญนางมาทันที	ขอเหล่าสตรี	พระสนมกรมการทั้งหลาย ฯ
ไปช่วยยอดอ่อนพุดจา	ทำให้คลาย	ให้นางอ่อนใจนั้นเทอญ ฯ
แม้ผิดมากมายเหลือล้น	อ่อนวอนนางเถิด	ให้นางสงสารกรุณา ฯ
ให้เข้ามาพลันในทันที	อย่ากลัวอย่ากัง-	วลในโทษทั้งนี้ด้วย ฯ
แม้ตัวข้าเองทำผิด	บังเกิดโทษด้วย	ขับไล่นางไปคลาดคลา ฯ
ตอนนี้ให้นางยาตรา	ให้เร็วเถิดหนา	อย่าให้นางอยู่นานเลย ฯ
ครานั้นบพิตรเอกองค์	ควรคิดอนิจจา	สงสารนางจันท์เทวี ฯ
กำสรดทุกตะไม้คลาย	หักผืนขายกิน	เลี้ยงชีพชีวิตนางอยู่ ฯ

ในวันที่ท่านให้เรียก	ตอนนางไม่อยู่	นางหาบพินมาจากป่า ฯ
ในตอนบ่ายคล้อยเย็น	เหนื่อยยากนักหนา	สะท้อนในพระกายา ฯ
นางวางคานหาบทันที	พืงต้นพฤษภา	พักผ่อนพระองค์นั้นนา ฯ
หวนนึกรำลึกหนหลัง	ในพระหฤทัย	อาลัยในราชบุตธา ฯ
นางทรงพระกรรแสงไศกา	อ่อนล้ากายา	ไม่มีคลายสบายเลยหนา ฯ
ว่าโอ! เจ้าบุตรผ่องใส	พลัดพรากจากไป	จากมารดาไปสิ้นแล้ว ฯ
ลูกเอ๋ยประหนึ่งเขาผ่า	อกมารดานี้	ก็เอาเนื้อหนังทยา ฯ
เหมือนเขาผสมย่ำพล่า	ในท้องเจ็บแสบ	ทั่วทั้งอินทรีย์แม่นี้ ฯ
แม่คิดแล้วหมดใจเทอญ	ลูกเอ๋ยแม่ทน	ทุกข์แท้นักนักหนา ฯ
ทุกวันแม่อยู่เอกา	แม่แสนจะหนาว	ไม่มีใครเห็นแม่เลย ฯ
ทุกวันนี้ไปไม่สบาย	โอ! ลูกยาเอ๋ย	เจ้าพาแม่ไปด้วยหนา ฯ
แม่จะเลี้ยงดูรักษา	เพราะเจ้ากำพรว้า	แต่เอกอัดตาสั่นกษัย ฯ
ไฉนพลัดพรากจากไป	ใยไม่อาลัย	มาเอาแม่ไปด้วยเถิดหนา ฯ
แม่จะได้เห็นหน้าเจ้า	แม่แสนเจ็บปวด	เอกาโดดเดี่ยวผู้เดียว ฯ
ในจิตแม่คิดสับสน	แม่อยู่คนเดียว	ลูกอยู่ที่ใดแม่ไปหา ฯ
โอ! สวงลูกมิ่งเสน่ห์หา	ลูกเอ๋ยเจ้ามา	เอาแม่นี้ไปให้เร็ว ฯ
โอ! ลูกมีกายจับต้อง	แม่อยากจะตาย	ไปตามหาเจ้านี้เทอญ ฯ
แม่ไปอยู่เมืองผีด้วย	แม่นี้ต้องทน	ทุกข์หนักมากมहिมา ฯ
แม่ยืนสรพสัต์วันนา	ร่ำร้องภาษา	แม่นี้ประหนึ่งเจ้าเรียกแม่ ฯ
ชนลูกสะท้อนทั่วกาย	เหมือนเจ้าเรียกแม่	ไฉนเลยก็เจ็บสัดไป ฯ
แม่วิงหาเจ้าไม่เว้นว้าง	อ่อนล้าสิ้นพัน	ไม่มีอะไรช่วยเลยนา ฯ
นางทรงพระกรรแสงไศกา	สงสารลูกยา	ที่นิราศหายไปเทอญ ฯ
ตามลมพัดโบกโบยด้วย	ร่ำเพยครั้งครา	แล้วนางบรรทมนิทรา ฯ
นางทรงพระสุบินเห็นเป็น	บัวทองโสภา	ผุดจากแผ่นมหาปฐพี ฯ
มารับพระบาทกษัตริ	สูงชันมานั้น	สูงประมาณต้นตาลเทอญ ฯ
แล้วเห็นเหมือนมีหญิง	ถือฉัตรมาพลัน	มาบังให้นางนี้หนา ฯ
เอาบัวนั้นมารองบาทา	นางนาถสดี	นิทราฝันเห็นเช่นนั้น ฯ
นางตื่นจากบรรทมแล้ว	ยกพินขึ้นหาบ	จำเพาะไปฐานนางเทอญ ฯ
คร่ำครวญสะอื้นยิ่งนัก	น้ำพระเนตรนั้น	ก็ไหลหลั่งรดตัว ฯ
ครวญพระสุพรรณของสังข์	สับสนวุ่นวาย	กระทั่งนางไม่มีสติ ฯ
นางคิดพิจารณาถึง	ลำบากอินทรีย์	กำสรดทุกข์ระทมนักหนา ฯ

ทรงพระกรแสงแทบกษัย	หลังชลเนตรนัยน์	ไหลหลังไม่หยุดเลยหนา ฯ
ครานั้นเหล่าพลโยธา	มนตรีเสนา	ซึ่งหญิงพระสนมทั่วไป ฯ
เมื่อเห็นนางนาถแต่ไกล	ทูปอกแทบทะลาย	สงสารนางนาถชaya ฯ
เห็นนางลำบากเอกา	โดดเดี่ยวอนิจจา	มหาลำบากยิ่งนัก ฯ
บ้ำร้องตोकแทบกษัย	รันทตหฤทัย	ก็สิ้นสะท้อนกายา ฯ
ต่างวิ่งไปอย่างเร็วร่า	กราบได้บาทา	บังคมประณมกษัตริ ฯ
บ้างไปปรับคานหาบจาก	พระอังสาพลัน	บ้างเช็ดน้ำพระเนตรนาง ฯ
บ้ำร้องไห้กลั่นไว้	โอบพระบาทนาง	คร่ำครวญสะอื้นยิ่งนัก ฯ
นางเห็นพระสนมหญิงนั้น	มุขมนตรีครบ	ต่างร่ำร้องน้ำตาไหล ฯ
กษัตริ์เทวีสดใส	รันทตหฤทัย	จึงมีอาจะทนได้ ฯ
ก็ล้มเป็นลมสลบไป	เหล่าบริวารพล	ต่างก็สลบไปด้วย ฯ
ในท่ามกลางพฤษไพโรจน์	ยินเสียงกึกก้อง	ท่ามกลางพงไพรพฤษฯ ฯ
น้ำเนตรของนางนั้นหนา	หลังไหลธารา	ไหลหลังหยดย้อยรดทั่ว ฯ
เหล่าหญิงพระสนมนั้นด้วย	ทั้งแก้พันครบ	ที่ไปในครั้งนั้นหนา ฯ
ต่างโอบกอดที่กายา	นางนาถสดใส	ต่างสิ้นส่ายยิ่งนัก ฯ

บทกาคคีติ

ในกาลนั้นหนา	เหล่าพราหมณ์พฤทธา	บุโรหิตเห็น
สมเด็จพระกษัตริ์	เทวีนิมล	นางเสวยทุกข์ล้น
	พิลาปโศกา ฯ	
ครานั้นพราหมณ์วิ่งเข้า	ไปถึงกราบทูล	ราชาชaya
กราบถวายบังคม	ประณมวันทา	แล้วจึงทูลว่า
	ข้าแต่กษัตริ์ ฯ	
องค์พระเรียมรักษ์	ใช้มาที่พัก	พระราชเทวี
อัญเชิญพระองค์	ขึ้นนั่งคชา	วิ่งเร็วจะลี-
	ลาไปนคร ฯ	
แล้วนางโสกา	วรราชชaya	กษัตริ์บรร
เมื่อพราหมณ์บุโรหิต	ทูลเชิญให้จร	โอนองค์ถวายวร
	วันทาประไพ ฯ	
พราหมณ์ทูลเช่นนั้น	นางฟังคำนั้น	ช่างน่าพิศมัย
จากพระราชา	กษัตริ์ทรงชัย	อัญเชิญไปยัง

นครคืนเทอญ ฯ
 แล้วนางรับสั่ง พระโอรฐมธรรส ไพเราะยิ่งนัก
 ไปยังพราหมณ์พฤทธ์ บุโรหิตด้วย นางรับสั่งไป
 ให้ถึงราชา ฯ
 ว่าบุโรหิตเอ๋ย ตัวข้าไม่หวัง ในกาลนี้หนา
 ทุกวันตกยาก ลำบากเอกา อยู่รับเวร
 ลำบากทุกวัน ฯ
 ขอบในรับสั่ง พระองค์สงสาร ตัวข้านี้หนา
 รับพระรับสั่ง มธรรสใส จากกษัตริย์ทรงชัย
 ให้มานี้หนา ฯ
 พราหมณ์เอ๋ยเมตตา เข้าไปกราบทูล พระเรียนราชา
 ข้าถวายบังคม ประณมขอลา ไปตามเวร
 กรรมเมื่อปางก่อน ฯ
 ข้าขอให้ได้ ตายไปในสถาน ข้าขอนี้แล้ว
 อย่าให้พระองค์ คลาดความยืนยาว ให้ข้าสับสน
 จากสถานนี้หนา ฯ
 ในกาลพระองค์ จอมกษัตริย์ท่านทรง ซึ่งพระโกรธไกร
 ให้เหล่าเพชรฆาต ประมาทบุตรา ลูกยาให้กษัย
 ตรงสถานนี้หนา ฯ
 ข้าจะขอตาย ตรงสถานนี้หนา ตามบุตรลูกยา
 ได้ตั้งใจต้อง หมายปองปรารณา ตามบุตรเสนหา
 ในสถานนี้เทอญ ฯ
 ตอนนี้พระองค์ หทัยประสงค์ ปรารณาหมายปอง
 จะให้ข้ากษัย บรรล้นี้หนา เหมือนบุตรสงวนครอง
 ที่ตายสิ้นกษัย ฯ
 เพราะกษัตริย์อุดม พระหทัยไม่ สงสารข้าเลย
 พระองค์ขับไล่ ข้าจรออกไพร หากินทุกไถ
 ได้เข้าขาดคำ ฯ
 พราหมณ์เอ๋ยหากข้า จะไปครั้งนี้ สมพระองค์อาจ
 ให้ทำทุกขภัย ถึงกษัยข้ากลัว กับพระอำนาจ
 สมเด็จพระราชา ฯ

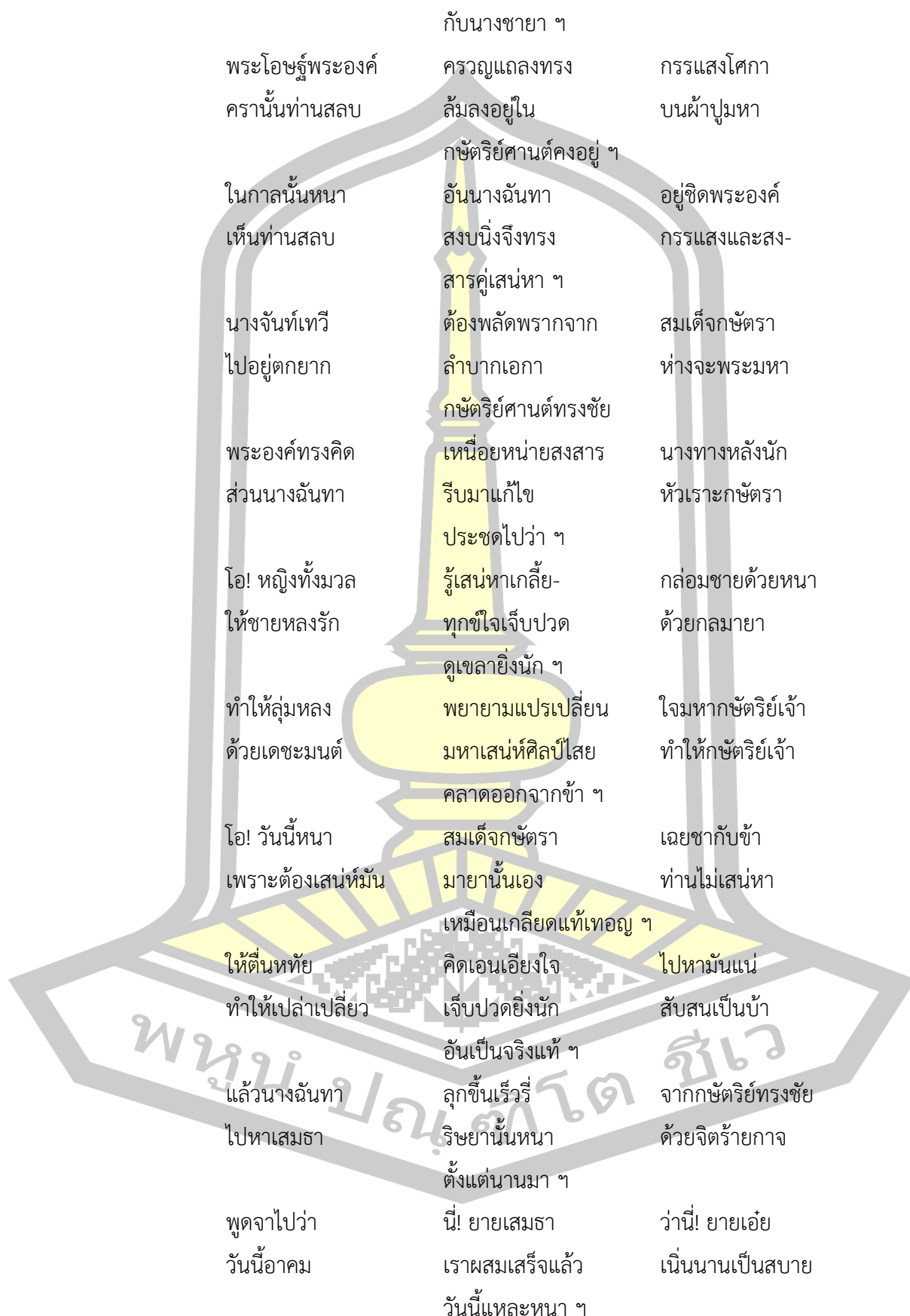
พราหมณ์เอยทุกวัน	ข้าเนื้อดอยาก	อาหารโภชนา
สมสร้างบุญญา	ถึงคุณอนิจจา	ทุกทินทิวา
	ไม่ขาดเลยเทอญ ฯ	
หาทรัพย์สะสม	เป็นทานอุดม	ปรารถนาหมายปอง
จำเพาะส่งไป	ถึงลูกแม่ด้วย	ให้ได้พ้นผ่าน
	ภูมิภพอัปรีย์ ฯ	
พราหมณ์ข้าล้าบาก	ทุกวันตกยาก	จะหาหากิน
คำเดียวไม่มี	จะหาน้ำมัน	แป้งคันธรส
	มาถึงกายา ฯ	
มีแต่เป็นทุกข์	ในจิตไม่สุข	แสนเสวยโศกา
มีแต่เสียบสวด	เจ็บปวดยิ่งนัก	กลัดกลุ้มอุรา
	แสนจะร้อนรุ่ม ฯ	
ไม่มีผ้านุ่ง	ขาดเหมือนเขาแทรก	ไฉนเลยจะไป
ยังพระราชา	กษัตราจอมเจ้า	รับใช้เฝ้าอยู่
	เป็นข้าบาทา ฯ	
พราหมณ์เอยข้าฝาก	ขอเจ้าจงฟัง	คำจากข้าหนา
ว่าให้พระบาท	นฤนาถกษัตรา	เอานางฉันทา
	เป็นอัคมเหสี ฯ	
โยกษัตริย์อุดม	ไซ้ให้พาข้า	เห็นไม่ชั่วก็ดี
เป็นคนกำสรด	ทุกตะอัปรีย์	ไปเป็นนมเหสี
	เหมาะสมตรงไหน ฯ	
ควรแต่ช่อนกาย	ซ่อนในไพรพฤกษ์	ไม่เห็นพักตรา
พระองค์กษัตริย์เจ้า	จนกษัยชนมา	นี้หนาจึงเรียก
	ถูกกับท่านเทอญ ฯ	
บุโรหิตทูล	กษัตริ์ตระกูล	อ้อนวอนนางด้วย
ข้าแต่กษัตริ์	เทวีโสภา	แม่โทษโทษา
	จอมเจ้ากรุณา ฯ	
ในกาลวันนั้น	พระเรียนนั้นนา	บรรทมนิทรา
แล้วมีเทพรักษ์	อารักษ์เทวดา	นิมิตรูปา
	เข้ามาครั้งนั้น ฯ	
ร้องเสียงกึกก้อง	ดังอึกทีก	กรถือกระบอง-

เหล็กใหญ่ร้องห้าม	คำรามต่อว่า	ว่านี่ ! กษัตรา
	ไม่ควรเลยหนา ฯ	
ว่าพระสุวรรณ-	ขยของสังข์โสภณ	ท่านคงอยู่สา-
มลราชนคร	บวรโสภา	โฉนไม่พาล
	อัญเชิญมาอยู่ ฯ	
กับองค์กษัตริ	นางจันทเทวี	มารดาพระองค์
เหตุใดกษัตริย์ไกรธ	พิโรธระนง	มาขับไล่ทั้ง
	ให้นางออกไป ฯ	
นี่! กษัตริย์ร้ายกาจ	ใจบาปคิดร้าย	มักง่ายแซ่เขื่อน
พานางกลับมา	ในสถานลำเนา	เร่งรีบออกไป
	รับนางกษัตริ ฯ	
หากนางมาถึง	ด่าเก่งให้เป็น	อักรรมเหสี
หากพระขยของสังข์	เสกฐั่งธิบัติ	มาแล้วอภิ-
	เสกเสวยราชย์ครอง ฯ	
แล้วพระองค์ตรัส	ใช้ข้าพระบาท	มาในตอนนี้
ข้าเป็นพราหมณ์เก่า	จริงแท้ในครา	ข้าขออ้อนวอน
	สมเด็จกษัตริ ฯ	
อัญเชิญพระองค์	ลีลาไปยัง	นครบุรี
ข้าเป็นพราหมณ์เก่า	แต่นานพลุทธิ	ข้าไม่กล่าวจา
	คำพูดมูสา ฯ	
หากข้ากล่าวจา	คำพูดอัปรีย	โกหกมายา
ตายไปนรก	ทนทุกข์เวทนา	นิลไปในมหา-
	นรกสูญสิ้น ฯ	
นางฟังพราหมณ์ทูล	ถึงลูกบุตรา	ว่าไม่กษัตริ
นางตอบกลับไป	แก้ไขค่านั้น	รับสั่งไปพลัน
	กับพราหมณ์นั้นหนา ฯ	
ว่าบุโรหิต	ข้ารู้ไม่ซัด	ตั้งพระองค์ว่า
ลูกข้าตายไป	ว่าอยู่แห่งใด	จะกลับมาเป็น
	มนุษย์คือนั้นหรือ ฯ	
ข้าไม่สับสน	ด้วยคำแถลง	หลอกลวงข้านี้
ด้วยข้ารู้ว่า	มูสาทิ้งสิ้น	ทั้งคนกล่าวนี้

	หลอกลงข้าเทอญ ฯ	
ท่านหลอกข้าไป	เข้าถึงลำเนา	ดังที่หมายปอง
แล้วท่านให้ฟัน	ประหารข้านี้	คำนี้จริงแท้
	เป็นเช่นนี้หนา ฯ	
แล้วพราหมณ์ลวงล่อ	ซึ่งคำหลอกลง	โกหกมุกสา
ว่าพระสุวรรณ-	ขยงสังข์สง่า	อยู่สถานนั้นนา
	สามลนคร ฯ	
หากลูกชายแม่	เจ้าไปทางนั้น	แม่แสนดีใจ
เจ้าอย่าสงสัย	อาลัยอยากจร	มายังนคร
	เมืองนี้เลยนา ฯ	
แม่แม่ลำบาก	ทุกตะตกยาก	โดดเดี่ยวเอกา
เพราะทิ้งลูกไป	ไม่กัษยชนมา อ	อยู่ด้วยเวรา
	ลำบากพ่อเทอญ ฯ	
ส่วนแม่จะไป	ให้เห็นลำเนา	พวกท่านนี้ด้วย
ตัวแม่กำสรด	ทุกตะยี่งัก	ควรตายในกาล
	ครานี้จริงแท้ ฯ	
ครานั้นบุโรหิต	ชุมนุมครุ่นคิด	ในพระหทัย
พระราชเทวี	กษัตริย์วงศ์	นางไม่ไปใน
	นครราชา ฯ	
แล้วเหล่าพราหมณ์พฤทธี	เก่าแก่บุโรหิต	บอกใช้อำมาตย์
ไปทูลพระบาท	นฤนาถเชษฐา	เรื่องพระชายา
	นางไม่ไปเทอญ ฯ	
หลังอำมาตย์ไป	พราหมณ์พฤทธีนั้นเรียก	เหล่ากองพลด้วย
ให้หาตัดไม้	ทำที่พักด้วย	จัดแจงให้พลัน
	น้อมถวายกษัตริ ฯ	
ประดับก่อสร้าง	มณเฑียรให้นั่ง	รุ่งเรืองยินดี
แล้วบุโรหิต	ทูลกับเทวี	อัญเชิญกษัตริ
	ลีลาขึ้นนั่ง ฯ	
แล้วนางรับสั่ง	พราหมณ์เอ๋ยเมตตา	ข้านี้พราหมณ์ประสงค์
ให้ข้าไปอยู่	สุขสันต์มงคล	ที่พราหมณ์ได้สร้าง
	ให้ข้านี้นา ฯ	

ข้าไม่สุขสบาย	เห็นแล้วไม่ควร	กับองค์อิตตา
สมแต่เป็นสถาน	วิมานฉันเดียว	กับมหากษัตรา
	นี้ควรจะถูก ฯ	
ตัวข้าลำบาก	แต่เพียงระทม	หลังเล็กน้อย
ตามโดยกำสรด	ทุกตะวอดวาย	เหตุแห่งจัญไร
	ลำบากएका ฯ	
ครานั้นอำมาตย์	ไปทูลอภิวาท	เหนี่ยวนำยั้งนัก
ในพระหทัย	วุ่นวายยั้งนัก	ครวญคร่ำสะอื่น
	พิลาปโศกา ฯ	
พระองค์ครวญถึง	สมเด็จมเหสี	มากมายมहिมา
ว่าโอ! น้องสงวน	แนบนิจเสนาหา	เจ้าไม่ลืลา
	มาหาพี่เลย ฯ	
โอ! น้องนี้ทอด-	ทิ้งที่แล้วหนา	นั่งสงบหมดหวัง
แล้วพระน้องยา	นั่งอยู่เฉยชา	ละทิ้งละเลย
	เจ้าไม่พาพล ฯ	
โอ! น้องจอมขวัญ	ไฉนน้องยังโกรธ	กับพี่น้อง
กระทั้งลำบาก	ตกยากएका	ไม่คิดอิตตา
	แม้แต่น้อยเลย ฯ	
ฉะนี้พี่ควรไป	ไปรับน้องยา	แนบสนิทเสนาหา
พี่กลัวว่าเจ้า	สงวนอายกับพี่	จะกษัยชีวี
	พี่น้องยั้งนัก ฯ	
ถ้าพี่ไม่ไป	ไปรับน้องยา	มิ่งขวัญเสนาหา
พี่คงจะสิ้น	ไม่เชื่อจินดา	ให้ไปก่อนหนา
	ปรากฏเช่นนี้ ฯ	
พี่จะไปพา	นั่งมิ่งเสนาหา	มาอยู่ยังที่
ปราสาทวิมาน	ตระการผ่องใส	แม้น้องจะกษัย
	ชีวิตชนมา ฯ	
พี่จะยกศพ	น้องให้เหมาะสม	ประการนี้
ไม่ให้น้องสงวน	แนบนิจएका	นางอยู่เปลี่ยวเปล่า
	ท่ามกลางพงไพร ฯ	
พระบาทยศวิ-	มลราชธิบตี	กษัตราทรงชัย

พระองค์เป็นทุกข์	ไม่สุขหทัย	โดดเดี่ยวยิ่งนัก
	ในทหยา ฯ	
สมเด็จพระบาท	สอบถามอำมาตย์	ถึงนางชานา
ว่าเจ้าอำมาตย์	จงกล่าวแถลง	บอกแก่ข้านี้
	ข้านี้สงกา ฯ	
แล้วนางไปไพร	หากินทุกไถง	หรือว่ามีใคร
ไปเป็นข้าใช้	ชาวบ้านพวกพ้อง	หรืออยู่เอยกา
	แต่เพียงผู้เดียว ฯ	
ครานั้นอำมาตย์	โอนองค์อภิวาท	บังคมกษัตรา
ทูลว่าเมตตา	อย่ามีหทัย	นางนาถทุกไถง
	สังเวชนิจจา ฯ	
นางอยู่เปล่าเปลี่ยว	แต่เพียงผู้เดียว	โดดเดี่ยวเอยกา
พระองค์เสน่หฺสนิท	ถึงติดกายา	ดูพระพักตรา
	น่าเกลียดนักเทอญ ฯ	
ลำบากพระองค์	ทุกวันที่ทรง	พระกรรแสงด้วย
หทัยเป็นทุกข์	ไม่สุขเท่าละออง	มีแต่จะทน
	ทุกข์โศกนักหนา ฯ	
สะท้อนกายา	อดทนยาตรา	เหนื่อยหน่ายยิ่งนัก
กษัตริ้นั้นหนา	ไม่จรจากล่าว	นางนาถจนยาก
	ลำบากโภชนา ฯ	
นางไปในป่า	ตัดฟันทุกวัน	ไม่มีพวกพ้อง
เมื่อตัดฟันได้	มายังอัตตา	จนคล้อยสุริยา
	ช่วงตะวันบ้าย ฯ	
ไปหาป่าไกล	แต่เข้าอดข้าว	เรื่องนี้จริงแท้
จึงแบกฟืนมา	โซเซไปมา	กระทั่งมาถึง
	บ้านของนางเอง ฯ	
แล้วค่อยมาเสวย	น้อยนิดเข้าโดย	ลำบากเอยกา
ไม่มีแม่ผ้า	นุ่งในกายา	แลดูช่างน่า-
	เกลียดยิ่งนักเทอญ ฯ	
ครานั้นท่านเสรำ	ครุ่นคิดยิ่งเณ	ทนทุกข์ยิ่งนัก
ยิ่งจะเจ็บปวด	แทบจะม้วยมรณ	ไปในทันที

พระองค์เฉยชา กับข้านี้เลย	เห็นเป็นเบื่อหน่าย เห็นครั้งนี้หนา ก่อนมาปกติ ฯ	ไม่มีเสนาหา ไม่เหมือนในครา
ตอนนี้พระองค์ ลาปล้นนักหนา	สมเด็จพระนทร กษัตราจะลี- ทิ้งราชย์ครั้งนี้ ฯ	พระกรรแสงพิ- ลาไปทันที
หาจันท์เทวี ท่านจะไปพา	ที่พลัดพรากจาก มันมาแน่แท้ ไม่คลาดเลยหนา ฯ	พระองค์น่านมา ต้องมั่นคงมั่นแล้ว
ยายเอ๋ยเรามา สวดเสกและปลุก	ยกย่องดำเกิง ประจุซึ่งสลา ทิพย์อีกขมิ้นมัน ฯ	กราบไหว้บูชา ปลุกเสกว่านยา
ส่วนนางเสมธา ว่าจอมเจ้าอย่า	นางเผาริชยา คิดมากกลัวไป จะไม่มาง่าย ฯ	จึงได้กล่าวจา นางจันท์เทวี
เราเอว่านยา ทั้งผมนั้นด้วย	ปลุกปลุกรักษา เอามาละลาย น้ำมันเประครบ ฯ	และมีหัวพราย ว่นยาผสมด้วย
เอาหอยด้วยนั้น และใส่ผมพราย	และว่นเประด้วย ให้หน่ายให้เกลียด ด้วยเดชอาคม ฯ	ใส่ให้ครันครบ แล้วเราจะเสก
ใช้ว่นยานี้ แล้วเราเสกมนต์	ปลุกลงดินงอก ทิพย์เข้ามาผสม ว่นยานี้หนา ฯ	ได้แตกหน่อใหญ่ ปลุกเสกอาคม
แล้วมหาภักษัตริย์ จากจันท์เทวี	พระองค์จะตัด ไม่มีอาลัย คลายใจออกเทอญ ฯ	พระราชฤทัย เมื่อพระภักษัตริย์เจ้า
ฉะนี้แล้วมาทำ ให้นางฉันทา	การกิจมนตรา โมหาชั่วช้า สมดังปรารถนา ฯ	ผสมยาเข้าด้วย ในปราสาทด้วย
เมื่อเสด็จมองไป	เห็นฉันทาอยู่	กับนางเสมธา

คิดจะผสมยา	ที่ปลูกรักษา	ว่านยานั้นหนา
	เอามาผสมด้วย ฯ	
แล้วเอาหัวพราย	ทั้งผสมยาย	มาขึ้นครูด้วย
หมากกรรมหมากจา	ยิ่งใหญ่นักหนา	อาหารนั้นด้วย
	น้อมถวายบูชา ฯ	
เมื่อท่านมองไป	เกรี้ยวโกรธยิ่งนัก	รับสั่งถามว่า
นางเฒ่าอัปรีย์	เป็นหญิงโมหา	กับนางฉันทา
	ทำอะไรเช่นนั้น ฯ	
นำเอาหัวพราย	ทั้งผสมยาย	มาไว้ที่นี่
แล้วผสมยาด้วย	นี่คืออะไร	หรือครั้งก่อนนี้
	เจ้าทำให้ข้า ฯ	
ให้ทั้งน้องศรี	นางจันทเทวี	บริสุทธิ์เสนาหา
ทำให้ไม่สุข	เป็นทุกข์พะวง	ใจโกรธขับไล่
	นางไปตลาดคลา ฯ	
รู้ว่าจะพา	ซึ่งนางนั้นมา	เช่นนี้แล้วมัน
คิดหากลทำ	ซึ่งมนต์กฤตยา	ไม่ให้มีดี
	กระวนกระวาย ฯ	
ทรงรับสั่งไป	ว่าเพชฌฆาต	พวกเจ้าจงรีบ
จับเสมธามัด	โมหาหัวหาญ	กับฉันทามี
	ใจโจรชั่วช้า ฯ	
ครานั้นเพชฌฆาต	ได้ฟังพระบาท	ท่านรับสั่งแล้ว
จงพากทุกคน	รีบเร่งจับมัด	นางเสมธานั้น
	กับนางฉันทา ฯ	
ส่วนเหล่าเพชฌฆาต	หัวหาญประมาท	ไม่กลัวเลยหนา
มือนั้นฉุดดึง	เท้าเหยียบศิรสา	สลัดในเนตรา
	ตกใจยิ่งนัก ฯ	
มัดมือไขว้หลัง	ถีบให้ล้มนอน	เท้าเหยียบที่ตัว
มัดแน่นยิ่งนัก	แทบกษัยชีวิต	ท่านเอยสงสาร
	ข้านี้ด้วยเถิด ฯ	
ท่านเอยเมตตา	ท่านช่วยเบาคลาย	ที่มัดนี้หนา
แน่นแทบทะลาย	ขจัดขจายอกบ่า	ให้คลายให้เบา

ให้ผ่อนด้วยเถิด ฯ

เพชฌฆาตา ว่านี่! มายา ร้ายกาจชั่วช้า
 คลายให้เบาเถิด โมหะเรื่อยไป ช่างชั่วยิ่งนัก

วิเศษนักหนา

พวกเพชฌฆาตเอา ทั้งสองคนมา ถึงมหากษัตรา
 ส่วนนางเผ่านั้น กล่าวแก้ตัดตา ว่านางฉันทา

นั้นจ้างให้ทำ ฯ

ว่าโอ! ข้าตาย หามีประโยชน์ แต่เพราะเขาให้
 คือนางฉันทา มารยายิ่งนัก ร้ายในความคิด

ปรารธนาหมายปอง ฯ

เมื่อฟังโหรา กราบทูลทวายว่า ส่วนนางนางนั้น
 จะได้บุตรชาย มียศยิ่งใหญ่ บุญบารมีครอง

รัฐราชกุมารประชา ฯ

พราหมณ์ทูลว่า นางฉันทานั้น ลูกหญิงหรือหนอ
 นั้นนางอายเขา ทั้งเหล่าราชกุมารประชา น้อยในจินดา

ก็ได้ลูกหญิง ฯ

นางฉันทาร้าย ในจิตคิดกลัว กษัตราธิบดี
 ไม่รักเสน่หา มลายหมดไป จึงเจ้ามาพูด

กับข้านี้หนา ฯ

เขาให้ข้าทำ กิจกลมนตรา ใส่มหากษัตรา
 ให้ได้พระองค์ ทานทรงกรุณา กับนางฉันทา

ให้ได้ดังหมาย ฯ

นางจันทเทวี สมเด็จจักรี โกรธให้นางด้วย
 แม้จะขับไล่ ให้นางออกไป ไม่ให้อาศัย

กับมหากษัตรา ฯ

ท่านฟังแล้วกริ้ว เรื่องราวนานา นางเผ่าเสมา
 บอกว่าให้ทำ เวทย์มนต์กฤตยา ให้ได้ดีกว่า

นางจันทเทวี ฯ

องค์พระมหากษัตริย์ เกรี้ยวโกรธยิ่งนัก ส่นทั้งอินทรี
 เหลียวไปเหลียวมา ดำไปว่าหญิง กิจร้ายอัปรี

มึงควรตายไป ฯ

ท่านรับสั่งว่า	เพชฌฆาตทุกคน	เอามันไปปล้น
จับไปให้ไว	จงประหารมัน	นางโจรชั่วช้า
	ร้ายกาจวิสัย ฯ	
ส่วนเหล่าเพชฌฆาต	วุ่นวายตั้งแรงแรง	รีบเดินออกไป
แล้วจึงตอกหลัก	ผูกตากแดดไว้	ช่วงบ่ายชิตไพร
	ประหารไปเทอญ ฯ	
จึงเอาคชา	เข้ามาบดขยี้	ห้าวหาญดุร้าย
ตกมันไหลย้อย	ไหลมาถึงปาก	บดขยี้ในครา
	ให้ตายพร้อมกัน ฯ	
ส่วนราชบุตรี	นางเห็นชนนี้	สิ้นกษัตริย์
นางจึงจะเข้าไป	กราบทูลบิดา	ขอฝืนนทา
	มารดาของนาง ฯ	
นางยกเอาศพ	บริบูรณ์ครันครบ	เสร็จสิ้นผีไพร
แล้วองค์พระบาท	นฤนาถผ่องใส	พาคชาชัย
	โรงรูปอุดม ฯ	
ประดับสนับมูข	ห่อหุ้มทั้งา	ล้วนทองเหมาะสม
งดงามยอเย	สองข้างรัดล้อม	ผ้ารัตนสูง
	เกือบเท่าที่หลัง ฯ	
ลูกหญิงรจนา	รู้เรื่องโสภ	เจ็ดจำเริญ
กระจกตกแต่ง	เฉิดฉายไม่หมอง	คชกฤษณ์ด้วย
	พันเพชรลวดผสม ฯ	
เสร็จสรรพพระองค์	เมื่อกษัตริย์ขึ้นนั่ง	เหมาะสมสบาย
ซึ่งเศวตฉัตร	ล้วนรัตนเรียงราย	กางกลดเฉิดฉาย
	เบิกบังเหมาะสม ฯ	
มนตรีโยธา	อำมาตเสนา	แห่ห้อมล้อมชม
ดุริยดนตรีแดร	เสียงแซ่เพลินเป่า	ดังระงมไป
	แห่งองค์จักรี ฯ	
เมื่อเสด็จไปถึง	ปราสาทมณฑล	นางนาถเทวี
เสด็จขึ้นไปอยู่	วรมิตรกษัตริ	โอรนงค์อภิ-
	วาทวันทา ฯ	
นางถวายบังคม	โอรนงค์ประณม	สมเด็จจรรยา

ท่านเอาพระกาย	พระกรหัตถา	โอบพระชานา
	หลังชลเนตรนัยน์ ฯ	
พระโอษฐ์ครวญว่า	โอ! น้องเสนาหา	ยอดยาดวงใจ
คงเพราะกรรมเก่า	แต่ก่อนหนักหนา	ให้พราจากไป
	ไปไกลจากพี่ ฯ	
น้องเอ๋ยพี่พลัด	พราจากน้องรัตน์	ขวัญสว่นครอง
เมื่อน้องเสนาหา	คลาดคลาจากพี่	เพราะเวรเวรา
	กรรมแต่เก่าก่อน ฯ	
ได้สืบแก้ปี	ไม่ได้พานพบ	กับน้องยานี้
นางต้องกฤตยา	ฉันทากระทำ	มันให้ลุ่มหลง
	ใจทิ้งน้องหญิง ฯ	
ส่วนนางฉันทา	ได้นางเสมอธา	ยายเฒ่าร้ายกาจ
ชั่วช้ามายา	โมหาทิฎฐิ	ชั่วช้ายิ่งนัก
	ไม่มีเมตตา ฯ	
โอ! น้องจอมขวัญ	มันให้พี่โกรธ	ชังน้องเสนาหา
เพราะต้องอาคม	ศิลป์สมกฤตยา	พราว่านของมัน
	ให้พี่ทอดทิ้ง ฯ	
ให้โกรธขับไล่	น้องสุดเสนาหา	ที่สุดใจ
ให้เจ้าน้องนาง	ไปอยู่ในไพร	ลำบากทุกโง
	กระทั่งบัดนี้ ฯ	
โอ! น้องจอมขวัญ	น้องเอ๋ยอย่าโกรธ	กับพี่เลยหนา
แม่โทษพี่ผิด	มากล้นหนักหนา	ต้องมายามนต์
	ของนางฉันทา ฯ	
โอ! น้องยาใจ	อย่ามีหทัย	สงกาสงสัย
ขอให้น้องสว่น	แนบชิดกรุณา	ขอน้องยาตรา
	ยินดีสาทร ฯ	
อัญเชิญน้องไป	สถิตสถานลำเนา	ปราสาทบวร
เสพสุขรำไป	สกลบริวาร	เคลื่อนพลออกไป
	อเนกอนันต์ ฯ	
นางจันทเทวี	ฟังพระจักรี	รับสั่งเช่นนั้น
นางนาคกัมกราบ	โน้มนครสา	จึงได้ยกมือ

	บังคมราชา ฯ	
ชลเนตรหลัง	หทัยสะอื่น	นางจึงทูลว่า
ข้าแต่พระบาท	นฤนาถกษัตรา	พระองค์ทรงเป็น
	พระเรียมเส่นหา ฯ	
จะพาเข้าไป	อยู่ฐานลำเนา	ปราสาทนั้นหนา
แม่ข้าตกยาก	ลำบากเหลือคณา	รับกรรมเวรา
	ไม่เคยได้สบาย ฯ	
เมื่อเข้าได้พลัด	พราจากลุกรัตน์	สุดรักเส่นหา
มีแต่ทุกข์โศก	ให้อ่อนนี้	แทบละลายออก
	สิ้นกษัยชนมา ฯ	
ฉะนี้ข้าไม่ไป	ข้าขอยอมอยู่	ตามกรรมเวรา
หากไปเข้าอาย	เหล่าราชกษัตรา	อย่าให้กษัตรา
	สงกาสงสัย ฯ	
พระบาทยศวิมล	ราชธิบดี	ฟังคำนางนาถ
กล่าวทูลแล้วไซ้	ครานั้นหทัย	กษัตริย์แทบกษัย
	พระชนมกษัตรา ฯ	
พระองค์สะอื่น	จึงหันพระพักตร์	พระหัตถ์สง่า
โอบองค์นางครวญ	พิลาปโศกา	โอ! น้องเส่นหา
	จอมขวัญเอย ฯ	
พื่อนี้มารับ	หลงคิดว่าสบาย	อันใจน้องนี้
ไม่รู้น้องละ	ทิ้งไปแล้วนั้น	พี่ควรถึงฝั่ง
	อัมฤตนานเทอญ ฯ	
โอ! น้องพุดจา	ประดุจอัคคี	มาลนอกพี่
ดังพิษมหิพาร	สาหัสสากันต์	พี่กษัยครั้งนี้
	ไม่รอดเลยนา ฯ	
หากน้องสาร	ให้พี่บรรเทา	ในพระอุรา
คงจะไม่รู้	ในความเจ็บปวด	ให้มีชนมา
	อยู่รอดต่อไป ฯ	
โอ! น้องกัลยา	ของน้องจงมี	ไมตรีเส่นหา
ของพระน้องยา	จงไปกับพี่	ขอน้องประสงค์
	เร่งรีบเถิดหนา ฯ	

หากน้องไม่ไป	พระขยของสังข์อยู่	นามแห่งเมืองสา-
มลาชนคร	ไม่จรรยาตร	กลับมาขึ้นหนา
	ตั้งครั้งก่อนเก่า ๆ	
นางจันท์เทวี	รับฟังคำจาก	พระมหากษัตริย์แล้ว
นางดีใจนัก	ครุ่นคิดไม่คลาย	นางกล่าวตอบไป
	กับพระราชา ฯ	
ข้าแต่พระองค์	ได้โปรดประสงค์	ให้เห็นโทษา
เมื่อข้าขึ้นไป	ลำนาวปรางปรา-	สาทสวรรค์กษัตรา
	เกรี้ยวโกรธยิ่งนัก ฯ	
เสด็จจับพระขรรค์	พระหัตถ์กรถือ	ตรงมาจะฟัน
ให้คอขาดออก	นี้มหากษัตริย์	ทรงเคืองเรื่องเหตุ
	อะไรจึงบอก ฯ	
ว่าคนที่ใด	มาทูลกษัตรา	กล้าถึงเพียงนี้
ให้ร้ายข้าว่า	ผู้หญิงเล่นซู้	องค์กษัตริย์พรรณราย
	โกรธให้ข้านี้ ฯ	
พระองค์ขับไล่	ข้านี้ออกไป	โดยคำฉันทา
ให้ข้าตกยาก	ลำบากเอกา	เกลียดทั้งบุตรา
	ท่านทำให้กษัย ฯ	
หากข้าจะไป	ตามพระองค์อยู่	ดั้งเดิมนั้นหนา
ข้าตกใจกลัว	พระราชหทัย	เกรงกษัตริย์ทรงชัย
	ไม่เชื่อจินดา ฯ	
ข้าขอพระองค์	ขอพระองค์ทรง	พระพิจารณา
ซึ่งโทษข้านี้	ว่าผิดหรือถูก	ข้านี้สงกา
	ฉงนสงสัย ฯ	
อีกอย่างพระองค์	ถุฑยประสงค์	ไปลบลบุตรา
หรือจะสงสาร	กรุณาเช่นนี้	ดังพระหทัย
	ท่านรับสั่งว่า ฯ	
หากลูกนิมล	ท่านจะหากล	ให้กษัยชนมา
ไม่มีคุณค่า	ประโยชน์อันใด	อย่าเสด็จยาตรา
	ไปแห่งใดเลย ฯ	
สมเด็จพระจักรี	ฟังพระมเหสี	กราบทูลเช่นนั้น

แสนจะเหนื่อยหน่าย	ไม่มีสบาย	เสวยโคกไม่สุข
	สะอื้นจินดา ฯ	
เมื่อพระวรลักษณ์	ทรงคว้าพระพักตร์	บนพระอุรา
พระน้องสุทศศรี	ครวญพิลาปว่า	โอ! น้องกัลยา
	จอมขวัญพี่เอย ฯ	
น้องอย่ากล่าวจา	นึกถึงเรื่องราว	โทษทั้งนี้เลย
พินับผิด	ทั้งหมดไปแล้ว	ขอน้องโฉมฉาย
	งดโทษพี่ด้วย ฯ	
หากนึกเรื่องราว	แต่ต้นมานั้น	ร้อนในอกพี่
เต็มอกเต็มกาย	เหมือนตัดหัวใจ	พี่คงจะตาย
	ไม่รอดเลยนา ฯ	
ดั่งเขาเอาไฟ	มากองสุมไหม้	ขึ้นในอุรา
ร้อนรุ่มกระหาย	ไปทั่วทั้งกาย	หม่นไหม้ทยา
	พืมาสิ้นกษัย ฯ	
หากเจ้าทั้งพี่	พาออกไปทิ้ง	โยนตากแดดไว้
ร้อนกว่ากองไฟ	ไหม้เกรียมนักหนา	ทุกชิ้นจวนกษัย
	ควรกลับไปคืน ฯ	
อยู่อย่างเอกา	ยิ่งจะร้อนร่า	เจ็บปวดไม่คลาย
ไม่อยู่ขอตาย	ไปถูกที่สุด	หากชีวิตอยู่
	ร้อนรุ่มไม่คลาย ฯ	
อกพี่คับแน่น	พยายามจะเลียง	แปรเปลี่ยนคิดหา
ตรงไหนมีเจ้า	ไม่มีเว้นว่าง	พี่จะไขแฉ้ง
	ตัวไปทีใด ฯ	
ตามน้องยอดยา	น้องมีจิตก-	รุดาโทษา
ไว้พี่เสมอสัตว์	ตัดจิตจินดา	ไว้เสมอสัตว์สา-
	มานหนึ่งไปเทอญ ฯ	
ส่วนตัวพี่เอง	เสมอหนึ่งคนบ้า	ไม่รู้สมประดี
ตามแต่น้องหญิง	ปราณีโทษพี่	แม้ผิดพลั้งพลาด
	ขอน้องกรุณา ฯ	
ในครานั่นองค์	สมเด็จพระมเหสี	สวัสดีโสภา
น้อมถวายบังคม	ประณมพูลว่า	ข้าแต่กษัตรา

	ธิดาขมดอม ไส ๖	
เรื่องราวนี้นหา	ข้านี้ไม่ว่า	จะไปในครา
แต่ข้าพิศุทธิ์	ตัวมีโทษภัย	เกรงกษัตริย์ทรงชัย
	สงสัยสงกา ๖	
และเกรงเหล่าราชบุรุษ	ประชาทั้งหลาย	มนตรีเสนา
ต่างว่าไม่ดี	ตัวข้านี้มหา	เหนียวหนายนักหนา
	ให้รู้ศักดิ์สัตย์ ๖	
ข้าขอลุยไฟ	ให้ไหม้ไหม้ขึ้น	พิลึกยิ่งนัก
ให้กษัยชนมา	ในกาลครั้งนี้	ขออย่าได้ขัด
	ข้านี้ไยหนา ๖	
พระบาทยศวิ-	มลราชธิดา	ฟังพระชญา
ท่านไม่รับสั่ง	พระสุระเจรจา	แล้วนางผ่องใส
	รับสั่งไปพลัน ๖	
ให้เหล่าอำมาตย์	เร่งรีบขมิขม้น	ไปหาเก็บพิน
หักมาด้วยมือ	ทั้งหลายมาพลัน	มากองครานี้
	ใส่ไว้แล้วจุด ๖	
ลูกไหม้ถาโถม	ไหว้ไหม้ให้แรง	โชติช่วงอย่างเร็ว
ลูกไหม้อย่างแรง	บรรเจิดขึ้นพลัน	เมื่อกษัตริย์รัตน์
	จรเข้าลีลา ๖	
เฉพาะพระพักตร์กษัตริย์	ส่วนกษัตริย์รัตน์	นางนาถสัจจา
อธิษฐานประสงค์	ในกาลนั้นหนา	อธิษฐานว่า
	ข้าแต่พระเพลิง ๖	
ท่านมีอำนาจ	พันลึกกองอาจ	ฤทธิ์มากล้น
เมื่อข้าเข้าไป	อยู่ในพระเพลิง	เปลวไฟไหม้ไหม้
	อัศจรรย์มหิมา ๖	
ตั้งแต่นั้น	ตัวข้านี้หนา	กับมหากษัตรา
หากว่าไม่เชื่อ	ทอดทิ้งราชา	ขอพระเพลิงเป็น
	พยานศักดิ์ศรี ๖	
หากข้าไม่ตรง	ขอให้พระองค์	เพลิงผลาญชีวิ
อย่าให้ข้ามี	วิญญานสมประดี	จะอยู่ไปไย
	เป็นคนเช่นนี้ ๖	

ถ้าหากข้าไกรธ	มานะบังติง	กับพระองค์หนา
หากแม่นพระองค์	ท่านทรงกรุณา	ข้าจะปรารณา
	กับพระองค์อีก ฯ	
หากข้ามีจิต	จินดาครุ่นคิด	ชายคนอื่นใด
ขอพระเพลิงผลาญ	ให้ไหม้แหลกลาน	พินาศหายนะ
	สูญสิ้นครั้งนี้ ฯ	
ถ้าหากข้าซ้อ	ตรงกับพระองค์	พระริยมเสนาหา
ขอให้พระเพลิง	ให้เห็นประจักษ์	ไม่ให้เศร้าหมอง
	มลทินกายา ฯ	
แม้พระเพลิงร้อน	ไหม้แรงหนักหนา	ร้อนร่ำมहिมา
หากบริสุทธิ์	ไม่พดมุสา	มั่นตั้งสัจจา
	อธิฐานประสงค์ ฯ	
ขอให้พระเพลิง	ไหม้ไหม้สูงขึ้น	ไม่ร้อนเลยนา
ขอให้เย็นเยือก	ไปในทันที	ขอข้าไม่หมอง
	มลทินรูปา ฯ	
ขอกายข้างาม	เหมือนดังเขาเอา	ทองมาเถิดหนา
หลอมละลายมา	โสภาเฉิดฉาย	แล้วเทลงมา
	ในกองเพลิงเทอญ ฯ	
นางอธิฐาน	แล้วนางเข้าไป	ในพระเพลิงนั้น
ไหม้ไหม้ถาโถม	ไม่ร้อนเลยหนา	ไหม้สูงเหลือคณา
	ไหม้แรงยิ่งนัก ฯ	
โดยคิดประมาณ	สูงเท่าต้นตาล	ร้อนร่ำมहिมา
ไหม้ท่วมกษัตริ	เทวีผ่องใส	นางอยู่ข้างใน
	พระเพลิงนั้นหนา ฯ	
ประมาณยามสาม	เหล่านุชมนตรี	อ้ามาตย์ทั้งหลาย
ดูอย่างสงบเสงี่ยม	เห็นแจ้งเช่นนั้น	ต่างล้วนตกใจ
	สะท้อนกายา ฯ	
ทั้งหญิงรับใช้	บริพาหนาแน่น	อ้ออึงมहिมา
ทั้งหญิงคุณเท่า	โคกเสียดายมหา	คิดว่ามรณา
	ชีวิตสิ้นกษัย ฯ	
ต่างร้องระงม	เสียงดังอ้ออึง	อัจจรรยยิ่งนัก

ต่างก็เศร้าสร้อย	สงสารอาลัย	เกรงว่านางนาค
	มรณาในเพลิง ฯ	
กษัตริ์ตระกูล	นางนาคจรเข้า	ในอัศศิเพลิง
ครานั้นบัวทอง	โสภาผุดขึ้น	มารองพระบาท
	ของนางนาคนั้น ฯ	
บัวผุดขึ้นมา	ทั้งกษัตริ์ยมนา	ผุดมาจำเพาะ
เท่าลือราชน	นางอยู่บนนั้น	ท่ามกลางเวหา
	ลอยล่องขึ้นไป ฯ	
เหล่ามุขมนตรี	เสนาบดี	อำมาตย์ยกมือ
บังคมโน้มถว	ผ่อนคลายทุกขภัย	ดีใจไปทั่ว
	มากมายล้นพ้น ฯ	
พวกสนมรับใช้	และหญิงสนมนั้น	บริพารนั้นหนา
ต่างล้วนสาทร	บวรยิ่งนัก	สรรเสริญอื้ออึง
	ซึ่งพระบารมี ฯ	
เห็นแปลกตระการ	ซึ่งบุญสมการ	พระราชเทวี
ผดกมารด	พระกษัตริ์	งดงามรัศมี
	รุ่งเรืองยิ่งนัก ฯ	
ประดุจดังทอง	รุ่งเรืองโอภาส	กระจายออกไป
จากกองพระเพลิง	สว่างไสวยิ่งนัก	รุ่งเรืองวิจิตร
	ในกองพระเพลิง ฯ	
เหล่าบริพารพล	ตระหนกยิ่งนัก	รู้สึกสะท้าน
เห็นนางงามนัก	เจิดจ้าสว่างไสว	สรรเสริญอื้ออึง
	กายราชเทวี ฯ	
นางงามสดใส	งามกว่าสาวสวรรค์	นั้นไม่มีเทียม
เทพวิมาน	พวกนางในสวรรค์	นางสถิตอยู่ใน
	โสฬสสวรรค์ ฯ	
แม้จะมาเทียม	ไม่อาจเสมอได้	นางนาคโฉมฉาย
นางนางงามนัก	สดใสพรรณราย	เหล่าสาวสวรรค์
	อับหมดรัศมี ฯ	
สมเด็จพระจักรา	ยลพระชยา	รุ่งเรืองที่สุด
ผิวพรรณดังทอง	โอภาสรัศมี	งามยิ่งกว่าสตรี

สวัสดีสมไม่หมอง ฯ

สมเด็จพระราชา

จึงได้โอบกอด

จับมาอุ้มครอง

พระน้องสุทรศรี

ปีติสงวนครอง

กอดและอุบหลัง

แนบชิดเสนาหา ฯ

เมื่อพระองค์ยล

นางนาถนิมล

ออกจากกองเพลิง

นางงามนักหนา

งามยิ่งมहिมา

กว่าหญิงกัญญา

จากสวรรณาลัย ฯ

สมเด็จพระกษัตรา

ยินดีจินดา

ทั่วทั้งหทัย

แล้วนำเอาเครื่อง

รุ่งเรืองสดใส

ถวายนางนาถไชรั

กษัตริทรง ฯ

ประดับซึ่งเครื่อง

ดูงามรุ่งเรือง

ผิวผ่องทั่วองค์

งดงามรัศมี

โสภีผุดผ่อง

งดงามวรวงศ์

โอภาสไยยอง ฯ

แล้วยกนางขึ้น

ไปนั่งด้าเกิง

บนคชาด้วย

เครื่องครบบรรจง

ทั่วองค์ไม่หมอง

พาไปพันที

นครกษัตรา ฯ

ไปถึงเสร็จสรรพ

แล้วให้ประดับ

กรมกฤตย์วิสัย

รับเอาพระขวัญ

มาผูกข้อมือ

จนครบสามวัน

บริบูรณ์เทอญ ฯ

บทปมโนล

ครานั้นสมเด็จพระราชา

ให้จัดเสนา

โยธาและพลพุทธด้วย ฯ

ส่วนคชาล้วนผูก

เครื่องครบพร้อม

พร้อมเหล่าพนักงานทั่วไป ฯ

เสนาคชานั้นหนา

ผูกเครื่องประไพ

รุ่งเรืองสดใสศักดิ์สม ฯ

สนับมู่ข่มงาและกระดิ่ง

ผ้าวัดกัมพล

เต็มหลังทั้งสองข้าง ฯ

เสนาคชาสำอาว

นุ่งห่มงามสร้าง

ประดับในองค์กายา ฯ

ใส่เสื้อเกราะหนาโสภ

พละเต็มแกลัวกล้า

ต่างใส่หมวกทองมาส ฯ

คชกุศวชิระรัตน์

ใส่หัวสดใส

ประไพล้วนทองเจดจำ ฯ

ส่วนเสนาขี่บนหัว

ควบขี่คชา

รวดเร็วขมิ้นมัน ฯ

ส่วนเสนาม้านั้นหนา

เกาทัณฑ์ขรรค์ชัย

ต่างเสียบเอวเหมาะสม ฯ

ไว้ใช้ตีพดย่าย

ว่องไวคล่องแคล่ว

ชำนาญชำนาญยิ่งนัก ฯ

แก่งกาจแก่งล้าเหมือนหေး	แล้วจึงแห่แห่น	แล้วควบขี่ได้ครบกล ๖
เสนาราชราทั่วไป	จัดแจงอุ่นวาย	พร้อมด้วยพนักงานทั้งหลาย ๖
หนึ่งหมื่นห้าพันด้วยนั้น	งามสง่ายิ่งนัก	ประไพซึ่งรูปแก่งล้า ๖
ผ้าปูรองล้นหนังหมี่	ดำล้นยิ่งนัก	บนราชรถนั้นหนา ๖
ครานั้นเสนามากมาย	ใส่เครื่องประไพ	เชือกผูกแขนผูกอาพัด ๖
คชคงครบองค์คาคาย	หมวกทองรายรัตน์	วิจิตรครบชวนแลดู ๖
บ้างใส่หมวกหนังประไพ	หมวกเหล็กก็มี	หนาดิเกราะเพชรก็หนา ๖
เหล่าพลมากหน้าหลายตานัก	จัดแจงครบหมด	โยธาเสนาทหาร ๖
จัดเสร็จพระองค์จึงตรัส	ไปยังทหาร	เสนาโยธานั้นด้วย ๖
ให้ขับออกจรถันที	ทัพนั้นมากมาย	ซึ่งโดยจำพวกเสนา ๖
ควบม้าล้นม้าแก่งล้า	ราชรถคชสาร	ล้นแต่โสภายิ่งนัก ๖
ส่วนพลต่างเมืองมากมาย	แห่กษัตริย์ทรงชัย	เดินทางโดยคนพวกนั้น ๖
นักปราชญ์และอาจารย์บัณฑิต	พราหมณ์แก่และพฤทธ์	เดินทางกับพวกนั้น ๖
ประดับเสร็จสรรพแล้วหนา	กษัตราสดใส	เสด็จพาพระอัคมเหสี ๖
ขึ้นไปนั่งบนคชา	ผูกเครื่องทิพย์พลัน	ล้นทองโอภาสส่องใส ๖
ทั้งสองพระองค์ลีลา	มุ่งสู่เมืองสา-	มลราชนครบุรี ๖
โยธาเสนาเสนีย์	พาพระจักรี	ทั้งสองพระองค์ยาตรา ๖

บทกวีขลิลา

พระมหากษัตราธิบตี	กับพระมเหสี	สมเด็จเจ้ายา ๖
ไม่นานจรเข้าพฤกษา	พร้อมเหล่าโยธา	ไม่รั้งรือ ๖
พระองค์มาถึงปลายนคร	จึงหยุดไม่เคลื่อน	คชานั้นหนา ๖
หยุดยักษัตริย์เจ้าสงกา	ทรงพระจินดา	กับอัคมเหสี ๖
ว่าสงวนแนบชิดกายวิ-	เศษสมเราลี-	ลาทั้งเสนา ๖
เหล่าพลสกลโยธา	เรามายาตรา	แต่ตัวเราไป ๖
พวกพลสกลเราอยู่	ที่ลุ่มด้านนอก	อย่าให้ยาตรา ๖
เรามุ่งตรงยังลู่กยา	ให้ได้รู้เป็น	ลูกเราสดใส ๖
เราคิดบุตรกษัตริย์ทรงชัย	คงจะประไพ	ทั้งเจ็ดพระองค์ ๖
ถ้าถึงให้เห็นบุตรา	นิจอยู่ตรงไหน	เป็นบุตรสุทศศรี
โยธาเสนาเสนีย์	มากมายนักหนา	นั้นไปตรงไหน ๖
ตามสงวนบุตราเสนา	คิดหาอัยยา-	คัยพร้อมให้ด้วย ๖

กษัตริ์เทวีไม่หมอง	โอรนงค์เรียมรอง	กราบทูลราชา ฯ
นางทูลมธุรสจรรยา	ข้าแต่กษัตริ์	คำทูลนี้จริง ฯ
เราจะลี้ลากลับ	ซึ่งพลคนนับ	จรเข้ายาตรา ฯ
เขาฝั่งโน้นนั้นว่า	เรามาที่นี่	ชิงเอาบุรี ฯ
พระขยของสังข์ทรงฤทธิ์	อำนาจนักหนา	เหลือล้นเจษฎา ฯ
ตกแต่งจัดแจงเสนา	พลพาอาศัย	ล้วนแต่แข็งเกร่ง ฯ
อ้าวอดประกวตช่วงชิง	เข้ามาต่อสู้	กับเรานี้หนา ฯ
พลพาลมากมายเหลือล้น	ล้วนแต่ชาญชัย	ฤทธิ์เจษฎา ฯ
พระขยของสังข์ราชหิมา	นั่งบนคชา	กับเหล่าพลนั้น ฯ
มาถึงเข้าชนทันที	เพราะไม่รู้	เป็นพระบิดา ฯ
กลัวแต่อำนาจฤทธิ์	เกรงชิงนคร	เขาคิดลำบาก ฯ
เราซ่อนทัพอย่าพา	เหล่าพลเรามา	ทัพไว้ในไพร ฯ
เราเองก็เกรงเขานี้หนา	ปลอมตัววิสัย	เป็นคนทุกตะ ฯ
เข้าไปลำเนาราชบุตร	ให้รู้ปรากฏ	เป็นลูกเสนา ฯ
ให้รู้ในกาลนี้หนา	ว่าเป็นมารดา	บิดาท่านเทอญ ฯ
จึงมาพาพวกพลนั้น	แห่แห่นไปพลัน	ไปยังบุตรเสนา ฯ
ถ้าไม่ได้รู้จักเลยหนา	เขานั้นจะว่า	เราเป็นศัตรู ฯ
เราควรเดินเท้าเปล่าไป	หลบซ่อนตามทาง	ให้แต่กำบัง ฯ
แล้วถ้าเห็นเป็นพระขยของสังข์	ลูกเราแท้ทั้ง	นี่ยกเข้ามา ฯ
หากลำบากอย่าไม่รู้	เราหวนกลับมา	พาทัพใหญ่ด้วย ฯ
ทรงฟังเสียงออกความเห็น	ของพระน้องหญิง	ได้กราบทูลเช่นนั้น ฯ
จึงตรัสรับสั่งไปพลัน	เออ! น้องกัลยา	นางคิดถูกแล้ว ฯ
พระองค์สองพงค์สไส	ทรงปลอมตัวไป	โดยพระจินดา ฯ
พระบาทวิมลราชา	พระเรียมนั้นหนา	เปลี่ยนอาภรณ์ออก ฯ
ท่านทรงพระพัสดร์ใหม่	ในสถานนั้น	ท่านเอามาทรง ฯ
ถือไม้เท้าสำรวมโอรนงค์	คำทรงดำรง	กับพระธรณี ฯ
เอาทรัพย์สำหรับมาจาก	ทางโน้นนั้นล้วนมณี	รัตนเรืองโสภา ฯ
เงินทองใส่ไว้ทรัพย์เป็น	กับกระบอกหนึ่งหนา	ล้วนทรัพย์ประไพ ฯ
กษัตริ์เทวีผ่องใส	เอาทรัพย์นั้นหนา	ใส่ไว้ไปเทอญ ฯ
พระองค์สองพงค์ไม่หมอง	จัดเสร็จแล้วเทอญ	ไม่นานเลยหนา ฯ
โยธาเสนามากมาย	ทัพไว้ในไพร	อนेกอัศจรรย์ ฯ

พระสุระรับสั่งไปว่า	พาลพลเสนา	ทั้งสองพระองค์ ฯ
กษัตริย์ตราสดีไสรวงศ์	กับกษัตริ์ทรง	กรรแสงโศกา ฯ
เดินโดยหนทางมรรคา	เหนื่อยยากเจ็บปวด	พระบาทพุพอง
เหนื่อยล้าเพ็ญพระองค์ด้วย	เหนื่อยหอบแด่นั้น	ลำบากนักหนา ฯ
ปักษีผู้เมียนานา	แซ่ซ้องภาษา	ร่ำร้องอ้ออิง ฯ
เสียงแซ่ซ้องอิงอับคนอง	ร่ำร้องได้ตอบ	ร้องเรียกหากัน ฯ
บ้ำร้องทูลคมนักหนา	เกาะกับคุ่มน	บนกิ่งพฤกษไพร ฯ
พิราบนกหลากหลาย	นกนาไก่อ่า	นกจับสาธิกา ฯ
นกยูงชะนีเปิดน้ำ	ร้องขันหากัน	ส่งัดสถานไกล ฯ
เสียงศัพท์อิงอับสวาย	สรรพสัตว์ทั้งหลาย	ในไพรพฤกษา ฯ
นกเค้าเหลือประมาณ	หมาป่าลิงป่า	นกฮูกมากมาย ฯ
ละมั่งมากมายสนั่นป่า	เคียงคุ่มนั้นหนา	แสนสุขสวาย ฯ
เสือป่าตะกวดและกวาง	กระต๊องและกระต่าย	มากมายเหลือคณา ฯ
อนเอนอนันต์รู้ไม่หมด	ปักษีทั้งหลาย	มากมายเหลือล้น ฯ
พฤกษาสาขางอกออก	หนาแน่นมากมาย	เกิดขึ้นเรียงกัน ฯ
ต้นแต่ถอบแถบจันทน์จาง	โศภโศภัสถยา	ดริบดระกะพ้อพะอง ฯ
ประดู่ตะครองนมแมว	กร่างพะยุงประดู่	ลูกยางเรียงราย ฯ
ล้งชัยเลียบโลโพธิ์บาย	กาสักตะแบกเถาราย	ราวราดราววัน ฯ
กระสังรุกรังนมควาย	กระวานหงอนไก่	เกิดขึ้นทั่วไป ฯ
นนทรีเฉียงพรัากอกระทิง	แก้วโกฏีโอชุม	จางจันทน์กรรณิกา ฯ
ลำตวนระย้างามยิ่ง	มะกล่ำห้อยกฤษณา	แจ้งจันทน์เรียงราย ฯ
ผิวพรรณงดงามเฉิดฉาย	ผ่องใสพรรณราย	อนเอนิ่งนัก ฯ
พระองค์สองพงศ์เกริกไกร	เยื้องย่างยาตรา	เพียงสองพระองค์
แสนจะเจ็บปวดยิ่งนัก	พระบาทพุพอง	ทั้งทั้งบาทา ฯ
พระกรบวรโสภา	นั่งชบไหล่กัน	ทรงพระกรรแสงเศร้า ฯ
พระพักตร์วรลักษณ์ครวญคร่ำ	ทั้งสองโศกเศร้า	จึงจรรยาตรา ฯ

บทประหมคิตี

ครานั้นพระจักรี
เดินทางไพรพฤกษา
ลำบากพระองค์นัก

กับมเหสีเสด็จลีลา
ลำบากเพราะไม่เคยจร ฯ
แทบจะกษัยชีวิตมรณ

กระทั่งเข้าทิวากร
 ถึงทุ่งกว้างไพศาล
 แสนปวดพระบาท
 ทั้งสองพระองค์ษัตริย์
 ตากแดดหอบเหนื่อยล้า
 เมื่อลวงถึงนคร
 ทั้งสองพระองค์หนา
 เสด็จเข้าไปพำนัก
 ทานนั่งอยู่กับนาย-
 จิงนึกคิดคณา
 ไม่มีรับสิ่งใด
 สมเด็จพระจักรี
 มาอยู่กับราชา
 อยู่นานจนลวงเป็น
 ไม่มีรับสิ่งใด
 เหตุเพราะพระองค์กลัว
 ประหนึ่งเป็นกษัตริย์เขลา
 แล้วเสด็จหันพระพักตร์
 พระโอษฐ์แถลงครวญว่า
 โอ ! ลูกรักเสนาหา
 แม่พ่อโศกไม่สบาย
 เรามาได้เห็นหน้า
 ร้อนรุ่มในอุรา
 โฉนเจ้าไม่สงสาร
 กับเราโอ! ลูกรัตน์
 แม่พ่อรู้รู้แน่ชัด
 เห็นนั่งอยู่เฉยเมย
 แม่เห็นทรงพระพักตร์
 แต่ครั้งนี้เห็นแปลก
 หรือว่าตาของแม่ชรา
 ผิดพรรณเจ้าประไพ

สองพระองค์จึงยาตรา ฯ
 ดูโล่งไกลนักหนา
 ทุกตะนำสนสารนัก ฯ
 ลำบากเห็นชดนักหนา
 อ่อนเพลียในพระกายา ฯ
 เสด็จเข้าจรมุงยาตรา
 นางเหนื่อยล้าไม่สบาย ฯ
 กับนายทวารป้อมปราการ
 ทวารนั้นเนิ่นนานนักหนา ฯ
 จนลวงเข้าหนึ่งเดือนแท้
 ตรีสกับพระราชาบุตรา ฯ
 พามเหสีจรีลีลา
 นายทวารวังนั้นแล ฯ
 หนึ่งเดือนเคลื่อนพันผ่าน
 มาจากพระราชาบุตรา ฯ
 ซึ่งอำนาจท่านคิดโกรธ
 กราบไหว้ลูกนั้นคินนา ฯ
 โอนองค์อีกในจินดา
 โอ! ลูกยาของพ่อเอ๋ย ฯ
 บิดาทุกขไม่คลายเลย
 แทบจะกษัยชีวิตเทอญ ฯ
 พ่อเป็นทุกข์หนักหนา
 แทบจะกษัยชีวิตไม่ ฯ
 ไม่รับสิ่งถึงแม้คำเดียว
 ควรจะตายไม่คลาดเลย ฯ
 รู้เจ้าเป็นลูกแม่เอ๋ย
 แม่แสนเศร้าสร้อยนักหนา ฯ
 ไซ้เจ้าเป็นลูกแม่แล้ว
 เพราะผิวเจ้ากลายเป็นทอง ฯ
 ไม่เห็นชดเช่นนี้หนา
 เห็นเป็นทองไม่แปลกเลย ฯ

พระบาทยศวิมล
 กับนางนาลไม่สุข
 ท่านจึงรับสั่งทันที
 ไปอยู่ที่อื่นอีก
 จนครบหนึ่งเดือนหนา
 ผู้วิเสทหมายปอง
 นางอยู่ครบหนึ่งเดือน
 ไม่ได้พบลูกยา
 อยู่มาวันหนึ่งหนา
 เอาพวกผักทั้งหลาย
 แล้วหั่นเป็นสองส่วน
 ซับไล่นางออกไป
 อีกอย่างนางหั่นแปร
 เมื่อประสูติมานั้น
 อีกอันหั่นเป็นร่าง
 ใส่ไว้ไม่ค่อยดี
 เป็นรูปบุตรา
 ใก้นั้นวังกระเจิง
 รูปหนึ่งเป็นนางโอบ
 รูปหนึ่งเป็นดังหอย
 รูปหนึ่งนั้นเสร็จสรรพ
 มัดคอของบุตรรัตน์
 รูปเหมือนดังเพชรฆาต
 จับมัดตีพาไป
 แล้วเจ้าโพล่ขึ้นมา
 แล้วพระวรบิดา
 แล้วจึงนำเจ้าไป
 ทิ้งเจ้านี้ลงไป
 นางทำซึ่งรูปนั้น
 ครั้นครบเรื่องราว
 นางจ้องมองรูปซัด

ราชชนกเป็นบิดา
 เป็นทุกข์เจ็บปวดนักหนา ฯ
 กับเทวีนี้ออก
 กับผู้วิเสทนั้นแล ฯ
 พระมารดาไปอยู่ด้วย
 ให้รู้โดยเหตุนี้หนา ฯ
 กษัตริย์ดั้นวรชายา
 กับพระราชบุตรเลย ฯ
 นางชยาคิดหาทาง
 มาหั้นเป็นชิ้นน้อยใหญ่ ฯ
 เมื่อกษัตริย์มีหทัยโกรธ
 เหมือนรูปนางดังวิสัย ฯ
 ซึ่งผักเป็นบุตรรัตน์
 เป็นหอยสังข์ดังงามนัก ฯ
 รูปเมื่อนางเอาข้าวสาร
 มีไถ่จิกกินหกกกระจาย ฯ
 ออกไปไล่ตีทันที
 ให้ตัวพันวิสัยเทอญ ฯ
 ทะนุถนอมบุตรเสนาหา
 นางไปทำลายตีแตก ฯ
 เหมือนเพชรฆาตหาญนัก
 นำไปฟันพลันประหาร ฯ
 หาญประมาทราชบุตรา
 ทิ้งไปในชลสา ฯ
 บนน้ำขึ้นมามากครั้ง
 ให้เอาหินผูกเจ้า ฯ
 ถึงที่ลิกแล้วทิ้งลง
 ไปถึงฐานนาคาพลัน ฯ
 ให้จำเพาะตามเหตุการณ์
 ถึงพระราชบุตรา ฯ
 ห้วนไห้ในพระหทัย

เห็นครบรูปนั้นไป
 นางหลังน้ำพระเนตร
 หลงลืมแทบไม่ได้
 นางเห็นซึ่งรูปนั้น
 นางแสนจะโศกา
 นางยกซึ่งรูปนั้น
 แล้วนางคิดอนาถ
 พระวราชมารดา
 ทำอาหารสุกแล้ว
 แล้วนางอธิษฐาน
 ตอนเสวยในเช้าหนา
 ให้ยกขึ้นมาเสวย
 พุดจาทั้งสององค์
 หากข้าเป็นแม่เจ้า
 เป็นบุตรสวณเสนหา
 ขอได้พบพุดจา
 ให้ได้รู้ในกาล
 หากไม่ใช่ลูกยา
 เห็นรูปทั้งหมดนี้
 เมื่อนางทำอาหาร
 เมื่อนางตักเอาออก
 นางแต่งประดับโดย
 ในภาชนะทองนั้น
 ส่วนนางเป็นหัวหน้า
 ยกภาชนะทองประไพ
 ทานเสวยตอนเช้านั้น
 ตักพวกผักในนั้น
 พระองค์เห็นผักนั้น
 เมื่อนางจรรยาตรา
 จึงทรงพระกรรแสง
 ตักขึ้นมาเห็นอีกพลัน

นางไม่อาจจะทนได้ ฯ
 หทัยจ้ำจวนทศกาย
 สติคืนมาแม้แต่น้อยเลย ฯ
 เหมือนจำเพาะถึงลูกยา
 พิลาปล้นพันยี่นัก ฯ
 ยกขึ้นมาบนศิระพลัน
 ถึงพระราชาบุตรรัก ฯ
 เสร็จแล้วหนาซึ่งรูปนั้น
 จะยกไปหาลูกยา ฯ
 ขอให้ได้เห็นบุตรา
 จะให้ราชาบุตรได้รู้ ฯ
 ขอเห็นโดยเหตุนี้ได้
 พระองค์เองกับมารดา ฯ
 ได้เห็นชัดเช่นนั้นนา
 ให้ได้เห็นทุกประการ ฯ
 อย่าปิดบังให้เสียเปล่า
 ซึ่งพระราชาบุตรา ฯ
 เป็นกษัตริย์คนอื่นใด
 ให้เซยชมแล้วทิ้งเสีย ฯ
 สุกแล้วในกาลนั้นนา
 มาใส่ถาดทองงดงาม ฯ
 กระยาเสวยบุตรเสนหา
 แล้วนางยกไปทันที ฯ
 ใหญ่กว่านางสนมทั้งหลาย
 ไปถวายยังพระองค์เทอญ ฯ
 เอาซ้อนแก้วมาไม่หมอง
 ใส่ไปบนพระชีวหา ฯ
 เหมือนจำเพาะพระมารดา
 ทานสะอื้นตื้นตันหทัย ฯ
 พิลาปแกล้งเมื่อครั้งนั้น
 เห็นเหมือนกลพระมารดา ฯ

ประหนึ่งตอนราชบุตร

เมื่อครั้งร่วมรักษา

นางทะนุถนอมรักษา

นางไม่เคยให้ข้อ-

ดักเอาผิดขึ้นอีก

ตอนพวกเพชรฆาตนั้น

อีกรูปหนึ่งนั้นงาม

ไปทิ้งจำเพาะใน

ท่านคิดตอนลำบาก

แล้วพระวรบิดา

แล้วคิดเมื่อท่านพลัด

สะอื้นคร่ำครวญไป

ท่านมองไปพระพักตร์

สะอื้นคร่ำครวญนัก

ท่านยกภาชนะทองไป

ลาเอาจานทองใหม่

ท่านอยู่ที่กำบัง

ดาษตื่นไปด้วยทอง

ท่านจึงเอาน้ำอบ

เรียบเรียงให้ประไพ

ท่านเห็นรูปทั้งหมดนั้น

เห็นรูปเหมือนจำเพาะ

จึงทรงพระกรรแสง

สะอื้นพระหฤทัย

ท่านจึงคร่ำครวญไป

ตลอดทั้งตัวอักษร

ปุตตปณามะ

บโรสายมมตี

จึงทรงพระกรรแสง

ว่าโอ! รูปนี้หนา

เห็นประหนึ่งพระวร-

เห็นปรากฏเป็นหยอนั้น

แต่เล็กถนอมจนเติบโตใหญ่ ๑

ราชบุตรอภิมรณ

ขัดหฤทัยกุมารเลย ๑

เห็นจำเพาะพระองค์เอง

พาไปฟันประหารทิ้ง ๑

เหมือนมัดท่านเอาไว้

คงคิดน่าอนิจจา ๑

เมื่อตกยากอยู่เอย

ยิ่งสร้างทุกข์ให้สิ้นกษัย ๑

มารดาร์ตนออกไปไกล

พิลาปลันยงนัก ๑

กษัตริย์ธรรมเหสีรัตน์

จึงละทิ้งออกไปพลัน ๑

ไว้ข้างนอกแล้วจรรลี-

ไปซ่อนในราชบรรทม ๑

มีม่านกันปิดบังชิด

ล้วนแต่ทองงามสดใส ๑

ทาครันครบรู้นั้นหนา

ตั้งได้กล่าวแต่ต้นมา ๑

เหมือนเรื่องราวพระองค์แท้

เหมือนพระองค์เองวิสัย ๑

พิลาปลากล่องเรื่องราวไป

สงสารแต่พระมารดา ๑

ด้วยบทพระคาถา

มาตาเมโหสทุธิ ๑

สุโรหราชอาณาจักร

จนทเวทิกฤษดา ๑

พิลาปลากล่องโคกโคกา

เหมือนมารดาเองวิสัย ๑

บิดาขับไล่ท่านหนา

ตอนท่านทรงไกรธไกร

รูปหนึ่งเห็นชัดแจ้ง

เห็นชัดไม่คลาดเคลื่อน

ลูกเกิดมาเป็นหอย-

เสน่หาถนอมรักษา

อีกรูปหนึ่งนั้นหนา

ข้าวสารยังคงเหลือ

มีไก่เข้ามากิน

ได้เห็นบุตรไปไล่

ตอนนั้นท่านมาทัน

ท่านดีใจเหลือล้น

และเปลือกขำนั้นนา

แตกหักมลายไป

อีกรูปหนึ่งนั้นหนา

ข้าเห็นรูปนั้นแล้ว

อีกรูปเหมือนเขามัด

ด้วยจิตข้าประมาท

อีกรูปเหมือนเอาหิน

นำไปทิ้งในน้ำลึก

อีกรูปหนึ่งนั้นหนา

ตีกแทบจะกษัย

โอ! รูปทั้งหมดนี้

คตินาเอามาเป็น

หรือว่าพระมารดา

มาหาลูกเสนาหา

เกรงท่านไม่พุดจา

ท่านคิดหากระทำ

เมื่อท่านประจักษ์รู้

ทำรูปให้ได้ยล

ให้ลูกเห็นประจักษ์

ให้รู้ผลงานหนา

พระมารดามีทุกข์แท้ ฯ

เหมือนมารดาไม่เอนเอียง

ตอนประสูติบุตร ฯ

สังขนั้นเทอญพระมารดา

หมดทั้งพระทุกข์ ฯ

เหมือนมารดาตอนอยู่ไพร

ไฉนขำนั้นหนา ฯ

ทั้งตัวผู้ตัวเมียหกออก

ตีไกรวิ่งไปขยาด ฯ

เห็นข้าไล่ตีไกรหนี

จึงวิ่งมากอดเอาไว้ ฯ

พระมารดาท่านทิ้งไป

ไม่ให้เหลือซึ่งเปลือกเลย ฯ

เหมือนบิดาโกรธยิ่งนัก

วิสัยจะมูสาวาท ฯ

ข้านี้เองเป็นอาทิ

พาข้าไปยังไผ่หวั่น ฯ

มามัดข้าให้พิลึก

จะฆ่าให้สิ้นกษัย ฯ

เหมือนมารดาท่านอาลัย

วิ่งไปตามซึ่งลูกยา ฯ

ใครหนอเก่งถึงเพียงนี้

มาอธิบายปรากฏแล ฯ

ท่านยาดรามมาถึงที่

ทำเป็นรูปให้เห็นแจ้ง ฯ

กลัวบารมีข้านี้นา

แกะสลักผักให้ข้าเห็น ฯ

เป็นเรื่องราวคิดหากล

ซึ่งผักมาแกงนั้นนา ฯ

รู้แจ้งชัดเป็นมารดา

เสมอท่านมาหาลูกเอง ฯ

หรือว่าห่วงหา
 ไม่รู้จักลูกท่านเกรง
 พระพงศ์โพธิ์สัตว์
 พระองค์จึงตรัสไป
 กระทั่งวิเสทมา
 ว่านี่! วิเสทเอ๋ย
 ไฉนจึงเอาผัก
 เป็นรูปงามเพียงนี้
 ให้คนนั้นขึ้นมา
 ในตอนนี้หนา
 ครานั้นท่านวิเสท
 นางนาคมาถึงแล้วนั้น
 ว่าโอ! เจ้ามีปัญญา
 แกะสลักผักนี้หนา
 ตอนนี้พระมหากษัตริย์
 ให้ข้าเองนี้มา
 หัวหน้าวิเสทนั้น
 ในจิตคิดพิกล
 นางไปยังไม่ถึง
 ว่าเป็นพระมารดา
 เสด็จลงจากที่นั่ง
 มานั่งอยู่ในสถาน
 ท่านน้อมและค้อมกาย
 ซึ่งพระวรมารดา
 สมเด็จพระราชา
 พระหัตถ์ทั้งสองข้าง
 พาพระมารดาไป
 ล้วนแก้วรัตนโสภา
 เมื่อพระมารดาท่าน
 พระองค์แสนดีใจ
 ส่วนองค์พระราชบุตร

เมื่อลูกโตท่านสับสน
 กลัวว่าคนอื่นรู้เอย ฯ
 คลายหายโศกแล้ว
 ให้เรียกวิเสทเทอญ ฯ
 ท่านจึงถามถึงเรื่องราว
 บุคคลใดแกงรูปนี้ ฯ
 มาห็นเป็นเช่นนี้
 ตอนนี้นั้นอยู่นั้นที่ใด ฯ
 ข้าให้หาเข้ามาพลัน
 อย่าให้ช้านานเลยเทอญ ฯ
 ไม่ประมาทรีบไปพลัน
 พุดจาไปยังนางหนา ฯ
 เจ้าองอาจมาทำเป็น
 แล้วเจ้านี้เอาไปแกง ฯ
 มีหทัยตรัสให้หา
 พาขึ้นไปให้รู้จัก ฯ
 พานางไปทั้งกังวล
 เกรงท่านโกรธพิโรธด้วย ฯ
 ท่านมองเห็นรู้ทันที
 ท่านไม่อาจจะทนได้ ฯ
 แก้วบรรจงรัตนพิมาน
 ที่ปูเรียบเสมอนั้นนา ฯ
 ก้มกราบแทบพระบาท
 น้ำพระเนตรก็ไหลหลัง ฯ
 โอบกอดที่พระหัตถ์นาง
 ท่านถนอมไว้บนศิรสา ฯ
 ให้นั่งบนพระที่นั่ง
 ทองสุวรรณสว่างโอภาส ฯ
 ได้เห็นชัดเป็นลูกตน
 แทบจะกษัยชีวิตพลัน ฯ
 สันรันทดพระองค์กษัตริย์

โอบพระมารดารัตน์
 เมื่อกษัตริย์ทั้งสององค์
 เพิ่งได้เห็นกันและกัน
 แสนจะพิลาปลัน
 ทั้งสององค์นั้นหนา
 ครานั้นนางรจนา
 สวามีพิลาปลัน
 แล้วนางนาถได้เห็น
 เห็นทั้งพระมารดา
 นางวิ่งไปโอบองค์
 แสนโศกพิลาปลัน
 ทั้งสามพระองค์นั้น
 ทั้งบุตรและสุณิสา
 มหากษัตริย์ทั้งสามกษัย
 ร้อนถึงวิมานพลัน
 พระองค์ทรงเห็นแจ้ง
 สหัสสะหนึ่งพันหนา
 ทรงเห็นกษัตริย์ทั้งสาม
 ชีวิตท่านได้ทรง
 เมื่อนั้นพระอินทรา
 เอน้ำกุ่มทิมา
 เมื่อท่านเหาะลงมา
 จากสถานสวรรค์าลัย
 ล้วนแต่แก้วรจนา
 หลั่งน้ำลงเป็นอาทิ
 แล้วจึงรู้สมประดี
 รอดพระชนม์พลัน
 แล้วพระสุวรรณขยของ-
 กราบแทบพระบาท
 ส่วนนางจันทเทวี
 กอดบุตรรันทไป

โศกเศร้าแทบกษัยไปพร้อมกัน ฯ
 เศร้าโศกเป็นยิ่งนัก
 พระมารดากับบุตรรัตน์ ฯ
 นักหนาแทบจะสิ้นกษัย
 ต้องทนทุกข์โศกเศร้านัก ฯ
 เทวีเป็นมเหสีเห็น
 จนพระองค์กษัยชนมา ฯ
 ไม่อาจทนองค์อดตา
 กษัยชนมาไปพร้อมกัน ฯ
 กษัตริย์สองพงศ์ในครั้งนั้น
 กระทั่งกษัยพระชนมา ฯ
 เศร้าโศกกษัยไปพร้อมกัน
 ทั้งมารดาสิ้นกษัยเทอญ ฯ
 ในครานั้นเป็นแน่แท้
 พระอินทร์ไศศุรย์สวรศา ฯ
 ด้วยอำนาจพระเนตร
 พระเนตรท่านมองตรงไป ฯ
 แสนโศกพิลาปลันสิ้น
 กรรแสงเศร้าโศกเส่นหา ฯ
 ทรงกรุณาในครานั้น
 ล้วนน้ำคันระหอมสดไส ฯ
 แล้วท่านเอน้ำสวรรค์ไส
 ลงมานั่งบนปราสาท ฯ
 งามโสภาสว่างเลื่อมพราย
 ตกไปยังองค์กษัตรา ฯ
 กษัตริย์ทั้งสามกาลนั้นหนา
 ตั้งแต่ต้นมาแล ฯ
 สังข์เป็นองค์ราชบุตร
 ของสมเด็จพระมารดา ฯ
 พระชนนีกาลนั้นหนา
 สิ้นเหตุภัยไปทั่วกาย ฯ

พระโอรสธำมรงค์นางแกล้งว่า
 เห็นเจ้าซัดแม่มี
 ลูกเอ๋ยเมื่อบิดา
 ให้พวกเพชฌฆาตเอา
 แม่คิดว่าเจ้ากษัย
 คือแม่พรากรจากเจ้า
 ทำอย่างไรถึงรอดพ้น
 แม่คิดคาดไม่ถูก
 ทุกวันแม่ทุกซัง
 เมื่อแม่พรากรจากเจ้า
 แม่วิ่งหาไม่พบ
 ในจินดาแม่คิดเกรง
 กระทั่งแม่หาไม่พบ
 แม่เจ้าจะตายไป
 แม่หาทรัพย์ให้ได้
 ให้เจ้างามพรรณราย
 หากแม่นั้นแม่ตายไป
 ทุกวันในจินดา
 จนครบสิบหกปี
 แม่อยู่ไม่เคยสบาย
 แม่หาของให้ทาน
 ในอนิสสงส์นี้
 อย่าให้แม่นิราศ
 อ่อนนอนพวกผีป่า
 ตอนนี้แม่จรเข้า
 ให้แม่กับเจ้านี้
 จากวันนี้หนา
 ให้แม่รักษาครอง
 ให้เจ้าได้บารมี
 อย่าได้มีเภทภัย

โอ! บุตรอาภัพแม่ได้
 บุญบารมีแต่ก่อนมา ฯ
 เจ้าทำทุกซังลูกสงวน
 เจ้าไปทิ้งในคงคา ฯ
 ลูกประไพกาลนั้นหนา
 เป็นทุกข์มาจนบัดนี้ ฯ
 ได้เป็นคนถึงตอนนี้
 ว่าเจ้ารอดได้เช่นนี้ ฯ
 เจ็บแสบทั้งในอุรา
 อยู่เดียวดายเพียงผู้เดียว ฯ
 เกิดทุกข์ทนแม่สับสน
 หวังว่าเจ้ายังรอดอยู่ ฯ
 เสรีโคกลั่นหฤทัยร้อน
 ตามเจ้าบุตราของแม่ ฯ
 จะให้ทานยาจากทั้งหลาย
 ได้ไปเกิดสถานสวรรค์ ฯ
 ตามลูกยาเจ้าไม่ว่า
 แม่ไม่มีความสุขเลย ฯ
 นี่แม่รอลูกยาเอ๋ย
 จากทุกข์โศกโรคภัยเลย ฯ
 อยากให้ได้พบจำเพาะ
 ให้เจริญแก่เจ้าพลัน ฯ
 กับลูกยาต้องพลัดพรากร
 ให้เจริญซึ่งชนมา ฯ
 มาสมซึ่งปรารถนา
 ได้พบกันลูกสงวนครอง ฯ
 ขอให้บริบูรณ์เถิด
 ข้าเป็นแม่ของเจ้านี้ ฯ
 บุญวุฒิอำนาจไกร
 มาเบียดเบียนกายาเลย ฯ

บทกาคติ

ครานั้นพระโพ-	ธิด์วิเสฏโฐ	ประเสริฐยิ่งนัก
โอนองค์กัมกราบ	อ่อมน้อมราบราย	รับพระพรด้วย
	จากพระมารดา ฯ	
ท่านถึงทูลพลัน	พระมารดารัตน์	ตรัสรับสั่งว่า
เมื่อเพชฌฆาต	ประมาทข้าหนา	เอาหินศิลา
	มัดคอติดไว้ ฯ	
แล้วพาเข้าไป	โยนในน้ำลึก	หมายปองให้กษัย
ข้ามอยู่ใน	แห่งห้วงชลาลัย	กษัตริย์นาคนุดพลัน
	มารับข้านี้ ฯ	
นิมิตเกิดขึ้น	ครั้งนั้นได้มี	บัวทองสดใส
เท้าล้อราชรถ	วิจิตรโสภา	มารับข้าหนา
	พาไปถึงสถาน ฯ	
เมื่อถึงพิภพ	เหล่านาคมาครบ	เสร็จแล้วจึงได้
รับรองเรียกขวัญ	อ้ออิงไปทั่ว	มีสำเภาทอง
	เอามาผูกแขน ฯ	
จนผูกแขนเสร็จ	ครานั้นสมเด็จพระ	นาคพระองค์นั้น
ประดับสำเภา	ล้วนทองงามไป	กษัตริย์นาคนุดใส
	ให้ดำเนินเทอญ ฯ	
ลมพัดสำเภา	รวดเร็วมุ่งไป	นครยักษ์พลัน
เหตุซึ่งอำนาจ	นาคราชครั้งนั้น	ถึงยังที่หมาย
	นครยักษ์ ฯ	
นางนาคยักษ์เห็น	สำเภาทองถึง	นครนั้นหนา
นางเอาข้านี้	จิตปองเสนาหา	รักใคร่เอาเป็น
	ลูกกาลนั้นไป ฯ	
ยักษ์รักใคร่นัก	ทะนุถนอมวิจิต	ประหนึ่งลูกตน
รักใคร่ศิรสา	เสนหานิจไป	ไม่เคยทำให้
	น้อยในจินดา ฯ	
ข้าอยู่นคร	ยักษ์นานนักบริ-	บุรณได้วิสา
ครบสิบเอ็ดปี	ยักษ์เฝ้าข้าหนา	ไม่ให้คลาดคลา
	จากสถานลำเนา ฯ	

เข้าอยู่ไม่ได้	หนีออกจากสถาน	นอกนครยักษ์
จนมาถึงกษัตริย์	จักรพรรดิจอมเจ้า	ทรงพระนามเรียก
	นครนั้นหนา ๆ	
สมเด็จพระนาค	นามของพระบาท	สามลราช
สถิตสถานนคร	บวรโสภา	ชื่อเรียกเมืองสา-
	มลราชนคร ๆ	
สมเด็จพระจักรี	มีราชบุตร	ดั่งเทพอัปสร
ทั้งเจ็ดพระองค์	โสภาบวร	เสด็จจัดเหล่าบริ-
	พารพลชายหญิง ๆ	
ท่านให้ประดับ	ให้พวกนางสดับ	ทั้งนี้มีสาม
ครบทุกพระองค์	ทั้งนี้จักรี	เหลือแต่บุตรี
	นางคนสุดท้อง ๆ	
นางนาคผ่องใส	กับข้านี้หนา	สมสร้างกันมา
เมื่อครั้งกาลก่อน	คิดให้เสนาหา	นางไม่ปรารถนา
	ชายอีกเลยเทอญ ๆ	
โอ! เหตุบุญเก่า	นางกับข้าสร้าง	แต่ก่อนมานั้น
จึงได้พานพบ	ร่วมมิตรเสนาหา	ไมตรีดั่งปอง
	เสนหายิ่งนัก ๆ	
องค์โพธิสัตว์	ก้มกราบปฏิบัติ	พระวรมารดา
แล้วท่านจึงทูล	ถามโดยประการ	จึงตรัสถามว่า
	ข้าแต่กษัตริย์เจ้า ๆ	
เหตุใดข้านี้	ลำบากนักหนา	โดดเดี่ยวเอกา
แต่เพียงผู้เดียว	ยากแค้นมีภัย	จรจากออกไป
	ชีวิตมรณา ๆ	
แม้แต่พระชนก	โกรธแล้วให้ทุกข์	เบียดเบียนปีศา
ให้ไปตกลาย	ลำบากเอกา	แต่ผู้เดียวหนา
	เหนื่อยหน่ายยิ่งนัก ๆ	
ท่านจึงเดินมา	ปรารถนาคิดหา	ด้วยจิตสงสัย
แสวงซึ่งประการ	วัสดุการอาศัย	ห่างไกลยิ่งนัก
	จากนั้นมานี้ ๆ	
ขอท่านจงบอก	ข้ามาทันที	ดำเนนจากนั้น

ท่านผู้มีทุกข์	หรือสุขสบาย	ขอท่านแถลงบอก
	จริงแท้ข้าเทอญ ฯ	
ครานั้นมารดา	ฟังราชบุตรา	ท่านรับสั่งแล้ว
นางจึงทบทวน	บอกถึงเรื่องราว	แต่ต้นมานั้น
	แก่ราชบุตรา ฯ	
ว่าบุตรสุทนต์ศรี	แม่บอกเรื่องนี้	แต่ต้นบอกเจ้า
แม่อยู่ตักยัก	ลำบากเอกรา	แสนจะเจ็บปวด
	ถึงเจ้าบุตรา ฯ	
แม่อยู่สืบสน	แต่เพียงผู้เดียว	ในกาลนั้นหนา
เป็นคนกำสรด	ทุกตะหนักหนา	ซ่อนอยู่ในป่า
	ผู้เดียวเอกรา ฯ	
แม่นี้แบกพิน	ขายเพื่อยู่รอด	เลี้ยงชีพชีวา
เมื่อเจ้านั้นพลัด	ขจัดจากมารดา	แมื่อยังเจ็บปวด
	ถึงเจ้าบุตรา ฯ	
แม่จึงให้ทาน	ปรารถนาให้ได้	เห็นเจ้านั้นหนา
แม่คิดถึงเจ้า	ลูกยาทุกวัน	คิดว่าเจ้ากษัย
	สูญเสียแล้วเทอญ ฯ	
แม่ลำบากนัก	เป็นทุกข์ในใจ	ไม่สุขเท่าละออง
ไม่มีใครเลย	จะช่วยคิดหา	ทุกวันแม่ทน
	ทุกข์หนักนักหนา ฯ	
เมื่อล่วงจนครบ	ได้สิบเอ็ดปี	อยู่มาวันหนึ่ง
นั้นองค์พระบาท	นฤนาถษัตริย์ใส	นั่งคชาชัย
	เสด็จยาตรามา ฯ	
ท่านไปรับแม่	จากในป่าไกล	มาอยู่ปราสาท
สาทสวรรค์ไสถ์	จักรีบอกว่า	ได้มีเทพดา
	องค์หนึ่งเข้ามา ฯ	
เข้าที่บรรทม	กระบองเหล็กใหญ่	ยกขึ้นกวัดแกว่ง
ว่ามหากษัตรา	ควรกษัยจริงแท้	จิตใจหายบ้ำ
	ไม่มีกรุณา ฯ	
ไปรับเทพี	นางจันทเทวี	พระอัครชายา
มาอยู่ในสถาน	แล้วจึงยาตรา	ไปรับท่านหนา

	รวดเร็วขมิขมัน ฯ	
ส่วนพระสุวรรณ-	ขยงสังข์โสภณ	พระองค์นั้นหนา
คงอยู่เมืองสา-	มลราชเสด็จคง	อัญเชิญพระองค์
	มายังท่านเทอญ ฯ	
ข้านี้จึงมา	ให้ท่านคิดหา	จัดเหล่าพลด้วย
ไม่ให้ขัดสน	เนิ่นนานครั้งนี้	ตลอดท่านหมายปอง
	จะจรรยาตรา ฯ	
เทวดาสังหรณ์	ด้วยคำปรากฏ	ครบเจ็ดทิวา
หากไม่กลับมา	จะฆ่าแหล่หนา	จะตีศิรสา
	ให้ละเอียดแน่นแท้ ฯ	
ท่านจึงตกใจ	ในกาลนั้นหนา	จึงรีบไปพลัน
รับแม่จากไพร	เสร็จสรรพแล้วนั้น	จัดเหล่าพลด้วย
	มายังลูกยา ฯ	
แม่มาจากโน้น	โดยนครไกล	จนครบทิวา
สิบห้าวันได้	นั้นหนาแล้วยาต-	ราทางพฤชา
	ถึงปลายนคร ฯ	
แล้วตัวแม่นี้	กับบิดาเจ้า	ปลอมตัวออกจร
ทัพไว้ในไพร	หนาแน่นมากมาย	อนเอนันต์
	กองพลโยธา ฯ	
ล้วนแต่งเสร็จสรรพ	เดินมาสองคน	ให้ได้เห็นเจ้า
แต่ไม่รู้จัก	อัดอันจินดา	เกรงเสด็จนานา
	ต่อไปอีกอีกเทอญ ฯ	
แล้วเราจึงไป	ออกมาลงไป	กลับคืนมาพลัน
มาหากองพล	เดินทัพมาด้วย	มุ่งตรงไปยัง
	นครนั้นหนา ฯ	
เราแอบเข้ามา	แอบซ่อนคิดหา	ที่พิภกายา
เป็นคนกำสรด	ทุกตะหนักหนา	ให้ได้เห็นเจ้า
	ให้ขัดสักรา ฯ	
ตอนนั้บิดา	เจ้านั้หลบหน้า	อยู่ทางนี้หนา
กับนายทวารกัน	ป้องกันศัตรู	มีใจหมายปอง
	อยากจะเห็นเจ้า ฯ	

ครานั้นพระโพ-	ธิสัตว์เสฏโฐ	ฟังพระมารดา
ท่านไม่รีรอ	ให้ข้าเลยหนา	จัดเหล่าโยธา
	อีกทีก็มายมาย ฯ	
ประดับแคร่ยาน	มีกวางฉัตรทอง	เบิกบังบัญชา
แล้วเสด็จลีลา	ยาตราออกจร	ไปรับวร
	บิดาเข้ามา ฯ	
จึงเอาน้ำอบ	คันธะหอมร่ำ	นั้นมารดสร่ง
พระวรบิดา	มารดาพระองค์	ถวายเครื่องให้ทรง
	ล้วนทองรจนา ฯ	
ท่านถวายพระพัสด์	ครบเครื่องประดับ	มงกุฎโสภา
ประดับผู้ขี่มือ	กษัตริย์วันนี้หนา	ทั้งสองพระองค์
	บริบูรณ์ประไพ ฯ	
สมเด็จพระนาค	ตรัสกับอำมาตย์	ให้เร่งรีบไป
ให้นำโยธา	อีกทั้งเสนา	ทัพอยู่ในไพร
	เข้ามาด้วยเถิด ฯ	
แล้วจึงรับสั่ง	พระโอษฐ์มธุรส	ตรัสสอบถามกับ
พระวรบิดา	โดยในเรื่องราว	แต่ก่อนมานั้น
	องค์มหากษัตรา ฯ	
ท่านรับสั่งว่า	ข้าแต่บิดา	มาหาข้านี้
นี้แหละคือเหตุ	ด้วยกิจปราศรัย	ในพระหทัย
	ปรารภนาหมายปอง ฯ	
ส่วนพระบิดา	ทรงฟังวาจา	รับสั่งมาพลัน
เมื่อท่านแถลงบอก	ครบถ้วนเรื่องราว	รับสั่งตอบไป
	กล่าวคาถาว่า ฯ	
ปุตตปิเย	ปุตตามเม	มุเลโกรธา
รฏฐกาเร	จิตเตเตโย	อุโกปุตตา
	มมปุเร ฯ	
ให้เจ้าสุทนต์ศรี	ลูกเอยตั้งแต่	เริ่มต้นนั้นหนา
บิดาไม่เกรง	ลุ่มหลงสับสน	เหตุว่าต้องมนต์
	เป็นทุกข์แท้เทอญ ฯ	
เพราะนางฉันทา	ได้นางเสมธา	นางเฒ่าชั่วร้าย

รู้ไสยศาสตร์ครบ	ทุกซัโหมเข้ามา	บิดาจึงโกรธ
ขับไล่นางไป	มารดาของเจ้า ฯ	
เพราะภรรยาชั่ว	จากเมืองเคยอยู่	ไปในพงไพร
	ร้ายกาจยิ่งนัก	เหตุนี้มันตาย
	ชีวิตมรณา ฯ	
บิดานี้เขลา	สับสนวุ่นวาย	ด้วยคำฉันทา
ต้องมนตราด้วย	นั่นแล้วอย่าว่า	ถือเก็บไปเป็น
	โกรธแค้นนั้นนา ฯ	
เจ้าบุตรเสนาหา	ในตอนนีซ้า	มารับบุตรา
ให้ไปยังสถาน	วิมานประไพ	บริพารอนันต์ไกร
	อเนกมากมาย ฯ	
บิดาจะให้	ลูกยานี้ครอง	ซึ่งราชสมบัติ
เป็นเจ้านคร	บวรราชวรรัฐ	ขอเจ้าไปยัง
	สถานเสน่ห่ภิรมย์ ฯ	
บิดานี้ซรา	แล้วจะให้หมด	ทั้งไฟทแผ่นดิน
อัญเชิญเจ้าไป	ลูกยาอุดม	ลูกเอยเจ้าอย่า
	อยู่ทางนี้เลย ฯ	
บิดามีกรรม	วิบากเก่านำ	แต่ก่อนสงวนเอย
ให้เป็นสับสน	จิตนี้ล้นพัน	เป็นความผิดแล้ว
	อย่าถือโทษ ฯ	
บิดานึกถึง	เรื่องราวคำหญิง	ร้ายกาจมहिมา
ทำร้ายบุตรา	ภரியานั่นหนา	คิดครบในครา
	นี้ไม่มีชีพอยู่ ฯ	
ควรจะผูกคอ	ให้ตายไปหนอ	เคื่องเพราะตัวเขลา
บิดาอาภัพ	ควรจะตายไป	คล่องคอลากออก
	ไปทิ้งให้ด้วย ฯ	
เคื่องในจิตซ้า	ทำให้บุตรา	กับภรรยานั้น
ข้าดูพระขรรค์	ข้าถือขึ้นมา	ควรตัดพระสอ
	ให้ขาดกษัย ฯ	
ข้าควรแทงท้อง	ผ่าออกให้สิ้น	ในครานี้หนา
ไม่รู้ผิดถูก	ควรตายประไพ	ดีกว่าชีพอยู่

จิตร้ายอัปรีย ฯ

กำเนิดเป็นชาย ควรรู้ฤกผิต เพราะด้วยคำสตรี
 แล้วเกิดเป็นชาย จะอยู่ไปใย เมื่อคิดเรื่องราว

นี่ไม่รอดเลย ฯ

พระโพธิสัตว์ โอนองค์ปฏิบัติ พระบิดาแล้ว
 ท่านจึงรับสั่ง พระสุระตอบ เนื้อหิวข้าเอ๋ย

ขอพระองค์มี พระหทัยสราญ กับข้านี้เถิด
 ท่านกล่าวเช่นนั้น คลายโทษโทษา ตัวข้านี้น่า

ที่กล่าวมานี้ ขอบพระทัยยิ่ง ฯ

ข้ารับจำเพาะ คำกล่าวประไพ
 ไว้เหนือศิรสา อัดตาข้านี้ พระราชหฤทัย

พร้อมจะลีลา ฯ

เสด็จมารับ พาข้าโดยง่าย ไปกับท่านหนา
 แต่ข้าลำบาก ตกยากเอกา ข้าขอกราบลา

อยู่ตามเหตุด้วย ฯ

ข้าไม่ควรไป สมครองราชย์อยู่ นครครอบครอง
 รัฏฐาษฎ์ประชา เสนาพลด้วย ไม่ควรจะสนอง

พระวรบิดา ฯ

เกรงเหล่านตริ เสนาบดี เขาตีเตียนว่า
 โอ! กษัตริย์โง่เง่า ไฉนเขล่านักหนา ไม่คิดกายา

เป็นโทษหรือหรือ ฯ

บิดาให้ฟัน จนพ้นความตาย แล้วมาตอนนี้
 ครองราชย์เป็นกษัตริย์ ทำไฉนจะถูก เหตุท่านไม่ค่อย

โน้มน้าวไม่อาย ฯ

ข้าไม่พร้อมไป นครท่านอยู่ เพราะข้านี้กายา
 เสนาบดี มนตรีเหล่าราชฎ์ ผู้คนทั้งหลาย

เขาหัวเราะข้า ฯ

ข้าเกิดเป็นมนุษย์ ข้ามีความผิด ดูแล้วไม่ดี
 ออกจากนคร พระวรบิดา แล้วกลับไปเป็น
 ให้คนเขาฆ่า ฯ

อัญเชิญพระองค์	ลีลาธารง	ดังเช่นเดิมด้วย
ครองราชย์สมบัติ	ราชภูรีรัฐครอบครอง	เหล่าบริวารพ้อง
	ตามพระหทัย ฯ	
ขอทรงเมตตา	สงสารกรุณา	ซึ่งพระมารดา
รักษาทรัพย์	ให้ดีด้วยหนา	แม้ทุกขภัย
	ขอพระกรุณา ฯ	
ส่วนตัวของข้า	ขอเมตตาอย่า	สงสัยสงกา
ข้าแต่พระองค์	ข้าขอกราบลา	อยู่ทางนี้หนา
	ตามวิบากเทอญ ฯ	
ส่วนองค์กษัตรา	พระวรบิดา	ฟังซึ่งเรื่องราว
ราชบุตรกราบทูล	มธุรสไพเราะ	ไม่ยากไปด้วย
	กับมหากษัตรา ฯ	
ท่านฟังครานั้น	เกิดทุกขโศกนัก	แสนจะเจ็บปวด
ในพระหทัย	กษัตริย์ไกรมหิมา	แน่นในอุรา
	แทบจะสิ้นกษัย ฯ	
โอ! ลูกชายสงวน	ทุกขทนร้าวรวน	ในบิดานี้
บิดาควรตาย	จึงจะถูกต้อง	โอ! เจ้าบุตร
	ยกผีเข้าเทอญ ฯ	
เจ้าไม่ไปแล้ว	จะอยู่ไปไย	โทษบิดาเถิด
เจ้าถึงละทิ้ง	ออกในครั้งนี้	เจ้าไม่ไปกับ
	บิดานี้หนา ฯ	
บิดาควรตาย	ที่นี่จะเหมาะ	อยากให้เจ้าได้
เห็นผีบิดา	ในกาลครานี้	ให้อยู่ต่อหน้า
	ข้าสิ้นสงสัย ฯ	
พระวรบิดา	จับพระขรรค์มา	ในกาลนั้นหนา
จะแทงอุทร	ให้มรณกษัย	ในพระหทัย
	ท่านไม่คิดเลย ฯ	
พระราชาบุตร	มองเห็นบิดา	จนประจักษ์แล้ว
จึงจับพระขรรค์	ในมือให้ฟัน	จึงกล่าวออกไป
	ห้ามพระบิดา ฯ	
ท่านจึงโอนองค์	ก้มกราบที่เบื้อง	ซึ่งพระบาท

บังคมกายกร	พระวรบิดา	แล้วจึงกล่าวว่า
	ข้าแต่จอมกษัตริย์ ฯ	
ข้าจะไปด้วยแล้ว	กษัตรายิ่งใหญ่	ทำเช่นนั้นหนา
จะแทงอุทร	ให้มรณกษัย	อย่ามีหทัย
	ทำเช่นนั้นหนา ฯ	
ข้าจะไปด้วย	กับพระองค์แล้ว	ดังพระจินดา
ในใจพระองค์	ได้มียาตรา	มาให้ข้าเป็น
	ในกาลนี้แล้ว ฯ	
ข้าไปในสถาน	นครนั้นได้	หนึ่งปักษัตรา
แล้วตัวข้านี้	จะลาทรงชัย	มานครนี้
	คินดั่งเดิมเทอญ ฯ	
ข้าไปอยู่นั้น	กับเมืองทางนี้	ให้เสมอกันด้วย
ความหวังกษัตรา	หฤทัยหมายปอง	มารับข้านี้
	ในกาลนี้หนา ฯ	
ท่านพึงราชบุตร	ได้กล่าวจนจบ	ท่านจะยาตรา
ในราชหฤทัย	กษัตริย์เจ้าสันตสา	แล้วมหากษัตรา
	กอดพระราชบุตร ฯ	
ไว้บนอุรา	พระโอษฐ์ตรัสว่า	โอ! ลูกกำสรด
เจ้าอาจสันโดษ	ทุกขโทษลูกอด	บิดาเหตุนท
	เขลาขลาดมहिมา ฯ	
พ่อดีใจนัก	ลูกเสน่หารัก	บิดานี้หนา
จะสอบถามเจ้า	ให้ชัดในครา	ตอนพระบิดา
	ให้ทำโทษเจ้า ฯ	
ได้ให้เพชฌฆาต	คล้องคอเป็นอาทิ	พาไปทิ้งลง
ท่ามกลางน้ำลึก	บุตรานั้นตก	ไปแล้วเหตุใด
	จึงรอดได้หนา ฯ	
พระโพธิสัตว์	ท่านกราบทูลพลัน	กับพระบิดา
ข้าแต่พระองค์	อยากรู้ในครา	นี้ข้ากรุณา
	ทูลตามความจริง ฯ	
ตัวข้านี้มหา	ทนทุกข์เวทนา	ตั้งแต่ยังเล็ก
ในคราปฏิ-	สนธิมานนั้น	ในอุทรทน

ทุกข์ทั้งมารดา ฯ
 ยังไม่รู้ครบ
 บริบูรณ์สิบเดือน
 พระองค์ทรงไกรธ
 พิโรธหิมา
 พระองค์กรุณา
 ขับไล่มารดา
 ข้าออกไปเทอญ ฯ
 หุคตะตักยาก
 แสนจะลำบาก
 ทั้งทรงครรภ์ด้วย
 อันน้ำพระเนตร
 ไหลหลังออกมา
 อันกรรมเวรา
 โยนทิ้งไปพลัน ฯ
 พรากจากบริพา
 อีกทั้งศฤงคาร
 ไฉศุรย์สมบัติ
 ท่านอยู่ตักยาก
 ลำบากนักหนา
 ข้าแต่กษัตรา
 ในกาลนั้นเทอญ ฯ
 พระแม่จนยาก
 ยังออกไปหา
 ฟินมาทุกวัน
 ขายซื้อข้าวสาร
 ข้าวเปลือกมาสะสม
 ทุกข์พระหทัย
 เหตุนี้ข้าอาย
 เหล่ามนุษย์ทั้งหลาย
 เกิดมาเป็นหอย-
 สังกาลนั้นหนา
 มารดาสงวนครอง
 ลำบากมาต้อง
 อันตัวข้านี้ ฯ
 เห็นก็แต่หน้า
 ลูกเสมอบิดา
 ท่านถนอมรักษา
 อยู่มาวันหนึ่ง
 นั้นหนามารดา
 ได้ออกลีลา
 ไปหาเก็บฟืน ฯ
 ข้าวสารก็หมด
 ท่านทุกข์ไม่สุข
 ไก่กินไม่เกรง
 ข้าออกจากหอย
 ครั้งนั้นมาไล่
 และไม่คิดเกรง
 กับพระมารดา ฯ
 ข้าออกไล่ไก่
 ตอนนั้นไม่ทัน
 กลับเข้าเลyna
 เพราะความลำบาก
 ตักยากเอกรา
 ตัวข้านี้หนา
 แล้วมารดาท่าน
 ออกมาไล่ไก่ ฯ
 มาถึงครานั้น
 พระองค์จึงได้
 ขึ้นมาถึงพลัน
 กอดตัวข้านี้
 ให้กินนมกล้วยหวี ฯ
 แล้วท่านร่ำร้อง
 เอาพระกรทุบ
 อูราไม่สราญ
 ในพระหทัย
 แทบกษัยไม่มี
 ชีวิตวิญญาน
 แม้แต่น้อยนา ฯ

และท่านสงสาร	สังเวชครุ่นคิด	เปล่าเปลี่ยวอนิจจา
มาอยู่คนเดียว	โดดเดี่ยวएका	เห็นแต่ลูกยา
	สองคนชีวี ฯ	
ท่านขับไล่ออก	พวกเพชฌฆาตนั้น	ไม่มีปราณี
บ้างตีบ้างถีบ	โยนลงแทบกษัย	พระมารดานั้น
	จะห้ามไม่ได้ ฯ	
ท่านล้มลงสลบ	แสนทุกข์สู่ญครบ	รันทราวาราน
จนสิ้นสมประดี	อินทรีย์วิญญาน	เหมือนดั่งเขามิ
	โทษทุกข์หนักหนา ฯ	
แม่จะร้องไห้	เขาตีเขาทุบ	แทบจะสิ้นกษัย
เจ็บปวดระบม	เลือดออกด้วยหนา	ทนทุกข์ทนภัย
	ลำบากหลายครา ฯ	
บ้างชกบ้างตี	บ้างผลักให้ล้ม	ไม่มีกรุณา
ดั่งผีวิสัย	อยู่ในพงไพร	ไร้ประโยชน์แสน
	ลำบากนักเทอญ ฯ	
ทั้งอาวธู	แตกหักเป็นผกา	ดอกไม้อาหาร
เขาพามาพล้น	ถวายกษัตริย์โหดเหี้ยม	ท่านตรัสให้ทิ้ง
	เอาไปโยนน้ำ ฯ	
เชือกก็คลายหลุด	ลอยขึ้นมาพล้น	ไม่คิดจะลืม
เอาเอาหินใหญ่	มัดคอพิลึก	ใส่ถุงโยนน้ำ
	หมายปองให้กษัย ฯ	
พาเข้าไปโยน	ที่น้ำลึก	ที่ไกลนักหนา
เหล่าเพชฌฆาต	ประมาทข้านี้	ด้วยพระหทัย
	กษัตริย์สันตมิบุญ ฯ	
ท่านเกลียดข้านัก	เหตุเพราะเหนื่อหัว	เอาคำกรรยา
ทำให้ตกยาก	ลำบากลูกนัก	หากโดยคิดดู
	ไม่ควรรอดได้ ฯ	
โยนข้าลงไป	ในน้ำที่ลึก	สีพันวาได้
แล้วกษัตริย์นาคราช	องอาจมารับ	แก้มัดออกให้
	แล้วพาเข้าไป ฯ	
ร้องเรียกพระขวัญ	ผูกแขนอ้ออิง	แล้วเอาสำเภา

ทองหนึ่งเฉิดฉาย	ดูงามสุกใส	ลอยล่องเข้าไป
	จากกษัตริย์นาคนั้น ฯ	
ไปถึงนคร	ตาลวันบวร	เร็วเหมือนเขาพุ่ง
ล่องลอยบนน้ำ	อัศจรรย์พาไป	ซึ่งตามช่อง
	เลี้ยวตามซอกเขา ฯ	
ลมพัดไหมไป	น้ำวนดูแปลก	น้ำซัดกระเซ็น
อีกทั้งจะเซ้	ลวงเล่นครั้งนั้น	เหล่าปลาฉลามด้วย
	เวียนว้ายมากมาย ฯ	
เหล่ามัจฉากร	ล้วนแต่ให้พร	ตัวข้านี้หนา
เสร็จแล้วสำเภา	ออกไปเร็วรี	ไม่มีทุกข์ภัย
	ในพระคงคา ฯ	
สำเภาประเสริฐ	ถึงเชิงบันได	ซึ่งพระมหา
ฤาษีสีสุทธ์	มีฤทธิเจษฎา	สำเภานั้นหนา
	ได้ขึ้นกาลนั้น ฯ	
แล้วพระมหา	ฤาษีลีลา	อวยพรอวยชัย
ให้ฤทธิเจษฎา	มหาฤาษี	ยกเอาไม้เท้า
	ให้ข้ายินดี ฯ	
เก็บไว้ในผ้า	ผลักไปทันที	ไปถึงนคร
พวกมารนั้นหนา	มากมายเหลือคณา	พาพวกบริวาร
	พลเข้าล้อมข้า ฯ	
ต่างจมหายหมด	แล้วนางเป็นใหญ่	ทั้งไฟแผ่นดิน
และยักษ์ทั้งหลาย	มารับเอาข้า	ไว้เสมอดั่งลูก
	จากอุทรตน ฯ	
ข้ารำลึกแล	แสนโศกทุกข์ทน	ถึงพระมารดา
ในจิตอ้างว้าง	เจ็บปวดนักหนา	แทบจะมรณา
	คิดถึงพระแม่ ฯ	
แล้วข้าแอบหนี	จรจากออกไป	นึกถึงท่านนัก
ส่วนนางพันธรส	มารดาบุญธรรม	แสนโศกอาลัย
	ทุกซอกใจหิมา ฯ	
นางเคลื่อนเหล่าพล	วิ่งโกลาหล	ล้วนแต่ยักขา
ตามหาข้านี้	หมายปองจินดา	พาตัวข้าหนา

ให้กลับเข้าไป ฯ
 นางตามมาทัน แสนโศกไม่คลาย มากมายเหลือคณา
 แสนจะเจ็บปวด แทบจะมรณา ตัวข้านี้หนา
 สงสารมารดา ฯ
 ข้าแทบกลับไป ยังสถานลำเนา นครยักษา
 คิดถึงพระแม่ อยู่ทางนี้หนา โดดเดี่ยวเอกา
 แต่เพียงลำพัง ฯ
 นางจันทเทวี ซึ่งพระจักรี ฟังแล้วชบเซา
 ในพระจินดา กษัตราอ่อนสละอื่น จึงเข้าโอบกอด
 องค์ราชบุตรา ฯ
 จูบทั่วสรรพางค์ ทัวทั้งรูปร่าง ของราชบุตรา
 ว่า! โอลูกสวณ แบนนิจเสนาหา บิดาทำเจ้า
 ลำบากนักเทอญ ฯ
 หากนึกเรื่องราว แต่ต้นเกิดทุกข์ ขึ้นอีกครั้งนี้
 ครุ่นคิดครันครบ เหนื่อยหน่ายยิ่งนัก ควรตายให้พ้น
 อย่าอยู่เลyna ฯ
 ครานั้นพระบาท สามลนฤนาถ และนางจรณา
 เทวีผ่องใส และพระนางสา- มลราชมารดา
 ต่างโศกเศร้าเทอญ ฯ
 ฟังพระสุวรรณ- ขยอสังข์โสมณ กล่าวถึงเรื่องราว
 เมื่อครั้งตกยาก ลำบากหลายครา ตามคำกล่าวนั้น
 ไม่น่ารอดเลย ฯ
 ครานั้นพระสนม พนักงานพระกรม แสนโศกไม่สุข
 ครวญว่าเหนือหัว ประไพพรรณราย ลำบากนักหนา
 ในพระอุทร ฯ
 ครานั้นกษัตริย์มี บุญบริบูรณ์ได้ เป็นเจ้านคร
 พวกเราเป็นข้า บังคมอ่อนนบ ทุกวันเราดีใจ
 จำเพาะเหนือหัว ฯ
 เหตุบุญบารมี ซึ่งพระจักรี จึงไม่เกษัย
 ลำบากหลายครา ผ่านพ้นทุกข์ภัย บริบูรณ์ประไพ
 สมดังปรารถนา ฯ

พระโพธิสัตว์	โอรสองค์ปฏิบัติ	พระวรบิดา
จึงทูลถามถึง	จำเพาะฉันทา	เมื่อน้อยนั้นหนา
	มีชีวิตอยู่ไหม ฯ	
หรือว่านางกษัย	ลูกของนางนั้น	อยู่ฝั่งทางนี้
นครบุรี	ลูกสาวหรือไม่	ยอดชายเดชเด-
	ชะชัยเจษฎา ฯ	
พระบาทยศวิ-	มลราชธิดี	พึงราชบุตรา
ได้ทูลเช่นนั้น	ครานั้นราชา	ตรัสรับสั่งว่า
	เจ้าลูกสุทนต์ศรี ฯ	
อยู่นครนั้น	มีบุญแต่แม่	เจ้าได้เป็นไอ-
ศุรย์เหล่ามนุสสา	ฉันทาอัปรี	ร้ายกาจสิ้นดี
	นี้มันมรณแล้ว ฯ	
จิตมันริษยา	มันทำบิดา	ให้โกรธไม่คลาย
กับแม่เจ้านี้	ทอดทิ้งให้พ้น	ขอลูกยาเอย
	อย่าถือโทษ ฯ	
กระทั่งพอได้	ปรากฏเห็นชัด	ข้าให้จับมัน
ไปชุดฝั่งหลัก	มัดทิ้งไว้หนา	เอาคารร้าย-
	กาจมาเหยียบเกิด ฯ	
เหลือแต่ลูกสาว	ไม่มีบุญบารมี	ตามแต่หมายปอง
จะไว้เป็นคน	ให้รอดสักครา	เจ้าจะจับมัด
	ประหารให้กษัย ฯ	
ให้มันอันตราย	ไปตามแม่มัน	ร้ายกาจนั้นหนา
ตามแต่ใจเจ้า	อย่าคิดสงสัย	ตามแต่ตัวเจ้า
	อย่ามีสงกา ฯ	
ส่วนนางจันที	ควรร่วมไมตรี	แนบนิจกับเจ้า
ตามแต่เสนาหา	นั้นข้าไม่ว่า	หากจะเกลียดมัน
	ประหารก็ได้ ฯ	
ครานั้นพระโพ-	ธิสัตว์เสฏโฐ	ตรัสรับสั่งไป
กับเหล่าเสนา	โยธาทหาร	ประดับโดยสถาน
	ทางเสด็จยาตรา ฯ	
จากเมืองสามล	เรียงรายไปถึง	นครนั้นหนา

ให้ทำให้ราบ	ให้เรียบเสมอกัน	เสียบปักดอกไม้
	เรียงรายตามทาง ฯ	
แล้วท่านให้จัด	ทัพไว้มากมาย	กันราชศัตรู
ให้มีเวรยาม	ป้องกันตามทาง	ดำเนินกันไป
	โดยทางมรรคา ฯ	
ดอกไม้เงินทอง	มากมายตื่นตาซ	เรียงรายมาลา
ให้ดูสมศักดิ์	อนรรฆโสภา	สองข้างมรรคา
	ตามทางตลอดสาย ฯ	
บายมนต์จามร	ปักใส่บัญชา	ล้วนแต่นาคราย
รงทิวหลากล้วน	ครันครบพรรณราย	มีหลักเรียงราย
	ไปตลอดเส้นทาง ฯ	
อีกทั้งเจ้าเมือง	ประดับใส่ไว้	ข้าวน้ำแต่งไว้
โภชนาปลาเนื้อ	เสร็จสรรพหมากพลู	ทั้งสองข้างทาง
	เสด็จจรลีลา ฯ	
ประดับราชรถ	เรียงเป็นบรรทัด	ตามทางนั้นหนา
จัดแจงเสร็จแล้ว	อีกทักมहिมา	ไปตามมรรคา
	หนึ่งร้อยเส้นเทอญ ฯ	
พระพลับพลาชัย	ให้มหากษัตรา	สำราญที่นั่ง
ล้วนแต่ปิดทอง	ฉลุลายบรรจง	ทุกทุกพระองค์
	ล้วนแต่ทองคำ ฯ	
หนทางใหญ่กว้าง	ซึ่งโดยความห่าง	เป็นเจ็ดชั้นหนา
อเนกสำหรับ	ประดับมรรคา	ให้เสด็จยาตรา
	หนึ่งเดือนแล้วเทอญ ฯ	
ส่วนพระบาทสา-	มลราชบิดา	ประดับฉับพลัน
แล้วก็ให้เล่น	มหรสพด้วย	ประดับจะผูก
	แขนโพธิสัตว์ ฯ	
เป็นมงคลการ	จัดเหล่าบริวาร	อเนกมากมาย
จนครบเดือนครึ่ง	ด้วยพระสุจริต	เสร็จแล้วจึงคิด
	ฤกษ์กาลเพลา ฯ	
หาโชคหาชั้น	รุ่งเรืองโสภา	ทั้งกาลฉายา
ชัยโชคเดือนปี	เคราะห์ผสมด้วยกัน	ครันครบเวลา

ได้เบิกเสร็จเทอญ ฯ

จึงจัดโยธา

มนตรีเสนา

เหล่ากองพลด้วย

จัดแจงประดับ

รับเร่งทันพลัน

ไม่นานนเลยเทอญ

ดังพระอาชญา ฯ

บทปมโนล

ประดับเสร็จสรรพแล้วหนา

มนตรีโยธา

เสนาทั้งหลายชั้นแข็ง ฯ

ใส่เครื่องรุ่งเรืองทั่วทั้ง

ชายหนุ่มมีพลัง

เหลือแต่ขี่ม้าเหลือคณา ฯ

ขี่ม้าขี่สิงห์แก่งกล้า

แห่แห่นชิตมา

เข้ารอตตามทางทั่วไป ฯ

สองข้างมรรคางามไกร

ทัพไว้ในไพร

เป็นหน้าเป็นชั้นมากมาย ฯ

ได้ฤกษ์กาลเวลาดี

โชคชัยโดยฉบับ

เสร็จสรรพประดับกายา ฯ

เป่าแตรเสียงแซ่สมคณา

ตีบทกลองขวา

บ้างตบด้วยเพลงนั้นหนา ฯ

ตะโพนพิณพาทย์และปี่

พาทย์ฆ้องฆ้องชัย

อีกทีกทั้งไพรพฤกษา ฯ

ดนตรีขลุ่ยปี่นั้นหนา

สมสรายุสมกัน

กลองเจียกลองตุ้มกลองทัพ ฯ

เสนาโยธามากมาย

ทั้งสองประดับ

สำหรับด้วยตัวทั่วไป ฯ

ทวนทัณฑ์ไล่ขรรค์ธงชัย

ดูล่องงามไกร

สองข้างซึ่งทางมรรคา ฯ

โล่ทองโล่เงินนั้นหนา

ดูแลรักษา

ตัวทวมเตี้ยอ้วนใหญ่ ฯ

ดาบยาวและหอกดูสม

สระพีใส่ไว้

เข้ากันจัดเป็นเรียงราย ฯ

ใส่กางเกงสนับเพลาเกราะกาย

หนาแน่นมากมาย

เฉิดฉายเลื่อมพรายล้วนทอง ฯ

มีปิ่นมอเดินดาษดื่น

มากมายเหลือคณา

ไปทั่วทั้งไพรพฤกษา ฯ

ดงามดั่งพระจันทร์รา

เหมือนดั่งเทพดา

ที่เหาะลงจากสรวงสวรรค์ ฯ

ครบเครื่องรุ่งเรืองเฉิดฉาย

สมเศวตรสว่างสาย

หลงกับสีเขียวใบทอง

สีแดงแกมละลายด้วย

สีดำไม่หมอง

สว่างใสเจิดจ้า ฯ

ฉลุสลักสายสุทนต์สว่างไสว

ทั่วทั้งไพรพฤกษา

ทั้งทุ่งทั้งพงไพร ฯ

เสียงเพลงดังสนั่นขจรขยาย

สะเทือนปสุธา

อีกทีกครึกโครมหวั่นไหว ฯ

เหล่าพลบริวารสนุกสนาน

เรียบเรียงกันไป

จัดลำดับหน้าและหลัง ฯ

เสียงร้องเกรียวกราวออกไป

พลพาลสามจำพวก

ออกเดินทางซ้ายขวา ฯ

ขี่ช้างสารม้าออกนำ

ดูแล้วงามสง่า

ลีลาลีลาศออกไป ฯ

ราชรถล้วนสารถิขับ

มากมายเหลือคณา

แลดูยิ่งใหญ่มหิมา ฯ

ตามระยะทางมรรคา

สามโยชนั้นหนา

ทัพหนาแน่นอื้ออึง ฯ

จากเมืองสามนคร

พลพาลนิกร

อเนกอนันต์คณนา ฯ

จนไปถึงโสฬสมหา	นครบิดา	กำหนดหนึ่งเดือนครึ่ง
บางพลพลาตไม่ได้ไป	เสด็จลีลาพระ-	องค์ถึงนครกษัตรา ฯ
พลยกไปไม่หมดนั้น	เหลืออยู่มากมาย	ในเมืองสามนคร ฯ
พระบาทขยของสังข์บรร	เสด็จลีลาจร	ไปยังนครบิดา ฯ
ตามระยะทางมรรคา	สามสิบโยชน์หนา	เมื่อเสด็จลีลาออกจร ฯ
เหล่ามนตรีและบริ-	พารพณิก	ก็ยินดีสุขสบาย ฯ
อยู่บนปราสาทเฉิดฉาย	บริพารเรียงราย	ห้อมล้อมใกล้ชิดราชา ฯ
เหล่ามุขมนตรีเสนา	จรพูลวันทา	บังคมประณมมากมาย ฯ

บทกาคคติ

ครานั้นพระบาท	ยศวิมลชาติ	จิราขทรงชัย
ชาติเป็นบิดา	กษัตราสดใส	อภิเชกซึ่ง
	พงศ์โพธิสัตว์ ฯ	
แล้วอภิเชก	นางจันทีเอก	ประดับทันที
ถวายเป็นมเหสี	กษัตริสตริรัตน์	พระโพธิสัตว์
	ถวายพระนามา ฯ	
ถวายพระนามกร	จำเริญพระพร	นางนาถผ่องใส
ให้เรียกชื่อนาง	สุวรรณธิดา	สมมุตินามา
	นางนาถดงาม ฯ	
แล้วท่านให้เล่น	ทุกการแสดง	มหรสพด้วยนั้น
บริบูรณ์ยิ่งนัก	ทั้งคินทั้งไถ่	นางนาถผ่องใส
	ทั้งสองพระองค์ ฯ	
เข้าเฝ้าพระบาท	พระบรมนาถ	สมเด็จพระราชา
มีพระบารมี	ฤทธิเจษฎา	พวкт่านด้วยนา
	นอบน้อมทุกวัน ฯ	
ส่วนนางรจนา	เทวีโสภา	ประเสริฐยิ่งนัก
เข้าเฝ้าราชา	อยู่ทางเบื้องขวา	บริพารประไพ
	อเนกอนันต์ ฯ	
นางสุวรรณราช	จิตาองอาจ	เข้าเฝ้าประไพ
อยู่ทางเบื้องซ้าย	ปรนนิบัติทุกวัน	บังคมกษัตรา
	พระเรียมราชา ฯ	

แล้วนางบังคม	โอรนงค์ประณม	ไปนางรจนา
เทวีผ่องใส	เสร็จสรรพแล้วหนา	จึงเฝ้าราชา
	พระเรียนั้นเทอญ ฯ	
นางนั่งฐานต่ำ	ซึ่งโดยสุภาพ	ปกติแล้วนั้น
ล้วนมีบริวาร	มากมายเฝ้าด้วย	รับใช้ไม่หมอง
	เป็นนางธิดา ฯ	
หนึ่งหมื่นสี่พัน	ซึ่งโดยก้านัล	พนักงานรักษา
ล้วนหญิงศฤงคาร	บริวารเสมอกัน	ทั้งสองราชา
	กับพระมเหสี ฯ	
ในกาลนั้นหนา	กษัตริสโต	นางจันทเทวี
เห็นราชบุตร	พิสุทธิ์ทั้งทวี	แสนจะยินดี
	โอบกอดลูบหลัง ฯ	
นางรับสั่งไป	กับพระสุณิสา	ว่าลูกสงวนครอง
จงรู้หนักเบา	ประการทั้งผอง	อย่าให้หมอง
	ในกฎหมาย ฯ	
อย่าทำครีโครม	เดียดถึถำมไถ่	มหรันนันทนา
อย่าทำร้ายกาจ	ชั่วช้าโมโห	เหมือนนางฉันทา
	แม่ของนางเลย ฯ	
ให้พระบิดา	นางโอรธมหิมา	กับข้านี้แล้ว
ส่วนตัวนางนั้น	สิ้นสูญไปแล้ว	อย่าทำเช่นนี้
	เหมือนนางฉันทา ฯ	
ขอสงวนนางทำ	แต่ความดี	ตามกฎหมายมาตรา
ขอลูกนางทำ	ความดีนั้นหนา	ทำตัวชีวา
	ให้ดีด้วยเทอญ ฯ	
แล้วพระบาท-	มราชกษัตรา	อภิเษกด้วย
ให้พระสุวรรณ-	ขยองค์นั้น	ครองราชย์สืบต่อ
	ครองนครพลัน ฯ	
ครานั้นพระบาท	สามลนถนาถ	พระวรบิดา
ลาพระราชบุตร	พิสุทธิ์ผ่องใส	พานางรจนา
	กลับคืนทันที ฯ	
พระโพธิสัตว์	ครองราชย์มัยยัสถ์	บริบูรณ์ครอบครอง

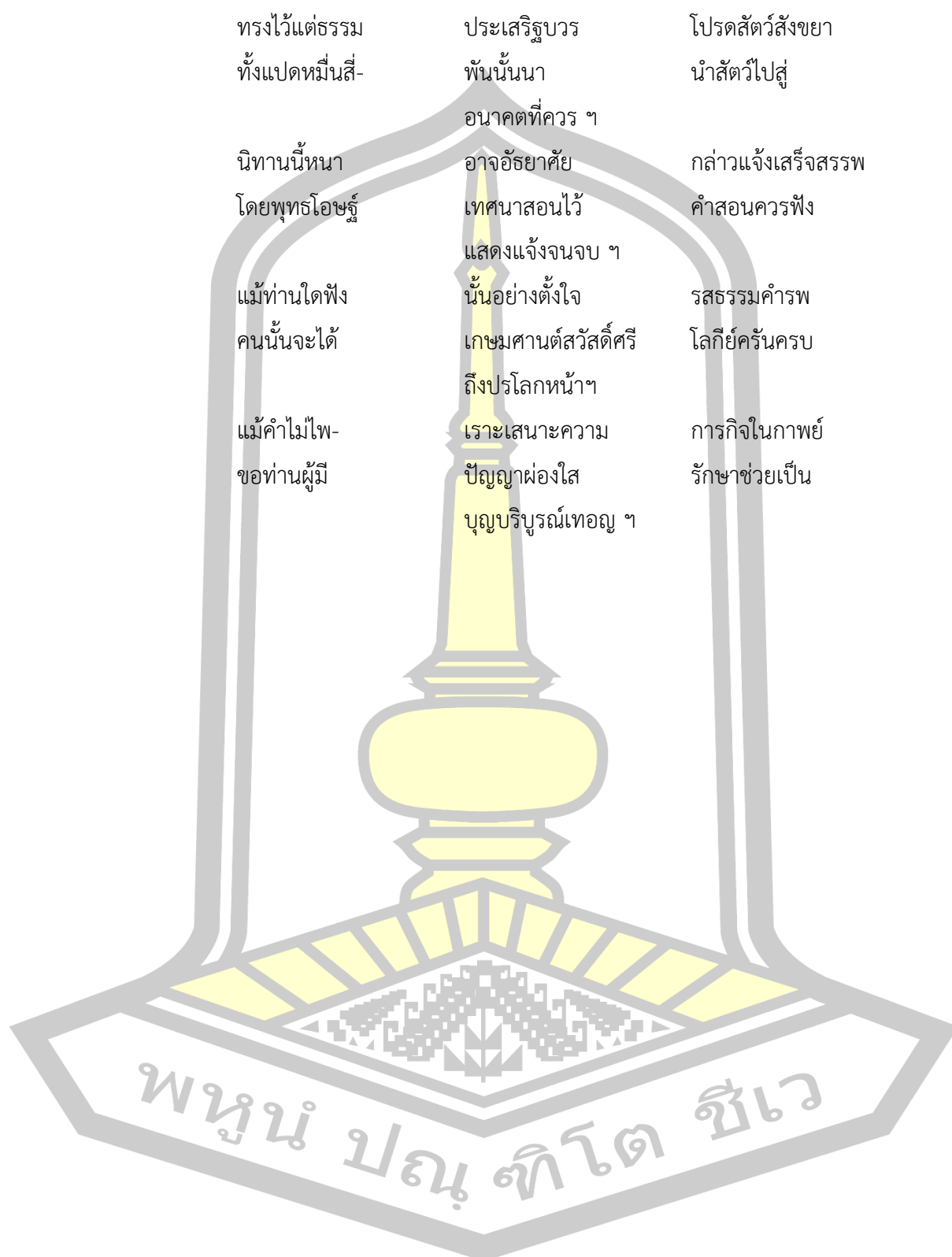
โสฬสนคร	บวรไม่หมอง	ท่านให้ทานด้วย
	ทั่วครบยากจก ฯ	
ท่านให้ไปหา	ทุกคนครมา	ทั้งหลายชุมนุม
มารับเอาทาน	ประไพอุดม	ขยของสังข์สังสม
	บุญบารมี ฯ	
พระองค์ให้ใส่	แก้วแหวนกำไล	ทรัพย์สินที่ตติ
โภชนาอาหาร	ตระการพิสัย	กระทั่งล่วงได้
	ครบเกล้าเดือนเทอญ ฯ	
ส่วนพวกกำสรด	เสวยทุกตะ	ลำบากนักหนา
กลายเป็นคนรวย	มีทรัพย์สินขึ้นมา	เงินทองมีค่า
	ด้วยท่านให้ทาน ฯ	
แล้วเสด็จมาครอง	ราชสมบัติโดย	ประเพณีนั้น
ได้ครบเกล้าเดือน	จำเพาะหทัย	บำเพ็ญทานไป
	พระองค์ทรงคิด ฯ	
ยกพระนามขึ้น	ยกยอเกลิง	พระพรประสิทธิ
เรียกพระบรม	อุดมโพธิสัตว์	เป็นไอศุรย์รัฐ
	รัมย์ราชบุรี ฯ	
แล้วองค์ทรงธรรม	ทั้งสิบบวร	ประเสริฐสวัสดิ์
ให้ทำซึ่งทาน	เกษมศานต์ไม่หมอง	ไม่ต้องคิดอันใด
	ในพระทยา ฯ	
พระองค์ครองราชย์	นครองอาจ	เลี้ยงดูรักษา
ซึ่งผู้กำสรด	ทุกตะกำพริ้ว	สมณพราหมณ์
	ตามแต่จิตเทอญ ฯ	
แม้มีราชการ	สารพัดหนักเบา	นั้นแต่พระองค์
ทรงพิจารณา	กษัตราภิมงคล	ตามกระบวนทรง
	ทศธรรมนั้นนา ฯ	
รู้จนรู้รวย	รู้หิวกระหาย	ล้วนปรานีคน
รู้ยากรู้ง่าย	แจกจ่ายทานเป็น	กำลังใช้เขา
	ปกติทุกวัน ฯ	
แม้จะยกขึ้น	ยกยอเกลิง	ให้ยศศักดิ์นั้น
รู้คนดีร้าย	มีปัญญาไกร	มีอธยาศัย

	ชัดเจนนั้นเทอญ ฯ	
พระองค์ให้ทาน	ยากจนยาก	อิมหน้าสำราญ
อยู่ในนคร	นั้นไม่มีหมอง	พระสังข์หมายปอง
	สร้างสมปรารธนา ฯ	
ให้ได้ตรัสรู้	ปัญญาสรพเพชญ	เป็นสัมพุทธา
พาเหล่าสรรพสัตว์	ข้ามนพมหา	ห้วงชลสา
	พาสัตว์พันเทอญ ฯ	
ถึงโดยสวัสดิ	อัมฤตบุรี	ไม่มีเศร้าหมอง
นครนิพพาน	ไม่มีพยาธิ	ชราเปียดเบียน
	เสพสุขเกษมศานต์ ฯ	
พระองค์ครองราชย์	สมบัติองอาจ	ประทับอยู่ได้
ทั้งสองบุรี	สามปีแล้วมี	รจนากัลยา
	นางทรงพระครรภ์ ฯ	
บริบูรณ์ครันครบ	ทศมาศบรรจบ	เพลาไม่หมอง
ประสูติบุตรา	โสภามิหมอง	งดงามดังทอง
	ออกจากพระครรภ์ ฯ	
แล้วจึงสมมุติ	พระนามราชบุตร	ด้วยบารมี
จำเริญสวัสดิ	วุฒินามว่า	สุวรรณกุมาร
	เป็นชายไม่หมอง ฯ	
ส่วนนางสุวรรณ	ราชธิดานั้น	นางทรงครรภ์ด้วย
สิบเดือนบริบูรณ์	ไม่นานเลยหนา	นางประสูติพลัน
	เป็นราชบุตรี ฯ	
งดงามอุดม	วิเศษสวัสดิสม	เบญจอินทรี
เหมือนดังกัญญา	ลีลามพลัน	สวัสดิ์สมฤทธิ
	โสฬสครบครัน ฯ	
แล้วนางสมมุติ	ให้ได้ปรากฏ	มีครรภ์นั้นหนา
จำเริญรูปร่าง	เรียกนางสุวรรณ	เทวีโสภณ
	อยากผูกภริยา ฯ	
ส่วนราชบุตรี	จำเริญวุฒิ	โสฬสสวัสดิ
นางนาถสุวรรณ	เทวีนันเป็น	บุตรีกัญญา
	ล้วนแต่โฉมฉาย ฯ	

แล้วโพธิสัตว์ ผสมกับลูกยา	มหาบุรุษรัตน์ ทั้งสองกรรมกาย ในพระทยา ฯ	ยินดีพรรณราย วิเศษสabay
แล้วมีรับสั่ง ให้สร้างโรงใหม่	พระโอรฐมธรรมา กว้างสองพันเป็น งามกว่าสิ่งใด ฯ	ตรัสใช้อาชาญา สลักเสลาจรณา
วาดเป็นภาพด้วย ดาษดินอัศจรรย์	เกลบกลายทั้งยวง ทั้งมฤคปักษี พญาครุฑยุดนาค ฯ	ลดาดอกไม้ วาดเป็นทูลฤ
วาดครบนินาย เพดานดาษดิน	ดอกไฟทั้งหลาย เต็มทั่วประไพ ระย้าเรียงราย ฯ	ทองมีราคา มาลาทองใส
รุ่มกางปีกไว้ ก่อสร้างโรงรำ	กระจกแสนพัน ระบำทั้งหลาย กระพริบมาลา ฯ	รุ่งเรืองเฉิดฉาย ละครสุขสาย
ระบำดาบด้วย และไข่นกยูง	หางนกยูงไกวเปล โยกย้ายหัตถา ชกต่อยดีกัน ฯ	บ้างเล่นมโนราห์ นั่งครกไปเป็น
เพชยันต์ขีดหนึ่ง ชักดาบจะแทง	ร้องตอบแทบแตก กระโดดไปหนา โดยกลทั่วไป ฯ	บันดาลให้ไกรธ หมอบอยู่เกรียวกราว
เป็นพุ่มขึ้นบน จีข้างชนกัน	เหมือนดั่งเหาะเหิน แน่นหนามากมาย ทั้งวิวจามรี ฯ	ตั้งปลาวิสัย ควบม้าเร็วรี
ตกแต่งเล่นเพลง ยินเสียงแตรสังข์	เกรียวกราวพรรษา ระฆังเกรี เพลงเสียมเพราะพริ้ง ฯ	สรรพดุระยดนตรี อีกทั้งเพลงปี่
ขับร้องพิณพัง อเนกสวัสด์สม	พิณพาทย์ขลุ่ยสังข์ รุ่งเรืองนักหนา ตะโพนทัดไว้ ฯ	ทั้งดีดจะเข้ เป่าปี่รัดเร่ง
เพลงจันทวนขวา	ผรั่งหิงสา	เรียงไว้ข้างหน้า

จนครบเจ็ดวัน	ประไฟไร่ทุกซ์	อภิเชกสุข
	ราชบุตรสองพงศ์ ฯ	
ให้ครองราชย์รัมย์	วิเศษสวัสดิ์สม	ส่วนกัจฉันท์ควรอยู่
สามลนคร	บวรอยู่ทรง	ครองราชย์พระองค์
	เป็นสุขสบาย ฯ	
ไร้ซึ่งศัตรู	อย่ามาเบียดเบียน	ทุกซ์ภัยก็กลาย
เป็นสุขสวัสดิ์	วุฒิพรรณราย	เกษมศานต์เป็นสาย
	นครราชา ฯ	
องค์โพธิสัตว์	สั่งสอนบุตรรัตน์	แล้วจรรลีลา
มาเสวยราชย์ครอง	ตอบสนองบิดา	อยู่โสฬสมหา
	นครเกษมศานต์ ฯ	
แล้วจึงอภิ-	เชกข์อัครมเหสี	ประเสริฐยิ่งนัก
คือนางรจนา	โสภากัลยา	เป็นใหญ่ให้สง่า
	ยิ่งกว่ากษัตริ ฯ	
พระองค์ครองราชย์	ปัญญาองอาจ	สั่งสอนมนตรี
ตลอดทั้งโยธา	เสนาบดี	ราชภูริรัฐบุรี
	บุราณราชา ฯ	
ให้ทำกุศล	ทั้งสร้างสมผล	ศีลสุทธภาวนา
พยายามในตัว	ลำเค็ญกายา	ตั้งจิตปรารณา
	ปรโลกภพนั้น ฯ	
ท่านครองสมบัติ	ตลอดพระชนม์	บริบูรณ์ประไพ
หนึ่งร้อยสิบปี	ครั้นครบอเนกไกร	เสด็จวิลาลัย
	กษัยพระชนมา ฯ	
รุ่งเรืองไปยัง	สมภพวิมาน	ดุสิตสวรรค์
กับทั้งมเหสี	ชนนีบิดา	บุตรญาติวงศ์
	อยู่บริบูรณ์เทอญ ฯ	
แล้วพระศาสดา	ทรงตรัสเทศนา	ประชุมชาดก
ส่วนเหล่าบริวาร	ในกาลนั้นหนา	ได้กลับเกิดมา
	เป็นพุทธบริษัท ฯ	
ส่วนนางฉันทา	ได้เกิดมาเป็น	เมียเทวทัต
นางเผ่าเสมธา	ริษยาร้ายกาจ	บาปหนายิ่งนัก

	ชื่อสาววันทรี ฯ	
ส่วนนางพันธุรส	เป็นแม่บุญธรรม	จุติมาเป็น
นางไพสาข	กลับชาติเกิดมา	งามกัลยาณี
	จรียาประไพ ฯ	
ส่วนพระบาทสา-	มลราชกษัตรา	ได้จุติมา
ชาติเป็นพระมหา	องค์อานนท์นั้น	รู้อัธยาศัย
	ปัญญาผ่องใส ฯ	
พระบาทยศวิ-	มลราชธิปไตย	พระวรบิดา
ได้นกลับมา	กลับชาติมาเป็น	พระสุทโธทนมหา
	ราชบิดาเทอญ ฯ	
พระจันทร์เทวี	กลับมาจุติพลัน	เป็นพระมารดา
นางสิริมหา-	มายาองค์นั้น	ประเสริฐยิ่งนัก
	เลิศกว่าโลกีย์ ฯ	
ส่วนนางรจนา	เทวีชายา	กลับชาติเกิดมา
เป็นนางพิมพา	โสภากิกุณี	ร่วมสร้างอภิ-
	เชกษุทธิ์สัตยา ฯ	
ส่วนนางสุวรรณ	ราชธิดานั้น	ได้เกิดมาเป็น
นามนางชาติ	ศรีสุชาดา	เมื่อพระภควา
	ไปลอยศรันั้น ฯ	
สุวรรณกุมาร	ราชบุตรตระการ	ตระกุลงามสง่า
ราหุลเถโร	ตโมโอรส	องค์นี้ไม่มี
	มลทินเลยเทอญ ฯ	
ส่วนนางสุวรรณ	เทวีโสภณ	มาเกิดไม่หมอง
ชาติเป็นอุบล	วรรณมาครั้งนั้น	เป็นสาวิกา
	ภิกษุณีนั้นเทอญ ฯ	
ส่วนองค์สุวรรณ	ขยองค์โสภณ	ภูธรสดใส
คือพระสิทธัตถะ	นฤนาถเกริกไกร	รู้แจ้งภพไตร
	พ้นผ่านจริงแท้ ฯ	
ได้ตรัสปราชญา	สรรเพชญมี	ปัญญาญาณยิ่ง
สัมมาพุทธรัตน์	นำสัตว์ข้ามผ่าน	ถึงพระนิพพาน
	พ้นชาติชรา ฯ	

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นายปรมินทร์ ศรีรัตน์
วันเกิด	วันที่ 7 มกราคม พ.ศ 2532
สถานที่เกิด	อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 36 หมู่ 8 บ้านไทร ตำบลสำโรงพลัน อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ รหัสไปรษณีย์ 33180
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	-
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	-
ประวัติการศึกษา	พ.ศ 2547 มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านไทร อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ 2550 มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนชุมชน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ 2555 ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม พ.ศ 2563 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ทุนวิจัย	-
ผลงานวิจัย	-

พูน ปณ ภิโต ชีเว